

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/332079210>

Географія туризму

Book · March 2011

CITATIONS

0

READS

3,541

1 author:

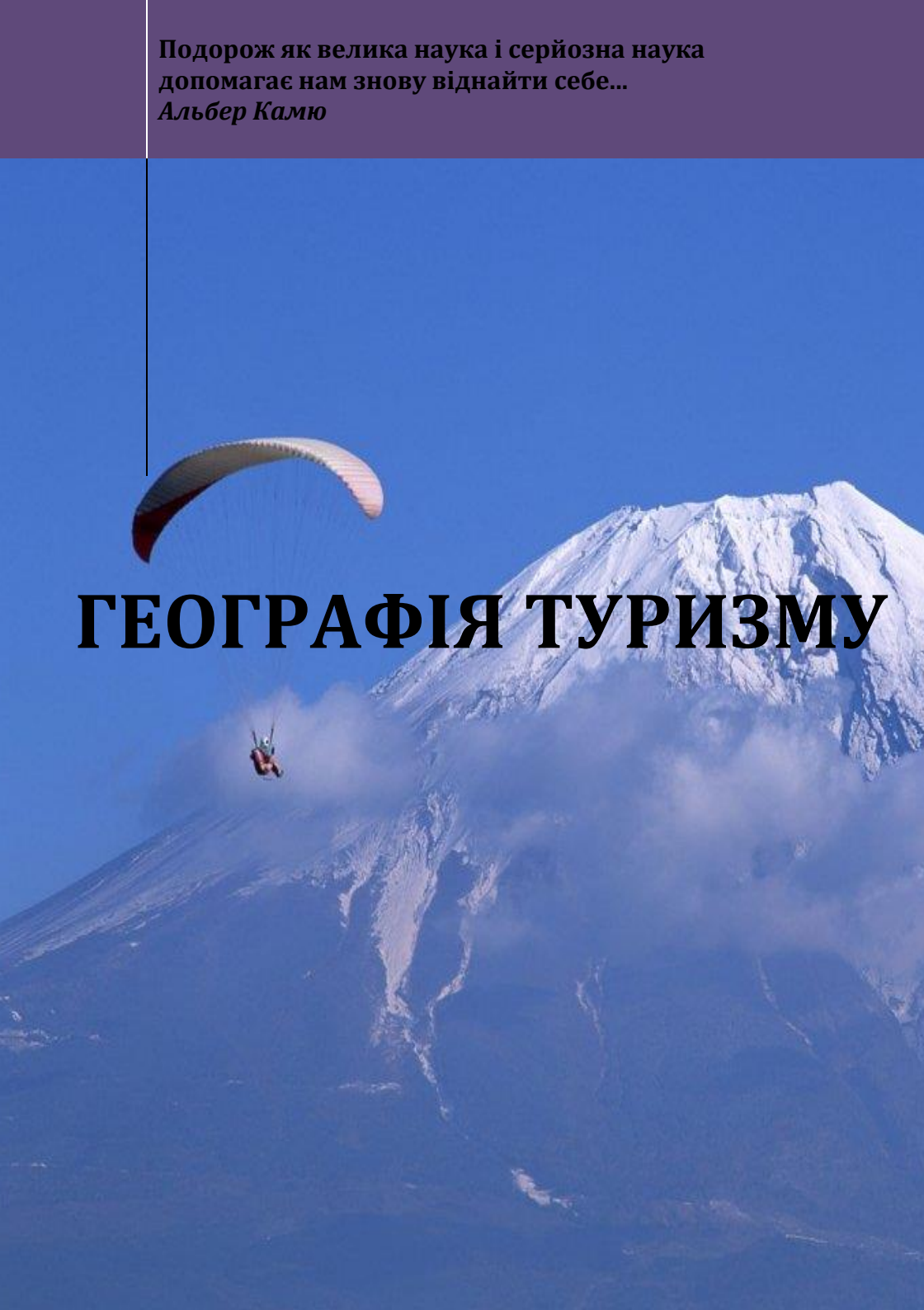
Igor Smal

Університет Короля Данила

1 PUBLICATION 0 CITATIONS

SEE PROFILE

Подорож як велика наука і серйозна наука
допомагає нам знову віднайти себе...
Альбер Камю

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ

Смаль Ігор

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

УДК 913:338.483 (038)
ББК 64.433я73
С 50

Гриф надано Міністерством освіти і науки України
Лист №14/18-Г-1803 від 24.10.2007 р.

Рецензенти: ***Бутко Микола Петрович** – доктор економічних наук, професор (Чернігівський державний технологічний університет);
Вишневецький Віктор Іванович – доктор географічних наук, професор (Київський славистичний університет);
Олійник Ярослав Богданович – заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент АПН України, доктор економічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)*

Смаль Ігор
С 50 **ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ : [навч. пос.] / Ігор Смаль – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2011. – 576 с.**

ISBN

Навчальний посібник присвячено основним питанням географії туризму. Він включає огляд основних теоретичних положень курсу, характеристику туристичних ресурсів, особливості історичного і сучасного розвитку туризму та туристичної індустрії світу й України, контрольні запитання, глосарій до кожного розділу. Матеріали посібника розраховані на викладачів, студентів географічних, економічних і туризмознавчих спеціальностей, фахівців із туристичної справи.

ISBN

УДК 913:338.48[075.8]

ББК 64.433я73)

© Смаль І.

© Видавець ПП Лисенко М. М.

ЗМІСТ

Передмова	5
ЧАСТИНА ПЕРША. Основи географії туризму	
Розділ 1. 1. Розвиток уявлень про дозволля, вільний час, подорожі, рекреацію і туризм	
§ 1. 1. 1. Історія формування уявлень про роль дозволля і подорожі у суспільному житті.....	9
§ 1. 1. 2. Нарис історії розвитку туризму.....	22
Коротко про головне.....	48
Глосарій до розділу.....	50
Перевір себе.....	55
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	55
Розділ 1. 2. Методологічні основи географії туризму	
§ 1. 2. 1. Географія туризму в системі наук. Об'єкт та предмет географії туризму.....	58
§ 1. 2. 2. Методологія географічних туристичних досліджень.....	64
§ 1. 2. 3. Розвиток географії туризму як напрямку наукового пошуку.....	68
§ 1. 2. 4. Концептуальний базис географії туризму.....	77
Коротко про головне.....	90
Глосарій до розділу.....	92
Перевір себе.....	93
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	93
Розділ 1. 3. Туристичні ресурси: структура та географія	
§ 1. 3. 1. Поняття про туристичні ресурси.....	96
§ 1. 3. 2. Туристичні ресурси природного походження.....	101
§ 1. 3. 3. Суспільно-історичні туристичні ресурси.....	113
§ 1. 3. 4. Події туристичні ресурси.....	119
§ 1. 3. 5. Технологічні ресурси туризму.....	124
Коротко про головне.....	128
Глосарій до розділу.....	129
Перевір себе.....	132
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	133
Розділ 1. 4. Форми і види туризму	
§ 1. 4. 1. Основні підходи до класифікації форм і видів туризму.....	135
§ 1. 4. 2. Традиційний туризм.....	140
§ 1. 4. 3. Альтернативний туризм.....	163
Коротко про головне.....	176
Глосарій до розділу.....	178
Перевір себе.....	181
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	182
Розділ 1. 5. Міжнародний туризм у системі світогосподарських зв'язків	
§ 1. 5. 1. Міжнародний туризм і сучасне світове господарство.....	184
§ 1. 5. 2. Глобалізація в індустрії туризму.....	193
§ 1. 5. 3. Головні чинники розвитку міжнародного туризму.....	203
Коротко про головне.....	208
Глосарій до розділу.....	209
Перевір себе.....	210
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	210
Розділ 1. 6. Структура і географія туристичної індустрії	
§ 1. 6. 1. Туристична індустрія та її структура.....	213
§ 1. 6. 2. Сектор розміщення.....	218
§ 1. 6. 3. Сектор харчування.....	226
§ 1. 6. 4. Сектор розваг і відпочинку.....	229
§ 1. 6. 5. Сектор транспортних перевезень.....	234
§ 1. 6. 6. Сектор реалізації туристичних послуг.....	239

§ 1. 6. 7. Сектор лікування, оздоровлення і реабілітації.....	242
Коротко про головне.....	244
Глосарій до розділу.....	246
Перевір себе.....	250
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	250
ЧАСТИНА ДРУГА. Географія туризму регіонів і країн світу	
Розділ 2. 1. Туристичні регіони світу. Географія туризму Європи	
§ 2. 1. 1. Туристичні регіони світу.....	253
§ 2. 1. 2. Загальні тенденції розвитку туризму в Європі.....	256
§ 2. 1. 3. Географія туризму країн Південної Європи.....	262
§ 2. 1. 4. Географія туризму країн Північної Європи.....	300
§ 2. 1. 5. Географія туризму країн Західної Європи.....	316
§ 2. 1. 6. Географія туризму країн Центральної і Східної Європи.....	350
Коротко про головне.....	403
Перевір себе.....	404
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	405
Розділ 2. 2. Географія туризму Азійсько-Тихоокеанського регіону	
§ 2. 2. 1. Загальні тенденції розвитку туризму в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.....	408
§ 2. 2. 2. Географія туризму країн Південної Азії.....	412
§ 2. 2. 3. Географія туризму країн Північно-Східної Азії.....	423
§ 2. 2. 4. Географія туризму країн Південно-Східної Азії.....	439
§ 2. 2. 5. Географія туризму Австралії та країн Океанії.....	460
Коротко про головне.....	467
Перевір себе.....	468
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	468
Розділ 2. 3. Географія туризму Америки	
§ 2. 3. 1. Загальні тенденції розвитку туризму в Америці.....	471
§ 2. 3. 2. Географія туризму країн Північної Америки.....	474
§ 2. 3. 3. Географія туризму країн Центральної Америки.....	494
§ 2. 3. 4. Географія туризму країн Карибського басейну.....	498
§ 2. 3. 5. Географія туризму країн Південної Америки.....	503
Коротко про головне.....	516
Перевір себе.....	517
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	517
Розділ 2. 4. Географія туризму Африки	
§ 2. 4. 1. Загальні тенденції розвитку туризму в Африці.....	520
§ 2. 4. 2. Географія туризму країн Північної Африки.....	523
§ 2. 4. 3. Географія туризму країн Західної Африки.....	532
§ 2. 4. 4. Географія туризму країн Центральної Африки.....	535
§ 2. 4. 5. Географія туризму країн Південної Африки.....	538
§ 2. 4. 6. Географія туризму країн Східної Африки.....	545
Коротко про головне.....	554
Перевір себе.....	554
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	555
Розділ 2. 5. Географія туризму Близькосхідного регіону	
§ 2. 5. 1. Загальні тенденції розвитку туризму на Близькому Сході.....	558
§ 2. 5. 2. Географія туризму країн Близького Сходу.....	561
Коротко про головне.....	573
Перевір себе.....	574
Бібліографія і тематичні веб-сайти до розділу.....	574
Про автора.....	575

Передмова

Туризм і рекреація стали невід'ємною складовою життя сучасної людини. Задовольняючи базові фізіологічні потреби і найбільш вишукані соціальні запити, туризм і рекреація перетворилися на одну з форм господарського освоєння простору, опорну галузей нематеріального виробництва, стали дієвим засобом пізнання навколишнього світу в усій його багатогранності і багатоликоості та інструментом перетворення внутрішнього світу людини з його складним комплексом рефлексій.

Рекреація і туризм – соціальний, економічний і науковий феномен, для якого не мають значення міжгалузеві, міждисциплінарні межі та міждержавні кордони. Зародившись ще в античні часи із поодиноких подорожей, доступних лише вибраним, нині туризм досяг небачених масштабів і перетворився на явище планетарного характеру. На початку другого десятиліття ХХІ століття кожен сьомий мешканець Землі мандрує, відпочиває, набирається сил, нових вражень і пізнає світ. На планеті і, навіть, у навколоземному просторі лишається все менше місць, куди б не змогла ступити нога допитливого туриста. Із вивченістю можна говорити про те, що людство увійшло в нову епоху свого розвитку – епоху туристичного освоєння ойкумени.

Посильний вклад у вивчення феноменального явища, яким стала рекреаційно-туристична діяльність, вносить суспільна географія – наука про гармонійну територіальну організацію матеріальної й духовної діяльності людини та її невід'ємна складова – географія туризму.

Кілька десятиліть географія туризму плідно розвивається, накопичує теоретичні знання, генерує практичні пропозиції й ідеї, долає внутрішні перешкоти та суперечності. Ця галузь географічного знання дотепер претендує на чільне місце серед навчальних дисциплін у вищій школі, які здатні вирішувати нагальні проблеми соціально-економічного розвитку сьогодення.

Система сучасної професійної підготовки майбутніх географів, туризмознавців, економістів, менеджерів та інших фахівців, пов'язаних як із матеріальним, так і нематеріальним виробництвом, передбачає вивчення "Географії туризму" – навчальної дисципліни, яка вивчає закономірності просторової організації туристичної діяльності.

Навчальний курс "Географія туризму", у першу чергу, має практичну спрямованість, на чому і було зроблено наголос у презентованому навчальному посібнику.

Структурною посібника передбачено ознайомлення з найголовнішими теоретичними положеннями географії туризму та рекреації, які мають безпосереднє відношення до майбутньої професійної діяльності вчителя і певною мірою торкаються практичної діяльності у сфері туристичної індустрії й бізнесу.

Увесь масив інформації подано у вигляді окремих тем-блоків, логічно пов'язаних між собою. Зазначу, що при їх виборі я, як автор, не був абсолютно вільним, оскільки ці теми, так чи інакше, впливають із завдань, що стоять перед шкільною та вузівською географічною освітою.

Значну увагу приділено прикладним питанням туризму та рекреації, що дозволить використовувати отримані знання не лише в школі, викладаючи географію та основи економічних знань, а й застосовувати їх при плануванні власного дозвілля та відпочинку.

ку, чи на початкових етапах організації приватного підприємництва. Контрольні запитання допоможуть глибше розібратися з окремими положеннями курсу. Не розгубитися у значній кількості термінів допоможе глосарій, вміщений після кожного розділу першої частини посібника.

"Географія туризму" належить до багатфункціональних дисциплін, оскільки крім навчальної мети допомагає вирішувати реальні соціально-економічні проблеми з урахуванням специфіки природи, людини і системи розселення, просторового розвитку економіки країни чи її окремого регіону та багатьох аспектів взаємодії суб'єктів туристичного ринку.

Курс "Географії туризму" має безпосередній зв'язок із іншими навчальними дисциплінами суспільно- і фізико-географічного циклу, що викладаються у вищій школі на географічних і природничо-географічних факультетах і, значною мірою, базується на знаннях, отриманих після їх прослуховування й засвоєння.

При написанні посібника були використані інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань "Про стан та перспективи розвитку туризму в Україні", державна Програма розвитку туризму в Україні на 2002-2010 роки, праці українських та зарубіжних фахівців із рекреації й туризму, статистична інформація Світової Туристичної Організації, статистичних служб окремих країн світу, міністерств та відомств України за період із 1990 по 2010 рік, ресурси Інтернет.

Своє головне завдання я вбачав у тому, щоб зробити посібник привабливим, а висвітлення навіть складних питань простим і зрозумілим, дотримуючись тези: "Вчитися повинно бути цікаво!".

Маю надію, що ця мета, хоча б частково, досягнута. Свої зауваження і побажання щодо удосконалення подачі матеріалу і структури посібника надсилайте на електронну адресу: igorstal@mail.ru

При оформленні посібника були використані авторські світлини, ілюстрації з ряду веб-сайтів:

<http://images.google.com>

<http://uk.wikipedia.org>

<http://www.ourplaceworldheritage.com>

Ігор Смаль,
кандидат географічних наук

Частина перша

**ОСНОВИ
ГЕОГРАФІЇ
ТУРИЗМУ**

Розділ 1. 1

РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО ДОЗВІЛЛЯ, ВІЛЬНИЙ ЧАС, ПОДОРОЖІ, РЕКРЕАЦІЮ І ТУРИЗМ

Коло ключових понять:

дозвілля, відпочинок, вільний час, еталон місця відпочинку, давньогрецька і давньоримська схеми організації дозвілля, рекреація, рекреаційні потреби, туризм, подорож, паломництво, заклади гостинності, релігія, світові релігії, робінзонада, атракція, "Гранд тур", робінзонада, "Великий Шовковий шлях", "Шлях із варягів у греки"

§ 1. 1. 1. ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО РОЛЬ ДОЗВІЛЛЯ І ПОДорожі У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

Протягом еволюції християнської цивілізації неодноразово змінювалося розуміння та усвідомлення ролі дозвілля, рекреації і туризму у життєдіяльності людини та їх соціально-економічних функцій.

У нинішньому суспільстві дозвілля сприймається як вільний від роботи час, час для відпочинку, впродовж якого людина здійснює усвідомлений вибір і займається чимось добровільно. Дозвілля – родове поняття для категорій "рекреація", "туризм". Певна частина дозвілля відводиться на відпочинок, рекреацію і туризм (рис. 1. 1). У свою чергу, частина робочого часу витрачається на ділові поїздки, а вільний від роботи час – на "ділове" або "серйозне" дозвілля.

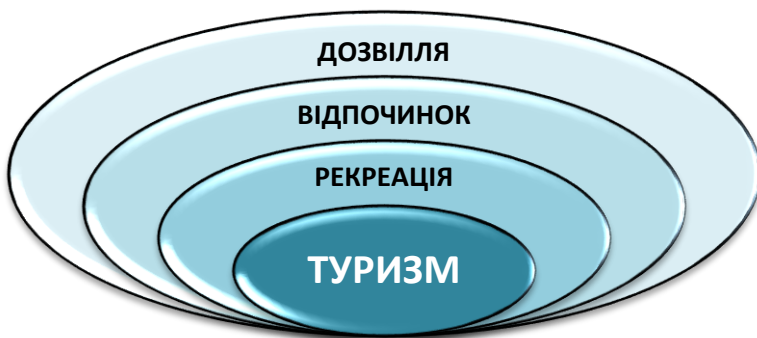

Рис. 1. 1. Структура дозвілля

"Відпочинок" і "рекреація" – поняття, до певної міри, синонімічні. Та все ж перше з них – ширше, оскільки включає час, відведений на сон, приготування їжі та інші заняття, які не підпадають під класичні уявлення про відпочинок.

Рекреація – одна з головних форм продуктивної організації дозвілля – суспільний, економічний і науковий феномен, для якого не мають значення міжгалузеві та міждисциплінарні межі.

Рекреація – відновлення або відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі життєдіяльності; рекреація включає різноманітні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів.

Рекреацію можна сприймати і як заплановану бездіяльність, яка здійснюється за чийось бажанням. У глибшому сенсі вона розглядається у зв'язку з емоційним досвідом та натхненням, що з'являються як наслідок рекреаційної дії. З іншого боку, рекреація може сприйматися як система ресурсів чи сервісу. І, врешті-решт, не буде помилкою розглядати рекреацію як будь-який тип або вид усвідомленого задоволення фізіологічних бажань і соціальних потреб особистості під час відпочинку.

Із позиції подолання простору виділяють два види рекреації – пасивну, яка не вимагає подолання значних віддалей (відпочинок поблизу або в межах постійного місця проживання) і активну (відпочинок, пов'язаний із переміщенням за межі місця постійного проживання). Саме активна рекреація трансформувалася у туризм – багатогранне суспільне явище, для якого дуже складно знайти єдине трактування.

Слово "туризм" походить від латинського *tornus* – рух по колу; крутити, повертати. У широкому розумінні воно означало пересування людей із одночасною зміною їх побуту.

Туризм – сукупність відношень і явищ, які виникають під час добровільного переміщення і перебування людей терміном до 1 року у місцях, що відрізняються від їх постійного місця проживання та роботи.

В античному світі туризм – невід'ємний атрибут дозвілля, який опирався на розвинену систему закладів розміщення. У новій історії Англія стала однією з перших країн, де почала культивуватися любов до подорожей у вільний час, що становить сутність туризму як одного з видів рекреації. Найбільшої виразності поняття "туризм" набуло у французькій мові і стало означати подорож із поверненням до місця виїзду чи виходу. До вжитку та словників інших мов терміни "туризм",

"турист", "екскурсія" увійшли разом із означенням заходів, що проводяться у формі походів, поїздок, прогулянок і мандрівок із пізнавальними, науковими, спортивними, лікувальними і розважальними цілями.

У сучасному світі під туризмом, насамперед, розуміють вид бізнесової діяльності, пов'язаний із обслуговуванням туристів, окремий сектор серед галузей, які надають послуги, специфічний громадський рух і вид міграцій населення. Туризмом також вважають антропоморфізовану форму задоволення потреби людини в освоєнні нового культурного простору і господарське освоєння території чи акваторії.

Туризм – діяльність, яка асоціюється з відпочинком, дозволяям, спортом і спілкуванням з культурою та природою, повинна плануватися і практикуватися як привілейований засіб індивідуального та колективного удосконалення. У тому разі, коли туризм поєднується з духовним розкріпаченням, він стає дієвим чинником самоосвіти, національної терпимості і пізнання багатоманітності культурного середовища.

Але, насамперед, туризм невідривний від подорожі – одного з центральних понять у туризмі, що означає поїздки або пересування пішки територією, віддаленою від місця постійного проживання з певною метою.

Фактично до XIX ст. подорож була одним із основних джерел отримання інформації про регіони, країни і народи, їх природу, господарство та культуру. Від античного часу збереглися описи подорожей Геродота, Піфагора, Демокрита, Платона, Аристотеля й інших учених, полководців, купців. Класичні приклади подорожей Середньовіччя – хрестові походи, мандрівки Марко Поло й Афанасія Нікітіна. Вся епоха Великих географічних відкриттів, яка привела до розширення уявлень про життєвий простір людства, базується на численних подорожах, серед яких найбільш відомими є плавання Бартоломео Діаша, Христофора Колумба, Васко да Гами, Педру Кабрала, Фернана Магеллана та багатьох інших. Пізніше велике значення для розширення знань про Землю й окремі материки мали мандрівки Давида Лівінгстона, Генрі Стенлі, Миколи Пржевальського, Миколи Міклухо-Маклая, плавання Юрія Лисянського й Івана Крузенштерна та сотень і тисяч інших мореплавців, землепрохідців, мандрівників. Із другої половини XX ст. у зв'язку з бурхливим розвитком туризму термін "подорож" став озна-

чати будь-яку поїздку з певною метою чи без неї за межі місця постійного проживання.

Разом із тим, подорож – літературний метажанр, поширений у формі ходіння (видіння), нотаток, щоденників, мемуарів, нарисів тощо, який ґрунтується на понятті шляху та переміщенні персонажа у просторі і часі, генетично постає зі спогадів. Крім пізнавальної мети, у подорожі порушують естетичні, філософські, фантастичні, публіцистичні проблеми. Прикладами таких творів є "Мертві душі" Миколи Гоголя, "Діти капітана Гранта" Жуль Верна та багато ін. Поширеним є й особливий його літературний різновид – оповідь про вигадані мандри на зразок утопій, наукової фантастики, фентезі ("Мандри Гуллівера" Джонатана Свіфта). Подорожі властиве переплетіння документальної, художньої та фольклорної форм, об'єднаних спільним образом героя-мандрівника, який перетворюється на оповідача і розповідає про інші світи, інколи сполучаючи достовірні та легендарні елементи. Герой не змінюється впродовж всього твору, постає носієм національної культури. Здебільшого, подорож використовується як літературний прийом в епосі та романних жанрах.

Специфічною формою літературної подорожі стає "робінзонада" – поширена у європейських літературах XVIII-XIX ст. традиційна сюжетна структура, в основі якої лежить ситуація ізоляції людини чи групи людей на острові. Назва походить від імені героя роману Д. Дефо "Робінзон Крузо" (1719).

Головну роль у робінзонаді грає не образ-персонаж, а ситуація, в якій цей герой опиняється. У подальшому термін набуває ширшого значення і використовується у різноманітних галузях. Зокрема, політекономісти розуміють під ним взаємовідносини людини, знарядь праці та природи у так би мовити "чистому" вигляді, соціологи мають на увазі модель соціальної структури, вільну від суперечностей реального світу, психологи – певну ситуацію, цікаву з погляду вивчення специфіки людської психіки у неординарній ситуації відмежування від зовнішнього світу тощо.

Сюжет про Робінзона Крузо став дуже популярним, а саме ім'я – загальновживаним як на позначення мандрівника, що виживає у світі природи, так і як власні назви для туристичних фірм, що займаються організацією подорожей і мандрівок.

У сфері туристичної індустрії термін "робінзонада" використовується чи не одразу після виходу роману Дефо, який став популярним у Європі. У добу просвітництва, з її пріоритетами раціонального, людина опинилась у ситуації пошуку власного місця у світі, і як наслідок, ця доба відзначається прагненням "втечі від соціуму", наближенням до природи і, відповідно, спостерігається намагання через природу досягнути світ. На більш приземленому, суто побутовому рівні, під робінзонадою розуміють будь-яку мандрівку у "дикий світ природи" на певний, як правило – нетривалий час однієї людини або групи людей, що намагаються вижити у "дикому світі" з мінімальною кількістю найбільш необхідних побутових речей.

Подорож, як літературний метажанр, доцільно вважати формою суспільного усвідомлення культурної ролі туризму, його соціальною рекламою.

Ілюстрацією твору про сутність подорожі як такої є праця Френсіса Бекона¹ "Нариси моральні і громадянські". У розділі "Про подорожі" автор детально розповідає, яку користь для духовного розвитку може отримати особа від зустрічі з цікавими людьми, знайомства з пам'ятками природи й архітектури, містами, творами мистецтва і ремеслами. Нарис Бекона започаткував англійську есеїстику, присвячену духовному смислу подорожей.

Світова цивілізація пройшла довгий еволюційний шлях. Разом із розвитком культури, продуктивних сил мінялося сприйняття значення, ролі і необхідності дозвілля, рекреації, подорожі та туризму.

Книга книг – Біблія – дає сучасникам, швидше за все, перші письмово зафіксовані уявлення про дозвілля, відпочинок, рекреацію та їх необхідність: *"Бог закінчив сьомого дня своє діло, що його творив був, і спочив сьомого дня від усього свого діла, що творив був. І благословив Бог сьомий день і освятив його; того бо дня спочив Бог від усього свого діла, що творячи зробив був"*².

Тут же можна знайти інформацію про перші масові подорожі: *"І повів Бог той народ окружною дорогою пустині аж до Червоного моря. І вийшли Ізраїлеві сини з єгипетського краю озброєні"*³.

¹ Френсіс Бекон (1561-1624) – англійський державний діяч, письменник і філософ, засновник емпіризму. Популяризував індуктивну методологію наукового дослідження.

² Буття, 2; 2-3.

³ Вихід, 13; 18.

Власне, саме поширення слова Божого безпосередньо пов'язане з мандрівкою: *"І ходив Він по всій Галілеї, по їхніх синагогах навчаючи, та Євангелію Царства проповідуючи, і вздоровлюючи всяку недугу, і всяку неміч між людьми. А чутка про Нього пішла по всій Сирії. І водили до Нього недужих усіх, хто терпів на різні хвороби та муки, і біснுவатих, і сновид, і розслаблених, і Він їх уздоровляв"*¹.

Для чіткішого розуміння процесу формування уявлень про роль дозвілля, подорожей, рекреації та туризму у суспільному житті доцільно виділити кілька етапів – окремих, тривалих у часі стадій, які різняться між собою якісними відмінностями. До таких розбіжностей, у першу чергу, слід віднести: еволюцію ставлення суспільства і окремої людини до вільного часу і дозвілля, зміну уявлень про соціально-економічні функції рекреації і туризму, схеми і механізми реалізації рекреаційних потреб, зміну концепцій господарського освоєння простору, масовість і доступність рекреаційно-туристичних послуг.

Головними етапами формування уявлень про роль дозвілля у суспільному житті, виокремленими згідно перерахованих якісних відмінностей, є: *доісторичний* (родово-племінний), *античний* (до кін. V ст.), *середньовічний* (кінець V-XIII ст.), *Відродження* (XIV-XV ст.), *Реформація* (XVI – перша половина XVIII ст.), *індустріальний* (друга половина XVIII – друга половина XX ст.) і *новітній* або *постіндустріальний* (з останньої чверті XX ст.).

Для родово-племінного етапу притаманні переміщення людей із метою полювання, пошуку житла та їжі, подорожі для поклоніння релігійним святинам, здійснення жертвоприношень; зародження прочанства. Людина повністю залежить від природних умов і змушена подорожувати заради виживання. Домінує точкове або ареальне примітивне господарське освоєння простору. У доісторичному суспільстві головною соціально-економічною функцією подорожі є родово-племінна самоідентифікація.

У часи античності переважаючою концепцією господарського освоєння простору є життя в гармонії з природою. Її головними проявами є екстенсивне аграрне освоєння і використання найкращих за якістю територій. Простір освоюється "вшир". Зароджуються і швидко вдосконалюються способи видобутку корисних копалин. Типовим є екстенсивне використання рекреаційно-туристичних ресурсів, насамперед,

¹ Від Матвія, 4; 23-24.

мінеральних і термальних вод, лікувальних грязей. Характерним явищем стало формування ієрархізованої системи закладів гостинності, виникнення перших музеїв.

В епоху античності закладаються фактично сучасні уявлення про рекреацію і туризм. Історія дохристиянської Європи полишила по собі дві яскраві схеми організації людиною античного періоду власного вільного часу, які, із певними видозмінами і доповненнями, дійшли до наших часів – давньогрецьку та давньоримську.

У Давній Греції дозвілля було визначене як вивчення та споглядання найвищих цінностей світу – досконалості, краси, правди, знання, справедливості. Це вимагало звільнення людини від щоденної фізичної праці, що і дозволяло спрямовувати її зусилля у русло інтелектуальних, естетичних та громадянських зусиль. Це стало можливим за умови чіткої стратифікації давньогрецького суспільства. На разі лише еліта, представники панівного класу мали вільний час і отримували можливість або створювати предмети матеріальної і духовної культури, або всотувати вже існуючі культурні цінності і досягати високого рівня духовності, тоді як нижчі соціальні прошарки повинні були працювати.

Серед давньогрецької еліти популярною формою організації дозвілля стали мандрівки як у межах Еллади, так і за її кордонами. Вони здійснювалися заради задоволення, пов'язувалися з навчанням, пізнанням прекрасного (твори мистецтва, природні ландшафти тощо), ознайомленням із архітектурою, лікуванням, поклонінням релігійним святинам, участю у різноманітних змаганнях мистецького, інтелектуального та спортивного характеру. Тому Давню Грецію з повним правом слід вважати прабатьківщиною туризму у його найбільшому наближенні до сучасного розуміння.

Подорож в античні часи стає багатофункціональною. Вона – засіб освоєння і загарбання нових земель, збору та накопичення інформації про країни і народи, з часом – узвичаєний елемент дозвілля, освіти, лікування, пізнання нового. До головних соціально-економічних функцій подорожі як складової частини дозвілля належать: створення предметів матеріальної і духовної культури, знайомство з уже існуючими культурними цінностями і досягнення вищого рівня духовності.

У Давньому Римі з появою вільних громадян дозвілля стає функцією роботи. Сама наявність вільного часу перетворюється на ознаку

належності до панівних класів, що дозволяє сприймати її як інструмент соціальної ідентифікації та стратифікації античного суспільства засобами рекреації і туризму. На відміну від давньогрецьких часів, дозвілля у Римській Імперії чітко не вказувало на соціальний статус, а сприймалося як час для відпочинку і відновлення фізичних сил після певної роботи.

Давньоримські уявлення про дозвілля як складову частину роботи, її функцію домінують і в сучасний період. Власне рекреація, туризм, які розуміються як відпочинок поза постійним помешканням, для західного європейця чи американця давно стали своєрідним "продовженням" роботи і перетворилися на елемент поведінки людини в соціумі. По-суті, традиційний і майже обов'язковий відпочинок після робочого тижня з виїздом за межі постійного місця проживання (класичний "weekend" передбачає спілкування із природою), щорічна кількатижнева відпустка, що, як правило, включає відносно тривалу і далеку подорож із певною метою у межах країни, а то і за її кордонами, реалізується з однією метою – краще відпочити, щоб краще працювати. У західному християнському, особливо протестантському світі, сама можливість відпочинку сприймається як винагорода за роботу.

Давні римляни інвертували давньогрецький ідеал дозвілля і перетворили його на функцію роботи. Саме в античні часи закріпилися форми масового відпочинку: спортивні змагання й ігри, бої гладіаторів, демонстрації небачених тварин, людей. Вони забезпечувалися правлячим класом і були розвагою для його представників та нижчих верств давньоримського суспільства. Масове дозвілля стало однією із передумов продуктивної суспільної праці.

І сьогодні актуальним є гасло, яким керувалися давні римляни у своєму суспільному житті – "Хліба та видовищ!".

Швидше за все, саме у давніх греків, фінікійців та єгиптян римляни запозичили любов до подорожей, яка підживлювалася сформованим імперським світоглядом. Розширення кордонів за рахунок постійних завоювань, усвідомлення величі держави, яка панувала над Середземномор'ям і більшою частиною Європи, спонукали заможних громадян Давнього Риму до подорожей, метою яких було знайомство із новими землями. Не останню роль при цьому відіграло і дорожнє будівництво, якому в Давньому Римі приділялася значна увага. У період розквіту Римської Імперії популярними були поїздки до Греції, Єги-

пту, колишніх Вавилону і Фінікії з метою поповнення знань, знайомством із надбаннями зниклих цивілізацій, задля розваг і лікування.

Дослідники естетичного ставлення до природи в епоху античності переконані, що давні греки і римляни чутливо реагували на її красу, насолоджувалися спокоєм сільських ландшафтів і знаходили у них сховок від міської метушні¹. Поступово сформувалося стереотипне уявлення про ідеальний ландшафт, важливими елементами якого є розкішний луг, затінений лаврами і в'язами, струмок із прохолодною та чистою водою. Це – куточок, де панує вічна весна, де невідомі дощі і буревії, мороз та спека.

Поети античності – Гесіод, Піндар, Феокрит, Вергілій застосували формулу ідеального ландшафту для змалювання Єлісейських Полів (Елізіуму) і щасливої райської країни Аркадії, а також використовували її при створенні буколів – екологів та ідилій². Цим прийомом скористалися і середньовічні християнські автори при змалюванні образу "земного раю", взявши за основу міф про сад Гесперид. Формулу ідеального для відпочинку ландшафту використовують більшість релігій. Наприклад, в ісламі так зображується рай для правовірних: *"Рай, обіцяний благочестивим, – [це сади], в яких течуть струмки, де не закінчуються їства і [близька благодатна] прохолода.³ <...> ...там течуть струмки з води, яка не псується, струмки з молока з незмінним смаком, струмки з вина, що дарує насолоду тому, хто п'є, і струмки з меду. У ньому всілякі плоди і прощення від їх Господа"*⁴. Однією з головних чеснот у Корані названо паломництво: *"...Аллах зобов'язує тих людей, хто в змозі здійснить поїздку, вирушати в хадж до Дому..."*⁵. Велику увагу в Корані приділено ставленню мусульман до подорожуючих: *"Благочестя не в тому, щоб ви звертали ваші обличчя на схід і на захід, але благочестивий той, хто увірував в Аллаха, у Судний день, в ангелів, Писання, пророків, хто роздавав майно, хоча*

¹ Ganzenmüller W. Das Naturgefühl im Mittelalter (Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance, hrsg. von Walter Götz, Bd. XVIII). – Leipzig-Berlin, 1914; Geikie A. The Love of Nature Among the Romans During the Later Decadens of the Republic and the First Century of the Empire. – London, 1912; Райт Дж. К. Географические представления в эпоху крестовых походов: Исследование средневековой науки и традиции в Западной Европе. Пер. с англ. – М.: Наука, 1988.

² У новоевропейській поезії XVII-XVIII ст. твори цього жанру отримали назву "пастораль".

³ Сура №13. Гром. Стих 35.

⁴ Сура №47. Мухаммад. Стих 15.

⁵ Сура №3. Семейство Имраха. Стих 97.

воно було йому дорогим, близьким, сиротам, бідним, подорожнім і тим, хто просить подаяння..."¹.

Таким чином, античність запропонувала наступним цивілізаціям еталон ідеального місця для відпочинку, що знайшло своє відображення у творах мистецтва, і запропонувала класичну схему організації рекреації, головними складниками якої є втеча від міста, усамітнення і споглядання куточків "дикої" природи. Саме такий підхід у поєднанні із активним відпочинком останнім часом відроджує і пропагує екологічний туризм.

Зовсім іншим духом пронизане ставлення до природи, дозвілля і подорожей у ранньохристиянську епоху. Всі помисли людини тієї доби були звернені до прийдешнього світу, до "царства божого". Вважалося, що гріх закрадається у душу навіть того, хто отримує естетичну насолоду від споглядання природної краси. Тому аскетизм на тривалий час стає моральною поведінковою нормою і сприяє зародженню руху самітників-анахоретів, найбільш характерного для східної гілки християнства на етапі його становлення. Подорож стає небезпечною і несумісною з будь-якою метою, окрім служіння Богу. Тому паломництво на тривалий час стає єдиною можливою формою мандрівки.

Середньовічна рекреація була не лише часом відновлення психофізичної енергії, відпочинку, а і перетворилася на соціальну "візитку", ставши надзвичайно витратною і показною у своїй розкоші. Наявність вільного часу і його використання для отримання насолоди стали ознаками благородного походження, багатства і влади на противагу "рабському" часові праці. Рекреація стає механізмом реалізації соціальних потреб: визнання, повага оточуючих, самореалізація тощо. Соціальна ідентифікація і стратифікація засобами туризму. Соціальне розмежування у ставленні: вільний час і відпочинок панівними верствами населення розглядається як спосіб отримати насолоду, розважитися, оздоровитися і т. п.; для кількісно різко переважаючого малозабезпеченого населення відпочинок – функція роботи, відновлення фізичних сил, час для духовного розвитку.

Таке сприйняття вільного часу, певною мірою, характерне і для наших днів. Але воно, переважно, стосується багатой аристократичної верхівки сучасного індустріального та постіндустріального суспільства.

¹ Сура №2. Корова. Стих 177.

Середньовічні подорожі пов'язуються з вирішенням життєво важливих питань релігійного, сімейного і ділового характеру. Дуже часто мандрівка розглядається як можливість збагачення матеріального і/або духовного. Для середніх віків характерним є подальший розвиток прочанства, пілігримства, поява кобзарства.

У середні віки переважає екстенсивне аграрне і початкове гірничо-видобувне освоєння і використання територій та надр. Освоєння простору відбувається "вшир".

Інше етичне підґрунтя дозвільля запропонували християнські протестантські течії у часи Реформації. Духовною основою існування людини проголошується робота і служіння Богу. Відпочинок розглядається як ледарство і марна витрата часу. Саме ця релігійна доктрина стала невід'ємною етико-моральною нормою в часи промислової революції та формування індустріального суспільства і лишається істинною для значної частини населення і сьогодні.

Протестантська трудова етика розглядає роботу як основну мету життя, а роль відпочинку зводиться лише до відновлення сил для того, щоб робота могла виконуватися ще краще. Така інтерпретація рекреації стала невід'ємною частиною індустріального і постіндустріального суспільства, моральні принципи якого значною мірою базуються на протестантизмі.

Власне трактування проведення вільного часу пропонує православ'я. Православні релігійні канони відпочинок людини пов'язують із її якомога повнішим відстороненням від мирських проблем і повній віддачі себе служінню та спілкуванню з Богом через систему відповідних інституцій. За сутністю, увесь свій вільний час православний віруючий має присвячувати духовному збагаченню, точніше, спасінню власної душі. Це прагнення повинно бути і головною спонукальною причиною для подорожі.

Протягом індустріального етапу мірилом багатства суспільства поступово стає тривалість не робочого, а вільного часу.

При збереженні прагматичного ставлення до відпочинку, рекреація і туризм стають чинниками фізичного, психологічного й інтелектуального розвитку. Вплив туризму на економіку, на задоволення соціальних потреб споживача відповідних послуг і матеріальних потреб організаторів рекреаційно-туристичної діяльності стає особливо помітним у ХХ ст. Продовжується соціальна і майнова ідентифікація та стратифі-

кація суспільства засобами рекреації і туризму. Сам туризм поступово перетворюється на громадський рух, стає чинником міграційних процесів.

У хронологічних рамках індустріального етапу формування уявлень про роль дозвілля у суспільному житті прогрес на транспорті – головна рушійна сила розвитку рекреації і туризму. Формуються стійкі туристичні внутрішні і міждержавні потоки, з'являється організована рекреація і туризм. Виникають традиційні райони відпочинку зі своєю спеціалізацією і залучаються нові території до туристичного використання. Виділяються окремі країни, які спеціалізуються на міжнародному туризмі. На початку етапу переважає індивідуальний туризм, наприкінці – з'являється і швидко розвивається масовий туризм. До головних схем реалізації рекреаційних потреб належать: туристична подорож (тур, екскурсія, самодіяльний похід), уїк-енд, паломництво.

У царині господарювання впроваджується машинне виробництво, зароджується і розвивається індустріальне освоєння життєвого простору. У цілому переважає екстенсивне аграрне використання територій. Інтенсивно розвиваються гірничо-видобувні технології. Простір активно освоюється "вшир" і "вглиб". Панує екстенсивне використання рекреаційно-туристичних ресурсів.

Для новітнього етапу формування уявлень про роль дозвілля у суспільному житті притаманні свої особливості. Вільний час і відпочинок стають невід'ємною, обов'язковою складовою соціального життя окремої особи і суспільства. Різко збільшується кількість найманих працівників, які отримують можливість брати участь у рекреаційно-туристичних процесах. З'являється мода на туризм, що формує динамічний стиль поведінки при вирішенні питань організації дозвілля. Здобуває прихильників альтруїстичне ставлення до власного відпочинку.

Рекреація і туризм набувають масовості, стають надбанням широких верств населення, перетворюються на потужні чинники соціально-економічного розвитку й індивідуального пізнання нових країн і культури інших народів. Туризм – високоприбутковий вид економічної діяльності, вид бізнес-діяльності, форма громадського руху і масових переміщень населення. Рекреація – механізм реалізації соціальних потреб: визнання, повага оточуючих, самореалізація, спілкування з однодумцями, духовне і фізичне самовдосконалення тощо. Характер-

ною лишається соціальна, фахова і майнова ідентифікація і стратифікація засобами туризму.

Прогрес на транспорті продовжує залишатися головною рушійною силою розвитку рекреації і туризму. Самодіяльні й організовані мандрівки з різноманітною метою (відпочинок і оздоровлення, освіта, ознайомлення з пам'ятками природи і культури, поклоніння релігійним святиням, участь у масових подіях, ділові поїздки) перетворюються на обов'язковий елемент соціального життя людини. Переважає організований масовий туризм з елементами індивідуалізації відпочинку. Розвиваються альтернативні види туризму. Поглиблюється спеціалізації країн і регіонів на окремих видах туризму. До головних схем реалізації рекреаційних потреб засобами туризму належать: тур (пекидж-тур, інклюзив-тур, бізнес-подорож, круїз, екскурсія, самодіяльний туристичний похід, конгресно-виставково-ярмаркові заходи, шоп-тур, інсентив-тур, екстремальний відпочинок), уїк-енд, тематичний парк, паломництво.

Інтенсивне індустріальне, постіндустріальне, аграрне і рекреаційне використання освоєних територій – типові механізми залучення простору для суспільних потреб. Окреслюється криза традиційних схем освоєння території і перехід до сталого розвитку. Простір освоюється "вглиб". Туризм набуває рис планетарного явища і перетворюється на інструмент створення штучного рекреаційно-туристичного середовища, стає формою господарського відродження депресивних і залучення нових територій та акваторій до життєвого / туристичного простору людства. У цьому контексті доречно говорити і про здатність туризму повертати до використання деградовані території. Прикладом є Чорнобиль і зона відчуження навколо нього. Туризм став інструментом відродження фактично вилучених із експлуатації територій.

Протягом тривало історичного періоду дозволя і подорож мали чітке значення і відігравали свою соціально-економічну роль. У Давній Греції, Давньому Римі, в середньовіччі і часи Реформації в Європі було закладене етичне, естетичне і моральне підґрунтя використання вільного часу – сучасної рекреації і туризму. Їх основою у кожному випадку було соціальне життя, яке формувало стереотип поведінки людини у її вільний час.

Сучасний туризм набуває популярності через те, що він оцінений не лише як знаряддя фізичного і духовного збагачення, а і тому, що пере-

творився на обов'язковий модний атрибут людини, яка здобула певного успіху у житті і, що є найголовнішим, приносить прибуток, ставши потужним сектором індустрії, суттєво доповнює форми господарського освоєння простору, а то і перетворюється на реальну альтернативу сільському і лісовому господарству, промисловості, морському промислу.

На зміну епосі створення культури прийшла епоха її масового споживання; на зміну епосі завоювання і підкорення природи прийшла епоха її пізнання і збереження. І культура, і природа, точніше, об'єкти культурної атракції та привабливі для відпочинку природні ландшафти стали товаром, а рекреація, туризм перетворилися на акт споживання цього товару.

§ 1. 1. 2. НАРИС ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Важко віднайти в історичній ретроспективі точку відліку в розвитку туризму. Можливо, першими мандрівниками були давні шумери – загадковий народ, який заселив близько 3 тис. років до н. е. долину Євфрату у нижній його течії і створив могутню цивілізацію. Шумери мали власне письмо – клинопис, сконструювали колесо, запровадили в обіг гроші, вели активну торгівлю, а значить – подорожували. З Вавилоном – прямим спадкоємцем шумерської цивілізації, пов'язана, ймовірно, найбільш давня письмова згадка про перший заклад гостинності – таверну, де подорожньому вже пропонували "стіл і ліжко". Перші згадки про таверни містяться у давніх манускриптах, одним з яких є кодекс, написаний за царя Вавилону Хаммурапі (1792-1750 рр. до н. е.).

5 тис. років тому подорожі організовувалися в Давньому Єгипті. Ймовірно, що спланована мандрівка жінки-фараона Хатшепсут, яка правила Єгиптом у середині II тисячоліття до н. е., у країну Пунт, є однією з перших документально зафіксованих на стінах святилища у Луксорі. Країна Пунт на східному узбережжі півострова Сомалі (територія сучасних Ємену й Ефіопії) на той час була відома як Та-Нечер – "земля богів". Єгипет купував у цієї держави чорне дерево, слонову кістку,

золото і рабів. Тому подорож Хатшепсут до Пунту була важливою і необхідною з багатьох причин.

"Захід є Захід, а Схід є Схід..." – мабуть, найбільш цитовані слова Р. Кіплінга, які вживають аби перекопати у несумісності двох світів. Вирвані з контексту вони так і сприймаються. Але ж великий поет і письменник мав на увазі зовсім інше...

Підтвердженням традиційних, паритетних, давніх і плідних стосунків між Сходом і Заходом є Великий Шовковий шлях – одне з найбільш значних досягнень в історії світової цивілізації. Як торгівельний шлях він виник у III столітті до н. е. і, всупереч війнам і ворожнечі, проіснував до XVI століття.

Термін "Великий Шовковий шлях" у науковий обіг ввів німецький географ Ріхтгофен у 1877 р.

Мережа розгалужених караванних доріг перетинала Європу й Азію від Середземномор'я до Китаю (рис. 1. 2) і була в епоху античності, часи Середньовіччя і Відродження засобом діалогу культур Заходу і Сходу. Каравани, завантажені шовком із Китаю, прянощами і самоцвітами з Індії, срібним посудом з Ірану, візантійськими полотнами, аф-

"Захід є Захід, а Схід є Схід,
і їм не зійтися вдвох.
Та Сходу і Заходу вже нема,
границь нема поготів,
Як сильні стають лицем у лице,
хоч вони із різних світів!..."

Редьярд Кіплінг
"Балада про Схід і Захід"
Переклад Максима Стріхи

У 2006 році італійські й американські археологи у печерах Ваді Гавасис, що в 22 км від порту Сафага на Червоному морі, знайшли залишки кораблів і вітрильних канатів віком близько 3800 років. Вчені точно встановили, що корабель призначався для подорожі жінки-фараона Хатшепсут водами Червоного моря до "землі богів" – Пунту і навіть збудували його точну копію для перевірки ходових властивостей.

росіабською керамікою і багатьма іншими товарами, рухалися пустелями Каракуми і Кизилкум, долали перевали Паміру і Тянь-Шаню, переправлялися через Мургаб, Амудар'ю і Сирдар'ю. На шляху караванів виникають і розцвітають міста, торговельно-ремісничі поселення, караван-сараї – прообрази сучасних готелів, які пропонували подорожнім відпочинок, харчування, місце для ночівлі, фураж для тварин. У караван-сараях можна було продати чи купити гуртові партії

товару, дізнатися комерційні новини, ціни тощо.

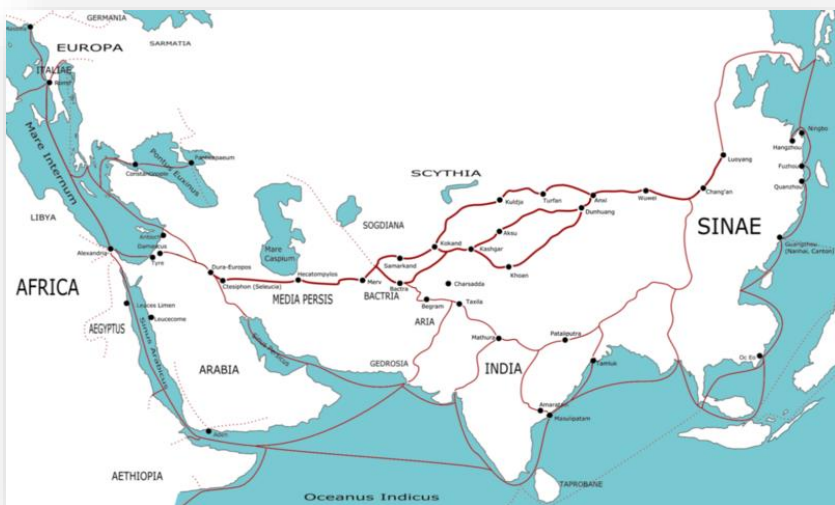

Рис. 1. 2. Схема Великого Шовкового шляху¹

Європейські країни співпрацювали і спілкувалися з країнами Азії. Ойкумена еллінська зімкнулася з ойкуменою Сходу і цивілізації обмінялися результатами пізнання. Дорогами Великого Шовкового шляху перевозилися не лише товари. Вони стали провідниками культур, технологій, релігій. Караванними дорогами протягом століть подорожували вчені, місіонери, дослідники і шукачі пригод. А тому з позицій географії туризму, висловлюючись сучасними термінами, Великий Шовковий шлях з повним правом слід вважати найбільш давнім і потужним туристичним маршрутом, аналогів якому немає у світовій історії.

Китайського дипломата Чжань Цаня, який жив у II-I ст. до н. е., історики вважають одним із перших, хто описав Великий Шовковий шлях. Серед європейців інформацію про торгівельні шляхи між Сходом і Заходом залишили великі мандрівники Середньовіччя Гійом де Рубрук (бл. 1220-бл. 1293), Марко Поло (ймовірно 1254-1324). А Франческо Паголотті, повернувшись у 1355 році після 8 років подорожі і залишивши позаду тисячі миль Великого Шовкового шляху, став авто-

¹Джепело: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ed/Transasia_trade_routes_1st_CE_gr2.png

ром безцінної праці "Практика торгівлі, або твір про далекі землі, торгові міри та інші предмети, відомості про які необхідні купцям всіх країн".

На частині територій сучасних Лівану, Сирії й Ізраїлю виникла Фінікія, розквіт якої припадає на 1200—800 роки до н. е. Фінікійці створили могутню морську цивілізацію з розвиненими ремеслами і багатою культурою. Разом із торгівлею, яка охоплювала все Середземномор'я і навіть сягала Британських островів, навичками будувати кораблі і керувати ними, фінікійці поширили свій алфавіт, який став основою фактично всіх сучасних європейських алфавітів, передали технологію виробництва скла і... любов до морських подорожей. Але ще довгий час здійснення морських мандрівок було пов'язане зі значними труднощами і небезпекою: залежність від морської стихії, відсутність комфорту й обслуговування, пірати.

У VI столітті до н. е. Фінікію завоювали перси, а у 332 році до н. е. — Олександр Македонський. У фінікійців, як найбільш вправних мореходів у Середземномор'ї, давні греки і римляни перейняли традиції і технології морських подорожей.

Появу туризму у його більш-менш сучасному розумінні більшість дослідників пов'язують із давньогрецькою і давньоримськими класичними епохами, коли подорожі стають звичним явищем, зароджуються прообрази закладів гостинності, з яких поступово, протягом десятиків століть, сформувалася сучасна туристична індустрія.

В античні часи у державах Середземномор'я, насамперед, Давній Греції і Давньому Римі, подорож суходолом стає комфортною, приносить задоволення, втіху і перетворюється на узвичаєний компонент дозвілля, освіти, лікування і ґрунтується на розвиненій дорожній інфраструктурі¹ та системі закладів гостинності, які надавали місце для відпочинку чи ночівлі, їжу, при необхідності — коней. Із відомих на той час закладів гостинності функціонують таверни, які перетворилися на осередки соціального і релігійного життя, давньогрецькі заїжджі двори (пандокей та катагогії), давньоримські мансіони, каупони та стабулярії, в яких мандрівникам, залежно від їх соціального статусу і статку, надавалися місця для ночівлі і харчування. Розміщувалися такі об'єкти

¹ Основою транспортної системи Давнього Риму були так звані римські дороги — прямі довгі дороги, збудовані римлянами без врахування існуючих на той час торговельних шляхів, насамперед, для швидкого пересування військ, підтримки стабільності та розвитку імперії. Їх загальна довжина складала близько 80 тис. км

на римських дорогах, у великих містах, поблизу найбільших храмів, місць проведення видовищних заходів.

На той час засоби перевезення подорожніх долали близько 8 миль за день, пішоходи долали трохи більшу відстань. Державні мансіони (*mansiones*) будувалися на відстані близько 15-18 миль між собою. Тут мандрівник, якщо він виконував державне доручення, отримував у своє розпорядження невеликий будинок для відпочинку, але мав засвідчити свою особу. Часто в мансіонах розміщувалися військові гарнізон із найближчого міста.

Поряд із державними з'являлися приватні заклади гостинності – каупони (*caupona*), де документи від подорожніх не вимагалися. Вони виконували ті ж функції, що і мансіони, але їх репутація була дещо гіршою, оскільки в обслуговуванні орієнтувалися на подорожніх із різними статками і часто ставали притулком для представників нижчих прошарків давньоримського суспільства.

У той же час багатим римлянам необхідно було відпочивати під час подорожі з покращеними умовами. За тогочасними законами, господарі приватних будинків, що знаходилися поблизу дороги, не мали права відмовити знатній людині в ночівлі. Можливо саме це підштовхнуло до створення таберен (*tabernae*) – закладів, що близькі за значенням до сучасного поняття "пансіон".

На дорогах у місцях зупинок існував також інший тип обслуговування – мутатіо (*mutatio* – пункти заміни). Він передбачав огляд засобів перевезення та тварин. Пункти заміни розташовувалися на відстані 12-18 миль один від одного. Тут можна було відремонтувати повозку, чи показати коня ветеринару.

У римських містах і на дорогах побутували громадські засоби розміщення подорожніх – діверсоріуми або деверсоріуми (*deversorium*), де зупинялися найбідніші громадяни Риму і раби. На ці ж категорії населення орієнтувалися і попіни (*popinae*) – дешеві міські харчевні, які у часи занепаду Риму відвідувала і багата молодь.

На особливу увагу заслуговують терми або римські публічні лазні, які можна вважати прообразами сучасних клубних закладів відпочинку, фітнес-центрів і спа-салонів. Терми, окрім відділень для миття з холодною і гарячою (інколи мінеральною) водою, містили кімнати для переговорів, зали для занять спортом, масових зібрань і банкетів, бібліотеки, інколи невеликі театри, художні галереї. Найбільш відомі –

терми Каракали, грандіозні за розмірами і розкішно декоровані, де були знайдені відомі статуї Геркулеса і Флори. У термах, споруджених за наказом імператора Тіта, була знайдена скульптурна група Лаокон.

У часи античності спонукальним мотивом до подорожі стає подія, видовище. До таких явищ належать різноманітні масові заходи, вистави, ігри та змагання, для участі і спостереганні за якими з'їжджалися люди з усього еллінського світу.

776 рік до н. е. вважається початком проведення Олімпійських змагань – загальних давньогрецьких урочистостей культового характеру на честь Зевса Олімпійського, які відбувалися кожні 4 роки в місті Олімпія на Пелопоннесі. Засновником Олімпійських змагань уважався Геракл. Олімпійські ігри були символом єдності грецьких міст-держав і відігравали велику роль у розвитку культури, у тому числі культури подорожей.

Олімпійські змагання поновлювалися і впорядковувалися кілька разів. До програми змагань входили біг, стрибки, метання диска, боротьба, яку зараз називають греко-римською, кулачний бій, який нині трансформувався у класичний бокс, змагання колісниць тощо. На час проведення змагань припинялися війни і встановлювалося священне перемир'я – екехірія. Ігри починалися 22 червня і тривали 5 днів. Від V ст. до н. е. учасниками Олімпійських змагань стали поети, які читали свої твори.

Переможців ігор величали олімпіоніками, в останній день свята їх нагороджували маслиновими вінками та пальмовою гілкою. На честь триразового переможця ігор в Олімпії встановлювали його погруддя. Імена переможців та назви їхніх міст урочисто оголошували і влаштовували на їх честь бенкет. Героя Олімпійських змагань урочисто зустрічали на батьківщині: складали жертву божеству міста, влаштовували бенкет і співали гімни на честь переможця. В Афінах його звільняли від податку та інших обтяжливих громадських обов'язків, давали найкраще місце в театрі тощо. У деяких містах Греції діти олімпіоніків теж користувалися привілеями.

Друге місце за масштабами та значенням посідали Піфійські змагання у Дельфах. Оскільки елліни не проводили межі між мистецтвом та спортом, спершу тут відбувалися лише конкурси музикантів, де під акомпанемент кіфари учасники виконували оди на честь Аполлона, а згодом до них було додано змагання співаків, флейтистів, атлетів та вершників, тут змагалися навіть поети.

У Немеїській долині поблизу міста Клеон відбувалися Немеїські ігри, де водночас змагалися атлети з бігу, боротьби та у кінних змаганнях, а пізніше виборювали першість і музиканти.

В Істмійських іграх, що провадилися на Корінфському перешийку, також виступали атлети, музиканти і поети.

Вікові ігри відбувалися в Римській Імперії раз на сто років. Склалися з очисних жертв, які приносились уночі богам підземного світу – Діспатеру та Прерпіні. За імператора Августа склали жертви Юпітеру, Юноні, Аполлону та Діані. Вікові ігри тривали три дні і три ночі і приваблювали тисячі людей.

Аполлону, Зевсу й іншим богам олімпійцям приносилися численні жертви, робилися щедрі дарунки, які поступово накопичувалися у храмах і святилищах та стали виставлятися для огляду. Зароджуються прообрази перших музеїв, де зберігаються скульптури (давні греки володіли досконалою технікою різьблення по каменю), художні полотна, прикраси, посуд із благородних металів. Про експонати в давньогрецьких музеях згадує у своїх працях Геродот, акцентуючи увагу на кількості та вазі і, відповідно, вартості золотих чаш, кубків і фігур тварин та міфічних істот.

Жоден культ не отримав такого визнання усіма еллінами, як культ бога сонця Аполлона у місті Дельфах біля підніжжя гори Парнас. Своєю славою дельфійське святилище зобов'язане

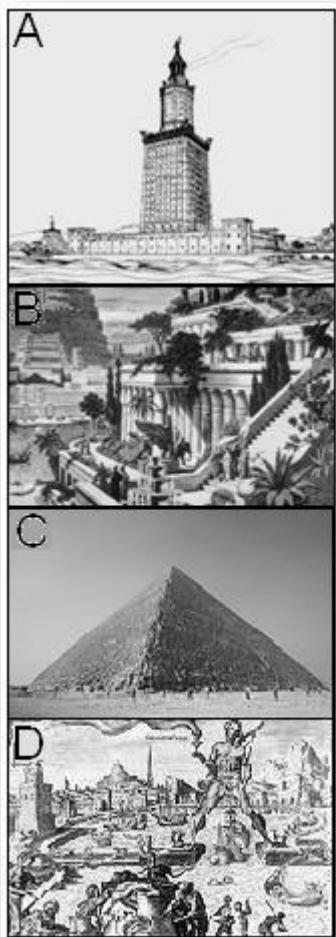

Рис. 1. 3. Чудеса давнього світу:
А – Олександрійський маяк,
В – висячі сади Семіраміди,
С – піраміда Хеопса,
D – Колос Родоський

оракулу – віщуну, що пророкував майбутнє. Біля ущелини у скелі, звідки виходили одуряючі випари, сиділа жриця Аполлона піфія, втрачаючи свідомість, вона починала промовляти незв'язні слова, які вважалися віщанням самого бога, а жерці уже по-своєму тлумачили сказане. Дельфійський оракул прославився далеко за межами Давньої Греції. До нього зверталися і представники інших народів, завдяки цьому жерці дельфійського Аполлона знали про події, що відбувалися не лише у Греції, а й у всьому Середземномор'ї та прилеглих країнах і набули авторитету в міжнародних політичних питаннях. Дельфи ж перетворилися на один із найбільших центрів паломництва античного світу.

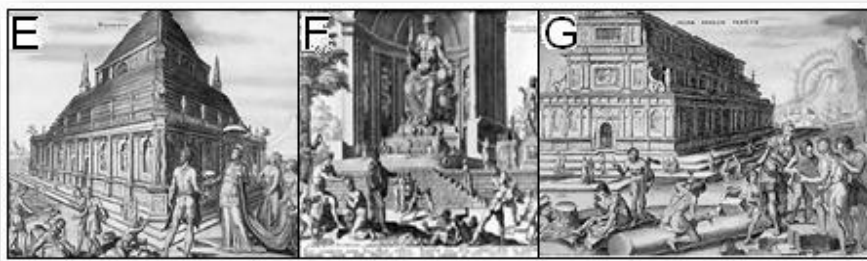

Рис. 1. 4. Чудеса давнього світу:

Е – мавзолей в Галікарнасі,

Ф – скульптура Зевса,

Г – храм Артеміди

На роль "туристичної столиці" еллінської цивілізації з повним правом претендує Ефес – давнє місто на узбережжі Малої Азії, друге після Риму за значенням в античному світі. Нині археологічна зона Ефесу знаходиться на околиці турецького міста Сельчук.

Після звільнення Ефесу від влади Персії Олександром Македонським у 334 році до н. е., щорічно його відвідувало до 700 тис. мандрівників¹ при постійному населенні у період розквіту 200-250 тис. осіб². Такий популярності Ефес завдячував численним видовищам: постійні

¹ Джерело: Goeldner C. R., Brent Ritchie J. R. Tourism: Principles, Practices, Philosophies. – Hoboken, John Wiley & Sons Ltd, 2003, p. 50.

² Джерело: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Эфес_\(город\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Эфес_(город))

виступи факірів, жонглерів та акробатів, демонстрації небачених звірів, поєдинки гладіаторів, грандіозні театралізовані дійства на історичні і релігійні теми. Але головною принадою, першопричиною, був місцевий культ східної богині родючості, згодом ототожненої з грецькою богинею Артемідою.

Сім чудес давнього світу – перелік найбільш відомих пам'яток античної культури, які величчю, красою і досконалістю виконання притягували тисячі мандрівників з усіх куточків Середземномор'я і з повним правом вважаються першими туристичними атракціями світового рівня.

У 1640 році французький дослідник Де Бессі натрапив у бібліотеці Ватикану на рукопис грецького філософа Філона, який, можливо, вперше у III-му ст. до н. е. вжив у своєму творі це словосполучення. Пізніше про дивовижні архітектурні досягнення давнього світу писав Пліній Старший, римський поет Мапціал, грецький філософ Павсаній. Були й інші автори. Їх списки дещо різнилися між собою. Одні вважали чудесами стіни давнього Вавилону, товщиною близько 30 м, інші згадували Колізей – найбільший амфітеатр Давнього Риму, який вміщував 50 тис. глядачів чи міст через Євфрат. Остаточний список сформувався лише у XVIII ст. і включає:

А – Олександрійський маяк на острові Фарос, можливо, найвищу на той час споруду на Землі; ймовірна висота – 135 м;

В – Висячі сади Семіраміди у Вавилоні, збудовані Навуходоносором II для своєї дружини Семіраміди – доньки мідійського царя;

С – Піраміду Хеопса в Гізі – найбільшу з-поміж єгипетських пірамід;

Д – Колоса Родоського – скульптуру бога Сонця Геліоса на острові Родос, найвищу на той час статую ймовірною висотою 31,5 м;

Е – Мавзолей в Галікарнасі – усипальницю царя Мавсола, збудовану у середині IV ст. до н. е.;

Ф – Скульптуру Зевса в Олімпії висотою 12,4 м; велич і краса монументу вражала сучасників;

Г – Храм Артеміди в Ефесі, заснований у VII-VI, а збудований у V ст. до н. е., спалений Геростратом у 356 році до н. е. і відбудований ефесьцями за власний кошт (див. рисунки 1. 3 – 1. 4).

До наших днів збереглася лише піраміда Хеопса.

Поблизу Ефесу було споруджене одне з семи чудес давнього світу – храм Артеміди. Артемісіон виконував кілька функцій: релігійного закладу, ринку, музею і банку. Тривалий час святилище відвідували мандрівники: торговці, ремісники, злочинці і царі, які приносили дари богині. Авторитет храму був настільки великим, що в ньому зберігали свої заощадження люди зі всіх кінців еллінського світу. Учень Сократа, знаменитий історик і полководець Ксенофонт передав на зберігання

богині велику суму грошей перед походом у Персію, описаному ним же в "Анабасисі Кіра"¹. Повернувшись з війни, у вдячність Артеміді Ксенофонт вибудував на збережені і примножені кошти невеликий

Дракар – довгий вузький дерев'яний корабель вікінгів із високо заломленим носом і кормою (рис. 1. 5). Дракари мали стрункий, довгий і вузький, легкий дерев'яний корпус з малою осадкою. Мала осадка корабля допускала навігацію у водах глибиною лише один метр і дозволяла швидку висадку на берег. Його легка вага надавала можливість переправляти судно через суходіл волоком. Кораблі також були симетричні, що дозволяло їм швидко змінювати напрям руху на протилежний. Дракари були обладнані веслами уздовж майже повної довжини човна. Пізніші версії мали прямокутне вітрило на єдиній щоглі, яке використовувалося для допомоги веслярам, особливо під час далеких подорожей. Використовувалися для військових дій, перевезень, а також для дальніх морських плавань. На думку істориків, експансія норманів стала можливою саме завдяки винаходу дракара.

храм – точну копію ефеського – в містечку Скіллунті в Елліді.

На іншому кінці світу теж вивувало життя, люди мандрували й освоювали простір. Із морем тісно пов'язане життя полінезійських племен. Просторово Полінезію можна уявити великим трикутником з вершинами у Гаваях, Аотеаора (Нова Зеландія) і Рапа Нуї (Острів Паски), який вміщує більше 1 тис. островів у центральній і південній частині Тихого океану. Історія не полишила нащадкам імен полінезійських мореплавців, але достеменно відомо, що у 500 роках вони здійснювали переходи на невеликих катамаранах, із мізерними запасами води та їжі у сотні і тисячі кілометрів, орієнтуючись

за Сонцем, зірками, морськими течіями і перельотами птахів. А ще полінезійці вміли ковзати хвилями на дошці і донесли це вміння до наших днів, за що їм вдячні всі прихильники серфінгу...

Але повернімося в Європу... На декілька століть назад² відкинув європейську цивілізацію крах Римської Імперії у 476 році і прихід племен варварів з півночі. Занепали міста, торгівля, дороги. Подорожі стали небезпечні і надовго втратили розважально-пізнавальне значення. Підіймаються колишні околиці Риму – західно-, північно- і східноєвро-

¹ "Анабасис Кіра" – один із найбільш популярних творів античності, написаний Ксенофонт, в якому описана історія військового походу 10 тис. давньогрецьких найманців у складі війська Кіра Молодшого проти перського царя Артаксеркса II.

² На думку істориків – дослідників Давнього Риму, рівень розвитку продуктивних сил Імперії був на рівні західноєвропейських країн у 1700-1800 роках.

пейські народи і країни. На уламках Римської Імперії поступово формується нова Європа.

Епоха вікінгів або варягів¹ полишила яскравий слід в історії розвитку подорожей.

Рис. 1. 5. Модель дракара

Поеднуючи торгівлю із завоюваннями і розбійничими нападами, стаючи на службу до князів, царів та імператорів, вікінги протягом VIII-XI ст. мали вплив практично на всю Європу. Одна з причин – вимушена "любов" до подорожей. З одного боку, суворість природи і життєва необхідність спілкування з "хлібними" регіонами Європи, з іншого – традиція родово-племінної

знаті лишати все у спадок старшому синові, а молодшим діставався корабель – дракар – із військовою дружиною і благословення здобути щастя у поході. Частина вікінгів вирушала морським шляхом вздовж європейського узбережжя і діставалася Британських островів, берегів півострова Котантен, Піренеїв і Апеннін.

Завдяки морехідним якостям своїх човнів вікінги у 1000 році досягли берегів Північної Америки, де вони заснували кілька поселень, але згодом їх витіснили племена індіанців. Археологами достовірно встановлені оселі вікінгів в Канаді. Аналізуючи тексти саг, вчені дійшли висновку, що нормани також досягли узбережжя Америки у районі сучасного Нью-Йорка.

Другий напрямок експансії – на схід і південний схід – Волгою до Каспійського моря і до Персії або Шляхом із варягів у греки, який ще звався "варязьким" або "грецьким". Починався він в околицях сучасного Стокгольма, проходив Балтійським морем, Фінською затокою, Невою, озерах Ладозькому та Ільмень, далі – Ловаттю, Західною Дві-

¹ Назва "варяги" (також *давньосканд.* – Væringjar, із "vágar", "важна обіцянка") означає "Пов'язане Словом та Клятвою товариство озброєних воїнів". Також варяги – назва жителів Скандинавії в давньоруських джерелах. Синоніми – "нормани" (від *старогерм.* "Nordgermanne" – північні германці) та "вікінги", які більш уживані у країнах Західної Європи.

ною та їхніми притоками до Десни, Дніпра і Чорного моря, а далі – до Константинополя (рис. 1. 6).

Рис. 1. 6. Схема "Шляху із варягів у греків"¹

Цілком імовірно, що в столиці Візантії "зустрічалися" земляки-нормани, які вирушали з дому різними дорогами у протилежних напрямках, і "замикали кільце" навколо Європи.

Від "варягів до греків" везли хліб, ремісничі вироби, срібло, рабів, хутро, мед, віск, зброю, бурштин. У зворотному напрямку – вина, прянощі, фрукти, дорогі тканини, ювелірні вироби, скляний посуд і теж зброю. Шлях мав велике значення для державотворення, розвитку торгівлі, сприяв налагодженню різноманітних культурних зв'язків, обміну знань, формуванню традицій подорожі.

Опис варязького шляху є в "Повісті временних літ", у творі візантійського імператора Костянтина VII Багрянородного "Про управління імперією", складеного у 943-53 роках. Згідно цих документів, шлях

¹ Джерело: http://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Varangian_routes.png

сформувався у кінці IX-го на початку X ст. і був зв'язаний з іншими водними шляхами – Прип'ятсько-Бузьким, який вів із Київської Русі до Північної і Західної Європи, і Волзьким, який виводив до Арабського халіфату. У XII ст. внаслідок Хрестових походів, які встановили зв'язки зі Сходом через Середземне море, цей шлях поступово втратив своє значення.

Протягом Середніх віків однією з небагатьох причин, яка змушує людину залишити постійне місце проживання і мандрувати, було поклоніння релігійним святинам. Паломництво перетворюється на головну форму подорожі. У середньовічній Європі було три головні центри паломництва – Єрусалим, Рим і Сантьяго-де-Компостела.

Окрему сторінку в історії туризму і паломництва займає "Шлях Святого Якова". У католицькій культурі він більше відомий як "Шлях Сантьяго-де-Компостела" – знаменита дорога паломників до могили апостола Якова. Шлях до святині пролягав із Скандинавії, Кавказу, Британських островів, але був і лишається найбільш виразним на території Франції та Іспанії. Головними були чотири дороги, які потім зливалися в одну і закінчувалися в іспанському Сантьяго-де-Компостела: Турська (*Via Turonensis*) – йшла від Ла-Маншу через Париж, Тур, Сент, Бордо; Лімоська (*Via Lemovicensis*) – починалася у Везле і далі через Лімож; Поденська (*Via Podensis*) – йшла майже паралельно попередній і починалася в Ле-Пюї; Тулузька (*Via Tolosana*) – вела зі сходу і брала свій початок з Арлі (рис. 1. 7).

Шлях Святого Якова почав активно формуватися з початку IX ст. Першим паломником до Сантьяго, ім'я якого збереглося в історії, був єпископ Годескальк (Готшальк) із Ле-Пюї. Він здійснив подорож із Франції до Компостели зимою 950-51 років. У XII ст. папа Калікаст II дарує паломникам до міста право на отримання індульгенції, що прирівняло

Святий Яків – покровитель Іспанії та мандрівників. Емблемою цього святого вважається мушля морського гребінця. Паломники, які ставали на Шлях Святого Якова, нашивали на свій одяг зображення мушлі. Її відбиток прикрашає багато будинків вдовж всього шляху.

Ідучи до Сантьяго-де-Компостела, паломники орієнтувалися за зірками Молочного Шляху, який в Україні звуть Чумацьким, а в Іспанії – Дорогою Святого Якова. Її, згідно легенді, святий накреслив на небі, щоб вказати шлях Карлу Великому. Імператор повів цією дорогою війська та звільнив Кастілію і Леон, Галісію, Наварру і Ла-Ріоху від маврів.

Сантьяго-де-Компостелу з Єрусалимом і Римом. З того часу шлях до Сантьяго перетворюється на головну паломницьку дорогу Європи.

Значна і постійна кількість паломників вплинула на життя населення міст вздовж Шляху Святого Якова. Будувалися монастирі, церкви, таверни, якими також опікувалася церква, мости, облаштовувалися самі дороги, розвивалася торгівля. Мандрівників треба було розмішувати на ночівлю і харчувати. Монастирі і придорожні таверни процвітали: перші пропонували нічліг і поклоніння менш значним, але шанованим святинам, другі – пригощали простими стравами.

Рис. 1. 7. Схема "Шляху Сантьяго-де-Компостела"

Формується особливий тип паломницької церкви, яка виходить за рамки тісної романської архітектури, розширює внутрішній простір і, дякуючи особливому плануванню, регулює значні людські потоки.

Протягом Середніх віків кількість паломників на дорогах, що вели до Компостели, була дуже великою. Але головні для християн святині знаходяться на Святій землі – в Палестині. Європейські феодали і католицька церква під прапором боротьби з мусульманством і звільнення гроба Господнього та Святої землі організовують Хрестові походи (1096-1270) до країн Близького Сходу і Північної Африки. Сотні тисяч європейців, дорослих і дітей, стали мандрівниками-паломниками.

Хрестові походи спонукали до формування обслуговуючої інфраструктури. Виникає система госпіталів – закладів розміщення паломників в XI-XII ст., в яких надавалися лікувальні послуги, притулок на певний час. За необхідності паломники могли отримати фінансову допомогу, захист від переслідувань тощо.

Створенням мережі госпіталів в Європі та на Близькому Сході опікувався рицарський Орден госпітальєрів (іоаннітів). Створення Ордену і започаткування закладів даного типу бере початок від заснування госпіталю, розташованого в Єрусалимі при монастирі Діви Марії, де задовго до арабських завоювань приймали і лікували пілігримів, прибулих на Святу Землю. Згодом госпіталі перетворилися на військові лікувальні заклади і втратили функцію розміщення мандрівників.

Продовжують з'являтися таверни, які орієнтувалися на паломників-простолудинів і пропонували разом із невибагливим харчуванням і місце для загального спання. У тавернах панували антисанітарія і свавілля, що робило зупинку в ній і всю подорож вкрай небезпечним заходом.

Із часом ситуація міняється на краще. Виникають інни – прообрази сучасних готелів – типові придорожні заклади розміщення мандрівників, які склалися з таверни, конюшні, службових та господарських приміщень на

першому поверсі і окремих спальних кімнат на верхніх поверхах. Спальні виходили у прямокутний внутрішній двір і з'єднувалися критою галереєю. Таке архітектурне рішення дозволяло поєднувати захисні та атракційні функції – внутрішній двір використовувався для відпочинку і проведення театралізованих дійств, виступів мандрівних акторів – вагантів, які з'являються на європейських дорогах і урізноманітнюють

Після кількох століть забуття Шлях Святого Якова був заново "відкритий" у XIX ст. Культурологи із здивуванням "знаходили" величні пам'ятки середньовічної архітектури із настінними зображеннями мушлі, розташовані далеко від головних центрів і доріг.

У 1986 році шляхом Сантьяго пройшло всього 400 пілігримів. Серед них був і бразильський письменник Пауло Коельо, який у 1987 році видав свій роман "Щоденник мага (Паломництво)". Наступного року Шляхом Святого Якова пройшло півмільйона прочан.

Шлях Святого Якова занесений до списку світової спадщини ЮНЕСКО. Пам'яткою є сама дорога, яка майже не змінилася з IX ст., коли король Наварри Альфонс VI затвердив план "Французького паломницького шляху". Вона лиш стала безпечнішою і комфортнішою.

соціальний склад подорожуючих, серед яких продовжують переважати паломники¹ і мандрівні рицарі, які перед битвами часто давали обітницю здійснити подорож до святих місць.

У середині XIV ст. Європу накриває хвиля пандемії чуми, гине 15 млн осіб – чверть всього населення регіону. Дороги спустіли, життя завмерло... Центр суспільного життя Європи зміщується в Італію, яка значно менше постраждала від страшної хвороби.

Знаменними для філософського розуміння подорожі є трактати і листи Франческо Петрарки (1304-1374) – італійського поета і вченого, фактичного засновника гуманістичної культури Відродження. Петрарка одним із перших усвідомив, що гармонія між людиною і природою є передумовою внутрішньої свободи, досягненню якої сприяє подорож. Філософ-поет сам багато подорожував. У 1344-45 і 1347-51 роках він здійснив дві тривалі подорожі Італією, виконував дипломатичні місії, був у Празі у Карла IV і полишив сучасникам опис пам'яток історії та культури на шляху від Генуї до Палестини ("Itinerarium Syriacum"). А поселившись у Венеції, Петрарка протягом 1362-67 років здійснював щорічні мандрівки Італією.

Епоха Відродження, передвісником якої був Ф. Петрарка, повертає Європу до забутих культурних цінностей античності на якісно іншому рівні розвитку європейської цивілізації. Повною мірою це стосується подорожей і туризму. Завдяки ідеям гуманізму і Великим географічним відкриттям протягом XV-XVII століть, різко розширився світ, який ставав пізнаваним і доступнішим якраз через подорож.

XVI століття залишило яскравий слід в історії подорожей у новому для європейців світі – в Америці. Іспанські мандрівники-завойовники вирушали у подорожі з єдиною метою – збагачення. Були й інші мотиви, але результат таким же. У 1513 році Хуан Понсе де Леон – іспанський конкістадор, ймовірний учасник експедиції Христофора Колумба, який заснував перше європейське поселення на Пуерто-Ріко, вирушає на пошуки легендарного фонтану вічної юності. Зійшовши на берег і

¹ Соціальний склад паломників був дуже неоднорідним: селяни, які намагалися уникнути переслідувань з боку феодалів; збіднілі дворяни і рицарі, які шукали можливості покращити фінансові справи, особливо на Близькому Сході; "прапрадідуся" сучасних туристів – дворяни, які шукали розваг і пригод, вирушаючи, насамперед, до Іспанії; купці і торговці, які вирішували бізнесові справи; представниці найдавнішої професії, для яких дорога була і додом, і місцем роботи; злочинці, яким судді пропонували альтернативу – в'язниця або паломництво; власне злочинці, які грабували довірливих подорожан і прагнули отримати індульгенцію.

зазнавши невдачу в досягненні об'єкту пошуків, він, проте, знаходить родовища золота, дає ім'я півострову Флорида і оголошує його іспанським володінням.

Але з кожного правила є винятки. Унікальним прикладом в освоєнні Нового Світу є подорож віце-короля Перу Франциска де Толедо, здійснена протягом 1570-75 років із метою знайомства з величезними іспанськими колоніальними володіннями в Південній Америці. Протягом тривалої експедиції, яка охопила територію від сучасних Кіто – столиці Еквадору до Болівії, було зібрано 600 тис. документальних свідчень про економіку, історію, ресурси, соціальний устрій, культуру та побут місцевого населення і колоністів. Де Толедо значно опередив час і запропонував абсолютно нову основу для державного управління – знання замість жорстокості і сили. Подорож віце-короля з повним правом можна вважати класичним прикладом науково-пізнавального й експедиційного туризму для потреб державотворення у його сучасному розумінні і сприйнятті.

Попри безперечну непересічність особистості Франциско де Толедо, важливість реформ, проведених ним на основі отриманої у результаті подорожі інформації, та вклад у розвиток іспанських колоній і сучасного туризму, ім'я п'ятого віце-короля Перу згадується не часто. Керуючись інтересами Іспанії та власними переконаннями, де Толедо зробив помилку, яка перекреслила всі його починання і мудрі рішення. Віце-король Перу наказав стратити молодого короля інків Тупака Амару, який для місцевого населення був швидше символом попередньої влади і віри, ніж керівником збройного повстання проти колонізаторів як його намагалися і намагаються представити історики. Згідно ж інших історичних свідчень Тупак Амару не зовсім адекватно реагував на оточуючу його дійсність і за переказами, які дійшли до наших днів, був уособленням чоловічої краси, лагідності і покірності. Після цієї аберації Франциско де Толедо потрапляє у немилість до тодішнього іспанського монарха Філіпа II, який на дії підлеглого відгукується фразою: "Я відправив вас служити королю, а ви стратили короля". Після повернення до Іспанії Ф. де Толедо не удостоюється аудієнції у Філіпа II і через кілька місяців помирає. Стараннями вищого іспанського духовенства та монахів-істориків колишній віце-король Перу перетворився на карикатурний образ жорстокого завойовника, якому немає місця в історії великої країни.

До середини XVI ст. панування Іспанії в Америці можна вважати абсолютним. Іспанці заволоділи величезними територіями, що розкинулися від мису Горн до Нью-Мексико. Розгром Непереможної армади – іспанської флотилії, посланої королем Філіпом II проти Англії у 1588 році, поклав крах іспанській величч. Освоювати величезні території Нового Світу активно розпочинають англійці, французи, голландці, росіяни.

Не менш важливі подорожі, які сприяли формуванню цілісної географічної картини світу, здійснювалися у XVI-XVII ст. російськими землепрохідцями. Мандрівники-дослідники відкривали, досліджували і приєднували нові землі до Російської держави у Сибіру та на Далекому Сході, в акваторії Північного Льодовитого і Тихого океанів. Найбільш відомими землепрохідцями є Семен Дежнев, Єрофій Хабаров, Іван Москвітін, Володимир Атласов та багато інших першовідкривачів чий імена увіковічені в історії географічних досліджень.

Великі географічні відкриття стали предтечею промислової революції, вивели на передові економічні рубежі нові країни, змінили конфігурацію економічних зв'язків, поклали початок формуванню світового господарства. Залучення до життєвого європейського простору Америки, Австралії, країн Південної і Південно-Східної Азії знаменувало не лише початок використання багатих природних і людських ресурсів цих регіонів для потреб держав Європи, а і відкрило якісно нову еру в розвитку подорожей. Мандрівки набувають безпрецедентного економічного значення, перетворюються на потужний чинник піднесення могутності держав. Подорожі, точніше, їх наслідки, стають словом життя значної частини представників тодішнього суспільства: від аристократів, які служили королям, до злочинців і авантюристів, які тікали від правосуддя або шукали легкого збагачення та пригод.

У XVI-XVII ст. серед аристократичної верхівки і вчених зароджується популярність до тривалих подорожей Європою, головним чином, містами Франції та Італії для знайомства з історією і культурою. Париж, Рим, Флоренція стають найбільш відвідуваними центрами. В історії туризму та педагогіки такі мандрівки отримали назву "велика подорож" або "Гранд тур". Після появи у 1678 році знаменитого трактату Джона Ґейлхарда "Довершений джентльмен", "Гранд тури" перетворюються на обов'язковий компонент виховання й освіти, стимулюють

дорожнє будівництво, створення комфортабельних засобів пересування і формування системи закладів гостинності.

Для багатьох аристократів мета "пізнання світу" (the knowledge of the world), яка включала знайомство з релігією, наукою, політикою, комерцією, світським життям і побутом, мистецтвом, літературою і театром, архітектурою та фортифікаційними спорудами, географією і краєвидами країни перебування перетворилася на потужний стимул для подорожування їх дітей.

Багато письменників, вчених і філософів XVIII ст. подорожували у ролі вихователів синів англійської знаті.

Адам Сміт (1723-90) – шотландський економіст і філософ-етик, один із засновників сучасної економічної теорії, протягом 3 років супроводжував молодого герцога Баклю під час його подорожі до Франції. Як винагорода, А. Сміту була призначена пожиттєва пенсія. Це дозволило вченому наступні 10 років працювати над "Дослідженням про природу і причини багатства народів", яке принесло йому світове визнання.

Відомий письменник Джон Мур разом із сином, який у майбутньому стане англійським генералом, здійснив подорож Німеччиною, Францією, Швейцарією та Італією, будучи наставником герцога Гамільтона.

Можливо, що і перебування за кордоном Джона Локка (1632-1704), званого британського педагога і філософа, представника емпіризму і лібералізму з 1675 по 1679 рік, більшою мірою пов'язане з його вихованцем, сином графа Шефтсбері. Хоча побутують і інші версії – стан здоров'я вченого та політичні мотиви. Достеменно відомо, що "Думки про виховання", де розглядаються і проблеми подорожі, стали наслідком листування Дж. Локка з лордом Купером Ешлі, який у майбутньому стане лорд-канцлером Англії графом Шефтсбері. У "Думках про виховання" Локк вказує на два головні завдання, які покладаються на молоду людину під час подорожі: по-перше, вивчення мови; по-друге, розумовий розвиток і збагачення практичним досвідом, через спілкування з людьми, які своїми манерами, культурою поведінки, способом життя, темпераментом відрізняються від тих, до кого він звик

"Гранд тур", зазвичай, тривав від 3 до 5 років і розпочинався після закінчення школи. "Обов'язковими" для відвідування були Франція, Італія, Швейцарія, Німеччина, Австрія та країни Бенілюксу. У переліку неодмінних міст були Париж, Амстердам, Брюссель, Гамбург, Відень, Рим, Генуя, Флоренція, Венеція, Мілан, Неаполь. Звичайно, що були варіації. Взагалі ж, маршрути "гранд-туристів" охоплювали фактично всю Західну Європу й Італію (рис. 1. 8).

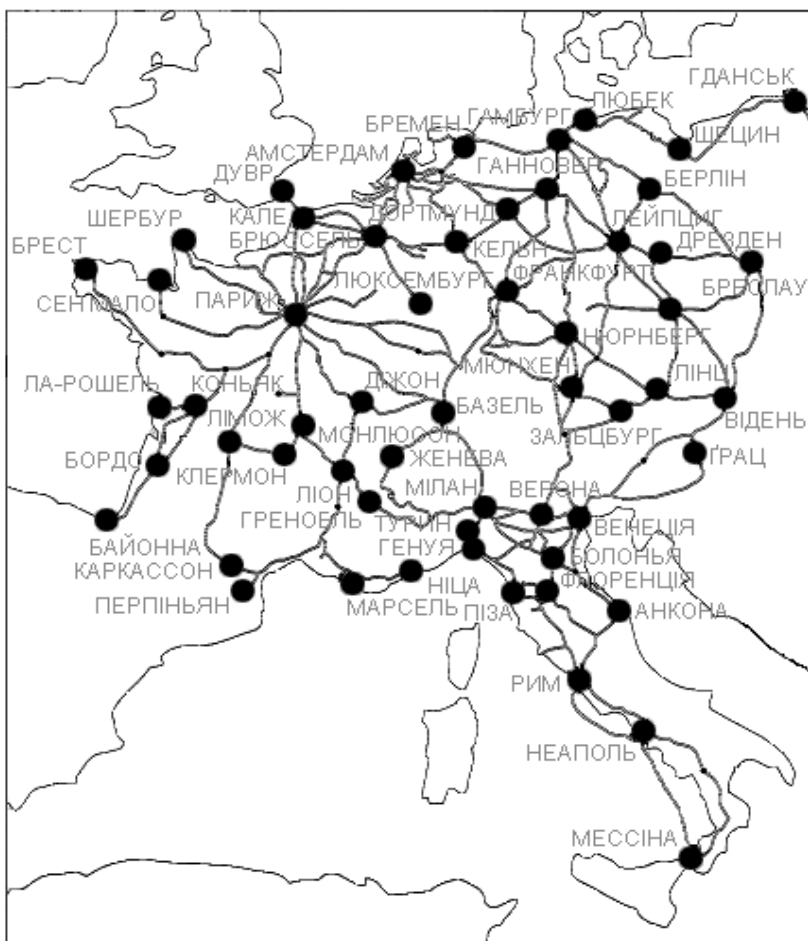

Рис. 1. 8. Головні маршрути "Гранд туру" у середині XVIII століття

Протягом XVII–XVIII ст. у суспільстві більшості західноєвропейських країн відбуваються значні якісні зміни, пов'язані з промисловою революцією і технічним прогресом. Значної ваги набуває буржуазія, найбільш багаті представники якої намагаються копіювати манери і поведінку аристократії, у тому числі переймається і мода на "Гранд тури". Зберігаючи головну мету – завершення академічної освіти і виховання, "Гранд тур" набуває рис розважальної або лікувально-оздоровчої ту-

ристичної подорожі у її сучасному розумінні і стає фінансового доступнішим для представників буржуазії. Цьому сприяє поява готелів, які функціонують за номерним принципом, значний прогрес на транспорті і в дорожньому будівництві.

Видозмінене поняття "Гранд тур" існує і сьогодні як подорож з іншого регіону світу до Європи. Нині відбулися трансформації, насамперед, часові і замість 3 років "велика подорож" Європою триває у кращому разі 3 тижні.

Туризм у його сучасному розумінні і сприйнятті веде свій початок з XIX ст. Стрімкий розвиток продуктивних сил, удосконалення поштового зв'язку і дорожньо-транспортних комунікацій, поява залізниць¹, пароплавів², автомобілів³ і літальних апаратів⁴ внесли революційні зміни в організацію рекреації і туризму протягом XIX-XX ст.

Наслідком науково-технічного прогресу стало різке збільшення продуктивності праці, а боротьба трудящих за соціальні права привела до підвищення рівня статків і появи вільного часу – вихідних днів та оплачуваних відпусток. Це дало можливість людям середнього класу залучитися до туризму, який фактично до початку XX ст. лишався прерогативою аристократії і представників багатії буржуазії. Розвитку масового туризму сприяло будівництво готелів і розвиток ресторанного бізнесу.

"Днем народження" сучасного масового туризму вважається 5 липня 1841 р., а його "хрещеним батьком" – Томас Кук – англійський священик, який організував першу масову туристичну поїздку. Зрозумівши комерційні перспективи таких заходів, Т. Кук розробив і впровадив у життя затребувані і нині технології обслуговування туристів і

¹ 1814 р. – Англійський інженер Джордж Стефенсон сконструював перший паротяг – локомотив "Блюхер".

² 1807 р. – у перше плавання вирушив "Пароплав Північної Ріки", сконструйований американським інженером Робертом Фултоном.

³ Перші відомі креслення автомобіля належать Леонардо да Вінчі. У 1885 р. німецький інженер Готліб Даймлер, а у 1886 р. його співвітчизник Карл Бенц виготовили і запатентували перші автомобілі з бензиновими двигунами внутрішнього згорання.

⁴ Згідно даних Смітсонівського інституту (США) і Міжнародної Федерації аеронавтики американці брати Райт у 1903 р. здійснили перший тривалий керований політ на апараті з двигуном внутрішнього згорання.

заклав підґрунтя формуванню теперішньої туристичної індустрії. Підприємливий англієць створив туристичну агенцію, яка діє і нині, розробив систему бронювання місць на транспорті і в готелях, сформував перші пакет-тури, впровадив реалізацію дорожніх чеків, ввів класифікацію готелів, взявся за написання якісних і детальних путівників. Дякуючи Куку, масовий туризм фактично зразу набув міжнародного характеру.

Із другої половини XIX ст. туризм перетворюється на помітне суспільне явище. Бюро подорожей і туристичні клуби, які займаються організацією розважальних і пізнавальних поїздок, виникають у Німеччині, Швейцарії, Росії, США.

Починаючи із XVII ст., у Європі з'являється постійний попит на подорожі. При цьому головними цілями є освіта, ознайомлення із культурним надбанням, оздоровлення. Важливим чинником розвитку туризму стає мода. Формується мережа країн і окремих центрів, які спеціалізуються на міжнародному туризмі: Франція, Італія, Швейцарія, Австрія, Німеччина, Велика Британія, морські і гірські курорти, міста-музеї.

Перша світова війна перервала поступальний розвиток туризму. По її закінченні у суспільстві відбулося певне переосмислення ролі туризму, з'явилися його нові види. Набули популярності і стали масовими морські круїзи, пішохідний туризм, відпочинок у горах і на морському узбережжі, пікніки. Зберегли своє значення освітній, пізнавальний і лікувально-оздоровчий туризм.

Саме у цей час уряди європейських країн і бізнесові кола звертають увагу на розвиток міжнародного туризму. У 1925 р. у Гаазі відбувся перший Міжнародний конгрес офіційних асоціацій з пропаганди туризму, в якому взяли участь представники 14 європейських країн. У 1927 р. пройшов Міжнародний конгрес туристичних організацій, а в 1930 р. засновано Міжнародний союз організацій і пропаганди туризму.

Розвиток масового туризму до другої Світової війни значною мірою орієнтувався на людей зі скромними статками, а туристична індустрія

пропонувала стандартний набір послуг, які не вирізнялися різноманітністю але задовольняли пересічного споживача. Це давало можливість формувати уніфіковані пакети найбільш простих послуг і говорити про поширення "конвеєрного" туризму.

Особливо активно масовий туризм розвивався в Німеччині і Радянському Союзі. Вожді двох країн, культивуючи ідею винятковості держав і націй, хотіли бачити частину людей, яка прийняла нацистську і сталінську ідеології, фізично і психологічно здоровою, здатною виконувати одіозні партійні плани. Тому туризм активно підтримувався державою і став інструментом фізичного удосконалення людини, а для Радянського Союзу ще і перетворився на дієву пропагандистську технологію, яка дозволяла створювати ілюзію перемог і переваг соціалізму. На відміну від радянських, німецькі туристи активно відвідували сусідні держави. Щоправда, побутує думка, що значна кількість німецьких туристів була шпигунами.

Друга Світова війна і наступне повоєнне десятиліття призупинили розвиток туризму в Європі та світі. У другій половині 1940-их років головний осередок туристичної діяльності перемістився до Північної Америки і країн Карибського басейну: США, Канади, Куби.

Разом із відбудовою зруйнованого господарства в Європі відроджується і туризм, який для багатьох держав став відчутним чинником економічного розвитку. Стрімкому зростанню міжнародного туризму сприяв прогрес на повітряному транспорті і поява на початку 1950-их років авіаподорожей, які швидко займають провідні позиції у міжконтинентальних перевезеннях пасажирів.

Повоєнний ренесанс туризму спонукає до наукового осмислення цього явища і його методичного забезпечення. Активізується науково-дослідна й освітня робота, з'являються ґрунтовні праці, виникають окремі інституції, які займаються винятково проблемами туризму. Серед останніх помітне місце посідає Міжнародна академія туризму – науково-дослідний і навчальний заклад, створений у 1951 р. в Монако під патронатом принца країни. Головна мета наукової діяльності закладу – збір, вивчення слів, висловів, термінів, що використовуються в туризмі, встановлення їх точного значення, правильного використання і переклад на різні мови. Перше французьке видання туристичного словника, здійснене силами вчених Академії, вийшло друком у 1953 р. Пізніше з'явилися англо-, італо-, іспано- та німецькомовні словники. Із

початку заснування академія проводить щорічні конкурси на кращі праці, присвячені туристичній термінології.

Із 1960-их років переваги масового туризму стали очевидними. Філософія "туризм = розвиток" завойовує прихильників серед управлінців, практиків і теоретиків туристичної справи. Стрімке зростання попиту на туристичний продукт спонукає до прискореного розвитку туристичної індустрії, яка протягом 1960-70-их років перетворюється на потужний сектор економіки, де задіяна значна частина економічно активного населення, акумулюються потужні інвестиційні ресурси, реалізуються грандіозні будівельні і транспортні проекти. До туристичного використання залучаються нові ресурси, території і країни.

Вибухоподібне зростання кількості міжнародних туристів¹ змушує світову спільноту вдаватися до координації розвитку туризму. У другій половині XX ст. виникає низка міжнародних асоціацій, які об'єднують урядові, громадські і комерційні організації, проводяться наукові конференції тощо. Так у 1975 р. була створена Світова Туристична Організація (СТО) – міжнародна спілка, що об'єднує 130 країн із штаб-квартирою в Мадриді. Головною метою діяльності СТО є заохочення розвитку туризму як засобу сприяння економічному прогресу, зміцнення миру і взаємного порозуміння між народами, дотримання прав та свобод людини. Особлива увага в роботі організації надається інтересам країн третього світу в галузі туризму.

У кінці XX на початку XXI ст. приходить суспільне усвідомлення, що туризм перетворився на феноменальне культурологічне і соціально-економічне явище планетарного масштабу й ефективну форму господарського освоєння простору.

Однак звучала і звучить критика масового туризму. Найбільш аргументованими є окремі економісти, які доводять, що господарські здобутки туристичної індустрії не такі вже і значні, порівнюючи із затратами, а роль туризму в розвитку значною мірою перебільшена і не відповідає, насамперед, інтересам національних господарств країн третього світу через нещадну експлуатацію природних ресурсів, значне вимивання капіталу, поширення малокваліфікованої роботи. Опонентами туризму були підняті питання екології, серед яких найбільш болючими є проблеми збереження біорізноманіття в природних парках і

¹ За період з 1950 до 1970 р. кількість міжнародних туристичних прибуттів зросла майже у 6 разів, з 25 млн до близько 150 млн осіб.

місцях масового відпочинку. Невирішеними лишається і низка соціальних та психологічних проблем: сприйняття туристами іншого культурного середовища, поширення хвороб, злочинність, наркоманія, проституція, стосунки місцевого населення і туристів тощо.

Задля чіткішого розуміння часових особливостей розвитку сучасного масового туризму проводиться його періодизація – виділення великих проміжків часу, протягом яких освоєння рекреаційно-туристичного простору мало певні спільні риси. Критеріями виділення окремих періодів стали: інтенсивність і напрямок туристичних потоків, переважаючий вид задіяних ресурсів, соціальна структура туристів, переважаючий вид транспорту, яким користувалися/користуються туристи, особливості організації туристичної діяльності. Виходячи із визначених критеріїв, доцільно виділяти чотири головні періоди розвитку масового міжнародного туризму:

1. **Період початкового, піонерського освоєння простору** – початок XIX – початок XX ст., для якого характерні: незначна інтенсивність міждержавних і міжконтинентальних подорожей, у яких беруть участь представники заможних верств населення; подорожі носять індивідуальний характер, їх мета – лікування, оздоровлення, освіта; залучаються найбільш якісні ресурси; для організації подорожей використовується залізничний і морський транспорт; поява організованого туризму;
2. **Період активного освоєння простору** – початок XX ст. – середина 1950-х років; головні ознаки: різкі коливання інтенсивності туристичних потоків, пов'язані зі світовими війнами й економічними кризами; формування туристичної спеціалізації господарства у межах окремих районів і країн; поява стійких у часі та просторі туристичних потоків (переважаючий напрямок – "північ – південь") та інтенсивний розвиток організованого туризму й інфраструктури для надання рекреаційно-туристичних послуг; широке використання для здійснення подорожей автомобільного й повітряного транспорту; орієнтація на природні ресурси – узбережжя теплих морів, гірські ландшафти, мінеральні води, пелоїди;
3. **Період інтенсивного освоєння простору** – друга половина 1950-х років – кінець 1990-х років; головні ознаки: масовість туризму, яка досягається за рахунок залучення середнього

класу розвинених країн до рекреаційно-туристичної діяльності, дякуючи збільшенню вільного часу в працюючого населення, стандартизації і здешевленню туристичних послуг; перевага масових видів туризму: з метою розваг і відпочинку, пляжно-купального, лікувально-оздоровчого, ділового і релігійного; поява нових форм і видів туризму (соціальний, альтернативний, екологічний, сільський зелений тощо); залучення нових ресурсів, країн і регіонів до рекреаційно-туристичної діяльності; стрімке зростання економічної ролі туристичної індустрії; прогрес на транспорті і домінування авіаційного транспорту у міжрегіональних перевезеннях туристів; домінуючі напрямки туристичних потоків – "північ – південь" та "колишні метрополії – колишні колонії"; активне використання як природних, так і культурно-історичних та подієвих туристичних ресурсів; широке залучення, проектування та створення специфічних видів техніки, яка зорієнтована на задоволення широкого кола рекреаційно-туристичних потреб (сноумобілі, легкі літаки і гелікоптери, повітряні кулі, тетра- і квадроцикли, дирижаблі, каное, катамарани, прогулянкові човни з прозорим дном, туристичні субмарини, гірські підйомники і багато іншого) та обладнання для занять активним відпочинком і екстремальним туризмом;

4. **Період глобального освоєння туристичного простору** – початок ХХІ ст., якому притаманні: масовість внутрішньодержавних, міждержавних і міжконтинентальних подорожей із використанням різних видів транспорту (автомобільний домінує при здійсненні подорожей на віддалі до 400 км, залізничний – до 1000 км, авіаційний – більше 1000 км, водний використовується для організації власне туристичних подорожей – круїзів); подальший розвиток специфічних видів "туристичної" техніки та обладнання; залучення найбільш віддалених куточків планети до рекреаційно-туристичного використання, початок туристичного освоєння навколосезонного простору; високий рівень розвитку туристичної індустрії та її інтернаціоналізація, початок переходу до сталого розвитку туристичної індустрії.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Головні висновки до першого розділу наступні:

Рекреація – одна з головних форм продуктивної організації дозвілля – суспільний, економічний і науковий феномен, для якого не мають значення міжгалузеві та міждисциплінарні межі. Вона означає відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі життєдіяльності. Рекреація включає різноманітні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів.

*Слово "туризм" походить від латинського *tornus* – рух по колу; крутити, повертати. У широкому розумінні на етапі становлення воно означало пересування людей із одночасною зміною їх побуту.*

Туризм – сукупність відношень і явищ, які виникають під час добровільного переміщення і перебування людей терміном до 1 року у місцях, що відрізняються від їх постійного місця проживання та роботи.

У сучасному світі під туризмом, насамперед, розуміють вид бізнесової діяльності, пов'язаний із обслуговуванням туристів, окремий сектор економіки, що об'єднує галузі, які надають послуги, специфічний громадський рух і вид міграцій населення. Туризмом також вважають антропоморфізовану форму задоволення потреби людини у пізнанні нової культурної дійсності та форму господарського освоєння території чи акваторії зі своїми технологіями й особливостями.

Туризм невідривний від подорожі – одного з центральних понять у туризмі, що означає поїздку або пересування пішки територією, віддаленою від місця постійного проживання з певною метою. Фактично до XIX ст. подорож була одним із основних джерел отримання інформації про регіони, країни і народи, їх природу, господарство та культуру.

Головними етапами у формуванні уявлень про роль дозвілля у суспільному житті є: доісторичний (родово-племінний), античний, середньовічний, ренесансний (відродження), пуританський, індустріальний і новітній або постіндустріальний, кожному з яких притаманне специфічне ставлення до дозвілля, рекреації і туризму. Протягом тривало історичного періоду дозвілля мало чітке значення і відігравало свою роль. У Давній Греції, Давньому Римі, в середньовіччі і пуританські часи в Європі було закладене етичне, естетичне і моральне підґрунтя використання вільного часу – сучасної рекреації і туризму. Їх основою у кожному випадку було соціальне становище, яке формувало стереотип поведінки людини у її вільний час.

Перші письмові свідчення про існування закладів гостинності та організацію подорожей належать до часів шумерської і давньоєгипетської цивілізації.

Велике значення для розвитку подорожей мало функціонування усталених торгівельних шляхів і транспортних магістралей, серед яких виділяються Великий Шовковий шлях, римські дороги, Шлях із варягів у греки.

В античні часи у державах Середземномор'я, насамперед, Давній Греції і Римській Імперії, подорож суходолом стає комфортною, приносить задоволення, втіху і перетворюється на узвичаєний компонент дозвілля, освіти, лікування і ґрунтується на розвиненій дорожній інфраструктурі та системі закладів гостинності, які надавали місце для відпочинку чи ночівлі, їжу, при необхідності – коней.

"Туристичною столицею" еллінської цивілізації був Ефес – давнє місто на узбережжі Малої Азії, друге після Риму за значенням в античному світі. Після звільнення Ефесу від влади Персії Олександром Македонським у 334 році до н. е., щорічно його відвідувало до 700 тис. мандрівників. Головною принадою був культ грецької богині Артеміди. Поблизу Ефесу було споруджене одне з семи чудес давнього світу – храм Артеміди, який виконував функції святилища, музею, ринку, бібліотеки, банку.

Першими найбільш відомими атракціями були "Сім чудес давнього світу", із яких до наших днів збереглася лише піраміда Хеопса.

Головною формою подорожі у часи Середньовіччя стає паломництво. Для задоволення першочергових потреб паломників відроджуються таверни і формується мережа специфічних закладів гостинності – госпіталів. І таверни, і госпіталі перебувають під опікою церкви.

Епоха Відродження повертає Європу до забутих культурних цінностей античності на якісно іншому рівні розвитку європейської цивілізації. Повною мірою це стосується подорожей і туризму. Великі географічні відкриття протягом XV-XVII ст. – період активного освоєння нового життєвого простору європейцями і потужний чинник активізації подорожей.

У XVI-XVIII століттях серед аристократичної верхівки і вчених великої популярності набувають тривалі подорожі Європою, головним чином, містами Франції та Італії для знайомства з історією та культурою. Париж, Рим, Флоренція стають найбільш відвідуваними центрами. В історії туризму та педагогіки такі мандрівки отримали назву "велика подорож" або "Гранд тур", тривалістю 3-5 років.

Розвиток та еволюція системи закладів гостинності до XIX ст. має такий схематичний вигляд: таверни – караван-сарай – заїжджі двори – пандокей – катагогії – менсіїони – табулярії – каупони – терми – попіни – госпіталі – інни – каретні, гостинні і постоялі двори, поштові станції – готелі.

Починаючи з XVII ст., у Європі з'являється постійний попит на подорожі. При цьому головними цілями є освіта, ознайомлення з культурним надбанням, оздоровлення. Важливим чинником розвитку туризму стає мода. Формується мережа країн і окремих центрів, які спеціалізуються на міжнародному туризмі: Франція, Італія, Швейцарія, Австрія, Німеччина, Велика Британія, морські і гірські курорти, міста-музеї.

Зародження сучасного масового туризму пов'язане з ім'ям Томаса Кука – англійського священика, який 5 липня 1841 р. організував першу масову туристичну поїздку. Т. Кук розробив і впровадив у життя затребувані і нині технології обслуговування туристів і заклав підґрунтя для формування нинішньої туристичної індустрії. Підприємливий англієць створив туристичну агенцію, розробив систему бронювання місць на транспорті і в готелях, сформував перші пакет-тури, впровадив реалізацію дорожніх чеків, ввів класифікацію готелів. Дякуючи організаторським здібностям Кука, масовий туризм фактично майже відразу набув міжнародного характеру.

Наслідком науково-технічного прогресу стало різке збільшення продуктивності праці, а боротьба трудящих за соціальні права привела до підвищення рівня статків і появи вільного часу – вихідних днів та оплачуваних відпусток. Це дало можливість людям середнього класу залучитися до туризму, який фактично до початку XX ст. лишався прерогативою аристократії і представників багатой буржуазії. Розвитку масового туризму сприяло будівництво готелів і розвиток ресторанного бізнесу.

У кінці XX на початку XXI ст. туризм перетворюється на феноменальне соціально-економічне явище планетарного масштабу й ефективну форму господарського освоєння простору.

У розвитку сучасного масового туризму виділено кілька періодів, протягом яких освоєння рекреаційно-туристичного простору мало певні спільні риси: початкового або піонерського, активного, інтенсивного та глобального освоєння туристичного простору.

ГЛОСАРІЙ ДО РОЗДІЛУ

Анахорет – самітник; той, хто живе в усамітненні, уникаючи людей.

Атрактивність – привабливість; головна системна властивість рекреаційно-туристичних ресурсів, природних і культурно-історичних об'єктів, що свідчить про їх культурну і рекреаційно-туристичну цінність. Відповідно, **атракція** – привабливий природний чи культурно-історичний об'єкт, залучений до рекреаційно-туристичного використання.

Бедекер (за іменем німецького видавця К. Бедекера – 1801-1859) – назви путівників різними країнами для дипломатів, військових, бізнесменів, мандрівників, туристів.

Ваганти – мандрівні актори у середньовічній Європі із середовища студентів чи монахів, автори і виконавці пісень, балад тощо.

Вадемекум – путівник країною, кишенькове довідкове видання для ділових людей, мандрівників, де зібрана загальна інформація про природу, культуру окремих європейських народів, країн.

Вакації – каникули, перерва в роботі навчальних закладів, установ; синонімім понять "відпустка" та "рекреація".

Відпочинок – відновлення сил (після роботи, втоми, стресу, хвороби) зміною або припиненням діяльності, руху тощо; вільний від роботи час.

Госпіталь – засіб розміщення паломників в XI–XII ст., в якому надавалися лікувальні послуги, притулок на певний час.

Гостинний двір – архітектурний, торговий, готельний і оборонний комплекс у містах Росії, України, Білорусі, де поєднувалися мебльовані кімнати, торгові ряди, крамниці, склади, заклади харчування. Всі будівлі обносилися стінами з охоронними вежами і в'їзними воротами. Розміщення в гостинних дворах здійснювалося за національною ознакою: "німецький", "грецький", "вірменський" гостинний двір. Нині архітектурні споруди, які збереглися у межах гостинних дворів використовуються як торговельні центри, музейні комплекси, об'єкти для споглядання під час екскурсій.

Гостинність – гармонійне поєднання виробництва і надання туристичних послуг, комфортності середовища відпочинку і любов'язності обслуговуючого персоналу з метою задоволення потреб гостей при гарантії їх безпеки, фізичного і психологічного комфорту.

Диліжанс – багатомісна карета для кінного перевезення пасажирів і пошти. До появи регулярного залізничного сполучення – поширений вид транспорту при організації мандрівок.

Дозвілля – вільний від роботи час, впродовж якого людина здійснює усвідомлений вибір і займається чимось добровільно; час для відпочинку.

Дормез – великий дорожній екіпаж, присланий для відпочинку і сну в дорозі.

Епоха Великих географічних відкриттів – умовний період, що включає географічні відкриття європейських мандрівників протягом XV–XVII століття. В історії туризму розглядається як період активного освоєння життєвого простору і потужний чинник активізації подорожей.

Єлисейські поля – 1) у грецькій міфології – частина потойбічного світу, де перебувають душі блаженних і праведників; чудесна

країна вічної весни, вічного миру і благоденства, без хвороб і страждань; ідеальний, енергетично збалансований ландшафт, місце для відпочинку, змодельоване в античні часи 2) одна з головних магістралей Парижу, на якій розташовані привабливі культурно-історичні й архітектурні об'єкти, музеї, магазини та резиденція президента Франції – Єлисейський палац. **Заїжджий двір** – місце зупинки для відпочинку і ночівлі; один з перших закладів гостинності в історії туризму. Найбільш розгалужена система заїжджих дворів сформувалася у Давній Греції та Римській Імперії.

Землепроходець – мандрівник-дослідник, який відкриває нові землі. У Російській державі XVI–XVII ст. – організатори та учасники походів до Сибіру і Далекого Сходу, акваторій Північного Льодовитого і Тихого океанів, які привели до значних географічних відкриттів і приєднання нових земель до Росії. Відомі землепрохідці: С. Дежнев, В. Поярко, Є. Хабаров, І. Москвітін, В. Атласов, І. Перфільєв, І. Ребров і багато інших.

Інн – прообраз сучасних готелів, типовий придорожній заклад розміщення мандрівників у середньовічній Європі, який складався з таверни, конюшні, службових та господарських приміщень і спальних кімнат.

Ітінерарій – 1) путівник, дорожній опис, інколи у вигляді схематичної карти; 2) у середньовічній Європі путівник для пілігримів; 3) хронологічний вказівник місць перебування.

Каліки перехожі – прообрази перших паломників на Русі, бродячі, зазвичай, сліпі музики і співці, чий духовний подвиг у тодішньому суспільстві прирізнявся до ратного. Каліки перехожі – предтечі кобзарського руху.

Каное – невеликий спортивно-прогулянковий човен, яким керують не закріпленим веслом, стоячи на одному коліні.

Караван – 1) валка в'ючних тварин (верблюдів, мулів, ослів), що перевозять вантажі та людей; 2) сукупність транспортних засобів, що рухаються колоною згідно наперед розробленого маршруту.

Караван-сарай – комплекс будівель житлового і господарського призначення, місце зупинки для харчування, відпочинку і ночівлі для караванів на торгових шляхах і в містах Близького Сходу, Середньої Азії, Закавказзя; засіб розміщення подорожуючих у середні віки й епоху Відродження; прообраз сучасних готелів.

Каретний готель – заклад розміщення у Великій Британії XVII-XVIII ст., що задовольняв потреби королівської пошти і мандрівників, які використовували гужовий транспорт: надавав місця для ночівлі, коней, екіпажі.

Карнавал (походить від *ital. carnevale: carne – м'ясо + vale – прощавай*) – масове народне гуляння з вуличною процесією, маскарадом, театралізованими виставами, розвагами; вид подієвих рекреаційно-туристичних ресурсів.

Традиційно карнавали проводилися перед початком релігійного посту, під час якого слід утримуватися від вживання м'яса і ряду інших продуктів.

Найбільш відомі у наш час карнавали, які приваблюють сотні тисяч туристів, проводяться в Ріо-де-Жанейро (Бразилія), Венеції (Італія), Берліні (Німеччина), Токіо (Японія), Бангкоку (Таїланд) і багатьох інших містах різних країн світу.

Каупона – заклад гостинності у давньому Римі, де всім бажаним надавалися "стіл і ліжко".

Катагогія – приватний заїжджий двір у Давній Греції; прообраз сучасних готелів.

Катамаран (походить від *тамільського каттумаран, букв. – зв'язані колоди*) – 1) пліт або невелике гребне чи вітрильне судно, складене з кількох з'єднаних між собою колод; 2) двокорпусне (зі спільною палубою) або однокорпусне (з поплавами-балансирами за бортом) судно. Судна-катамарани часто використовуються для організації дайвінгу, екскурсій і прогулянок на воді.

Корчма – заклад харчування і розміщення; прообраз закладів гостинності, головним чином в Україні, Польщі, Білорусі, в яких поєднувалися невеликий готель і ресторан, де відвідувачам пропонувалися спиртні напої і легкі закуски.

Круїз – туристична подорож з метою розваг і відпочинку на комфортабельному судні (лайнері) – *морський круїз* або потяг – *залізничний круїз*, які використовуються для перевезення, розміщення і харчування туристів. Круїз здійснюється за певним маршрутом і включає берегове/екскурсійне обслуговування.

Мавзолей (назва походить від *гробниці Мавсола – царя Карії (375-351 рр. до н. е.)*) – монументальна поховальна споруда – пантеон, який включає камеру із прахом померлого, інколи – поминальну залу. Отримали поширення в часи античності і середньовіччя. Кілька пантеонів збудовано у XX ст. для відомих політичних діячів. Мавзолеї – атрактивні об'єкти для споглядання, які включаються до пізнавальних турів та екскурсій.

Мандрівні дяки – студенти братських шкіл Києво-Могилянської колегії (академії) XVII-XVIII ст., які під час канікул влаштовувалися на підсобні роботи, а також розігрували вертепи, поширювали орації, трагедії, бурлескні вірші, різдвяні, великодні та світські пісні. Вони втілювали сміхову культуру, карнавальність, були пов'язані з козацьким низовим бароко. Типологічно споріднені із європейськими вагантами.

Мегаліти – культові споруди III-II тис. до н. е. з величезних необроблених або напівоброблених кам'яних брил. Відомі в Європі (Стонхедж у Великій Британії, Карнак у Франції, Кам'яна Могила в Україні), Північній Африці й ін. регіонах світу. Широко використовуються в туризмі як об'єкти для поклоніння, споглядання і т. ін.

Менсйон – прообраз готелю у Давньому Римі, який обслуговував представників правлячого класу.

Монастир – релігійна громада, окрема церковно-господарська організація; територія такої громади разом із святинями, храмом та іншими будівлями. Монастирі – центри паломництва, атрактивні об'єкти для споглядання, які включаються до екскурсій, пізнавальних, освітніх та релігійних турів.

Олімпіада – 1) у давніх греків чотирирічний період між святкуванням олімпійських ігор, який був одиницею літочислення, а також самі ігри; 2) змагання у спортивній,

інтелектуальній і т. п. майстерності. Олімпіади — потужний подієвий ресурс, що сприяє розвитку різних видів туризму.

Омнібус — багатомісний екіпаж із місцями у середині і зовні, запряжений кіньми, який здійснював регулярні рейси між великими містами. Перші омнібуси з'явилися у Франції у 1828 р., трохи пізніше — в Англії. Відіграли велику роль у туристичному освоєнні територій європейських країн у XIX ст. З часом були витіснені автобусами.

Паломництво (від лат. *palm* — пальмова гілка; названо за звичаєм християн привозити з Палестини пальмову гілку як пам'ять про здійснення подорожі до святих місць) — проща, мандрування богомольців до святих місць; нині — форма організації релігійного туризму; подорож із метою поклоніння релігійним святиням, яка пов'язується з певними календарними періодами, релігійними святами чи залежить від внутрішнього стану людини. Відповідно, *паломник* — богомалець, пілігрим, той, хто мандрує з метою поклоніння духовним святиням, подорожуючий до святих місць, до святої землі.

Неорганізоване індивідуальне і масове паломництво зародилося в Європі ще у давньому світі. Початком організованого паломництва вважається XIX ст. Починаючи з 1861 року, щорічно у Франції формуються групи паломників до Єрусалиму та Ватикану. Через кілька років каравани паломників почали комплектуватися у Відні (Австрія) та Мюнхені (Баварія, Німеччина). Їх кінцевою метою були релігійні святині Єрусалиму, Ватикану та міст Італії.

У світі виділяють декілька головних макро-регіонів паломництва:

- християнська Європа, яка є головним світовим регіоном паломництва;
- Північна Америка з домінуванням християнства й численними іншими релігіями;
- Латинська Америка з переважанням християнства й місцевими традиційними релігіями;
- Північна Африка з переважанням ісламу;
- Західна та Східна Африка, де панує іслам і присутні окремі центри християнства і традиційних релігій;

- Західна Азія з домінуванням ісламу й анклавними християнства та іудаїзму;
- Південна Азія, де отримали поширення індуїзм і буддизм, а також є окремі центри християнства, джайнізму, сикхізму та ісламу;
- Південно-Східна Азія з переважанням буддизму та значними осередками ісламу, християнства й анклавними індуїзму;
- Східна Азія з панівними буддизмом, конфуціанством, синтоїзмом та окремими осередками ісламу й християнства;
- Центральна Азія з домінуванням буддизму;
- Середня Азія з пануванням ісламу.

Із філософської постмодерністської точки зору, духовне паломництво протиставляється класичній формі нарративу, яку передбачено у слові "дорога", що має початок, середину та кінець. Паломництво не має ні визначеного початку, ні визначеного кінця, воно розпочинається у "середині речей", вказуючи на зв'язки з минулим та майбутнім.

Пандокія — державний заїжджий двір у Давній Греції; прообраз сучасних готелів.

Пантеон — 1) у давніх греків і римлян: храм, присвячений усім богам; 2) у сучасності: будівля, в якій поховані видатні люди. У туризмі — атрактивні об'єкти для споглядання, які включаються до пізнавальних турів та екскурсій.

Пілігрим — мандрівник, який подорожує до релігійних святинь із метою духовного збагачення; учасник релігійно-пізнавального туру.

Подорожня — документ, вид внутрішнього паспорта у Російській Імперії, який давав право на подорож. У подорожній вказувався маршрут, мета подорожі, ім'я подорожуючого, кількість карет/возів і коней, необхідних для здійснення подорожі, порядок оплати проїзду.

Попіни — заклад гостинності, трактир для простолюдинів у Давньому Римі.

Поштова станція (поштовий двір) — комплекс будівель на поштових трактах Російської Імперії, який включав невеликий готель, конюшню, житлові й адміністративні приміщення і спеціалізувався на задоволенні потреб імператорської пошти і обслуговував мандрівників. В Україні лишився єдиний зразок подібного комплексу.

ксу у місті Ніжині (Чернігівська область), де створено музей "Поштова станція".

Пуританізм – релігійний протестантський рух, який сформувався в Англії у XVI ст. Пуританізм став масовою формою висловлення й обґрунтування антифеодалних соціальних вимог і відіграв провідну роль в ідеологічній підготовці та забезпеченні Англійської революції XVII ст. Його політичним виразником стала партія інDEPENDENTІВ.

Рекреаційні потреби – вимоги людини до соціально-економічного середовища щодо умов відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, втрачених у процесі життєдіяльності, які залежать від рівня розвитку продуктивних сил і впливають на попит відповідних продуктів, товарів і послуг.

Рекреація – відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, втрачених людиною у процесі життєдіяльності; всі види діяльності у вільний час, спрямовані на задоволення рекреаційних потреб людини; антропоцентричний суспільний процес, пов'язаний із відтворенням, активізацією і розвитком фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил людини, втрачених у процесі життєдіяльності, що може відбуватися як в межах постійного місця її проживання, так і поза ним. Розрізняють три форми рекреації – туризм, лікування та відпочинок.

Релігія – система світобачення, світосприйняття, поведінки і дії, яка ґрунтується на вірі в існування бога (богів) та надприродних сил. Релігія здавна стала одним із визначальних чинників розвитку туристичних процесів. Світові релігії (християнство, іслам, буддизм) велику увагу приділяють розвитку подорожей до святих місць з метою духовного збагачення.

Ридван – велика карета запряжена кіньми, яка призначена для тривалих і далеких подорожей.

Сакральний – такий, що належить до релігійного культу, обряду; святий, священний для певної категорії віруючих. Сакральні об'єкти, предмети і місця – мета подорожі паломників, пілігримів, богомольців.

"Серйозне" дозвілля – засіб самовдосконалення, самовираження, професійної

реалізації через технічну творчість, опанування новими знаннями і вміннями у вільний від основної роботи час; частина вільного часу, дозволяла.

Стабулярій – прообраз готелю у Давньому Римі, який обслуговував представників низьких прошарків суспільства.

Таверна – невеликий ресторан в Італії і ряді інших країн. Більшість істориків вважають таверни першими у світі підприємствами гостинності – прообразами сучасних готелів і ресторанів. Перші згадки про таверни містяться у давніх манускриптах, одним з яких є кодекс, написаний за царя Вавилону Хаммурапі (1792-1750 рр. до н. е.). У Давній Греції таверни були важливим елементом соціального та релігійного життя.

Терми – 1) термальні води; 2) у Давньому Римі: громадські або публічні лазні, які окрім гарячого (кальдерій), теплого (тепідарій) і холодного (фрігідарій) відділень містили зали для занять спортом, масових зібрань і банкетів, бібліотеки, театри, художні галереї. Найбільш відомі – терми Каракали. Давньоримські терми – прообрази сучасних фітнес- і спа-центрів, клубних закладів відпочинку й інших об'єктів гостинності.

Факторія – торгова контора і поселення європейських купців у колоніальних країнах. Виконували роль організаційних вузлових центрів при освоєнні нових територій, проведенні експедицій, подорожей і т. ін.

Фіакр – (походить від готелю святого Фіакра в Парижі, власник якого першим став тримати кінні екіпажі для потреб клієнтів) – у країнах Європи: легкий, 1-2-місний найманий кінний екіпаж.

Хадж – вид релігійного туризму; паломництво мусульман до ісламських святинь. Хадж до Мекки у мусульман вважається обов'язком і подвигом благочестя.

Хрестові походи – походи (1096-1270) до країн Близького Сходу і Північної Африки, організовані європейськими феодалами і католицькою церквою під прапором боротьби з мусульманством, звільнення гроба Господнього і Святої землі – Палестини.

Християнство – найбільша світова релігія, заснована Ісусом Христом, на заповідях

якого вона ґрунтується. Назва релігії пов'язана з іменем Христос, що грецькою означає Помазанець, Месія. Головні засади християнського віровчення викладені у Новому Завіті, який є Священною та головною Книгою християн. Християнський Новий Завіт є примиренням між Богом та між усіма людьми через Самопожертву Христа за їх гріхи, на відміну від Старого Завіту, який був заповітом закону лише між євреями (вибраним народом на той час) та Богом через посередництво Мойсея. Християнство розглядається завершенням

та сповненням обіцянок, що звіщалися великими юдейськими пророками у Старому Завіті. Таким чином, Старий та Новий Завіт складають єдине ціле Біблію – джерело християнського вчення.

Чума́к –візник і торговець в Україні XV-XIX ст., який перевозив на волах хліб, сіль, рибу та інші товари для продажу; прообраз сучасних ділових туристів.

Ши́нок – невеликий питний заклад у Польщі й Україні XV-XVIII ст, досить часто з місцями для ночівлі подорожніх.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Виділіть і охарактеризуйте головні етапи у формуванні уявлень про роль дозвілля і подорожі у суспільному житті.
2. У чому полягають головні відмінності між давньогрецькою і давньоримською схемами організації дозвілля? Що означає лозунг "Хліба і видовищ"?
3. Проаналізуйте рівень розвитку індустрії гостинності у Давньому Римі. Які чинники сприяли поширенню подорожей у той час? З якою метою вони здійснювались?
4. Яке значення мав "Гранд тур" для розвитку культури подорожей і європейської системи гостинності?
5. Чому друга половина XIX ст. стала часом зародження і швидкого розвитку масового туризму? Яка роль Томаса Кука у піднесенні туризму?
6. Проаналізуйте особливості розвитку масового туризму протягом XX ст.
7. Перерахуйте і проаналізуйте головні чинники розвитку туристичної індустрії.
8. Проаналізуйте головні періоди розвитку сучасного масового туризму.
9. Що стало причиною швидкого поширення моди на подорожі і туризм?

БІБЛІОГРАФІЯ І ТЕМАТИЧНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Библиотека словарей : Словарник [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.slovarnik.ru/>
2. Вікіпедія : Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>
3. Зорин И.В. Туризм как вид деятельности [учеб.] / И. В. Зорин, Т. П. Каверина, В. А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2005.
4. Квартальнов В. А. Туризм / В. А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2002.

5. Кузишин А. В. Історія туризму : [навч. пос.] / А. В. Кузишин. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2007.
6. Локк Дж. Мысли о воспитании // Локк Дж. Педагогические сочинения / Под ред. И. Ф. Сладковского. М., 1939.
7. Магидович В. И. Географические открытия и исследования XVII-XVIII веков / В. И. Магидович, И. П. Магидович – М. : Центрполиграф, 2004.
8. Мукитанов Н. К. От Страбона до наших дней / Н. К. Мукитанов – М. : Мысль, 1985.
9. Остапчук В. В. Історія туризму : [навч. пос.] / В. В. Остапчук, П. Ф. Коваль, Г. П. Андреева – Ніжин : В-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2008.
10. Райт Дж. К. Географические представления в эпоху крестовых походов: Исследование средневековой науки и традиции в Западной Европе. Пер. с англ. – М. : Наука, 1988.
11. Романские паломнические соборы в Западной Европе [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://pilgrcath.narod.ru/index.html>
12. Смаль І. В. "Велика подорож" як чинник розвитку туризму в Європі у XVI-XVIII століттях / І. В. Смаль // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль, 2009. – Випуск 20. – С. 47-52.
13. Смаль І. В. Географія туризму та рекреація: словник-довідник / І. В. Смаль. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010.
14. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму : [навч. пос.] / І. В. Смаль – Ніжин: Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004.
15. Честерфилд. Письма к сыну. Максимум. Характеры / Под ред. М. П. Алексеева. – М., 1978.
16. Geilhard J. The Compleate Gentleman: Or Directions for the Education of Youth as to their Breeding at Home and Travelling Abroad / J. Geilhard – London, 1678.
17. Goeldner C. R. Tourism: Principles, Practices, Philosophies / C. R. Goeldner, J. R. Brent Ritchie – Hoboken, John Wiley & Sons Ltd, 2003.
18. Towner J. An Historical Geography of Recreation and Tourism in the Western World 1540-1940 / J. Towner – Chichester, John Wiley & Sons Ltd, 1996.

Розділ 1.2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГЕОГРАФІЇ ТУРИЗМУ

Коло ключових понять:

методологія туристичних досліджень, метод, географія туризму, предмет і об'єкт географії туризму, туристичний комплекс, територіальна рекреаційна система, життєвий цикл туристичного продукту, допустима ємність, рекреалогія, "полюс росту", опорний туристичний каркас, культурна зона, соціокультурна система, туристичний кластер, туризмологія, територіальний туристичний комплекс, рекреаційна географія, рекреант, семіотичний підхід, сталий розвиток туризму

§ 1. 2. 1. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ В СИСТЕМІ НАУК. ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ ГЕОГРАФІЇ ТУРИЗМУ

Проблема розподілу наукового знання на окремі науки виникла ще в античні часи. Одна з перших відомих класифікацій наук належить Аристотелю, який виділяв науки про природу (фізика), суспільство (етика) і мислення (логіка). У XVII ст. Френсіс Бекон розмежовував історію, поезію і філософію. Систематизацію наук, покладену в основу сучасних класифікацій, запропонував французький філософ і соціолог Анрі Сен-Симон у XIX ст. Його учень Огюст Конт систематизував ідеї наставника і запропонував "сходи науки" – образне уявлення ієрархії при класифікації основних наук. О. Конт розташував науки у порядку зменшення абстрактності об'єкту їх дослідження (рис. 1. 9).

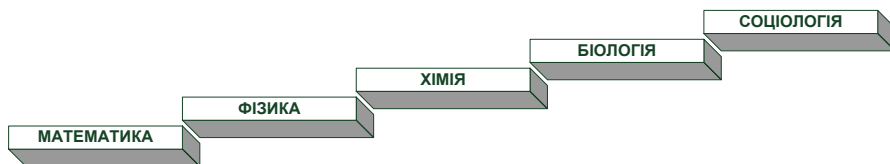

Рис. 1. 9. "Сходи науки" Огюста Конта

Згідно однієї з сучасних класифікацій наук, яка належить академіку Б. М. Кедрову, виділяють філософські, математичні, природничі, технічні і соціальні науки. Відповідно до цієї класифікації географія знаходиться як серед природничих (фізична географія), так і серед соціальних (економічна географія) наук.

Важливе методологічне питання – класифікація географічних наук. Ним активно займалися радянські вчені. Найбільш продуктивними стали схеми систематизації професорів Е. Алаєва (Москва), О. Асланікашвілі (Тбілісі), С. Калесника (Санкт-Петербург), С. Лаврова (Санкт-Петербург), Ю. Саушкіна (Москва). За класифікацією географіч-

них наук, запропонованою Володимиром Жекулінім (Санкт-Петербург), географія ділиться на природничі, соціальні, природничо-соціальні (комплексна географія) та наскрізні дисципліни. За цим поділом рекреаційна географія або географія рекреації, з якої безпосередньо виділилася географія туризму, належить до природничо-соціальних наук.

Питаннями класифікації географічних наук активно займаються українські вчені. Знакові розробки, що ввібрали у себе досягнення радянської і пострадянської суспільної географії, належать професору М. Д. Пістуну (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) та професору О. І. Шаблію (Львівський національний університет імені Івана Франка).

Згідно поглядів Миколи Пістуну систему географічних наук формують шість груп наук: фізико-географічні, суспільно-географічні, інженерні, картографічні та синтетичні науки і теоретична географія.

На думку Олега Шаблія, у структурі суспільної географії слід виділити чотири блоки основних дисциплін і два блоки допоміжних, а також групу суміжних дисциплін. До складу основних належать географія населення або демогеографія, соціальна географія, економічна географія, політична географія.

У складі соціальної географії О. Шаблій виділяє географію сфери послуг, географію способу життя, географію поведінки та ін. Окреслюючи структуру блоку "Географія сфери послуг", вчений у його складі виділяє географію торгівлі, географію освіти, географію охорони здоров'я, рекреаційну географію, географію культури, сакральну географію тощо.

Отже, згідно теоретичних розробок О. Шаблія, рекреаційна географія є складовою частиною географії сфери послуг. Це дозволяє вибудувати наступний ланцюжок: суспільна географія → соціальна географія → географія сфери послуг → рекреаційна географія. Логічним продовженням ланцюжка стає виділення географії туризму.

Із таким підходом можна згоджуватися у тому разі, якщо не враховувати фізико-географічної складової рекреаційної географії. Але вплив фізичної географії на формування як географії рекреації, так і географії туризму є незаперечним.

Аналіз теоретичних напрацювань вчених-географів дозволяє змодельовувати місце географії туризму у системі географічних наук. Якщо

його уявити у вигляді піраміди, то її основою буде теоретична географія. "Другий поверх" складуть два сегменти: суспільна географія та фізична географія. Наступний ярус сформують суспільно-географічні (економічна географія, соціальна географія, медична географія, географія культури, політична географія, історія географії тощо) і фізико-географічні науки (ландшафтознавство, геоморфологія, регіональна фізична географія, кліматологія, метеорологія, ресурсознавство тощо). Черговий поверх – географія рекреації і вершина "піраміди" – географія туризму. Зрозуміло, що між всіма "ярусами" і "вершиною", між окремими сегментами "ярусів" існують тісні міжпредметні зв'язки, які дозволяють кожному компоненту уявної 3D-моделі використовувати досягнення географічної науки.

Географія туризму отримує знання для свого розвитку від інших наук, наукових напрямів і видів практичної діяльності. Наприклад, інформація про наявність і поширення рекреаційно-туристичних ресурсів черпається з історії та культурології (пам'ятки історії та культури), біології (пам'ятки природи), архітектури (пам'ятки архітектури), медицини (лікувально-оздоровчі ресурси) тощо. Інформація про можливості розвитку певних видів туризму залучається з культурології, етнографії, історії, спорту, мистецтва (подієвий, археологічний, спортивний туризм), екології (екологічний туризм), релігії (релігійний або сакральний туризм) та ін. Інформування про методи і способи управління на різних ієрархічних рівнях щодо створення та функціонування різноманітних територіальних рекреаційних комплексів і систем надходить від менеджменту, про поведінку і вподобання туристів – від психології та соціології, про дидактичну роль туризму – від педагогіки.

Географія туризму – відносно молода науково-практична галузь географії. За внутрішньою сутністю вона є суспільно-природничою наукою. Тому у своєму розвитку вона орієнтується на теоретико-методологічні здобутки фізичної та суспільної географії та їх окремих складових частин (рис. 1. 10).

Географія туризму – суспільно-природнича наука, яка вивчає просторові (регіональні) закономірності виникнення, формування, функціонування, розміщення і територіальної організації туристичних просторово-часових утворень.

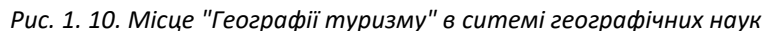

Рис. 1. 10. Місце "Географії туризму" в системі географічних наук

Географія туризму знаходиться у двох площинах наукового пізнання – природній і суспільній. Вона охоплює широке коло питань, що стосуються просторових аспектів розвитку туризму, туристичної індустрії, туристичного освоєння простору. Тому об'єктом її вивчення у широкому розумінні є туризм як суспільне явище, предметом – різноманітні просторово-часові туристичні утворення – комплекси, геосистеми, їх компоненти й елементи.

Об'єкт дослідження географії туризму – просторові особливості проявів сукупності відношень і явищ, що виникають під час переміщення та перебування людей у місцях відмінних від їхнього постійного місця проживання і роботи.

Предмет вивчення географії туризму – наукова категорія, яка позначає окрему географічну цілісність на певному етапі її історичного розвитку, виділену зі сфери рекреації. До неї належать головні, найбільш суттєві матеріальні утворення, властивості й ознаки процесу просторового функціонування туристичних комплексів і геосистем.

Визначені наукові завдання конкретизують і звужують об'єктно-предметну сферу. Уточнення і деталізація об'єкту та предмету вивчення дозволяють виокремлювати часткові напрямки наукового пошуку: регіональні особливості розвитку туристичної індустрії; окремі галузі та сектори господарства у межах певних територій, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані зі створенням туристичного продукту та наданням рекреаційно-туристичних послуг; просторовий розвиток форм і видів туризму, розміщення, поширення, експлуатація, охорона і відтворення відповідних ресурсів тощо. Значна увага приділяється вивченню регіональних особливостей впливу чинників, які гальмують чи прискорюють розвиток туристичної індустрії.

Предмет вивчення географії туризму – територіальна (просторова) організація туристичних комплексів і геосистем різних ієрархічних рівнів, які є просторово-часовими утвореннями, що виникають у результаті суспільної діяльності, спрямованої на задоволення рекреаційно-туристичних потреб людини.

Таким чином, підходимо до розуміння множинності предмету вивчення географії туризму. Безпосереднім предметом вивчення географії туризму є територіальна (просторова) організація туризму, галузей і секторів економіки, що пов'язані з ним.

У нашій країні відчутний вклад у розвиток теоретичних і прикладних положень географії туризму внесли В. Бабарицька, О. Бейдик, О. Дмитрук, Ю. Зінько, В. Кифяк, Н. Кравченко, М. Крачило, О. Любіцева, О. Малиновська, М. Мальська, В. Новикова, Я. Олійник, Н. Сажнева, В. Пазенок, Х. Роглев, І. Смірнов, В. Стафійчук, Д. Стеченко, В. Федорченко, Ф. Шандор, І. Яковенко та багато інших вчених.

За кордоном приділяється величезна увага питанням вивчення розвитку туризму як просторового і соціально-економічного явища. Серед зарубіжних вчених заслуговує на увагу доробок англомовних представників наукових шкіл США, Великої Британії та Канади Дж. Батлера, Х. Браєна, Дж. Гілберта, Ч. Голднера, П. Котлера, П. Мерфі, Г. Парсонса, Д. Пірса, Дж. Тоунера, К. Холла, польських дослідників А. Ковальчика, В. Курека, речників французької школи Ж.-М. Дюваля, Ж. Казе, Е. Фламенту, німецькомовних науковців із Швейцарії, Австрії та Німеччини А. Бормана, К. Каспара, К. Крапфа, Е. Спатта, К. Хенніга, В. Хунцікера, іспанських авторів Х. Понса, К. Сагана.

Проблеми географії туризму активно досліджуються і в країнах, що розвиваються. Особливо у тих, де туристична індустрія перетворилася на помітний сектор національного господарства. Як приклад можна навести праці мексиканського географа Г. де Фуентес, присвячені регіональним проблемам туризму, та індонезійського вченого Р. Ардівіджайя, який досліджує стратегічні напрямки розвитку туризму у своїй країні.

Потужні наукові школи, представники яких займаються дослідженням туристичних процесів, сформувалися у Російській Федерації. Серед російських географів та туризмознавців найбільш помітними є постаті А. Александрової, М. Біржакова, В. Воскресенського, В. Квартальнова, Є. Котлярова, Д. Ніколаєнка, В. Преображенського. "Другу хвилю" формує плеяда вчених молодших поколінь: Ю. Волков, В. Гуляєв, Р. Саакян, А. Самойленко, А. Романов та багато інших, наукові напрацювання яких формують цілісне уявлення про місце та роль туризму у суспільному житті.

§ 1. 2. 2. МЕТОДОЛОГІЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ТУРИСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологія географічних туристичних досліджень – сукупність методів, прийомів, засобів і технологій наукового пізнання об'єктів, явищ і процесів, які виникають або відбуваються на певній території у наслідок реалізації рекреаційно-туристичних потреб людини.

Структуризація сучасного методологічного арсеналу географії туризму дозволяє виділяти кілька груп методів: загальнонаукові емпіричні і теоретичні; загальні і часткові географічні. Також можуть окремо виділятися кількісні і якісні, формалізовані методи та інші прийоми дослідження (рис. 1. 11). Пропонована схема не претендує на всеосяжність і знайомить лише з окремими методами, які використовуються при проведенні туристично-географічних досліджень.

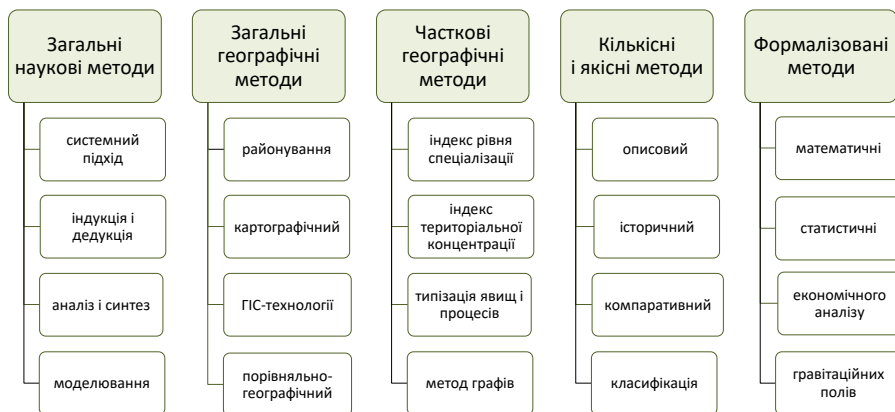

Рис. 1. 11. Приклади типових методів наукового дослідження в географії туризму

Ефективність застосування системного підходу, який перетворився на потужний науковий інструмент туристично-географічних досліджень, залежить від характеру застосовуваних загальносистемних закономірностей, що встановлюють зв'язок між системними парамет-

рами. Основний методологічний засіб системного підходу – системний аналіз –метод пізнання, що є послідовністю дій з установаження системних зв'язків між компонентами або елементами досліджуваної системи.

Останні роки проходять під знаком стрімкого поширення в усіх сферах життя комп'ютерних технологій та створених на їх основі інформаційних систем. Не обійшли вони увагою і методичний інструментарій туристичних досліджень. Поєднання комп'ютерних технологій, картографічного і статистичного методів та просторового моделювання привело до появи географічних інформаційних систем (ГІС), які дозволяють збирати, зберігати, аналізувати і графічно представляти просторові дані про туристичні об'єкти. Застосування ГІС-технологій дозволяє проводити просторово-часовий аналіз і отримувати відповіді на низку питань: що знаходиться у певному місці, де знаходиться певний об'єкт, що змінилося у тому чи іншому місці, починаючи з певного часу, які просторові структури існують, що відбудеться при певних змінах. ГІС використовуються не лише як навчально-пізнавальний метод, а і мають чітке практичне спрямування. На основі їх застосування працюють транспортні мережі, функціонують системи життєзабезпечення, раціоналізується туристичне природокористування, плануються подорожі, ведуться пошуково-рятувальні і військові операції та багато іншого.

У географії туризму широко використовуються методи економічного аналізу. Серед них особливої популярності набув факторний аналіз, який дозволяє комплексно аналізувати господарську діяльність, знаходити і класифікувати чинники, що впливають на туристичні явища і процеси, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, що впливають на зміну конкретних показників туристичної діяльності. В основі факторного аналізу лежить ідея про те, що за складними взаємозв'язками вимірюваних ознак стоїть певна структура, яка відображає найбільш суттєві риси досліджуваної системи, а виміряні ознаки є конкретними проявами прихованих загальних факторів, які визначають цю структуру. Факторний аналіз дозволяє продукувати змістовні гіпотези про структуру системи ознак, про найбільш значні суттєві ознаки, про групи тісно пов'язаних ознак.

В економічних, суспільно- та туристично-географічних дослідженнях кластерний аналіз є важливим та часто вживаним методом бага-

томірного статистичного аналізу. Подібні методи дозволяють групувати об'єкти з урахуванням наявних ознак і характеру розподілу об'єкту у заданій системі ознак. Кластерний аналіз призначений для диференціації сукупності географічних об'єктів на однорідні групи (кластери). Об'єкти з різних груп мають бути по можливості несхожими.

У практиці наукових і навчальних туристично-географічних досліджень широке застосування знайшов SWOT-аналіз – метод, головна ідея якого полягає у розділенні чинників впливу і явищ на чотири категорії (сильні і слабкі сторони, можливості та небезпеки) та їх подальшій характеристиці. Найбільш доцільним застосування SWOT-аналізу стає при розробці стратегії розвитку туристичного підприємства, проекту або ідеї.

Результати SWOT-аналізу найкраще демонструвати у формі таблиці (табл. 1. 1) або у вигляді наочних графічних схем (рис. 1. 12).

Оскільки SWOT-аналіз у загальному вигляді не містить туристично-географічних категорій і не вимагає особливого статистичного забезпечення, його можна застосовувати до будь-яких об'єктів – територіальних систем, соціумів, країн, економічних районів, туристичних закладів – для характеристики сучасного стану галузі та розробки стратегій розвитку у різноманітних областях діяльності.

Рис. 1. 12. Наочна схема SWOT-аналізу

Таблиця 1. 1

Форма презентації результатів SWOT-аналізу

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішні чинники та явища	Сильні сторони Strengths	Слабкі сторони Weaknesses
Зовнішні чинники та явища	Можливості Opportunities	Небезпеки Threats

Для дослідження особливостей формування і розвитку компонентної та територіальної структури туристичної індустрії застосовуються традиційні для суспільної географії методи: індекси спеціалізації, територіальної концентрації, компонентної рівномірності і різноманітності, методи теорії графів, багатокутників Тіссена, найближчого сусідства.

Географія туризму включає елементи соціології та психології, які вивчають людину та історико-географічні спільноти людей (етнос, народ, нація тощо) у їх різноманітних зв'язках. Тому у практиці туристично-знавчих досліджень широке застосування знаходять психолого-соціологічні методи: *опитування, анкетування, спостереження, експеримент, бесіда, тестування, аналіз продуктів діяльності* тощо. До цієї групи методів також належать *моделювання, реконструкція, типізація*. Всі вони дозволяють не лише аналізувати туристично-рекреаційні вподобання окремих категорій споживачів туристичного продукту, а і давати практичні рекомендації щодо стратегії розвитку туризму.

При проведенні туристично-географічних досліджень важливим є семіотичний підхід (*семіотика* – від грец. *σημειωτική* – *знак*) – теоретико-методичні прийоми вивчення туристичних знакових систем. Ними є сукупність внутрішньо пов'язаних між собою предметів, явищ, подій, що презентує іншу систему предметів, властивостей чи відношень і використовується для накопичення, зберігання, переробки, трансформації і передачі туристичної інформації. Прикладами туристичних знакових систем є туристичні криптограми, туристичні карти й атласи – зразки знаково-символьних систем; туристичний понятійно-термінологічний апарат – зразок мовної знакової системи тощо.

Даний підхід передбачає виділення трьох рівнів дослідження туристичних знакових систем:

- синтактика, присвячена вивченню структури сполучень знаків і правил їх утворення у рекреації та туризмі;
- семантика – вивчення знакових систем як засобу передачі певного значення, змісту і сутності туристичної інформації;
- прагматика, яка досліджує відношення між знаковими системами і споживачами туристичної інформації, особливості її сприйняття, інтерпретації та використання.

Логічним продовженням семіотичного є герменевтичний підхід (*грец. ἐρμηνευτική – роз’яснюю, витлумачую*) – сукупність теоретико-методологічних прийомів тлумачення туристичних текстів і семантичної інформації про об’єкти туристично-екскурсійного споглядання. При цьому головним завданням стає вивчення особливостей сприйняття цінностей культури, яке здійснюється в туристичних подорожах, походах, екскурсіях, ділових поїздках і реалізується через особисте розуміння та витлумачення.

Прогнозування – важливий момент дослідження будь-якого суспільного явища. У географії туризму для цієї мети все частіше застосовуються економетричні моделі, які дозволяють аналізувати і прогнозувати перспективи розвитку територіальних туристичних утворень, враховувати дію законів попиту та пропозиції, розраховувати основні макроекономічні показники роботи туристичної індустрії на майбутнє, передбачати розвиток національної індустрії туризму у загальносвітовому контексті.

Для потреб прогнозування і моделювання все частіше застосовуються карти самоорганізації Кохонена¹, здатні виконувати завдання візуалізації і кластеризації туристичних явищ і процесів. Карта самоорганізації Кохонена – метод проектування багатомірного простору у двомірний, що дозволяє створювати просторові моделі і прогнозувати розвиток туристичних процесів при зміні зовнішніх параметрів.

§ 1. 2. 3. РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЇ ТУРИЗМУ ЯК НАПРЯМКУ НАУКОВОГО ПОШУКУ

Генеалогія географії туризму, як напрямок наукового пошуку, бере свій початок із другої половини 20-их років XX ст. у США. Перші наукові праці з туристичної тематики у провідних географічних виданнях США були надруковані на початку 1930-их років.

¹ Тойво Калеві Кохонен (1934) – видатний фінський вчений у галузі штучних нейронних мереж і машинного навчання.

У 1935 році американський географ Р. Браун звернувся до колег із своєрідним заклик-зверненням: *"З географічної точки зору вивчення туризму і рекреації пропонує можливості для розвитку нових і оригінальних методик і технологій дослідження, для розкриття фактів і оцінок у їх соціальному значенні, що є абсолютно новим поглядом – незайманим полем дослідження"*¹. Заклик був почутий і рекреаційно-туристична тематика стала і продовжує лишатися і нині однією з найбільш популярних не лише серед географів, а і в колі фахівців із різних галузей знань.

Протягом 1930-их років праці, присвячені проблемам розвитку рекреації і туризму, почали з'являтися у французьких, німецьких, британських, швейцарських, австрійських та японських наукових виданнях.

Поступальний розвиток географії туризму і рекреаційних досліджень був перерваний другою світовою війною. Виняток варто зробити для Швейцарії, яка дотримувалася нейтралітету. Навіть під час війни швейцарські вчені продовжували займатися науковою роботою і видавали свої праці. Так, у 1942 р. побачило світ дослідження Вальтера Хунцікера і Курта Крапфа "Стратегія загального вивчення туризму", яке затребуване і сьогодні². У праці зроблено теоретичні узагальнення, які покладено в основу ряду визначень і сучасних туристичних наукових студій.

Поліпшення економічної ситуації у повоєнний період привело до відродження і поступового зростання масового туризму, а відтак – до збільшення досліджень із географії туризму в США, Канаді, Великій Британії, Франції, Італії, Німеччині, Японії протягом 50-их років ХХ ст. Для більшості європейських країн, у тому числі і для тодішнього Радянського Союзу, початок ґрунтовних туристичних досліджень датується 1960-ми роками.

У повоєнний період дослідження у США здебільшого стосувалися економічного впливу туризму в регіональному аспекті і в розрізі окремих об'єктів, а також вивчалися маршрути подорожей. Хоча були й винятки. Підняті Майклом Купером проблеми сезонності і мотивації подорожей значно випередили географічні дослідження 1980-90-их

¹ Джерело: Hall C. M. The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space / C. M. Hall, S. J. Page – New York : Routledge, 1999.

² Hunziker W. Grundriss der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre / W. Hunziker, K. Krapf. – Zürich : Poligrafischer Verlag, 1942.

років, оскільки науковий інтерес на Заході до соціально-рекреаційної сфери довгий час був спорадичним.

У Великій Британії протягом 1950-их років значні рекреаційно-туристичні дослідження, що стосувалися британських курортів, оцінки ресурсів та особливостей їх використання були проведені Дж. Гілбертом.

У Канаді в цей період географічні дослідження в галузі туризму здійснювалися Роєм Вульфом, ранні роботи якого із розвитку лісових жител (варіант звичної для українця дачі) в Онтаріо заклали підґрунтя для пізнішого вивчення "другого дому".

Зростання кількості досліджень з географії туризму і рекреації на Заході характерне для 1960-их років, а справжній бум публікацій із цієї тематики припадає на 1970-ті роки.

Протягом 1970-80-их років в англomовних країнах були видані ґрунтовні праці П. Мерфі, Дж. Уолла, Д. Надсена, Л. Мітчела, А. Ґрано, С. Сміса, Р. Мінґса, Р. Батлера, Д. Фезенмаєра, Дж. Ґерлаха, Е. Джексона та багатьох інших вчених, які внесли помітний вклад у розвиток географії рекреації і туризму.

Чітко виділяються кілька головних напрямків, за якими здійснюються дослідження в західній географії туризму та рекреації:

- теоретичні узагальнення;
- взаємний зв'язок довкілля та рекреаційно-туристичної діяльності;
- регіональний та просторовий аналіз особливостей проходження рекреаційно-туристичних процесів;
- еволюційний розвиток туризму з елементами ретроспективного аналізу та прогнозу.

Серед теоретичних розробок науковий інтерес і нині має модель зовнішніх впливів та внутрішніх змін у географії, які забезпечують суспільний та науковий базис чи контекст, на фоні якого розглядається географія туризму і рекреації, розроблена Афтером Ґрано на початку 1980-х років (рис. 1. 13).

Схема включає три взаємопов'язані частини:

- 1) знання – зміст і результати досліджень географії туризму і рекреації, які впливають у загальнонауковий і культурний контекст;
- 2) діяльність – процес дослідження туризму і рекреації в рамках загального контексту наукових досліджень через сукупність методів, технологій і прийомів;

- 3) культура – науковий потенціал дослідників, які займаються географією туризму і рекреації та формують загальнокультурні уявлення наукової спільноти і суспільства загалом про об’єкт і предмет дослідження, його роль і значення.

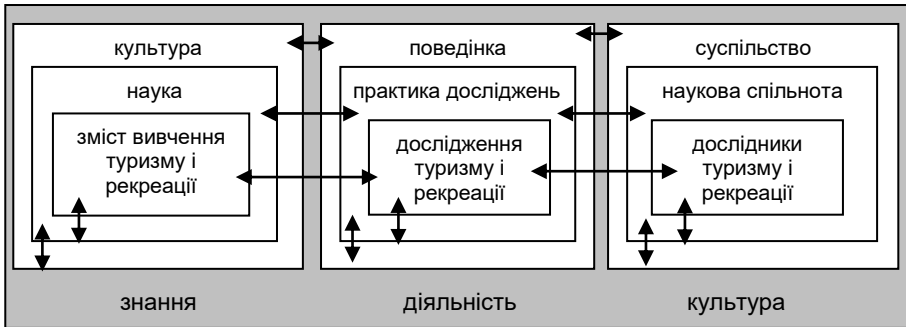

Рис. 1. 13. Модель контексту досліджень туризму і рекреації¹

Значна частина географічних досліджень рекреації та туризму традиційно присвячується регіональному аналізу. Незважаючи на стандартизацію та гомогенізацію туристичної індустрії, пошук ландшафтної різноманітності залишається важливим мотивом для мандрівників. Тому не дивно, що значна кількість праць орієнтується на висвітлення регіональних особливостей природи та культурної спадщини рекреаційно-туристичних районів та окремих країн.

Регіональний підхід посів чільне місце в організації географічних досліджень рекреації та туризму. У 1972 році Міжнародний Географічний Союз створив комісію з питань вивчення географії рекреації та туризму, яка активно працювала, зокрема, над організацією регіональних наукових зібрань. Так, наприклад, міський туризм став головною темою Берлінської конференції (Німеччина, 1985), туризм морського узбережжя – зібрання на Майорці (Іспанія, 1986), гірський туризм – Гренобльської конференції (Франція, 1987), проблеми розвитку міжнародного туризму обговорювалися в новозеландському місті Крайстчерч (1988).

Для розуміння тенденцій розвитку рекреації і туризму ряд вчених-

¹ Джерело: Джерело: Hall C. M. The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space / C. M. Hall, S. J. Page – New York : Routledge, 1999.

географів займалися дослідженням їх еволюції.

1990-ті роки додали до тематики рекреаційних досліджень кілька нових напрямків: проблеми сталого розвитку туризму, глобалізація туристичної індустрії, взаємний вплив рекреаційної діяльності та довкілля, що вилилося у формування нового напрямку практичної діяльності і досліджень, який отримав назву "екологічний туризм".

Окрім згаданих, географами також розробляються інші напрямки досліджень (табл. 1. 2). Наприклад, вплив туризму на економіку країн різних типів, моделювання рекреаційно-туристичних процесів, мотивація подорожі, спосіб її здійснення та просторова орієнтація, що стало змістовним аспектом географії поведінки. Слід наголосити, що на значну роль поведінкових досліджень неодноразово вказували авторитетні в англomовному світі вчені, серед яких Джонатан Мітчел, Алан Бівер, Девід Пірс¹.

Іншою сферою, де географія туризму пропонує свої можливості є збір, збереження та переробка інформації. Застосування географічних інформаційних систем розширює можливості картографування інформації та використання її для різноманітних рекреаційно-туристичних потреб.

Таблиця 1. 2
Основні предмети дослідження в англomовній географії
туризму і рекреації

Смітт і Мітчелл [1990]	Мітчелл і Мерфі [1991]	Пірс [1995]	Холл і Лью [1998]	Вілкерсон [2003]
Просторові моделі. Туризм третього світу. Еволюція туризму. Впливи туризму. Методи дослідження туризму. Планування і розвиток туризму.	Регіональний розгляд туризму. Просторовий розгляд туризму. Еволюційний розгляд туризму. Розгляд взаємовпливу довкілля і	Туристичні мотиваційні моделі. Попит на туристичні подорожі. Моделі міжнародного туризму. Моделі внутрішнього туризму. Просторові варіації туризму.	Вплив довкілля на рекреаційну діяльність – регіональний, просторовий і еволюційний розгляд. Туристичне планування. Міський туризм. Модернізація і	Вплив туризму на регіональну економіку. Туризм високорозвинутих країн. Просторові і гравітаційні моделі у туризмі.

¹ Pearce D. Tourism Today: A Geographical Analysis / D. Pearce – London : Addison Wesley Longman, 1995.

Приморський туризм. Курортні цикли. Туристичні поняття. Туристичні місця.	туризму.	Національна і регіональна структура туризму. Просторова структура туризму островів. Приморський туризм. Міські рекреаційні території.	розвиток, маркетинг і промоушен у туризмі. Глобалізація туристичної індустрії: економічні і культурні зміни. Сталий розвиток і туризм.	Мотивація подорожі.

Незважаючи на зростаючу кількість публікацій, західні вчені, вимогливо оцінюючи власні здобутки, висловлювали занепокоєність щодо розвитку географії туризму протягом останніх десятиліть. У спеціальному випуску "Анналів туристичних досліджень" (1979) було зазначено, що географія туризму не представлена у достатній мірі публікаціями в географічних журналах і відносно незначна кількість дослідників займається цією проблематикою. У цьому збірнику була висловлена думка, що навіть після півстолітньої історії розвитку галузі не можна говорити про існування географії туризму як повністю сформованого наукового напрямку в межах географічної науки чи туристичних досліджень загалом. І не так давно, наприкінці 1990-х років, західні вчені стверджували, що географія туризму продовжує потерпати через відсутність потужної концептуальної і теоретичної бази¹.

Та все ж географія рекреації та туризму, відгукуючись на вимоги часу, активно розвивається в англомовному науковому світі. Доказом тому є зростаюча кількість тематичних публікацій у таких добре відомих географічних журналах як "Прогрес в географії людей" ("Progress in Human Geography"), "Аннали асоціації американських географів" ("Annals of the Association of American Geographers"), "Прикладна географія" ("Applied Geography"), "Геофорум" ("Geoforum"), "Простір" ("Area"), "Геожурнал" ("Geojournal"), "Професійний географ" ("Professional Geographer"). Серед низки вже існуючих спеціалізованих наукових видань, присвячених дослідженню туризму та рекреації², у

¹ Hall C. M. Sustainable Tourism: A Geographical Perspective / C. M. Hall, A. A. Lew. – London : Addison Wesley Longman, 1998.

² Відомими науковими виданнями, які спеціалізуються на висвітленні проблем рекреації та туризму, є "Аннали туристичних досліджень" ("Annals of Tourism Research"), "Туристичний

1999 році з'явився і географічний журнал – "Географія туризму" ("Tourism Geographies").

Активно працює дослідницька група з питань сталого розвитку туризму в Міжнародному Географічному Товаристві, ініціюючи проведення багатьох конференцій та інших наукових зібрань.

Значний обсяг роботи з регулювання й обговорення нагальних проблем розвитку туризму проводить Світова Туристична Організація. Глобальний етичний кодекс туризму, кліматичні зміни і туризм, взаємодія туризму і засобів масової інформації, нові види туризму – далеко не повний перелік питань, які вирішуються й обговорюються під егідою СТО.

Про розширення значимості досліджень туризму і рекреації на Заході свідчить також і те, що вивченням цієї сфери людської діяльності займаються представники не лише спеціалізованої гілки – географії рекреації і туризму, а й інших галузей географічної науки – географії культури, транспорту, урбаністичної, руралістичної, політичної географії тощо. Адже рекреаційна і туристична діяльність стали важливими і впливовими складовими частинами суспільного буття та високоприбутковим ринковим сегментом господарських систем різних ієрархічних рівнів.

Результати географічних досліджень рекреації і туризму активно використовуються іншими науками, серед яких чільне місце належить прикладним. Насамперед, це – економіка сфери послуг і регіональна економіка.

Більш затребувані на освітньому ринку праці стали і викладачі географії рекреації і туризму. Це пов'язано з тим, що туристична індустрія перетворилася на одну з головних сфер прикладання праці у західному світі. У свою чергу, такий стан речей вимагає підготовки кадрів відповідного профілю. У багатьох університетах та коледжах відкрилися спеціальності з підготовки фахівців туристичного бізнесу, що забезпечило роботою багатьох географів.

Щоправда, посилення прикладного напрямку в географії рекреації та туризму, результатами якого можна скористатися на практиці, призвело, як не дивно, до послаблення позицій географії у дослідженні рекреаційної сфери. Це було викликано переходом багатьох фахівців-

географів до шкіл бізнесу чи спеціально створених факультетів (департаментів) рекреації та туризму.

Радянська географія рекреації (рекреаційна географія) почала активно розвиватися наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років як реакція на суспільні запити і потреби. У другій половині XX століття на зміну статичному типу поведінки людини у радянському суспільстві, коли більшість населення безвиїзно перебувала у місцях свого проживання¹, прийшов новий динамічний тип, якому притаманне посилення міграційних процесів.

Поглиблення і розширення досліджень рекреаційної діяльності людини та суспільства змінювали та ускладнювали уявлення про предмет вивчення нової галузевої суспільно-географічної науки. Якщо у 1960-х роках, на початковому етапі формування вітчизняної географії рекреації та туризму, пріоритет надавався дослідженню туристичних потоків і виділенню основних зон відпочинку, то подальші роки характеризуються диверсифікацією і справжнім "вибухом" рекреаційних досліджень.

Вченими Радянського Союзу були розроблені методичні підходи до оцінки рекреаційного потенціалу природних комплексів і їх стійкості до навантажень, впроваджені основні принципи та підходи до рекреаційного районування, вивчені цикли рекреаційних занять, ефективність відпочинку, оцінені фактори й умови рекреаційної діяльності.

Помітною подією став вихід із друку в Москві (1975) колективної монографії *"Теоретические основы рекреационной географии"* під редакцією В. С. Преображенського, яка стала керівництвом до дії для багатьох географів і не втратила своєї наукової актуальності і нині.

Після здобуття Україною незалежності рекреаційно-туристичні дослідження перетворилися на окремий продуктивний напрямок географічних досліджень. Українські вчені-географи пропонують високоякісні зразки науково-практичної продукції. Серед останніх помітних праць варто виділити монографії О. Бейдика *"Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування"* та О. Любіцевої *"Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)"*, а також низку навчальних посібників (автори – Я. Олійник і А. Степаненко; В. Стафійчук і О. Малиновська; М. Мальська, В. Худо і

¹До уваги не беруться примусові переміщення значних мас населення, викликані репресіями, репатріаціями тощо.

В. Цибух; В. Кіптенко; М. Крачило; І. Смаль; Н. Фоменко).

У монографії О. О. Бейдика систематизовано методологічні основи та вдосконалено методику дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів, розширено уявлення про їх структуру; поглиблено понятійно-термінологічний апарат географії рекреації та туризму, проведено ресурсно-рекреаційну оцінку та паспортизацію адміністративно-територіальних одиниць України, обґрунтовано рекреаційне районування країни.

Праця О. О. Любіцевої присвячена теорії, методології і методиці дослідження геопросторових аспектів розвитку ринку туристичних послуг, механізмам та закономірностям його функціонування і територіальній організації на різних ієрархічних рівнях. У дослідженні основна увага приділена вивченню структурно-типологічних ознак туристичного ринку, принципам його сегментації, умовам та чинникам формування і територіальній організації індустрії туризму. Основи розвитку та територіальній організації національного ринку туристичних послуг проаналізовано на тлі світогосподарських процесів на етапі глобалізації.

У країні сформувалися авторитетні наукові туризмознавчі школи в Києві, Сімферополі, Львові, Чернівцях, які займаються ґрунтовною розробкою рекреаційно-туристичної тематики. Потужними організаційними осередками географічних рекреаційно-туристичних досліджень є географічні факультети Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського та Інститут географії НАН України. Значний обсяг науково-дослідних робіт із рекреаційно-туристичної тематики здійснюється на географічних і природничо-географічних факультетах вузів, серед яких виділяються Чернівецький, Мелітопольський, Ніжинський, Тернопільський, Вінницький та інші університети.

Вагомий внесок у методологію і методику рекреаційних і туристичних досліджень Л. А. Багрової, О. М. Ігнатенка, М. П. Крачила, С. П. Кузика, О. А. Мазуркевича, В. І. Мацоли, Н. Ю. Недашківської, М. С. Нижник, В. Г. Нудельмана, І. Т. Твердохлебова, Б. П. Яценка та багатьох інших дослідників є свідченням потужного інтелектуального потенціалу української географії рекреації і туризму.

Вітчизняна географія рекреації і туризму розвивається в кількох головних напрямках: регіональні дослідження в розрізі адміністратив-

них одиниць і окремих природно-географічних об'єктів, вивчення природного та суспільно-історичного потенціалу країни, аналіз просторових моделей розвитку національного і міжнародного туризму, географічне дослідження традиційних та альтернативних видів рекреаційно-туристичної діяльності, вивчення попиту на рекреаційні послуги. Новим і перспективним напрямком є дослідження особливостей розвитку туристичної індустрії України на умовах сталості розвитку.

Здобутки українських географів у царині туризму широко висвітлюються у періодичних наукових виданнях. Найбільш авторитетні з них – "Український географічний журнал", "Географія та туризм", "Економічна та соціальна географія".

"Ахіллесовою п'ятою" вітчизняної географії рекреації і туризму є слабка орієнтація на практичні потреби і відсутність запиту на існуючі теоретичні та практичні розробки з боку бізнесових кіл і органів управління.

На зародковому етапі знаходиться інтеграція української географічної наукової думки до загальносвітової, насамперед, англосовітської географії. Широкий обмін науковими ідеями міг би вивести національну географію на якісно новий рівень розвитку. Повною мірою це стосується і географії рекреації та туризму.

§ 1. 2. 4. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ БАЗИС ГЕОГРАФІЇ ТУРИЗМУ

Розвиток географії туризму і туристичної індустрії ґрунтується на ряді теоретичних і практичних концепцій. Концепція в географії туризму є способом просторового розуміння, трактування і осмислення рекреаційно-туристичних явищ і процесів.

До категорії "концепція" належать основні точки зору, керівні ідеї при теоретико-географічному осмисленні рекреаційно-туристичних видів діяльності та система поглядів у географії на туризм як на суспільне явище.

До головних концепцій у географії туризму належать:

- концепція рекреалогії;
- концепція туризмознавства і туризмології;
- концепція сталого розвитку туризму;
- концепція територіальної рекреаційної системи (TPC);
- концепція культурно-інформаційної системи;
- концепція допустимої рекреаційно-туристичної ємності території;
- концепція життєвих циклів;
- концепція територіального туристичного комплексу;
- концепція опорного туристичного каркасу;
- концепція туристичних кластерів;
- концепція "полюсів росту" туризму.

Логіка розвитку географії рекреації та туризму привела до появи концепцій *рекреалогії, туризмознавства і туризмології*, в основі яких лежить твердження про рекреаційно-туристичну діяльність як невід'ємну складову частину життя людини, що необхідна для її нормального біологічного і соціального існування. Дані напрямки наукового пошуку претендують на самостійність розвитку на стику суспільних і природничих галузей знань.

Рекреалогія – галузь наукових знань про причини та способи організації процесу відновлення життєвих сил людини під час відпочинку.

У формуванні рекреалогії беруть участь географія туризму і рекреації, екологія, соціологія, філософія, психологія, економіка, медична географія, курортологія, терапевтична рекреація тощо. Рекреалогія – одна з продуктивних наукових концепцій, яка синтезує знання, накопичені у географії рекреації і туризму, економіці туризму, психології, соціології тощо. В Україні розробці теоретико-методологічних засад рекреалогії присвячують наукові праці І. Зязюн, В. Стафійчук та ін. дослідники.

Туризмологія – загальна теорія туризму; синтетична самостійна галузь знань, де на теоретичному рівні відбувається наукова рефлексія об'єктів, явищ, процесів і дій, пов'язаних із туризмом.

Термін " туризмологія " виник у 1960-их роках в тодішній Югославії. "Батько" туризмології – Жівадін Йовович. Вчений вважав, що ні географія, ні економіка, ні соціологія не здатні вивчити туризм у всій його багатогранності. Це може забезпечити лише самостійна наука про туризм, яку Йовович запропонував назвати туризмологією. Згідно сучасних уявлень туризмологія – синтетична галузь наукового пізнання, яка накопичує теоретичні й емпіричні знання про туризм як суспільне явище. Можливо, що логіка подальшого розвитку туризму, його теоретичне осмислення дозволять об'єктивно обґрунтувати існування окремої науки туризмології.

Із принципами концепції сталого розвитку суспільства (англ. sustainable development) світове співтовариство вперше ознайомилося 1987 року, аналізуючи звіт про роботу Всесвітньої комісії ООН з оточуючого середовища і розвитку. Представники різних країн світу дійшли висновку, що сталим є такий розвиток, при якому задовольняються потреби людини, що живе у сучасному часі, але не ставиться під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Правильність обраного шляху розвитку людства у подальшому була підтверджена на Конференції ООН із оточуючого середовища і розвитку, що пройшла 1992 року у Ріо-де-Жанейро. З тих пір поняття сталого розвитку широко використовується у політичній і науковій лексиці як за кордоном, так і в Україні. Концепція сталого розвитку надзвичайно багатоаспектна і зачіпає не лише проблему екологічної рівноваги, а й питання економічного розвитку, соціальної стабільності та справедливості у суспільстві.

Сталий розвиток туризму – розвиток індустрії туризму, при якому задовольняються рекреаційно-туристичні потреби сучасного покоління і не ставиться під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби у відновленні психофізичних сил на такому ж рівні і такій ж якості.

Принципи сталого розвитку туризму – головні підходи до сталого розвитку індустрії туризму:

- *стале використання ресурсів*, яке передбачає запровадження ресурсозберігаючих технологій і використання нових видів техніки та

- матеріалів (системи з можливістю повторного використання й очищення води, нові блоки енергозабезпечення, контрольовані фотоелементами, які при необхідності відключають зайве освітлення тощо, застосування матеріалів, які підлягають утилізації або вторинній переробці, впровадження "безпаперових технологій", використання нетрадиційних джерел енергії й екологічних видів транспорту і т. п.);
- *підтримка біологічного різноманіття*, що передбачає таке планування розміщення об'єктів туристичної інфраструктури і розвиток видів туристичної діяльності, які забезпечать захист природної спадщини і збереження видового складу дикої флори і фауни; учасники туристичного процесу повинні згоджуватися з певними обмеженнями, які накладаються на них у разі використання найбільш вразливих екосистем;
 - *інтегрування туризму до соціально-економічного життя місцевих громад* шляхом залучення місцевого населення до процесу прийняття рішень стосовно розвитку туризму й організації рекреаційно-туристичної діяльності; туристичні процеси і діяльність слід планувати таким чином, щоб забезпечити створення нових робочих місць для аборигенів, зберігати та розвивати традиційні ремесла, народну культуру, фольклор; політика розвитку туризму повинна сприяти підвищенню життєвого рівня місцевого населення і відповідати його потребам; градобудівничі й архітектурні рішення мають передбачати максимальну інтеграцію створюваних туристичних центрів до місцевого урбаністичного або руралістичного середовища;
 - *відповідальний маркетинг туризму* з метою зменшення негативно-го антропогенного тиску рекреаційно-туристичної діяльності на довкілля і підвищення її корисної дії на туристичну індустрію в цілому та місцеві економіки шляхом рівномірного розподілу потоків туристів у часі і просторі та раціонального використання ресурсного потенціалу;
 - *моніторинг туризму* з метою своєчасного реагування на прояви негативного впливу на довкілля і життя місцевих громад; консультування зацікавлених осіб і місцевого населення;
 - *відповідальне навчання персоналу*, яке передбачає формування ресурсозберігаючої психології у працівників індустрії туризму, яка має проявлятися як при створенні, так і при реалізації туристичного продукту;

- *відповідальна просвіта туристів*, покликана сформувати природо-охоронний стереотип поведінки під час туристичної подорожі.

Радянська і пострадянська географія рекреації і туризму розвивалися і розвиваються на чіткій теоретико-методологічній основі – концепції **територіальної рекреаційної системи**, розробленої під керівництвом професора Преображенського В. С. і **територіального туристичного комплексу**, теоретичні основи якого розроблені українськими вченими. Саме ця особливість обумовлює прискіпливу увагу дослідників до вивчення будови цих просторових утворень, закономірностей їх функціонування, формування, динаміки, розміщення та властивостей.

Територіальна рекреаційна система – складна, динамічна, ієрархічно підпорядкована і взаємопов’язана сукупність компонентів, функціонування та еволюція яких спрямована на відновлення життєвих сил людини і задоволення її соціальних запитів і потреб. У вужчому розумінні територіальною рекреаційною системою є сукупність рекреаційно-туристичних об’єктів у межах територіальної спільності із наявними функціональними зв’язками, що дозволяє розглядати таку сукупність як систему.

За своєю природою територіальна рекреаційна система є формою організації рекреаційної діяльності на певній території, в рамках якої досягається максимальний взаємозв’язок, просторове і функціональне координування різних підсистем, які реалізують рекреаційну функцію даної території. Дана соціальна, антропоцентрична географічна система складається із взаємопов’язаних підсистем: людини під час відпочинку (рекреант, турист, візитер), природних і культурних комплексів, інженерних споруд, обслуговуючого персоналу, органу управління і характеризується як функціональною, так і територіальною цілісністю в рамках певного територіального масштабу. Графічна модель функціонально-компонентної структури територіальної рекреаційної системи включає кілька головних складових частин: рекреант, культурно-історичні, природні та природно-антропогенні комплекси, рекреаційна інфраструктура тощо (рис. 1. 14).

Властивості рекреаційної системи – якість, ознаки рекреаційної системи. До головних властивостей системи належать:

1. *Взаємопов’язаність компонентів*, оскільки функціональна цілісність рекреаційної системи забезпечується постійною взаємодією між

компонентами й елементами, з яких складається система та з іншими складовими господарського комплексу і суспільно-політичної системи;

2. *Цілісність*, яка розглядається як діалектична єдність складових частин і є визначальним чинником, від якого залежать специфічні ознаки компонентів та елементів системи. Вони розкривають інтегративні, функціональні властивості системи, а цілісність передбачає домінування властивостей системи над властивостями її складових частин.

3. *Територіальність (географічність)*, яка обумовлена прив'язкою до конкретної території як місць відпочинку і надання послуг, так і місць зародження рекреаційних потоків.

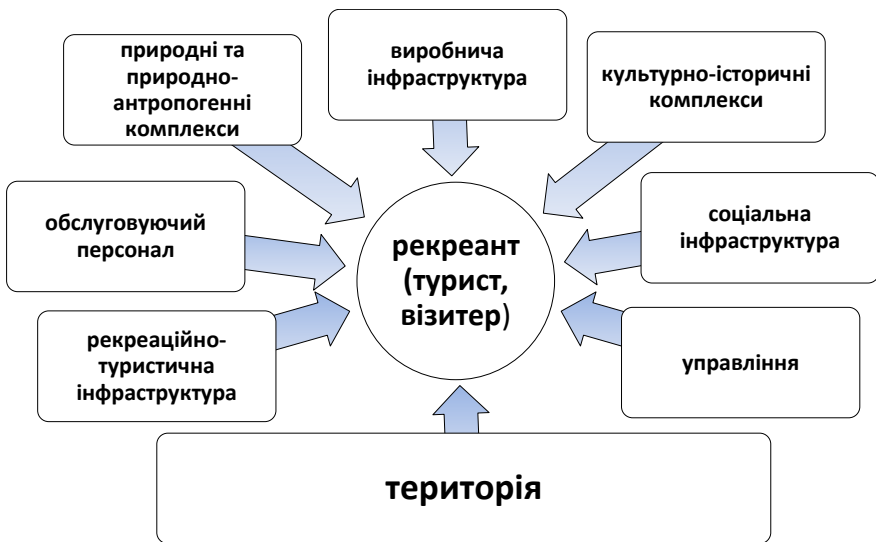

Рис. 1. 14. Модель функціонально-компонентної структури територіальної рекреаційної системи

4. *Динамічність* – структурні зміни в часі та просторі, які залежать від дії сукупності чинників, що можуть прискорювати чи гальмувати поступальний розвиток системи.

5. *Структурність* – можливість розчленування цілісної системи на окремі частини/блоки/сектори, яким притаманні певні властивості і функції.

6. *Керованість* – можливість управління розвитком системи, наявність органу управління.

7. *Цільова поведінка* – існування цілей у розвитку системи, якими є задоволення потреби у відновленні психофізичної енергії, пізнанні нового, реалізації низки соціальних і фізіологічних потреб.

8. *Інерційність* – запізніле реагування на зовнішні зміни (наприклад, зміна попиту, моди, збільшення антропогенного тиску на природні комплекси тощо).

9. *Інформативність (інформаційність)* – здатність накопичувати, передавати і використовувати інформацію задля поступального розвитку системи і реалізації головних цілей.

10. *Ефективність* – можливість отримувати прибуток від рекреації і туризму (економічна ефективність) та покращувати соціальні і медико-біологічні характеристики (соціальна ефективність).

11. *Ємність* ТРС розглядається у двох площинах: ємність закладів розміщення і ємність території.

12. *Комфортність* ТРС також аналізується у двох аспектах: комфортність природна і погодно-кліматична та комфортність рекреаційно-туристичних закладів розміщення.

13. *Надійність* – здатність функціонувати безвідмовно і стабільно, незалежно від зовнішніх впливів.

14. *Сезонність* – властивість, що пов'язана із коливаннями попиту залежно від погодно-кліматичних умов, що призводить до існування пікових навантажень на природні комплекси й інфраструктурні об'єкти.

Походження і роль окремих груп суспільно-історичних ресурсів у реалізації рекреаційних потреб наклали свій відбиток на формування окремих функціональних типів рекреаційних систем. Прикладом є культурно-інформаційна система, модель функціонально-компонентної структури якої зображена на рисунку 1. 15.

Культурно-інформаційна система – територіально цілісна, антропоцентрична, взаємопов'язана сукупність суспільно-історичних та природно-антропогенних комплексів, функціонування яких спрямоване на задоволення соціальних туристичних потреб особистості.

До складу культурно-інформаційних систем, окрім обумовлених у визначенні, входить ще кілька взаємопов'язаних підсистем, що зображені на графічній моделі: банк інформації, обслуговування, інфраструктура, управління.

Природно-антропогенні й культурно-історичні комплекси сприймаються як єдине ціле освоєної культури, матеріалізованої колективною пам'яттю суспільства у вигляді статичних свідоцтв історичних епох і природного оточення, що включає видозмінені антропогенні ландшафти. Вони характеризуються зручністю (комфортністю) і привабливістю (атрактивністю), а їх гармонійне поєднання сприяє ефективному засвоєнню культурної інформації й відновленню фізичних сил.

Сектор обслуговування включає в себе як безпосередньо обслуговуючий персонал (обслуговування відвідувачів, технічних і культурно-історичних комплексів), так і екскурсійний сервіс – один із найбільш динамічних і ефективних видів пізнавального туризму. Основна функція підсистеми обслуговування – забезпечити високу ефективність передачі культурної інформації на належному професійному рівні.

Рис. 1. 15. Графічна модель функціонально-компонентної структури культурно-інформаційної системи

Культурно-інформаційні системи світового рівня утворилися у зонах формування й розвитку давніх цивілізацій, етносів, світових імперій та держав. До них входять цілі країни або їх окремі регіони: Середземномор'я, де сформувалися дві потужні культурно-інформаційні системи – південно-європейська романо-католицька та північно-африканська і близькосхідна арабо-мусульманська; Центральна Америка – мультинаціональна культурно-інформаційна система, яка ґрун-

тується на використанні історичної спадщини, залишеної інками, ацтеками, майя; Західна і Північна Європа – протестантський світ, сформований у культурному полі германського етносу; Східна Європа – слов'яно-православний світ, а також Китай, Індія та інші цивілізаційні масиви.

У межах окремих держав, якими б молодими за віком чи незначними за площею вони не були, є передумови для формування національних культурно-інформаційних систем. Головною метою їх функціонування є облік суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів і координація зусиль з просування відповідного туристичного продукту на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Територіальний туристичний комплекс – особлива форма просторової організації туристичної індустрії, що формується в процесі взаємопов'язаного розвитку туристичної та інших видів господарської діяльності у межах компактної території, що має відповідне ресурсне забезпечення. Останнім часом на зміну поняттю " територіальний туристичний комплекс" все частіше приходить поняття "туристична індустрія" як більш зручне у вжитку і ширше за наповненістю.

У системі зв'язків "довкілля – рекреаційно-туристична діяльність", активно розроблялася і використовується **концепція допустимої ємності території** для рекреаційно-туристичної діяльності, а також проблема сезонності рекреаційної і туристичної активності. Визначення допустимої ємності, а відтак і оптимального розмаху рекреаційно-туристичної діяльності було і залишається особливо актуальним для таких об'єктів як національні парки, які разом із наданням рекреаційних послуг, ставлять за мету охорону та збереження всіх компонентів ландшафту.

Концепція допустимої ємності розроблялася не лише для природного, а і для соціального середовища. Географи вивчали вплив туризму на життя місцевих громад, ставлення останніх до розвитку цього виду діяльності в їх місцевості, процесу їх залучення до нього. Визначення як природної, так і соціальної ємності дозволяло розробити рекомендації щодо оптимальності масштабів розвитку рекреації і туризму на певній території.

У регіональному розрізі туризм еволюціонує у кількох площинах: просторовій або територіальній, соціально-економічній, психологічній. Еволюційний характер туризму та окремих його компонентів найкра-

ще пояснюють основні положення загальновизнаної концепції **життєвих циклів**. Були досліджені моделі циклів еволюції рекреаційно-туристичних територій¹, туристичного продукту і соціально-психологічної реакції.

Просторовий розвиток унаочнюють цикли еволюції рекреаційно-туристичних територій – стадійний розвиток рекреаційно-туристичних територій у просторі і часі: початкова стадія, яка включає пробну експлуатацію і поступове залучення ресурсного потенціалу; стадія розвитку розпочинається з моменту відкриття даної території для масового рекреаційно-туристичного використання; стадія консолідації або зміцнення настає з часу активного розвитку масового туризму й інтенсивного використання ресурсного потенціалу; стадія стагнації приходить із досягненням максимально можливого рівня ємності як природних комплексів, так і інфраструктурних об'єктів та втратою новизни на ринку масового туризму. Продовження розвитку можливе двома шляхами: спад, який супроводжується поступовим затуханням рекреаційно-туристичних процесів або відродження у разі появи нового туристичного продукту і переоцінки місця та ролі даної території на регіональному чи глобальному туристичному ринку (рис. 1. 16).

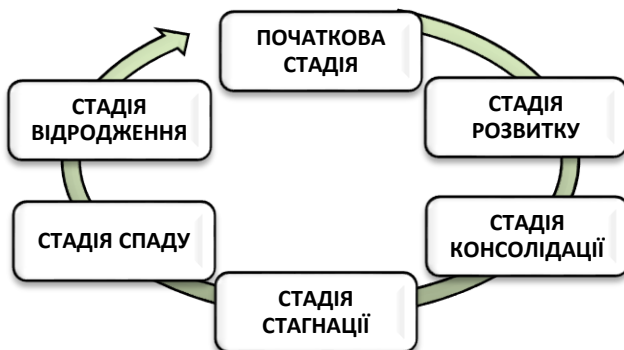

Рис. 1. 16. Модель циклічного розвитку рекреаційно-туристичних територій

З'ясовано, що розвиток рекреаційних територій у просторі та часі

¹Основні положення концепції циклів еволюції туристичних територій були сформульовані і розвинуті Р. Батлером у ряді його праць: Tourism, Environment, and Sustainable Development. Environmental Conservation, 1991, 18/3, p. 201-208; West Edmonton Mall as a Tourist Attraction. Canadian Geographer, 1991, 35/3, p. 287-294; Alternative Tourism: Pious Hope or Trojan Horse? Journal of Travel Research, 1990, 23/3, p. 91-96.

описується серією стадій. Початкова маломасштабна, пробна експлуатація існуючих можливостей змінюється повільним зростанням завдяки залученню місцевих підприємців. Наступна стадія власне розвитку розпочинається з відкриттям даного регіону для широкого туристського загалу. Активний розвиток масового туризму характерний для фази консолідації або зміцнення. Стадія стагнації приходить із досягненням можливого рівня ємності та втратою новизни рекреаційної території на ринку масового туризму. Продовження розвитку можливе за двома сценаріями: спад або відродження, у разі, якщо відбудеться переоцінка місця і ролі території на регіональному та глобальному туристичному ринку.

Застосування даної моделі для аналізу розвитку туризму в графстві Ланкастер у Пенсільванії (США) підтвердило існування перших трьох стадій, а стадія зміцнення (консолідації) та стагнації були об'єднані у стадію зрілості. Причиною такої комбінації стала близькість графства до головних регіонів, де формуються туристичні потоки та успішні зусилля місцевої влади щодо поліпшення якості як довкілля, так і туристичних послуг.

Під головні положення концепції циклічності розвитку туристичних територій підпадає розвиток туризму у Криму протягом XX – початку XXI ст.

Концепція циклічності розвитку туристичних територій виявилася корисною для довготривалого планування розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Особливості соціально-економічного розвитку демонструє життєвий цикл туристичного продукту – модель еволюції туристичного продукту з моменту його появи на ринку туристичних послуг до повного припинення реалізації. Виділяються кілька послідовних стадій життєвого циклу – від створення і до повного зникнення з ринку, від чого залежить економічна ефективність туристичної діяльності у межах регіону (рис. 1. 17).

Швидкість переходу від однієї стадії до іншої залежить від інтенсивності розвитку туризму в країні чи регіоні, загального культурного рівня туристів і місцевого населення та особливостей місцевого культурного середовища.

Застосування концепції життєвого циклу до вивчення контактів між представниками місцевих громад і туристами дозволяють говорити

про еволюційний характер даного процесу і виділяти кілька стадій реакції аборигенів як на туристів, так і на розвиток та роль туристичної індустрії – від ейфорії до часткового або повного неприйняття туризму (рис. 1. 18).

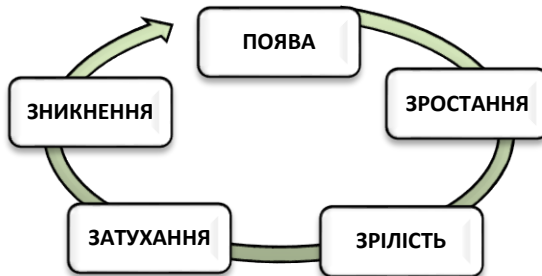

Рис. 1. 17. Модель життєвого циклу туристичного продукту

У соціально-психологічній площині відбувається низхідна трансформація сприйняття туризму:

- початкова стадія, на якій формуються добрі, хороші стосунки між місцевим населенням і туристами, а туризм сприймається як економічне благо;
- повна формалізація контактів аборигенів із туристами, які стереотипно розглядаються місцевими мешканцями лише як джерело прибутків, а туризм перетворюється на традиційний вид господарської діяльності;
- місцеве населення починає сумніватися в користі туризму; виникають поодинокі конфлікти між аборигенами і туристами;
- всі соціальні й особисті проблеми місцеві мешканці пов'язують із туризмом; конфлікти між аборигенами і туристами набувають системного характеру.
- Слід мати на увазі, що стадія неприйняття може настати лише у разі інтенсивного розвитку негативних процесів і явищ пов'язаних із туризмом та при повному ігноруванні менеджерами туристичної індустрії потреб і настроїв місцевого населення.
- **Туристичний каркас території** – сукупність точкових (дискретних) та ареальних елементів територіальної структури туристичного комплексу у межах певного регіону (пункт, центр, вузол, агломерація), об'єднаних функціональними зв'язками і транспортних магістралей, що їх з'єднують.

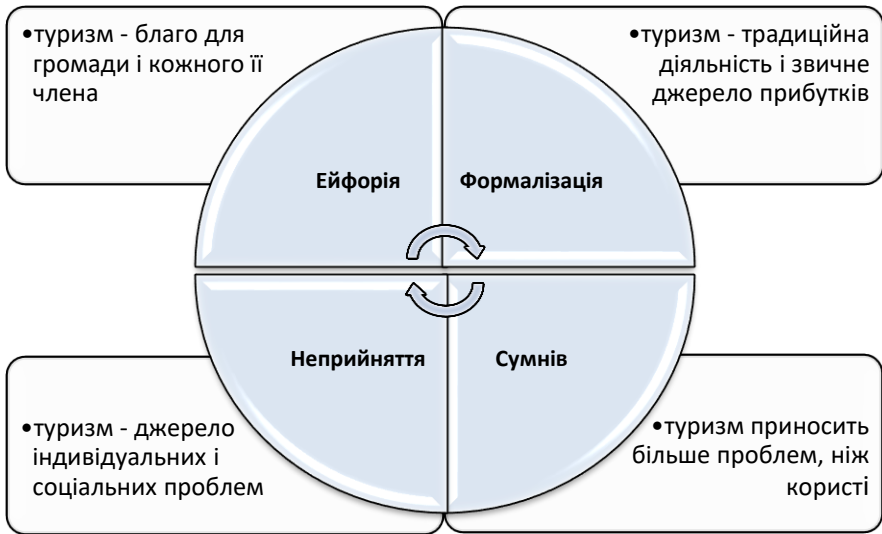

Рис. 1. 18. Модель соціально-психологічної еволюції сприйняття туризму

Опорний туристичний каркас території – основа територіальної структури туристичного комплексу, яка включає найбільш значимі і привабливі туристичні центри й окремі об’єкти та систему транспортних магістралей, що з’єднує їх.

Туристичний кластер – географічна група взаємозалежних компаній та асоційованих інститутів у туристичній індустрії й інших галузях економіки, які пов’язані спільними цілями і доповнюють одне одного.

За своєю природою кластер є моделлю територіальної організації продуктивних сил суспільства, характерними рисами якої є географічна близькість, взаємозв’язки між підприємствами, взаємна підтримка і довіра, що формує, так званий, людський капітал. Серед інших рис слід назвати постійний пошук інновацій як у виробництві, так і в маркетингу, здатність адаптуватися до нових вимог і умов ринку, максимальне використання переваг, що забезпечується специфічними можливостями території. Кластер – добровільне об’єднання вже існуючих суб’єктів ринкової діяльності, не регламентоване ні кількісно, ні якісно. Мета його створення – підвищення конкурентоздатності продукції чи послуг членів кластеру на ринках різних рівнів. Кластеризація економіки сприяє налагодженню взаємного порозуміння між державни-

ми органами влади і бізнесовими колами при вирішенні соціально-економічних проблем певного регіону.

Перевагами туристичного кластеру також є:

- забезпечення доступу до інформації, яке часто можливе лише завдяки спільним зусиллям;
- обмін ідеями та інформацією;
- вигоди від спільного використання фінансів, спеціалізованих тимчасових трудових груп, ділових послуг;
- спільний процес створення і продажу туристичного продукту із залученням до співпраці оптових продавців та створенням спільних офісів на території країни та за її межами;
- посилення спеціалізації та поглиблення поділу праці, які забезпечують поділ ринку на сегменти і цивілізовану спеціалізацію на певних видах турів (наприклад, сільський туризм, велосипедний туризм тощо);
- спільна організація процесу підготовки кадрів.

Полюси росту туризму – одна з теоретичних і прикладних концепцій просторового розвитку туристичної індустрії, сутність якої полягає у виділенні окремих регіонів чи центрів (полюсів росту), що володіють відповідним ресурсним потенціалом і шляхом інтенсивного інвестування та управлінських рішень перетворюються на головні осередки розвитку масового туризму.

Одним із вдаливих прикладів реалізації такої концепції є Мексика. Уряд країни, виділивши полюси росту туризму, втілює у життя загальнодержавну інвестиційну програму зі створення туристичної інфраструктури, що дало можливість протягом 1970-80-их років перетворити Мексику на провідну туристичну державу Латинської Америки.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Отже, головні висновки з матеріалів другого розділу "Методологічні основи географії туризму" полягають у наступних тезах.

Географія туризму – відносно молода науково-практична галузь, яка у своєму розвитку орієнтується на теоретико-методологічні здобутки соціальної й економічної (суспільної) географії та її окремих складових (рекреаційна і медична географія, географія сфери обслуговування і транспор-

ту та ін.), економіки туризму, психології, соціології, ресурсознавства, історії, країнознавства і краєзнавства.

Перші наукові праці з туристичної тематики були надруковані за кордоном на початку 1930-их років. Вітчизняна географія рекреації (рекреаційна географія) почала активно розвиватися наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років як реакція на суспільні запити і потреби.

Географія рекреації, з якої згодом виділилася географія туризму, сформувалася у зоні взаємодії суспільної та фізичної географії, географії населення, медичної географії, географії культури і релігій. Вона тісно пов'язана з макро- і мікроекономікою, соціологією та психологією, статистикою, маркетингом, екологією, містобудуванням.

До головних концепцій у географії туризму належать: концепція сталого розвитку туризму; концепція територіальної рекреаційної системи; концепція територіального туристичного комплексу; концепція життєвих циклів; концепція "полюсів росту" туризму; концепція опорного туристичного каркасу; концепція туристичних кластерів; концепція культурно-інформаційної системи.

Головними властивостями територіальної рекреаційної системи є: взаємопов'язаність компонентів, цілісність, територіальність (географічність), динамічність, структурність, керованість, цільова поведінка, інерційність, надійність, інформативність, комфортність, ефективність, ємність.

Головними принципами сталого розвитку туризму є: стаке використання ресурсів, підтримка біологічного різноманіття, інтегрування туризму до соціально-економічного життя місцевих громад, відповідальний маркетинг туризму моніторинг туризму, відповідальне навчання персоналу, відповідальна просвіта туристів.

Еволюційний характер туризму у територіальній, соціально-економічній та психологічній площині найкраще пояснюють положення концепції життєвих циклів.

Туристичний кластер – географічна група взаємозалежних компаній та асоційованих інститутів у туристичній індустрії й інших галузях економіки, які пов'язані спільними цілями і доповнюють одне одного. Кластер є моделлю територіальної організації продуктивних сил суспільства, характерними рисами якої є географічна близькість, взаємозв'язки між підприємствами, взаємна підтримка і довіра, що формує так званий людський капітал. До переваг кластеру належать: забезпечення доступу до інформації, яке часто можливе лише завдяки спільним зусиллям; обмін ідеями та інформацією; вигоди від спільного використання фінансів, спеціалізованих тимчасових трудових груп, ділових послуг; спільний процес створення і продажу туристичного продукту із залученням до співпраці оптових про-

давців та створенням спільних офісів на території країни та за її межами; посилення спеціалізації та поглиблення поділу праці, які забезпечують поділ ринку на сегменти і цивілізовану спеціалізацію на певних видах турів (наприклад, сільський туризм, велосипедний туризм тощо); спільна організація процесу підготовки кадрів.

ГЛОСАРІЙ ДО РОЗДІЛУ

Аксіологія туризму – напрямок філософських рекреаційно-туристичних досліджень, який вивчає ціннісне значення туристичної діяльності, її природу і місце в реальному житті людини і суспільства у межах певних суспільних формацій, цивілізацій, культурних масивів, соціокультурних систем, транскордонних топосів тощо.

Герменевтичний підхід у туризмі – сукупність теоретико-методологічних прийомів тлумачення туристичних текстів і семантичної інформації про об'єкти туристично-екскурсійного споглядання.

Герменевтичний потенціал туристичної діяльності – сприйняття цінностей культури, яке здійснюється в туристичних подорожах, походах, екскурсіях, ділових поїздках і реалізується через особисте розуміння та вилучення.

Закон туристичної циклічності – концепція циклічного розвитку рекреації і туризму як суспільного явища, згідно якої сукупність взаємопов'язаних, об'єктивно існуючих рекреаційно-туристичних процесів, змін, потреб, реакцій і наочних фактів утворюють закінчене коло розвитку протягом певного проміжку часу. Дію закону протягом еволюції християнської західної цивілізації схематично можна проілюструвати таким чином: античний світ – зародження рекреаційно-туристичних процесів; середньовічний світ – затухання рекреаційно-туристичних процесів; епоха Відродження – піднесення; епоха пуританства – затухання; індустріальний і постіндустріальний світ – піднесення рекреаційно-туристичних процесів.

Дія закону чітко відслідковується на нижчому ієрархічному рівні. Протягом року виділяється не сезон, коли туристська

активність є мінімальною і сезон пікових навантажень – туристська активність досягає максимальних показників.

Кластер туристичний (англ. cluster – пучок, гроно) – географічна група взаємозалежних компаній та асоційованих інститутів у туристичній індустрії й інших галузях економіки, які пов'язані спільними цілями і доповнюють одне одного.

Територіальна рекреаційна система (територіально-рекреаційна система) – складна, динамічна, ієрархічно підпорядкована і взаємопов'язана сукупність компонентів, функціонування та еволюція яких спрямована на відновлення життєвих сил людини і задоволення її соціальних запитів і потреб; сукупність рекреаційно-туристичних об'єктів у межах територіальної спільності із наявними функціональними зв'язками, що дозволяє розглядати таку сукупність як систему

Туризмологія – загальна теорія туризму; синтетична галузь знань, де на теоретичному рівні відбувається наукова рефлексія об'єктів, явищ, процесів і дій, пов'язаних із туризмом.

Туристичний господарський комплекс – сукупність суб'єктів економічної діяльності, взаємопов'язаних виробничими, ресурсними, трудовими та управлінськими зв'язками зі спільною функцією, якою є реалізація рекреаційно-туристичних потреб населення/соціуму. Вилучення із даної сукупності окремих компонентів призводить до порушення усталених зв'язків, знижує ефективність функціонування комплексу в цілому, обмежує або робить неможливим виконання вище означеної функції.

Туристичний територіальний комплекс – особлива форма просторової організації туристичної індустрії, що формується в процесі взаємопов'язаного розвитку турист-

тичної та інших видів господарської діяльності у межах компактної території, що має відповідне ресурсне забезпечення.

Туристичний каркас території – сукупність точкових (дискретних) та ареальних елементів територіальної структури рекреаційної системи (пункт, центр, вузол, агломерація) у межах певного регіону і транспортних магістралей, що їх з'єднують.

Туристичні знакові системи – внутрішню пов'язана між собою сукупність предметів, явищ, подій, що презентує іншу систему предметів, властивостей чи відношень і використовується для накопичення, зберігання, переробки, трансформації і передачі туристичної інформації. Приклади туристич-

чних знакових систем: туристичні криптограми, туристичні карти й атласи – зразки знаково-символьних систем; туристичний понятійно-термінологічний апарат – зразок мовної знакової системи.

Функціонально-компонентна структура туристичної індустрії – взаємопов'язана сукупність туристичних галузей, окремих секторів і видів рекреаційно-туристичної діяльності, які розкривають особливості функціонування і розвитку туристичної індустрії в межах певного ієрархічного рівня і формують її галузеву структуру.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Охарактеризуйте місце географії туризму у системі наук і галузей знань. Що вивчає географія туризму?
2. Наведіть приклади методів наукових досліджень, що застосовуються в географії туризму. Прокоментуйте особливості їх використання.
3. Назвіть і коротко охарактеризуйте головні властивості територіальної рекреаційної системи.
4. Охарактеризуйте головні концепції, на основі яких розвивається географія туризму та туристична індустрія.
5. Проаналізуйте особливості розвитку географії туризму як напрямку наукової діяльності за кордоном і в Україні.
6. У чому полягають особливості сталого розвитку туризму?
7. Яке застосування знайшла концепція життєвого циклу у географії туризму?

БІБЛІОГРАФІЯ І ТЕМАТИЧНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Алаев Э. Социально-экономическая география : Понятийно-терминологический словарь / Э. Алаев – М. : Мысль, 1983.
2. Александрова А. Ю. Международный туризм : [учебник] / А. Ю. Александрова. — М. : Аспект Пресс, 2002.
3. Вікіпедія : Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>
4. Жекулин В. С. Введение в географию : [учеб. пособ.] / В. С. Жекулин. — Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1989.

5. Квартальнов В. А. Туризм / В. А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2002.
6. Пістун М. Основи теорії суспільної географії / М. Пістун – К. : Вища шк., 1996.
7. Смаль І. В. Географія туризму та рекреація : словник-довідник / І. В. Смаль. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010.
8. Смаль І. В. Концепція рекреаційної системи та її сучасне наукове бачення / І. В. Смаль // Географія. Економіка. Екологія. Туризм: Регіональні студії. Зб. наук. праць / За ред. І. В. Смаля. – Ніжин : ПП ЛИСЕНКО М. М., 2008. – Випуск 2. – С. 143-158.
9. Смаль В. Сталий туризм / В. В. Смаль, І. В. Смаль // Вісник Львівського університету. Серія географія. – Львів, 2005. – С. 163-173.
10. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму : [навч. посіб.] / І. В. Смаль. – Ніжин : Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004.
11. Туризмologia (теорія туризму) [навч.-метод. посіб.] / Пазенок В. С, Кручек О. А., Федорченко В. К., Мініч І. М. – К. : КУТЕП, 2010.
12. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Л. : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2001.
13. Hall C. M. The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space / C. M. Hall, S. J. Page. – New York : Routledge, 1999.
14. Hennig C. Reiselust / C. Hennig. – Frankfurt, 1999.
15. Hunziker W. Grundriss der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre / W. Hunziker, K. Krapf. – Zürich : Poligrafischer Verlag, 1942.
16. Kowalczyk A. Geografia turystyki / A. Kowalczyk. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
17. Porter M. O konkurencji / M. Porter. – Warszawa : Polskie Wydawnictwa Ekonomiczne, 2001.
18. Spatt E. Allgemeine Fremdenverkehrslehre / E. Spatt – Innsbruck, Inn-Verlag, 1975.
19. Weaver D. Sustainable Tourism : Theory and Practice / D. Weaver. – Oxford : Elsevier Ltd, 2006.
20. Wilkerson C. Travel and Tourism: An Overlooked Industry in the U.S. and Tenth District / C. Wilkerson // Economic Review. 2003.

Розділ 1.3

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ: СТРУКТУРА ТА ГЕОГРАФІЯ

Коло ключових понять:

*форми господарського освоєння
простору, закон абсолютних
переваг, туристичні ресурси та їх струк-
тура, рівні пізнавальної
цінності, атрактивність, підходи до оці-
нювання туристичних ресурсів, туристи-
чне природокористування*

§ 1. 3. 1. ПОНЯТТЯ ПРО ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ

Туристична діяльність належить до видів суспільної практики із яскраво вираженою ресурсною орієнтацією. Морські узбережжя із комфортними погодно-кліматичними умовами, гірські та приозерні ландшафти, мінеральні і термальні води, лікувальні грязі, пам'ятки історії та культури стали тим підґрунтям, на якому здавна базується активний відпочинок людини і сформувалася потужна галузь нематеріального виробництва – індустрія туризму.

До туристичних ресурсів можна віднести все, що може бути використано для задоволення потреб туристів. Це можуть бути об'єкти та явища природного й антропогенного походження, що використовуються для відновлення життєвих сил людини та задоволення її соціальних потреб і впливають на територіальну організацію туристичної діяльності, формування територіальних туристичних комплексів, їх спеціалізацію та економічну ефективність.

Туристичні ресурси – сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту.

У структурі туристичних ресурсів виділяють кілька складових: **природну, соціально-культурну** або **суспільну, технологічну** і **подієву**, які, у свою чергу, розділяються на ряд компонентів, що мають свою будову (рис. 1. 19). Природні та суспільні ресурси формують групу "матеріальні туристичні ресурси", подієві і більшість технологічних (інформаційні, рекламні та інноваційні) об'єднуються у групу "нематеріальні туристичні ресурси".

Природні, суспільні і події туристичні ресурси – основа виникнення окремих видів туризму. Наприклад, природні ресурси стали підґрунтям для розвитку лікувально-оздоровчих, екологічних, водних і багатьох інших видів туризму та відпочинку, події – для фестивального, фан-туризму та ін., суспільні – для релігійного, ділового туризму тощо. Технологічні ресурси мають дещо інше призначення. Вони сприяють інтенсифікації туристичних процесів, формують механізми реалізації туристичного продукту, створюють передумови для трансформації природних і суспільно-історичних комплексів у ранг ресурсів. У більшості випадків спостерігається комплексний вплив ресурсів різного генезису на туристичний процес.

Рис. 1. 19. Структура туристичних ресурсів

При залученні природних і суспільних ресурсів до використання у туристично-рекреаційній діяльності спрацьовує закон найвищого ґатунку або абсолютних переваг, при якому перехід природних і суспільно-історичних комплексів у розряд рекреаційно-туристичних ресурсів відбувається за такою схемою:

- природні та суспільно-історичні комплекси існують як природні й антропогенні утворення, які через відсутність попиту не мають характеру туристичних ресурсів; наприклад, природний пляж як геоморфологічний елемент морського берега і монастир як елемент сакральної системи;
- виникнення рекреаційно-туристичного попиту вимагає вивчення й оцінки природних і суспільно-історичних комплексів; у нашому прикладі природний пляж оцінюється з точки зору якості пляжно-купального відпочинку, а монастир – з позиції загальнокультурної і духовної цінності;
- у силу дії суспільних потреб і вкладання капіталу, до використання в рекреаційно-туристичній діяльності залучаються найвищі за ґатунком (абсолютно переважаючи) природні та суспільно-історичні комплекси, які перетворюються на ресурси; пляж перетворюється на туристичний ресурс – природний об’єкт, який задовольняє потребу в активному відпочинку, прийомі сонячних ванн на морському узбережжі, а монастир стає місцем паломництва й екскурсійного відвідування; при цьому, насамперед, задіюються об’єкти з найкращим співвідношенням якості, близькості до споживача і транспортної доступності;
- збільшення обсягів рекреаційно-туристичного попиту призводить до переходу гірших за якістю і властивостями природних та соціально-культурних комплексів у клас ресурсів; покращується якість природних, створюються штучні пляжі, підводяться дороги і реставруються занедбані монастирі, організовуються екскурсійні тури до важкодоступних святинь.

Найбільш важливими кількісними та якісними характеристиками туристичних ресурсів є:

- **обсяг запасів** (дебіт джерел мінеральних вод, екскурсійний потенціал туристичних центрів і маршрутів), необхідний для визначення потенційної ємності туристичних комплексів, рівня освоєння, оптимізації техногенного й антропогенного навантаження;
- **площа поширення** (розміри водоносних горизонтів, пляжів, лісів, площа територій зі стійким сніговим покривом), яка дозволяє визначити потенційні рекреаційні угіддя, встановити межі санітарної охорони;

- **період можливої експлуатації** (тривалість сприятливого погоднокліматичного періоду, купального чи лижного сезону), який визначає сезонність рекреаційних процесів і ритмічність туристичних потоків;
- **територіальна зосередженість** у місцях виникнення чи поширення, яка обумовлює тяжіння туристичної інфраструктури і туристичних потоків до місць їх концентрації;
- **порівняно низька капіталомісткість і невисока вартість експлуатаційних затрат**, що дозволяє досить швидко створювати інфраструктуру й отримувати соціальний та економічний ефект, а також самостійно використовувати окремі види ресурсів;
- **багаторазовість використання** при дотриманні норм раціонального природокористування і проведення заходів із рекультивації та благоустрою;
- **універсальність**, яка дозволяє використовувати один і той же ресурс для організації різних видів рекреаційно-туристичної діяльності;
- **масовість, унікальність і доступність**, від яких залежить потужність туристичних потоків і можливість створення інфраструктури;
- **соціальність** – незалежно від походження і використання, туристичні ресурси характеризуються "цільовим призначенням" – покращання соціальних параметрів у суспільстві.

У географії рекреації і туризму склалися кілька основних підходів до оцінювання туристичних ресурсів:

- **медико-біологічна або фізіологічна оцінка**, при якій з'ясовується ступінь комфортності природного середовища для організації певних видів рекреаційно-туристичної діяльності й оцінюється ймовірність проявів метеотропних¹ реакцій організму людини і розвитку метеопатії²;
- **психолого-естетична оцінка**, коли аналізується характер емоційної дії природного чи культурного середовища на туристів, оцінюється

¹ Метеотропні реакції (від грец. *μετέωρος* – той, що пов'язаний з повітрям і *τροπή* – поворот, зміна; частина складного слова, що вказує на зв'язок з поняттями "зміна", "перетворення") – зміни в фізичному стані людини, пов'язані із впливом метеорологічних елементів. Проявляються у головному болю, порушенні сну, болях у суглобах, грудях і серці, застудах, загостреннях хронічних захворювань тощо.

² Метеопатія – гостра, хвороблива залежність самопочуття людини від погоднокліматичних явищ – зміни погодних умов або клімату при переїзді до іншої кліматичної зони чи висотного поясу.

атрактивність (привабливість) природних і культурно-історичних об'єктів і можливість прояву "синдрому Стендаля"¹;

- **технологічна оцінка**, яка дозволяє визначати придатність ресурсів для організації певних видів туризму на даному етапі розвитку продуктивних сил, оцінити можливість формування туристичних комплексів і визначити обсяг потенційних затрат;
- **рентна або грошова оцінка**, яка дозволяє визначати економічну ефективність використання природних ресурсів у туризмі у межах певних територій, регіонів, країн і порівнювати її з іншими формами господарського використання;
- **кадастрова оцінка**, яка проводиться офіційними установами і містить систематизовані зведені відомості про території, призначені для організації туристичної діяльності, відпочинку і відновлення здоров'я людини. Кадастрова інформація доповнюється й іншими характеристиками, такими як оцінка ступенів складності маршрутів та їх доступністю для різних груп туристів, віддаленістю від головних промислових, транспортних, культурних центрів тощо;
- **бальна оцінка**, яка застосовується у тих випадках, коли будь-яке явище чи ресурс не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у приблизному його оцінюванні, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірі явища.

Туристичні ресурси – історична, змінна в часі категорія, оскільки переіначення структури й обсягу рекреаційних потреб суспільства призводить до залучення в рекреаційну і туристичну діяльність нових елементів природного і соціально-антропогенного характеру.

Проблемі вивчення туристичних ресурсів присвячені праці багатьох вчених-географів, економістів, маркетологів. В Україні найбільш глибоко даною проблематикою займається доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства і туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. О. Бейдик. Його перу належать ґрунтовні наукові роботи, у тому

¹ "Синдром Стендаля" – глибокий психічний розлад, викликаний спогляданням мистецьких шедеврів та унікальних природних ландшафтів. Найчастіше вражає туристів. Ознаки: запаморочення, втрата відчуття реальності, орієнтації у просторі та самовідчуття, депресія.

числі монографія "Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування". Помітний внесок у розробку ресурсної тематики у туризмі належить доктору географічних наук, професору О. О. Любіцевій. Аналізу та характеристиці туристичних ресурсів світу, країн, України та її окремих регіонів присвячені праці М. П. Мальської, В. І. Стафійчука, О. Ю. Малиновської, В. Ф. Сірик, М. П. Крачила, Н. В. Фоменко, Н. О. Кравченко, В. І. Новикової, І. М. Філоненко і багатьох інших вчених із різних вузів і науково-дослідних установ.

Серед зарубіжних туризмознавців ресурсно-туристичною тематикою займалися і продовжують займатися Д. Надсон, К. Холл, Л. Мітчел (США), В. О. Квартальнов, В. Ю. Воскресенський, П. Г. Царфіс, Д. В. Ніколаєнко (Росія), А. Ковальчик, М. Козак (Польща) та велика кількість представників наукових шкіл із різних кран світу.

§ 1. 3. 2. ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ПРИРОДНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Туристична індустрія належить до галузей із виразною ресурсною орієнтацією. Разом із тим, туризм називають "індустрією без труб". Ресурси, задіяні в рекреаційно-туристичній діяльності, при дотриманні елементарних природоохоронних і ресурсозберігаючих правил і технологій, можуть використовуватися тривалий час без суттєвих процесів деградації природних і соціально-культурних комплексів навіть за умови значних антропогенних навантажень. Хоча впливу не уникнути. Та він не йде ні в які порівняння із тиском, що чинить на довкілля металургія, хімічна промисловість, лісове чи сільське господарство.

Характеристику рекреаційно-туристичних ресурсів світу розпочнемо із їх природної складової. Насамперед, слід наголосити, що окремі види природних ресурсів впливають на рекреаційно-туристичний процес комплексно, взаємодіють і взаємодоповнюють один одного і формують те неповторне природне оточення, на фоні якого людина реалізує свою потребу відпочивати та відтворювати життєву енергію.

Можна припустити, що туризм, особливо окремі його види можуть існувати на основі штучно створених компонентів природного середовища. На практиці ж слід констатувати, що без відповідних природних ресурсів, розвиток і реалізація відповідних функцій є проблематичною.

Серед природних туристичних ресурсів (рис. 1. 20) найбільше значення для індустрії туризму та рекреаційної діяльності мають кліматотерапевтичні, водні і ландшафтні складові, які доцільно об'єднувати у клас ресурсів першого порядку. Ця група ресурсів має безпосередній вплив на розвиток рекреаційного і туристичного процесів. Відповідно, до природних туристичних ресурсів другого порядку, які опосередковано впливають на рекреаційні і туристичні процеси, слід віднести флоро-фауністичні, бальнеологічні та орографічні складники. Варто мати на увазі, що ресурси другого порядку у багатьох випадках можуть мати безпосереднє значення і відігравати провідну роль при формуванні туристичних комплексів та поширенні окремих видів відпочинку і туризму, наприклад збирання грибів чи лікарських трав для власного вжитку, спелеотуризм, альпінізм, сафарі і фотосафарі, лікувально-оздоровчий туризм тощо.

Рис. 1. 20. Структура природних туристичних ресурсів

Критерієм об'єднання окремих видів природних туристичних ресурсів у дві групи є їх вплив на масовість, сезонність і потужність туристичних і рекреаційних потоків, які формуються під дією окремих складових природно-географічного потенціалу.

Клімат, погода, їх комфортність¹ і вплив на самопочуття людини є визначальними, а в багатьох випадках навіть лімітуючими чинниками розвитку для більшості функціональних типів територіальних рекреаційних систем, туристичних комплексів і масових видів туризму. Наприклад, сприятливість помірного, тропічного та субтропічного клімату дозволяє розвивати практично всі види рекреаційно-туристичної діяльності. Тоді як суворість арктичних і антарктичних районів, згубність для здоров'я людини, особливо європейців, екваторіального клімату з його високими температурами та вологістю, унеможливають розвиток масового туризму в цих кліматичних областях. Натомість з'являється можливість впроваджувати екологічні, наукові чи екстремальні види туризму², для яких притаманна незначна інтенсивність і вибірковість.

Клімат безпосередньо впливає на потужність і сезонність туристичних потоків, стає природним регулятором цінової політики в межах головних туристичних районів світу та окремих країн. Саме кліматичні особливості викликали до життя одну з нагальних проблем розвитку туристичної індустрії світу – проблему пікового завантаження засобів розміщення туристів і сезонності робочих місць. "Мертвий сезон" (зимовий чи дощовий період) примушує одну частину інфраструктурних закладів тимчасово припиняти свою роботу, а іншу – у кілька разів зменшувати вартість більшості послуг. У виграші опиняються ті країни чи їх частини, територія яких знаходиться в комфортних кліматичних і погодних умовах, де сезонні коливання головних метеорологічних

¹ Комфортність погодно-кліматичних характеристик – поняття відносне, оскільки значною мірою залежить від індивідуальних особливостей організму людини і від того, в яких погодно-кліматичних умовах він розвивався. Головні потоки туристів формуються в Європі та Північній Америці, тому говорячи про комфортність погодно-кліматичних умов, матимемо на увазі саме цей контингент туристів. Для пересічного європейця чи американця комфортною для відпочинку вважається така погода: температура повітря влітку – +20...+26°C, а взимку – від -1 до -5°C; температура води – від +20°C; вологість повітря – 60-85%; ясна, сонячна, безвітряна (швидкість вітру 0,1-0,2 м/с) погода в усі пори року. При цих параметрах у людини спостерігається найменше напруження терморегулюючої системи, що визначає найкращі умови для відпочинку. Слід пам'ятати, що мова йде про пересічного туриста, бо для італійця, українця чи шведа, американця з Каліфорнії чи Вайомінгу ці параметри будуть суттєво відрізнятися, але своєрідним еталоном для масового комфортного пляжно-курортного відпочинку стали літні погодно-кліматичні умови європейського Середземномор'я.

² Російські туристичні фірми пропонують тури на Північний полюс, які можуть включати святкування ювілею чи весілля, зйомки любительських відеофільмів, стрибки з парашутом, лижні походи, підводне плавання тощо. Вартість такого туру, залежно від програми і тривалості, коливається від \$ 800 до 1500.

характеристик мінімальні і дозволяють обслуговувати туристів протягом року.

Оцінку кліматичних і погодних туристичних ресурсів слід проводити з урахуванням погодно-кліматичного комплексу, до якого належить ряд головних показників: сумарна радіація, атмосферний тиск, пересічна температура повітря (місячна і річна) та його вологість, середня кількість опадів протягом сезонів, панівні та місцеві вітри, баричні і термічні добові амплітуди, геомагнітна активність.

Все погодно-кліматичне розмаїття за силою впливу на рекреаційні і туристичні процеси ділиться на кілька класів комфортності, які позначаються на розвитку масового туризму і регулюють його інтенсивність: **комфортний, сезонно комфортний, субкомфортний і дискомфортний**. Територіальна локалізація класів комфортності погодно-кліматичних умов зображена на рисунку 1. 21.

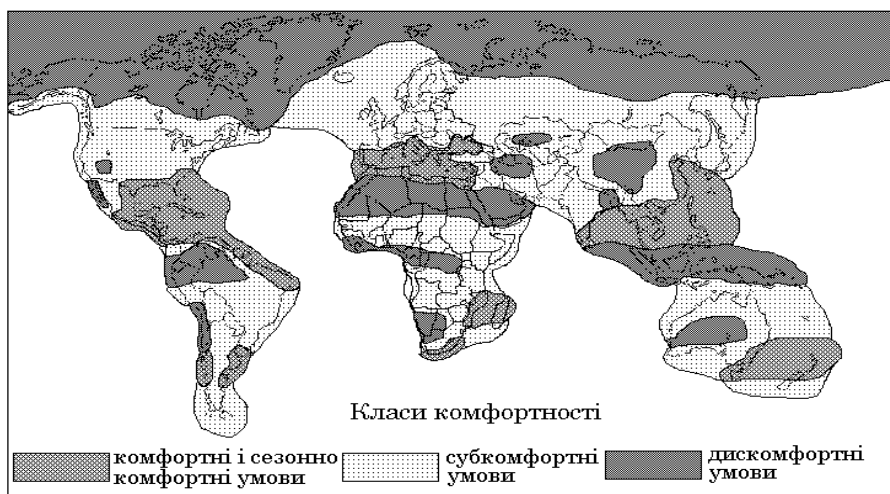

Рис. 1. 21. Поширення класів комфортності погодно-кліматичних умов відпочинку

Комфортний і сезонно комфортний погодно-кліматичні комплекси створюють зони суб'єктивно приємних тепловідчуттів без ознак переохолодження чи перегріву. У межах таких зон виникають сприятливі умови для організації масових видів рекреаційно-туристичної діяльності, в першу чергу, пляжно-купального відпочинку.

Комфортний і сезонно комфортний погодно-кліматичні комплекси в Європі формуються в межах субтропічного кліматичного поясу, який включає більшу частину Південної Європи, за винятком Паданської низовини, півночі Піренейського та Балканського півостровів. У приатлантичній частині цього поясу клімат середземноморський, якому притаманні високі середньомісячні температури літнього сезону (вище +20°C), плюсові зимові температури. Влітку тут панує тропічне повітря й антициклональний стан атмосфери зі стійкою ясною погодою.

У межах азійського континенту комфортні та сезонно комфортні для відпочинку умови формуються в межах субтропічного (узбережжя Малої Азії, захід Леванту, Японські острови без Хоккайдо і Рюкю, східний Китай, південь Корейського півострова), субекваторіального (півострови Індокитай та Індостан без пустелі Тар, островів Шрі-Ланка без південно-західної частини, Філіппінські острови без південної половини острова Мінданао, південний схід Малайського архіпелагу, Південний Китай).

На території Америки комфортні і сезонно комфортні погодно-кліматичні комплекси приурочені до субтропічного кліматичного поясу в межах західного та східного узбереж Північної та Південної Америки, до субекваторіального поясу в межах східних схилів Гвіанського плоскогір'я, більшої частини Бразильського плоскогір'я, до тропічного поясу – Карибський басейн, Центральна Америка.

На африканському континенті ареали з комфортними і сезонно комфортними умовами для відпочинку сформувалися на середземноморському, південно-східному та південному узбережжі, де переважає субтропічний і тропічний клімат.

Австралійський континент не є винятком із загального правила – на південно-східному і південно-західному узбережжі, які лежать в межах субтропіків і тропіків, сформувалися комфортні та сезонні комфортні умови для рекреаційно-туристичної діяльності.

Нова Зеландія й Океанія майже повністю розташовані в межах комфортних і сезонно комфортних погодно-кліматичних умов, що створює передумови для цілорічного функціонування інфраструктурних об'єктів.

Клас субкомфортних погодно-кліматичних комплексів формує добрі та задовільні передумови для організації традиційних видів літнього

і зимового відпочинку. Субкомфортні умови викликають певне напруження в терморегуляторних функціях організму, пов'язане з незначним перегрівом чи переохолодженням. Це є наслідком впливу відносно сприятливих погодно-кліматичних характеристик: слабка циклонічна діяльність, добові коливання температури в межах 5-6°C, швидкість вітру, що коливається в межах 4-6 м/с, температура повітря вища +27°C під час літнього відпочинку, нижча -10°C або з переходом через 0°C під час зимового відпочинку, підвищена вологість повітря тощо.

Головними територіями, де сформувалися субкомфортні умови, є більшість регіонів із помірним і тропічним кліматом, особливо у внутрішньоконтинентальних районах.

Дискомфортний погодно-кліматичний комплекс створює передумови для появи метеотропних реакцій та метропатії і формує зону суб'єктивно негативних теплових відчуттів, які проявляються у значному переохолодженні чи перегріванні. Це викликано несприятливими погодно-кліматичними характеристиками: дуже жарка та волога, а також морозна погода, сильний вітер (більше 9 м/с), часті опади, тумани, грози, хуртовини й інші небезпечні метеорологічні явища, різка зміна погодних умов протягом доби і таке інше. Дискомфортні умови різко обмежують можливості для організації традиційних видів відпочинку, але залишають можливості для розвитку альтернативного туризму.

На значній частині територій, що лежать у межах екваторіального поясу, практично в усіх полярних і субполярних широтах формуються погодно-кліматичні умови, що належать до класу дискомфортих.

Більшість території України лежить у помірному кліматичному поясі. Клімат України, з точки зору організації рекреаційно-туристичної діяльності, належать до класу "сезонно комфортний" і "субкомфортний", що є позитивним чинником розвитку індустрії туризму.

Ландшафтні ресурси подвійно впливають на розвиток туризму. З одного боку, ландшафт¹ є середовищем, в якому відбуваються рекреаційно-туристичні процеси, а з іншого – унікальним об'єктом споглядання, тобто перетворюється на туристичну атракцію.

Ландшафт, як природне оточення рекреаційно-туристичної діяльності, формує рівень сприятливості для відпочинку й естетичності відчуттів, які його супроводжують. Перевагу отримують ті країни та регіо-

¹ Ландшафт у даному контексті слід розуміти як "вид місцевості".

ни, які володіють ландшафтною мозаїчністю і поєднанням на обмежених територіях прибережних, гірських, лісових, приозерних, прируслових місцевостей у різних комбінаціях.

Ландшафт і як середовище, в якому відбуваються рекреаційно-туристичні процеси, і як об'єкт споглядання – різновид культурного ландшафту. Навіть у випадку, коли ландшафт "дикий" і незайманий людиною, але включений до туристичної діяльності для спостереження і споглядання, він стає культурним. Через систему причинно-наслідкових зв'язків такий ландшафт впливає на людину, її свідомість, сприйняття довкілля та подальшу суспільно-корисну діяльність, а сама людина, лише споглядаючи, залучає неторкану геосистему до власного культурного кола.

Серед різноманіття рекреаційно-туристичних ландшафтів як середовища, в якому відбуваються рекреаційні процеси, виділяються кілька типів (лікувально-оздоровчі, спортивно-туристичні та інші) та видів, таких як бальнеологічні, підводні коралові, сакральні тощо (рис. 1. 22).

Рис. 1. 22. Функціональні типи та види рекреаційно-туристичних ландшафтів

До країн з потужними ландшафтними рекреаційно-туристичними ресурсами належить більшість країн Європи: Франція, Німеччина, Італія, Греція, Австрія, Україна, Угорщина, Іспанія, Румунія, Польща. Серед інших держав виділяються Мексика, Куба, Таїланд, Південно-Африканська Республіка, Кенія та багато інших країн світу. Надзвичайно багатими ландшафтними ресурсами володіють США, Росія, Китай,

Австралія, Канада, Індія, але в силу великих площ вони розкидані територією цих держав.

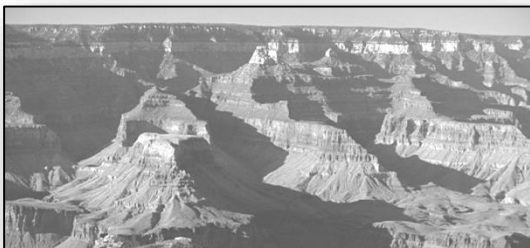

Рис. 1. 23. Великий каньйон Колорадо – величне, незбагненне, сюрреалістичне видовище, яке захоплює і переносить в інші світи...Розум не може змиритися з думкою, що це – всього-на-всього творіння води, води яка тече...

Ландшафти, що перетворюються на об'єкти споглядання, належать до унікальних природних утворень, де на перший план виходить один із його складників. Це можуть бути каньйони, незаймані ліси, карсти,

водоспади, провалля, кратери вулканів, гори, окремі скелі чи вершини, коралові споруди тощо. Винятковість такого природного об'єкту в поєднанні з розумною рекламою здатна перетворити один такий ландшафт на головну туристичну принаду цілої країни. Прикладом може бути каньйон річки Колорадо у США (рис. 1. 23). Свого часу він був названий гордістю Америки, а нині ерозійні форми рельєфу річкової долини стали основою створення національних парків "Каньйонлендс" і "Гранд Каньйон" і місцем проведення численних турів.

Не менш унікальними та привабливими для споглядання ландшафтами є базальтова "Бруківка Гігантів" поблизу підніжжя гір Антрім, що в Північній Ірландії (рис. 1. 24); кратер Нгоронго в Танзанії – велетенська вулканічна кальдера, відрізнана від зовнішнього світу практично прямовисними 700-метровими стінами з особливою флорою та фауною; долина Роторуа або "країна гарячої води" (Нова Зеландія) із сотнями гарячих і холодних джерел, знаменитими гейзерами і специ-

Рис. 1. 24. Вигляд "Бруківки Гігантів" розпалює фантазію – хто ж вони ті титани і геркулеси, які змайстрували собі на розвагу чи втіху цю дорогу?...

фічним запахом від води, насиченої сірководнем; підніжжя згаслого вулкану Памуккале в Туреччині, яке має поетичну назву "Царство сплячих водоспадів" і багато інших виняткових, неповторних куточків

Австралія! Сліпучі пляжі. Завжди стійка погода в літні дні. Сонце. Чисте морське повітря. Ніжні хвилі, перекочуючись через Великий Бар'єрний риф, втрачають свою океанічну силу і тихо накочуються на піщані пляжі.

А на пляжах, оголені до останнього люди, засмагають, купаються. Тисячі, сотні тисяч, мільйони туристів за сезон.

Що Рив'єра! Тепер її відвідують лише сноби. Ось де справжній рай для купальників – Австралія. Тут поряд чудеса Бар'єрного рифу. Тут за годину їзди автомобілем – кенгуру на воді, живі "плюшеві ведмедики" – коала. Тут птахи лірохвости дають на світанку свої фантастичні концерти...

Екзотика, одним словом. Це вам не ветха, збідніла Європа. Навіть Флорида й Антильські острови як зимові курорти поступилися своєю першістю Австралії.

**За І. Акімушкіним
"Невидимые нити природы"**

природи, які, мов магніт, притягують до себе десятки і сотні тисяч туристів з різних куточків світу.

Водні об'єкти у поєднанні з комфортними погодно-кліматичними умовами перетворилися у визначальний чинник розвитку рекреаційно-туристичних процесів. Гідрографічні об'єкти – океани та моря, озера, великі та малі річки, водосховища стали головними "коридорами" росту для багатьох територіальних рекреаційних систем.

Головною складовою частиною водних рекреаційно-туристичних ресурсів нині стали морські й океанічні узбережжя з м'яким кліматом¹, які перетворилися на територіальні рекреаційно-туристичні мегаструктури планетарного масштабу – "узбережжя теплих морів", де концентрується до 80 % туристичних потоків світу.

Узбережжя теплих морів включають кілька туристично-рекреаційних районів світового значення: Середземноморський басейн, Карибський басейн, Каліфорнійське узбережжя Північної Америки, південно-східне узбережжя Австралії й Океанія. Швидкими темпами росте роль узбереж країн Південно-Східної Азії та Південної Африки.

Попит на рекреаційно-туристичні послуги в Європі та Америці привів до освоєння і менш комфортних узбереж прохолодних морів, які,

¹ У цій ситуації доречно говорити про комплексні ландшафтно-клімато-гідрологічні туристично-рекреаційні ресурси, оскільки межа між впливом окремого виду ресурсів на рекреаційні процеси є дуже розмитою і нечіткою.

значною мірою, задовольняють потреби місцевого населення і дозволяють знімати пікові навантаження з південних регіонів у літній період. Яскравим прикладом такого освоєння є узбережжя Балтійського і Північного морів.

Озера приваблюють туристів і як місця пляжно-купального відпочинку з елементами водного туризму, і як об'єкти споглядання. Прикладом першого напрямку використання приозерних природних комплексів є Балатон (Угорщина), Озерний округ (Велика Британія), Мазурський приозерний край (Польща), Шацькі озера (Україна), другого – Байкал (Росія), Тітікака (Перу-Болівія), Іскандеркуль (Таджикистан).

Річки здавна виконують дуже важливу роль у житті людини. Це – природні оборонні рубежі, транспортні артерії, джерела енергії, прісної води й риби, традиційні місця відпочинку. Остання функція набуває дедалі більшої ваги у сьогоденному світі.

Річки стають стрижнями опорного рекреаційно-туристичного каркасу цілих країн і окремих регіонів. Яскравими прикладами є Україна, де Дніпро і його притоки перетворилися на головні "коридори" росту багатьох обласних рекреаційних систем, Бразилія, де Амазонка стала магістральною віссю туристичного освоєння глибинних районів країни. Міссісіпі та її басейн – один із головних внутрішніх туристично-рекреаційних районів США.

Природні туристичні ресурси дру-

Потужні запаси бальнеологічних ресурсів зосереджені в надрах Російської Федерації. Найбільш поширеними серед мінеральних вод є хлоридні, які зустрічаються практично повсюдно, особливо в межах платформних областей. Велику лікувальну цінність мають сульфідні (сірководневі) води, поширені на Кавказі, Уралі та Поволжі. Джерела вуглекислих вод приурочені до складчастих областей: Кавказ (район Кавказьких Мінеральних Вод – Боржомі, Джермук), Забайкалля, Примор'я, Камчатка. У межах гірських систем поширені й джерела радонових вод: Алтай (Білокуриха), Забайкалля (Уругчан).

За походженням лікувальні грязі, поширені на території Росії, поділяються на кілька типів: торфові, сапропелеві, сульфідні мулові та сопкові. Торфові грязі найбільш поширені. Вони є на Північному Заході, в Західному Сибіру та Далекому Сході. Найбільші родовища сапропелів сконцентровані на Уралі та в Західному Сибіру (озеро Молтаєво, Ахманка, Великий і Малий Тараскуль). Сульфідні мулові грязі приурочені до материкових озер у Ставропольському краї та озерно-джерельних водойм на півночі європейської Росії. Головним районом поширення сопкових грязей є о. Сахалін.

гого порядку (флоро-фауністичні, орографічні, геолого-геоморфологічні) мають значний вплив на розвиток як масового, так і альтернативного, особливо екологічного й наукового, туризму. Значну роль окремі види ресурсів другого порядку відіграють у формуванні екстремальних видів туризму.

Особлива роль у розвитку та еволюції рекреаційно-туристичної діяльності належить лісовим ресурсам помірного, тропічного й субекваторіального поясів.

Ліси помірного поясу, насамперед соснові, поліпшують якість повітря, наповнюють його ефірними оліями, алкалоїдами, фітонцидами і вбивають різноманітні хвороботворні бактерії. Такі лісові масиви стають основою для функціонування оздоровчих закладів і місцями масового відпочинку населення. Для більшості європейських країн, особливо для Німеччини, Австрії, Скандинавських держав, Польщі, України, Росії ліси є потужним природним рекреаційно-туристичним ресурсом.

Тропічні та субекваторіальні ліси – джерело надзвичайного біологічного різноманіття у планетарному масштабі. Їхня роль у розвитку туризму стрімко зростає протягом останніх 20-30 років. Причина криється в активному розвитку екологічного туризму, який у Бразилії, Індії, Індонезії, Лаосі й інших країнах цих географічних поясів приходить на зміну лісозаготівлі.

Геологічні або бальнеологічні ресурси широко використовуються в рекреаційно-туристичній діяльності. Мінеральні і термальні води, лі-

Найкрасивішим пляжем світу вважається **Pink Sands Beach** на багамському острові Харбор. Назва пляжу пов'язана з рожевим піском, який на фоні блакитного моря і неба залишає казкові враження.

Слава найдовшого пляжу належить **Cox's Bazar** у Бангладеш. Він простягається на 120 км.

Пляж **Las Salinas** на іспанському острові Ібіца декілька років поспіль утримує світове звання наймоднішого.

Мальовничість пейзажів пляжу **Anse Source D'Argent** зробили його найбільш фотографованим у світі.

Протягом останніх десятиліть кубинський **Varadero** не поступається званням найчистішого пляжу планети. Знаменита **Copacabana** в Ріо-де-Жанейро вважається найкращим міським пляжем світу.

Флоридський **South Beach** визнано найкращим топлес-пляжем світу.

Пляжі індонезійського острова **Ломбок** отримали світове визнання як найбільш тихі і спокійні.

Найбільшою популярністю серед нудистів усього світу користується пляж курорту **Коверсада** у Хорватії.

Пальму першості серед найбільш "диких" виборів пляж **Вакайя**, що на Фіджі.

За матеріалами Інтернет-сайту
<http://www.moemore.com>

кувальні грязі, бішофіт є природною основою для розвитку оздоровчо-лікувального туризму, який поширений у північноамериканських країнах, в Австралії, Ізраїлі, у більшості європейських країнах, у тому числі і в Україні.

Використання бальнеологічних ресурсів передбачає наявність певних традицій і культури їх медико-рекреаційного споживання. Відсутність цих складників загальної культури відпочинку обумовлює низький рівень використання бальнеологічних ресурсів на африканському континенті, в багатьох азійських державах, незважаючи на те, що надра даних регіонів містять значні запаси відповідної сировини.

Рельєф для туризму та рекреації має велике значення. Орографічні ресурси, у першу чергу, нерівності земної поверхні, а особливо наявність складчас-

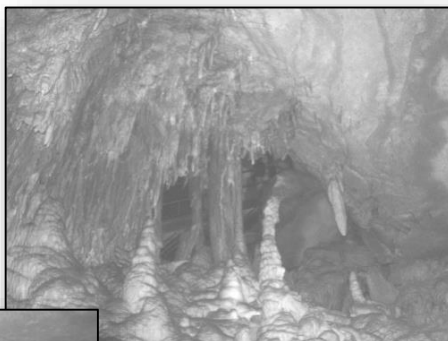

Рис. 1. 25. Сталактити, сталагміти і сталагнати Флінт-Рідж-Мамонтової печери створюють чудернацькі натічні "квіти", "мережива" і фантасмагоричні образи доісторичних "чудовиськ", завмерлих в очікуванні, готових ожити будь-якої миті і нагнати жаху на довірливих туристів...

тих споруд, сприяють розвитку окремих напрямків рекреаційно-туристичної діяльності, пов'язаних зі спуском чи підйомом: гірськолижний туризм, альпінізм, скелелазіння. На інтенсивність туристичного використання гірських споруд впливає не стільки їх привабливість чи доступність, скільки рівень освоєння прилеглих територій і близькість до споживчого ринку. Прикладами є Альпи, Карпати, які стали "домашніми" горами для європейців. Ця закономірність не спрацьовує для

екстремальних видів туризму, де відстань, доступність і освоєння прилеглих районів відходять на другий план.

Карстові печери, пляжі, коралові рифи, відслонення гірських порід та інші привабливі форми рельєфу – підґрунтя для розвитку пляжно-купального, екологічного, наукового, екстремального і пізнавального туризму. Найбільш відомі з них перетворюються на туристичні атракції світового рівня. До переліку таких об'єктів належить Флінт-Рідж-Мамонтова печера (рис. 1. 25) – найдовша карстова печера світу. Довжина її ходів станом на 2006 р. складає 563 км. Печера розташована на території штату Кентуккі у США. До туристичного використання вона залучена з 1816 р.

Печера стала основою природного парку "Мамонтова печера", що отримав статус національного у 1941 р. і зорієнтованого на обслуговування туристів. Нині "Мамонтова печера" – високоорганізований туристичний комплекс з готелями, кемпінгами, закладами харчування й іншою необхідною інфраструктурою. До послуг туристів кваліфіковані гіди, більше 100 км доглянутих доріг для велосипедистів і стежок для любителів верхової їзди та пішохідних турів. Візитерам, які зібралися до підземелля, на вибір пропонуються три групи турів печерою: ознайомчі ("Прохід через Мамонтову" і "Замерзла Ніагара"), генеральні ("Історичний тур", "Гранд Авеню тур", "Нові ходи") і спеціальні ("Дика печера" – один із найбільш тривалих і складних маршрутів, "Офіційне представлення печери", "Жабеня" – тур, який розрахований лише на 8-12-річних відвідувачів, "Подорож річкою Стікс", "Сніжка", "Подорож містом фіалок із ліхтарем" та ін.). Щороку печеру відвідують близько 60-80 тис. туристів. Із загальної довжини розвіданих печерних ходів для туристичних потреб використовується близько 18 км.

§ 1. 3. 3. СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ

Усе розмаїття суспільних туристичних ресурсів доцільно об'єднувати у кілька груп: археологічні, архітектурні, науково-пізнавальні й інші (рис. 1. 26), які, у свою чергу, можуть членуватися на окремі підгрупи. Наприклад, серед архітек-

турних виділяються громадські, сакральні, фортифікаційні тощо.

Суспільні ресурси мають різну пізнавальну та естетичну цінність, а тому поділяються на кілька рівнів: місцевий, національний або державний і міжнаціональний або світовий (рис. 1. 27).

Суспільні туристичні ресурси – матеріальні об’єкти, що несуть семантичну та естетичну інформацію і можуть використовуватися в екскурсійно-туристичній діяльності для задоволення специфічних соціальних і рекреаційних потреб особистості.

Архітектурні споруди, як об’єкти споглядання, переходять у ранг туристичних ресурсів. Це відбувається у разі їх унікальності та культурної значимості. Головну роль при цьому відіграє обсяг семантичної інформації, сконцентрованої в об’єкті, його естетична і науково-пізнавальна цінність. Важливим моментом також є рівень подієвості¹, який дозволяє залучати кілька історико-культурних пластів і перетворювати архітектурні комплекси на вузлові пункти при організації екскурсій та інших видів рекреаційної і туристичної діяльності.

Рис. 1. 26. Структура суспільних туристичних ресурсів

За функціональним призначенням архітектурні споруди, нині залучені до рекреаційно-туристичної діяльності, поділяються на громадські, сакральні, або культові, фортифікаційні, технічні. Вони є основою для організації спеціальних турів, присвячених ознайомленню з окре-

¹ Рівень подієвості – кількість і значимість історико-культурних подій, що відбувалися/відбуваються у межах певного регіону/країни або архітектурного, археологічного чи іншого об’єкту атракції.

ними сторонами матеріальної культури територіальних громад і цивілізаційних масивів.

На практиці архітектурні споруди з високим рівнем атрактивності доволі часто мають подвійне використання. У них розміщуються музеї, готелі, ресторани тощо. У багатьох випадках архітектурні атракції використовуються за прямим призначенням, особливо це стосується сакральних споруд.

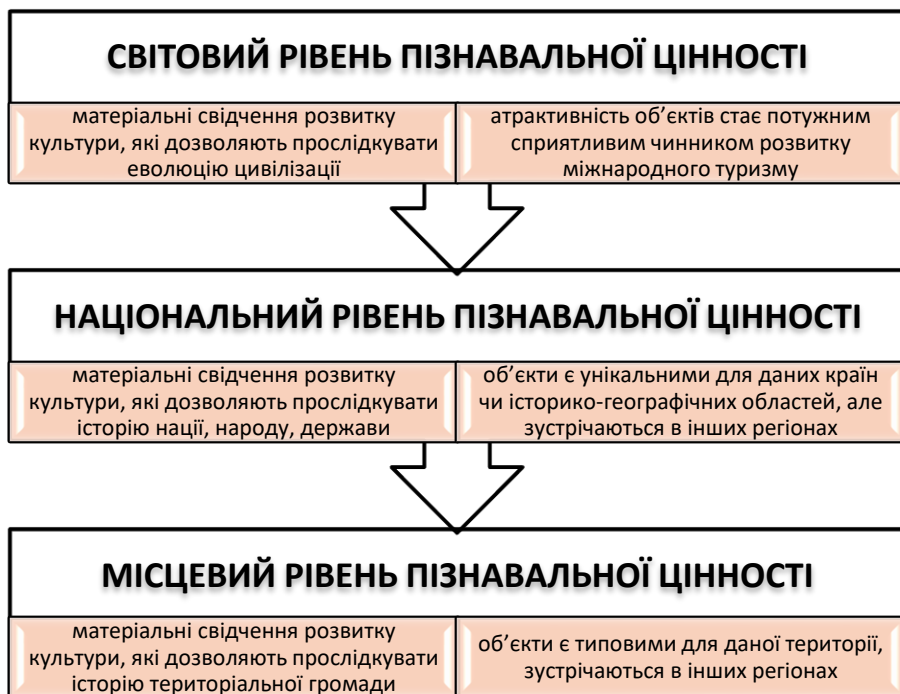

Рис. 1. 27. Рівні пізнавальної цінності суспільних туристичних ресурсів

Археологічні ресурси відносно зрідка стають визначальним чинником формування туристичних комплексів чи спеціалізованих рекреаційних систем. Але знахідки археологів, зібрані в одному місці, формують музейні експозиції і стають привабливими для сотень тисяч туристів. Таку ж притягальну силу мають і місця, де були зроблені унікальні археологічні відкриття, які проливають світло на історію людства та цивілізацій, здатні викликати в людини певні почуття та пережи-

вання. Помпеї¹ в Італії, Єгипет з його "Долиною Царів" у Луксорі² – яскравий тому приклад.

Культурологічні туристичні ресурси дуже часто пов'язані з іменами людей, які лишили слід в історії людства, чи знаковими подіями, що супроводжували розвиток культури й історії. Вони опосередковано впливають на формування і потужність туристичних потоків. Їх виділенню в окрему групу сприяє історичний підхід і культурна значимість. Перераховані види ресурсів стимулюють створення музеїв, тематичних парків, стають підґрунтям для виділення музейних місцевостей і комплексів, історико-культурних заповідників (як в Україні) або національних історичних парків (як у США). Прикладами таких об'єктів є національний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця", створений у Батурині (Чернігівська область), національний історичний парк "Місце народження Авраама Лінкольна" (Кентуккі, США).

Своєрідним путівником туристичними ресурсами світу є перелік видатних культурних та природних об'єктів, що становлять надбання усього людства і перераховані у відповідному списку, складеному під егідою ЮНЕСКО, який носить назву "Світова спадщина ЮНЕСКО" (World Heritage).

Статус об'єкту Світової спадщини дає певні переваги і накладає обов'язки з їх охорони:

- підвищує престиж територій і керуючих ними установ;
- додаткові гарантії збереження і цілісності унікальних природних і культурних комплексів;
- сприяє популяризації включених до списку об'єктів і розвитку альтернативних видів природокористування, у першу чергу, туризму, особливо екологічного;
- забезпечує пріоритетність у залученні фінансових коштів для підтримки об'єктів світової культурної і природної спадщини;

¹ Помпеї – місто в південній Італії, поблизу якого проводяться розкопки античного міста Помпеї, засипаного при виверженні вулкану в 79 р. Розкопками, які тривають з 1748 р., відкрита частина античного міста із залишками міських стін (5-4 ст. до н. е.), форумів (6 і 2 ст. до н. е.), храмів, палестр, театрів, ринків, житлових будинків і вілл (3 ст. до н. е. – 1 ст. н. е.) з мозаїками і фресками.

² Луксор – один із найбільших археологічних центрів світу, де в "Долині Царів" у 1922 р. була відкрита усипальня фараона Тутанхамона з численними багатствами: саркофаг із чистого золота, золоті діадеми та маски, ювелірні вироби, колісніці, зброя та багато іншого. Всі дорогоцінні речі з гробниці, а лише на їх опис пішло три роки, були відвезені до Єгипетського музею в Каїрі. Всього на території історико-археологічного комплексу знаходиться 62 усипальні. Археологічні розкопки тривають і нині.

- сприяє організації моніторингу і контролю за станом збереження природних і культурних об'єктів.

Головна мета створення списку Світової спадщини – зробити відомими і захистити об'єкти, які є унікальними у своїй царині. Для цього, та через прагнення до об'єктивності, були складені оціночні критерії. На початку формування переліку найбільш значущих для світової спільноти об'єктів (з 1978 року) існували тільки критерії для об'єктів культурної спадщини – цей список налічував шість пунктів. Потім для відновлення рівноваги між різними регіонами і країнами світу з'явилися природні об'єкти і для них було розроблено перелік критеріїв із чотирьох пунктів. І, нарешті, у 2005 році, всі ці критерії були зведені воедино, і тепер кожен об'єкт Світової спадщини має в своєму описі хоч би один із них. Номери критеріїв, зазвичай, позначаються римськими числами, написаними маленькими буквами.

Культурні критерії:

- **(i)** Об'єкт є шедевром людського творчого генія;
- **(ii)** Об'єкт свідчить про значний взаємовплив людських цінностей у даний період часу або в певному культурному просторі, в архітектурі або в технологіях, у монументальному мистецтві, у плануванні міст або створенні ландшафтів;
- **(iii)** Об'єкт є унікальним або, принаймні, винятковим для культурної традиції або цивілізації, яка існує до цих пір або вже зникла;
- **(iv)** Об'єкт є видатним прикладом конструкції, архітектурного або технологічного ансамблю чи ландшафту, що ілюструє значущий період людської історії;
- **(v)** Об'єкт є видатним прикладом людської традиційної споруди, з традиційним використанням землі або моря, будучи зразком культури (або культур), або людської взаємодії з навколишнім середовищем, особливо якщо вона стає вразливою через сильний вплив безповоротних змін;
- **(vi)** Об'єкт безпосередньо або матеріально пов'язаний із подіями або існуючими традиціями, з ідеями, віруваннями, з художніми або літературними творами і має виняткову світову важливість (на думку експертів ЮНЕСКО цей критерій повинен переважно використовуватися разом з яким-небудь ще критерієм або критеріями).

Природні критерії:

- **(vii)** Об'єкт є природним феноменом або простором виняткової природної краси й естетичної важливості;
- **(viii)** Об'єкт є видатним зразком головних етапів історії Землі, зокрема, пам'яткою минулого, символом геологічних процесів, що відбуваються у розвитку рельєфу, має знакові геоморфологічні чи фізико-географічні особливості;
- **(ix)** Об'єкт є видатним зразком екологічних або біологічних процесів, що відбуваються в еволюції і розвитку тваринного світу, берегових і морських екосистем та рослинних і тваринних екосистем;
- **(x)** Об'єкт включає найбільш важливе або значне природне місце існування для збереження в ній біологічного різноманіття, зокрема зникаючих видів виняткової світової цінності з погляду науки і охорони.

Станом на січень 2010 р. до списку світової спадщини ЮНЕСКО включено 890 об'єкт із 148 країн, які нерівномірно розподілені регіонами світу – половина з них розташована в Європі і Північній Америці і понад 20 % – в Азії (табл. 1. 3). Ще близько 180 об'єктів чекають на рішення щодо включення до списку.

Таблиця 1. 3

Розподіл об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО за регіонами світу¹

Регіон ЮНЕСКО	Культурний тип	Природний тип	Змішаний тип	Всього	%
Африка	42	33	3	78	9 %
Арабські країни	60	4	1	65	7 %
Азія і Тихоокеанський регіон	129	48	9	186	21 %
Європа і Північна Америка	375	56	9	440	49 %
Латинська Америка і Вест-Індія	83	35	3	121	14 %
Загалом	689	176	25	890	100 %

Серед загальної кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні знаходяться тільки п'ять: 1) історичний центр Львова; 2) Софія Київська, Києво-Печерська Лавра (м. Київ); 3) пункти геодезичної дуги Струве (Хмельницька, Одеська області); 4) букові праліси Карпат (Закарпатська обл.); 5) резиденція Буковинських митрополитів, де нині розташовуються корпуси Чернівецького національного університету

¹ Даний регіональний поділ використовується підрозділами ЮНЕСКО для реалізації певних проектів і розробки стратегій розвитку у межах організації.

імені Юрія Федьковича (м. Чернівці). Країнами-лідерами за кількістю атракцій світового значення є Італія (44 об'єкти), Іспанія та Китай (по 41 об'єкту в кожній), Франція (37) і Німеччина (36). Держави, на території яких розташовані об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО, беруть на себе зобов'язання щодо їх збереження.

У структурі Світової спадщини ЮНЕСКО переважають культурні об'єкти, їх частка досягає майже 80 %, трохи менше 20 % – питома вага природних об'єктів.

§ 1. 3. 4. ПОДІЄВІ ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ

Подія, видовище з давніх часів є потужним спонукальним чинником до подорожі. Олімпійські змагання у Давній Греції кликали в дорогу десятки тисяч охочих з усього Середземномор'я, сучасні Олімпійські Ігри збирають сотні тисяч вболівальників з усього світу. Сонячне затемнення раніше викликало паніку, виверження вулкану – страх, а нині ці природні явища і стихійні лиха набули здатності приваблювати до місць, де вони відбуваються любителів гострих відчуттів. Туристична індустрія ж здавна навчилася використовувати людську цікавість і перетворювати її на прибуток.

Першим "туроператором", який використав грізне природне явище – всесвітній потоп – для організації подорожі був біблійний Ной. Звичайно, у даному твердженні є частина присмішки і свідомого перебільшення. Але, відкинувши конкретне подієве тло, на фоні якого відбувається плавання Ноя, слід визнати, що Біблія пропонує механізм, технологію використання події з метою подорожі.

Сучасний масовий туризм має свого "Ноя" – англійця Томаса Кука, який починав свою кар'єру з написання статей до баптистського журналу, а в подальшому зумів перетворити людську цікавість, насамперед, до події на організований туризм. У 1841 р. Томас Кук винайняв потяг і відвіз на ньому 570 "друзів тверезого способу життя" із Лейстера до Лафборо на кварталний з'їзд "Асоціації непитущих південних графств центральної Англії". З того часу подія і явище, які "обіцяють"

видовище, посіли чільне місце у переліку головних спонукальних мотивів до подорожі. Людська цікавість і отримання нових вражень – невичерпне джерело, з якого організатори туристичної справи черпають свою наснагу і... прибуток.

Подіїв ресурси належать до динамічних чинників формування туристичних потоків, оскільки включають мотиваційні передумови подорожі до місця, де відбувається подія чи явище. Спортивні змагання, культурно-мистецькі заходи, політичні акції, унікальні природні явища – далеко не повний перелік подій, які спонукають людину до мандрівки. Подіїв ресурси охоплюють найбільш суттєві прояви сучасного суспільного буття з його модою на глобалізацію, екологію, активний і здоровий спосіб життя, переконаннями й уявленнями про стиль і стереотип поведінки людини у соціумі, включають його пропаганду та механізми реалізації. Необхідно зазначити, що дана теза найбільшою мірою стосується частини світової спільноти, яку прийнято називати Західним світом.

Даний вид ресурсів не підлягає традиційному кількісному вимірюванню. Можна говорити лише про міру впливу події на створення туристичної інфраструктури, формування туристичних потоків, яка у нинішньому світі, насамперед, залежить від реклами та піар-акцій навколо неї. Це вказує на те, що "подія", яка використовується у туризмі величезною мірою залежить від суспільних вподобань, від моди й уяви про престижність заходу. Велике значення має постійність і періодичність проведення заходів.

Окремі види подієвих ресурсів найбільш доцільно класифікувати за тематикою заходу: національні свята, гастрономічні, музичні, театральні фестивалі, спортивні змагання, покази мод, карнавали, технічні салони і виставки, економічні форуми тощо (табл. 1. 4).

За аналогією з рівнями пізнавальної цінності суспільних туристичних ресурсів, виділяються подіїв ресурси глобального, регіонального і місцевого масштабів. До глобальних подій належать заходи та події, які спонукають до подорожі населення багатьох країн і поширюють свій вплив на увесь світ або його окремі частини (Олімпійські Ігри, чемпіонати світу і окремих світових регіонів із різних видів спорту, з'їзди, конференції, фестивалі світового масштабу, Чудо сходження Благодатного Вогню на Гроб Господній). Події регіонального рівня є визначальним мотивом для подорожі населення країн у межах окре-

мих частин світу (чемпіонати і фінальні частини чемпіонатів окремих регіонів світу з різних видів спорту, регіональні фестивалі, конференції, виставки, концерти тощо). Події місцевого рівня спонукають до подорожі у межах країни чи її окремої частини.

Таблиця 1. 4

Класифікація подієвих ресурсів за тематикою

ВИД РЕСУРСІВ	ТЕМАТИКА	ПРИКЛАДИ ПОДІЇ
ГРОМАДСЬКІ	Гастрономічні фестивалі	Пивний фестиваль "Октоберфест" (Мюнхен, Німеччина), свято молодого вина Божоле Нуво (Франція), фестиваль морепродуктів на о. Гров (Іспанія), "Свято меду" (Мукачеве, Закарпаття);
	Фестивалі і виставки квітів	Виставка тюльпанів (Нідерланди), фестиваль квітів у Челсі (Велика Британія), свято троянд (травень) і жасмину (серпень) у Грасі (Франція), фестиваль хризантем (Японія), фестиваль квітів (Таїланд), виставка квіткових експозицій на Співочому полі (Київ).
МИСТЕЦЬКІ	Музичні та театральні фестивалі і конкурси	Музичний конкурс "Євробачення", фестиваль джазу в Монтре (Швейцарія), "Слов'янський базар" (Білорусь), "Нова хвиля" (Латвія), "Таврійські ігри" (Україна), Фестиваль художнього драматичного мистецтва (Франція);
	Кінофестивалі	Канський (Франція), Берлінський (Німеччина) кінофестивалі, кінофестиваль "Молодість" (Україна), "Кінотавр" (Росія);
	Фольклорні обряди, свята і фестивалі	Midsummer's Day (Велика Британія), фестиваль кельтської музики (Франція), фольклорний фестиваль у Шешорах (Україна).
СПОРТИВНІ	Спортивні змагання	Літні і зимові Олімпійські ігри, чемпіонати світу і Європи з футболу й інших видів спорту, спартакіади, універсіади;
	Ралі, перегони і регати	Перегони Формули-1, міжнародні автоперегони, напр. Париж – Дакар, регати: Vendee Globe, Volvo Ocean Race;
	Спортивні фестивалі	"Лижний фестиваль" (Норвегія), "Перегони човнів" (Велика Британія).
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ	Театралізовані шоу	Шоу Lord of the Dance (Велика Британія), "Кіносценія" (Франція), "Наше Різдво" (Україна);
	Карнавали	Карнавал в Новому Орлеані (США), Венеціанський карнавал (Італія), карнавал в Ріо-де-Жанейро (Бразилія), карнавал у Мацатлані (Мексика);
	Національні фестивалі і	Фестиваль Святого Патрика (Велика Британія, Ірландія), "Парад кохання" (Німеччина), весняні та

	свята	осінні фестивали (Китай), Дівалі або "Фестиваль Вогнів" (Індія).
ЕКОНОМІЧНІ І ПОЛІТИЧНІ	Аукціони	Сотбі'с, Крісті'с (твори мистецтва, антикваріат, Велика Британія), NAFA (хутра, Канада), Гелос (твори мистецтва, Росія), FFS (хутра, Фінляндія), FloraHolland (квіти, Нідерланди);
	Покази мод	Тиждень високої моди в Парижі (Франція), Milano Moda Donna (Італія), Тижні моди Mercedes-Benz;
	Ярмарки і виставки	Туристичний ярмарок "Райзен Гамбург" (Німеччина), Брюссельський міжнародний книжковий ярмарок (Бельгія);
	Автомобільні й авіаційні салони	Детройтський (США), Франкфуртський (Німеччина), Лондонський (Велика Британія), Женевський (Швейцарія), Токійський (Японія) автосалони, авіасалон у Ле Бурже (Франція), авіасалон на о. Лангкаві (Малайзія);
	Політичні й економічні форуми	Всесвітній економічний форум у Давосі (Швейцарія), Генеральна асамблея ООН, зустрічі світових лідерів.
РЕЛІГІЙНІ	Паломництво	Чудо сходження Благодатного Вогню в Єрусалимі.

Прикладом використання події як туристичного ресурсу є історія проведення венеціанського карнавалу. Його витоками є давньоримські Сатурналії – щорічні свята на честь бога Сатурна. Перші документальні згадки про карнавал у Венеції належать до 1094 р. Із Венеції карнавали поширилися іншими містами Італії та країнами Європи і світу.

Протягом останніх десятиліть щороку для участі у карнавальних за-

Рис.1. 28. Венеціанська маска – традиційний символ щорічного Венеціанського карнавалу

ходах до Венеції приїздить понад 0,5 млн туристів. Вони стають учасниками або свідками костюмованих святкових заходів, серед яких незмінними є театралізоване дійство, присвячене звільненню венеціанок із піратського полону і карнавальна хода. Обов'язковим атрибутом всіх учасників вене-

ціанського карнавалу є маска (рис. 1. 28).

Ще одним прикладом є карнавал в Ріо-де-Жанейро, який належить до найбільших світових свят. Сотні тисяч туристів із різних куточків Бразилії і всього світу стають свідками незабутнього феєричного шоу, яке складається зі звуків, запальних ритмів, танців, буяння кольорів і практично безупинно триває 5 діб. Карнавал у Ріо-де-Жанейро, до якого готуються протягом року, – невід'ємний атрибут бразильської культури.

Карнавал організовує Міністерство туризму спільно з Лігою шкіл самби. Кожна школа самби вибирає певну тему, відповідно до якої оформляє рухомий майданчик і костюми учасників. Від кожної школи у карнавальній ході бере участь до кількох тисяч осіб.

Під час карнавалу, через різке зростання кількості туристів, виникає гостра нестача місць у готелях, зростають ціни на приватне орендоване житло. Значна кількість постійних мешканців міста на час святкових днів виїздить за його межі.

Подія, як туристичний ресурс, має яскраво виражений мультиплікаційний ефект – вона "змушує" розвиватися різні сектори туристичної індустрії для ефективнішого використання власного потенціалу. Виразним прикладом є проведення в Україні і Польщі фінальної частини чемпіонату Європи з футболу у 2012 році.

Виконання затвердженої "Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу" надасть національній туристичній індустрії потужного імпульсу для прискореного розвитку. Серед запланованих завдань, які матимуть безпосередній вплив на туризм виділяються такі: реконструкція існуючих і будівництво нових готелів та інших закладів розміщення туристів на 36,5 тис. місць, із яких 15,5 тис. припадає на Київ; створення близько 50 туристично-інформаційних центрів та пунктів; розроблення 60 спеціальних туристичних маршрутів; створення національного туристичного Інтернет-порталу; видання національного туристичного путівника українською та основними європейськими мовами; ремонт і реставрація більше 100 будівель театрів, музеїв, споруд на території національних заповідників, парків культури і відпочинку, об'єктів архітектурної спадщини; виготовлення інформаційно-рекламної продукції основними європейськими мовами про Україну

та області, на території яких проводитиметься фінальна частина чемпіонату, таких як буклети, каталоги, путівники, карти.

Не піддається оцінюванню надзвичайно сильний опосередкований вплив на розвиток туризму від реалізації інших пунктів даної програми, таких як будівництво, реконструкція та ремонт автомобільних доріг, аеропортів, залізниць, облаштування державного кордону і митних переходів, випуск сувенірної продукції з національною символікою та багато іншого без чого неможливе проведення фінальною частиною Євро-2012 і належне обслуговування сотень тисяч уболівальників і туристів. Реалізація хоча б частини з намічених програмою завдань, підніме туристичну індустрію країни на якісно вищий щабель розвитку.

Взагалі ж слід констатувати той факт, що в українській туристичній індустрії поступово формується культура відродження, створення, накопичення і використання подієвих ресурсів. Це впливає на формування тимчасових туристичних потоків та їх просторову організацію, урізноманітнює національний туристичний продукт, стимулює розвиток обслуговуючих супутніх виробництв. Прикладами є той же футбол, особливо за участі київського "Динамо", донецького "Шахтаря", харківського "Металіста" і збірної України, пісенні, художні і фольклорні фестивалі у Каховці, Гуляй Полі, Казантипі, Шешорах, Дубному, концерти "зірок" світового рівня, ярмарки, вернісажі, виставки, театралізовані шоу тощо.

§ 1. 3. 5. ТЕХНОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ТУРИЗМУ

У найбільш широкому розумінні технологія є способом виробництва, сукупністю методів та інструментів для досягнення бажаного результату. Технологію можна розуміти і як знання, втілені у вміннях, і як спосіб перетворення того, що є у те, що необхідне для споживання.

Технології – головні рушійні сили сучасної економіки. Повною мірою це стосується і туристичної індустрії. Саме завдяки різноманітним технологіям збагачуються можливості використання природного і соціального середовища для потреб туристичної індустрії. Технології

дозволяють перетворювати те, що вчора було недоступним, неможливим чи нецікавим, на модний, досяжний або звичний атрибут туристичного сьогодення. Підтвердженням цієї тези є вся історія туризму, розвиток якого невідривний від технологій. Свого часу так було з масовим туризмом, розвиток якого залежав від прогресу на транспорті, тобто від технологій перевезення пасажирів, чи з окремими видами туризму й екстремального відпочинку, наприклад, серфінгом, сноубордингом, дайвінгом, які стали "дітищами" технологій. Нині таке відбувається з тематичними парками, підводними готелями і космічним туризмом.

Туристичні технології – методи, техніка і механізми перетворення матеріального об'єкту, явища чи події на туристичний продукт для його реалізації кінцевому споживачеві.

Технологічні ресурси туризму не можна оцінити з точки зору кількості, обсягів чи площі поширення. Виступаючи у формі інтелектуального і виробничого капіталу, туристичні технологічні ресурси, їх якість та ефективність застосування безпосередньо залежать від рівня розвитку продуктивних сил суспільства й оцінюються з точки зору ефективності вкладання цього капіталу.

Накопичені знання про способи трансформації предметів, явищ і подій у туристичний продукт перетворюються на технологічні ресурси.

Технологічні ресурси туризму поділяються на виробничі або технічні, інформаційні, інноваційні та рекламні. У свою чергу, кожна з виділених груп має свою будову. Так, виробничі технологічні ресурси включають ресурси, необхідні для створення туристичної інфраструктури, туристичного продукту та ін. (рис. 1. 29).

Найбільш поширеною технологією перетворення предметів і явищ у туристичну послугу є створення пакет-туру – комплексного туристичного продукту, який включає обов'язковий набір певних послуг (не менше двох, наприклад, проїзд – розміщення – харчування; розміщення – харчування; проїзд – розміщення і т. п.), включений до орга-

нізованої туристичної подорожі і оплачений споживачем. Пакет-тур значно спрощує організацію подорожі, робить її комфортнішою і прогнозованою.

Ідея створення пакет-туру належить Томасу Куку. Він у середині XIX ст. запропонував набір сервісних складників, необхідних для організації подорожі, що оплачувалися як єдина послуга. Технологія створення пакет-турів еволюціонує і налаштовується під потреби споживачів. Якщо раніше до пакет-туру включалася якомога більша кількість послуг, то зараз – мінімальна, що дозволяє суттєво здешевити поїздку і збільшити обсяги реалізації туристичного продукту.

Анклавний туризм – система менеджменту в індустрії туризму, поширена на круїзних лайнерах і туристичних господарських комплексах у країнах, що розвиваються, яка, завдяки застосуванню принципу "все включено", фактично не передбачає впливу місцевого культурного і, частково, економічного середовища. Технологія анклавного туризму дозволяє створювати "туристичні оази" для туристів із розвинутих країн, які ізолюються від реалій соціально-економічного життя у бідних країнах "третього світу". При такому підході відбувається інтенсивна експлуатація матеріальних і людських, природних і суспільних туристичних ресурсів для потреб масового туризму. Технології розвитку анклавного туризму широко використовуються в туристичній індустрії Тунісу, Єгипту, Таїланду, Індонезії та ряду інших країн, що розвиваються.

Рис. 1. 29. Виробничі технологічні ресурси туризму

Лікувально-рекреаційний територіальний континуум – технологія створення просторової моделі, у межах якої відбувається неперервний у часі процес лікування, реабілітації та оздоровлення організму людини із застосуванням лікувальних і рекреаційно-туристичних методик. Модель включає компоненти природно-антропогенного середовища: ландшафтні комплекси і спеціалізовані інфраструктурні об'єкти – медичні заклади, реабілітаційні центри, рекреаційно-туристичні об'єкти (рис. 1. 30).

Особливе місце серед технологічних ресурсів туризму посідає реклама. Вона стає засобом здійснення маркетингової політики туристичної фірми із просування туристичного продукту, посилення зв'язку між виробником або посередником та споживачем туристичного продукту. Тобто рекламу можна сприймати як специфічний ресурс, використання якого збільшує обсяги реалізації туристичного продукту.

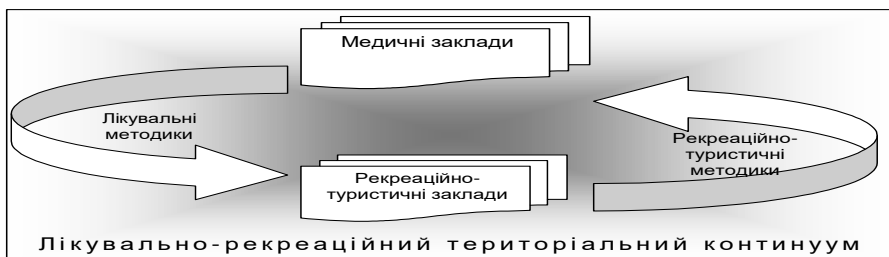

Рис. 1. 30. Графічна модель лікувально-рекреаційного територіального континууму

Особливе місце серед технологічних ресурсів туризму посідає реклама. Вона стає засобом здійснення маркетингової політики туристичних компаній для просування туристичного продукту на ринку послуг.

У туризмі розрізняють кілька форм реклами, застосування якої залежить від стадії життєвого циклу туристичного продукту: *початкову* – впровадження товару на ринок передбачає ознайомлення якомога ширшого кола споживачів із новим для конкретного ринку туристичним продуктом шляхом повідомлення детальної інформації про якість, ціну, спосіб і місце споживання; *конкурентно-фіксуючу* – виділення туристичного продукту з великої кількості аналогічної продукції, що пропонується на ринку, з метою закріплення у свідомості споживача переваг рекламованого продукту; *зберігаючу* – підтримання висо-

кого рівня попиту на раніше рекламований туристичний продукт; *активізуючу* – спад обсягів продажів змушує шукати нетрадиційні підходи для відновлення популярності туристичного продукту.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

До туристичних ресурсів можна віднести все, що потрібно для задоволення потреб туристів. Це можуть бути як матеріальні об'єкти, так і явища та події природного й антропогенного походження.

Туристичні ресурси – сукупність природних і соціально-культурних об'єктів, явищ і подій природного та суспільного походження, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини у відновленні її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту.

У структурі туристичних ресурсів виділяють кілька складових: природну, соціально-культурну або суспільну, технологічну і подієву, які, в свою чергу, розділяються на ряд компонентів, що мають свою будову. Природні та суспільні ресурси формують групу "матеріальні туристичні ресурси", подієві, інформаційні та інноваційні об'єднуються у групу "нематеріальні туристичні ресурси".

При залученні природних і соціально-культурних ресурсів до використання у туристично-рекреаційній діяльності спрацьовує закон найвищого ґатунку або абсолютних переваг, згідно якого першими до використання залучаються найкращі за якістю або найближчі до споживача ресурси.

Найбільш важливими кількісними та якісними характеристиками туристичних ресурсів є: обсяг запасів; площа поширення; період можливої експлуатації; територіальна зосередженість; порівняно низька капіталомісткість і невисока вартість експлуатаційних затрат; багаторазовість використання; універсальність; масовість, унікальність і доступність; соціальність.

У географії рекреації і туризму склалися кілька основних підходів до оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів: медико-біологічний, психолого-естетичний, технологічний, рентний або грошовий, кадастровий.

Серед природних туристичних ресурсів найбільше значення для індустрії туризму та рекреаційної діяльності мають погодно-кліматичні, водні і ландшафтні складові.

Суспільні туристичні ресурси – матеріальні об'єкти, що несуть семантичну та естетичну інформацію і можуть використовуватися в екскурсійно-туристичній діяльності для задоволення специфічних соціальних і рекреаційних потреб особистості. Ці ресурси мають різну пізнавальну та естетичну цінність, а тому поділяються на кілька рівнів: місцевий, національний або державний і міжнаціональний або світовий.

Події ресурси належать до динамічних чинників формування туристичних потоків і комплексів, оскільки включають мотиваційні передумови подорожі до місця, де відбувається подія чи явище. Вони включають найбільш суттєві прояви сучасного суспільного буття з його модою на глобалізацію, екологію, активний і здоровий спосіб життя, переконання й уявлення про стиль і стереотип поведінки людини у соціумі.

"Путівником" туристичними ресурсами світу є перелік видатних культурних та природних об'єктів, що становлять надбання усього людства і перераховані у відповідному списку, складеному під егідою ЮНЕСКО, який носить назву "Світова спадщина ЮНЕСКО".

На технологічні ресурси туризму перетворюються накопичені знання про способи трансформації предметів і явищ у туристичний продукт.

ГЛОСАРІЙ ДО РОЗДІЛУ

Археологічні туристичні ресурси – пам'ятки археології (залишки давніх поселень чи інших матеріальних об'єктів, місця давніх поховань, наскальні малюнки, давні високохудожні та цінні речі тощо), які мають високу привабливість і можуть використовуватися для задоволення рекреаційно-туристичних потреб.

Бальнеологічні ресурси – запаси мінеральних і термальних вод у межах певної території.

Біотичні ресурси рекреації і туризму – ресурси живої природи, придатні для організації відпочинку, оздоровлення і туризму. До біотичних ресурсів належать ліси, мисливська фауна та рибальська істіофауна.

Бішофіт – мінерал класу галогенідів ($MgCl_2 \cdot 6H_2O$), сировина для отримання магнію і його сполук. Також багатий на калій, йод, бром та інші мікроелементи. Широко використовується в рекреаційно-туристичній діяльності і медицині.

Грязелікування – загальнооздоровчий відпочинок із використанням цілющих властивостей природних лікувальних грязей – пелоїдів.

Екзотика – предмети і явища, характерні для якоїсь місцевості і незвичні для того, хто їх сприймає. Знайомство з екзотикою – одна з рушійних сил, що спонукає до туристичної подорожі.

Ефірні олії – леткі рідини складного складу; у природних умовах продукуються рослинами й обумовлюють їх запах. Застосовують у парфумерії, харчовій промисловості, медицині і рекреації.

Історико-культурна територія – особливе цілісне просторове утворення, де в традиційному природному і соціально-культурному середовищі зберігаються цінні об'єкти історико-культурної спадщини людства.

Кадастр рекреаційний – систематизовані зведені відомості про території, призначені для відпочинку і відновлення здоров'я людини, які складаються офіційними установами. Кадастрова інформація доповнюється естетичними і бальнеологічними характеристиками, оцінкою ступенів скла-

дності маршрутів та їх доступністю для різних груп туристів, віддаленістю від головних промислових, транспортних, культурних центрів тощо.

Карнавал – масове народне гуляння з вуличною процесією, маскарадом, театралізованими виставами, розвагами; вид подієвих туристичних ресурсів. Традиційно карнавали проводилися перед початком великого посту на передодні Паски, під час якого слід утримуватися від вживання м'яса і ряду інших продуктів. Найбільш відомі у наш час карнавали, які приваблюють сотні тисяч туристів, проводяться в Ріо-де-Жанейро (Бразилія), Венеції (Італія), Берліні (Німеччина), Токіо (Японія), Бангкоку (Таїланд) і багатьох інших містах різних країн світу.

Карст – комплекс явищ, пов'язаних із розчиненням гірських порід водою. У результаті карстових процесів утворюються своєрідні форми рельєфу (лійки, печери, провалля тощо), окремі з яких є природною основою розвитку специфічних, екстремальних видів туризму.

Комфортність ландшафту – властивість ландшафту викликати суб'єктивний стан спокою в оточуючому природному середовищі, що заспокоює нервову систему і забезпечує загальне оздоровлення людини.

Комфортність середовища – суб'єктивне відчуття і об'єктивний стан хорошого самопочуття за даних умов оточуючого людину середовища, включно з його природними і соціально-економічними параметрами.

Кораловий риф – підводна або частково надводна вапнякова споруда, що сформувалася на мілководді тропічних і субтропічних морів із кістяків коралових поліпів. Екосистеми коралових рифів вражають біологічним розмаїттям: коралові поліпи, форамініфери, вапнякові водорості, планктон, ракоподібні, кишковопорожнинні, риби. Це перетворило місця поширення рифів (Карибський басейн, узбережжя Червоного моря, південно-східне узбережжя Австралії) на основні райони розвитку дайвінгу, сноркелінгу й інших видів відпочинку на воді.

Краєвид – загальний вид місцевості, пейзаж, ландшафт; **краєвид із вікна номеру** –

вид місцевості, який відкривається з вікна номеру засобу розміщення; важлива характеристика туристичного продукту, від якої, певною мірою, залежить його вартість
Культурна і природна спадщина – сукупність об'єктів та явищ, що презентують історію, культуру та природу окремих країн і регіонів; ресурсна основа розвитку туризму.

Лижне поле – гірський природно-антропогенний ландшафт, відповідно обладнаний для гірськолижного відпочинку; гірський мало заліснений схил, на якому встановлені підйомники, снігові гармати та обладнані траси для спуску на лижах, санках, сноубордах, сноублейдах і т. ін.

Марціальні води – 1) мінеральні води з високим вмістом заліза; 2) перший бальнеологічний і пелоїдний курорт в Російській Імперії, відкритий у 1719 році в Карелії згідно указу Петра I.

Мегаліти – культові споруди III-II тис. до н. е. з величезних необроблених або напівоброблених кам'яних брил. Відомі в Європі (Стонхедж у Великій Британії, Карнак у Франції, Кам'яна Могила в Україні), Північній Африці й ін. регіонах світу. Широко використовуються в туризмі як об'єкти для поклоніння, споглядання і т. ін.

Мінеральні води – підземні води, що характеризуються підвищенням вмістом біологічно активних компонентів (CO_2 , H_2S , As та ін.), часто мають підвищену температуру і радіоактивність. За складом виділяють карбонатні, сірководневі, залізисті й ін. води. Межею між прісними і мінеральними водами вважають мінералізацію 1 г/л. Застосовують, головним чином, для санаторно-курортного лікування і як столову воду.

Озокерит – природний нафтовий бітум; воскоподібна суміш твердих насичених вуглеводнів від темно-коричневого до чорного кольору. Озокерит – вид бальнеологічних ресурсів, який має протизапальний знеболюючий властивості і використовується в рекреаційно-туристичній діяльності та медицині для оздоровлення і лікування теплом при артритих, артрозах, хронічних радикулітах, контрактурах, хронічних виразках гомілки та інших захворюваннях.

Також застосовується у парфумерній і лакофарбовій промисловості.

Парарекреаційні ресурси – матеріальні об'єкти, події, явища природного й антропогенного походження, що характеризуються певною атрактивністю та пізнавальною цінністю, але в силу специфіки свого прояву й існування фактично не залучені до рекреаційно-туристичного використання.

Печерні міста – залишки, головним чином, середньовічних комплексів житлових, господарських, оборонних або сакральних (монастирі, храми) споруд, частково наземних, а частково – у природних чи штучних печерах. Відомі в Україні (АР Крим), Індії, Йорданії, Китаї, США й інших країнах. Належать до високоатрактивних культурно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів.

Пляж – пологий, як правило, піщаний берег, зручний для купання і таласотерапії, а також спеціально обладнане місце на такому березі з кабінками для перевдягання, душем та іншою інфраструктурою; форма рельєфу морського узбережжя чи річкового берега.

Радонові води – підземні води, насичені радоном (Rn) – радіоактивним інертним газом. Застосовуються при проведенні наукових досліджень, у медицині – при санаторно-курортному лікуванні.

Регата – традиційне змагання з парусного чи гребного спорту, що складається з серії перегонів для суден різних класів. Однією з перших була Венеціанська регата гондольєрів, яка відбулася у 1740 р.; вид подієвих туристичних ресурсів.

Реклама – засіб поширення інформації і переконання людей, які створюють уяву про продукт, викликають довіру до нього та бажання купити цей продукт.

Рекламна компанія – комплекс рекламних та інших заходів, об'єднаних загальними метою і завданнями, погодженими по часу проведення та розрахованими на широкі верстви населення.

Рекреаційне лісокористування – форми і способи використання лісу для потреб рекреації. Існує тенденція включати до рекреаційного лісокористування всю сукупність явищ, які виникають у зв'язку з

експлуатацією лісу для рекреації і туризму, тобто не лише власне лісокористування як процес споживання благ для відпочинку, а й наслідки цього процесу – терапевтичний, економічний та інші ефекти.

Рекреаційний потенціал – сукупність природних, соціальних, інфраструктурних і культурно-історичних передумов, сприятливих для організації рекреаційної діяльності на певній території.

Рекреаційні угіддя – сукупність ландшафтів, придатних для рекреаційного використання і об'єктів рекреаційної інфраструктури в їх межах. Прикладами є пляж, лижне поле, парк тощо.

Ресурси міжнародного туризму – сукупність природних, культурно-історичних, соціально-економічних, людських, інформаційних і технологічних об'єктів, засобів, явищ і чинників, які впливають на розвиток міжнародного туризму.

Ресурсно-рекреаційний потенціал – сукупність природних і культурно-історичних ресурсів, виражена у певних одиницях, яка використовується чи може бути використана для задоволення рекреаційних потреб особи і суспільства.

Рив'єра – узбережжя Середземного моря з мальовничими краєвидами від м. Канни (Франція) до м. Спеція (Італія), де сформувалася одна з найбільш популярних зон міжнародного туризму; будь-яка місцевість, що поєднує в собі гірські і морські краєвиди.

Сапропель – мулисте відкладення перемішаних решток нижчих організмів на дні переважно стоячих водойм; використовується як добриво, для гязелікування тощо.

Світтова спадщина ЮНЕСКО (World Heritage) – видатні культурні та природні об'єкти, що становлять надбання усього людства і перераховані у відповідному списку.

Сезон пікових навантажень у туризмі – період максимальної потужності туристичних потоків і загальної кількості туристів, які концентруються в межах рекреаційно-туристичних територій. Припадає на період масових літніх відпусток. Менші "піки" формуються під час різдвяно-новорічних свят і зимових відпусток. Існування пікових навантажень найбільш властиве країнам і

територіям із чітко вираженою погоднокліматичною сезонністю.

Сноупарк – спеціально відведені й обладнані гірські території для катання на сноуболах і занять сноубордом. Створюються з метою обслуговування любителів зимового активного відпочинку і контролю за екологічною ситуацією.

"Старе каміння" – образна узагальнююча назва культурно-історичних, у першу чергу архітектурних, рекреаційно-туристичних об'єктів.

Суперточка-тур – точковий об'єкт природного або антропогенного походження з високим рівнем атрактивності, який просторово домінує у межах даного ландшафту і притягує до себе відвідувачів.

Термальні води – підземні води, температура яких перевищує 20° С. Води з температурою вище 37° С називають абсолютними. Використовуються в енергетичних установках і з лікувальними цілями.

Туристична реклама – активний засіб здійснення маркетингової політики туристичної фірми з просування туристичного продукту, посилення зв'язку між виробником і споживачем туристичного продукту.

Унікальність рекреаційно-туристична – неповторність та рідкість рекреаційно-туристичних об'єктів і ресурсів.

Уфологічні рекреаційно-туристичні ресурси – вид подієвих ресурсів, формування яких пов'язане з можливою частою появою невідомих літаючих об'єктів на певних територіях та проявом інших пара-

нормальних явищ. Уфологічні ресурси – основа розвитку уфологічного туризму.

Феєрія – театральна або циркова вистава з фантастичним казковим сюжетом, з використанням сценічних ефектів і трюків; незвичайне, фантастичне видовище; форма презентації окремих видів подієвих туристичних ресурсів.

Фестиваль – масове театралізоване свято-діє, що включає огляд чи демонстрацію досягнень у певних видах мистецтва; вид подієвих туристичних ресурсів.

Фітотерапія – лікувально-оздоровча методика, заснована на використанні лікувальних властивостей вищих рослин.

Фотосафари – туристична поїздка з метою фотографування або кіно-, відеозйомки рідкісних тварин і рослин у природних умовах. Особливого поширення фотосафари набуло у національних парках Африки, Латинської Америки, Австралії.

Хвиля – водяний вал, що утворюється від коливання водної поверхні; специфічний ресурс розвитку окремих видів відпочинку на воді (серфінг, віндсерфінг).

Шоу – яскрава естрадна вистава; форма презентації подієвих рекреаційно-туристичних ресурсів.

Якість рекреаційно-туристичного середовища – міра відповідності природних умов і ресурсів потребам і запитам рекреантів/туристів; ступінь придатності і сприятливості соціальних умов для організації рекреаційно-туристичної діяльності та відпочинку рекреантів і туристів.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Чому категорія "туристичні ресурси" є історичною?
2. Поясніть механізм переходу природних і суспільних комплексів у ранг туристичних ресурсів.
3. Згадайте головні кількісні і якісні характеристики туристичних ресурсів.
4. Яка структура природних і суспільних туристичних ресурсів?
5. Які природні туристичні ресурси і чому мають найбільший вплив на розвиток туризму?
6. Охарактеризуйте рівні пізнавальної цінності суспільних туристичних ресурсів.

7. Розкрийте механізм використання події, явища для потреб туристичної індустрії.

БІБЛІОГРАФІЯ

І ПОПУЛЯРНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Атлас чудес света: Выдающиеся архитектурные сооружения всех времен и народов и памятники. – М.: БММ АО, 1997.
2. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: ВПЦ "Київський Університет", 2001.
3. Вікіпедія : Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>
4. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : [навч. посіб.] / В. Ф. Кифяк. - Чернівці : Книги-XXI, 2003.
5. Путеводитель по морям, океанам и курортам [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.moemore.com>
6. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму : [навч. посіб.] / І. В. Смаль. – Ніжин : Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004.
7. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу : [навч. посіб.] / І. В. Смаль – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010.
8. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. – К.: Центр навчальної літератури, 2007.
9. Царфис П. Г. География природных лечебных богатств СССР: (Курортологические аспекты). – М.: Мысль, 1986.
10. Brasil Turismo [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.brasilturismo.com>
11. Carnevale di Venezia [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.carnevale.venezia.it>
12. Dickenson R. E. National Park Service: The Story Behind The Scenery / R. E. Dickenson, W. P. Mott – KC Publications, Inc.
13. la fete du beaujolais gourmand [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.beaujolaisgourmand.com>
14. U.S. National Park Service [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.nps.gov/index.htm>
15. UNESCO World Heritage Centre [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://whc.unesco.org>

Розділ 1.4

ФОРМИ І ВИДИ ТУРИЗМУ

Коло ключових понять:

класифікаційні ознаки туризму, форми і види туризму, внутрішній, в'їзний і виїзний туризм, міжнародний туризм, соціальний і комерційний туризм, традиційний і альтернативний туризм, екологічний, сільський, релігійний, туризм із метою розваг і відпочинку, екстремальний, подієвий, лікувально-оздоровчий, медичний туризм, туризм людських слабостей, фізіологічні і соціальні рекреаційні потреби

§ 1. 4. 1. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ФОРМ І ВИДІВ ТУРИЗМУ

Туризм – соціально-економічне явище планетарного масштабу, прискорений розвиток якого припадає на другу половину ХХ століття. Він пронизав практично всі сфери суспільного життя, економіку і перетворився на обов’язковий елемент поведінкового коду особистості в цивілізованому світі.

Туризм, як прерогатива пануючих класів на початкових стадіях свого розвитку, нині перетворився на найбільш масовий в історії людства вид діяльності, до якого залучені сотні мільйонів жителів планети.

Одним із важливих моментів у практиці організації туристичної діяльності є класифікація туризму, природа якої полягає у виділенні окремих його форм і видів за різноманітними ознаками, напрямками та підходами.

Форми туризму – способи упорядкованого існування туризму як суспільного явища, які підпадають під різні типологічні ознаки.

Існують три основні форми туризму: *внутрішній, в’їзний і виїзний туризм*. Вони можуть комбінуватися різними способами, формуючи такі додаткові форми туризму: *туризм у межах країни, національний туризм і міжнародний туризм*.

Внутрішній туризм – міграційні потоки людей у межах країни їх постійного проживання із туристичною метою.

Внутрішній туризм включає діяльність відвідувача у межах країни, що розглядається, який постійно у ній мешкає під час внутрішньої поїздки або виїзної туристичної поїздки.

В’їзний туризм – форма туризму; потоки туристів, спрямовані із-за кордону до країни призначення; подорожі в межах країни осіб, які постійно не проживають на її території.

В’їзний туризм включає діяльність відвідувача у межах країни, в якій він не проживає, під час в’їзної туристичної поїздки.

Виїзний туризм – форма туризму, при якій туристичні місця призначення обираються за межами країни, в якій формується туристичний потік; подорожі громадян країни та осіб, які постійно проживають на її території до іншої країни.

Виїзний туризм включає діяльність відвідувача, який постійно мешкає у даній країні за її межами у рамках або виїзної, або внутрішньої туристичної поїздки.

Міжнародний туризм охоплює поїздки із туристичною метою за межі країни постійного проживання. Перетин туристами державного кордону пов'язаний із певними формальностями: оформлення закордонного паспорту і візи, проходження митних процедур, валютний і медичний контроль. Дані формальності – невід'ємна частина міжнародного туризму і головна його особливість.

Друга ознака міжнародного туризму має економічний характер, оскільки впливає на платіжний баланс країни. Іноземні туристи активізують платіжний баланс країни призначення, тому їх приїзд отримав назву *економічно активного туризму*. І навпаки, виїзд туристів пов'язаний із відтоком фінансових ресурсів із країни. Це – *економічно пасивний туризм*.

Національний туризм включає внутрішній і виїзний туризм.

Туризм у межах країни охоплює внутрішній і в'їзний туризм.

Поняття "форма" і "вид" туризму тісно переплетені між собою. У практиці туристичного бізнесу їх фактично не ідентифікують. На теоретичному ж рівні головним критерієм виділення форм туризму є можливість їх подальшої класифікації – виділення окремих видів туризму за різноманітними ознаками, напрямками та підходами.

Головними класифікаційними ознаками окремих видів туризму є:

- *мета подорожі* (розваги і відпочинок, оздоровлення, пізнання нового, духовне збагачення, спілкування з друзями або однодумцями тощо);
- *спосіб пересування* (пішохідний, лижний, велосипедний, кінний, моторизований, комбінований і т. д.);
- *джерела або види фінансування* (приватний, соціальний, комерційний, діловий);
- *види транспорту* (автомобіль/автобус, мотоцикл/квадрацикл, снігохід, велосипед, потяг, корабель, яхта, повітряна куля, літак і т. д.);

- *спрямованість потоків* (навколосвітній, міжрегіональний, міждержавний, внутрішньодержавний, міський, сільський і т. д.);
- *характер природного і соціального середовища* (комфортний, дискомфортний, ризикований тощо);
- *характер задоволення фізіологічних, соціальних та економічних запитів і потреб* (гастрономічний, галантний, діловий, освітній, лікувально-оздоровчий, медичний, наркотичний, ностальгійний, фестивальний тощо);
- *ступінь впливу на довкілля* (традиційний, альтернативний, сталий, відповідальний, екологічний тощо);
- *ступінь ризику для життя* (екстремальний або адреналіновий, звичний тощо);
- *види природних і культурно-історичних ресурсів, що використовуються* (водний, гірський, релігійний, археологічний, спелеологічний і т. і.);
- *вік учасників* (дитячий, молодіжний, туризм "третього віку", "сірий" туризм);
- *кількість туристів*, які одночасно та разом здійснюють подорож (індивідуальний (від 1 до 5 осіб) і груповий (6 і більше осіб));
- *масштаб територіального охоплення* (міжнародний, внутрішній тощо);
- *характер організації* (організований, самодіяльний);
- *тривалість подорожі* (кількаденна, короткотривала, тривала і т. д.);
- *циклічність потоків* (сезонний, піковий, міжсезонний);
- *міра впливу на економіку* (виїзний економічно пасивний, в'їзний економічно активний);
- *переважаючий вид діяльності* (діловий, пізнавальний, релігійний, спортивний, науковий);
- *суб'єкт діяльності* (індивідуальний, груповий, сімейний, холостяцький).

Види туризму – ряди різновидів туризму, структуровані згідно певної типологічної чи класифікаційної ознаки.

Комерційний і соціальний туризм. У сфері туризму прибуток є головним джерелом засобів для розвитку і розширення виробництва. Намагаючись максимізувати прибуток, виробник туристичного продукту знаходить оптимальне співвідношення між величиною видатків і ціною. Споживач, у свою чергу, вибирає на ринку послуг такий туристичний продукт, що вдовольняє його за ціною та якістю. Модель ринкових стосунків "виробник – споживач", при якій споживач розраховується за надані послуги із власних прибутків, є основою функціонування комерційного туризму.

Підґрунтям для розвитку соціального туризму є намагання держави піклуватися про окремі категорії людей чи малозабезпечені шари населення і надавати їм можливість реалізовувати потреби в оздоровленні та відпочинку. Держава, через свої інститути, виступає ініціатором впровадження різних схем відпочинку, які передбачають або пільгову реалізацію послуг, або надають їх за рахунок місцевих чи державних бюджетів. Наприклад, при організації дитячого відпочинку і подорожей певну частину витрат несе держава, проявляючи таким чином турботу про здоров'я нації. Високого рівня розвитку соціальний туризм досяг у Франції та Швейцарії. Цей вид туризму був і лишається традиційним напрямком розвитку для країн постсоціалістичного простору, у тому числі для України, де він функціонує в системі профспілок.

Масовий і елітарний туризм. Поняття "масовий туризм" відображає процес демократизації і розширення туристичного руху в країнах західного світу, де більше половини населення є споживачами туристичних послуг. "Масовий туризм" використовується як протиставлення окремим дорогим елітарним видам туризму, що орієнтуються на вишуканого споживача або є альтернативою туризму в країнах третього світу, де доступ до туристичних послуг обмежений через низький рівень життя.

Індивідуалізація туризму шляхом організації індивідуальних турів і розробки маршрутів, які включають нетрадиційні у туристичному сенсі території, об'єкти, заходи та задовольняють відносно вузьке коло споживачів – один із шляхів сучасного розвитку галузі. У такому випадку виробники послуг намагаються враховувати особливі інтереси споживача і запропонувати унікальний туристичний продукт.

За характером організації туризм поділяється на **організований і самодіяльний**; за типом транспортних засобів, що використовуються

під час переміщення, туризм можна поділити на **автомобільний, водний, залізничний, повітряний (авіаційний, космічний), мотоциклетний, велосипедний, комбінований, гужовий** тощо; за часовими параметрами (циклічністю) він може бути **цілорічним і сезонним**; за територіальним світовим масштабом – **регіональним, міжрегіональним, навколосвітнім**; за територіальним масштабом у межах окремої країни – **місцевим і міжрайонним**; за ступенем ризику для життя – **екстремальним, пригодницьким і традиційним** і т. д.

Туризм можна класифікувати і за характером задоволення фізіологічних та соціальних потреб. Скажімо, *гастрономічні тури* мають на меті ознайомити мандрівника з кулінарним мистецтвом того чи іншого народу і одночасно задовольнити його потребу в їжі. Підвищена цікавість до екзотичних кулінарних особливостей азійських і близькосхідних країн з боку західного споживача пояснюється політичною "модю" та підвищеним туристичним попитом на ці регіони, що і мотивує прагнення глибше досягнути самобутню культуру Китаю, Індії, Таїланду, Індонезії, Сирії чи Лівану. Національні страви та напої – один із приємних, корисних і дієвих способів такого пізнання.

Популярні винні тури знайомлять із культурою виробництва та споживання алкогольних напоїв. Вони концентруються у межах найбільших виноградарських районів Франції, Італії, Південної Африки, Аргентини, Чилі.

Вишукані, дорогі й елітні чи *екстремальні тури* роблять наголос на здійсненні соціальних потреб, таких як самореалізація, самовдосконалення, здобуття поваги й авторитету оточуючих, спілкування з однодумцями чи, навпаки, усамітнення тощо.

Із попереднього переліку видів і форм туризму, стає зрозуміло, що дуже важко запропонувати всеохоплюючу та повну класифікацію туризму, оскільки практично нереально вичленити окремі його види у "чистому" вигляді і врахувати всю багатогранність сучасних рекреаційно-туристичних процесів, які пронизали майже всі сфери суспільного життя.

До питання класифікації туризму неодноразово зверталися вчені та практики. Відомі класифікаційні схеми належать М. П. Крачилу, А. Ю. Александровій, О. О. Бейдику. Головною їх особливістю є універсалізм і намагання виокремити та логічно поєднати існуючі форми і види туризму, що є досить складним методичним завданням.

§ 1. 4. 2. ТРАДИЦІЙНИЙ ТУРИЗМ

Туризм із метою розваг і відпочинку, що об'єднує оздоровчий, любительський спортивний, пізнавальний туризм, екскурсійну діяльність тощо – залишається найбільш популярним видом організації відпочинку, концепція розвитку якого на Заході отримала назву "три S"¹ – *sea-sun-sand* (море, сонце, пісок), а у нас – пляжно-купального або "матрацного" туризму. Це пояснюється тим, що основними ареалами поширення такого туризму є узбережжя різноманітних водойм у літній період. Особливою популярністю користуються узбережжя теплих морів. Туризм із метою розваг і відпочинку домінує в глобальному масштабі. На нього припадає близько $\frac{3}{5}$ від загальної величини міжнародних туристичних потоків. Саме вони визначають географічну структуру міжнародного туризму в цілому.

Виділяються кілька головних просторових особливостей розвитку туризму з метою розваг і відпочинку:

- внутрішні регіональні поїздки у сусідні держави у межах світових туристичних регіонів переважають над міжрегіональними;
- найбільш потужним туристичним потокам притаманна меридіональна спрямованість – туристи із північних країн відпочивають на узбережжі теплих південних морів; останнім часом означився і зустрічний потік, особливо в Європі;
- туристичні потоки спрямовані з континентальних районів до приморських і приозерних;

Традиційний пляжний відпочинок у субтропічних і тропічних широтах поповнюється новими видами туристичної діяльності.

Європа, Північна Америка й Австралія нині переживають захоплення активним відпочинком на воді. Перш за все, підводним плаванням – дайвінгом, який набув особливого поширення в Італії, де практично кожен другий мешканець країни вподобав цей вид відпочинку. Промисловість не відстає від моди і налагодила виробництво сучасного спорядження, яке відповідає підвищеним вимогам безпеки.

Не менш популярними є: сноркелінг – спостереження за підводним життям у природних умовах із використанням маски для підводного плавання і трубки для дихання.

¹ Концепцію "три S" на публіцистичному рівні досить часто трансформують у "чотири S" – *sea-sun-sand-sex* аби акцентувати увагу на примітивізмі подібного відпочинку і його фізіологічній природі.

- інтенсивно розвивається туристичний обмін між колишніми метрополіями та їх колоніями;
- при організації короткотривалих подорожей міське населення виїздить у сільську місцевість, сільські жителі обирають міське середовище.

На зміну концепції "три S" поступово приходять концепція "три L" (від перших літер англійських слів landscape, lore, leisure – ландшафти, традиції, дозвілля) – образна назва головної ідеї розвитку туризму у XXI столітті, яка орієнтується на подорожі у "дику" природу або сільську місцевість і опирається на принципи сталості. Концепції "три L" найбільшою мірою відповідає екологічний і сільський туризм, про особливості розвитку яких ітиметься у наступному параграфі.

Діловий туризм включає поїздки зі службовою метою без отримання прибутків за місцем відрядження. До ділових туристів, насамперед, включають бізнесменів, які подорожують з метою налагодження контактів і вирішення своїх справ, водіїв вантажівок і автобусів, які виконують міжнародні рейси, стюардес і стюардів, гідів під час виконання ними своїх службових обов'язків, вчених, які беруть участь у роботі науково-практичних конференцій, з'їздів чи семінарів.

Діловий туризм поділяється на *бізнес-туризм*, *конгресно-виставковий*, *інсентив-туризм* та *шоп-туризм*.

Бізнес-туризм – традиційний вид ділового туризму, інтенсивність якого залежить від економічного клімату та кон'юнктури в окремих регіонах світу. Такі поїздки передбачають ведення переговорів, налагодження ділових контактів, надання різноманітних послуг чи управліннянський контроль. Значення бізнес-поїздок зростатиме, оскільки глобалізація світового господарства веде до інтенсивного переміщення не лише товарів, послуг і капіталів, а й людей, які цей процес спрямовують у відповідне русло.

Головним "поставником" бізнес-туристів у Європі є Німеччина. Серед європейських держав, які приймають ділових людей, виділяються Німеччина, Велика Британія, Франція, Нідерланди, Бельгія, Швейцарія.

Помітну роль на ринку бізнес-туризму відіграють країни Східної Європи, де частка цього виду діяльності у структурі туристичного потоку найвища у світі – близько 30 %. Така ситуація пояснюється переходом країн цього регіону до ринкової моделі економічного розвитку, що супроводжується високою діловою активністю, яка передбачає нала-

годження контактів на різних рівнях. Сплеск ділової активності у Східній Європі припав на другу половину 1990-х років. Головний потік ділових туристів припадав на країни Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина).

Стрімко розвивається бізнес-туризм на американському континенті, де кожна 8-ма поїздка здійснюється із службовою метою. Основні потоки ділових людей спрямовані в США, Канаду та Мексику. Хвиля економічного піднесення в Латинській Америці активізувала ділові потоки як у цей регіон, так і з нього. Традиційно помітними є потоки ділових туристів у Бразилію й Аргентину, зростає інтерес до Чилі, Колумбії, Венесуели.

У Східній і Південно-Східній Азії кожна 5-та поїздка була діловою, третина з них припадали на Гонконг, Сінгапур і Тайвань. Бум ділових поїздок у середині 1990-х років пережили Індонезія та Філіппіни. Після фінансової кризи, яка прокотилася країнами Азії в кінці 1990-х років, рівень ділової активності в регіоні різко впав, але почав інтенсивно відроджуватися у другій половині 2000-их років. Стрімкий економічний розвиток Китаю сприяє інтенсифікації бізнес-туризму у цій країні і всьому Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Африка і Близький Схід – периферійні регіони бізнес-туризму, де діловий клімат залежить від політичної ситуації. На африканському континенті високі темпи росту ділових поїздок характерні для Республіки Конго, Єгипту, Південно-Африканської Республіки, на Близькому Сході – для нафтодобувних країн та Ізраїлю.

Серед бізнес-подорожей останнім часом почали з'являтися нові підвиди. Наприклад, *нерухомість-тур* – спеціальні ексклюзивні кількденні туристичні поїздки, які організовуються транснаціональними будівельними компаніями для бажаючих вкладати інвестиції в житло за кордоном або *судовий туризм*, який існує з 1980 р. Під цим поняттям розуміється те, що політики, користуючись специфікою британського законодавства, звертаються до британських судів, оскаржуючи матеріали журналістів. Справа в тому, що британський закон від початку займає сторону позивача, а автори мають доводити свою правоту.

Конгресно-виставковий туризм – прогресуючий сегмент ділового туризму. Якщо в 30-ті роки ХХ ст. щорічно проводилося близько 200 конференцій світового рівня, то на початку першого десятиріччя 2000-их років – близько 9 тис. і їх кількість стрімко зростає, що пов'язано з

глобалізаційними процесами у світовому господарстві. Із загальної кількості міжнародних форумів 80 % проводиться в Західній Європі і Північній Америці. Серед окремих країн першість впевнено утримують США, Франція, Велика Британія, Швейцарія та Німеччина. У Східній Європі на конгресно-виставковому туризмі спеціалізується Угорщина.

На ринку конгресно-виставкового туризму є свої лідери і серед окремих міст – Ганновер, Берлін, Амстердам, Барселона, Брюссель, Вашингтон, Мадрид, Відень, Лондон, Париж, Страсбург, Женева, Давос, Сінгапур, Токіо, які виступають організаторами міжнародних традиційних форумів, виставок, конференцій, з'їздів, конгресів тощо, в тому числі і туристичного спрямування.

В Україні окремим регіоном, що випереджає інші значною кількістю проведених протягом останніх років наукових зібрань і інших заходів, виділяється Автономна Республіка Крим, де створено кілька комерційних і громадських структур, які спеціалізуються на конгресно-виставковому туризмі.

Інсентив-туризм бере свій початок у 1960-их роках. Інсентив-тур – поїздки, які організовуються фірмами й іншими закладами для своїх співробітників чи партнерів як винагорода за високі показники в роботі. Інсентив-туризм набирає потужності і стає вигідним не лише для замовника, який знаходить нові стимули для підвищення продуктивності праці, а і для організаторів подібних турів, оскільки дозволяє пропонувати туристичний продукт, який відповідає специфічним запитам замовника і має значно вищу якість у порівнянні з його масовими видами.

Довгий час цей вид ділового туризму не залишав кордонів своєї "батьківщини" – Північної Америки. Лише наприкінці 1970-их на початку 1980-их років він з'являється в Європі й Азії. Цим і пояснюється те, що 60 % інсентив-груп формується у США, які звідти спрямовані до Мексики, Великої Британії, країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. Заохочувальний туризм набуває популярності і в Європі. Спеціальні маршрути розроблені територією Франції, Іспанії, Швейцарії, Кіпру. Головними споживачами заохочувальних турів є фірми з Німеччини, Великої Британії та Франції. Перші кроки на цьому шляху робить і Україна, яка на даному етапі орієнтується на споживання закордонних інсентив-турів.

Інсентив-тур, як правило, відрізняється від масового туристичного продукту певною специфікою, а то й екстравагантністю: прогулянка на

Серед найбільш відомих конгресно-виставкових заходів туристичного спрямування слід назвати кілька: **Міжнародна туристична біржа** (ITB, Берлін) – найбільша у Європі щорічна туристична виставка, робота якої будується за принципом "тематичних днів", наприклад, екологічний туризм у Європі, туристичний рух в Африці тощо; **Міжнародна туристична біржа в Мілані** – популярна щорічна виставка в Італії, в рамках якої анонуються нові проекти і туристичні продукти з Італії, Франції, Іспанії, Німеччини, Австрії, США, влаштовуються презентації новітніх технологій у туризмі; **Міжнародна туристична виставка-біржа** (FITUR, Мадрид) – щорічна туристична виставка в Іспанії, огляд іспанського і латиноамериканського туристичного продукту, який формує цінові й інші тенденції на міжнародному туристичному ринку; **Міжнародна туристична виставка-ярмарок "Korea World Travel Fair"** (KOTFA, Південна Корея) – одна з найбільших в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні виставка, яка щорічно збирає туроператорів і турагентів зі всього світу, речників міжнародних авіаліній, національних і регіональних рад із туризму та представників великих готельних ланцюгів і курортів, круїзних і страхових агентств та ін. Головна мета організаторів виставки – розвиток нових напрямків і видів туризму.

повітряній кулі чи політ на бойовому винищувачі, пікнік на альпійській вершині чи виживання у джунглях, спуск у морські глибини чи кругосвітня подорож, дегустація екзотичних страв і спиртних напоїв чи участь у поліцейській спецоперації та багато іншого.

На сьогодні сформувалося три напрямки розвитку інсентив-туризму:

- колективні поїздки на відпочинок, які суміщаються з діловими заходами: презентації, тренінги, семінари тощо;
- виїзди колективів фірм, спрямовані на створення працездатних команд, так званий "team building" – формування команди;
- заохочувальні туристичні поїздки.

Найбільш важливим при виборі інсентив-програми є визначення мети, яку вона переслідує: збільшення продуктивності праці, просування на ринок нового продукту, організація незвичайного відпочинку, створення згуртованої команди тощо.

Експерти вважають, що у XXI ст. інсентив-туризм перетвориться на ефективну маркетингову і реклам-

ну технологію, зробить крок на шляху трансформації у продуктивну форму психологічних тренінгів, стане головною формою заохочення

найманих працівників у провідних галузях світового господарства, особливо у сфері послуг і витіснить традиційні грошові винагороди.

На пострадянському просторі значного розвитку набув – *шоп-туризм* – поїздки з метою купівлі дешевших товарів, який трансформується і набирає цивілізованих форм. Поїздки на речові ринки Польщі, Туреччини, Таїланду, Сінгапуру, Арабських Еміратів чи Китаю почали поєднуватися із кількаденним відпочинком та насиченою культурно-розважальною програмою. Буде помилкою вважати, що шоп-туризм – пострадянський продукт. Короточасне відвідування "дешевих" або сусідніх країн з метою купівлі різних товарів є традиційним для населення багатьох держав світу.

Діловий туризм – один з індикаторів стану світової економіки, який миттєво реагує на затухання чи сплеск ділової активності у міжнародному масштабі. Економічні кризи згубно впливають на кількість ділових поїздок, організацію виставок, конференцій та інших заходів.

Релігійний туризм, який здавна розвивається у формі паломництва, передбачає духовне збагачення учасників релігійних турів і досить часто є обов'язковим елементом загальнокультурного саморозвитку віруючої людини.

Найбільш потужні світові релігії – християнство, мусульманство і буддизм приділяють паломництву дуже велику увагу і вважають його однією з головних чеснот віруючої людини. Християни та мусульмани здійснюють паломництво у певних часових рамках, що приурочено до релігійних свят. Буддизм не заохочує масової одночасності в паломництві, акцентуючи увагу на внутрішній готовності людини й усвідомленні нею необхідності відвідати релігійні святині і поклонитися їм.

Релігійний або сакральний туризм – найбільш давня форма туризму, загальносвітове явище культури. Антропологи й археологи знайшли красномовні свідчення цього явища в давні часи розвитку первісних громад в Європі, Азії, Америці, Австралії. Кам'яні стовпи, ідоли, наскальні та печерні розписи, священні захоронення відігравали ту ж роль, яка сьогодні відведена храмам і сакральним святиням, що зберігаються в них.

Першого сплеску релігійний туризм зазнав у давньому світі. Серед кельтів західної Європи місця священних поховань були місцями найбільших зібрань і церемоній. Головним релігійним осередком північ-

ної Європи було святилище в Упсалі¹, де в урочисті і святкові дні збиралися численні представники германських племен. Швидше за все, що і Стонхендж² (рис. 1. 31) та Нью-Грендж³ (рис. 1. 32) були місцями паломництва для давніх кельтів, на що вказують час спорудження, особливості розташування та архітектури цих унікальних об'єктів.

Багато священних гір, джерел, храмів, могил, які приваблювали тисячі паломників, було в Давній Греції. Сформувалося і кілька міжрегіональних центрів, куди стікалися потоки прочан з півдня Європи та Ма-

лої Азії. Це – Афіни, Олімпія, Родос, Ефес. Особливої популярності набули Дельфи, де відбувалися зага-

Рис. 1. 31. Величний і незрозумілий Стонхендж надійно охороняє свої таємниці...

льногрецькі піфійські змагання, які мали спортивне та релігійне забарвлення. Тисячі прочан до міста вабила слава дельфійського оракула, який передбачав майбутнє.

Рис. 1. 32. У день зимового сонцестояння ранкові сонячні промені спрямовуються у серцевину таємничої гробниці Нью-Грендж...

¹ Упсала – місто в Швеції, релігійний і політичний центр давньої Швеції; з 1273 року резиденція архієпископа; до 1719 року місце коронації шведських королів; у 1477 році в Упсалі відкрито перший шведський університет.

² Стонхендж (Англія) розташований в околицях Солсбері. Існує велика кількість гіпотез і припущень відносно ролі та походження Стонхенджа. Його призначення і сьогодні лишається таємницею, імовірність розгадки якої дуже мізерна.

³ Нью-Грендж (Ірландська Республіка) – поховання-мegalіт, яке знайдене у 1699 році. Воно виникло за 3,5 тисячоліття до н.е. і відображає первісний лад палеоліту в період його розквіту в долині річки Бойн. Нью-Грендж в ірландській літературі вважається колискою культури Бойн.

Індуїзм сформувався в струнку релігійно-філософську течію за 1 000 років до н. е. Релігійно мотивовані подорожі відігравали в ньому велику роль із часу виникнення. Річки та джерела, особливо Ганг, були і є головними цілями паломників-індуїстів у Південній Азії. Священна вода, згідно уявлень прихильників індуїзму, змиває гріхи, зменшує страждання від перевтілення.

Для християн основним місцем поклоніння є Свята земля, пов'язана із земним життям Ісуса Христа, яка стала доступна прочанам із IV ст., коли припинилися переслідування християн. Одночасно почали відвідуватися місця, пов'язані з життям і мученицькою смертю перших християн у Давньому Римі.

Буддизм, який виник у VI ст., виняткову увагу приділяє прочанству, обіцяючи паломникам швидке досягнення нірвани¹. Місця прочанства буддистів, здебільшого, пов'язані із життям і діяльністю Будди. Головні буддійські святині зосереджені в Китаї, Індії, Шрі-Ланці, Японії.

До найбільш відомих сучасних святинь у християн належить Животворна Труна Господня, Голгофа, камінь Помазання в Єрусалимі, собор святого Петра у Ватикані з численними реліквіями, у мусульман – мечеть Аль-Харам із священним каменем Кааби (Мекка), в індуїстів – долина Гангу, у буддистів – храм Тодайдзі із статуєю Будди (Нара), у православних України та Росії – Києво-Печерська і Почаївська лаври з мощами святих, комплекс церков у Кіжах, Троїцько-Сергіївська лавра і багато інших релігійних пам'яток культури, що мають світове значення.

У сучасному світі паломництво перетворилося на прибутковий сектор індустрії, вийшло за рамки релігійних канонів і дало початок розвитку туристичної інфраструктури та іншим видам діяльності. Наприклад, у таких відомих центрах паломництва як Лурд (Франція) на початку 1990-х років діяло майже 400 готелів, у Фатимі (Португалія) – близько 40. У свою чергу, готелі притягують магазини, заклади харчування й інші об'єкти, задіяні в обслуговуванні прочан. Як і з кожного правила, є виняток і в цій ситуації. У Мецці (Саудівська Аравія) функціонує лише 4 готелі. Це пояснюється тим, що прочани-мусульмани, які здій-

¹ Нірвана – центральне поняття буддизму і джайнізму; психологічний стан повноти внутрішнього буття, відсутності бажань, відстороненості від зовнішнього світу, самодостатності та задоволеності.

снюють хадж, здебільшого зупиняються в наметових містечках чи просто неба.

Від зародження і до наших днів організацією паломництва, зазвичай, опікується церква. Особливо відчутним організаційний момент є у католиків і мусульман, які формують найбільш масові потоки прочан. Серед християн формування паломницьких груп часто ініціюється церковними приходами чи єпархіями, молодіжними організаціями, школами.

У країнах, де панує індуїзм, ініціаторами релігійних подорожей є підприємства, місцеві адміністрації.

У Європі паломництво набуває цивілізованих і організованих форм у XIX ст. Починаючи з 1861 року, щорічно у Франції формуються групи паломників до Єрусалиму та Ватикану. Через кілька років каравани паломників почали комплектуватися у Відні та Мюнхені. Їх кінцевою метою були релігійні святині Єрусалиму та Італії.

Нині яскравий зразок організованого паломництва демонструє Польща. Однією з чеснот для юних поляків-католиків стало поклоніння фігурі Божої Матері в Ченстохово. Щоліта тисячі молодих громадян Польщі з усіх куточків країни здійснюють піші походи до святого для них місця. Надати нічний притулок таким пілігримам – честь і святий обов'язок для більшості польських сімей.

У сучасній Європі паломництво трансформується і, певною мірою, втрачає свою першоприроду. Сьогодні для участі у подорожі до святих місць не обов'язково бути глибоко віруючою людиною. У зв'язку з таким перетворенням знову згадаємо про Шлях Святого Якова. Паломництво до Сантьяго-де-Компостела – явище унікальне і нині. Але для більшості з тих, хто обирає цей шлях зараз головним спонукальним мотивом до подорожі є сама дорога, яку бажано пройти пішки. Під час мандрівки на першому плані є емоції, враження, знайомства, випробування власних сил, пошук внутрішньої гармонії чи спокою, а поклоніння мощам Святого Якова перетворюється на другорядну мету. Такі трансформації у розумінні паломництва розпочалися з XIX ст., з часу повторного "відкриття" Шляху Сантьяго-де-Компостела після майже 300-річного забуття.

Релігійно вмотивовані подорожі характерні для прихильників різних релігійних течій. Прикладом є відвідування головного мормонського храму Святих Останнього Дня у Солт-Лейк-Сіті (штат Юта, США).

Кожного року тисячі циган зі всієї Європи з'їжджаються до французького містечка Сен-Марі-де-ля-Мер, що на півдні країни, для поклоніння своїй покровительці – святій Сарі, демонструючи зразок паломництва не за релігійною ознакою, а за національною. Ще один подібний приклад – паломництво іудеїв-ортодоксів до Умані в Україні, для вшанування пам'яті цадика рабі Нахмана. Але це, швидше, винятки, які лише підтверджують правило – головною рушійною силою паломництва були і будуть не національні, а релігійні і духовні переконання.

Досить швидкими темпами відроджується релігійний туризм в Україні. Особливо це стосується західних областей країни. Одним із центрів паломництва стало селище Зарваниця, що на Тернопільщині, куди щоліта приїздить декілька тисяч молодих людей для поклоніння чудодійним святиням. Традиційними центрами паломництва є Київ, Почаїв, Львів, Святогірськ, Мгар, Густиня.

Рис. 1. 33. Спасо-Преображенський храм Мгарського монастиря

"З-за лісів на закруті Сули виглядали верхи Мгарського монастиря. А по другий бік на горі розкинулися Лубни".

Іван Нечуй-Левицький

Мандруючи Україною, важко оминати сакральну святиню Полтавської землі – Мгарський монастир, який приваблює подорожнього вишуканістю архітектурних форм храмів, манить віковичною тишею, чимось неосяжним, давно бажаним і шуканим, наділяє душевним спокоєм і чистотою помислів...

Багато віків над Сулою височіє Мгарський монастир. Згідно переказів, перші монахи-самітники з'явилися на Мгарських височинах у X-XI ст. Тому ця свята земля, вимолена багатьма поколіннями божих людей, мов магніт притягує до себе нині та зцілює душу...

Мгарський Спасо-Преображенський монастир засновано відомим релігійним діячем Ісаєю Копинським у 1619 році на кошти княгині Раїни Могилянки-Вишневецької, двоюрідної сестри митрополита Петра Могили. У 1692 р., коштами гетьманів Івана Самойловича та Івана Мазепи, будівничим Іоанном

Баптистом на місці дерев'яної церкви був збудований кам'яний Спасо-Преображенський храм, що і сьогодні вражає дивним поєднанням монументальності, легкості і довершеності форм та ліній (рис. 1. 33 і 1. 34).

На початку 1654 р. у монастирі зупинявся Цареградський патріарх Афанасій III (Пателарій). Тут він і помер, заповівши поховати себе у Мгарі. У 1662 р. Афанасія III віднесено до лику святих. До 1936 р. нетлінні мощі святого покоїлися в монастирі.

Переважає більшість мгарських монахів була колишніми запорозькими козаками. У 1663 р. під ім'ям Гедеон у монастирі перебував син Богдана Хмельницького Юрій.

У XVII–XVIII ст. невідомим автором чи кількома авторами було створено Літопис Мгарського монастиря – цінне джерело історичної і краєзнавчої інформації, рукописи якого зберігаються в бібліотеках України.

XX ст. було складним періодом для Мгарського монастиря. У 1919 р., у ніч з 5 на 6 серпня, на свято Преображення Господнього, більшовики розстріляли 17 мгарських монахів разом з ігуменом Амвросієм. Новомученики поховані за олтарем церкви Благовіщення на території монастиря.

У 1922 році, після тривалого протистояння з місцевим населенням, влада перевезла до Харкова мощі святого Афанасія, вилучила церковні цінності, серед яких була і срібна рака вагою близько 70 кг – гробниця, де зберігалися нетлінні рештки святого.

На початку 1930-их років стіни Мгарського монастиря стали притулком для дітей "ворогів народу". Із 1937 р. тут дислокувався дисциплінарний батальйон військ Червоної армії, а в повоєнний час розміщувалися військові склади. У 1985 році Мгар став піонерським табором.

Відродження святині розпочалося у 1993 р. Нині Мгарський монастир – важливий осередок українського православ'я і духовності, помітний центр паломництва. Щороку його відвідують десятки тисяч вірян і туристів із Полтавщини, інших куточків України, країн близького і далекого зарубіжжя.

Храми монастиря реставруються, набувають втраченого вигляду, перетворюються на шедеври сакрального мистецтва, здатні задовольняти духовні потреби прочан і вибагливі естетичні смаки сучасних туристів.

Рис. 1. 34. Мгарський монастир
весною.

...І в пору квітучої юності, і в час
мудрої зрілості Мгар чекає
подорожнього з його
печаллями і радощами...

У монастирі, за зовнішнім спокоєм і неквапливістю, вирує життя. Монахи утримують пасіку, мають власну пекарню, орють землю, збирають урожай, займаються тваринництвом і видавничою діяльністю. Але головне – монахи і сам монастир, ніби статечний газда, гостинно зустрічають кожного: і запитливого туриста, і смиренного прочанина, і стомленого суєтним мирським життям подорожнього, який шукає свій шлях до храму...

Інтенсифікації релігійного туризму в нашій країні перешкоджає відсутність єдиної православної церкви і нещодавнє тоталітарно-атеїстичне минуле.

Подорожі з релігійною мотивацією, здебільшого, бувають сімейні¹ або групові.

Співвідношення прочан за статтю відрізняється у різних релігіях: поміж паломників-християн переважають жінки (більше 60%), серед прочан-індуїстів помічається незначне переважання чоловіків (до 55%), ще більше ця перевага відчутна між мусульманами – 65%.

Протягом 1990-их – поч. 2000-их років потік паломників у світі коливався в межах 200 млн осіб, з них 150 млн – християни, 20-30 млн – індуїсти, 40 млн – буддисти, мусу-

Єрусалим – найбільший релігійний центр світу, де перетинаються інтереси прихильників трьох світових релігій – іудаїзму, християнства та ісламу. Іудеї приїждять до Священного міста, щоб побути біля Стіни Плачу і звернутися до Бога Яхве. Для християн Єрусалим пов'язаний із земним перебуванням Ісуса Христа і головною святинею – храмом Воскресіння. Метою паломництва мусульман до Єрусалиму є мечеть Омар (Бейт ас-Сухур) – найдавніша ісламська культова споруда, звідки пророк Мухамед вознісся на небо. У місті розташовані представництва майже всіх християнських церков – римо-католицької, російської православної, грецької православної, вірменогригоріанської, коптської, ефіопської.

Проблема "святого міста" – одна з найбільш болючих в арабсько-ізраїльських стосунках. У 1980 р. кнесет Ізраїлю прийняв закон, який проголосив Єрусалим "вічною і неділимою столицею" країни. У відповідь Організація Звільнення Палестини неодноразово заявляла про намір зробити Східний Єрусалим столицею майбутньої палестинської держави. Такий стан речей заважає нормалізації стосунків між Ізраїлем та всім арабським світом, гальмуючи інтенсифікацію розвитку різних видів туризму в регіоні.

¹ І в наш час багато прочан із Західної Африки дістаються до Мекки пішки. Така подорож триває в середньому 5 років, зворотна дорога займає близько 3 років, тому через таку тривалість хадж часто здійснюється сім'ями.

льмани, синтоїсти та представники інших релігій.

Щорічний потік прочан має значний вплив на зростання населення міст і містечок, де зосереджені об'єкти паломництва. Найвищі темпи приросту населення притаманні Лурду, Мецці, Варанасі¹ – всесвітньо-відомим центрам паломництва. Здебільшого населення в них росте за рахунок мешканців навколишніх поселень, які прибувають з надією знайти роботу і обслуговувати туристів. Інколи прочани лишаються для того, щоб заробити гроші на зворотну дорогу, але багато з них осідає назавжди.

На початку 60-х років XX ст. 20 % населення Мекки не мало громадянства Саудівської Аравії. Це змусило владу ввести жорсткий контроль. Сьогодні кожен учасник хаджу зобов'язаний пред'являти квиток на зворотну дорогу.

У світі виділяють декілька головних макрорегіонів паломництва:

- християнська Європа, яка є головним світовим регіоном паломництва;
- Північна Америка з домінуванням християнства і численними іншими релігіями;
- Латинська Америка з переважанням християнства та місцевими традиційними релігіями;
- Північна Африка з переважанням ісламу;
- Західна та Східна Африка, де панує іслам і присутні окремі центри християнства і традиційних релігій;
- Західна Азія з домінуванням ісламу й анклавом християнства та іудаїзму;
- Південна Азія, де отримали поширення індуїзм і буддизм, а також окремі центри християнства, джайнізму, сикхізму та ісламу;
- Південно-Східна Азія з переважанням буддизму та значними осередками ісламу, християнства й анклавом індуїзму;
- Східна Азія з панівними буддизмом, конфуціанством, синтоїзмом та окремими осередками ісламу та християнства;
- Центральна Азія з домінуванням буддизму;
- Середня Азія з пануванням ісламу.

¹ Варанасі – місто в долині Гангу на півночі Індії; центр паломництва індуїстів і буддистів. Об'єктами паломництва є Золотий храм Шиви, палац Ман Мандір.

Кожен макрорегіон релігійного туризму відомий світовими центрами паломництва, але переважна їх більшість сконцентрована в Європі та Азії.

Окрім паломництва, релігійний туризм презентований ще кількома видами туристичної діяльності – *науковим туризмом із релігійною та релігієзнавчою метою та спіритичним туризмом*. Відмінність між паломництвом та іншими видами релігійного туризму полягає у мотивації. Якщо в першому випадку це – внутрішня духовна потреба чи необхідність, то в інших – прагнення пізнання, нових вражень, культурного збагачення і розширення наукових горизонтів.

Мекка розташована в гарячій, безплідній пустелі в оточенні гір. Своїм виникненням та існуванням місто зобов'язане джерелу Земзем, яке стало для мусульман священним. Та головною святинею Мекки був і лишається нині чорний камінь Кааби. Мекка і її околиці ставали місцем паломництва у період припинення міжусобиць між бедуйськими племенами – свято хадж (хадж сьогодні означає паломництво в певну пору року). До хаджу були приурочені найбільші ярмарки в великих поселеннях навколо Мекки, які на цей час оживали і перетворювалися на суцільний східний базар.

Паломництво до Мекки, в якому щороку беруть участь 2-4 млн віруючих із країн, де панує іслам, розпочинається за мусульманським місячним календарем у дванадцятому місяці, який називається Зуаль-хіджа. На період хаджу віруючі входять в особливий стан – іхрам: вдягається спеціальний білий одяг, який після закінчення земного шляху мусульманина стане його поховальним саваном. З цього моменту і до кінця хаджу забороняється зрізувати нігті та підстригати волосся.

Паломники прибувають до Джадди, а потім до Мекки, де відвідують мечеть Аль-Харам і здійснюють обряд поклоніння, який включає семиразовий обхід по колу священного каменя Кааби, цілування його, пиття води із священного джерела Земзем. Потім віруючі сім разів пробігають між двома горбами – Сафа і Марва.

На другому етапі хаджу паломники прямують у долину Міна, яка знаходиться в кількох кілометрах від Мекки і цілий день проводять на горі Арафат, де відбувається масова молитва і проголошується проповідь. Наступна ніч проходить біля гори Муздаліфа, а вдень кожен учасник хаджу має принести в жертву Аллаху вівцю чи барана. У цей день хадж закінчується. Його учасники отримують посвідчення про здійснення хаджу і розпочинається головне свято мусульман – свято жертвоприношення – ід аль-адха або курбан-байрам, яке триває 3-4 дні.

Наукові релігійні маршрути пролягають у країни з багатою історико-релігійною спадщиною. Це – Єгипет, Італія, Греція, Іспанія, Франція, Індія, Китай, Японія, Мексика, Йорданія, Ватикан, Ізраїль. Ці туристичні потоки не такі потужні як паломництво, але подібні тури користуються особливою популярністю серед мандрівників, які віддають перевагу

пізнавальним, сімейним подорожам та науковців, що посвятили себе вивченню історії культури та релігії.

Спіритичний туризм – подорож із метою участі у містичних сеансах, пов'язаних із вірою у можливість спілкування з душами померлих. У світі нараховується до 20 млн прихильників спіритуалізму. Потоки сучасних спіритичних туристів спрямовані до Великої Британії, де діють дві найбільші у світі спіритичні організації – Спіритуалістична Асоціація Великої Британії і Національний Союз спіритуалістів, які об'єднують близько 500 спіритуалістичних церков, до США, де головним осередком є місто Кассадага у Флориді, до Бразилії.

Лікувально-оздоровчий туризм. Протягом тисячоліть людина використовує природні ресурси з лікувальною метою. Уже в Давній Греції¹, Римі та Єгипті склалися традиції оздоровлення з використанням мінеральних і термальних джерел та грязей, сформувалися перші бальнеологічні та грязелікувальні центри і курортні місцевості: Епідавр, Кос, Байї, район Мертвого моря.

Лікувально-оздоровчий туризм має кілька особливостей, які вирізняють його серед інших видів масового туризму:

- перебування на курорті повинно бути тривалим (3-4 тижні, інакше досягнення лікувального ефекту буде малоімовірним);
- лікування на курорті є дорожчим, ніж традиційний пляжно-купальний чи гірськолижний відпочинок (саме тому лікувально-оздоровчий туризм опиняється в центрі уваги при розробці стратегії розвитку соціального туризму);
- послугами курортів користуються особи старших вікових груп (причиною є загострення чи поява хронічних захворювань, лікування яких є ефективним саме в курортних центрах);
- функціонування курорту неможливе без відповідного устаткування і спеціально підготовленого персоналу.

Лікувально-оздоровчі потоки мають чітку просторову прив'язаність до курортів – рекреаційно-туристичних місцевостей із природними лікувальними ресурсами, де створена відповідна інфраструктура для лікування, оздоровлення та відпочинку.

¹ Поблизу храму бога лікування Асклепія в Епідаврі (Греція, Пелопонес) знайдено надпис, який розповідає про лікування Юлія Апелла з Корії. У тексті говориться, що Юлій Апелл лікувався в період правління імператора Антонія (друга половина II ст. до н. е.) Йому були рекомендовані купання в соляному джерелі та обмазування гряззю, тобто ті процедури, що застосовуються і нині.

Розрізняють три головні типи курортів: *бальнеологічні, грязьові (пелоїдні) та кліматичні*. На бальнеологічних курортах головним лікувальним чинником є мінеральні та термальні води. Грязьові або пелоїдні курорти знаходяться біля родовищ пелоїдів (*від грец. πηλός – глина, грязь*) – лікувальних грязей. Кліматичні курорти надзвичайно різноманітні. Серед них виділяють лісові (рівнинні), гірські, приморські, приозерні, фітотерапевтичні, кожному з яких притаманні унікальні комбінації погодно-кліматичних характеристик, що забезпечують комплексний лікувальний ефект.

Поряд із трьома основними типами, виділяються комплексні або перехідні курорти, на яких одночасно використовується кілька природних лікувальних ресурсів.

Наприкінці 1990-их років у Європі позиції лідера за рівнем розвитку лікувально-оздоровчого туризму займає Чехія – країна, яка кілька століть спеціалізується саме на цьому виді рекреаційно-туристичної діяльності. Щорічно країну відвідує близько 2 млн туристів з лікувальною метою із 70 країн світу. Головним конкурентом Чехії на європейському ринку лікувально-оздоровчих послуг є Угорщина, яку називають "країною термальних бань" та Румунія, на території якої сконцентровано близько 30 % мінеральних вод Європи і діє більше 160 бальнеологічних курортів.

Домінування країн Центральної і Східної Європи у наданні лікувально-оздоровчих послуг пояснюється кількома чинниками:

- багаті бальнеологічні та пелоїдні ресурси;
- давні традиції в організації лікувально-оздоровчого відпочинку з використанням лікувальних грязей, мінеральних і термальних вод;
- сучасні методики, висока якість обслуговування і відносно низькі ціни на послуги, особливо порівняно з західноєвропейськими країнами;
- вигідність географічного положення;
- традиційна присутність на ринку цих послуг туристів із Західної і Східної Європи та Росії.

Давні традиції лікувально-оздоровчий туризм має в країнах Західної та Південної Європи. Найбільша кількість відомих курортів, серед яких переважають бальнеологічні і кліматичні, сконцентрована у Франції, Німеччині, Швейцарії, Австрії та Італії. Більшість курортних центрів у Західній та Південній Європі орієнтовані на заможних клієн-

тів. Так, наприклад, тур тривалістю 15 днів до німецького Баден-Бадену, у вартість якого включене лише розміщення у готелі*** та сніданок, коштує від € 1 тис.

Намагаючись втриматися на ринку лікувально-оздоровчих туристичних послуг, країни Західної Європи диверсифікують послуги, підвищують якість сервісу, розробляють нові методики та підходи до лікування й оздоровлення. Одним із таких нововведень стало створення фітотерапевтичних курортів в Альпах, де використовуються традиції народної медицини, яка широко залучає до процесу оздоровлення цілющі властивості трав.

Значними потенційними можливостями для розвитку курортної справи володіє Україна. Створення сучасної інфраструктури і реклама можуть за короткий час перетворити Хмільник, Трускавець, Миргород, Євпаторію, Саки¹ та багато інших лікувально-оздоровчих центрів на курорти європейського рівня.

Головними районами розвитку лікувально-оздоровчого туризму в країні є Карпати та Крим. Значна кількість санаторно-курортних центрів функціо-

Лікувальна сила природних джерел Чехії відома ще з XIII ст. Але курорт Маріанське-Лазне був заснований на початку XIX ст. лікарем Яном Нером і абатом монастиря міста Тепла – Карлом Рейтенбергером і вважається в країні одним із наймолодших.

Головна заслуга у швидкому розвитку міста, яке виросло на місці непролазних боліт, належить архітекторові Вацлаву Скальнику – автору геніальної градобудівної ідеї: осушити долину, заснувати парки так, щоб вони непомітно переходили в ліс і лише потім, відповідним чином, звести окремі будівлі.

Більшість будов на курорті споруджено у другій половині XIX ст., коли відбувався надзвичайний розвиток курортного міста і кількість його відвідувачів переважала 25 тис. за рік. Частими гостями на курорті були видатні особи: письменники, композитори, вчені й політики з усього світу (І. Гете, М. Твейн, Х. Ібсен, Ф. Ліст, І. Штраус, І. С. Тургенєв, Ф. Шопен, Р. Вагнер, К. М. Вебер, Р. Кіплінг, Т. А. Едісон, А. Дворжак і багато інших). Маріанське-Лазне часто відвідував британський король Едуард VII, який протягом 1899-1908 років побував на курорті 9 разів.

Чудові парки, ліси, специфічна архітектура, насичене культурне, спортивне і громадське життя – все це притаманне цьому чудовому куточку Чехії, де із таємничих глибин Славківського лісу б'ють мінеральні джерела, що мають лікувальну силу.

¹ У 70-х роках нашої ери Пліній Старший (23 або 24-79 рр.) в енциклопедії знань античності "Історія природи", згадує місто Парасине (сучасна назва – Саки) на Кримському півострові, яке, за словами автора "має землю, що зцілює всілякі рани".

нує поблизу великих міст, використовуючи бальнеологічні й лісові ресурси.

Росія належить до країн, які мають відносно розвинуту санаторно-курортну інфраструктуру, розміщення якої співпадає з головною зоною розселення¹. Провідним лікувально-оздоровчим регіоном є Північний Кавказ. Поряд із традиційними бальнеологічними та кліматичними курортами, в азійській частині країни створені клімато-кумисо-лікувальні центри.

У межах американського туристичного регіону безперечним лідером на ринку лікувально-оздоровчого туризму є США. У країні переважають бальнеологічні та приморські курорти. Значний потік туристів, що мають за мету оздоровлення та лікування, спрямований до Куби, Барбадосу, Багамських Островів. Інтенсивно розвивається лікувально-оздоровчий туризм у Бразилії та Мексиці.

На Близькому Сході головні потоки туристів, що піклуються про своє здоров'я, спрямовані до Мертвого моря – унікального лікувального осередку світового значення, де поєднані термальні мінеральні води, лікувальні грязі й особливі біометеорологічні умови.

У країнах Південної, Східної і Південно-Східної Азії, через відсутність традицій, лікувально-оздоровчий туризм на основі використання бальнеологічних ресурсів розвинутий слабо. Натомість цей регіон пропонує лікувально-оздоровчі тури, які ґрунтуються на східних тра-

Курорти країн Америки і Карибського басейну, зокрема, відомі як найдорожчі у світі. Так, на курорті "Некер Айленд", що на Британських Віргінських островах, відпочинок коштує від \$ 30 тис. за ніч. За цю суму можна їсти та пити все, що заманеться, займатися серфінгом, кататися на човні і користуватися Інтернетом та пральною.

Ніч у "Муша Кей", що на Багамах, обійдеться в \$ 24 750. На 60-гектарному острові можуть розміститися 24 особи. У вартість входить харчування, напої, зокрема алкогольні. Переліт і телефон оплачуються окремо. Сюди приїжджають не менш, ніж на три дні.

Величезний басейн із водоспадом, кімнати в різних етнічних стилях є на курорті "Каса контента", що в Маямі. У "мертвий сезон" це коштує від \$ 11 600 за ніч, а в "час пік" — \$ 17 700. За такі гроші матимете кухаря, персонального прислужника, няню, масажиста і лімузин з аеропорту.

¹ Головна смуга розселення в Росії умовно проходить через такі міста: Москва – Нижній Новгород – Казань – Єкатеринбург – Омськ – Новосибірськ – Красноярськ – Іркутськ і співпадає із районами, що мають сприятливі природні передумови для господарювання та проживання населення.

диціях: дихальна гімнастика, масаж, голкотерапія тощо. Лідерами у цьому напрямку є Китай і Таїланд.

Австралія та Нова Зеландія мають всі необхідні ресурси для розвитку лікувально-оздоровчого сегменту туристичної індустрії, але на заваді стоїть їх значна віддаленість від головних центрів зародження туристичних потоків. Але цінова політика авіаперевізників, винищення акул поблизу узбережжя цих країн, висока якість лікувально-оздоровчих послуг роблять регіон популярним місцем оздоровлення серед європейців, японців та американців, особливо, коли в Північній півкулі розпочинається зимовий період.

Набирає силу лікувально-оздоровчий туризм в окремих країнах Африки. Тут швидкими темпами росте популярність курортів Тунісу, Марокко, Єгипту, Кенії, Південно-Африканської Республіки. Для більшості ж держав континенту з їх соціально-економічною відсталістю, несприятливістю природних умов і високим рівнем захворюваності на СНІД, гепатит і інші небезпечні хвороби даний напрямок розвитку, поки що, є нереальним.

На відміну від лікувально-оздоровчого туризму, який базується на використанні природних лікувальних ресурсів, *медичний туризм* зорієнтований на отримання власне лікарських послуг і, як правило, передбачає діагностику, хірургічне втручання та післяопераційну реабілітацію. Причинами, що приводять до формування потужних медико-туристичних потоків, є: різниця у якості і вартості послуг, конфіденційність, бажання отримати нелегальний у своїй країні вид лікування.

Географія медичного туризму надзвичайно широка.

Європа. Франція найбільш відома пластичною хірургією. У Німеччині вартість послуг дуже висока, але завдяки новітньому обладнанню пацієнти, від яких уже відмовились у своїй країні, можуть отримати тут другий шанс. До Австрії і Швейцарії їдуть із захворюваннями серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату. Якість висока, ціни відповідні. Польщу, Угорщину та Словаччину часто відвідують західні європейці, які економлять на лікуванні зубів або пластичних операціях.

Азія та Близький Схід. В Індії лікують практично від усього, особливо затребувані галузі – кардіологія, ортопедія, косметична хірургія. Високий рівень індійської медицини й одні з найнижчих цін на послуги зробили її безперечним лідером на світовому ринку медичного туризму. Таїланд пропонує широкий спектр послуг: від стоматологіч-

них до найбільш складних операцій на серці. До тайських ескулапів приїждять мільйони пацієнтів щороку майже з усіх країн світу. Крім дешевої медицини, їх приваблює хороший сервіс і нагода чудово відпочити. Клініки Ізраїлю пропонують кваліфіковану допомогу з кардіології, хірургії та онкології. Об'єднані Арабські Емірати – країна, яка надзвичайно швидкими темпами розвиває медичний туризм. У 2010 році в Дубаї відкрився медичний центр, що має шанси стати найбільшим і найпрестижнішим у всій Євразії. Малайзію відвідує до 300 тис. медичних туристів, серед яких популярними є послуги стоматологів, косметологів, кардіохірургів. Систему охорони здоров'я Сінгапуру вважають найкращою в Азії. Особливих успіхів сінгапурські медики досягли в кардіології та судинній інженерії.

Північна Америка. Система охорони здоров'я і якість послуг у США вважаються одними з кращих у світі. Але вартість обслуговування дуже висока, тому потоки медичних туристів із США спрямовані до Канади, Мексики та інших країн Америки.

Центральна та Південна Америка. Коста-Ріка, Бразилія приваблюють, здебільшого, медичних туристів зі США, які роблять пластичні операції і користуються послугами стоматологів. Кубинська медицина допомагає десяткам тисяч пацієнтів, здебільшого з Європи та Латинської Америки, широким спектром доступних і якісних послуг.

Медичний туризм розвивається і в Україні. Пацієнти приїждять із країн пострадянського простору, східноєвропейських держав, а також є представники діаспори з Північної Америки. Вони користуються послугами хірургії, стоматології, що дешевші в Україні у декілька разів. Самі українці протягом першого десятиліття 2000-их років витрачали на лікування за межами країни близько \$ 100 млн щорічно.

У межах медичного туризму окремо виділяються *аборт-тури*, спрямовані із країн, де хірургічне втручання з метою переривання вагітності є дуже дорогим або засуджується місцевими громадами, в країни, де подібну медичну послугу отримати простіше і дешевше.

Подієвий туризм – традиційний напрямок розвитку туристичної індустрії. Головна мета такої поїздки – відпочинок та участь у певному заході. Атмосфера свята, яскраві моменти і незабутні враження під час відпочинку належать до головних визначальних рис подорожі.

Подієвий туризм орієнтується на особливі категорії споживачів. Наприклад, учасниками фестивалів і карнавальних турів досить часто

стають люди середнього віку, які досягли певного рівня статків і відпочивають парою чи компаніями з кількох пар. Головна мета їх відпочинку – отримати нові незабутні враження. Тому вимоги до розміщення, харчування, перевезення, культурної програми є особливими. Не рідко учасниками подієвих турів зі спортивною тематикою є молоді люди – фанати спортсменів, для яких якість обслуговування знаходиться на другому плані, а головним стає відчуття причетності до дійства, до якого залучені їх кумири. Часто-густо до участі у подієвих турах залучаються представники ділових і політичних кіл, які поєднують відпочинок із робочими заходами.

Щороку у різних куточках світу організовуються нові події або міняються "адреси" традиційних заходів. Тому подієвий туризм належить до динамічних видів. З іншого боку, саме регулярність події є головною запорукою її популярності і туристичної привабливості. Міцні позиції серед сучасних подій, які приваблюють мільйони туристів, займають літні та зимові Олімпійські ігри, Чемпіонати світу і Європи з футболу, карнавали у Ріо-де-Жанейро, Венеції, національні фестивалі в Індії, Китаї.

Для багатьох людей у всьому світі стало традицією відзначати особливі події у житті, вирушаючи у подорож. До таких подій, насамперед, належать річниці спільного життя і одруження. Дякуючи такій моді, виник окремий вид туризму – **весільний**. Він значно дорожчий від традиційних турів через кілька причин: маршрут формується з урахуванням побажань клієнта, надається персональний гід, обумовлюється спосіб переміщення і спеціальні атрибути весільної подорожі. Для організації весільних турів, як правило, обираються мальовничі, екзотичні країни, території чи місця: Фіджі, Мальта, Мальдіви, Сейшели, Північний полюс, Антарктида, гірські вершини, морські глибини тощо.

В окрему групу доцільно виділяти види подієвого туризму під умовною назвою **"туризм людських слабостей"**, куди належить холостяцький, галантний, алкогольний, тютюновий, наркотичний туризм та інша подібна туристична "екзотика". Мета таких подорожей – розваги, відпочинок, задоволення фізіологічних потреб, участь у заходах доволі сумнівного характеру. На практиці "туризм людських слабостей" досить часто створює соціальні проблеми у місцях, куди спрямовані по-

токи таких туристів, формує у суспільстві негативне ставлення до відвідувачів і до туризму в цілому.

"Холостяцький" туризм – поїздка з метою участі у вечірці напередодні одруження. Розрізняють чоловічі (stag party або bachelor party) і жіночі (hen party) тури. Причинами появи і стрімкого росту кількості холостяцьких турів стали дешевизна авіаквитків (вартість перельоту з Берліна до Барселони, Лондону в Афіни чи з Копенгагена в Пізу при попередньому замовленні буде приблизно однаковою з ціною обіду на двох у престижному ресторані в західноєвропейській столиці), різниця цін на алкогольні напої (вартість горілки "Finlandia" у Берліні складає 25 % від її ціни у Гельсінкі) і різниця на вартість сексуальних послуг (у країнах Східної і Південної Європи вона значно нижча, ніж у країнах Західної і Північної Європи). Лише британці з середини першого десятиліття 2000-их років щороку стали витратити близько £ 430 млн на п'яні вечірки за межами країни. На роль "столиць" холостяцького туризму претендують Амстердам, Берлін, Прага, Будапешт, Барселона. Популярними країнами, де практикується організація холостяцьких вечірок, стали Естонія, Латвія, Словаччина, Польща. Європейською "екзотикою" для stag party-турів вважається Україна.

Галантний туризм (*куртуазний, секс-туризм*) – подорож, однією з цілей якої є знайомство з культурою інтимного спілкування та задоволення базової фізіологічної потреби – сексуальної. Головні регіони як офіційного, так і неофіційного розвитку куртуазного туризму – країни Південно-Східної Азії (Індія, Таїланд, Лаос, В'єтнам, Філіппіни, Камбоджа), Карибський басейн, Європа. Досить часто галантний туризм, особливо нелегальний і неорганізований, належить до негативних соціальних явищ, що несе з собою туризм. Нелегальний секс-туризм сприяє зростанню проституції, злочинності і работоргівлі, захворюваності тощо.

Виділяють жіночий і чоловічий секс-туризм. Жіночий – найбільше поширений у країнах Карибського басейну. Вважається, що він є прерогативою самотніх або нещасливих у шлюбі жінок "бальзаківського" віку. У країнах Карибського басейну цей феномен носить назву "синдром канадської секретарки": "секретарка" – загальний термін для означення представниць нижчих прошарків середнього класу з високорозвинених країн, "канадська" – саме канадкам віддають першість у "відкритті" на Карибах цього виду туризму. За оцінками фахівців, жі-

ночий секс-туризм – динамічний і швидко прогресуючий вид рекреаційно-туристичної діяльності, що пов'язано із зростанням числа самотніх і розлучених жінок.

Чоловічий куртуазний туризм, у порівнянні з жіночим, більшою мірою зорієнтований на задоволення статевого потягу і, зазвичай, не має на меті створення сім'ї. Головні чоловічі сексуально-туристичні потоки зароджуються у країнах із високим рівнем соціально-економічного розвитку і спрямовуються до східноєвропейських, латиноамериканських та південноазіатських держав. Найбільш поширеними формами знайомства з культурою інтимного спілкування є театралізовані вистави, фестивалі, різноманітні види масажу.

Алкольний туризм (*алкотур, алкотуризм, "п'яний туризм"*) – подорож із метою розпивання або придбання алкогольних напоїв. У середовищі самодіяльних туристів на пострадянському просторі можливість неформального спілкування біля багаття під гітарний акомпанемент – важливий спонукальний чинник організації туристичного походу. Відомі й інші приклади. Тури вихідного дня з Фінляндії до Естонії і прикордонних регіонів Росії, з Польщі до України або з Ірану до Туреччини й Азербайджану заради купівлі і/або безкарного розпивання міцних алкогольних напоїв – класичні приклади алкогольного туризму.

Наркотичний туризм – подорож із метою вживання природних наркотичних і психотропних речовин, заборонених у рідній країні, але офіційно чи напівофіційно дозволених у країні перебування. Географія наркотурів досить широка. У Європі визнаним лідером за рівнем розвитку наркотуризму стали Нідерланди з центрами Амстердам і Маастрихт. Індія відома як батьківщина високоякісного гашишу, а індійський штат Гоа – найбільш популярний серед наркотуристів. В Австралії штати Вікторія і Новий Південний Уельс відомі ліберальним законодавством щодо вирощування і куріння коноплі. У Новому Південному Уельсі в містечку Німбін у перші вихідні травня з 1993 року проводиться щорічний фестиваль коноплі Марді Грасс. Південна Америка приваблює наркотуристів можливістю скуштувати психотропний напій айяюску, виготовлений із окремого виду ліан, які ростуть у басейні Амазонки. Перу відома галюциногенними кактусами "Сан-Педро".

Ганджа-тур – вид наркотуризму, подорож із метою дегустації і купівлі місцевих наркотичних речовин із коноплі. Виник у 1960-ті роки,

дякуючи руху хіпі. Перші маршрути із США і країн Західної Європи пролягали до Афганістану, Індії, Непалу, Марокко і Лівану. Згодом Афганістан та Ліван, через напружену внутрішньополітичну ситуацію і військові дії, випали з кола інтересів ганджа-туристів. Натомість з'явилися Нідерланди й Австралія.

Цигарковий (тютюновий) туризм – вид подорожі з метою задоволення фізіологічної, а можливо і соціальної потреби куріння у громадських місцях і закладах харчування. Подібні тури виникли як реакція на заборону куріння в окремих європейських країнах у першій половині 2000-их років і спрямовані до країн, де подібні заборони відсутні. Розвитку цигаркових турів у Європі також сприяє різниця у цінах на тютюнову продукцію і наявність шенгенської зони.

§ 1. 4. 3. АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ТУРИЗМ

Пошук більш оптимальних і дружніх до навколишнього природного середовища шляхів розвитку туризму привів до появи таких понять як "зелений", "природний", "дрібномасштабний", "природно орієнтований", "відповідальний", "сільський", "пригодницький", "аграрний", "агроекологічний", "екоагротуризм". Всі ці терміни та поняття, які вони презентують, не обов'язково означають одне і те ж, хоч деякі мають близьке значення. Об'єднуючись під "дахом" альтернативного, всі вищезгадані види, презентують своєрідну антитезу, альтернативу традиційному масовому туризму і за своїм наповненням, у більшій чи меншій мірі, є екологічними (рис. 1. 35).

Як зазначалося у попередньому параграфі, еволюційний розвиток туризму привів до появи замислу "трьох L" – концепції розвитку туризму, яка орієнтується на подорожі у природу або сільську місцевість і опирається на принципи сталості.

У західній науковій літературі значного поширення набув термін "**екологічний туризм**". Екологічний туризм не пов'язаний із масовим традиційним туризмом. Для нього характерна мала інтенсивність потоків, низька щільність, дисперсність та орієнтація на не урбанізовані території. Визначальною рисою екологічного туризму є його ґрунтування на принципах сталого розвитку.

Екотуризмом прийнято вважати туризм, що базується на природних і археологічних ресурсах (мальовничі ландшафти, викопні рештки, території з рідкісними і зникаючими видами). Це і відрізняє його від масового туризму, який спирається на створені людиною атракції – нічні клуби, ресторани, магазини, тематичні парки, готельні та санаторно-курортні комплекси, пляжі тощо.

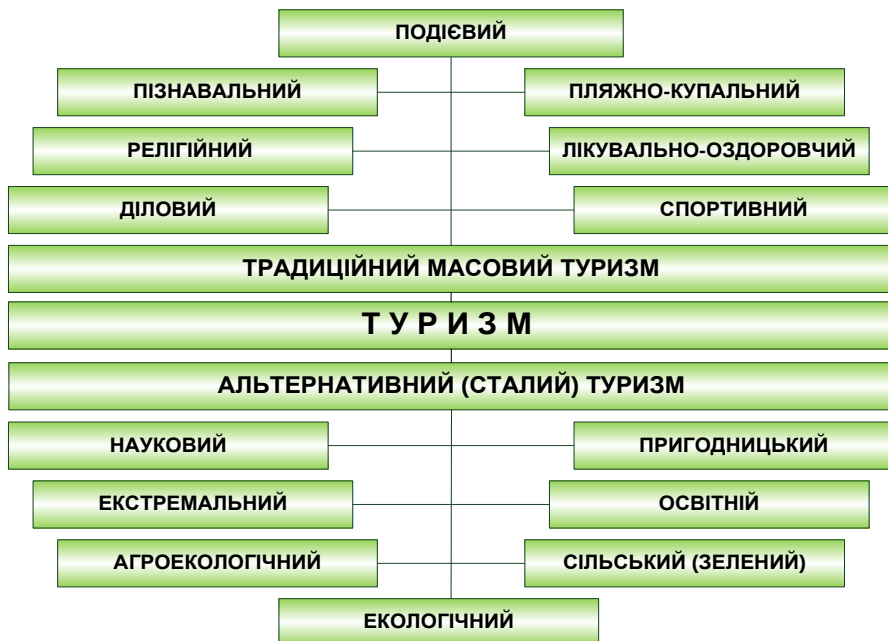

Рис. 1. 35. Головні види масового й альтернативного туризму

Деякі дослідники вважають, що екотуризм повинен бути ексклюзивно зарезервованим за природним туризмом і лише подорожі до відносно незайманих і незабруднених природних територій (переважно заповідних) зі специфічними природними атракціями (коралові рифи, каньйони, озера, гейзери, карстові печери, зникаючі види тваринного світу) можуть рахуватися екологічними. Інші вчені визнають за необхідне включати до екотуристичних об'єктів і антропогенні елементи. Такої точки зору, зокрема, дотримується Світова Туристична Організація, розглядаючи екотуризм як високо відповідальну стосовно довкілля.

ля подорож до відносно недоторканих природних територій із метою споглядання ландшафтів та милування ними, а також сучасними та історичними культурними цінностями, що зустрічаються під час подорожі.

За філософською сутністю екологічний туризм є туризмом альтруїстичним, оскільки благо прийдешніх поколінь, їх право на використання тих же ресурсів і в тому ж обсязі для організації власної рекреаційної діяльності, що й нинішнє, стають морально важливіші від благополуччя власного "я".

Екологічний туризм – вид активного відпочинку в межах відносно недоторканих і природоохоронних територій, де поряд із науково-пізнавальними, культурно-виховними і спортивно-оздоровчими функціями акцентується увага на зв'язках між природним та соціальним середовищем, на наслідках антропогенного тиску, набуваються навички гармонійних стосунків між людиною та природою, формується ресурсозберігаючий стереотип поведінки на рівні особистості.

Альтруїстичне ставлення до власного дозвілля не досягається шляхом одного декларування необхідності берегти оточуюче природне середовище. Це – надзвичайно тривалий і складний процес рефлексії, який передбачає усвідомлення крихкості і вразливості біосфери, повну чи хоча б часткову відмову від егоїстичних поведінкових кодів при організації власного відпочинку. Останнє положення є чи не головним у всій системі побудови соціально-психологічного фону концепції екологічного туризму, бо егоцентричність закладена в самій суті рекреаційної діяльності. Адже відновлення психофізичної енергії людини апріорі передбачає підпорядкованість її інтересам і потребам всього ресурсного потенціалу, а комфортність відпочинку вже давно стала одним із визначальних чинників його якості. Тому навіть тимчасова відмова від комфорту чи моторизованого пересування під час відпочинку вимагає моральних і фізичних зусиль та йде врозріз із усталеними принципами організації рекреаційної діяльності.

Розвиток екотуризму не заперечує і не підміняє собою традиційних видів організації людиною власного дозвілля. Екологізація відпочин-

ку – свідомий вибір особистості, яка віддає перевагу активному відпочинку і гармонійним стосункам з оточуючим природним середовищем.

Долучення до екотуризму можливе двома шляхами: впровадженням "чистого" екотуризму або, застосування так званих, "м'яких" його форм, тобто більш чи менш значного доповнення до традиційного курортно-пляжного відпочинку. Деякі фахівці вважають, що лише з підтримкою великомасштабного масового туризму екотуризм може досягти своїх базових цілей – збереження природи і сталого розвитку. Інші ж наполягають на тому, що екотуризм мусить залишатися відокремленою частиною глобальної туристичної індустрії. Очевидно, що істина, як завжди – посередині і екотуризм може охоплювати обидва зазначені підходи.

Звичайно, чистий екотуризм, супроводжуваний значним фізичним напруженням, а інколи і ризиком, мінімальним комфортом, а часом і його повною відсутністю, скромним польовим харчуванням, під силу далеко не кожному туристу. Еко туристи – люди із особливими інтересами. Як правило, вони добре інформовані, незалежно мислячі, вибагливі до якості навколишнього середовища, цікавляться пізнанням природи, усвідомлюють необхідність її збереження, шукають і прагнуть нового досвіду і самореалізації. Більшість еко туристів не зважають на труднощі, не вимагають розкішних готелів та обслуговування, а насолоджуються красою природи, культурною спадщиною і новими знаннями. Чистий еко туризм, зазвичай, покладається на просту загальну та туристичну інфраструктуру, що виходить із місцевих можливостей приймаючого регіону. Це більш дозволено, ніж курорт як у плані залучення інвестицій, так і використання ресурсів.

Деякі країни, здебільшого ті, що розвиваються (Центральноафриканська Республіка, Лаос, Домініка), фокусуються на розвитку чистого еко туризму і розглядають його як ресурс фінансових надходжень, які допоможуть облаштувати заповідні території та сприятимуть підвищенню добробуту місцевих громад.

У той же час, еко туризм стає сегментом масового туризму. Скажімо, деякі країни Карибського басейну намагаються використати еко туристичний потенціал не тільки для спеціалізованого ринку, а також і як доповнення до інших форм туризму. Зокрема, шляхом урізноманітнення "sea-sun-sand"-продукції м'якими еко туристичними

пропозиціями (велосипедні чи пішохідні прогулянки, рафтинг – водні спуски на човнах, байдарках, каное чи плотах гірськими річками, туристичний похід із принаймні однією ночівлею поза готелем, спостереження за птахами, фотографування красивих краєвидів, дайвінг – знайомство з аквасистемами при зануренні у водні глибини з використанням відповідного обладнання тощо).

У туристичних районах Кенії, Коста-Ріки, Мексики практикується організація відпочинку, що складається з двох частин. Наприклад, один тиждень – традиційний курортний відпочинок з проживанням у комфортабельному готелі з відвіданням пляжів, барів, казино, нічних клубів, торговельних центрів. Другий тиждень присвячений пізнанню природи. Такі м'які форми екотуризму мають велике освітнє значення. Вони підвищують екологічну свідомість традиційного "пляжного" туриста, збільшують можливість поповнення армії "чистих" екотуристів.

Розвиток концепції екотуризму бере свій початок із 70-их років ХХ ст. Породжена дією різних причин, концепція практично одночасно почала розроблятися в Латинській Америці та Африці.

Соціальним стимулом для розробки концепції "м'якого" або "екологічного" туризму стала негативна реакція на туризм з боку населення країн третього світу. На Гавайях зародилася хвиля протесту проти традиційного туризму, побічним наслідком якого стали злочинність, проституція й екологічна криза. Цей протест був підтриманий як населенням країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, які підтримують християнські цінності, так і низкою організацій, що опікуються проблемами туризму, серед них Всесвітня Рада з туризму у країнах третього світу у Бангкоку, Інститут Тихоокеанських досліджень Фіджі, Християнська конференція Азії та Сінгапуру.

Були й економічні передумови для впровадження екотуристичних технологій у практику господарювання. У Латинській Америці екотуризм почав розглядатися як альтернатива лісозаготівельній промисловості, розвиток якої призводив до знищення тропічних лісів – скарбниці біологічної різноманітності та виробника планетарного кисню. Було запропоновано використовувати тропічні лісові масиви для потреб міжнародного екотуризму на противагу лісозаготівлі.

На африканському континенті розвиток екологічного туризму став сегментом нової природоохоронної моделі, що стала розроблятися вченими та адміністраціями національних парків замість старої коло-

ніальної схеми. За часів колоніалізму африканські національні парки створювалися як ексклюзивні володіння для білих туристів, науковців, мисливців. Місцевому населенню, яке насильно переселялося за межі територій парків, не дозволялося відвідувати священні місця чи місця поховання родичів, полювати, збирати трави, плоди, заготовляти дрова. Отож парки охоронялися, в першу чергу, від місцевих жителів, хоч останні мали напрацьований впродовж століть значний досвід життя у гармонії з природою.

Проблеми знищення природи і загроза зникнення біологічних видів в Африці з'явилися якраз із прибуттям європейських поселенців та мисливців. Незважаючи на цю реальність, колоніальну природоохоронну філософію було взято на озброєння постколоніальними урядами. Це призвело до глибоких протиріч між місцевим населенням та адміністраціями національних парків через зростання браконьєрського полювання на слонів та носорогів, нелегального випасу худоби, заготівлі дров тощо.

Замислившись над створенням нової природоохоронної моделі, фахівці прийшли до висновку, що зникаючі види і вразливі екосистеми можуть бути збережені лише в тому випадку, якщо населення, що живе поблизу парків, буде фінансово зацікавлене в розвитку заповідних територій і туризму, а відтак – у збереженні природи. Місцеві жителі повинні мати компенсацію за можливі втрати інших прибутків (полювання, лісозаготівля тощо) через організацію заповідних територій.

Вперше на африканських теренах новий підхід був запроваджений у Кенії, де нараховується більше 50 національних парків і заповідників. Два з них (заповідник Масаї-Мара і національний парк Амбоселі), найбільш відвідувані туристами, були передані під контроль місцевих органів влади, які, відповідно, почали отримувати надходження від вхідних квитків, готелів, ренти туристського спорядження. Ці кошти йшли на реалізацію місцевих проектів. Значна кількість місцевих жителів отримала роботу та стабільний зарібок. Все це дало відчутні результати: якщо в Кенії загалом за період із 1975 по 1990 рік популяція слонів через браконьєрське полювання зменшилася на 85 %, а носорогів – на 97 %, то у вищезгаданих заповідних територіях скорочення не відбувалося. Кенійський досвід був підхоплений і розвинутий

багатьма іншими країнами, для яких екотуризм став надійним і стабільним джерелом прибутків (рис. 1. 36).

Валютні надходження від екотуризму перевищують прибутки від експорту бананів у Коста-Ріці, кави – в Танзанії та Кенії, текстилю і біжутерії – в Індії. Лише один руандійський парк Вірунга забезпечує прибуток в \$ 1 млн на рік на вхідних квитках і \$ 9 млн інших надходжень (готелі, екскурсійне обслуговування, сувеніри, прокат обладнання). Головним об'єктом споглядання, що приваблює тисячі туристів, є гірська горилла і її життя в природних умовах. Вхідний квиток за день спостереження коштує \$ 170.

Рис. 1. 36. Основні регіони інтенсивного розвитку екологічного туризму

Було підраховано, що один живий лев у природних умовах здатний щороку "заробляти" на туристах \$ 7 тис., замість одноразових \$ 8 тис. у ролі мисливського трофею, а стадо слонів може "полегшувати" гаманці екологічних туристів на \$ 610 тис. щорічно.

Використання земельних ресурсів для потреб екотуризму, тобто спостереження за природою, виявилось вигіднішим, ніж сільськогосподарська діяльність. Прибутки від екотуризму складають \$ 40 на 1 га, проти \$ 0,8 у випадку сільськогосподарського використання. У Південно-Африканській Республіці прибутки від організації екскурсій у дику природу в 11 разів вищі, ніж від вирощування великої рогатої худоби.

Подібні розрахунки проводилися у багатьох регіонах світу, зокрема, в Британській Колумбії (Канада), щодо доцільності використання земель як екотуристичного об'єкту чи лісозаготівельної території. Екотуризм виявився безперечним переможцем.

Роки практичного розвитку екотуризму показали поряд із безперечно позитивним досвідом (підвищення освітнього рівня мандрівників, надходження коштів для охорони навколишнього середовища, сприяння економічному розвитку місцевих громад тощо) наявність негативних наслідків такого роду діяльності та спроб їх усунення.

Справа в тому, що у самій концепції розвитку екологічного туризму існує протиріччя. Заохочуючи подорожі до недоторканих місць, екотуризм може спричинити їх деградацію, а то й повну руйнацію. Багато екосистем є вразливими і нестійкими. Є небезпека, що в намаганні наблизитися до них та пізнати може бути пошкоджено те, що на початку розглядалося як таке, що потребує охорони. Хоч у більшості екотуристи добре інформовані й екологічно "підковані" люди, але часом і вони зловживають довіллям. Та навіть і абсолютно зразкові візитери своєю кількістю приводять до якісних, як правило, негативних змін в екосистемах.

Екотуристи можуть реально послужити справі збереження природи. Досить поширеним серед свідомих і досвідчених екотуристів є поєднання мандрівки із збиранням корисної інформації для адміністрації парків (про місця пожеж, вирубані ділянки, випадки браконьерства) чи прибиранням території.

Значна частина туристів із високо розвинутих країн має високу екологічну культуру. Їдучи на пікнік, вони обов'язково беруть із собою дрова, а для приготування їжі застосовують гриль чи компактні газові плити. На території національних парків туристи користуються лише прокладеними і спеціально маркованими стежками. Наприклад, американські водії, час від часу, з власної ініціативи влаштовують приби-

У літературі наводиться чимало прикладів різноманітних екотуристичних акцій. Найцікавішим серед них видається той, який розповідає про німецьких екотуристів, які збирали сміття з пляжів і коралових рифів поблизу Мальдівів і відправляли його для подальшої переробки до Німеччини.

За повідомленнями засобів масової інформації, подібна акція, в якій брали участь представники 140 країн, відбулася влітку 2002 року в районі найвищої гірської точки Європи. Із схилів Монблану було зібрано та вивезено 40 т сміття.

рання території поблизу кемпінгів, автострад і на "тихих дорогах"¹. Це пояснюється не стільки дисциплінованістю, скільки турботою про рослинний і тваринний світ та ґрунтовий покрив. У той же час, серед американців та європейців точаться суперечки про доцільність гасіння лісових пожеж у межах природоохоронних територій у випадку, якщо вони не загрожують життю людей. Все це пояснюється однією тезою – природа, в місцях, де це можливо, повинна існувати і розвиватися сама по собі, без втручання людини.

Накопичуючи як позитивний, так і негативний досвід, екотуризм набув значного поширення впродовж трьох останніх десятиліть. Нині екотуризм є найбільш динамічною частиною світового туризму. Згідно даних Світового ресурсного інституту, кількість туристів загалом зростає на 4 % в рік, тоді як екотуристів – на 10 %.

Багатьма країнами екотуризм розглядається як нова платформа для посилення конкурентоздатності на міжнародному ринку туристично-рекреаційних послуг. Так, зокрема, американські аналітики пов'язують майбутнє міжнародного туризму на терені США з використанням багатих природних екотуристичних ресурсів. Японське бюро міжнародного туризму розглядає пригодницький і екологічний туризм як перспективний сегмент національного туризму як для своїх, так і закордонних відвідувачів. Австралійські та новозеландські експерти, спираючись на ефективний попередній досвід, очікують, що екологічний туризм буде головним напрямком розвитку туристичного сектору національних економік.

У багатьох країнах світу з різним рівнем розвитку розробляються великі екотуристичні проекти. Лише протягом 1997 року Бразилія вклала \$ 200 млн у розвиток екотуризму в 9 амазонських штатах. Кілька центральноамериканських країн згуртували свої зусилля для створення міжнародної екотуристичної індустрії на основі об'єднання національних природно-паркових систем. Значного вкладу в соціально-

¹Американським президентом Біллом Клінтоном у 1998 р. був підписаний законопроект, який отримав назву "Тиха дорога". Він спрямований на покращання транспортної інфраструктури країни саме під кутом зору туристів-автомобілістів. Реалізація проекту розрахована на 1998-2003 роки і передбачає виділення \$ 270 млн для обладнання оглядових майданчиків поблизу атрактивних об'єктів, де обов'язково міститься інформація про об'єкт і \$ 148 млн для технічного переоснащення самих доріг і місць для відпочинку – мотелів, кемпінгів тощо. "Тихі дороги" – система шосейних шляхів, прокладених в межах природоохоронних територій або в місцевостях із привабливими панорамними об'єктами споглядання.

економічний розвиток Центральної Америки очікують від реалізації грандіозного проекту "Світ Майя" (*Maya World*), що розробляється Белізом, Мексикою, Гватемалою та іншими країнами. Екотуристичні програми, що фінансуються Європейським Союзом, здійснюються в Європі, зокрема в Болгарії та Словенії. Перші кроки екотуризму робить і в Україні. Наша держава має потужну ресурсну базу, що дозволяє віднести екотуризм до перспективних напрямків розвитку туристичної галузі.

Підвидом екологічного туризму вважається так званий "*туризм долі*" або "*туризм останнього шансу*"¹. Це – нова тенденція, яка полягає у відвідуванні екосистем, що швидко деградують або перебувають на межі зникнення у силу дії глобального потепління або господарської діяльності. Наприклад, крижана шапка Кіліманджаро, льодовики Патагонії, корали Великого Бар'єрного рифу. Такий вид подорожей перебуває нині на підйомі, але несе з собою загрози ще швидшого зникнення вразливих екосистем.

Сільський (зелений) туризм і його різновид *агротуризм* концентруються на сільських територіях. Вони передбачають розвиток туристичних шляхів і місць відпочинку в межах руралістичних ландшафтів, створення сільськогосподарських і народних музеїв, а також обслуговуючих центрів з певним набором послуг.

Сільський туризм має багато спільного з екологічним туризмом і часто відповідає багатьом його пріоритетам: збереження природного та культурного середовища, підтримка добробуту місцевої громади. У сільській місцевості туристам пропонується низка послуг, що включають екотуристичні програми: кінні та велосипедні прогулянки, піші маршрути національними парками, заказниками, заповідниками, збирання ягід, лікарських рослин та грибів. Але сільський і екологічний туризм відрізняються головними цілями використання вільного часу й базовими мотивами подорожування. Сільський туризм – стаціонарний відпочинок у сільській місцевості, тоді як екотуризм – активне відкриття дикої природи, традицій і культури місцевого населення, їх глибоке пізнання й сприйняття. Сільські оселі можуть використовуватися як база для ночівлі та харчування екотуристів.

¹ Терміни "туризм долі" і "туризм останнього шансу" ввів у 2007 р. Кеннет Шапіро – головний редактор журналу "Travel Age West".

Практичний розвиток сільського туризму йде двома шляхами – "змішаним" і "чистим". Перший опирається на фермерські господарства, які спеціалізуються на різних видах аграрного виробництва і додатково пропонують туристичні послуги, другий – орієнтується лише на обслуговування туристів і розвивається в сільській місцевості у формі при шляхових міні-готелів.

Україна не лишилася осторонь загальносвітових тенденцій розвитку нового виду туристичної діяльності. Наша держава робить перші кроки на шляху до усвідомлення значущості цього явища і намагається створити сприятливе правове й економічне середовище для діяльності населення у царині сільського туризму.

Особливо актуальним розвиток сільського туризму є для аграрних регіонів країни, до яких, насамперед, належать Українське Полісся, Карпати, Поділля. На користь цьому твердженню можна навести кілька аргументів.

По-перше, сільський туризм сприятиме стабілізації економічної ситуації в сільській місцевості України, оскільки має всі підстави аби перетворитися на джерело додаткових прибутків для селян, стати "поставником" робочих місць і стимулюючим чинником розвитку підприємництва, народних промислів, лісового господарства, сфери обслуговування та сільськогосподарського виробництва, в тому числі таких його галузей як ставкове рибицтво та бджільництво. Туризм спонукатиме селян вивчати культуру рідного краю та освоювати нові професії, такі як гід-провідник, екскурсолод, менеджер.

По-друге, аграрні регіони володіють потужним природно-ресурсним і культурно-історичним потенціалом, який недостатньо використовується в туристичній діяльності. Насамперед, це стосується районів, прилеглих до морів, річок, озер, а також сільських поселень, які розташовані в Криму, Карпатах, у безпосередній близькості від лісових масивів, визначних пам'яток історії та культури.

По-третє, розвиток сільського туризму може допомогти стабілізувати і покращити демографічну ситуацію. Цілком імовірно, що впровадження і успішний розвиток агротуристичного бізнесу і супутніх виробництв приведе до закріплення у сільській місцевості населення молодших вікових груп, що сприятиме відновленню демографічного потенціалу сільських регіонів України.

По-четверте, створення і реалізація сільського туристичного продукту створить можливості для реального використання вигідності географічного положення більшості аграрних регіонів. Близьке розташування поліських областей від столичної агломерації забезпечить наявність споживачів сільського туристичного продукту, а прикордонність дозволяє просувати національний туристичний продукт на ринки країн Європейського Союзу і безпосередніх сусідів: Польщі, Словаччини, Румунії, Молдови, Угорщини, Росії та Білорусі.

Уже на початкових стадіях розвитку організатори агротуризму повинні усвідомлювати, що в аграрних регіонах країн-сусідів сформовані схожі з Україною передумови розвитку даного виду рекреаційно-туристичної діяльності. Тому пошук власної ринкової ніші шляхом розробки і реклами оригінального туристичного продукту, який поєднуватиме національну культурну традицію, українську ментальність і сучасні підходи до організації якісного відпочинку, – пріоритетні завдання при формулюванні стратегічних цілей розвитку сільського туризму в країні.

По-п'яте, результати проведених соціологічних опитувань свідчать, що майже 55 % мешканців України віддають перевагу короткотривалому відпочинку в сільській місцевості, вважаючи його найбільш прийнятним у нинішній соціально-економічній ситуації. Схожа ситуація склалася і в європейських державах. Статистика свідчить, що 35 % міських жителів країн Євросоюзу віддають перевагу відпустці проведеної у сільській місцевості. У Нідерландах частка потенційних сільських туристів ще вища – 49 %.

Метою **наукового туризму** є експедиційне вивчення природних, археологічних та етнографічно-краєзнавчих особливостей регіонів. Слід зауважити, що наукові тури зорієнтовані не лише на професійних вчених. Звичною практикою є організація подорожей з науковою метою для членів різноманітних союзів, асоціацій, товариств або залучення до наукових польових досліджень, які не вимагають високої кваліфікації, всіх бажаючих.

Пригодницький туризм покликаний вирвати людину із урбаністичного "полону" і повернути її до "природи". Зміна усталеного ритму життя, отримання нового досвіду, активізація життєвих сил – далеко не повний перелік соціальних потреб, які задовольняються пригодницькими турами. Якщо екологічний туризм орієнтується на людей із

певними запитами і рівнем підготовки, то пригодницький – на пересічного споживача туристичних послуг, який отримує екологічну інформацію і здобуває навички спілкування з природним оточенням під час подорожі. Головна вимога при цьому – добрий фізичний стан учасника туру. Елементи пригодницького туризму все частіше з'являються в арсеналі організаторів традиційного відпочинку, що значно урізноманітнює його і приваблює споживача. Популярним видом пригодницького туризму стали робінзон-тури, які організовуються не лише на безлюдні тропічні острови, а і у віддалені від людських осель лісові або болотні масиви помірних широт.

Витоки "**темного туризму**" слід шукати у Середньовіччі. Саме тоді тисячі охочих до кривавих видовищ стікалися до місць проведення аутодафе і публічних страт злочинців. Нинішній "темний туризм" пов'язаний із відвідуванням місць скоєння жахливих злочинів, полів бою або актів геноциду. Його підживлюють різні мотиви: жалоба, пам'ять, освіта, моторошна цікавість і навіть розвага.

Протистояння між християнським та ісламським світами призвело до появи **джихад-туризму**. Цей термін з'явився у широкому вжитку у 2010 р. і використовується для означення подорожі з метою розвідки або підготовки терористичного акту. Він набуває зневажливого відтінку у випадку, коли йдеться про мандрівників, які шукають контакту з терористичними угрупованнями задля цікавості.

Туризм міських нетрів – відвідування бідних районів великих міст має досить давню історію. Оксфордський словник англійської мови називає точну дату зародження цього явища – 1884 р. У Лондоні та Нью-Йорку серед багатії верхівки суспільства поширилися і набули популярності тури до бідних районів для знайомства з життям бідноти.

Поштовхом до активізації сучасного туризму міських нетрів стала світова прем'єра стрічки "Мільйонер з нетрів" у 2008 р., події якої розгортаються в індійському місті Мумбаї. Імпульс був настільки сильним, що вже у грудні 2010 р. у Брістолі (Велика Британія) відбулася міжнародна конференція, присвячена туризму нетрів. На сьогодні найбільш популярними напрямками для охочих поринути у світ бідних є Бразилія (фавели Ріо-де-Жанейро), Індія (нетрі Мумбаю, Колкати та інших великих міст), Китай (хутонги Пекіну), Південна Африка та Намібія (тауншипи – резервації, де і після ліквідації системи апартеїду мешкає

чорношкіре населення). Туристами, які відвідують міські нетрі, рухають цікавість, соціальне порівняння, освіта, можливість отримати нові гострі враження.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Головні тези до даного розділу зводяться до наступних положень:

Одним із важливих моментів у практиці організації туристичної діяльності є класифікація туризму, природа якої полягає у виділенні окремих його форм і видів за різноманітними ознаками, напрямками та підходами. Форми туризму – способи упорядкованого існування туризму як суспільного явища.

Існують три основні форми туризму: внутрішній туризм, в'їзний туризм і виїзний туризм. Вони можуть комбінуватися різними способами, формуючи такі додаткові форми туризму: туризм у межах країни, національний туризм і міжнародний туризм.

Види туризму – ряди різновидів туризму, структуровані згідно певної типологічної чи класифікаційної ознаки.

Туризм із метою розваг і відпочинку, що об'єднує оздоровчий, любительський спортивний, пізнавальний туризм, екскурсійну діяльність – є найбільш популярним видом організації відпочинку. Основними ареалами поширення такого туризму є узбережжя різноманітних водойм у літній період. Особливою популярністю користуються узбережжя теплих морів та океанів. Туризм із метою розваг і відпочинку домінує в глобальному масштабі. На нього припадає близько $\frac{2}{3}$ від загальної величини міжнародних туристичних потоків.

Діловий туризм включає поїздки зі службовою метою без отримання прибутків за місцем відрядження. Діловий туризм поділяється на бізнес-туризм, конгресно-виставковий, інсентив-туризм та шоп-туризм.

Релігійний туризм – найбільш давня форма туризму, загальносвітове явище культури. Він розвивається у формі паломництва і передбачає духовне збагачення учасників релігійних турів. Часто паломництво є обов'язковим елементом загальнокультурного саморозвитку віруючої людини. Найбільш потужні світові релігії – християнство, мусульманство і буддизм – приділяють йому дуже велику увагу і вважають однією з головних чеснот віруючої людини. Християни та мусульмани здійснюють паломництво у певних часових рамках, що приурочено до релігійних свят. Буддизм не заохочує масової одночасності в паломництві, акцентуючи увагу

на внутрішній готовності людини відвідати релігійні святині і вклонитися їм.

Лікувально-оздоровчий туризм має ряд особливостей, які вирізняють його серед інших видів масового туризму: перебування на курорті повинно бути тривалим (3-4 тижні, інакше досягнення лікувального ефекту буде малоймовірним); лікування на курорті є дорожчим, ніж традиційний пляжно-купальний чи гірськолижний відпочинок (саме тому лікувально-оздоровчий туризм опиняється в центрі уваги при розробці стратегії розвитку соціального туризму); послугами курортів користуються особи старших вікових груп (причиною є загострення чи поява хронічних захворювань, лікування яких є ефективним саме в курортних центрах); функціонування курорту неможливе без відповідного устаткування і спеціально підготовленого персоналу.

Медичний туризм зорієнтований на отримання лікарських послуг і передбачає діагностику, хірургічне втручання та післяопераційну реабілітацію. Причинами, що приводять до формування потужних медикотуристичних потоків є: різниця у якості і вартості послуг, конфіденційність, бажання отримати нелегальний у своїй країні вид лікування.

"Туризм людських слабостей" (холостяцький, галантний, алкогольний, тютюновий, наркотичний туризм тощо) досить часто створює соціальні проблеми у місцях, куди спрямовані потоки таких туристів, формує у суспільстві негативне ставлення до візитерів і до туризму в цілому.

Екологічний туризм – вид активного відпочинку в межах відносно незайманих або природоохоронних територій, де поряд із науково-пізнавальними, культурно-виховними і спортивно-оздоровчими функціями акцентується увага на зв'язках між природним та соціальним середовищем, на наслідках антропогенного тиску, набуваються навички гармонійних стосунків між людиною та природою, формується ресурсозберігаючий стереотип поведінки на рівні особистості.

Сільський туризм має багато спільного з екологічним туризмом і часто відповідає багатьом його пріоритетам: збереження природного та культурного середовища, підтримка добробуту місцевої громади. У сільській місцевості туристам пропонується низка послуг, що включають екотуристичні програми: кінні та велосипедні прогулянки, піші маршрути національними парками, заказниками, заповідниками, збирання ягід, лікарських рослин та грибів. Але сільський і екологічний туризм відрізняються головними цілями використання вільного часу й базовими мотивами подорожування. Сільський туризм – стаціонарний відпочинок у сільській місцевості, тоді як екотуризм – активне відкриття дикої природи, традицій і культури місцевого населення, їх глибоке пізнання та сприйняття.

Мета наукового туризму – експедиційне вивчення природних, археологічних та етнографічно-краєзнавчих особливостей регіонів.

Головне завдання пригодницького туризму – вирвати людину з урбаністичного "полону" і повернути її до "природи".

ГЛОСАРІЙ ДО РОЗДІЛУ

Авіаційний туризм – організована туристична подорож з метою вивчення льотної справи або участі у тренувальному польоті на військовому літаку чи гелікоптері.

Автобусний туризм – група туристична подорож автобусом згідно визначеного маршруту; окремий підвид автомобільного туризму.

Автомобільний туризм – подорож, часто самодіяльна й індивідуальна, із певною метою і за певним маршрутом, яка здійснюється на автомобілі. Виник у XIX столітті і лишається одним із найбільш популярних видів туристичної подорожі, яка забезпечує максимальну свободу вибору маршруту, часу проведення, інтенсивності пересування тощо.

Автомототуризм – вид спортивного туризму, який здійснюється на наземних транспортних засобах, оснащених двигуном внутрішнього згорання (автомобіль, мотоцикл, мопед і т. ін.). Реальний розвиток на пострадянському просторі отримав у 1980-их роках.

Агроекологічний туризм – туризм із метою відпочинку й оздоровлення, що передбачає використання сільського (фермерського) господарства як головного засобу розміщення й обслуговування туристів, де виробництво сільськогосподарської продукції ведеться із застосуванням екологічно м'яких технологій.

"Адреналіновий" туризм – види туристичної діяльності, пов'язані з ризиком та емоційною напругою, яка супроводжується надходженням у кров адреналіну – гормону, що підвищує споживання кисню і збільшує артеріальний тиск, вміст цукру в крові, стимулює обмін речовин.

Археологічний туризм – подорож, мета якої – пошук пам'яток археології, розкопки

городищ, курганів, давніх поселень, вивчення знайдених слідів давніх культур, артефактів і т. ін.

Байкінг – вид туризму й активного відпочинку з використанням для пересування велосипедної техніки.

Балунінг – прогулянка чи подорож на повітряній кулі.

Банджи-джампінг – стрибки з мостів чи спеціально обладнаних майданчиків із еластичним страховим кріпленням на ногах; вид екстремальних розваг і активного відпочинку.

Бекпакінг – самодіяльний туристичний похід; подорож, здійснена самотужки з принциповою відмовою від послуг туристичної фірми.

Бердвотчинг-тур – екологічна туристична подорож із метою спостереження за життям диких птахів у природних умовах, їх фотографування, вивчення тощо.

Боутинг – водна подорож із метою розваг і відпочинку, яка включає рибалення з човна чи катеру на основі екологічного принципу: "впіймав і випустив" (йдеться про рибу, яка не відповідає певним стандартам за величиною чи є "червоною", тобто збирається нереститися).

Велосипедний туризм – мандрівка, вид спортивного туризму й активного відпочинку з використанням для пересування велосипедної техніки.

Весільний тур (весільний туризм) – мандрівка з метою проведення весільної церемонії і/або "медового місяця".

Винний тур – подорож до країн чи окремих регіонів для знайомства з культурою виробництва і споживання алкогольних напоїв (вин, коньяку і бренді, рому, віскі, джину, горілки, текили, саке тощо). Часто поєднуються з кулінарними турами (див. відповідну статтю). Виникли у XIX столітті у Франції. Найбільш популярні маршрути винних турів пролягають виноградарськими регіонами Франції, Португалії, Іспанії,

Італії, Південно-Африканської Республіки. В Україні на організації винних турів спеціалізуються АР Крим і Закарпаття.

Віндсерфінг – плавання водною поверхнею на спеціальній дошці, оснащеній вітрилом на щоглі з шарніром внизу, вид активного водного відпочинку.

Вітрильний туризм – окремий вид спортивного туризму, активний відпочинок на воді з використанням для пересування вітрильників.

Водний туризм – окремий тип туризму, виділений за характером середовища, в якому відбуваються туристичні процеси; різні види подорожей, активного й екстремального відпочинку на водних об'єктах.

Гастрономічний тур – туристична поїздка з метою знайомства з кулінарною культурою народів і країн. Окремий вид гастрономічного туру – *дегустаційний* або *винний тур* – подорож, яка знайомить із особливостями і традиціями вживання алкогольних напоїв та технологією їх виробництва і зберігання.

Груповий туризм – туристична подорож, інколи самодіяльна, але в переважній більшості, організована турагентом/туроператором, в якій бере участь більше 5-6 осіб.

Даунхілл – швидкісний спуск із гори на велосипеді; вид екстремального туризму.

Дайвінг – підводне плавання зі спеціальним обладнанням з метою відпочинку й отримання нових вражень і знань; вид активного підводного туризму. При дотриманні відповідних вимог – елемент екологічного туризму.

Екоагротуризм – вид туризму, який передбачає використання гостьових будинків у сільській місцевості без господарів або агроосель, розташованих у межах чи поблизу природоохоронних об'єктів, які, поряд із заняттям екологічно м'яким сільським господарством, пропонують широкий спектр екологічних (робінзонада, спостереження за життям диких тварин і птахів у природних умовах тощо) і спортивно-туристичних занять (рибальство, мисливство, збирання лікарських рослин, грибів тощо).

Елітний туризм (еліт тур, VIP-туризм) – види туризму, доступні обмеженому колу

споживачів, як правило, через високу вартість послуг чи надмірну складність маршрутів, що вимагає спеціальної підготовки; туризм для певних категорій населення.

Етнокультурний туризм – подорож до сільської місцевості з метою ознайомлення з елементами етнічної (народної) культури.

Індивідуальний тур – туристична подорож за визначенням маршрутом, терміном і набором послуг, замовлених клієнтом на свій розсуд. Індивідуальний тур включає розміщення, харчування, трансферт, екскурсійно-розважальну програму й інші послуги, які обумовлені в контракті.

Кінний туризм – подорож верхи з метою відпочинку, отримання нових вражень; вид туризму, виділений за способом пересування.

Кулінарні тури – відвідування країн і окремих регіонів для знайомства з місцевою/національною кухнею і культурою споживання їжі. Часто поєднуються з винними турами (див. відповідну статтю). Виникли у ХІХ столітті у Франції.

Культурний туризм – 1) подорож із метою ознайомлення з побутовими і соціально-культурними особливостями народів світу та окремих країн. Культурний туризм сприяє підтримці місцевих ремесел і промислів там, де ще не склалася надійна база для промислового чи сільськогосподарського розвитку або вона значно вичерпала можливості розвитку; 2) подорож, метою якої різноманітні культурно-мистецькі заходи – концерти, фестивалі, театральні вистави тощо.

Літературний туризм – туристичні подорожі з метою знайомства із життєвим шляхом письменників, поетів чи відомих літературних героїв, до місць, пов'язаних з їх перебуванням або описаних у творах.

Мисливський туризм – туристична подорож з метою полювання на диких звірів і птахів. Розрізняють організовані і самодіяльні мисливські тури.

Молодіжний туризм – форма організованого туризму, що, більшою мірою, орієнтується на якість/ціну/набір послуг, ніж на віковий ценз туристів, який коливається в межах 15-40 років. Вважається, що споживач молодіжного туристичного продукту

менш вибагливий до комфорту й умов розміщення, зорієнтований на активний відпочинок зі значними фізичними навантаженнями.

"М'який" екотуризм – комбінований відпочинок, що складається з двох частин:

1) традиційний, як правило, пляжно-купальний відпочинок із високим рівнем комфортності й обслуговування та шоп-туризм; 2) подорож "у дику природу", яка передбачає ознайомлення з відносно недоторканими територіями, певну відмову від комфорту і моторизованого пересування та фізичні навантаження.

Науковий туризм – вид альтернативного і ділового туризму, головною метою якого є польові експедиційні дослідження й спостереження певних явищ, об'єктів і процесів, робота з архівними й бібліотечними фондами, спілкування з однодумцями тощо.

Нерухомість-тур – спеціальні ексклюзивні кількадевні поїздки, які організовують транснаціональні будівельні компанії для бажаючих вкласти інвестиції в житло за кордоном.

Ностальгійний туризм – індивідуальна подорож з метою відтворення власного життєвого шляху; намагання подолати плінність часу просторовим поверненням у місця, пов'язані з доленосними подіями, дитинством, юністю тощо. Більшою мірою характерний для літніх людей.

Оздоровчий (рекреаційний) туризм – подорож із метою відпочинку, оздоровлення, реабілітації, відновлення сил після виснажливої роботи, хвороби, стресу тощо.

Освітній туризм – форма "ділового" або "серйозного" дозвілля, яка включає поїздки терміном менше одного року з метою отримання освіти, підвищення рівня кваліфікації, фахової перепідготовки, вивчення мови тощо.

Підводний туризм – підводна подорож, зазвичай із пізнавальною метою, з використанням спеціального спорядження або в апаратах, призначених для підводного плавання – човнах, батискафах, батисферах і т. п.

Пізнавальний туризм – вид туризму з метою отримання нових знань, вражень, пізнання нового; види туристичної діяль-

ності, які орієнтуються на задоволення частини соціальних потреб споживачів туристичного продукту. Практично кожен вид туризму може позиціонуватися як пізнавальний, оскільки функції пізнання нового й отримання певних вражень є невід'ємною складовою частиною будь-якої подорожі.

Подієвий туризм – поїздка з метою участі у певній події чи спостереженні за явищем.

Політичний туризм – подорожі з метою участі у суспільно-політичних акціях, заходах і т. п. Політичний туризм може розглядатися як форма ділового туризму.

Приватний туризм (приват-тур) – індивідуальна туристична подорож із врахуванням особливих запитів клієнта, в якій бере участь одна або кілька осіб.

Промисельний туризм (від промисел – добування засобів існування – полювання, рибалення, збирання і т. ін.) – туристична короткотривала подорож, яка передбачає безпосередній вплив на природу та її окремі компоненти з метою полювання (фауністичний туризм), рибалення (іхтіофауністичний туризм), збору дикорослих ягід, грибів, лікарських рослин (флористичний туризм).

Рафтинг – сплав гірською річкою на плотах, катамаранах чи невеликих човнах, не обладнаних двигунами; вид екстремального водного туризму. Виділяють "білий" або традиційний і "чорний" рафтинг. Останній – сплав вночі або підземними річками у повній чи частковій темряві.

Реабілітаційний туризм – туристична подорож з метою відновлення здоров'я і працездатності осіб з обмеженими фізичними і психічними можливостями внаслідок перенесених захворювань, стресів і травм.

Релаксаційний туризм – пасивний відпочинок із використанням методик, які сприяють відновленню психофізичних сил.

Річковий туризм – вид туризму, виділений за ресурсами, які використовуються та характером середовища, в якому відбуваються туристичні процеси.

Сентиментальний туризм – подорож, як правило, індивідуальна, з метою відвідування етнічної батьківщини, місць наро-

дження, проживання або поховання предків чи рідних.

Сімейний туризм – туристична подорож, зазвичай з метою розваг і відпочинку, в якій беруть участь батьки та діти; вид туризму, де суб'єктом діяльності є сім'я.

Спелеотуризм – вид активного екстремального туризму, який ґрунтується на використанні карстових форм рельєфу, у першу чергу, печер, проваль тощо.

Танцювальний тур – туристична поїздка, зазвичай до країн Латинської Америки, з метою навчання у школі танців або участі у танцювальних конкурсах, фестивалів тощо. Найбільш популярними є короткотермінові поїздки на навчання до шкіл сальси, румби, мамбу, ча-ча-ча.

Театральний туризм – вид культурного туризму; подорож, метою якої є відвідування спектаклю, опери, балету, мюзиклу, оперети тощо.

Термальний туризм – туризм у межах регіонів із жаркими погодно-кліматичними характеристиками.

Трекінг – піші туристичні походи пересічною місцевістю, учасники яких не мають спеціальної підготовки; елемент терапевтично-рекреаційної оздоровчої методики.

Тур – туристична, у більшості випадків, організована подорож із певною метою, згідно розробленого маршруту у межах визначених термінів із наперед обумовленим набором послуг.

Тур вихідного дня – популярна туристична, часто самодіяльна, 1-2-денна подорож з метою розваг і відпочинку після робочого тижня. З'явився у XX ст. як реакція на п'ятиденний робочий тиждень.

Туристичний похід – форма неорганізованого (самодіяльного) туризму; подорож згідно розробленого маршруту у визначені

терміни; форма організації та проведення активного відпочинку.

Уфологічний туризм – подорожі й експедиції, пов'язані з дослідженням невідомих літаючих об'єктів та інших паранормальних явищ; вид пригодницького, екстремального туризму.

Фан-туризм – вид туризму, як правило – молодіжного, при якому шанувальники (фани, фанати) супроводжують своїх кумирів на гастролях чи виїзних змаганнях. Найбільш масовими стали поїздки прихильників поп-зірок, спортивних клубів і окремих спортивних кумирів. У Європі це стосується, насамперед, футболу, у США – баскетболу, Канаді – хокею, Японії – сумо і т. ін.

Хайкінг – пішохідний туризм.

Цигарковий (тютюновий) тур – вид подорожі з метою задоволення фізіологічної потреби куріння у громадських місцях і закладах харчування. Подібні тури виникли як реакція на заборону куріння в окремих європейських країнах у першій половині 2000-их років і спрямовані до країн, де подібні заборони відсутні. Розвитку цигаркових турів у Європі сприяє наявність шенгенської зони.

"Чистий" екотуризм – подорож, організація якої повністю відповідає підходам і принципам екологічного туризму.

Юнімог – екстремальний відпочинок, який передбачає водіння військового транспорту (бойова машина піхоти, бронетранспортер, танк тощо) пересіченою місцевістю або на військовому полігоні; вид мілітарного/військового туризму.

Яхт-туризм (яхтовий туризм) – вид водного туризму, активний відпочинок на воді з використанням яхт.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Які форми туризму виділяються у міжнародній практиці?
2. Які класифікаційні ознаки можуть бути покладені в основу виділення окремих видів туризму?
3. Що є підґрунтям для виділення масового й альтернативного туризму? Наведіть приклади масових та альтернативних видів туризму.

4. У чому полягають особливості розвитку екологічного туризму у різних країнах і регіонах світу?
5. Які види туризму і чому спричиняють напругу у стосунках між туристами і місцевими жителями?
6. Наведіть приклади нетрадиційних та нових видів туризму. Із чим пов'язане їх виникнення і розвиток?

БІБЛІОГРАФІЯ І КОРИСНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Александрова А. Ю. Международный туризм: Учебник / А. Ю. Александрова. — М. : Аспект Пресс, 2002.
2. Бабкин А. В. Специальные виды туризма / А. В. Бабкин — Ростов-на-Дону: Феникс, 2008.
3. В помощь начинающему путешественнику: виды туризма [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://turvids.ru>
4. Все о туризме : Туристическая библиотека [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://tourlib.net>
5. Все о туризме [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://www.turbooks.ru>
6. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу : [навч. пос.] / О. Ю. Дмитрук — К. : Альтерпрес, 2004.
7. Путешественник : Академия активного отдыха [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://traveller.com.ua/in/turizm.htm>
8. Романов А. А. География туризма : [учеб. пос.] / А. А. Романов, Р. Г. Саакянц. — М. : Советский спорт, 2002.
9. Самойленко А. А. География туризма / А. А. Самойленко — Ростов-на-Дону : Феникс, 2006.
10. Смаль В. В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму / В. В. Смаль, І. В. Смаль // Український географічний журнал. — 2003. — №4. — С. 58-64.
11. Смаль І. В. Географія туризму та рекреація : словник-довідник / І. В. Смаль. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2010.
12. Храбовченко В. В. Экологический туризм : [учеб. пос.] / В. В. Храбовченко — М. : Финансы и статистика, 2003.
13. Чечель Т. Найдорожжі курорти світу / Т. Чечель // "Газета по-українськи" — № 158 за 06.07.2006.
14. Энциклопедия путешествий [Электронный ресурс] — Режим доступа : <http://travel.rin.ru>

Розділ 1.5

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ У СИСТЕМІ СВІТОВИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Коло ключових понять:

світове господарство, міжнародний туризм, туристична індустрія, форми господарського освоєння простору, готель, готельний ланцюг, глобалізація, глобальна розподільча система, франчайзинг, контракт на управління, чинники розвитку туризму, геотуристичне положення

§ 1. 5. 1. МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ І СУЧАСНЕ СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Сучасне світове господарство неможливо уявити без міжнародного туризму, який нині впевнено утримує провідні позиції серед галузей матеріального і нематеріального виробництва (рис. 1. 37). Для великої кількості країн ця галузь світового господарства стала суттєвою частиною експортного сектору економіки і навіть всього господарства загалом.

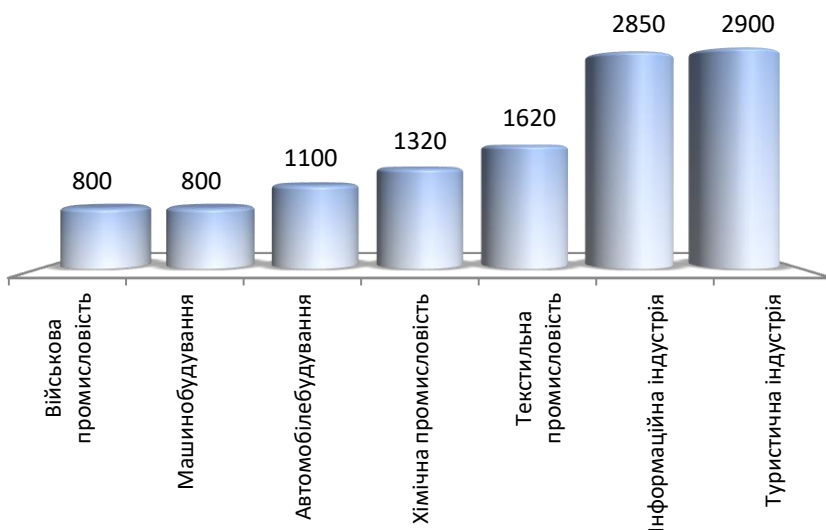

Рис. 1. 37. Обіг коштів у найбільш важливих галузях світового господарства, \$ млрд, 2005

Світове господарство – складна економіко-географічна система, яку формує сукупність національних господарств і транснаціональних корпорацій, взаємопов'язаних міжнародним географічним поділом праці та скріплених економічними зв'язками.

Головними тенденціями сучасного розвитку світового господарства є: *процес інтернаціоналізації усіх секторів економіки, який отримав назву "глобалізація"; економічна інтеграція; прогресуюча динаміка розвитку третинного сектору виробництва, тобто сфери послуг, яку називають "терціаризація".* У контексті перерахованих тенденцій

До країн, економіка яких базується на обслуговуванні іноземних туристів, належать невеликі острівні держави і залежні території, локалізовані, здебільшого, в Карибському басейні. Досить часто їх називають "країнами-готелями". Яскравими представниками цієї групи є Антигуа і Барбуда, Антильські Острови, Мартініка, Багамські Острови, Сент-Люсія, Барбадос, Віргінські Острови (Британські), Теркс і Кайкос та ін.

У переважній більшості дрібних європейських держав туризм також перетворився чи не на головний сектор економіки. Господарства Мальти, Ватикану, Ліхтенштейну, Гібралтару, а особливо Андорри, Сан-Марино та Монако у значній мірі залежить від фінансових ресурсів, що лишають туристи, кількість яких у десятки й сотні разів перевищує місцеве населення. Так, в Андоррі на одного мешканця припадає близько 300 іноземних туристів щороку, у Сан-Марино та Монако – більше 200.

найбільш показовим є розвиток міжнародного туризму та туристичної індустрії як його головної організаційно-господарської форми.

Туристична індустрія розвивається прискореними темпами у випадку відсутності природних і соціально-економічних передумов для розвитку промисловості чи сільського господарства.

Туризм перетворюється на провідну форму господарського освоєння простору в разі вичерпаності можливостей традиційних їх видів, якими є промислові, сільсько-, лісо- та морегосподарські технології господарювання людини. Туризм, перш за все, відіграє важливу роль у підтримці досягнутого рівня освоєння території. На певному етапі господарського розвитку окремі поселення

можуть втрачати промислові лісо- чи сільськогосподарські функції. Аби уникнути деградації господарських систем та розселенської мережі розпочинається експлуатація рекреаційних ресурсів і розвиток туризму.

Прикладом є окремі європейські країни з високим рівнем економічного розвитку. Франція і Швейцарія стали законодавицями у царині моди на сільський зелений туризм, який почав інтенсивно розвиватися з останньої чверті XX століття. Головна ідея, яку переслідують організатори сільського зеленого туризму, – підтримка освоєності терито-

рій країн на досягнутому рівні засобами туризму через зміну виробничих функцій поселень.

Сільське і лісове господарства уже не мають змоги підтримувати ту систему розселення, яка сформувалася у минулому, коли агарний та лісопромисловий сектори забезпечували сталі прибутки і використовували значну кількість робочих рук. Пошук альтернативних виробництв, які б змогли замінити традиційні форми продуктивної діяльності, призвів до того, що у сільській місцевості починає розвиватися туризм. На практиці це означає, що сільський зелений туризм зорієнтований не стільки на отримання високих прибутків, скільки на підтримку системи розселення і закріплення населення у віддалених від великих міст і агломерацій регіонах. Туристична діяльність "вливає" нове життя у дрібні поселення, які б вже давно перестали існувати без туризму.

Туризм стає помітною, а то і провідною статтею національного прибутку з різних причин: екзотична дика природа (Кенія, Танзанія), мальовничість і незайманість ландшафтів (Непал, Нова Зеландія), пляжі (Сейшели), покупки (Гонконг і Сінгапур), культура (Китай, Індія, Індонезія), релігія (Ізраїль, Саудівська Аравія), розваги й азартні ігри (Монако), лікування й оздоровлення (Чехія, Швейцарія), культура інтимного спілкування (Таїланд, Філіппіни).

Міжнародний туризм включає в'їзний і виїзний туризм, тобто діяльність відвідувачів за межами країни постійного проживання в рамках виїзних туристичних поїздок та діяльність відвідувачів, які не живуть у даній країні під час в'їзних туристичних поїздок.

На початку XXI ст. міжнародний туризм має найвищу питому вагу у структурі міжнародної сфери послуг як за прибутками, так і за кількістю задіяних осіб. На туризм припадає 35 % світової торгівлі послугами, а у найменш розвинених країнах – 70 %. У туристичній індустрії високорозвинених країн створюється до 5 % внутрішнього валового продукту, акумулюється така ж частка інвестицій і робочих місць, а в країнах третього світу – до 30 %. Прибутки від обслуговування туристів протягом 1950-2000-их років зросли з \$ 2 млрд за рік до \$ 2 млрд за день

(рис. 1. 38), а кошти, що обертаються в туристичній індустрії, досягли майже \$ 3 трлн.

Довгострокові перспективи вказують на те, що міжнародний туризм розвивається нині і розвиватиметься у майбутньому динамічно і прискорено. Згідно даних Світової Туристичної Організації, міжнародний туристичний потік у 1950 році складав 25 млн прибуттів, у кінці першого десятиліття XXI ст. – 935 млн (рис. 1. 39), а за прогнозами у 2020 році перевищить 1,5 млрд.

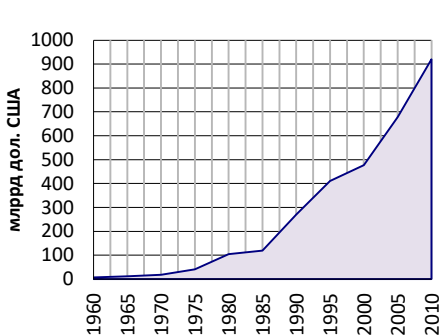

Рис. 1. 38. Динаміка прибутків від міжнародного туризму (\$ млрд)

За період із 1950 до 2010 року прибутки від міжнародного туризму зросли більш ніж у 430 разів.

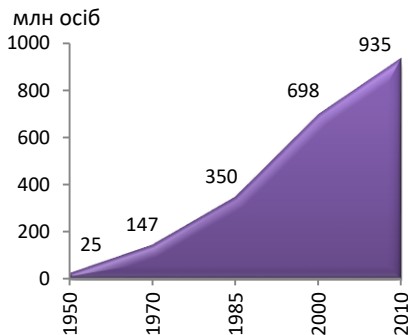

Рис. 1. 39. Динаміка міжнародного туристичного потоку (млн осіб)

Протягом 1950-2010 років щорічний приріст загальної світової кількості туристичних поїздок у середньому складав 6,5 %.

Показники темпів росту міжнародного туристичного потоку у сучасному глобалізованому світі миттєво реагують на стан світової економіки: зростання або падіння темпів росту ВВП тягне за собою збільшення або зменшення темпів росту міжнародного туристичного потоку відповідно. Ця залежність стала особливо виразною із початком і поглибленням глобальної економічної кризи: якщо у 2008 р. темпи росту ВВП та обсягу туристичного потоку відповідно склали 2,9 і 2 %, то у 2009 р. вони становили -0,8 і -4 % (в абсолютних значеннях це складає \$ 58 трлн і 880 млн прибуттів). Це – найгірші відносні показники за останні 10 років як для світової економіки, так і для міжнародного туризму. Макроекономічні показники за 2010 р. вказують на пограв-

лення у світовому господарстві і туризмі, що може розцінюватися як ознака поступового виходу економіки із затяжної кризи, що охопила світ на початку XXI ст. (рис. 1. 40).

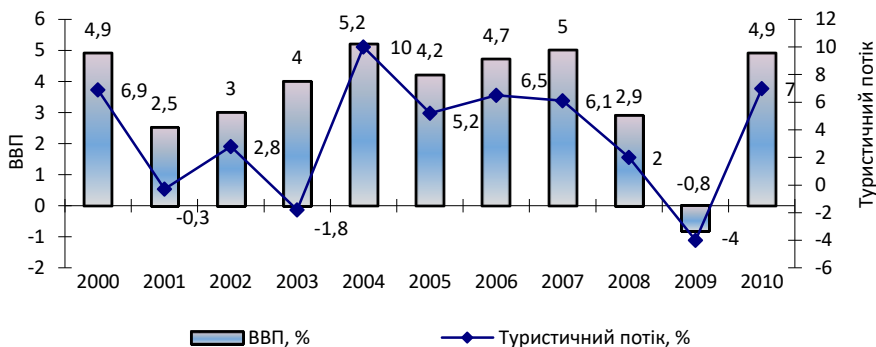

Рис. 1. 40. Динаміка темпів росту світового ВВП й обсягу міжнародного туристичного потоку (туристичних прибуттів), % до попереднього року

Суттєве скорочення приросту міжнародних туристичних прибуттів протягом 2001-03 років пов'язане як з економічними, так і негативними суспільно-політичними подіями та явищами у провідних світових державах або популярних туристичних регіонах: резонансні терористичні акти (можливо, що саме події 11 вересня 2001 р. у США викликали зменшення приросту міжнародного туристичного потоку на -0,3 %), спалахи смертельно небезпечних захворювань (поширення так званого "курячого" грипу у 2003 р. зменшило приріст міжнародного туристичного потоку майже на 2 %), громадянські, міжконфесійні і міжетнічні конфлікти тощо. Різке зменшення обсягу туристичних прибуттів у 2009 р. стало можливим через співпадіння у часі економічного спаду і пандемії грипу.

Головним туристичним регіоном світу залишається Європа, на яку припадає більше половини від загальносвітового обсягу туристичних прибуттів. На другій позиції із помітним відставанням утримується Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР), на третій – Америка. "Периферійним" туристичним регіоном світу за питомою вагою у загальному обсязі туристичних прибуттів є Африка (рис. 1. 41).

Протягом останніх років міжнародний туризм найбільш динамічно розвивався у межах країн Близькосхідного регіону: у 2008 р. темпи росту обсягу туристичних прибуттів склали 18 %, а за період із 2000 до 2008 р. – 10,5 %. Серед окремих туристичних районів світу найкращі показники темпів росту обсягів міжнародних прибуттів притаманні для Центральної Америки: 2008 р. – 7 %, 2000/08 – 8,4 %. Зменшення туристичного потоку у 2008 р. порівняно з 2007 р. характерне для чотирьох районів: Північна і Західна Європа, Північно-Східна Азія, Океанія. Темпи падіння туристичних прибуттів змінюються від -0,1 % у Північно-Східній Азії до -1,9 % у Північній Європі (рис. 1. 42).

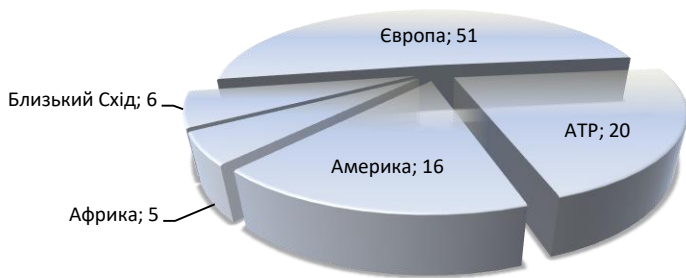

Рис. 1. 41. Питома вага туристичних регіонів світу у просторовій структурі міжнародного туристичного потоку, 2010 р., %

За обсягом туристичних прибуттів серед окремих країн світу декілька років поспіль лідирує Франція. Протягом останніх років її відвідує майже 80 млн туристів. У цілому всі країни із топ-десятки, за винятком Великої Британії, демонструють позитивну динаміку обсягів туристичних прибуттів у 2010 р. порівняно з 2009 р., що вказує на активізацію туристичної індустрії (рис. 1. 43).

У другій половині першого десятиліття XXI ст. до десяти найбільш відвідуваних країн світу належала й Україна. Так, у 2008 р. до нашої держави приїхало 25,4 млн туристів, що дозволило Україні посісти сьому сходинку у світовому табелі про ранги найбільших туристичних держав.

Найбільш відвідувані туристами міста – Париж, Лондон та Нью-Йорк (рис. 1. 44).

На першу десятку країн світу за обсягами туристичних прибуттів припадає половина із \$ 944 млрд отриманих у 2008 р. у всьому світі за

обслуговування туристів. Світові лідери за обсягами прибутків від туризму – США, Іспанія та Франція (рис. 1. 45).

Важливою економічною характеристикою міжнародного туризму є кошти, що витрачаються на туризми. В абсолютних показниках найбільше тратять у Німеччині, США та Китаї (рис. 1. 46), але у розрахунку на одну особу Китай суттєво програє.

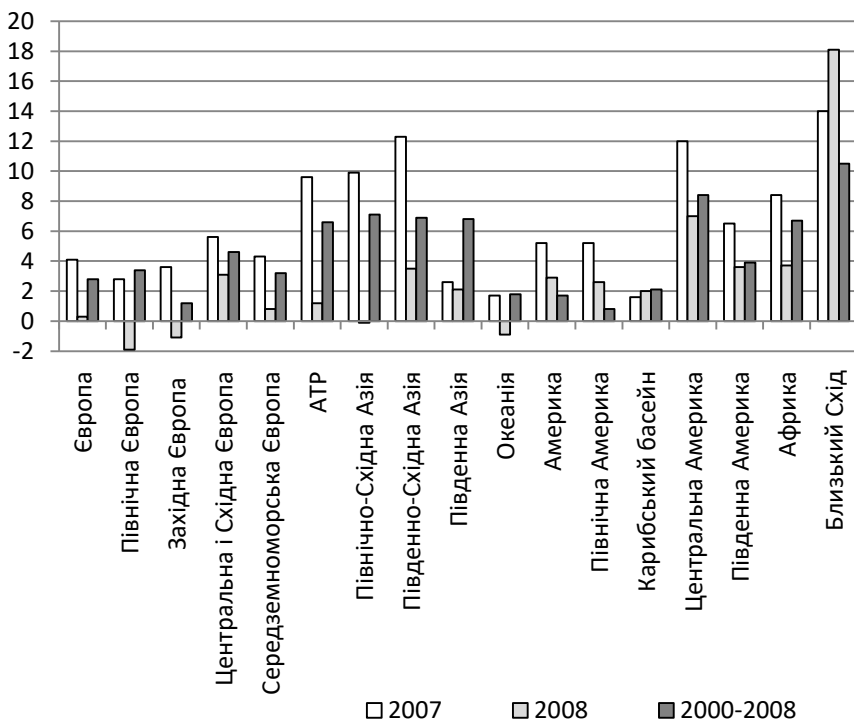

Рис. 1. 42. Темпи росту обсягів міжнародних туристичних потоків (туристичних прибутків) у межах регіонів та окремих туристичних районів світу, % до попереднього року

Міжнародний туризм має не лише економічні параметри. У сучасному світі він став чи не найбільш продуктивним способом культурного та інформаційного обміну на рівні окремих людей, народів, релігійних груп. А інтенсивність міжнародних туристичних потоків у тій чи іншій країні є своєрідним лакмусовим папірцем демократичності дер-

жави, її відкритості і показником рівня її соціально-економічного розвитку.

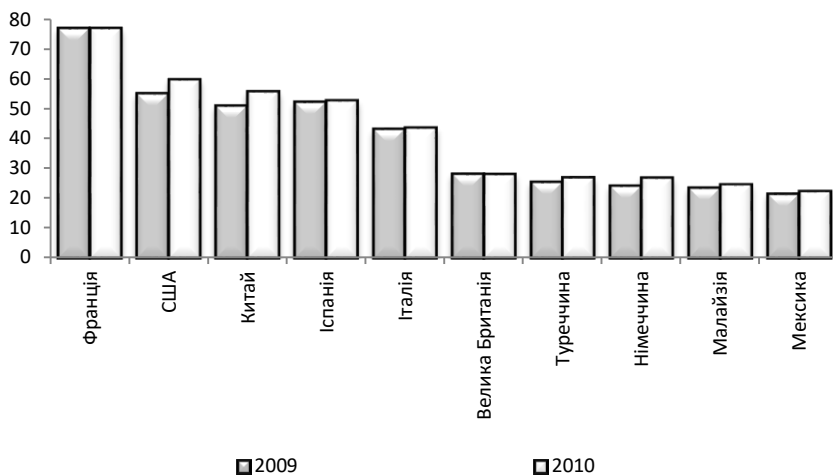

Рис. 1. 43. Країни-лідери за обсягами туристичних відвідувань, 2009-10 рр., млн прибуттів

Туризм залежить від стилю і моди, тож як наслідок: туристичні центри та райони можуть раптово опинитися у стані гострої конкурентної боротьби між собою.

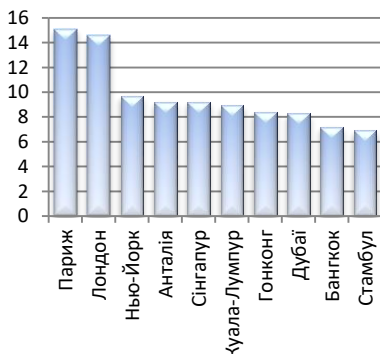

Рис. 1. 44. Найбільш відвідувані міста світу, 2010, млн прибуттів

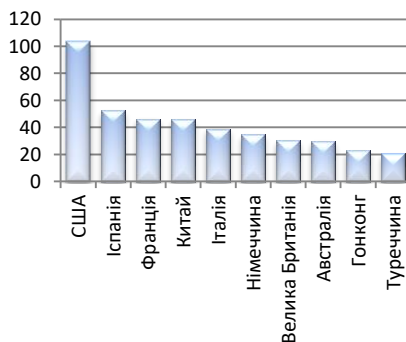

Рис. 1. 45. Країни-лідери за обсягами прибутків від туризму, 2010, \$ млрд

Попри всі переваги, туризм досить часто опиняється під вогнем критики. Опоненти доводять, що більшість переваг перебільшено, а якщо вони і є, то стосуються лише промислово розвинутих держав. Це пояснюється завоюванням ключових позицій транснаціональними корпораціями і "втечею" капіталів із країн, які надають туристичні послуги, а власне туризм, на думку критиків, перетворюється на спосіб чергової фінансової експлуатації країн третього світу.

Види негативного впливу туризму – соціально-економічні й екологічні проблеми, які супроводжують розвиток туризму. До головних із них належать:

- забруднення стічними водами, сміттям, автомобільними викидами, шумове (акустичне) забруднення тощо;
- ерозія берегів (пляжів) через вирівнювання прибережних поверхонь;
- надмірне використання природних комплексів (лісів, гірських схилів, озер, узбереж), що призводить до деградації та втрати біологічного різноманіття;
- руйнування природних ландшафтів з метою розміщення об'єктів туристичної інфраструктури;
- порушення природних зв'язків у ландшафтах;
- вплив на культуру місцевих громад і загострення соціально-економічної напруги;

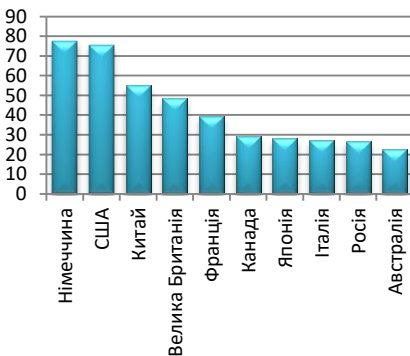

Рис. 1. 46. Країни-лідери за обсягами витрат населення на туризм, 2010, \$ млн.

- втрата історичної та архітектурної спадщини;
- одночасне різке збільшення щільності населення у місцях масового відпочинку, що призводить до деградації природних комплексів і надмірного тиску на соціальну інфраструктуру;
- поширення малокваліфікованої сезонної роботи, використання праці неповнолітніх, зростання проституції, злочинності й інших негативних соціальних явищ;
- викачування фінансових ресурсів транснаціональними корпораці-

ями (готельними ланцюгами, міжнародними туроператорами) із країн третього світу, що консервує їх економічну відсталість.

Але світове співтовариство, усвідомлюючи існуючі проблеми і поступово вирішуючи їх, підтверджує необхідність розвитку внутрішнього туризму, який формує патріотизм, любов і довіру до держави і міжнародного, який розширює можливості пізнання світу у всій його різноманітності, створює гнучкі мультиплікаційні економічні системи, здатні реагувати на виклики сучасної екологічно зорієнтованої світової економіки.

Найбільш оперативно на зміни головних кількісних індикаторів та векторів розвитку міжнародного туризму реагує Світова туристична організація, яка розміщує статистичні й аналітичні матеріали та науково-методичні праці фахівців із різних галузей знань на веб-сторінках свого офіційного сайту: *World Tourism Organization [Електронний ресурс] / Світова туристична організація – Режим доступу : <http://www.unwto.org>*.

Фундаментальні наукові праці і розгорнуті навчально-методичні роботи, присвячені проблемам розвитку міжнародного туризму, належать Ганні Александровій, Валерію Квартальнову, Анжею Ковальчику (Andrzej Kowalczyk), Джейнінгу Форкесу (Joining Forces). В Україні дослідження питань розвитку сучасного міжнародного туризму мають спорадичний характер. Окремі наукові розвідки належать Віктору Зінченку, Марті Мальській, Лесі Побоченко, Ірині Черніній та іншим дослідникам. Особливо відчувається брак ґрунтовних праць аналітичного характеру, які б орієнтували науковців і практиків у головних тенденціях розвитку міжнародного туризму як глобального суспільного явища і важливого сектору світового господарства.

§ 1. 5. 2. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

Серед сучасних тенденцій розвитку світового господарства в цілому і туристичної індустрії як його невід'ємної частини, особливої уваги заслуговує процес глобалізації.

Світове господарство на порозі ХХІ ст. постає як неподіль-

не глобальне ціле, де постійно відбуваються різнопланові й різноякісні процеси. Транснаціональні корпорації¹, які стали рушійною силою глобалізаційних явищ, перейшли від політики сепаратності до політики співпраці і реалізації спільних економічних проектів та програм.

Глобалізація – новий етап світового розвитку, якому притаманне різке прискорення темпів інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя.

Глобалізація світового господарства була обумовлена кількома взаємопов'язаними факторами:

- міжнародний поділ праці; структура, практика й логіка сучасної глобальної економіки призвела до появи нової концепції міжнародного поділу праці, яка сприяє не лише змінам балансу економічної сили між окремими країнами й регіонами за рахунок використання часткових переваг (географічне положення, дешевизна енергії, сировини чи робочих рук тощо), але й створює передумови для формування економічної, а пізніше й політичної багатополарності світу; інтернаціоналізація фінансів; яскравими прикладами цього явища є введення єдиної європейської валюти й уніфікація валютного ринку, функціонування світової банківської мережі, залежність фінансових систем багатьох країн від коливань на світовому фондовому ринку;
- нові інформаційні й технологічні системи; нова глобальна інформаційно-орієнтована економіка віддає перевагу здійсненню технологічних проривів у розвитку за рахунок впровадження ноу-хау-технологій, при цьому єдиний інформаційний простір робить кордони держав "прозорими", а процеси демократизації та глобалізації – незворотними;
- посилення конкурентної боротьби між новими індустріальними

¹ Транснаціональні корпорації (ТНК) – міжнародні компанії, національні трести й концерни, які, як правило, виникли в індустріально розвинутих країнах і мають закордонні активи (дочірні компанії, філії, підприємства, представництва тощо у двох і більше країнах). ТНК контролюють численні галузі матеріального і нематеріального виробництва світового господарства. Наприкінці 1990-х років питома вага ТНК у промисловому виробництві досягала 35-40 %, у торгівлі – більше 50 %, вони володіли 80% патентів на нову техніку і технології. Новим явищем у світовому господарстві стала поява і швидке зростання ТНК, які виникли та сформувалися в нових індустріальних країнах першої й другої хвилі: Республіка Корея, Тайвань, Сінгапур, Бразилія, Мексика та ін.

країнами і провідними промислово розвинутими державами; в індустрії туризму це яскраво видно на прикладі формування готельних мереж (ланцюгів), які сформувалися в Сінгапурі, Мексиці, Бразилії, інших державах третього світу і суттєво потіснили на ринку цих послуг традиційних виробників із провідних держав світу;

- гомогенізація (від грец. $\xi\mu\omicron\upsilon\epsilon\nu\eta\varsigma$ – однорідний) міжнародного споживчого ринку; однією з причин є поширення масової культури, яка приносить моду на використання однакової продукції (автомобілі, джинси, спортивне взуття, напої, засоби гігієни й багато іншого), споживання однакових видів послуг (ресторани швидкого харчування, кінофільми й література, відпочинок на морському узбережжі тощо), їх стандартизацію й проникнення в усі сфери життя та регіони світу¹.

Сутність глобалізації стане зрозумілішою після аналізу статистичної інформації. Протягом останніх десятиліть кількість транснаціональних корпорацій різко зросла. Із 7 тис. у 1970 р. число таких компаній виросло до 40 тис. на початку 2000-х років. Через них у планетарному масштабі було проведено різноманітних фінансово-економічних операцій на суму, що перевищує \$ 6 трлн.

Глобалізація набуває різного значення в залежності від об'єкту уваги: окрема компанія, галузь виробництва, країна чи світове господарство.

Для окремої компанії глобалізація визначається тим, наскільки вона розширила географію надходження своїх прибутків, у яких масштабах і пропорціях розподілила свої активи у різних країнах, як залучена до експорту капіталів, товарів, послуг і ноу-хау-технологій через свої виробничі структури.

Глобалізація окремої галузі господарства оцінюється тим, як конкурентоспроможність компаній всередині галузі даної країни взаємопов'язана з їхньою конкурентоспроможністю в тій же галузі інших держав. Галузі промисловості з високим ступенем глобалізації мають тенденцію домінувати на кожному ринку товарів і послуг одним і тим самим набором компаній, які координують свої стратегічні дії в країнах своєї ділової активності.

¹ Одним з останніх яскравих прикладів гомогенізації світового ринку є повсюдне захоплення творами Джоани Ролінг про пригоди юного чаклуна Гаррі Поттера, які стали світовим бестселером, що не знає державних кордонів і перекладений та виданий більш ніж у 60-ти країнах світу.

Глобалізація на рівні окремої країни проявляється в ступені інтегрованості її економіки у світове господарство. Світова господарська практика оперує кількома головними показниками, які дозволяють визначити цей ступінь: 1/ співвідношення зовнішнього торгівельного обігу та внутрішнього валового продукту; 2/ обсяги прямих іноземних інвестицій, які спрямовуються в країну і з неї, портфельні інвестиції¹; 3/ потік платежів роялті² в країну та з неї.

Світовий зріз глобалізації визначається інтенсивністю економічної взаємодії між господарствами окремих країн, нарощуванням зустрічних потоків товарів, послуг, капіталів та ноу-хау-технологій.

Глобалізацію світового господарства з повним правом можна вважати найбільшим досягненням ділового життя кінця XX – поч. XXI століття.

У світі глобалізація не сприймається як однозначно позитивний процес. У провідних світових державах зародився і перетворився у відчутну силу рух антиглобалістів, які проводять масштабні акції протесту. Однією з причин, що живлять цей рух, є втрата робочих місць. Транснаціональні корпорації відкривають нові підприємства в державах із дешевою кваліфікованою робочою силою або в країнах третього світу, закриваючи аналогічні виробництва у тих же США, Японії, Великій Британії, Італії чи Німеччині.

У туризмі вихід компанії за державні кордони є звичною практикою, яка обумовлена специфікою туристичного продукту. Ініціатива інтернаціоналізації виробництва в туризмі належить країнам, які генерують потужні туристичні потоки, оскільки саме їм вона приносить найбільший зиск.

Більшість транснаціональних корпорацій, діяльність яких охоплює туристичний бізнес, базуються у США, Західній Європі, Японії і, з недавнього часу, в Гонконгу та Сінгапурі.

¹ Портфельна інвестиція – господарська операція, яка передбачає придбання цінних паперів, деривативів та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку (за винятком операцій із скупівлі акцій як безпосереднім платником податку, так і пов'язаними з ним особами в обсягах, що перевищують 50% загальної суми акцій, емітованих іншою юридичною особою, які належать до прямих інвестицій).

² Платежі роялті – компенсація за використання винаходів, патентів, ноу-хау-технологій та ін. у вигляді періодичних ліцензійних відрахувань авторам за певними фіксованими (у відсотках) ставками.

Ініціатива в активному налагодженні глобальної взаємодії належить європейцям та японцям, які швидко зрозуміли вигідність інтернаціоналізації туризму.

У міжнародному туризмі процеси мультинаціоналізації та глобалізації найкраще просліджуються на прикладі сектора розміщення, де транснаціональні корпорації набувають форми готельних мереж або ланцюгів.

Готельна мережа (ланцюг) – група готелів, розміщених у декількох країнах, із загальним керівництвом, єдиною концепцією просування туристичного продукту і спільним торговим знаком (маркою).

Безперечним лідером серед країн, де виникли, сформувалися й поширилися по світу найбільші готельні мережі, є США. Переважна більшість провідних готельних мереж мають американську "прописку" (табл. 1. 5).

Таблиця 1. 5

Найбільші готельні мережі світу

Готельна мережа	Розташування штаб-квартири	Кількість готельних номерів, тис. од.	Кількість охоплених мережею країн	Головні торгові марки
InterContinental Hotels Group	Велика Британія	646	100	Crowne Plaza, Holiday Inn, Holiday Inn Express, InterContinental i Staybridge Suites
Wyndham Worldwide	США	515	50	Days Inns, Ramada, Govard Johnson , Super 8 Motels, Travelodge, Wingate Inn, Ramada, Microtel., Wyndham Hotels, Wyndham Garden
Choice Hotels International	США	321	38	Comfort Inns and Suits, Sleep Inn, Econo Lodge, Cambria Suites, Mainstay Suites
Marriot International	США	310	70	Marriott Hotels Resorts, JW Marriott Hotels, The Ritz-Carlton Club, Marriott ExecuStay, Marriott Executive Apartments, Marriott Grand Residence Club

Best Western International	США	301	90	Best Western
Accor	Франція	289	79	Motel 6, Novotel, Ibis
Starwood Hotels and Resort Worldwide	США	302	100	Sheraton Hotels and Resort , Le Méridien, W, Westin
Hilton Hotels corp.	США	189	76	Hilton Inns, Hempton
Hyatt Hotels International	США	82	44	Hyatt Hotels Resort, Park Hyatt, Andaz, Grand Hyatt, Hyatt Regency, Hyatt Place, Hyatt Summerfield Suites
Vantage Hospitality Group	США	90	69	Best Value Inn, Value Inn Worldwide
Shangri-La	Гонконг	30	20	Shangri-La, Shangri-La City, Kerry Hotels
Mandarin Oriental	Гонконг	10	26	Mandarin Oriental

Світове визнання й поширення готельні мережі отримали через використання франчайзингу¹. Ця система, з боку готельної корпорації, окрім надання можливості використовувати торгову марку, передбачає консультативну допомогу, навчання обслуговуючого персоналу, передачу методики ведення бізнесу й ноу-хау, проведення рекламних кампаній, підключення до єдиної системи бронювання місць. З боку членів корпорації, які отримують франшизу, вимагається надавати клієнтам набір послуг певної якості, що відповідає товарному знаку та разові вступні внески і регулярні відрахування. Найбільшого поширення система франчайзингу набула в Північній Америці.

На європейському континенті розповсюджена практика підписання контракту на управління. Він укладається між власником готелю і компанією, що спеціалізується на готельному менеджменті. Згідно контракту власник не втручається в процес управління і несе витрати й ризики, пов'язані з правом власності. Друга сторона вступає в управління готелем без будь-яких майнових прав на нього і отримує за керування гарантовану винагороду.

¹ Спосіб ведення бізнесу, при якому одна сторона продає другій незалежній стороні право на користування своїм фірмовим знаком.

На сьогодні в світі сформувалися три моделі організації та управління готельним господарством: американська, європейська й азійська.

Американська модель базувалася на стандартизації та уніфікації готельних послуг у поєднанні із жорсткими адміністративними методами управління. Американські готельні компанії створювали звичну атмосферу для своїх співвітчизників під час перебування за кордоном та намагалися ізолювати їх від місцевого середовища. Із 1980-х років ця система почала давати збої, що змусило американські готельні корпорації міняти підходи до організації й управління готельним бізнесом і навіть випустити "Керівництво з глобалізації", щоб допомогти управлінському персоналу адаптуватися до сучасного світу.

Новий підхід до формування готельної мережі демонструє компанія "Vantage"¹, створена у 1999 році у США. Прийшовши на перенасичений ринок готельних послуг, "Vantage" запропонувала нову інноваційну модель, сутність якої полягає у тому, що самі користувачі бренду визначають величину відрахувань. Вона є гнучкою і враховує кількість та якість номерів, дозволяє отримувати пільги при будівництві тощо. Окрім того, франчайзери мають право голосу при прийнятті всіх важливих рішень. Впровадження такої моделі франчайзингу дозволило "Vantage" за короткий термін увійти до десятки найбільших готельних ланцюгів світу і поширити свій вплив на всі регіони.

Для європейської моделі притаманні значно менша стандартизація, яка була запозичена в американців, гнучка система господарювання та вміння органічно вживатися в інонаціональне середовище. Європейська мультинаціональність і культурна толерантність стали природним підґрунтям для органічного входження на нові ринки.

Азійська модель отримує поширення й визнання одночасно з світовою експансією японських і гонконгських готельних мереж². Їхня система організації та управління готельним господарством поєднує європейську гнучкість, американську стандартизацію, азійську дисциплінованість помножені на ефективність функціонування, розраховану

¹ У перекладі з англійської слово "Vantage" означає "перевага", "прибуток".

² Потужними готельними мережами, штаб-квартири яких знаходяться в Гонконгу, стали "Шангрі-Ла", "Мандарин Орієнтл", "Регал Хоутелз".

на тривалу перспективу. Останнє є дуже важливим, бо азійські готельні мережі різко нарощують обсяги прямих іноземних інвестицій¹.

Транснаціональні корпорації перейшли від конкурентної боротьби до політики співпраці та реалізації спільних проектів². Ця тенденція знаходить вияв у створенні глобальних союзів корпорацій. Головна мета таких коаліцій полягає в об'єднанні фінансових, науково-технічних і людських ресурсів різними фірмами для досягнення певних цілей чи реалізації спільних програм із допомогою співпраці.

Укладання глобальних союзів – поширена практика в різних секторах індустрії туризму. Яскравим прикладом діяльності подібних утворень є глобальні комп'ютерні системи бронювання широкого спектру туристичних товарів і послуг – від авіаційних перельотів і пакет-турів, до оренди автомобілів і квитків на футбольний матч. Серед подібних систем найбільш відомими є "Сейбр Холдинг" – найбільша глобальна розподільча система із штаб-квартирою у Саутлейку (Техас, США), яка щоденно обробляє 200 млн замовлень, "Амадеус", "Габріель", "Галілео Інтернешнл", "Вордлспен", які поширили свій вплив практично на увесь світ. Наприклад, станом на квітень 2009 року лише до "Сейбр Тревел Нетворк" – структурного підрозділу "Сейбр Холдинг" було підключено 53 тис. туристичних агентств із 113 країн світу, його послугами користуються більше 400 авіакомпаній, близько 60 тис. готелів, 40 міжнародних компаній з оренди автомобілів, 11 круїзних компаній; до глобальної системи "Амадеус" підключено 212 тис. туристичних агентств із 210 країн світу; послугами "Галілео" користуються 50 тис. агентств із 140 країн світу.

Окрім глобальних союзів, для яких при створенні притаманна зміна відносин власності, виникають стратегічні альянси, що формуються лише на домовленостях сторін і не зачіпають майнових питань. Формування стратегічних альянсів в індустрії туризму має на меті створення єдиної системи збуту туристичного продукту шляхом просування на ринку товарного знаку (марки) і розподілу фінансового ризику.

¹ За оцінками фахівців, до 2020 року 50 % найбільших готельних мереж світу матимуть азійське походження.

² Буде помилкою говорити про повне припинення конкурентної боротьби між виробниками чи продавцями туристичного продукту. Глобальні союзи укладаються між американськими, європейськими, американо-європейськими, японськими ТНК для підвищення власної фінансової незалежності та конкурентоздатності. Дії таких союзів спрямовані проти небезпечних суперників із високорозвинутих та нових індустріальних країн.

За оцінками фахівців альянси стануть основою стратегії розвитку готельних компаній у XXI ст.

Найбільшою мірою глобалізація торкнулася цивільної авіації. Провідні авіакомпанії світу віддають перевагу створенню стратегічних альянсів із конкурентами свого рівня аби обмежити ринкові можливості дрібніших перевізників. Угоди між авіакомпаніями стосуються різноманітних аспектів їхньої діяльності. Для індустрії туризму головною площиною взаємодії є угоди між авіаперевізниками, які стосуються заохочувальних програм для постійних клієнтів. Вони спрямовані на закріплення пасажирів за певним перевізником, шляхом надання їм суттєвих знижок. Це перешкоджає переходу пасажирів до інших авіакомпаній.

На початку 2000-их років нараховувалося більше 350 альянсів авіакомпаній і спостерігається чітка тенденція до їх збільшення. При цьому одна й та ж компанія може бути членом кількох альянсів. Найбільшими взаємовигідними об'єднаннями авіаперевізників є "Стар Альянс" та "Уануорлд". Кожне із цих об'єднань обслуговує до 180 млн пасажирів за рік.

Проявом глобалізаційних процесів у туризмі є здійснення спільних проектів, які передбачають залучення природних, культурно-історичних і матеріально-технічних ресурсів кількох країн. Наприклад, реалізація екотуристичного проекту "Світ Майя" завбачує участь у ньому майже всіх країн Центральної Америки.

Глобалізація туризму несе з собою і негативні моменти, які прямо впливають на розвиток індустрії туризму. Йдеться про спалахи захворювань і епідемії у різних куточках світу, екологічні проблеми та загрозу терористичних актів. Більшість із перерахованих проблем носить регіональний характер, але глобалізація "примушує" реагувати на них всю світову індустрію туризму.

Пандемія СНІДу¹, разом із іншими природними та соціально-економічними чинниками, унеможлиблює інтенсифікацію розвитку міжнародного туризму у багатьох країнах на африканському континенті. Поширення атипової пневмонії (SARS) протягом 2002-2003-х років

¹ Для африканського континенту СНІД перетворився на серйозну економічну проблему. У країнах з високим рівнем захворюваності спостерігається суттєве зниження середньої тривалості життя, яка повернулася до рівня 1950-х років і складає близько 40 років. Найбільш загрозлива ситуація склалася в країнах на південь від Сахари: Ботсвана, Зімбабве, Свазіленд, Кенія, Малаві, Мозамбік, Замбія та інші.

вже спричинило і спричинить у майбутньому мільярдні збитки індустрії туризму Канади, Китаю, Тайваню, Сінгапуру і всьому південно-східному регіону Азії. Певні негативні наслідки для розвитку туризму в Західній Європі матиме розповсюдження "курячого грипу", спалахи якого зафіксовані в Нідерландах весною 2003 року.

Взаємопов'язаність екології та туризму є одним із визначальних моментів глобального розвитку туристичної індустрії і власне глобалізації. З одного боку, транснаціональні корпорації освоюють країни із сприятливою екологічною ситуацією, що часто призводить до деградації вразливих екосистем. З іншого – численні техногенні аварії і катастрофи в районах традиційного відпочинку, інтегрованих у світову індустрію туризму, виводять їх із рангу популярних і створюють низку проблем на шляху подальшого розвитку.

Міжнародний тероризм набуває нових форм і можливостей пов'язаних із процесами глобалізації, "прозорістю" державних кордонів, розвитком інформаційних технологій, інтенсифікацією економічних і фінансових зв'язків.

Саме проти туристів спрямована значна частина терористичних актів у різних куточках світу. Організатори цих злочинів і не приховують, що в багатьох випадках таким чином намагаються загальмувати, а то й зупинити потоки туристів, які для окремих країн є відчутним джерелом надходження валюти. Мета – послабити уряди цих держав і змінити напрямок їх політичного розвитку. Туреччина, Єгипет, Ізраїль, Індонезія, США, Іспанія, Росія, Франція, Велика Британія – далеко не повний перелік країн, які відчували на собі наслідки терористичних актів, а нині вони належать до терористично-потенційних, що утримує певну частину латентних туристів від подорожей до них.

Тероризм ставить під загрозу розвиток туризму, що змушує урядовців, менеджерів і маркетологів шукати вихід із загрозливої ситуації. Посилення заходів безпеки – логічний і традиційний крок. Поширеним явищем є рекламні акції, в яких проглядається спроба завуалювати існуючі потенційні проблеми чи намагання переорієнтуватися на новий споживчий ринок¹.

¹ Після терористичних актів у Єгипті, спрямованих проти туристів, із рекламних текстів зникла назва країни і з'явилася нова географічна адреса – Червоне море, яка не викликає негативних асоціацій; вдала рекламна кампанія, спрямована на Росію, заповнила туристичний "вакуум", що утворився після терактів у Туреччині проти німецьких туристів, які перестали приїждити на відпочинок до цієї країни.

Антитуристичний тероризм, окрім політичного й економічного, носить яскраво виражене релігійне забарвлення. Виконавцями протиправних акцій досить часто стають мусульманські екстремісти, дії яких спрямовані проти туристів із високорозвинутих християнських держав.

Яскравим прикладом залежності виробників туристичного продукту від негативних тенденцій розвитку суспільства і світової економіки у глобальному масштабі є підсумки фінансової діяльності за 2002 рік однієї з найбільших європейських туристичних компаній "Томас Кук". У порівнянні з попереднім роком, прибутки компанії зменшилися на 10 %. На думку аналітиків, головними причинами такого різкого падіння є трагічні події 11 вересня 2001 року у США і потенційна загроза інших терористичних актів, а також спалахи атипової пневмонії (SARS) в азійському регіоні, які відлякують людей від ділових поїздок і купівлі турів. Такий стан речей змусив керівництво компанії вдатися до безпрецедентних кроків, спрямованих на економію коштів. Одним із заходів став продаж 13 "Боїнгів", які обслуговували клієнтів "Томаса Кука". Таким чином, події у США, Канаді та Східній і Південно-Східній Азії безпосередньо вплинули на ситуацію на туристичному ринку Європи.

§ 1. 5. 3. ГОЛОВНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Протягом тривалої еволюції міжнародний туризм перетворився на найбільш масове соціально-економічне явище, що охоплює широкі верстви населення і фактично всі країни світу. Вивчення тенденцій його розвитку дозволяє виділити кілька груп чинників росту, що прямо й опосередковано впливають на формування туристичних потоків і галузі господарства, що обслуговують потреби туристів. Серед них виділяються фактори природного і суспільного походження: фізико-географічні, суспільно-географічні, соціальні, економічні, демографічні, матеріально-технічні, політичні (рис. 1. 47).

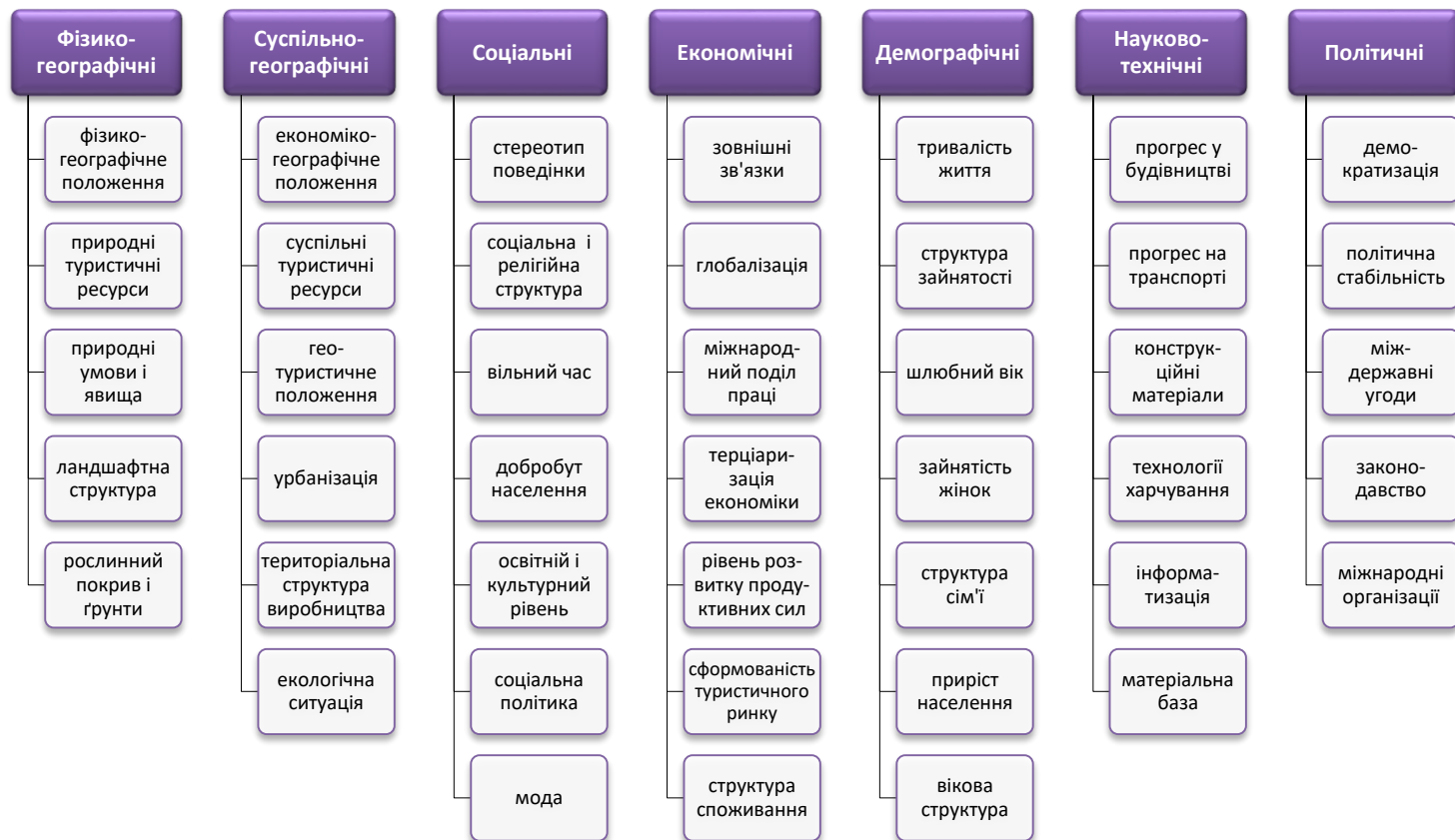

Рис. 1. 47. Головні чинники розвитку міжнародного туризму

Слід зазначити, що у деяких випадках важко проводити чіткий поділ між належністю окремих чинників до певних груп. Прикладами можуть бути урбанізація, яку можна вважати і соціальним, і економічним, і демографічним явищем; глобалізація, що має як суспільно-географічні, так і політичні параметри; екологічна ситуація, яку можна віднести до фізико-географічних факторів.

Серед фізико- і суспільно-географічних чинників найбільший вплив на розвиток міжнародного туризму мають природні та суспільні туристичні ресурси. Аби нагадати особливості їх дії перечитайте матеріал розділу 1.3 "Географія туристичних ресурсів".

Сукупний вплив географічного положення на розвиток міжнародного туризму проявляється через характеристику геотуристичного положення: чим воно вигідніше, тим кращими потенційними можливостями для розвитку туризму володіє той чи інший географічний об'єкт.

Геотуристичне положення – розташування географічного об'єкту (окрема культурно-історична пам'ятка, поселення, регіон, країна тощо) стосовно інших об'єктів, територіальних зосереджень рекреаційно-туристичних ресурсів, туристичних потоків, транспортних вузлів і магістралей, ринків збуту/отримання туристичних послуг тощо.

При оцінюванні геотуристичного положення наводиться характеристика розташування географічного об'єкту щодо:

- екватора, нульового меридіана, полюсів, тропіків, полярних кіл;
- частини материка або частини світу;
- океанів, морів, великих заток, проток, морських течій;
- великих форм рельєфу суші;
- кліматичних поясів, областей, центрів високого і низького тиску;
- великих річок та озер;
- природних зон;
- природних туристичних ресурсів;
- осередків культури, релігій, цивілізацій і соціально-культурних туристичних ресурсів;
- промислових, господарських, торговельних районів;
- великих туристичних ринків, районів, центрів;

- транспортних артерій;
- військово-політичних та економічних блоків і союзів;
- осередків етнічних і конфесійних конфліктів, військової напруги та збройного протистояння;
- держав із нестабільною економічною та політичною ситуацією;
- джерел екологічної напруги;
- загальний висновок про особливості географічного і геотуристичного положень країни й оцінка їх можливостей для розвитку різних видів туризму.

Послідовність, повнота характеристики й оцінки геотуристичного положення з точки зору потенційних туристичних можливостей залежить від ієрархічного рівня об'єкту і завдань дослідження.

До соціальних і демографічних факторів, що позитивно впливають на розвиток туризму, належать: підвищення добробуту, рівня освіти, культури, збільшення естетичних потреб населення, соціальна політика. Серед соціальних чинників чи не найбільше сприяє розвитку туризму наявність вільного часу. Наприклад, тривалість робочого часу в промисловості Німеччини скоротилося з 2350 годин на рік у 1950 р. до 1716 годин у 2004 р. Це стало однією з багатьох передумов, що перетворило німців на найбільш подорожуючу націю світу. Збільшення тривалості життя також спонукає до подорожування. На окрему увагу заслуговує мода на відпочинок. Її вплив важко переоцінити. Мода може раптово перетворити певний регіон чи країну на туристичну "мекку" і так же несподівано вивести територію з-під уваги потенційного споживача туристичного продукту.

Економічні чинники: поліпшення (погіршення) економічної та фінансової ситуації обумовлює збільшення (зниження) персонального доходу. Зростання доходів населення, в свою чергу, дозволяє витрачати більше грошей на відпочинок, подорожі, дозвілля. Розвитку міжнародному туризму сприяють активна зовнішньоекономічна діяльність держави, процеси глобалізації й інтеграції, що відбуваються в усіх галузях світової економіки. Однак фінансова нестабільність, економічні страйки, перебої в енерго- і водопостачанні можуть суттєво стримувати діяльність підприємств туристичної індустрії.

Одним із найбільш визначальних і видимих проявів змін у структурі світового господарства є прогресуюча динаміка розвитку сфери обслуговування сектору, яка отримала назву "терціаризація".

Починаючи з другої половини ХХ ст. процес прискореної терціаризації світового господарства набув глобального масштабу. Протягом останнього десятиліття третинний сектор суспільного виробництва провідних країн набув настільки високого рівня розвитку, що дозволив говорити про перехід до постіндустріального суспільства.

Виробництво послуг нерозривне від матеріального виробництва і присутнє на всіх історичних стадіях його розвитку, що дозволяє розглядати терціалізацію як довготривалу, стійку і стратегічно значиму тенденцію, складову частину еволюції світового і національних господарств. На сучасному етапі терціалізації світового господарства найбільшою мірою сприяє розвиток міжнародного туризму. Підставою для такого твердження є те, що туристична індустрія перетворилася на найбільш потужний сектор не лише сфери обслуговування, а і всього світового господарства у цілому, про що йшлося у першому параграфі даного розділу. У той же час, багатогалузева, високорозвинута сфера послуг – потужний сприятливий чинник розвитку міжнародного туризму.

Науково-технічні фактори дозволяють залучати нові види ресурсів до туристичного використання, залучати технічні можливості для виробництва нових видів послуг, їхнього збуту й удосконалення обслуговування клієнтів. Розвиток науки й техніки сприяє технологічним змінам, удосконаленню матеріально-технічної бази, модернізації транспортної інфраструктури. Так, ще декілька десятиліть тому підводні готелі були фантастикою, а нині, дякуючи новим технологіям і конструкційним матеріалам, – це реальність. І таких прикладів безліч.

Стабільна політична ситуація – необхідна умова функціонування туристичної індустрії. Демократичність суспільства, сприятливе для розвитку туризму законодавство, низька ймовірність політичних потрясінь забезпечують формування постійних і потужних туристичних потоків.

Важливий сприятливий чинник розвитку міжнародного туризму – діяльність міжнародних організацій. Серед них чільне місце належить Світовій Туристичній Організації, створеній у 1975 р. Вона об'єднує 130 країн. Штаб-квартира знаходиться у Мадриді. Головною метою діяльності є заохочення розвитку туризму як засобу сприяння економічному прогресу, зміцнення миру і взаємного порозуміння між народами,

дотримання прав та свобод людини. Особлива увага в роботі організації надається інтересам країн третього світу в галузі туризму.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Туристична індустрія розвивається прискореними темпами у випадку відсутності природних і соціально-економічних передумов для розвитку промисловості чи сільського господарства.

Туризм перетворюється на провідну форму господарського освоєння простору в разі вичерпаності можливостей традиційних їх видів, якими є промислові, сільсько-, лісо- та морегосподарські технології господарювання людини. Туризм відіграє важливу роль у підтримці досягнутого рівня освоєння території. На певному етапі господарського розвитку окремі поселення можуть втрачати виробничі функції. Аби уникнути деградації господарських систем та розселенської мережі розпочинається експлуатація рекреаційних ресурсів і розвиток туризму.

На туризм припадає 35 % світової торгівлі послугами, а у найменш розвинених країнах – 70 %. Туристична індустрія у високорозвинених країнах створює до 5 % внутрішнього валового продукту, акумулює таку ж частку інвестицій і робочих місць, а в країнах третього світу – до 30 %. Прибутки від обслуговування туристів протягом 1950-2000-их років зросли з \$ 2 млрд за рік до \$ 2 млрд за день, а кошти, що обертаються в туристичній індустрії, перевищили \$ 3,5 трлн.

У туризмі вихід компанії за державні кордони є звичною практикою, яка обумовлена специфікою туристичного продукту. Ініціатива інтернаціоналізації виробництва в туризмі належить країнам, які генерують потужні туристичні потоки, оскільки саме їм вона приносить найбільший зиск.

Більшість транснаціональних корпорацій, діяльність яких охоплює туристичний бізнес, базуються у США, Західній Європі, Японії, Гонконзі та Сінгапурі.

Транснаціональні корпорації перейшли від конкурентної боротьби до політики співпраці та реалізації спільних проектів. Ця тенденція знаходить вияв у створенні глобальних союзів та альянсів. Головна мета таких коаліцій полягає в об'єднанні фінансових, науково-технічних і людських ресурсів різними фірмами для досягнення певних цілей чи реалізації спільних програм із допомогою співпраці.

Укладання глобальних союзів – поширена практика в різних секторах індустрії туризму. Прикладом діяльності подібних утворень є глобальні комп'ютерні системи бронювання широкого спектру туристичних товарів і послуг.

Найбільшою мірою глобалізація торкнулася цивільної авіації. Провідні авіакомпанії світу віддають перевагу створенню стратегічних альянсів із конкурентами свого рівня аби обмежити ринкові можливості дрібніших перевізників.

Проявом глобалізаційних процесів у туризмі є здійснення спільних проєктів, які передбачають залучення природних, культурно-історичних і матеріально-технічних ресурсів кількох країн.

Глобалізація туризму несе з собою і негативні моменти, які прямо впливають на розвиток індустрії туризму. Йдеться про спалахи захворювань і епідемії у різних куточках світу, екологічні проблеми та загрозу терористичних актів. Більшість із перерахованих проблем носить регіональний характер, але глобалізація "примушує" реагувати на них всю світову індустрію туризму.

Уся сукупність чинників розвитку міжнародного туризму об'єднується у кілька груп: фізико- і суспільно-географічні, соціальні, демографічні, економічні, науково-технічні, політичні. Кожен із них може як сприяти, так і гальмувати розвиток туристичної індустрії і міжнародного туризму.

ГЛОСАРІЙ ДО РОЗДІЛУ

Виїзний туризм – туризм, що включає діяльність відвідувача за межами країни постійного проживання під час виїзної туристичної поїздки.

Відвідувач – мандрівник, який здійснює поїздку у будь-яке основне місце призначення, яке знаходиться за межами його звичного життєвого середовища терміном менше року з будь-якою головною метою, за винятком працевлаштування. Відвідувач класифікується як турист, якщо його поїздка включає ночівлю або як екскурсант в інших випадках.

В'їзний туризм – туризм, що включає діяльність відвідувача, який не живе у країні відвідування під час в'їзної туристичної поїздки.

Глобальна розподільча система – інформаційна Інтернет-мережа, яка дозволяє бронювати місця у транспорті, у готелях, завчасно замовляти оренду автомобіля, квитки у театри і на спортивні змагання, отримувати повідомлення про умови подорожі, розміщення і багато іншої додаткової інформації. До найбільш потужних

глобальних розподільчих систем належать: Сейбр, Амадеус, Галілео.

Мандрівник – особа, яка переміщується між різними географічними пунктами з будь-якою метою, протягом будь-якого терміну.

Міжнародний туризм – поїздки з туристичною метою за межі країни постійного проживання. Перетин державного кордону і процедури, пов'язані з цим (митний контроль, отримання закордонного паспорту й візи, медичного страхового полісу тощо), – головні формальні ознаки міжнародного туризму; сукупність юридичних і господарських процесів, пов'язаних із глобальним розвитком індустрії туризму; форма міграційних процесів, пов'язана з виїздом за межі країни постійного проживання; міжнародний туризм включає в'їзний і виїзний туризм, тобто діяльність відвідувачів, які постійно мешкають у країні, що розглядається, за її межами в рамках внутрішніх або виїзних туристичних поїздок і діяльність відвідувачів, які не мешкають у країні, що розглядається, у межах даної країни під час в'їзних туристичних поїздок.

Місце призначення – місце, відвідування якого лежало в основі прийняття рішення про здійснення поїздки.

Туристична індустрія (індустрія туризму) – 1) сукупність виробничих і невиробничих видів діяльності, спрямованих на створення і реалізацію товарів та послуг для туристів;

2) сукупність виробництв різних галузей господарства, закладів культури, освіти, науки, що забезпечують створення матеріально-технічної бази туризму, підготовку кадрів та процес виробництва, реалізації і споживання туристичного продукту на основі використання природних багатств, матеріальних і духовних цінностей суспільства;

3) сукупність суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури,

спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів.

Франчайзинг – спосіб ведення бізнесу, при якому одна сторона продає другій незалежній стороні право на користування своїм фірмовим знаком. Франчайзинг набув особливого поширення у готельному бізнесі. Ця система, з боку готельної корпорації, окрім надання можливості використовувати торгову марку, передбачає консультативну допомогу, навчання обслуговуючого персоналу, передачу методики ведення бізнесу та ноу-хау, проведення рекламних кампаній, підключення до єдиної системи бронювання місць тощо. З боку членів корпорації, які отримують франшизу, вимагається надавати клієнтам набір послуг певної якості, що відповідає товарному знаку, здійснювати разові вступні внески і регулярні відрахування.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Яка роль міжнародного туризму у сучасному світовому господарстві?
2. Проаналізуйте регіональні особливості розвитку міжнародного туризму протягом останніх років.
3. У яких випадках туризм перетворюється на провідну форму господарського освоєння простору?
4. Які позитивні і негативні моменти у розвитку туризму несе з собою глобалізація?
5. Проаналізуйте особливості функціонування готельних мереж у різних регіонах світу.
6. Охарактеризуйте головні географічні чинники розвитку міжнародного туризму.
7. Проаналізуйте вплив соціальних та економічних факторів на розвиток міжнародного туризму.

БІБЛІОГРАФІЯ І ПОПУЛЯРНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Александрова А. Ю. География международного туризма / А. Ю. Александрова // География в школе. – 2003. - №4. – С. 8-16.
2. Александрова А. Ю. Международный туризм / А. Ю. Александрова. – М. : Аспект Пресс, 2001.

3. Пуцентайло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва [навч. посіб.] / П. Р. Пуцентайло. – К. : Центр навчальної літератури, 2007.
4. Смаль І. Особливості і проблеми розвитку міжнародного туризму у контексті глобалізаційних процесів / І. Смаль // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – Львів, 2008. – Випуск 24. – С. 327-335.
5. Смаль І. В. Географія туризму та рекреація : словник-довідник / І. В. Смаль. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010.
6. Смаль І. В. Основи географії рекреації і туризму : [навч. посіб.] / І. В. Смаль. – Ніжин : Видавництво НДПУ імені Миколи Гоголя, 2004.
7. Цюхля С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії / С. Ю. Цюхля // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия "Экономика и управление". Том 22 (61). – 2009. – № 2. С. 373-380.
8. Amadeus Ukraine [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.amadeus.net.ua>
9. Galileo Eastern Europe [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.galileo.com.ua>
10. Hotel promotion: special Accor [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.accorhotels.com>
11. Hotel Rooms and Hotel Reservation from Marriott [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.marriott.com>
12. Hotels – Book Direct and Save [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bestwestern.com>
13. Hotels – Hotel Rooms, Hotel Reservation, Choice Hotels - Motels [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.choicehotels.com>
14. Hotels by Hilton [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.hilton.com>
15. Hyatt Hotels and Resorts [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.hyatt.com>
16. Luxury Hotels and Resorts [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.shangri-la.com>
17. Mandarin Oriental Hotel Group [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mandarinoriental.com>
18. Sabre Holdings [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.sabre-holdings.com
19. Starwood Hotels and Resorts [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.starwoodhotels.com>
20. Thomas Cook [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.thomascook.co.uk>
21. World Tourism Organization UNWTO [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.unwto.org>

СТРУКТУРА І ГЕОГРАФІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Коло ключових понять:

туристична індустрія, туристичний сектор, галузі туризму, характерні для туризму продукти, закономірності розвитку туризму, засоби розміщення туристів, готель, закономірності розвитку туризму, туристичні криптограми, таймшер, фаст-фуд, туроператор і турагент, тематичний парк, пряма й опосередкована схема збуту товарів і послуг, курорт

§ 1. 6. 1. ТУРИСТИЧНА ІНДУСТРІЯ ТА ЇЇ СТРУКТУРА

Одне з найбільш вдалих визначень індустрії туризму було запропоноване на Конференції ООН із торгівлі та розвитку у 1971 р.: туристична індустрія – сукупність виробничих і невиробничих видів діяльності, спрямованих на створення товарів і послуг для туристів. Сучасні трактування лише уточнюють окремі положення.

Туристична індустрія – сукупність виробничих і невиробничих видів діяльності, спрямованих на створення і реалізацію туристичного продукту, виробництво продукції туристичного призначення і надання супутніх послуг.

Конкретизація змісту поняття туристичної індустрії наштовхується на ряд проблем, пов'язаних із переплетенням різноманітних галузей промисловості та сільського господарства, які задовольняють потреби туристів і туристичної індустрії.

Згідно даних Міністерства торгівлі США, у сферу безпосереднього обслуговування туристів залучено 24 галузі економіки країни. Відповідно до висновків українських експертів, від функціонування туризму безпосередньо залежить життєдіяльність понад 40 галузей економіки і близько 15% економічно активного населення України. Виходячи із таких показників, важко вичленити туристичну складову в "чистому" вигляді і провести чіткий вододіл, який відокремить "туристичні" галузі від всіх інших.

У документах Світової Туристичної Організації зазначається, що при врахуванні опосередкованого впливу туристичних витрат, лише одна галузь – оборонна – не відчуває ніякого впливу. Але і з таким висновком можна не згоджуватися. Останнім часом, особливо на пострадянському просторі, з'являються так звані мілітарні або військові тури, які пропонують клієнтам водіння танка чи бойової машини піхоти, стрільбу з будь-яких видів стрілецької зброї тощо. Таким чином, навіть вій-

ськово-промисловий комплекс опиняється в орбіті туристичного інтересу.

Головною проблемою при віднесенні окремих видів діяльності до туристичної індустрії є вибір класифікаційних ознак. Економічна діяльність, пов'язана з туризмом, традиційно визначається з точки зору попиту, споживання товарів і послуг відвідувачами та витрат, які вони несуть. При такому підході індустрія туризму – збірна сфера, яка охоплює різногалузеві види господарської діяльності, оскільки туристи мають витрати практично в усіх секторах сфери обслуговування й економіки.

Доповнення даного підходу низкою головних критеріїв відбору видів економічної діяльності, як то: масштаб, рівень спеціалізації і концентрації виробництва та додача до них додаткової класифікаційної ознаки – переважаючого напрямку туристичних витрат, дозволяє точніше окреслити сферу індустрії туризму і виділити її головні складові частини – туристичні сектори (рис. 1. 48).

Рис. 1. 48. Структура туристичної індустрії

Сектор туризму – сукупність виробничих одиниць у різних галузях, що виробляють необхідні для відвідувачів товари і послуги. Такі галузі називаються галузями туризму.

Галузі туризму включають види діяльності, з допомогою яких виробляються характерні для туризму продукти (табл. 1. 6).

Таблиця 1. 6

Перелік категорій характерних для туризму продуктів і галузей туризму

<i>Продукти</i>	<i>Галузі</i>
Послуги з розміщення відвідувачів	Розміщення відвідувачів
Послуги у сфері громадського харчування	Діяльність у сфері громадського харчування
Послуги з пасажирських перевезень залізничним транспортом	Пасажирські перевезення залізничним транспортом
Послуги з пасажирських перевезень автомобільним транспортом	Пасажирські перевезення автомобільним транспортом
Послуги з пасажирських перевезень водним транспортом	Пасажирські перевезення водним транспортом
Послуги з пасажирських перевезень повітряним транспортом	Пасажирські перевезення повітряним транспортом
Послуги з прокату транспортних засобів	Прокат транспортних засобів
Послуги бюро подорожей та інших служб бронювання	Діяльність бюро подорожей та інших служб бронювання
Послуги у сфері культури	Діяльність у сфері культури
Послуги у сфері спорту і дозвілля	Діяльність у сфері спорту і дозвілля
Характерні для туризму товари, що визначаються у кожній країні	Роздрібна торгівля характерними для туризму товарами, що визначаються у кожній країні
Характерні для туризму види діяльності, що визначаються у кожній країні	Інші характерні для туризму види діяльності, що визначаються у кожній країні

У свою чергу, характерними для туризму продуктами є ті, що відповідають хоча б одному із наведених нижче критеріїв:

1. Туристичні витрати на продукт (товар, послуга) повинні складати значну частку загальних туристичних витрат (частка у витратах/критерій попиту);
2. Туристичні витрати на продукт повинні складати значну частку пропозиції даного продукту в економіці (критерій частки в пропозиції). Цей критерій передбачає, що пропозиції того чи іншого характерного для туризму продукту у значних обсягах припиняться за відсутності відвідувачів.

Туристична індустрія світу – складна, динамічна галузь світового господарства, яку формують національні туристичні господарства і транснаціональні корпорації, що прямо або опосередковано задіяні у туристичній сфері: міжнародні готельні ланцюги, туроператори, міжнародні перевізники тощо.

Основа світової індустрії туризму – господарства США, Канади, Японії, країн Європейського Союзу, Китаю, Туреччини, Єгипту, нових індустріальних країн (Мексика, Бразилія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія), країн Карибського басейну. Периферійними сегментами є національні туристичні індустрії країн пострадянського простору (через слабку інтегрованість до світової туристичної індустрії), Австралії, Нової Зеландії та Південної Африки (через віддаленість від основних споживчих ринків), Ізраїлю (через напружену політичну ситуацію). Відсталими сегментами світової індустрії туризму є більшість африканських і значна частина азійських держав, в яких розвиток туризму гальмується через загальну економічну відсталість і низький рівень розвитку продуктивних сил. У багатьох випадках стримуючими чинниками є релігійні канони і переконання у країнах ісламського світу.

Еволюція рекреаційної діяльності, туризму і туристичної індустрії у просторі та часі залежить від спряженої дії сукупності факторів природного і суспільного характеру. Прояви цього впливу дозволяють виділяти закономірності розвитку туризму і туристичної індустрії, які визначають місце і роль даних процесів і видів економічної діяльності у суспільній практиці.

Закономірності розвитку туризму – об’єктивно існуючі, постійні і необхідні взаємозв’язки між складовими частинами туристичної індустрії, господарством, населенням, суспільними процесами і явищами, що впливають із їхньої внутрішньої природи, сутності.

Головними закономірностями розвитку рекреації, туризму і туристичної індустрії є:

- ***взаємозв’язок із рівнем добробуту*** – чим вищий рівень статків населення, тим більші його туристичні потреби;
- ***послідовне зростання рекреаційно-туристичних потреб населення*** – науково-технічний прогрес веде до збільшення вільного

часу, що передбачає його використання для рекреації та у туристичній сфері;

- **сезонність/циклічність коливань попиту на туристичний продукт і послуги;** закономірність породжена погодно-кліматичними особливостями і черговістю робочого часу та відпустки у найманих працівників;
- **просторова концентрація підприємств і закладів туристичної індустрії** – закономірність, що пов'язана з особливостями поширення туристичних ресурсів та їх прив'язкою до конкретних територій і акваторій;
- **мультиплікаційний ефект туризму** – взаємопов'язаний, комплексний розвиток туристичної індустрії та супутніх галузей виробничої і невиробничої сфер, які виробляють характерні для туризму продукти та супутні товари і послуги; туризм "змушує" розвиватися виробництва, які створюють матеріальну основу та формують передумови для повнішого забезпечення туристичних потреб;
- **територіальна диференціація рекреаційно-туристичних потреб** – закономірність, що викликана до життя існуванням різних типів поселень – міст і сіл; міські і сільські жителі мають різні туристичні потреби, що проявляються у формуванні зустрічних міграційних потоків;
- **соціальна диференціація рекреаційно-туристичних потреб** – закономірність, що сформована як соціально-майновими, так і культурно-освітніми відмінностями між різними соціальними групами у розумінні ролі рекреації і туризму у відновленні життєвих сил;
- **відносне неспівпадіння територій зі значними ресурсами та територій, де концентруються туристичні потоки і реалізуються рекреаційно-туристичні потреби** – фактор віддалі і реклами лишається суттєвим при виборі місця відпочинку, тому кращі за якістю, але віддалені або менш відомі місця лишаються не настільки затребуваними, ніж гірші за якістю, але розрекламовані або ближче розташовані¹.

¹ У географії рекреації і туризму дана закономірність позиціонується як закон, згідно якого відбувається залучення природних і культурно-історичних комплексів до категорії "туристичні ресурси". Він отримав назву "закон абсолютних переваг".

§ 1. 6. 2. СЕКТОР РОЗМІЩЕННЯ

Сектор розміщення – складова частина індустрії туризму, яка об'єднує заклади або засоби розміщення туристів. Головна функція підприємств сектору розміщення – надання туристам місця для ночівлі під час подорожі.

Складовими частинами сектору розміщення світової індустрії туризму є будь-які об'єкти, що регулярно чи епізодично надають туристам місця для ночівлі. За стандартною міжнародною класифікацією всі засоби розміщення поділяються на дві категорії – колективні та індивідуальні (рис. 1. 49.).

До колективних закладів розміщення належать готелі й аналогічні до них заклади, спеціалізовані заклади та група "інші колективні засоби розміщення".

Центральним, класичним закладом розміщення туристів є готель, головною ознакою якого вважається наявність номерів. Готелі надають набір обов'язкових послуг і широкий перелік додаткових, асортимент котрих залежить від класу закладу, його розміщення та спеціалізації. Перший готель у сучасному розумінні – "City Hotel" на 70 номерів – збудовано у 1794 р. у Нью-Йорку (США). Перший готель для туристів – "Tramont" на 170 номерів – став до ладу в Бостоні (США) у 1829 р.

Класифікація готелів за рівнем якості та асортиментом послуг застосовується в усьому цивілізованому світі. Присвоєння готелю певного класу сприяє вирішенню кількох практичних завдань: туристу допомагає орієнтуватися на ринку готельних послуг і обирати найбільш прийнятний заклад розміщення; органам державного управління спрощує розробку податкової та цінової політики, розподіл інвестицій тощо.

Широко вживаною стала "зіркова" класифікація готелів, при якій кількість зірок, як правило від 1 до 5¹, вказує на рівень якості побутових умов та послуг, що пропонуються. Чим більша кількість зірок, тим вища якість обслуговування, ширший перелік послуг, вищі розцінки і таке інше. Окрім "зірок", у різних країнах використовуються "літери", "ключі", "корони", "лелеки", "ромашки", "смереки" тощо.

¹ У виняткових випадках готелі отримують 7 зірок, що вказує на їх унікальність. Прикладом семизіркового готелю є "Бурдж аль Араб" у Дубаї.

Рис. 1. 49. Класифікація засобів розміщення туристів

Останнім часом, поряд із загальною класифікацією, застосовується система криптограм, яка за змістом є переліком послуг, що надаються готелями й іншими засобами розміщення туристів (рис. 1. 50). Такий підхід дозволяє конкретизувати вид послуг, які пропонуються в самому номері та в готелі і є орієнтиром для споживача у виборі засобу розміщення.

	туалет		ресторан
	душ		бар
	фен		обслуговування в номер
	телефон		кафе
	інтернет		конференц-зал
	кондиціонер		паркування для автомобілів
	телевізор		фітнес-центр

Рис. 1. 50. Зразок типових криптограм послуг, що надаються в готелі

Міжнародна система криптограм активно впроваджується в готельному господарстві України, в рекламі закладів розміщення в засобах масової інформації, на рекламних щитах тощо.

Тенденцією розвитку світового готельного господарства останніх десятиліть стала поява готелів, які орієнтуються на різні категорії споживачів, проводять різну цінову політику, на їх розміщення впливають різні чинники, що і формує функціональне різноманіття готелів (рис. 1. 51).

Значного поширення набули готелі економ-класу, в яких готельний тариф відчутно менший, ніж у класичних готелях. При цьому слід наголосити, що зменшення плати за проживання досягається не за рахунок зниження якості обслуговування, а дякуючи заходам жорсткої економії на різноманітних витратах з утримання (типове недороге оздоблення інтер'єру холу і номерів, зменшений фонд заробітної плати за рахунок меншої кількості обслуговуючого персоналу, типовість проекту будівлі готелю і таке інше). Готелі економ-класу, як правило, розміщуються поблизу потужних транспортних вузлів, високоатрактивних туристичних об'єктів і в містах-мільйонерах.

Одна з тенденцій останнього часу – поява міні-готелів економ-класу, які розміщуються в історичних частинах великих міст, на трасах, що зв'язують аеропорти з містами, поблизу національних парків.

Прикладами готелів економ-класу є "Travelodge", "Comfort Inn", розміщені у багатьох країнах світу.

Новим явищем у туристичному бізнесі стала поява мережі готелів класу "різот-готель" або готель-курорт. Вони розташовані в мальовничих місцях, як правило, на морських чи океанічних узбережжях у комфортних погодно-кліматичних умовах і функціонують за принципом

"все включено" – трансфер, розміщення, харчування, розваги і культурна програма, догляд за дітьми, нерідко – безкоштовне користування барами, – все це входить до загальної вартості проживання. Мережа таких готелів невпинно збільшується. Головними країнами, які практикують створення готелів-курортів, стали Бразилія, Португалія, Іспанія, Франція, Італія, Болгарія, Туреччина, Єгипет, Фіджі, Малайзія, Таїланд, Сейшельські Острови, Мексика, Мартініка та багато інших, території яких включають узбережжя теплих морів, популярні гірськолижні райони, володіють винятковими бальнеологічними ресурсами.

Рис. 1. 51. Функціональні типи готелів

Бутік-готелі або VIP-готелі вперше з'явилися в Маямі (Флорида), а пізніше набули популярності у межах багатьох штатів США, у Великій Британії, Франції, Італії, Іспанії. Це – невеликі готелі, де створена вишукано-аристократична і, водночас, затишна, домашня атмосфера. Під бутік-готелі часто використовують переобладнані особняки в історичних частинах міст або давні замки та палаці у замських районах. Даний тип засобів розміщення туристів належить до високорозрядних і дорогих. Послугами бутік-готелів користуються відомі особи: "зірки" кіно- та шоу-бізнесу, політики, бізнесмени тощо.

У зв'язку зі змінами форм власності свого часу широкого поширення набули готелі типу кондомініум¹ – готелі-клуби або таймшеринги. Таймшер (від англ. time share – частина часу) – спільне володіння або довгострокова оренда клубних готельних комплексів із правом користування ними протягом певного періоду часу щороку.

Система "володіння заощадженням відпочинком" виникла в Європі, а згодом поширилася на США та Канаду. Наприкінці 1990-их років мережа клубних готелів охоплювала 89 країн, а власники таймшерів жили у 191 державі. Найбільша кількість власників заощадженого відпочинку – 400 тис. сімей, що складає 40% від їх загального числа, громадяни Великої Британії, де їх права захищені спеціальним актом англійської королеви Єлизавети II.

Власники таймшерів обмінюються між собою можливістю відпочивати в різних готельно-клубних закладах або продають свій час відпочинку, вартість якого залежить від сезону й місця розміщення готелю-клубу.

За оцінками фахівців, клубний відпочинок переживав пік своєї популярності протягом 1980-х років і зараз перебуває у стадії стагнації. Незважаючи на зниження цін, протягом останнього десятиріччя спостерігається чітка тенденція до зменшення кількості відвідувачів у клубних закладах відпочинку.

У США у другій чверті XX ст. виник, сформувався і поширився в інших регіонах світу специфічний тип готелів, які спеціалізуються на обслуговуванні туристів, що мандрують на автомобілях чи мотоциклах – мотелі. До типового набору послуг, що пропонуються класичними готелями, у мотелі додається комплекс технічного обслуговування автотранспорту, станції заправки, гаражі та стоянки. Зазвичай мотелі розміщуються на автомагістралях, на околицях міст чи неподалік від рекреаційних територій – на берегах річок, озер, водосховищ, поблизу національних парків тощо. Один із перших мотелів ("Холідей Інн") було збудовано 1952 року у США.

Відповідно обладнані майданчики для розміщення автотуристів носять назву кемпінгів. Інколи кемпінги є складовою частиною готельних комплексів, інколи функціонують автономно і деколи – сезонно.

¹ Кондомініум (лат. *condominium* – з лат.: *co(n)* – префікс, що означає об'єднання, спільність, сумісність і *dominium* – володіння) – сумісне володіння.

Значна частина кемпінгів розташована в природоохоронних зонах – заповідниках, національних парках.

Кемпінг у США на території національного парку "Кам'яні Арки" у штаті Юта, який можна вважати типовим для країни, має необхідні системи життєзабезпечення (електро- та водопостачання, телефонний зв'язок, пункт прокату туристського спорядження, службу охорони тощо) і окремі майданчики для розміщення наметів чи автофургонів, які все частіше приходять на зміну традиційним туристським наметам. Кожен майданчик обладнано столом та грилем, але дрова або деревне вугілля треба привозити з собою – на території парку та кемпінгу їх збирати заборонено і американці чітко дотримуються цього правила.

Від кемпінгу до найближчого поселення – більше 20 км. Заасфальтовані дороги утримуються в ідеальному стані і прокладені до найбільш цікавих панорамних точок національного парку. До унікальних природних об'єктів, таких як "Ландшафтна арка", "Балансуючий камінь", "Делікатна арка", прокладені марковані пішохідні доріжки.

Плата береться як за в'їзд на територію парку (\$ 10 за автомобіль, \$ 5 за мотоцикл і велосипед), так і за використання кемпінгу (\$ 10 за добу із середини березня до кінця жовтня і \$ 5 – із кінця жовтня до середини березня або \$ 3 з особи у випадку розміщення групи до 11 осіб). 80% всіх зібраних коштів лишаються в руках адміністрації парку і використовуються для потреб його розвитку.

Щороку національний парк "Кам'яні Арки" відвідує до 1 млн туристів.

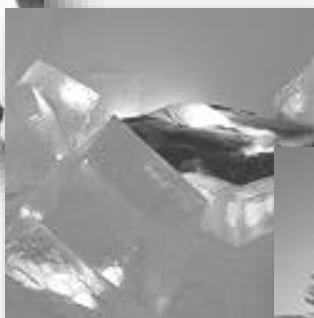
Жорстка конкуренція на ринку готельних послуг привела до появи "дивних" або "чудернацьких" готелів – засобів розміщення туристів, які виділяються серед інших екзотичністю й екстравагантністю оформлення, місцем розташування, матеріалом, що використовувався для будівництва. Прикладами "дивних" готелів є: "Al Maha Desert Resort and Spa", розташований в Об'єднаних Арабських Еміратах у пустелі поблизу Дубаю і оформлений у вигляді поселення бедуїнів; шведський "Icehotel" збудований із льоду (рис. 1. 52); "Anatolian Houses" зведений в унікальному заповіднику – печерах Каппадокії у Туреччині; "Costa Rica Tree House Lodge" розміщений у нетрях дощового лісу Коста-Рики і збудований лише з натуральних матеріалів (рис. 1. 53).

До групи засобів розміщення, аналогічних готелям, тобто організованих за тим же принципом, належать пансіонати, мебльовані кімна-

ти, туристські гуртожитки. Як правило, цей тип закладів розміщення туристів приурочений до міст – великих туристичних центрів.

Спеціалізовані заклади надають місця для ночівлі, але функція розміщення туристів для них не є головною. У цю групу входять оздоровчо-лікувальні заклади, розміщення яких залежить від наявності лікувальних рекреаційних ресурсів (санаторії, бальнео- та грязелікарні, реабілітаційні центри), табори праці й відпочинку, громадські транспортні засоби, які обладнані спальними приміщеннями (круїзні лайнери, туристські поїзди), конгрес-центри, де проводяться конференції, з'їзди, симпозіуми й інші спеціалізовані заходи.

Інші колективні заклади розміщення презентовані комплексами будинків для відпочинку або бунгало.

Якщо перший вид засобів розміщення притаманний країнам помірного поясу, то другий – країнам тропічного і субтропічного кліматичного поясів. Кожна країна висуває свої вимоги до подібних закладів, як за кількісними, так і якісними показниками.

До індивідуальних закладів розміщення належать: власний заміський будинок (дача), орендоване у приватної особи чи агентства житло (це може бути той же заміський будинок, квартира чи котедж), житло родичів або знайомих, яке не передбачає плати за нього.

Рис. 1. 52. У "Льодяному готелі" зігріває гаряча любов друзів та тепло обслуговування...

У розвинутих країнах призначене для оренди житло підлягає під певні норми і класифікується за якістю та рівнем комфорту. Від цієї класифікації залежить вартість оренди та величина оподаткування для орендодавця. Обумовлюється кількість кімнат, визначається ступінь облаштування кухні, обов'язковою є наявність телефону, телевізора, ванної кімнати, щоденна зміна постільної білизни, прибирання тощо.

За додаткову плату визначається перелік додаткових послуг.

На початку 2000-х років у світі нараховувалося більше 300 тис. готелів. На Європу припадає 55 % від загального числа готелів, на Америку – 28 % і на Азійсько-Тихоокеанський регіон – 12 %.

Рис. 1. 53. Перебування у "Готелі Дерев'яних Будинків Коста-Ріки" дарує відчуття єднання з природою і неповторну насолоду буття у гармонії зі світом...

Дещо інша ситуація склалася у розподілі спальних місць, яких налічується близько 30 млн і число яких різко збільшилося протягом останніх 20 років. За цей же період змінилося і співвідношення частки місць у готелях між окремими регіонами світу (рис. 1. 54).

Переважна більшість готельного фонду припадає на три регіони – Європу, Америку й Азійсько-Тихоокеанський регіон, які концентрують майже 95% місць. Особливо відчутні зміни відбулися в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, частка якого за період із 1980 по 2005 рік збільшилася із 5 до 23%.

Наприкінці 1990-х років готельна індустрія світу забезпечувала робочими місцями більш ніж 11 млн осіб. Кожен четвертий працівник був задіяний у готельних закладах, що розташовані в Азійсько-

Тихоокеанському регіоні, і така ж частка зайнятих припадає на готелі розташовані в Європі.

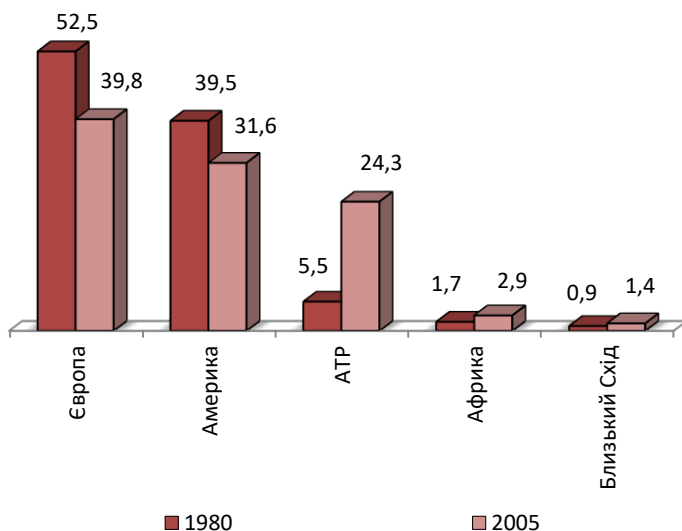

Рис. 1 .54. Розподіл частки спальних місць у готелях і аналогічних їм закладах за регіонами світу, 1980 і 2005, %

Щорічні прибутки світового готельного господарства протягом останнього десятиліття стабілізувалися на рівні \$ 250-260 млрд, із них більше 40 % припадає на Європу і близько 30 % – на Америку.

§ 1. 6. 3. СЕКТОР ХАРЧУВАННЯ

Різноманітне та якісне харчування – один з вагомих моментів будь-якої туристичної подорожі. Одночасно це – важливий компонент гостинності країни, а заклади харчування, незалежно від їх географічної адреси, виступають носіями національної культури. Ніщо інше не дає можливості так близько торкнутися матеріальної культури народу, як національний стіл. Розібратися в його особливостях – чи не найкращий, найбільш приємний і короткий шлях до взаємного порозуміння між націями. Ця особливість

у значній мірі враховується сучасними підходами до організації туристичних поїздок.

Сектор харчування презентований великою кількістю різноманітних закладів, які об'єднуються у кафе та ресторани трьох типів: класичні, національні і швидкого обслуговування.

Заклади харчування, як і заклади розміщення, різняться між собою якістю обслуговування, цінами, контингентом відвідувачів, розмірами, розташуванням тощо.

Серед класичних ресторанів виділяються заклади з повним, тематичним, банкетним обслуговуванням та "шведським столом".

Найбільш відомі серед національних стали італійські, китайські та японські ресторани, які вийшли за межі своїх державних утворень і перетворилися на явища масової культури. У межах окремих держав поширеними є окремі типи національних закладів громадського харчування: шинок і кав'ярня (Польща, Україна), чайхана і духан (країни Центральної і Західної Азії), паб (Ірландія, Велика Британія), остерія та піцерія (Італія), кафешантан (Франція), трактир (Росія).

XX століття принесло небачені темпи росту міського населення за рахунок сільського. У більшості розвинутих країн з'явилася проблема швидкого та безперебійного постачання великих мас людей харчуванням в один і той же час – в обідню перерву. Традиційна ресторанна кухня була неспроможна забезпечити великі маси населення готовою їжею. Тому звернулися до спрощеного, дешевого, стандартизованого, серійного приготування їжі. Головними продуктами такої раціоналістичної кухні стали консерви, презерви, ковбасні вироби, сири, бутерброди, готові напої.

Раціоналістична кухня передбачає використання напівфабрикатів чи готових фабрикатів, скомбінованих із хлібом, які вживаються холодними чи розігрітими. Цим забезпечується головна перевага – швидке забезпечення харчуванням великих мас людей при відносній дешевизні. Організаційною формою впровадження підходів раціональної кухні до сфери обслуговування стали ресторани швидкого обслуговування.

Останні десятиліття в усьому світі пройшли під знаком прискореного розвитку ресторанів швидкого обслуговування або фаст-фудів. Головною причиною їх появи стало поширення раціоналістичного на-

прямку в розвитку кухні. Він зародився в кінці XIX ст. у США і звідти поширився країнами Європи.

Важливим чинником, що сприяє розвитку мережі фаст-фудів, є автомобілізація. Споживач отримує можливість замовити й отримати певний комплекс страв, не виходячи з автомобіля. Цим пояснюється і сам перелік страв, головною вимогою до яких є зручність споживання без використання столових наборів. Типовими стравами, що пропонуються фаст-фудами, є картопля-фрі, гамбургер, сандвіч, буріто, хот-дог, піца, кебаб, млинці, риба і чіпси.

Безперечне лідерство серед ресторанів швидкого обслуговування утримує глобальна мережа "МакДональдс". Реальну конкуренцію у США йому складає система ресторанів "Бургер-Кінг", "Subway" і "Тако Белл". На Україні за схемою МакДональдс працює мережа ресторанів "Швидко", "Картопляна хата".

Із середини 1970-х років раціоналістична кухня стала помітно втрачати своїх прихильників з одночасним підвищенням інтересу до національних кулінарних традицій. Причин цьому кілька: ліквідація сезонності у постачанні продуктів харчування, революція в домашньому кухонному обладнанні і розвиток туризму. Підвищення інтересу до японської,

індійської, китайської, індонезійської, тайської кухні протягом 80-90 років XX ст. пов'язаний саме із збільшенням потоку туристів до азійського регіону.

У міжнародній туристичній практиці харчування, як правило, пов'язується з перевезенням і розміщенням.

Сформувалися чотири головні схеми "розміщення-харчування":

Сучасний фастфуд був відомий ще давнім римлянам і отримав назву "термополія". Принцип недорогої та поживної їжі відразу знайшов своїх прихильників в античному світі. На території давньоримських міст були розставлені маленькі намети, де відвідувачам пропонувалися свіжий хліб, м'ясо, фрукти і солодощі. Яскравим підтвердженням цьому є руїни давнього міста Помпеї.

Римляни першими в історії запропонували таку послугу, як доставка їжі до дому замовника.

Піонерами у галузі сучасного фастфуду, без сумнівів, вважається Америка. У 1920 р. у штаті Канзас було відкрито перший ресторан швидкого харчування "White Castle". До меню входили такі страви як гамбургери та картопля-фрі. Відвідувачі із задоволенням їли недорого їжу всього за 5 центів за порцію. Через деякий час, у кінці 1940-х років, головним конкурентом для "White Castle" на американському ринку фастфуду стала компанія МакДональдс.

- повний пансіон або американський план – передбачає плату за номер, куди входить трьохразове харчування;
- напівпансіон або модифікований американський план – проживання і двохразове харчування;
- континентальний план, який називають "постіль і сніданок";
- європейський план, який не передбачає організованого харчування.

Туристи також забезпечуються стравами та напоями під час тривалих переїздів громадським транспортом. Особливо це торкнулося авіа перельотів, де харчування включене до вартості квитка.

§ 1. 6. 4. СЕКТОР РОЗВАГ І ВІДПОЧИНКУ

Сектор розваг – складова частина індустрії туризму зі складною і різноманітною структурою (рис. 1. 55), головною функцією якої є організація дозвілля і задоволення ряду соціальних потреб: розваги, саморозвиток і отримання нових знань та навичок, відпочинок, спілкування, самовдосконалення тощо. Сектор розваг – сегмент світової індустрії туризму із багатомільярдними капіталовкладеннями та прибутками.

Головними компонентами сектору розваг є тематичні парки, музеї та розважальні заклади.

Сучасна модель тематичних парків майже одночасно була реалізована в 1950-х роках у США та Західній Європі. Але американський підхід і розмах привели до того, що тематичний парк асоціюється з парками створеними Уолтом Діснеєм, який втілює у життя нову концепцію організації дозвілля (рис. 1. 56).

Сама назва – тематичний парк – передбачає розробку захоплюючої теми, покладеної в основу роботи парку. Цій темі підпорядковані всі вистави й атракціони, що пропонує парк. Найбільш привабливими темами, які використовуються при створенні подібних парків, є сюжети відомих казок, художніх творів і фільмів, певні історичні періоди або компоненти природних комплексів.

Рис. 1. 55. Структура сектору розваг світової індустрії туризму

Створення центру сімейного відпочинку – друга наскрізна ідея, реалізована в тематичних парках. Аби привабити людей різних вікових груп, у першу чергу дорослих, при організації роботи парку було використано розважально-інформаційно-пізнавальний підхід. Нині тематичний парк є не лише місцем для розваг і відпочинку, а і потужним навчальним і пізнавальним осередком. Така політика привела до того, що більшість відвідувачів тематичних парків – дорослі.

Окрім власне концепції функціонування, тематичні парки мають ще ряд особливостей. Всі вони розміщені за межами міст і займають величезні площі, що дозволяє реалізовувати будь-які архітектурні рішення. Підраховано, що для прибуткової роботи парк має знаходитися

в межах двохгодинної транспортної доступності для 20 млн потенційних відвідувачів, або в радіусі одностодінної доступності від міст із 5-6 млн мешканців.

Чи не найголовнішим чинником успіху тематичних парків слід вважати широке використання високих техноло-

Рис. 1. 56. Бронзові Уолт Дісней та Міккі Маус на фоні Палацу Попелюшки радо зустрічають всіх гостей Діснейленду ...

гій. Стереокіно, використання 3D-формату, анімація, аудіо-, відео-

ефекти, лазерні технології, голографічні ефекти, технології віртуальної реальності помножені на високу комп'ютеризацію і застосування найрізноманітніших технічних прийомів роблять відвідування тематичних парків бажаною, захопливою і незабутньою пригодою.

Мережа тематичних парків США, яка вважається найбільшою в світі, включає більше 600 парків. Щороку їх відвідує до 90 млн туристів. Головним осередком стала Флорида, де розміщені "Дісней Ворлд" і "Юніверсал Студіос" – найкращі, за оцінками фахівців, тематичні парки світу.

У Європі споруджено близько 20 тематичних парків, які відвідує до 40 млн туристів за рік. Найбільшу популярність має французький Діснейленд, збудований у містечку Марн-ля-Вале, що в 32 км від Парижу, у 1992 р.

Серед країн Азійсько-Тихоокеанського регіону за рівнем розвитку паркової індустрії лідирує Японія, тематичні парки якої приймають до 30 млн відвідувачів щороку. Швидкими темпами ведеться спорудження тематичних парків у Китаї й Австралії.

Визнаним світовим лідером із створення тематичних парків є американська корпорація, заснована Уолтом Діснеєм. За її проектами та принципами збудована і функціонує більшість тематичних парків світу. На ринку Європи реалізують свої проекти інші, але не менш потужні виробники тематично-паркового продукту: голландська "Леґо", британська "Ренк" та інші. Нові фірми подібного профілю виникли в США та Японії.

Помітним явищем стало проникнення до індустрії тематичних парків банків, фірм та корпорацій, які не мають прямого відношення ні до створення самих парків, ні до індустрії туризму взагалі, що свідчить про економічний успіх даного напрямку розвитку в секторі розваг.

Поява нових виробників та акціонерів урізноманітнює види розваг і послуг, пропонованих туристам: Італія будує тематичний парк, який відтворює епоху Давнього Риму, Фінляндія приваблює туристів "Країною мумі-тролів", Японія відкрила парк із піщаними пляжами і штучними хвилями, а Франція запрошує відвідати "Футуроскоп" – справжню мекку для кіноманів із величезною колекцією кінострічок різних часів і народів та "Морську країну" – феєричне шоу з участю дельфінів, нерп, акул та людей, яке не лишає байдужим ні дітей, ні дорослих. Все це свідчить про інтенсивний розвиток паркової справи в світі та її перспективність.

Знайомство з країною чи її окремим регіоном буде неповним без відвідування музеїв – вузлових пунктів культури, які концентрують багатства матеріальної та духовної культури націй і народів. Серед величезної кількості виділяється декілька десятків світових музейних центрів, які приваблюють мільйони туристів своїми унікальними зібраннями, експозиціями, галереями. Музеї традиційно включаються до організованих туристичних маршрутів, а інколи бувають головною метою неорганізованих подорожей до багатьох міст. Дуже часто музеї стають "візитівкою" окремих країн чи міст: Санкт-Петербург неможливо уявити без Ермітажу, Дрезден – без Цвінгера, Париж – без Лувру, а Мадрид – без Прадо. Можливо, що новостворюваний у Києві музейний комплекс Арсенал займе чільне місце серед світових музеїв і закордонні гості асоціюватимуть Україну саме з цим культурним об'єктом.

Діснейленд за короткий час перетворився на головну туристичну принаду Франції, яка щороку гостинно зустрічає близько 15 млн відвідувачів. Ейфелева вежа і Лувр поступилися своєю популярністю заокеанському звабнику туристів.

Діснейленд ділиться на п'ять основних зон-країн. Головна вулиця – Мейн-стріт США – копія американського містечка XIX століття. Тут розташована станція, звідки вирушає потяг, що рухається територією всього парку. Багато популярних атракціонів знаходяться на території Фронтиєрленду (Frontier land – прикордонний район). У Замку Привидів розмістилися найбільш ефектні діснейвські дива аудіо анімації, а до Річки Далекого Заходу – штучного озера в центрі Фронтиєрленду – можна дістатися лише на стилізованих копіях міссісіпського колісного пароплава, піратській шлюпці чи індіанському каное.

Адверчленд – країна пригод, де знаходиться один з головних атракціонів – Пірати Карибського моря. Улюблена країна маленьких відвідувачів парку – Фентезіленд. У Замку Сплячої Красуні можна зустріти всіх знаменитих героїв діснейвських фільмів, європейських казок і художніх творів – Білосніжку і сімох гномів, Попелюшку, Пітера Пена та Піноккіо, Есмеральду і Квазімодо. Заключний етап мандрівки ЄвроДіснейлендом – Діскаверіленд. Незмінним успіхом тут користується Зоряна подорож – політ у космос разом із персонажами художньої кіноопереї "Зоряні війни" режисера Джорджа Лукаса.

Сучасний музей у високо розвинених країнах, особливо у Франції, Німеччині, Великій Британії, США, Канаді, Японії й Австралії – багатофункціональний заклад. Окрім різноманітних художніх зібрань, які складають його основу, він може містити кінотеатри, бібліотеки, заклади харчування, аудиторії для навчальних занять і проведення конференцій чи симпозіумів та багато іншого.

Виділяють кілька головних типів музеїв: природничі, в яких головним мотивом у підборі експозицій є природна й екологічна складова; художні, основу яких складають твори мистецтва як минулих, так і сучасних часів; історичні, де зібрані речові пам'ятки культури людства; тематичні, які ґрунтуються на висвітленні окремих сторін суспільного буття людини і опираються на специфічні предмети показу; краєзнавчі, що містять комплексні експозиції природно-історичного спрямування присвячені невеликим регіонам окремих країн; меморіальні, присвячені певним історичним подіям чи особистостям.

Розважальні заклади в індустрії розваг презентовані спеціалізованими гральними закладами – казино, дискотеками тощо. Їх розміщення приурочене до популярних рекреаційно-туристичних районів чи великих міст. Історія туристичної індустрії знає і виняток із цього правила. "Столиця" грального бізнесу США – Лас-Вегас – виникла серед пустелі і своїй появі завдячує технічному прогресу та появі кондиціонерів.

У 2009 році Лас-Вегас разом із Детройтом очолювали список найбільш депресивних міст США.

Дискотеки орієнтовані на молодь і розміщуються у великих містах. Найбільш відомі європейські дискотеки діють у Берліні, Амстердамі, Стокгольмі. Ці розважальні заклади досить часто є головною метою подорожі туристів молодшого віку. Зазвичай, дискотеки є складовою частиною інших розважальних закладів і діють при клубах, готелях, туристичних комплексах тощо.

Довгий час у Європі та світі Князівство Монако, що вузькою смугою простяглося вздовж Середземного моря, займало перше місце серед розважальних "заповідників".

У 1861 р. в Монте-Карло був відкритий Палац казино. Його збудувало Міжнародне акціонерне Товариство морських купань, якому належали готелі й інші заклади, що обслуговували туристів. У 1868 р. Монако було з'єднано з Францією залізницею, що стало потужним поштовхом для подальшого розвитку грального бізнесу в одній з найменших країн світу. Славу своїх казино Монако зберігає і примножує і нині. За схемами, апробованими в казино Монако, діє більшість гральних закладів світу. Стосовно Товариства морських купань, то воно із 1967 року знаходиться під контролем уряду країни.

Територія Монако є невід'ємною складовою Французької Рив'єри – одного з найбільш популярних районів пляжно-купального відпочинку в Європі. На площі, яка складає всього 1,9 км², розмістилося більше 20 фешенебельних готелів, які за рік приймають до 250 тис. туристів. І готелі, і казино функціонують як єдиний чітко налагоджений механізм, який забезпечує надходження в казну князівства понад 25 % валюти.

§ 1. 6. 5. СЕКТОР ТРАНСПОРТНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Переїзд, переміщення є однією з головних ознак подорожей і туризму. Тому розвиток транспорту і туризму тісно переплетені, а прогрес у галузі транспорту можна вважати провідним фактором сучасного розвитку туристичної індустрії.

У той же час, масовий туризм є одним із найбільш потужних чинників розвитку транспорту.

У середині 2000-их років у перевезеннях туристів домінують два види транспорту – авіаційний та автомобільний, на які припадає майже 90 %. При цьому 52 % туристів аби добратися до місця відпочинку скористалися послугами авіаперевізників, а ще 39 % подорожувало автомобільним транспортом (рис. 1. 57).

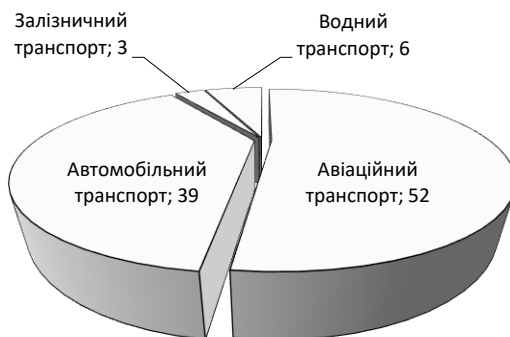

Рис. 1. 57. Структура перевезень туристів різними видами транспорту

Ера масового міжнародного туризму або епоха туристичного освоєння ойкумени розпочинається на початку XIX ст. і пов'язана із докорінними змінами у сфері транспорту. На окремих етапах освоєння рекреаційно-туристичного простору, під яким слід розуміти частину географічної оболонки Землі, де відбуваються рекреаційні процеси, і розвитку масового туризму різні види транспорту виконували функції каталізатора, що сприяв виведенню туризму на якісно новий рівень, як за кількісними, так і просторовими масштабами (табл. 1. 7).

Завдяки транспорту відбувається освоєння периферійних частин рекреаційно-туристичного простору і залучення їх до активного використання. Туристична діяльність активізується з ростом швидкостей пересування. Підвищення швидкості зводить нанівець фактор віддаленості місця відпочинку від місця постійного проживання. Не остання роль при цьому відводиться і комфортабельності транспортних засобів та набору послуг, що пропонуються під час подорожі.

Таблиця 1. 7

Періодизація розвитку масового туризму залежно від видів транспорту, що відігравали провідну роль у перевезеннях мандрівників

<i>Період і його часові рамки</i>	<i>Переважаючий напрямок подорожей</i>	<i>Головний вид транспорту</i>
Період піонерського освоєння туристичного простору – початок XIX – початок XX ст.	Внутрішні і міжконтинентальні	Залізничний і морський
Період активного освоєння туристичного простору – початок XX ст. – середина 1950-х рр.	Внутрішні, міждержавні і міжконтинентальні	Автомобільний і морський
Період інтенсивного освоєння туристичного простору – середина 1950-х років – кінець 1990-х рр.	Міждержавні і міжконтинентальні	Повітряний і автомобільний
Період глобального освоєння туристичного простору – початок XXI ст.	Міжконтинентальні і міждержавні	Повітряний, у т. ч. космічний, автомобільний і водний

Період піонерського освоєння туристичного простору розпочинається з появою залізниць і пароплавів. На цьому етапі саме залізничний транспорт став справжнім "локомотивом" туризму. Прокла-

дання залізниць, постійне підвищення комфортності пасажирських вагонів і запровадження харчування під час подорожі приводить до різкого зростання туристичних поїздок у межах окремих країн. Туристичні потоки мають виразне просторове спрямування, оскільки приурочені до залізничних магістралей.

Налагодження регулярного пароплавного сполучення між Європою та Америкою у 1840-х роках поклало початок постійним міжконтинентальним подорожам.

Зародження безперервних туристичних потоків обумовило появу закладів, які взяли на себе турботу з організації подорожей. Перше спеціалізоване бюро подорожей, яке працює й нині, виникло в Англії у 1851 році. Це – "Томас Кук і син". Ще одна ключова подія цього періоду – започаткування туристичних видань – путівників різними країнами.

Протягом наступних 50-60-ти років залізниці будувалися небаченими темпами. До 1886 року залізниця з'єднала Східне та Західне узбережжя США; до 1900 року загальна довжина залізниць у світі перевищила 600 тис. км, а до кінця XX ст. – перевищила за позначку в 1 млн 250 тис. км.

1807 рік вважається роком народження пароплавів. Саме тоді американський винахідник Р. Фултон сконструював і випробував перший у світі річковий колісний пароплав "Клермонт", який здійснив свій перший рейс Гудзоном між Нью-Йорком та Олбані. 30 років по тому відкрилося регулярне сполучення між Нью-Йорком та Лондоном.

На другому етапі – етапі активного освоєння туристичного простору – роль каталізатора розвитку туризму перейшла до автомобільного транспорту. На початку XX ст. залізниці перетворилися на фактор стримування розвитку масового туризму. Туристичний простір обме-

У 1885 році німецький винахідник Готліб Даймлер приладнав ним же сконструйований бензиновий двигун на дерев'яний мотоцикл, а вже через рік збудував чотирьохколісний екіпаж. Майже одночасно його співвітчизник Карл Бенц створив власний триколісний автомобіль. Сучасний автомобіль веде свій родовід саме від цих конструкцій.

У 1913 році на заводах Форда було вперше запроваджено конвеєрний спосіб складання автомобілів. Ключове завдання – здешевлення продукції – було досягнуте і з того часу автомобіль перетворився на головний засіб пересування на малі та середні відстані і став незамінним в організації повсякденного і короткотривалого відпочинку.

жувався відносно невеликими регіонами, чітко прив'язаними до залізничних магістралей.

Транспортним засобом, що "розірвав" і різко збільшив туристичний простір, став автомобіль. Завдяки своїй мобільності, він зробив доступною практично будь-яку заселену місцевість.

Автомобіль "спровокував" переворот в організації дозвілля і подорожей, забезпечив реальну свободу вибору. Із цієї пори турист сам обирає час, маршрут і тривалість подорожі. Бажання подорожувати лімітувалися лише фінансовими можливостями потенційного туриста та дорожньою інфраструктурою.

Із середини 1950-х років світовий авіаційний транспорт вступив в епоху реактивної техніки, що і стало підґрунтям для виділення наступного етапу в розвитку масового туризму – періоду інтенсивного освоєння туристичного простору. Його визначальною прикметною ознакою стала різка інтенсифікація міжконтинентальних туристичних потоків, насамперед, між Америкою та Європою, що прямо пов'язано із використанням нових швидкісних літаків та впорядкуванням цінової політики, яка зробила переліт на далекі відстані доступним для пересічного мандрівника із високорозвинутої країни.

Нанівець звелася роль морського транспорту. Пасажирські океанічні лайнери, які до 1950-их років лишалися головним видом міжконтинентального пасажирського сполучення, перетворилися на круїзні кораблі. Лише за 10 років, із 1961 по 1971 рік, кількість туристів, що мандрували морем, зменшилася із 20 до 2 %.

У гострій конкурентній боротьбі залізничний транспорт відвоював собі поїздки до 1 тис. км, а автомобільний домінує в подорожах до 400 км.

Перші прообрази залізниць з'явилися ще в XVI ст. у вугільних шахтах Європи. Рейки були дерев'яними, а вагонетки тяглися кіньми. У 1809 (за іншими даними – у 1803) році Річард Тревітік продемонстрував у Лондоні парову машину на колесах, яка тягнула пасажирський вагон. У 1814 році, прийнявши естафету у Тревітіка, свій перший паротяг "Блюхер", який призначався для роботи в копальнях, збудував Джордж Стефенсон. У 1823 році Стефенсон заснував перший у світі паротягобудівний завод у Ньюкаслі, де було випущено ще дві моделі – "Локомоушен" і знаменита "Ракета" для залізниці Манчестер – Ліверпуль. Це була перша залізниця, де стали використовувати паротяги, які могли рухатися зі швидкістю 46 км/год.

Туристичний простір розширився за рахунок периферійних регіонів, таких як Австралія, Нова Зеландія й країни Океанії, Латинська Америка, Південно-Східна Азія, Африка, які через свою віддаленість довгий час лишалися недоступними для масового відвідування.

XXI століття принесло нові соціально-економічні явища – глобалізацію та інформатизацію, які значною мірою торкнулися транспорту та туризму. Проявом цих процесів стало формування глобальних комп'ютерних систем бронювання. Їх головна функція – попереднє закріплення за клієнтом місця/квитка в готелі, транспортному засобі, театрі, стадіоні тощо на певну дату, рейс, а також надання максимально можливого обсягу інформації, яка може згодиться при здійсненні подорожі. До провідних глобальних комп'ютерних систем бронювання належать "Амадеус", "Галілео" тощо.

Для нового періоду глобального освоєння туристичного простору притаманні кілька рис:

- впровадження нових інформаційних технологій і налагодження безпосередніх зв'язків між перевізником і туристом, між туристом і виробником туристичного продукту, що призводить до здешевлення як транспортних, так і туристичних послуг і, відповідно, до подальшого зростання туристичних потоків;
- взаємопроникнення національних індустрій туризму та їх транспортних секторів і формування мультинаціональних глобальних корпорацій.

Важливою рисою етапу глобального освоєння туристичного простору є реальна можливість освоєння навколоземного простору.

На даному етапі власне туризм перетворюється на потужний чинник розвитку всіх видів транспорту, особливо "екзотичних": підводні апарати для прогулянок, повітряні кулі та дирижаблі, легкі літаки і гелікоптери, планери, дельтаплани тощо.

Різке збільшення туристичних потоків призвело до структурних змін в інших секторах індустрії туризму. На певному етапі розвитку низька пропускна здатність готельних закладів розміщення гальмувала розвиток цивільної авіації, що змусило великі авіакомпанії залучитись до готельного бізнесу. Ця ж причина викликала необхідність удосконалити систему збуту квитків і формувати пакет-тури, що стало помітним кроком до спрощення організації подорожей.

§ 1. 6. 6. СЕКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Усе розмаїття способів реалізації товарів і послуг, у тому числі і туристичних, зводиться до двох ключових схем: прямий та опосередкований збут (рис. 1. 58 і 1. 59).

Рис. 1. 58. Схема прямого збуту товарів і послуг

Прямі канали збуту передбачають безпосередній зв'язок виробника зі споживачем. Даний шлях набув широкого поширення в індустрії туризму, що пояснюється низкою причин:

- економічна вигідність для виробника і споживача – відсутність третьої особи забезпечує виробнику вищі прибутки, а споживачу – менші витрати;
- гнучкість і більша свобода вибору у процесі здійснення подорожі, що особливо цінують самодіяльні туристи;
- простота і надійність, оскільки домовляються безпосередні виробники і кінцеві споживачі туристичних послуг;
- додаткові можливості збуту для виробника, які з'являються при безпосередньому контакті зі споживачем.

Разом із тим, є і кілька проблемних моментів. По-перше, виробник змушений налагоджувати власну торгівельну мережу, що не завжди економічно доцільно. По-друге, звужується ринок збуту і ринок пропозиції, оскільки не всі клієнти мають можливість контактувати з виробником туристичних послуг, а виробник не має змоги забезпечити повний спектр потреб споживачів. По-третє, споживач не завжди має

змогу самостійно вирішити всі проблеми, пов'язані з мандрівкою у літній піковий сезон.

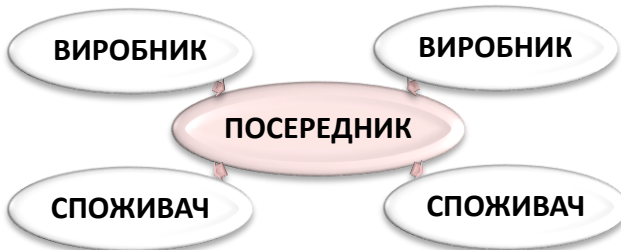

Рис. 1. 59. Схема опосередкованого збуту товарів і послуг

Із схеми на рисунку 6. 12 зрозуміло, що ключовою ознакою опосередкованої схеми збуту є наявність посередника між виробником та споживачем. Нині в індустрії туризму діє два типи посередників: турагенти та туроператори.

Переважна більшість серед посередників – турагенти, які реалізують лівову частку турів. За характером господарських операцій турагенти – типові фірми з роздрібного продажу, які не створюють власного туристичного продукту, а займаються його перепродажем для подальшого особистого некомерційного використання.

На турагентів покладено виконання двох головних функцій: інформаційний сервіс та реалізація туристичних послуг.

Головною організаційною формою існування турагентів на ринку послуг є туристичне агентство. За різними оцінками у світі їх нараховується від 20 до 70 тис. Такі разючі розбіжності пояснюються різними підходами у віднесенні комерційних структур до категорії "туристичне агентство" і недосконалістю статистичних методик обліку у різних країнах світу. Із загальної кількості туристичних агентств у Європі знаходиться близько 70 % (рис. 1. 60). Як правило, це – невеликі компанії з незначним капіталом і обмеженим ринком збуту туристичного продукту, який обмежується одним чи кількома містами або регіонами.

Провідним фактором розміщення туристичних агентств є споживач, тому більшість із діючих агентств приурочені до густозаселених урбанізованих зон. Найбільш розвинута мережа туристичних агентств склалася у США, Німеччині та Великій Британії. До країн "другої хвилі" за рівнем насиченості туристичними агентствами належать Нідерлан-

ди, Франція, Іспанія та Італія. В Україні загальна кількість туристичних агенцій коливається у межах 3,5-4 тис., із них 25 % працюють у Києві.

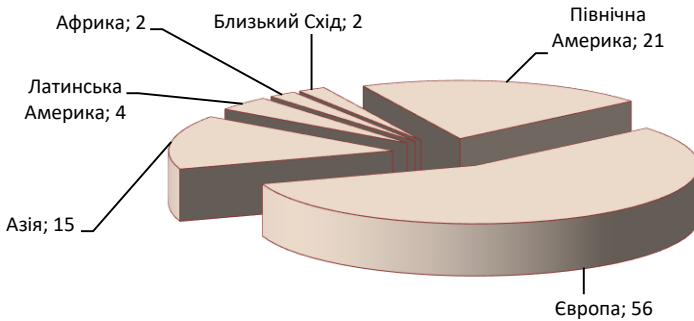

Рис. 1. 60. Частка туристичних агентств у регіонах світу, % (2008)

Поряд із роздрібними на ринку туристичних послуг діють і оптові продавці – туроператори. Головним напрямком їх діяльності є розробка власного туристичного продукту і його реалізація. Фірми-туроператори комплектують типові набори послуг (пакет-тури, або пекидж-тури), розраховані на масового споживача, які включають переїзд, розміщення, харчування, розваги тощо. Туроператори формують і індивідуальні тури, спрямовані на задоволення специфічних потреб споживача.

Тенденцією останнього часу стало постійне зменшення кількості послуг, що входять до пакет-туру. Нині їх, як правило, дві: переїзд – розміщення та розміщення – харчування або інші комбінації. Це пов'язано із намаганнями туроператорів зменшувати вартість пакет-туру, що заохочує споживача до його придбання. Поряд із цим традиційно присутні тури системи "все сплачено", де у вартість включені не лише традиційні послуги, такі як дорога, проживання, харчування, а й екскурсії, відвідування барів, послуги тренера, прокат обладнання і спорядження, сервіс у фітнес-центрах та багато іншого.

На практиці рядовому споживачеві туристичного продукту досить важко відрізнити турагента від туроператора. Це пояснюється як тісною співпрацею, так і диверсифікацією функцій. Останнє є важливим чинником конкурентоспроможності комерційної структури, яка реалізує туристичні послуги.

§ 1. 6. 7. СЕКТОР ЛІКУВАННЯ, ОЗДОРОВЛЕННЯ І РЕАБІЛІТАЦІЇ

Міжнародна практика не виділяє сектор оздоровлення та лікування окремим підрозділом індустрії туризму, розглядаючи його як складову частину сектору розміщення. З одного боку це виглядає логічним і вірним, у першу чергу, для статистичної впорядкованості, але з іншого – сектор лікування та оздоровлення виконує надзвичайно важливу соціальну функцію, а розміщення лікувально-оздоровчих закладів і перебування в них має свою специфіку, що суттєво відрізняє його від інших засобів розміщення. Ще один важливий аспект національного характеру – санаторно-курортне господарство в Україні традиційно виділяється дослідниками рекреаційно-туристичних процесів та практиками-господарниками як окрема і важлива складова частина рекреаційної сфери і туристичної індустрії.

Особливості функціонування лікувально-оздоровчих закладів, виділених в окремий сектор індустрії туризму, полягають у тому, що:

по-перше, звужується свобода вибору (споживач туристичних лікувально-оздоровчих послуг, піклуючись про власне здоров'я, певною мірою, "змушений" обирати саме цей вид відпочинку та місце його проведення залежно від специфіки лікування чи профілактики захворювань);

по-друге, на значно вищому рівні, у порівнянні з іншими видами рекреаційно-туристичної діяльності, знаходяться вимоги до ресурсного забезпечення та якості довкілля курортних місцевостей, оскільки від цього, значною мірою, залежить лікувальний ефект;

по-третє, незважаючи на масовість, лікувально-оздоровчий туризм вимагає індивідуалізації в обслуговуванні;

по-четверте, лікувально-оздоровчі заклади значно менше залежать від сезонних коливань попиту, порівняно з традиційними закладами для відпочинку;

по-п'яте, лікувально-оздоровчі заклади вимагають специфічного технічного оснащення і високої кваліфікації певної частини обслуговуючого персоналу.

Ці особливості і традиції дають підстави для виділення сектора лікування та оздоровлення в окремому повноправну складову частину індустрії туризму.

Курорт як вид рекреаційно-туристичної місцевості є головним елементом функціонально-територіальної структури сектору лікування, оздоровлення і реабілітації. Детально про курорти, їх типи та інші особливості йшлося у розділі 4.

Елементами галузевої структури сектору лікування й оздоровлення є курортні поліклініки, санаторії, бальнеологічні та пелоїдні лікарні, санаторії-профілакторії, пансіонати з лікуванням, реабілітаційні центри тощо. Головною ознакою таких закладів є надання медичних послуг і застосування різноманітних профілактично-оздоровчих реабілітаційних методик, які поєднують активні форми відпочинку, заняття спортом, дієти, лікувально-профілактичні процедури з інтенсивним використанням природних лікувальних ресурсів.

Детальним вивченням природних лікувальних чинників (кліматичних, бальнеологічних, пелоїдних), їх впливом на організм людини і методи застосування з лікувально-профілактичною і реабілітаційною метою займається курортологія – розділ медичної географії.

Оздоровча дія природних лікувальних ресурсів на організм людини носить активний (використання мінеральної води для внутрішнього і зовнішнього вжитку, пелоїдні маски та басейни і т. і.) і пасивний або опосередкований характер (комплексний терапевтичний вплив на організм людини компонентів природного середовища: морське чи гірське повітря, сонячні ванни тощо).

Слід мати на увазі й те, що лікувальні заходи проводяться з метою відновлення функцій органів і систем, необхідних для нормальної життєдіяльності людини, а реабілітаційні – потрібні для відновлення функцій і психофізичної активності відпочиваючих, які після отримання відповідних послуг активніше і, головне, значно продуктивніше включаються в суспільно-корисну діяльність. Звідси випливає значна соціально-економічна роль сектору лікування та оздоровлення, що є ще одним аргументом на доцільність його виділення як окремого сегменту індустрії туризму.

У світі сформувалося кілька осередків із високою щільністю лікувально-оздоровчих закладів. Серед туристичних регіонів виділяється Європа. Фактично на території кожної європейської країни діють дав-

но знані своєю ефективністю курортні комплекси. Лідирують Італія (Монтекатіні-Терме), Франція (Віші), Німеччина (Баден-Баден), Чехія (Калові Вари) та Угорщина з низкою бальнеологічних і термальних курортів. Виділяються Альпи, Карпати і Кавказ із розгалуженою мережею гірських кліматичних і бальнеологічних курортів. На Близькому Сході найбільшим відомим є район Мертвого моря з низкою бальнеологічних курортів, в Азії – острів Балі (Індонезія), в Америці – Куба, Маямі — найбільший морський курорт США, гірський курорт Мендоса в Аргентині, приморський курорт Пунта-дель-Есте в Уругваї, приморські курорти Копакабана й Іпанема у Бразилії.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Туристична індустрія – сукупність виробничих і невиробничих видів діяльності, спрямованих на створення і реалізацію туристичного продукту і надання супутніх послуг.

На розвиток рекреації, туризму і туристичної індустрії впливає ряд закономірностей: взаємозв'язок із рівнем добробуту населення; послідовне зростання рекреаційно-туристичних потреб населення; сезонність/циклічність коливань попиту на туристичний продукт і послуги; територіальна концентрація підприємств і закладів туристичної індустрії; мультиплікаційний ефект туризму; територіальна та соціальна диференціація рекреаційно-туристичних потреб; відносне неспівпадання територій зі значними ресурсами та територій, де концентруються туристичні потоки і реалізуються рекреаційно-туристичні потреби.

Туристична індустрія складається з кількох взаємопов'язаних секторів: розміщення, харчування, транспортних перевезень, розваг і відпочинку, реалізації туристичного продукту, лікування, оздоровлення і реабілітації.

Сектор туризму – сукупність виробничих одиниць у різних галузях, що виробляють необхідні для відвідувачів товари і послуги. Такі галузі називаються галузями туризму. Галузі туризму включають види діяльності, з допомогою яких виробляються характерні для туризму продукти.

Сектор розміщення – складова частина індустрії туризму, яка об'єднує засоби розміщення туристів. Головна функція підприємств сектору розміщення – надання туристам місця для ночівлі під час подорожі. Головним засобом розміщення туристів є готель.

Переважає більшість готельного фонду припадає на три регіони – Європу, Америку й Азійсько-Тихоокеанський регіон, які концентрують майже

95 % місць. Особливо відчутні зміни відбулися в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, частка якого за період із 1980 по 2005 рік збільшилася із 5 до 23 %.

Сектор харчування презентований великою кількістю різноманітних закладів, які об'єднуються у кафе та ресторани трьох типів: класичні, національні і швидкого обслуговування. Заклади харчування різняться між собою якістю обслуговування, цінами, контингентом відвідувачів, розмірами, розташуванням.

У міжнародній туристичній практиці харчування пов'язується з перевезенням і розміщенням.

У туристичній індустрії сформувалися чотири головні схеми "розміщення-харчування": повний пансіон або американський план – передбачає плату за номер, куди входить трьохразове харчування; напівпансіон або модифікований американський план – проживання і двохразове харчування; континентальний план, який називають "постіль і сніданок"; європейський план, який не передбачає організованого харчування.

Головним компонентом сектору розваг є тематичний парк. Сучасна модель тематичних парків майже одночасно була реалізована в 1950-х роках у США та Західній Європі. Світовим лідером за рівнем розвитку паркової індустрії є США – близько 600 тематичних парків, які щороку обслуговують до 90 млн відвідувачів.

Розвиток туризму і транспорту перебувають у тісній залежності. На окремих етапах розвитку різні види транспорту виконували функції каталізатора, що сприяло виведенню туризму на якісно новий рівень, як за кількісними, так і просторовими масштабами: період піонерського освоєння туристичного простору – початок XIX – початок XX ст. – провідну роль виконували залізничний і морський транспорт; період активного освоєння туристичного простору – початок XX ст. – середина 1950-х років – провідна роль автомобільного і морського транспорту; період інтенсивного освоєння туристичного простору – середина 1950-х років – кінець 1990-х років – провідна роль авіаційного й автомобільного транспорту; період глобального освоєння туристичного простору – початок XXI ст. – провідні позиції зберігає авіаційний і автомобільний транспорт, частка яких у перевезенні туристів майже однакова – близько 45 %.

В індустрії туризму набули поширення дві схеми реалізації туристичного продукту – пряма й опосередкована, кожна з яких має свої переваги.

Особливості функціонування лікувально-оздоровчих закладів, виділених в окремий сектор індустрії туризму, полягають у такому: звужується свобода вибору (споживач туристичних лікувально-оздоровчих послуг, піклуючись про власне здоров'я, певною мірою, "змушений" обирати саме цей вид відпочинку та місце його проведення залежно від специфіки лікування чи профілактики захворювань); на значно вищому рівні, у порівнянні з ін-

шими видами туристичної діяльності, знаходяться вимоги до ресурсного забезпечення та якості довілля курортних місцевостей, оскільки від цього, значною мірою, залежить лікувальний ефект; незважаючи на масовість, лікувально-оздоровчий туризм вимагає індивідуалізації в обслуговуванні; лікувально-оздоровчі заклади значно менше залежать від сезонних коливань попиту, порівняно з традиційними закладами для відпочинку; лікувально-оздоровчі заклади вимагають специфічного технічного оснащення і високої кваліфікації певної частини обслуговуючого персоналу.

ГЛОСАРІЙ ДО РОЗДІЛУ

Авіаційний тариф (авіатариф) – вартість перевезення одного пасажирів літаком згідно маршруту на певну віддаль. Розрізняють спеціальні, індивідуальні, групові та звичайні авіатарифи.

Аквапарк (гідропарк) – складова частина сектору розваг індустрії туризму; тематичний парк, де провідною тематикою є вода і пов'язані з нею інформаційно-розважальні види відпочинку.

Бальнеологічний курорт – рекреаційна місцевість із мінеральними чи термальними водами та відповідною інфраструктурою для лікування й оздоровлення.

Бальнеологія – розділ медицини, який вивчає мінеральні води та їх лікувально-профілактичне застосування. Бальнеологічні методики – один із супутніх компонентів лікувально-оздоровчого відпочинку.

Бальнеотерапія – застосування природних і штучних мінеральних вод із лікувально-профілактичною метою.

Бунгало (бенгало) – легка заміська будівля з великою верандою у тропічній і субтропічній зонах Індії, Індонезії, Малайзії та інших країн Південної і Південно-Східної Азії, що використовується для відпочинку; індивідуальний модус розміщення туристів.

Бутік-готелі – невеликі, дорогі, високо розрядні готелі з вишукано-аристократичною, затишною атмосферою, які, зазвичай, розміщуються в старовинних замках, палацах у приміських зонах або історичних центрах великих міст.

Відвідувач – мандрівник, який здійснює поїздку до основного місця призначення, що знаходиться за межами його звичного середовища на термін менше року з будь-якою головною метою за винятком працевлаштування на підприємство, зареєстроване в країні або місці відвідування. Відвідувач означається як турист, якщо його поїздка включає ночівлю і як екскурсант або одноденний відвідувач в інших випадках.

Vіzum – перебування у місці відвідування.

Готель – архітектурний комплекс, головний тип підприємств, призначений для розміщення туристів і надання їм місця для ночівлі, організований за номерним принципом.

Готель-курорт (різот-готель) – тип готелю, який розташований на узбережжі теплого моря і, як правило, функціонує за принципом "все включено" (all inclusive): розміщення, харчування, перевезення, екскурсійне обслуговування, розваги тощо.

Готельна мережа (готельний ланцюг) – група готелів, розміщених у декількох країнах, із загальним керівництвом, менеджментом, єдиною концепцією просування туристичного продукту на ринку послуг і спільним торговим знаком (маркою). Готельні мережі за своєю організаційно-управлінською і фінансово-економічною сутністю є типовими транснаціональними корпораціями. Прикладами готельних ланцюгів і торговельних марок, що входять до їх складу є: "Хілтон", "Сендант корп.", "Марріот", "Аккор", "Бест Вестерн", "Мандарин Плаза", "Тревеллодж", "Шератон", "Рамада", "Редісон" та ін.

Грязьовий курорт – рекреаційна місцевість із відповідною соціальною і технічною інфраструктурою, кваліфікованим персоналом та запасами природних лікувальних грязей; елемент функціонально-територіальної структури рекреаційної системи і галузевої структури оздоровчолікувального сектора індустрії туризму.

Зайнятість у галузях туризму – чисельність працівників, які працюють на одному із своїх робочих місць у галузях туризму.

Засіб розміщення туристів – будь-які заклади, підприємства, установи, індивідуальні господарства, що регулярно чи епізодично надають туристам місця для ночівлі. Головним засобом розміщення на нинішньому етапі розвитку туристичної індустрії є готель.

Індивідуальні засоби розміщення туристів – приватне житло, в якому власники періодично або постійно надають місця для ночівлі туристам, які здійснюють індивідуальні подорожі або самостійно організовують власне дозвілля. До індивідуальних засобів розміщення туристів належать: заміський будинок (дача), житло родичів, за яке не передбачена плата, мебльовані кімнати, житло, що орендується у приватних осіб чи агентств.

Кафе – невеликий ресторан, де можна перекусити, випити кави, чаю, соку; елемент сектору харчування в індустрії туризму.

Казино – гральний дім; розважальний заклад з естрадою, рестораном на курортах Західної Європи; нині – складова частина сектору розваг індустрії туризму, яка набула повсюдного поширення у великих містах світу або спеціалізованих центрах, де є основою функціонування сфери обслуговування (Лас-Вегас у США, Монте-Карло в Монако, Москва в Росії і т. ін). Найбільше у світі казино "Берсвуд Айлэнд" з 142 гральними столами і площею залів 7500 м² було відкрито 1985 р. в австралійському Перті.

Класифікація готелів – присвоєння готелю певного рівня (класу) залежно від комфортності номерів, якості побутових умов та послуг, що пропонуються споживачеві.

Курорт – рекреаційна місцевість зі сприятливими природними умовами і лікувальними ресурсами, де створена відповідна соціальна, виробнича і технічна інфраструктура для лікування й оздоровлення.

Курортологія – розділ медичної географії, який вивчає природні лікувальні чинники (кліматичні, бальнеологічні, пелоїдні), їх поширеність, вплив на організм людини і методи застосування з лікувально-профілактичною і реабілітаційною метою.

Мотель – готель для автотуристів – готель, в якому традиційні види послуг доповнюються різними видами технічного обслуговування автомобілів, мотоциклів та іншої техніки: станція технічного обслуговування, кемпінг, автозаправна станція тощо; модус розміщення туристів, які мандрують на автомобілі чи мотоциклі. Мотелі розміщуються на автострадах, поблизу великих міст і традиційних районів відпочинку.

Ресторан швидкого обслуговування – організаційна форма впровадження підходів раціоналістичної кухні, яка передбачає використання напівфабрикатів чи готових фабрикатів, скомбінованих із хлібом. Головна перевага ресторанів швидкого обслуговування – швидке забезпечення харчуванням великої маси людей при відносній доступності цін.

Сектор туризму – виробничі одиниці у різних галузях, які виробляють необхідні для відвідувачів товари споживання і послуги.

Спа (спа-курорт, спа-відпочинок, спа-процедура) (походить від назви бальнеогрязевого курорту в Бельгії; нині це слово має багатозначне трактування і може означати: мінеральне джерело, модний курорт, бальнеологічний курорт, пелоїдний курорт, оздоровчий міський центр, фітнес-клуб, гідромасажний кабінет чи басейн, методику оздоровлення і відпочинку тощо) – комплексна система оздоровлення і релаксації, яка надає можливість швидкого й ефективного відновлення психофізичної енергії, зняття стресу, покращання показників роботи серцево-судинної і нервової систем, стимулювання процесів виведення з організму токсинів.

Супутні туристичні послуги та товари – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких несуттєво скоротяться без їх реалізації туристам. До супутніх належать послуги, замовлені туристом, що є предметом договору про туристичне обслуговування, та не підпадають під визначення характерних туристичних послуг.

Табльдот – система обслуговування у пансіонаті, готелі-курорті, ресторані чи аналогічному закладі харчування за єдиним для всіх клієнтів часом і меню без права вибору страв.

Таймшер – спільне володіння або довгострокова оренда клубних модулів розміщення туристів із правом власників/орендаторів користування ними протягом певного часу для задоволення власних рекреаційних потреб.

Таймшеринг – готель типу кондомініум, тобто такий, що знаходиться у спільній власності.

Тарифи авіаційних квитків – диференційована система сплати за повітряні перевезення залежно від рівня послуг, умов використання, обміну й повернення авіаквитків. Основні види тарифів авіаційних квитків: *екскурсійний* – бронювання у будь-який день, дата зворотного вильоту може бути відкрита в межах терміну дії тарифу, повернення квитка в будь-який момент із втратою незначної суми грошей; *молодіжний* – знижка до 20 % від екскурсійного тарифу; *груповий пільговий тариф* для 6-10 осіб терміном перебування від 6 до 30 днів; *АРЕХ* – бронювання не менше, ніж за 7 днів, дата вильоту туди й назад чітко зафіксована, штраф при здачі квитка за 7 днів складає 50 % вартості квитка, пізніше – гроші не повертаються; *РЕХ* – бронювання у будь-який час, дата вильоту фіксована, штраф 50% від вартості при поверненні квитка до реєстрації вильоту.

Тематичний парк – складова частина сектору розваг індустрії туризму; інформаційно-пізнавальний центр відпочинку і розваг, створений за тематичним принципом із використанням новітніх технологій і орієнтований на сімейний відпочинок; елемент функціональної і територіальної

структури рекреаційної системи; вид штучного рекреаційно-туристичного середовища. Найбільш популярними і відомими тематичними парками є: "Світ Діснея", "Юніверсал Студіос", "Морський Світ" (США), "Діснейленд" (Франція), "Сан Сіті" (Південно-Африканська республіка) і ряд інших.

Турагент – 1) туристична фірма – суб'єкт туристичного ринку, яка займається роздрібною реалізацією інформаційно-туристичних послуг і туристичного продукту кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного використання; 2) працівник туристичної фірми, який продає туристичні послуги і продукти споживачам; 3) юридичні особи, створені згідно з чинним законодавством України, а також фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних та супутніх туристичних послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на турагентську діяльність.

Туроператор – 1) розробник окремих видів туристичного продукту, оптово-роздрібний продавець туристичних послуг, призначених як для комерційного, так і для особистого використання, суб'єкт туристичного ринку; 2) юридична особа, створена згідно з чинним законодавством України, для якої винятковою діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх туристичних послуг і яка в установленому порядку отримала ліцензію на туроператорську діяльність.

Умови розміщення в готелі – одна з найбільш важливих складових туристичного продукту, від якої залежить якість відпочинку і вартість готельного номеру. До типового переліку умов розміщення туристів у готелі входять наступні позиції:

- рівень (клас) готелю, який визначається згідно стандартної, прийнятої в даній країні чи регіоні класифікації готелів, підтвердженої відповідними сертифікатами;

- особливості розміщення в номері;
- поверх, розташування номерів, краєвид з вікна номеру;
- якість, розмір і тип ліжка (у готельному номері можуть бути такі типи ліжок: односпальне (single bed), двоспальне (double bed), два односпальних (twin single bed), два двоспальних (twin double bed), велике нестандартне ліжко, ліжко з балдахіном або розкішне ліжко з водяним матрацом (double-double, queen size, king size). Вибір типу ліжка залежить від комплекції туриста, звичок, засобів і мети подорожі. За проханням туриста в номер можна ставити додаткове ліжко для дитини. Термін "twin" означає, що ліжка в номері встановлені на віддалі одне від іншого, а не разом. При бронюванні номера тип ліжка повинен вказуватися точно і узгоджуватися з адміністрацією готелю);
- наявність сантехнічного обладнання і зручностей (гаряча вода, душ/ванна, туалет);
- черговість і періодичність зміни постільної білизни, рушників, прибирання номеру;
- наявність кондиціонера, радіоприймача, телевізора, телефону (можливі різні варіанти наявності телефону й особливості його використання: телефон у номері (phone, telephone), номер без телефону (without phone), телефон-автомат загальний платний (public phone, call-box), телефон-автомат загальний безкоштовний, розміщений у холі готелю (public phone free). Як правило, всі телефонні розмови, крім внутрішніх готельних, платні, а міжнародні переговори краще замовляти через порт'є, окремої телефонної лінії для входу в Інтернет-мережу;
- наявність міні-бару;
- наявність автомобільної стоянки;
- умови для активного відпочинку, оздоровлення і занять спортом (спортивний зал, корти для тенісу, поля для гольфу й інші спортивні майданчики, сауна, відкритий або закритий басейн, джакузі, масажний кабінет тощо);
- аксесуари номеру (фен для висушування волосся, склянка для води, стілець чи крісло, стіл, холодильник, сейф);

- харчування;
- знижки та націнки;
- умови розрахунку за основні і додаткові послуги – готівка, банківські картки, які саме, інше;
- розрахункова година.

Фаст-фуд – "швидка їжа", ресторан швидкого обслуговування, який працює за принципами раціоналістичної кухні.

Фітотерапевтичний курорт – рекреаційна місцевість із відповідною інфраструктурою, що спеціалізується на оздоровленні з використанням кліматотерапевтичних ресурсів та цілющих властивостей лікарських трав;

Хаб – аеропорт як регіональний транзитний транспортний вузол, із якого розходяться стикувальні рейси.

Характерні туристичні послуги та товари – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких суттєво скоротяться без їх реалізації туристам.

Хостел – різновид недорогого готелю з невеликим набором послуг; молодіжний готель.

Центрально-радіальна система авіаційних маршрутів – сучасна модель системи перевезень пасажирів авіаційним транспортом, яка, при необхідності, передбачає пересадку в транзитному аеропорті.

Чартер (чартерний рейс) – договір між власником (фрахтовщик) і наймачем (фрахтувальник) на оренду транспортного засобу, як правило, повітряного чи водного, або його частини на певний рейс або термін. *Чартерний* – той, що належить до чартеру, чартерам.

Шатл-сервіс – позначення транспорту, як правило, автобусного, який здійснює часті рейси на короткі віддалі. Функціонує у багатьох міжнародних аеропортах і великих курортних центрах.

Шведський стіл – форма обслуговування у закладі харчування ресторанного типу, при якій за певну фіксовану плату клієнту дозволено обирати із запропонованого набору страви за смаком і в бажаній кількості.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Із яких секторів (галузей) складається індустрія туризму?
2. Згадайте головні функціональні типи готелів.
3. Згадайте головні схеми "розміщення-харчування".
4. Виділіть головні складові успіху тематичних парків.
5. Яким чином прогрес на транспорті позначається на розвиткові туризму? Проаналізуйте вплив окремих видів транспорту на туризм.
6. У чому полягають головні відмінності між туроператорами і турагентами?
7. Проаналізуйте переваги і недоліки відомих вам схем реалізації туристичного продукту.

БІБЛІОГРАФІЯ І ТЕМАТИЧНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Александрова А. Ю. Международный туризм: Учебник / А. Ю. Александрова. — М. : Аспект Пресс, 2002.
2. Зінченко В. А. Міжнародний молодіжний туризм в Україні (70-80-ті роки XX ст.) / В. А. Зінченко. — К. : Ін-т історії України, 2002.
3. Квартальнов В. А. Туризм / В. А. Квартальнов. — М. : Финансы и статистика, 2002.
4. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник. / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич — К. : Знання, 2008.
5. Смаль І. В. Географія туризму та рекреація : словник-довідник / І. В. Смаль. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2010.
6. Черніна І. В. Міжнародний туризм в економіці регіону: Навч.-метод. посібник / І. В. Черніна. — Донецьк : ДонДУУ, 2006.
7. Disneyland Resort [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://disneyland.disney.go.com>
8. Kowalczyk A. Geografia turystyki / A. Kowalczyk. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
9. Rate 1 : Десять найбільш дивних готелів світу : Перша рейтингова система — [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.rate1.com.ua/turizm/otdykh/1554/>
10. Tourism Highlights : 2009 Edition. — Madrid : World Tourism Organization, 2009.
11. Walt Disney World — [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://disneyworld.disney.go.com/parks/>
12. World Tourism Organization [Електронний ресурс] / Світова туристична організація — Режим доступу : <http://www.unwto.org>

Частина друга

**ГЕОГРАФІЯ
ТУРИЗМУ
РЕГІОНІВ
І КРАЇН
СВІТУ**

Розділ 2. 1

ТУРИСТИЧНІ РЕГІОНИ СВІТУ. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ ЄВРОПИ

ПІВДЕННА ЄВРОПА: Албанія • Андорра • Боснія-Герцеговина • Ватикан • Гібралтар • Греція • Ізраїль • Іспанія • Італія • Кіпр • Македонія • Мальта • Португалія • Сан-Марино • Сербія • Словенія • Туреччина • Хорватія • Чорногорія

ПІВНІЧНА-ЄВРОПА: Велика Британія • Гренландія • Данія • Ірландія • Ісландія • Норвегія • Фінляндія • Швеція

ЗАХІДНА ЄВРОПА: Австрія • Бельгія • Ліхтенштейн • Люксембург • Нідерланди • Німеччина • Монако • Франція • Швейцарія

ЦЕНТРАЛЬНА І СХІДНА ЄВРОПА: Азербайджан • Білорусь • Болгарія • Вірменія • Грузія • Естонія • Казахстан • Киргизстан • Латвія • Литва • Молдова • Польща • Росія • Румунія • Словаччина • Таджикистан • Туркменістан • Угорщина • Узбекистан • Україна • Чехія

§ 2. 1. 1. ТУРИСТИЧНІ РЕГІОНИ СВІТУ

Для розуміння просторових особливостей розвитку туристичних процесів у планетарному масштабі та потреб статистичного аналізу світ розділений на великі частини – туристичні регіони світу – зі спільними рисами природного, культурного, історичного, політичного характеру і подібними тенденціями розвитку, насамперед, міжнародного туризму.

Згідно підходів, запропонованих Світовою Туристичною Організацією, традиційно виділяють п'ять туристичних регіонів, у межах яких виділено окремі туристичні райони: *Американський*, у складі Північної, Центральної, Південної Америки та Карибського басейну, *Європейський* (Південна, Західна, Північна та Центральна і Східна Європа), *Африканський* (Північна, Західна, Центральна, Східна та Південна Африка), *Азійсько-Тихоокеанський*, у складі Північно-Східної, Південної, Південно-Східної Азії, Австралії та Океанії. Окремих регіоном світового туризму є *Близькосхідний*, до якого належать країни арабського світу, компактно розташовані у Північній Африці та на Близькому Сході (рис. 2. 1).

Європейський регіон нині є безперечним світовим лідером за обсягами акумуляції туристичних потоків. У його межах здійснюється половина світових туристичних поїздок. В абсолютних показниках це складає майже 500 млн туристичних прибуттів. У 2009 році 11 із 20 найбільш відвідуваних туристами країн світу знаходилися у межах Європейського туристичного регіону. Серед них на 12-ій позиції і Україна, яка за кількістю туристичних прибуттів опередила такі популярні туристичні країни як Греція, Єгипет, Таїланд тощо (рис. 2. 2).

На другій і третій позиції з помітним відставанням від Європи йдуть Азійсько-Тихоокеанський та Американський туристичні регіони, на які, відповідно, припадає 22 і 16 % від загальної кількості міжнародних туристичних прибуттів. У межах Африканського та Близькосхідного туристичних регіонах разом акумулюється 10 % від усього обсягу міжнародних туристичних прибуттів (рис. 2. 3).

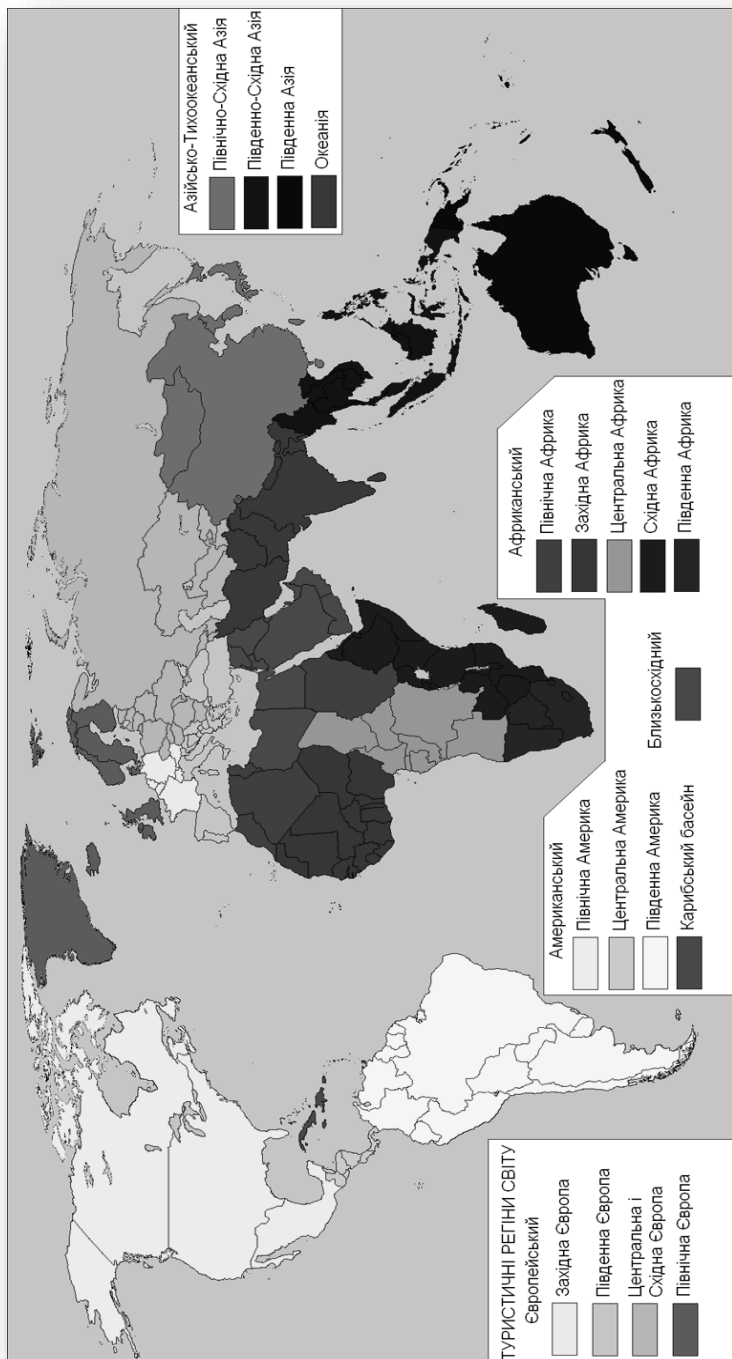

Рис. 2. 1. Світові туристичні регіони

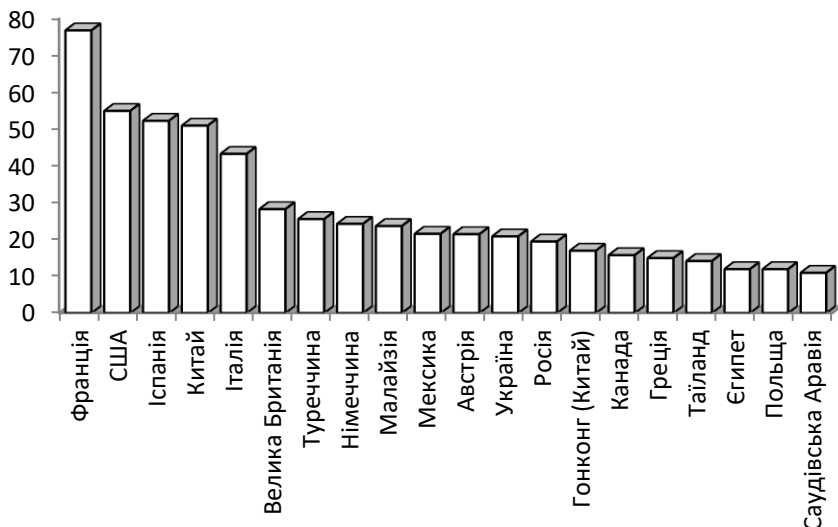

Рис. 2. 2. Найбільш відвідувані туристами країни світу, 2009, млн візитерів

Вражаючими є темпи розвитку туристичної індустрії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні і, відповідно, стрімке зростання обсягів туристичних прибуттів. Якщо в цілому у світі протягом 2000-2010 років загальна кількість туристичних прибуттів зросла в 1,4 рази, в Америці – в 1,2 рази, в Європі – в 1,2 рази, в Африці – у 1,8 рази, то в Азійсько-Тихоокеанському регіоні – майже у 2 рази, з 110 до 204 млн. Вищі показники характерні лише для Близького Сходу – зростання у 2,4 рази, але абсолютні величини кількості прибуттів у цьому регіоні є значно скромнішими: країни регіону у 2010 році відвідало майже 60 млн візитерів, тоді як у 2000 – близько 25 млн. Таке разуче зростання міжнародних туристичних прибуттів відбулося за рахунок двох країн – Єгипту і Саудівської Аравії.

Для більшості країн Азійсько-Тихоокеанського регіону міжнародний традиційний туризм є відносно новим явищем. Визнані нині азійські туристичні держави стали асоціюватися з якісним відпочинком із кінця 1980-их років. Безперечними сьогоdnішніми лідерами на регіональному ринку міжнародних туристичних послуг є Китай, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Малайзія і Таїланд.

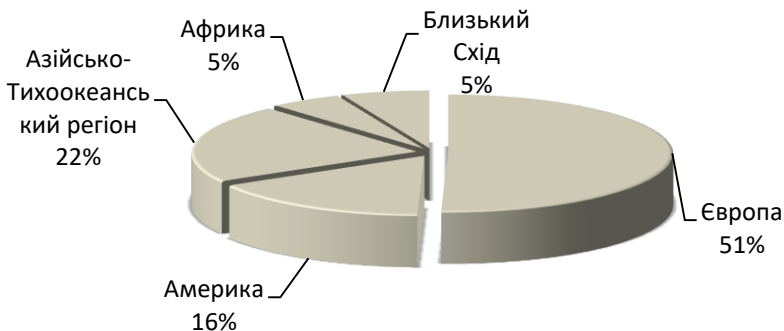

Рис. 2. 3. Питома вага туристичних регіонів світу у просторовій структурі міжнародного туристичного потоку, 2008 р., %

Африканський регіон із позицій розвитку туризму та обсягів туристичних потоків – найбільш відсталий і неосвоєний. У 2010 році Африку відвідало 50 млн туристів – найменший показник серед світових туристичних регіонів. Наразі для більшості країн Африки туризм не є актуальним питанням. Низький рівень соціально-економічного розвитку, складні для європейського і північноамериканського пересічного споживача туристичних послуг погодно-кліматичні і природні умови, міжетнічні конфлікти унеможливлюють розвиток туристичної індустрії у багатьох країнах Африки. Разом із тим, Південна Африка, Туніс, Марокко, Зімбабве, Кенія демонструють приклади вдалого входження на світовий туристичний ринок.

§ 2. 1. 2. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЄВРОПІ

Європейський туристичний простір виходить далеко за географічні межі Європи. Власне "європейськими" є Північно- і Західноєвропейські туристичні райони. До складу Південної Європи включені Ізраїль, Кіпр і Туреччина, а до туристичного району "Центральна і Східна Європа" додані Росія, країни Середньої Азії (Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменістан), Закавказзя (Грузія, Вірменія, Азербайджан) і Казахстан (рис. 2. 4).

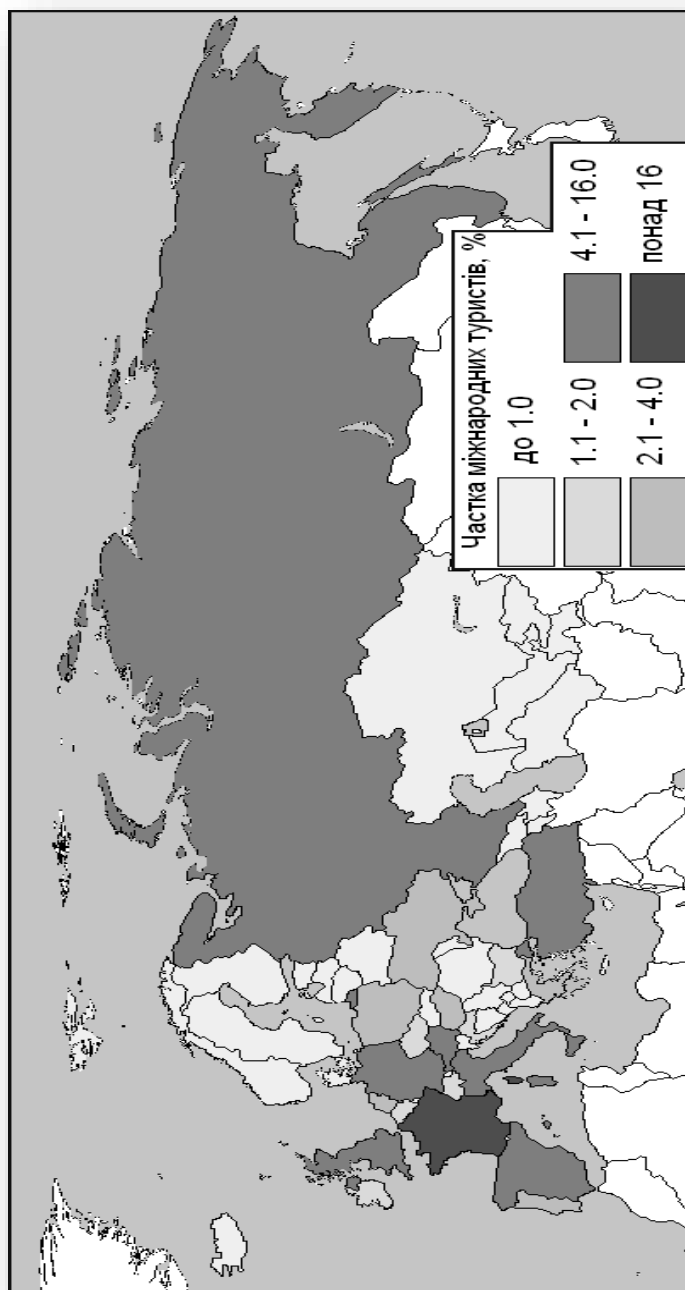

Рис. 2. 4. Частка туристів, яким надані послуги в країні від загальної кількості міжнародних
прибуттів до країн Європейського туристичного регіону, 2010 р., %

Такий підхід до регіоналізації туристичного простору, значною мірою, є дискусійним, але він визнається Світовою Туристичною Організацією і є основою для статистичної звітності й аналітичних досліджень.

Провідні позиції за рівнем розвитку міжнародного туризму посідають Західна та Південна Європа. Але позитивну динаміку зростання кількості міжнародних прибуттів демонструють країни Центральної і Східної Європи, що пояснюється ліквідацією "залізної завіси" між Заходом і Східною Європою та СРСР після розпаду останнього і демократизацією суспільного життя. Як наслідок – світ "відкриває" для себе колишні тоталітарні держави. У той же час, протягом 1990-2010 років зменшується частка міжнародних прибуттів до Західної і Північної Європи (рис. 2. 5).

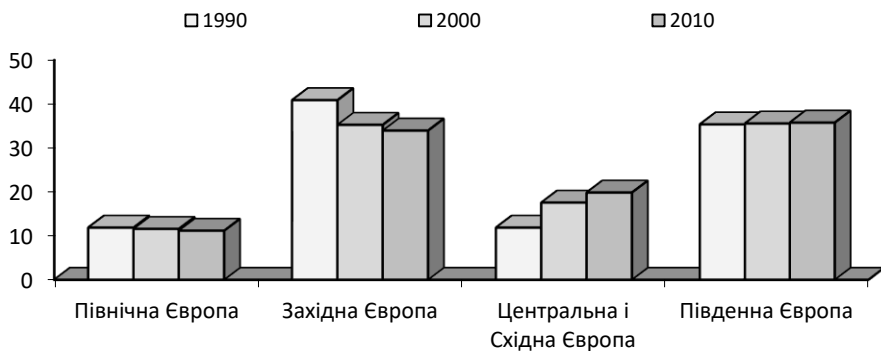

Рис. 2. 5. Динаміка співвідношення частки міжнародних туристичних прибуттів між туристичними районами Європи, 1990-2010 роки, %

Європа утримує світове лідерство за рівнем розвитку туризму і туристичної індустрії, яка відіграє значну роль у господарстві і представлена всіма секторами: високорозвинутим готельним і санаторно-курортним господарством, потужною індустрією тематичних парків, широкою турагентською і туроператорською мережею, ефективним ринком туристичних послуг.

Обсяг загальних грошових надходжень від обслуговування туристів до національних економік європейських країн у 2005 році оцінювався у € 280 млрд. Лідерами серед європейських країн на той час були Іс-

панія, Франція та Італія, які "заробляли" на туристах € 30-40 млрд кожна. Замикають туристичну "топ-10" за обсягами грошових надходжень Нідерланди зі "скромними" € 9 млрд (рис. 2. 6).

Незмінно потужним, на рівні 450-500 млн візитерів щороку, лишається обсяг туристичного потоку до країн європейського туристичного регіону. Такий стан речей обумовлений впливом кількох груп чинників.

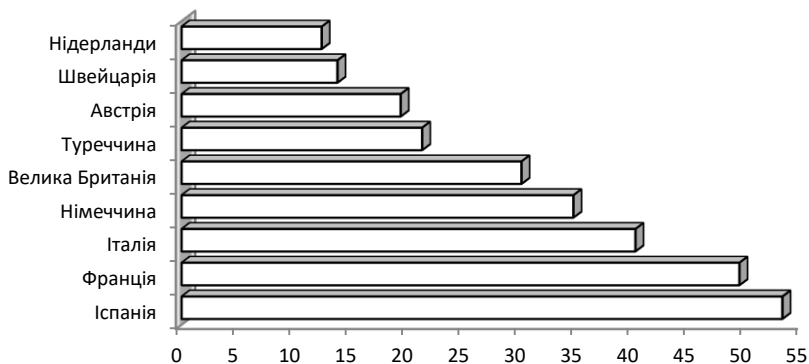

Рис. 2. 6. Країни - європейські лідери за обсягами надходжень від обслуговування туристів, 2010 р., € млрд.

По-перше, потужний і багатоманітний туристичний природний і культурно-історичний потенціал: тисячі кілометрів морських пляжів, освоєні гірські системи, мозаїчність і різноманітність ландшафтів, рясна річкова мережа, багаті бальнеологічні ресурси, багатство різноманітних історичних, архітектурних і археологічних пам'яток, значна кількість культурних, сакральних і техногенних атракцій (мегаліти, монастирі, церкви, музеї, тематичні парки, аквапарки, розважальні заклади тощо).

По-друге, сприятливі соціально-економічні та суспільно-географічні чинники: високий рівень економічного розвитку більшості країн регіону, якісна транспортна і соціальна інфраструктура, тісне сусідство держав, давні та багаті культурні традиції, у тому числі культура відпочинку і подорожі, релігійна і етнічна толерантність, яка притаманна більшості країн Європи, відносно низький рівень злочинності і висока без-

пека життя, якісні трудові ресурси, традиційно високий рівень розвитку туристичної індустрії та якості обслуговування.

По-третє, сприятливий політичний клімат: давні демократичні традиції суспільно-політичних устроїв, стабільність політичної ситуації в більшості європейських країн, функціонування Європейського Союзу, формування єдиної Єврозони і спрощення процедур в'їзду-виїзду туристів.

Європейське Середземномор'я – один із найбільш популярних і відвідуваних туристичних районів світу.

Тривалий часовий період із м'якими, комфортними для відпочинку погодно-кліматичними характеристиками, тепле море зі зручними пляжами, ландшафтне і природне біологічне різноманіття, розвинута транспортна і туристична інфраструктура та давні традиції гостинності перетворили Південну Європу на "мекку" міжнародного туризму.

Стимулюючим чинником розвитку туристичної індустрії є надзвичайно багата культурна спадщина, створена у зоні взаємодії ісламського і християнського світів.

Район спеціалізується на пляжно-купальному відпочинку, релігійному, лікувально-оздоровчому, подієвому, спортивному туризмі.

Практично кожна середземноморська країна належить до привабливих для туристів. Провідними туристичними державами району є Іспанія й Італія, які щороку обслуговують до 60 і 50 млн туристів відповідно. Зберігають привабливість Греція, Португалія, Туреччина. Стрімко завойовують популярність Хорватія, Чорногорія, Словенія. Особлива роль Ізраїлю, туристична індустрія якого пропонує унікальні релігійні, лікувально-оздоровчі і пізнавальні тури.

Туристичний район Північна Європа включає країни, які, окрім географічної близькості і розташування на півночі Європи, мають і ряд інших загальних рис: культурно-історичну спільність, високий рівень економічного розвитку і добробуту, давні традиції парламентаризму, свобод і демократії, порівняно невелику чисельність населення, за винятком Великої Британії. Ця ж країна займає лідируюче місце в районі за абсолютними обсягами внутрішніх і міжнародних туристичних потоків.

Північна Європа, насамперед, відома культурно-історичними ресурсами, на основі яких розвивається пізнавальний туризм. До головних тенденцій нашого часу належить стрімке зростання популярності еко-

логічних турів. У країнах Північної Європи круїзи, лижний туризм, літній відпочинок у лісах і на озерах – головні види масового туризму, які орієнтуються на використання природних ресурсів.

Західна Європа – туристичний район світового рівня, індустрія туризму якого пропонує високоякісний і різнохарактерний туристичний продукт – від пляжно-купального відпочинку на узбережжях Середземного і Балтійського морів та гірськолижного туризму в Альпах, Арде-нах і Піренеях до паломництва, подієвих, пізнавальних, бальнеотерапевтичних, гастрономічних та екологічних турів.

Багата історія, висока матеріальна і духовна протестантська і католицька культура населення західноєвропейських країн, яка проявляється у вмінні оптимально організувати життєвий простір, розмаїття природи і культурно-історичних ресурсів, узвичаєна протягом століть система гостинності, досить високі гарантії особистої безпеки, політична стабільність, міжособистісна, міжетнічна і міжконфесійна толерантність, можливість вільного перетину державних кордонів перетворили Західну Європу на вірцевий туристичний простір.

До району належить Франція – світовий лідер за обсягом в'їзного туристичного потоку (85-90 млн осіб щороку) та Німеччина – світовий лідер за обсягом виїзного туристичного потоку (до 80 млн осіб щороку).

Стимулюючим чинником розвитку туризму в районі є висока вартість послуг. З іншого боку, це – економічний регулятор "якості" туристичного потоку, спрямованого до країн Західної Європи.

Центрально-Східноєвропейський туристичний район складається з країн із різними рівнями соціально-економічного розвитку і несхожими культурами, які заселені народами із відмінним менталітетом. На одному полюсі знаходяться Чехія, Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія, країни Прибалтики й інші – держави, які неоднаково успішно, але здійснили перехід від командно-адміністративної до регульованої ринкової економіки і стали членами Європейського Союзу. На іншому боці – Туркменістан, Узбекистан, Киргизстан – типові азійські держави із сировинноорієнтованими економіками й авторитарними політичними системами, віддалені від європейського ринку туристичних послуг. Між "полюсами" знаходяться Україна, яка робить крок до Європи, а потім – два до Росії, Білорусь – тоталітарна держава у центрі Європи, Молдова – одна з найбідніших європейських країн.

Особливе місце і в районі, і в усьому світі посідає Російська Федерація з її претензіями на геополітичну винятковість й економічну роль у Європі та світі. Специфічне культурне й економічне середовище формують республіки Закавказзя. Така ж строкатість характерна і для ресурсної забезпеченості індустрії туризму та специфіки її розвитку в окремих державах.

§ 2. 1. 3. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ПІВДЕННОЇ ЄВРОПИ

АНДОРРА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Піренеї, Каса-де-ла-Валь ("Будинок Долин"), Кальдеа, Фуні-камп, Борис Скосарев

На кордоні Франції та Іспанії розташоване Князівство Андорра, відоме своїми гірськолижними курортами, зоною безмитної торгівлі і, відповідно, значно дешевшими товарами та аквапарками. Андорра – невелика держава навіть за європейськими мірками. Її площа – 468 км², населення 65 тис. чоловік. Головні види туристичних ресурсів – гірські ландшафти, які стали основою розвитку гірськолижного і кліматотерапевтичного відпочинку та мінеральні і термальні води.

Геотуристичне положення Андорри доволі вигідне. Розташувшись між двома провідними світовими туристичними державами, князівство з одного боку, відчуває постійну конкуренцію з боку великих сусідів, але з іншого – перебуває на шляху руху потужного туристичного потоку з материкової Європи до Піренейського півострова. Головна негативна риса геотуристичного положення князівства – відсутність виходу до морського узбережжя.

Найбільшу славу мають гірськолижні курорти Паль-Арінсаль, Ордіно-Аркаліс. Сольдеу-Ель-Тартер вважається найбільш популярним курортом, де катаються як новачки, так і затяті гірськолижники, а Пас-Де-Ла-Каса-Грау-Руж – ідеальне місце для досвідчених лижників.

Паль-Арінсаль підходить для новачків та тих, хто навчається. Відправною точкою більшості маршрутів до гірськолижних центрів є Енкамп, де діє унікальна канатна дорога Фунікамп довжиною понад 6 км.

Одна з головних особливостей Андорри – поєднання сучасної інфраструктури, якісного обслуговування і доступних цін. Порівняно низька вартість пакет-турів вигідно відрізняє князівство від Австрії, Франції чи Швейцарії.

Столиця країни – Андорра-ла-Велья розташована в оточеній високими горами мальовничій улоговині. Місто засноване у IX ст., тому тут багато середньовічних будівель, серед яких найбільш привабливими для туристів є "Будинок Долин", церква Св. Арменоло. Головна туристична атракція столиці, один із сучасних символів країни – Кальдеа – найбільший оздоровчий водний комплекс Європи, що розмістився на площі понад 600 м². До його складу входять десятки басейнів із термальною водою, бані і сауни, солярії, ультрасучасні бальнеологічні заклади, масажні кабінети, бари і ресторани, тенісні корти, торговельні центри і багато іншого.

ГІБРАЛТАР

Символи, сувеніри, знакові постаті: магот, Гібралтарська скеля – один із Геркулесових стовпів, печера Св. Михайла

На південному закрайку Піренейського півострова розташована єдина у межах Європи залежна територія – Гібралтар. Довжина берегової лінії цієї колонії становить 12 км, а загальна площа території, зайнятої переважно скелями – всього 6,5 км². Перебуваючи під юрисдикцією Великої Британії, територія Гібралтару продовжує залишатися предметом суперечок між Іспанією та Великою Британією.

Економіка країни знаходиться у прямій залежності від британської економічної допомоги, доходів від туризму, обслуговування кораблів, банківської та фінансової діяльності.

В останні роки Гібралтар перетворився на визнаний центр парусного спорту та інших видів водного туризму. Також туристів приваблює екзотичність території, можливість дешевого шопінгу, тому що ціни на товари набагато нижчі, ніж у більшості країн Європи.

На гібралтарському узбережжі скелі фактично не лишили місця для організації пляжно-купального відпочинку. Але в останні роки швидкими темпами створювалися штучні пляжі, що перетворило Гібралтар на незвичайне і нове місце відпочинку.

Традиційні тури включають відвідування мавританського замку, карстові печери, серед яких найбільш відомою є печера Святого Михайла, і систему підземних галерей у Гібралтарській скелі. Свого часу вони мали фортифікаційне значення. Їх загальна довжина перевищує 50 км. Із амбразур у стінах галереї відкривається унікальна панорама Гібралтарської затоки і території Іспанії.

40 % території Гібралтару – заповідні території, де головним об'єктом охорони є маготи – берберійські макаки – єдиний вид приматів, який живе у природному стані в Європі. Згідно легенд, Гібралтар існуватиме доти, доки на його території житиме хоча б одна дика мавпа.

ГРЕЦІЯ

***Символи, сувеніри, знакові постаті:** культура Давньої Греції, демократія, бузукі, ребетика, маслинова гілка, сова, сир "Фета", мусака, ракі, Зевс, Аполлон, Акрополь, Колос Родоський, Олімпійські ігри, Ікар, мінотавр, лабіринт, Парнас, Афон, сир-такі, Спарта, Гомер, Сократ, Аристотель, Евклід, Есхіл, Еврипід, Гесіод, Іоан Златоуст, Геродот, Клавдій Птоломей, Демокрит, Діоген, Софокл, Епікур, Перикл, Геракліт, Олександр Македонський, Деміс Руссос, Марія Каллас, Мікіс Теодоракіс*

Грецька Республіка з 11-мільйонним населенням і територією у 132 тис. км² – важливий осередок міжнародного туризму у Середземномор'ї.

Головними рисами геотуристичного положення країни є:

- вихід до сильно розчленованого узбережжя теплих морів із численними островами і належність території до середземноморської кліматичної зони;
- ландшафтне різноманіття – $\frac{2}{3}$ території країни займають середньовисокі гори і плоскогір'я;
- розміщення у центрі культурного світу, створеного античною еллінською, критською, візантійською цивілізаціями;

- розташування у безпосередній близькості до європейського споживчого туристичного ринку.

Греції притаманна висока забезпеченість туристичними ресурсами. При цьому в їх структурі зберігається паритет між природною і культурно-історичною складовою, що створює ідеальні передумови для розвитку туристичної індустрії. Із одного боку, для країни типовими є погодно-кліматична сезонна комфортність і ландшафтне різноманіття суходолу, берегів і морського дна (неподалік від мису Тенаро на Пелопоннесі знаходиться "Інусський колодязь" – найглибше місце Середземного моря – 4 850 м). Із іншого – пам'ятки минулого у Греції знаходяться практично на кожному кроці. Тут тісно переплелися античність і середньовіччя, епоха турецького панування і сучасність, світське життя і духовне.

Індустрія туризму Греції найбільш інтенсивно використовує ресурси острівних територій.

Крит – найбільший острів Греції. Пляжно-купальний сезон тут починається вже в квітні, а закінчується у кінці жовтня. Крит – один із центрів давньої егейської культури. У 1900 р. у результаті археологічних розкопок на Криті виявлено Кносський палац, який перетворився на одну із найбільших атракцій острова.

Родос вважається найбільш сонячним островом Греції. У місті Родос розташований замок Кастелане, який був колись місцем зустрічі середземноморських купців. Туристичною "родзинкою" острова є так звана "долина метеликів". Із найближчих околиць до долини злітають десятки тисяч метеликів, яких приваблює особливий ароматом смоли, яку виділяють дерева, що тут ростуть.

Острів Корфу – найбільш північний острів Греції. Одноименне головне місто – це застигла в камені історія цієї землі: венеціанські будинки і площі, англійські мезоніни, аркади у французькому стилі, оповиті легендами і міфами Давньої Греції.

Незмінним інтересом у туристів користуються й інші грецькі острови: Санторін, Скіатос, Кефалонія, Лесбос.

Не менш привабливою є і материкова частина Греції. Особливою популярністю користується район півострова Халкідікі, який, у свою чергу, складається з трьох півостровів, які носять назву Кассандра, Ситонія і Святий Афон. Кожен православний мріє здійснити паломництво на гору Афон, яка вважається однією із головних православних

святинь. На горі протягом століть існують православні монастирі. Наразі їх 20 і вони утворюють особливу адміністративну одиницю Греції із широкими правами самоуправління. Згідно давніх церковних приписів, на Афон допускаються лише чоловіки будь-якого віросповідання.

Столиця Греції – Афіни – визнаний центр світового туризму. Головними туристичними об'єктами є давньогрецькі і давньоримські пам'ятки: Акрополь, Одеон, театр Діоніса, храм Зевса Олімпійського, Ареопаг, Лікавіт, храм Гефеста, Башта Вітрів, Афінська агора. У місті свої послуги пропонують кілька десятків музеїв з унікальними експозиціями, які знайомлять із матеріальною і духовною культурою різних епох. Серед них – Національний археологічний музей, Національний історичний музей, Новий музей Акрополя, Археологічний музей кераміки та багато ін.

ІЗРАЇЛЬ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Йордан, Мертве море, Галілея, гора Кармель, Земля Обітована, Віфлеєм, Назарет, Стіна Плачу, сіонізм, іудаїзм, Єрусалим, Зірка Давида, менора, тфілін, мезуза, ярмолка, холокост, Тора, Шаббат, Моссад, Теодор Герцль, Давид Бен-Гуріон, Голда Меїр

Держава Ізраїль розташована у південно-західній частині Азії біля східного узбережжя Середземного моря. Площа країни – 22 тис. км², населення – 7,2 млн осіб. Ізраїль розташований у зоні дії субтропічного середземноморського клімату із сухим спекотним літом і м'якою дощовою зимою. Рельєф обумовлює значне різноманіття погодно-кліматичних умов у різних регіонах країни.

Основою економіки Ізраїлю є промисловість, зокрема, ограновування алмазів, субтропічне сільське господарство.

Нинішнє геотуристичне положення країни суперечливе і складне. З одного боку, Ізраїль володіє надпотужним ресурсним потенціалом і розташований на узбережжях теплих морів, у зоні взаємодії світових релігій і культур. Із іншого – країна має складні стосунки з арабським світом, які часто переходять у збройне протистояння і належить до

держав із високою ймовірністю терористичних актів. Суперечливим моментом є навіть віднесення країни до Європейського туристичного регіону. З точки зору просторових аспектів розташування, це – географічний нонсенс, але, беручи до уваги культурологічні особливості, тісні зв'язки Ізраїлю із Західним світом та антагонізм із арабським оточенням, слід згодитися із підходом, що запропонований Світовою туристичною організацією.

Величезне значення для Ізраїлю має міжнародний туризм, який базується на багатих природних, суспільних і подієвих туристичних ресурсах. На основі їх використання розвивається пляжно-купальний, пізнавальний, релігійний та лікувально-оздоровчий туризм. До найбільш відомих туристичних районів і центрів Ізраїлю належать: один із головних світових релігійних осередків світу – Єрусалим; узбережжя Середземного і Червоного морів – місця пляжно-купального відпочинку; узбережжя Мертвого моря, де розмістилися знані в усьому світі лікувально-оздоровчі курорти.

У 1996 р. Єрусалим відзначив своє 3000-річчя. Тридцять століть тому цар Давид переніс сюди столицю свого нового царства. Каміні Єрусалима зберігають пам'ять про римське, візантійське, арабське правління, пам'ятають панування хрестоносців і мамелюків.

Єрусалим перетворився на найбільший релігійний центр світу, де перетинаються інтереси прихильників трьох світових релігій – іудаїзму, християнства та ісламу. Іудеї приїждять до Священного міста, щоб побути біля Стіни Плачу і звернутися до Бога Яхве. Для християн Єрусалим пов'язаний із земним перебуванням Ісуса Христа і головною святинею – храмом Воскресіння та унікальним явищем – сходженням Священного Благодатного Вогню. Метою паломництва мусульман до Єрусалиму є мечеть Омара (Бейт ас-Сухур) – найстаріша ісламська культова споруда, звідки пророк Мухаммед вознісся на небо, третя за значенням в ісламському світі після аналогічних храмів Мекки та Медини.

У місті розташовані представництва майже всіх християнських церков – римо-католицької, російської православної, грецької православної, вірмено-григоріанської, коптської, ефіопської та ін.

Проблема "Святого міста" – одна з найбільш болючих в арабо-ізраїльських стосунках. У 1980 р. кнесет Ізраїлю прийняв закон, який проголосив Єрусалим "вічною і неділимою столицею" країни. У відпо-

відь Організація Звільнення Палестини неодноразово заявляла про намір зробити Східний Єрусалим столицею майбутньої палестинської держави. Такий стан речей заважає нормалізації стосунків між Ізраїлем та всім арабським світом, гальмуючи інтенсифікацію розвитку різних видів туризму в регіоні у тому числі.

На узбережжі Середземного моря розташований курортний район Тель-Авів-Яффо. На півдні Ізраїль має вихід до Червоного моря. На його узбережжі знаходиться місто-курорт Ейлат. Цікаве для туристів і місто Хайфа. Тут представлені свідчення сучасної і давніх культур, серед яких найбільш відомою пам'яткою є Бахійський храм.

Природна туристична перлина країни – Мертве море. Близько мільйона років тому воно було відрізане від океану і перетворилося на озеро без стоку з підвищеною концентрацією солей і мінералів. Вода Мертвого моря містить у 80 разів більше бромів, в 35 разів магнію і в 10 разів більше солі, ніж океанічна. Нагальна екологічна проблема Мертвого моря – щорічне швидке зниження рівня води – пов'язана з інтенсивним відбором води з Йордану для потреб сільського господарства та інтенсивним випаровуванням в умовах спекотного клімату.

Мертве море знаходиться на 395 м нижче рівня океану, що створює додатковий повітряний "фільтр", який утримує ультрафіолетове випромінювання Сонця.

Із давніх-давен використовуються цілющі властивості вод і пелоїдів Мертвого моря. Археологічні розкопки свідчать, що на березі цієї водойми у давні часи діяв прообраз косметичної фабрики, яка задовольняла забаганки єгипетської цариці Клеопатри.

Особливий хімічний склад води та лікувальних грязей сприяє відновленню життєвих сил і омолоджує організм. Високою щільністю пояснюється феноменальна здатність води Мертвого моря утримувати на поверхні тіло людини. Таке перебування у стані "невагомості" – ефективна оздоровча процедура, особливо для людей із хворими суглобами. На березі Мертвого моря легко дихати, оскільки кисню в повітрі на 15 % більше, ніж в інших районах.

На сучасних ізраїльських курортах Мертвого моря, серед яких найбільш відомими є Ейн-Бокен, Ейн-Геді, Неве-Зохар, лікують псоріаз, дерматит і інші захворювання шкіри, дихальних шляхів, опорно-рухового апарату, артрит та багато інших недугів. Особливою популяр-

рністю серед жінок користуються спеціальні програми омолодження, розроблені на основі використання солей Мертвого моря.

ІСПАНІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Прадо, Ес-коріал, олива, шафран, корида, бик, іспанський футбол, Шлях Сантьяго-де-Компостела, фламенко, херес, вино "Ріоха", "Сеат", гітара, кастаньети, віяло, толедський клинок, толедська чеканка, маслинова олія, сир "Манчего", хамон, перли, бота (шкіряний бурдюк), Христовор Колумб, Фернандо Магеллан, Антоніо Гауді, Мігель Сервантес, Франсиско Гойя, Дієго Веласкес, Пабло Пікасо, Сальвадор Далі, Федеріко Гарсія Лорка, Хосе Карерас, Монсеррат Кабальє, Педро Альмодовар, Хуліо Іглессіас, Хоакін Кортес

Королівство Іспанія – держава на південному заході Європи, яка займає 85 % території Піренейського півострова. Загальна площа – 504,8 тис. км², населення – 40,5 млн осіб, з яких 77 % – мешканці міст. Іспанія має вихід до Атлантичного океану, омивається водами Біскайської затоки і Середземного моря.

Геотуристичне положення країни напрочуд вигідне. Вона має вихід до узбережжя теплих морів, розташовується у безпосередній близькості від головних споживчих туристичних ринків на території з ландшафтным розмаїттям і комфортними погодно-кліматичними характеристиками, які притаманні для значної частини території країни протягом більшої половини року. До специфічних рис геотуристичного положення Іспанії належить наявність двох міст на території Африки та островних територій, природні умови яких дозволяють цілорічно розвивати пляжно-купальний відпочинок. Королівство володіє унікальною культурною спадщиною, яка стала наслідком тривалої взаємодії християнського й ісламського світів.

Іспанія багата на природні, суспільні і подієві туристичні ресурси.

На території країни виділяються три типи клімату: помірний морський на північному заході і півночі з помірними температурами і рясними опадами протягом усього року; середземноморський на півдні й

узбережжі Середземного моря з м'якими вологими зимами та спекотним сухим літом; континентальний клімат у внутрішніх районах країни з прохолодними зимами і теплим сухим літом. Середня річна кількість опадів коливається від 1 600 мм на північному заході і західних схилах Піренеїв до 250 мм на Арагонському плато і в Ла-Манчі. Більше половини території Іспанії щорічно отримує менше 500 мм опадів за рік і лише приблизно 20 % – понад 1 000 мм.

Температури скрізь, окрім внутрішніх районів, у цілому помірні. На північному заході пересічна температура січня складає $+7^{\circ}\text{C}$, а серпня – $+21^{\circ}\text{C}$; на східному узбережжі, відповідно $+10^{\circ}\text{C}$ і $+26^{\circ}\text{C}$. Зими у внутрішніх районах холодні, нерідко бувають сильні морози і навіть сніжні буревії. Літо тут спекотне: середня температура липня і серпня – $+27^{\circ}\text{C}$. У Мадриді пересічна температура січня становить $+4^{\circ}\text{C}$, а липня – $+25^{\circ}\text{C}$. Оскільки південно-східне узбережжя захищене від північних вітрів горами Кордильєри-Бетики, клімат там близький до африканського із дуже сухим і спекотним літом. Це – область вирощування фінікової пальми, бананів і цукрової тростини. Улітку найбільш спекотна погода тримається в районі Андалузької низовини. На південному узбережжі пересічна температура серпня – $+29^{\circ}\text{C}$, але іноді температура вдень підвищується до $+46^{\circ}\text{C}$; зими м'які, пересічна температура січня – $+11^{\circ}\text{C}$. Про клімат південно-західного узбережжя, де розміщені найбільш популярні курорти, дає уявлення кліматична діаграма на рис. 2. 7.

Купальний сезон при температурі води вище $+18^{\circ}\text{C}$ на більшості курортів країни триває з травня до жовтня-листопада. При цьому пересічна температура води поблизу північного узбережжя Іспанії у найбільш холодну пору року не опускається нижче $+12^{\circ}\text{C}$, а поблизу південного – нижче $+13^{\circ}\text{C}$ (рис. 2. 8).

Головний осередок природних туристичних ресурсів Іспанії – середземноморське узбережжя та острови (рис. 2. 9).

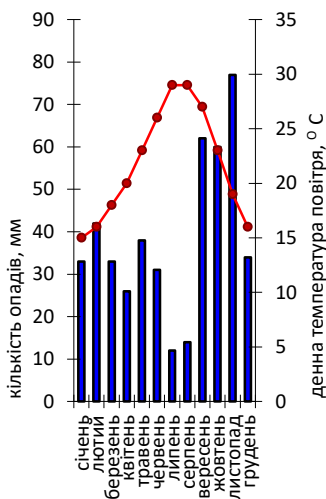

Рис. 2. 7. Кліматична діаграма Валенсії

Середземноморське узбережжя включає відомі курортні зони: Коста Брава, Коста дель Маресме, Коста дель Гарраф, Коста Дорада, Коста

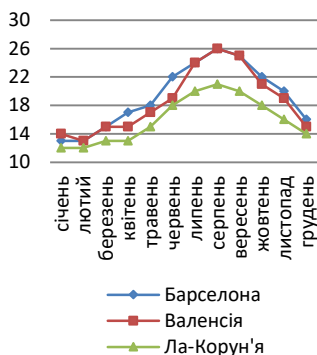

Рис. 2. 8. Пересічна температура прибережних вод у районах окремих міст Іспанії

Азаар, Коста Бланка, Коста дель Соль. Виділяється також острівна частина, в яку входять Майорка, Ібіса, Гран Канарья, Тенеріфе.

Коста Брава, що в перекладі означає "дикий, скелястий берег" – знамените узбережжя Каталонії, що простягнулося від кордону з Францією до курортного міста Бланес.

Скелі, які обриваються в море і дивовижні піщані пляжі – особливі риси ландшафтів цієї частини узбережжя. До найбільш відомих туристичних центрів Коста Брава належать Паламос, Льорет

де Мар (популярний молодіжний курорт), Бланес, що славиться своїм ботанічним садом.

Коста дель Марісме ("болотистий берег") – наступна на південь частина узбережжя Каталонії. Найбільш відомі туристичні центри – Малграт де Мар, Пінеда де Мар, Калелла та ін.

Далі на південь лежить узбережжя Коста Дорада – "золотий берег", названий так за морські пляжі з дрібного м'якого жовтого піску. Гордістю Коста Дорада, яка щосезону приваблює до 1,5 млн туристів, є другий за величиною тематичний парк Європи – Порт Аventura у місті Салоу, що в годині їзди від Барселони. Парк збудований у 1995 р. Він складається із 5 паркових зон: "Середземномор'я", "Китай", "Полінезія", "Дикий Захід" і "Мексика".

На території області Валенсія розташована 120-тикілометрова частина узбережжя під назвою Коста Азаар з центром у місті Кастельон.

На південь від Валенсії розкинулася знаменита Коста Бланка – "білий берег" – частина узбережжя з відомими курортами Ганді, Хавеа, Бенідорм, Аліканте. Бенідорм, зокрема, відомий тим, що на його околицях знаходиться тематичний парк Терра Мітіко, де в мініатюрі представлені давні легендарні цивілізації Середземномор'я. Територія Валенсії – це не тільки середземноморське узбережжя, а і внутрішні аграрні райони, які представляють інтерес для мандрівників через знач-

ну кількість природних заповідників з унікальними мало зміненими людиною ландшафтами.

На крайньому півдні Андалусії розташований відомий курортний район – узбережжя Коста-дель-Соль – "берег сонця". Ця частина Іспанії відома фешенебельними курортними центрами.

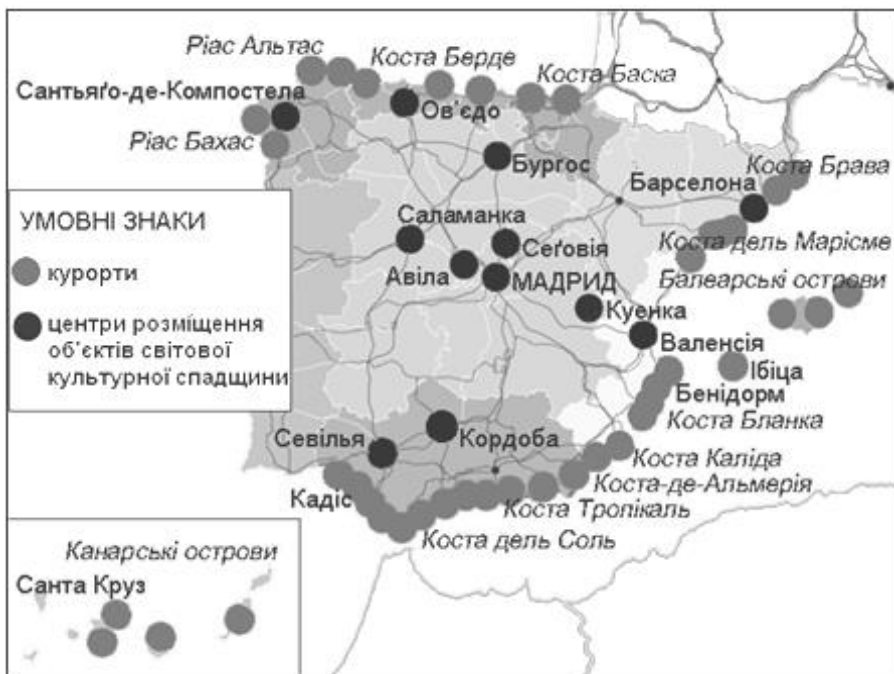

Рис. 2. 9. Туристичні центри Іспанії

Великою популярністю серед туристів користується острівна частина країни. Канарські острови розташовані навпроти африканських берегів, за 1000 км від Піренейського півострова. Завдяки комфортному клімату протягом усього року і чудовим пляжам, Канари надають можливість насолоджуватися красою моря протягом усього року. Санта Круз, Пуерто де ла Круз і пляжі у південній частині острова Тенеріфе; пляжі Лас Плайас дель Інглес і Маспаломас на острові Гран Канарья; Пуерто дель Кармен на острові Лансароте і Корралехо на Фуертевентура – ось лише деякі з місць найбільшого напливу туристів.

На Балеарських островах зосереджено майже 25 % готельних місць Іспанії і щорічно тут відпочиває більше 10 млн туристів. Розташовані у водах Середземного моря Балеарські острови мають низку рис, властивих тільки їм. Тут цікаве і різноманітне узбережжя, багатий світ птахів і вражаючі своєю красою пейзажі. Ібіса, третій за величиною острів Балеарського архіпелагу, визнаний у всьому світі як один із кращих курортів для молоді. Сюди в пошуках розваг з'їжджається молодь з усієї Європи. Майорка – найбільший острів Балеарського архіпелагу. Завдяки сприятливому середземноморському клімату, туристи відвідують Майорку цілий рік. Магаллуф – один із найбільш відомих курортів острова.

"Зелена Іспанія" – узбережжя Біскайської затоки. Ця частина країни, не дивлячись на красу природних ландшафтів і сприятливість літніх погодно-кліматичних характеристик, поки ще не повною мірою залучена до туристичного використання.

Іспанія володіє дивовижним культурним спадком. Фактично кожне міське і багато сільських поселень пишаються унікальними об'єктами архітектури, музеями, пам'ятниками, сакральними святинами. Але найбільша концентрація суспільних туристичних ресурсів притаманна великим містам, насамперед Мадриду, Барселоні та Валенсії (табл. 2. 1).

Таблиця 2. 1

Визначні культурно-історичні об'єкти Іспанії

Місто	Головні культурно-історичні пам'ятки
Мадрид	"Музейний трикутник", який утворюють музей Прадо, музей королеви Софії і музей Тіссена-Борнемиси, розташовані в одному районі; Національний археологічний музей; Пласа Майор , на якій розташовані 136 будинків, збудовані у стилі мадридського бароко з 437 балконами, з яких у минулому спостерігали за королівськими церемоніями, рицарськими турнірами, коридом й аутодафе; у центрі площі – пам'ятник королю Філіпу III; Площа Пуерта дель Соль , з центру якої ведеться відлік дорожніх відстаней у країні; на площі встановлено пам'ятник "Ведмежа і полуничне дерево", який є символом міста і пам'ятник королю Карлу III; Площа Сібеліс , у центрі якої розташовано фонтан із колісницею богині Кібели, запряженою левами і пантерами; площу оточують чотири пам'ятки архітектури: Банк Іспанії, палац Буенавіста, будинок Головного поштового управління і особняк маркізів де Лінарес; Королівський палац в оточенні садів Сабатіні і парку Кампо дель Морю; Східна площа зі сквером із скульптурами іспанських королів і кінною скульптурою короля Філіпа IV; Арена для кориди "Лас Вентас";

	пустинь Святого Антонія Флоридського; площа Іспанії; парк Ретіро; Район AZCA – фінансовий центр, район хмарочосів ;
Барселона	Готичний квартал і Старе місто, де збереглися пам'ятки давньоримської епохи, середньовічні будівлі: каплиця св. Люції, церква Сант Пау дель Камп; Пагорб Монжуїк – один з найбільших міських парків Європи, на вершині якого збереглася фортеця, де розміщено Військовий музей; окрасами Монжуїка є Національний палац, в якому діє Національний музей мистецтва Каталонії, "Чарівний фонтан" (світломузичний), архітектурний музей під відкритим небом – "Іспанське село", де зібрані копії будівель з різних регіонів країни; Пагорб Тібідабо з парком атракціонів і храмом Святого Серця; Палац і парк Гуеля, будинок Бальо, собор Святого Сімейства, будинок Вісенс, будинок Кальвет – пам'ятки архітектури, створені А. Гауді;
Валенсія	Місто мистецтв і наук – грандіозний музейно-виставковий комплекс; Будинок гільдії ткачів шовку та ін. архітектурні пам'ятки;
Тоledo	Історичний центр міста – цілісний ансамбль середньовічного міста із численними рідкісними пам'ятками архітектури XII-XV ст.; Фортеця – унікальна фортифікаційна споруда, де збереглися стіни, 8 башт-воріт і 2 мости;
Севілья	Севільський Алькасар – палац-фортеця іспанських королів; Площа Іспанії; Арена для кориди ; кафедральний собор; Музейна площа;
Гранада	Альгамбра – резиденція маврських правителів; сади Хенераліфе ; археологічний музей; науковий парк ;
Касерес	Історичний центр міста ;
Бургос	Бургоський собор ;
Сеговія	Алькасар – палац і фортеця іспанських королів.

Столиця Іспанії – Мадрид. Зародження міста пов'язане з будівництвом фортеці арабським еміром Мохамедом для захисту від можливих спроб іспанців відвоювати свої землі і звільнитися від влади арабів. У результаті реконквісти до кінця XV ст. увесь Піренейський півострів було звільнено. Вирішальним у долі Мадрида став 1561 р., коли король Філіп переніс сюди із Толедо столицю держави і Мадрид став центром політичного і культурного життя Іспанії.

Визначною пам'яткою Мадрида є архітектурний ансамбль Пласа Майор, що в перекладі означає "головна площа". З ранку до пізньої ночі на Пласа Майор працюють численні кафе, ресторани, бари, сувенірні крамниці. Мадридців і гостей міста розважають вуличні музиканти.

Світовою популярністю користується музей Прадо, де зібрані полотна художників іспанської, італійської, нідерландської, фламандської і німецької шкіл. Тут можна побачити полотна Ель Греко, Веласкеса,

Гойї та інших великих майстрів. У Мадриді також можна відвідати Національний музей прикладного мистецтва, Центр мистецтв королеви Софії, Національний архітектурний музей, Королівський палац та ін.

Барселона – відомий туристичний центр. Тут знаходяться собор Святого Сімейства і комплекс будівель, створені знаменитим архітектором Антоніо Гауді-і-Корнет (1852-1926), футбольний стадіон "Ноу Камп", пам'ятник Христофору Колумбу, який вважається одним із найвищих у світі, інші визначні пам'ятки і музеї.

Серед подієвих туристичних ресурсів зберігає значення корида – форма бою людини з биком, традиційне іспанське видовище, яке нині більшою мірою зорієнтоване на туристів. Пік популярності кориди вже минув. Більшість іспанців негативно ставиться до цього кривавого театралізованого дійства. Згідно даних соціологічних опитувань, 60 % громадян Іспанії не схвалюють проведення кориди. При цьому лише 30 % з них підтримують введення офіційної заборони на це жорстоке видовище¹. Соціологи зазначають, що молоді не цікаві бої биків, середній вік любителів традиційної іспанської забави становить 45 років.

Фламенко та Іспанія – нероздільні поняття. Запальний стиль танцю, музики і пісні настільки відомий і популярний, що у 2010 р. ЮНЕСКО надало фламенко статусу об'єкту Світової спадщини. Фестивалі фламенко, що проходять практично в усіх містах країни, приваблюють тисячі туристів з усього світу. Найбільш масштабні і популярні фестивалі фламенко проходять у Севільї, Кордові, Мадриді, Кадісі, Барселоні, Гранаді.

На окрему згадку заслуговують релігійні святини Іспанії, які перетворилися на потужний чинник розвитку туризму.

Насамперед, слід згадати про "Шлях Святого Якова". Шлях виник у IX ст. і пролягав із Скандинавії, Кавказу, Британських островів до міста Сантьяго-де-Компостела для поклоніння мощам Святого Якова. Паломництво до цього міста – явище унікальне і нині. Але зараз для більшості з тих, хто обирає цей шлях, який перетворився на популярний туристичний маршрут, головним спонукальним мотивом до подорожі є власне дорога, яку бажано пройти пішки. Під час мандрівки на першому плані є емоції, враження, знайомства, випробування власних

¹ У 2010 році регіональний парламент Каталонії прийняв закон, що забороняє бій з биками. На підтримку цього законопроекту правозахисники зібрали 180 тисяч підписів. Зараз корида дозволена у всіх інших регіонах Іспанії, крім Канарських островів.

сил, пошук внутрішньої гармонії чи спокою, а поклоніння мощам Святого Якова перетворюється на другорядну мету. Такі трансформації у розумінні паломництва розпочалися з ХІХ ст., із часу повторного "відкриття" Шляху Сантьяго-де-Компостела після майже 300-річного забуття.

Своєрідним "туристичним ресурсом" є іспанська кухня. Вона близька до середземноморської: та ж суміш часнику, маслинової олії, томатів і зеленого перцю, але з відчутним впливом східних традицій. У спадок від арабів іспанцям дісталася любов до прянощів, мигдалю і рису – невід'ємних складових багатьох традиційних страв. Із південноамериканською кухнею іспанська "родичається" через продукти американського походження: томати, картопля, кукурудза, солодкий перець, які потрапляли в Європу через Іспанію. Але про єдину іспанську кухню говорити не можна. Кожен регіон має свої гастрономічні традиції, характерні страви і напої. Та всіх їх об'єднує кілька спільних рис: тушкування м'яса і риби у вині, запікання із овечим сиром, смажіння на грилі, а також широке застосування

Пояснити сутність кориди – завдання не з простих. З одного боку, йдеться про видо-вище, відмінне від інших, а з іншого – як і будь-яке мистецтво, корида дуже мінлива і залежить від майстерності виконавців. Незважаючи на це, ритуал підпорядкований кільком загальним правилам.

Відкриває кориду хода учасників – урочистий парад перед публікою. Очолюють його два розпорядники – альгвасилі, за ними йдуть три тореро, кожного з яких супроводжують члени їх куадрильї, яка складається з трьох бандерільєро і двох пікадорів. Завершують ходу помічники і мули, котрі вивезуть вбитого бика з поля після закінчення ритуалу.

Корида складається з трьох частин, які називаються терціями. Їх початок символізує звук горна. У першій терції тореро використовує плащ (капоте) і веде своєрідний "діалог" з твариною, намагаючись підкорити її своїй волі. Допомагає йому в цьому один із двох пікадорів. У другій частині – "терції бандерилій" – помічники тореро бандерільєро або, як їх називають, "срібні тореро", ведуть свій "діалог" з биком і встромлюють у нього три пари бандерилій – коротких паличок із гачками на кінці, прикрашених стрічками і розлчують тварину. У третій терції тореро використовує у двобой з биком мулету – шматок яскраво-червоної тканини взамін плаща. Він змушує бика нападати, щоб в один з моментів атаки простромити шпагою серце тварини. Це питання лічених секунд, під час яких тореро необхідно поцілити у визначену точку на тілі тварини у той час, коли бик кидається на його мулету. У ці миті тореро найменш захищений від бика і його рогів.

Саме весь цей несамовитий "танець смерті" людини і тварини вважається живим витвором мистецтва.

зелені шавлії і тертих грецьких горіхів.

У Каталонії туристу обов'язково запропонують густий м'ясний (ес-кулла) або рибний (порусальда) суп, смажені свинячі ковбаски з квасолею (монхете-ам-ботіфарра), куріпку по-каталонському, асорті із морепродуктів (сарсуела), і обов'язково – паелью – страву з рису, підфарбованого шафраном, приправленого маслиною олією із додаванням морепродуктів, овочів чи м'яса. На десерт – мел-і-мато – сир із медом. До страв обов'язковими є всесвітньо відомі місцеві соуси: софріто, алі-олі, пікада.

Меню ресторанів півдня Іспанії не обійдеться без овочевого супу гаспачо і пескатос-фріто – маленької смаженої риби, яку їдять з головою і кістками та кальдеро – по-особливому приготованого рису.

Характер кухні центральної частини країни сформувався під впливом різкого клімату, гористої місцевості і важкої праці. Основа такої кухні – квасоля й інші бобові та різні м'ясні страви.

"Візитною картою" кухні північних регіонів є найрізноманітніші страви із овочів, м'яса, риби і морепродуктів приправлених різними соусами: квасоля лабаньеса і ель-барко, тріска по-біскайському, картопля з макреллю, плавники морської щуки – кокотхас, великі котлети з яловичини, зготовані на грилі – шульє-

Фламенко втілює складну культурну традицію, яка виникла завдяки унікальній відвічній взаємодії-боротьбі арабської, андалузької, сефардської та циганської культур.

Незважаючи на те, що фламенко вважають частиною культури всієї Іспанії, фактично воно походить із одного регіону — Андалузії.

Як тільки фламенко зародилося в Андалузії, це явище одразу стало окремою субкультурою, що спочатку зосередилась на території, відомій як Нижня Андалузія: Севілья, Кадіс і частина Малаги, але незабаром розповсюдилось по всій Андалузії, поєднуючи і перетворюючи фольклорні музичні форми. Оскільки популярність фламенко згодом досягла інших регіонів, різні місцеві іспанські музичні традиції (наприклад, традиційна кастильська музика) водночас і впливали, і перебували під впливом стилей фламенко.

Між 1860 і 1910 розвиток фламенко входить у нову епоху, що називається "золоте століття фламенко". У цей час процвітають пісенні кафе, у яких розвивають усі грані фламенко – інструментальну, вокальну і танцювальну, досягнувши того, що зараз ми бачимо як класичне "jondo" (різновид фламенко). Танець здобуває безпрецедентну розкіш і стає найбільш привабливим для публіки в пісенних кафе, що дає сильний стимул гітарі, як фундаментальному і незамінному доповненню вокалові і танцю фламенко.

тон-де-б'ю і тушковані мальки вугра, які вважаються однією з кращих іспанських страв.

Іспанську кухню у будь-якому регіоні неможливо уявити без вина. Найбільш відомі – андалузький херес і каталонська сангрія. Менш відомі, але не гірші від цього – валенсійське вино ла-манча, арагонське – сатепа, мурсійське – хумілья. Вино й інші спиртні напої (сидр, лікери, настоянки) в Іспанії виготовляють практично в усіх районах і населених пунктах.

ІТАЛІЯ

***Символи, сувеніри, знакові постаті:** Колізей, Давній Рим, гладіатор, католицизм, канали Венеції, гондола, Венеціанський карнавал, Палац Дожів, туринська плащаниця, Відродження, Рісорджименто, Сікстинська Мадонна, Ла Скала, ФІАТ, Пізанська вежа, Альпи, Везувій, Помпеї, Флоренція, римське право, римські дороги, сицилійська мафія, сицилійська кераміка, футбол, тифозі, "Феррарі", маслинова олія, бергамот, томати, еспрессо, паста, піца, амаретто, к'янті, марсала, граппа, пармезан, паліо, карнавальна маска, Піноккіо, венеціанське скло, фаянс, мандоліна, Пучінелла, Ромео і Джульєтта, Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело Буонарроті, Джованні Боккаччо, Джузеппе Гарібальді, Беніто Муссоліні, Джузеппе Верді, Федеріко Фелліні, Софі Лорен, Марчелло Мастоїяні, Сільвіо Берлусконі*

Італійська Республіка, попри тисячолітню історію, країна досить молода. У своїх майже нинішніх кордонах на політичній карті світу вона існує з 1861 року. Об'єднання Італії завершилося у 1871 р. проголошенням Риму столицею.

Загальна площа країни – 301,2 тис. км². Територія Італії поділена на 20 регіонів, 5 з яких мають особливий адміністративний статус. Регіони, у свою чергу, розділені на 109 провінцій. Провінції складаються з комун.

Італія має вигідне стратегічне і геотуристичне положення. Вона займає увесь Апеннінський півострів, який глибоко заходить у центра-

льне Середземномор'я, і частину континентальної Європи, знаходиться на шляху руху товарно-сировинних потоків із Близького Сходу до Європи, розташована у зоні комфортних погодно-кліматичних умов у безпосередній близькості до головних споживчих туристичних ринків, володіє надзвичайно багатим ландшафтним різноманіттям і неперевершеною культурною спадщиною.

Всесвітньо відома історія, культурні пам'ятки, релігійні святині, твори мистецтва, краса природи, узбережжя теплих морів, вино та гастрономія, мода й італійський стиль життя, який базується на пошані до традицій – ось те підґрунтя, яке сприяло перетворенню Італії на одну із туристичних країн світового рівня. Індустрія туризму Італії належить до найбільш розвинутих у Європі і світі. Вона забезпечує формування 12 % італійського ВВП, що робить даний сектор економіки одним із основних у національному господарстві (у всій італійській промисловості створюється 26 % ВВП). Із початку XXI ст. щороку країна приймає 35-40 млн міжнародних туристів, які забезпечують € 28-30 млрд грошових надходжень до національної економіки.

Рельєф Італії гористий. Лише 21 % території країни припадає на рівнини.

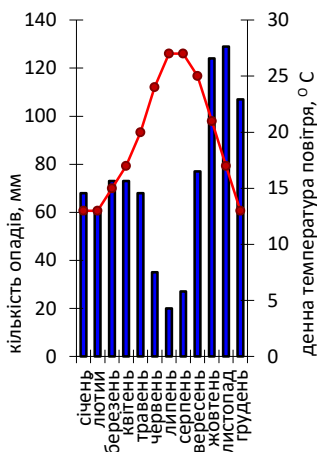
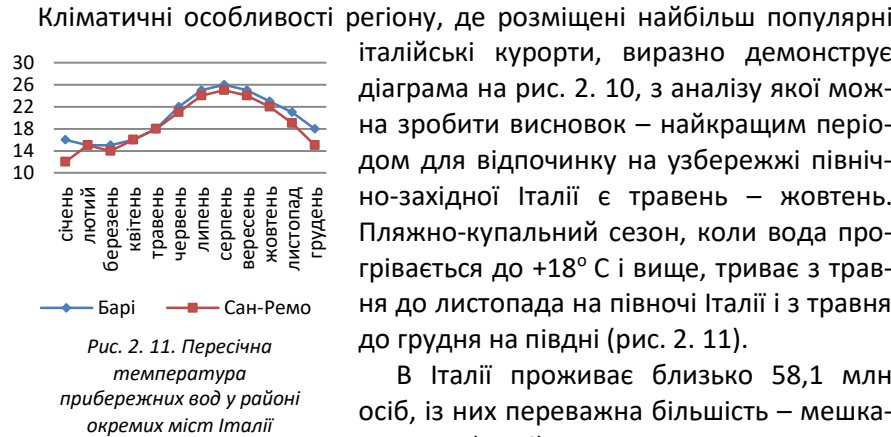

Рис. 2. 10. Кліматична діаграма Сан-Ремо

За кліматичними особливостями Апеннінський півострів і острів Сардинія – типові середземноморські райони, тоді як передгір'я Альп і басейн По – центрально-європейські. За винятком гірських місцевостей, де температура з висотою знижується, решта Італії перебуває в зоні тривалого теплого літа. Зими на узбережжі м'які, з достатньою кількістю погожих сонячних днів. Однак лише південь Апеннінського півострова і Сицилію можна з повним правом вважати краєм сонця і теплого моря. У внутрішніх районах півострова на північ від Неаполя зимові заморозки заважають дозріванню citrusових, а у

верхньому поясі Апеннін сніг лежить до травня. У басейні По зими набагато суворіші, з частими туманами. В Альпах із жовтня до травня

бувають сильні снігопади, що змінюються тривалими періодами з ясною сонячною погодою.

лість життя італійців – 80 років.

Основним спонукальним мотивом для подорожі до Італії лишається культурна спадщина. Найбільш відвідуваними туристичними центрами є Рим із руїнами давнього Колізею, який віднесено до "семи чудес світу" нового часу, храмами і музеями Ватикану, Флоренція, без якої неможливо уявити італійське Відродження, Турин, сакральні святині якого перетворили місто на світовий центр християнського паломництва, Піза, з її завжди падаючою вежею, Неаполь, із зовні сонним, але грізним Везувієм і Венеція – фантастичне місто на воді з палацами, мостами, каналами і гондолами та десятки інших центрів, розкиданих територією Італії, де зберігаються неперевершені творіння людського генію (табл. 2. 2).

Таблиця 2. 2
Визначні культурно-історичні об'єкти Італії

Місто	Головні культурно-історичні пам'ятки
Рим	Римський Форум – економічний, політичний і релігійний центр Давнього Риму; Імператорські форуми – залишки античних споруд; Колізей – давньоримський амфітеатр; Пантеон – давньоримський храм всіх богів; Замок Святого Ангела – мавзолей, який у середні віки був перебудований у замок; Собор Святого Петра – одна з найбільших церков світу (Ватикан); Площа Навона з фонтаном чотирьох річок; Площа Іспанії та Іспанські сходи , що ведуть до церкви Трінтіта-дель-Монті ; Фонтан Треві – найбільш знаменитий фонтан Риму; Вілла Боргезе із розташованим у

	ній музеєм мистецтв; Площа дель Пополо з 36-метровим єгипетським обеліском і трьома фонтанами; Вітторіано – монумент на честь об'єднання Італії; Музей Пігоріні з колекціями із давньої історії, антропології й етнографії; Близько 400 церков;
Мілан	Дуомо – готичний кафедральний собор з білого мармуру, який будувався майже 600 років; Замок Сфорца – резиденція міланських герцогів династії Сфорца, де розміщено ряд музеїв: давнього Єгипту, доісторичний, музичних інструментів, посуду; Ка Гранда (Університет Мілану); Площа і театр "Ла Скала" ; Палаццо делла Раджоне ; Палаццо Реале ; Центральний вокзал (найбільший в Італії); Палаццо Сербеллоні ; Галерея Вітторіо Емануеля II ; Башта Веласка ; Башта Піреллі – одна з найвищих будівель Італії; Новий міланський торгово-виставковий комплекс М. Фуксас ; Картинна галерея Брера ; Вулиця Montenapoleone ;
Турін	Собор Іоанна Хрестителя , де зберігається Плащаниця Ісуса Христа. Вважається, що саме нею було накрите тіло Ісуса після його розп'яття; Башта-синагога Моле Антонелліана , в якій розташовано національний музей кінематографії Італії; Єгипетський музей – перший у Європі спеціалізований музей, присвячений давньому Єгипту; Давньоримський театр і ворота порту Палатина ; Монастир Суперга – шедевр барокової архітектури, традиційне місце поховання представників Савойського дому;
Венеція	Палац Ка'д'Оро , в якому розміщена галерея Franchetti – зібрання gobelenів, бронзових виробів і картин XV-XVI ст.; Палац Дожів – найкращий зразок венеціанської готики; Музей Венеціанського мистецтва – величезне зібрання творів мистецтва XVIII ст.; Галерея академії мистецтв , яка містить незмірне зібрання полотен художників XIV-XVIII ст.; Колекція сучасного мистецтва Пеггі Гуггенхейм ; Міст Ріальто з гамірним базаром навколо нього; Площа Сан-Марко ; Собор Сан-Марко ;
Неаполь	Національний музей і галерея Каподімонте ; Національний археологічний музей , де зібрана колекція знахідок у Помпеях і Геркуланумі; Сан-Карло – оперний театр Неаполя; Кастель-дель-Ово – середньовічна фортеця; Катакомби Сан-Гаудіозо , Сан-Дженнаро , Сан-Северо – ранньохристиянські підземні кладовища з античними мозаїками; Королівський палац – головна резиденція Бурбонів; Церква святої Клари – готична церква, монарша усипальня; Собор Святого Януарія – соборна церква Неаполя; Національний музей Сан-Мартіно ; Замок Сант-Ельмо ;
Флоренція	Галерея Уффіці – палац, один із найбільших і значущих у Європі музеїв образотворчого мистецтва; Дуомо Санта-Марія-дель-Фьорі – кафедральний собор, найбільш відома архітектурна споруда флорентійського кватроченто; Палаццо Веккьо і площа Сіньорії ; Палаццо Пітті ; Палаццо Строцці ; Барджелло – художній музей, який раніше був казармою і в'язницею; Палаццо Медічі-Рікарді ; Базиліка Санта-Кроче .

До Італії туристів також приваблює відпочинок на морі. Найбільш популярні курорти розташовані на Лігурійському узбережжі (Сан-

Ремо, Діано Маріна і багато інших) та на південь від Риму на Рив'єрі ді Улісс або узбережжі Одіссея, відомого ще з античних часів (рис. 2. 12). Узбережжя Одіссея – це майже 100 км пляжів, дивної краси пейзажі, чисте море, багата флора і фауна, невеликі містечка з елегантною архітектурою, цікава історія і традиції. У 1998 р. узбережжя було відзначено "блакитним прапором" ЄС за чистоту моря та пляжів.

Відомим курортом є Реджо-ді-Калабрія. Із Калабрії практикуються екскурсії на Капрі – рідкісний за красою природних ландшафтів острів. Неподалік від Капрі розташований острів Іскья, знаменитий термальними водами, які рекомендуються для лікування ревматичних захворювань і відновлення після травм опорно-рухового апарату, хронічних недуг дихальних шляхів і деяких гінекологічних захворювань.

Рис. 2. 12. Туристичні центри Італії

Острів Сицилія є найбільшим у Середземному морі. Із континентом Сицилія пов'язана мережею залізничних, морських і повітряних шляхів сполучення. На цьому острові знаходиться найбільший діючий вулкан у Європі – Етна. Столиця Сицилії – місто Палермо. Туристичні ресурси Сицилії надзвичайно різноманітні: тепле морське узбережжя, багата флора, культурна спадщина, які є основою для розвитку пляжно-

купального відпочинку, подієвого і гастрономічного туризму. На пляжах острова не скрізь піщане дно, є і кам'янисте із колоніями морських їжаків. Сицилія – острів, який відвідують в основному заможні люди. Ціни на товари тут вищі, ніж в інших провінційних містах Італії.

Сардинія – другий за величиною острів у Середземному морі. Він був заселений із давніх часів, про що свідчать "кураги" – масивні кам'яні башти. Туризм – одна із головних статей доходу Сардинії. Курорти

острова – Санта Маргеріта ді Пула і Смарагдовий берег – нині найбільш відомі та престижні і, як наслідок, – дорогі.

Італія багата на події ресурси. Карнавали, фестивалі, покази мод, спортивні змагання – далеко не повний перелік заходів, що примають мільйони туристів. Найбільш знаним є карнавал у Венеції. Його витокami є давньоримські Сатурналії – щорічні свята на честь бога Сатурна. Перші документальні згадки про карнавал у Венеції належать до 1094 р. Із Венеції карнавали поширилися іншими містами Італії та країнами Європи і світу.

Протягом останніх років щороку для участі у карнавальних заходах до Венеції приїждить понад 0,5 млн туристів. Вони стають учасниками або свідками костюмованих святкових заходів, серед яких незмінними є театралізоване дійство, присвячене звільненню венеціанок із піратського полону і карнавальна хода. Обов'язковий атрибут всіх учасників венеціанського карнавалу – маска.

Колізей – найбільший амфітеатр Давнього Риму, символ могутності Римської Імперії.

Колізей вміщав до 50 000 глядачів. Будівництво цієї споруди розпочато імператором Віспасіаном після його перемог в Юдеї і закінчено у 80 р. н. е. імператором Титом, який ознаменував відкриття влаштуванням у ньому ігор, які тривали сто днів і коштували життя сотням гладіаторів і тисячам диких звірів. Довгий час Колізей був для римлян і приїжджих головним місцем розважальних видовищ: бої гладіаторів, цькування диких звірів, театралізовані вистави. Попри усталену думку, що в Колізеї страчували християн, останні дослідження указують на те, що це був міф, створений католицькою церквою в подальші роки.

При імператорові Макріні Колізей сильно постраждав від пожежі, але був відреставрований за указом Александра Севера. У 248 році імператор Філіп святкував у ньому тисячоліття існування Риму. Гонорій у 405 році заборонив гладіаторські бої як несумісні з духом християнства, яке було запроваджено після Костянтина Великого пануючою релігією римської імперії; проте різноманітні вистави продовжували відбуватися в Колізеї до смерті Феодоріка Великого. Після цього для амфітеатру настали сумні часи руйнації і забуття...

Нинішній Колізей – візитка Риму, одна з головних і найбільш відвідуваних туристичних атракцій Італії.

Невід'ємна частина культурного надбання – національна кухня. Італійське гастрономічне мистецтво здобуло світове визнання і нині є

одним із найбільш модних. Для приготування страв використовуються найрізноманітніші продукти, спеції і приправи. Перевага віддається тушкуванню у власному соку з додаванням маслинової олії та вина. Але, насамперед, італійська кухня – це величезна кількість виробів із тіста, кожен з яких має неповторний смак. Національною стравою є не піца, як вважає більшість туристів, а паста – макаронні вироби різних форм і кольорів. Перебуваючи в Італії, слід неодмінно скуштувати анжелотті – пасту, схожу на вареники, але з дуже тонким шаром начинки (м'ясо, сир, шпинат), канеллоні – млинці із різною начинкою, лазанью – запечену між кількома тонкими широкими пластинками локшини м'ясну чи грибну начинку із сиром, равіолі – невеликі вареники із сирно-овочевою начинкою.

Сир – кулінарна пристрасть італійців. Його сортів дуже багато і кожен має своє призначення: моцарелла – для піци, горгонцолла – для соусів, рікотта і маскарпоне – для десертів. "Король сирів" – пармезан додається практично до всіх страв.

У більшості ресторанів Італії туристам обов'язково запропонують суп міністроне, який готується із різних типів м'яса, овочів і

У межах середньовічних укріплень Сієнни, розташованої на відстані близько 190 км на північний захід від Риму, і до сьогодні чітко прослідковується історичне районування. 700 років тому кожен район мав виставити озброєний загін для охорони міста.

Усі квартали і нині зберігають свою належність до того чи іншого району або контради. Єдина нейтральна територія знаходиться у центрі міста. Це – П'яцца дель Кампо – головна площа Сієни.

Кожна контрада, яких зараз нараховується 17, має свої традиції, історію, символи і кольори. Контради мають конституцію або статут, що регламентують громадське життя. Сієнці переконують гостей у тому, що кожен мешканець зберігає вірність своєму району від народження і до смерті.

Минулі феодальні суперечки породили гостре суперництво між контрадами, яке дійшло до наших днів у формі спортивного змагання. Двічі на рік – 2 липня і 16 серпня – конкуренція між районами досягає свого апогею у видовищному протиборстві на центральній площі. Дев'яностосекундні перегони без правил на конях без сідел називаються паліо. Участь у змаганнях бере 10 контрад, міняючися у певній послідовності.

Для жителів Сієни паліо таке ж важливе, як віра у Бога, а для численних туристів – нагода спостерігати за яскравим видовищем і бурхливими емоціями, що переливаються через край.

Нагородою для переможця стає шовковий штандарт – паліо, який і дав назву перегонам. Щороку прапор виробляється вручну. Мешканці контрад вірять, що перемога у перегонах і володіння прапором принесе району процвітання та успіх усіх починань.

приправ. Другою стравою, як правило, буде рагу – великий шматок м'яса, спочатку підсмажений, а потім тушкований у томатному соусі. Окремо до рагу подається овочевий салат, який, за італійською кулінарною мудрістю, мають готувати 4 кухарі: перший повинен бути скнарою і приправити салат оцтом, другий – філософом і посолити, третій – марнотратом і полити олією, четвертий – художником і змішати та прикрасити страву. На десерт – торт тірамісу, який в Італії вважається популярнішим за морозиво, винахід якого приписують флорентійському архітектору Бернардо Буонталенті. Десерт завершується обов'язковою кавою. Італійці вважають, що найкращу каву варять у Неаполі. Туристу варто пам'ятати, що капуччіно – ранкова кавка, яку після 12 години пополудню замовляти не прийнято, еспresso ж п'ють цілодобово.

Невід'ємний супутник італійської гастрономії – вино. Італія – провідна виноробна країна світу, де кожна провінція і комуна змагаються за першість у мистецтві виробництва цього напою. Та все ж гурмани вважають, що вина північних провінцій ніжніші і тонші, ніж насичені сонцем вина півдня. Винятком із цього правила є Сицилія, де виробляються відмінні вина. Найбільш популярне – тосканське к'янті і його краща марка "Классіко", знаменита сицилійська марсала, неаполітанські "Сльози Христа" і зване в усьому світі амаретто.

КІПР

Символи, сувеніри, знакові постаті: Троодос, Афродіта (Кіпріда), лефкарітіка, зіванія, кіпрська кераміка, Неофіт самітник, Флоріо Бустрон, Леонтій Махера, Маркантоніо Брагадін

На третьому за площею острові у Середземному морі уживаються дві країни, на території яких живе понад 1 млн кіпріотів: Республіка Кіпр, населена переважно греками-кіпріотами і Турецька Республіка Північного Кіпру, населена головним чином турками-кіпріотами. Окрім цього існує буферна зона, підконтрольна ООН і військові бази Великої Британії. Ці геополітичні реалії, незважаючи на стабілізацію політичної ситуації та масовану рекламу, належать до стримуючих чинників розвитку міжнародного туризму.

На Кіпрі сприятливий середземноморський тип клімату. 300 сонячних днів протягом року, комфортна температура прибережних вод, яка у найхолоднішу пору не опускається нижче 16° С, перетворили острів на знаний в усьому світі центр пляжно-купального відпочинку. Але це одностороннє уявлення. На Кіпрі знаходяться численні пам'ятки давньогрецької та давньоримської культур, а також християнської історії, багато священних для православних місць, куди приїжджають паломники, у тому числі з України.

Серед численних музеїв на особливу увагу заслуговують Археологічний та Візантійський музеї, Картинна галерея у Нікосії.

Найбільшими курортними центрами Південного Кіпру (Республіка Кіпр) є: Ларнака, Пафос, Лімасол, Протарас, Айа-Напа. Останній із них більшою мірою зорієнтований на молодь, інші пропонують чудові умови для сімейного відпочинку. Багато пляжів Південного Кіпру нагороджені "Блакитним прапором" Євросоюзу за екологічність та якісну інфраструктуру¹.

Фамагуста і Кіренія – найбільш відомі курорти Північного Кіпру (Турецька Республіка Північного Кіпру).

До 1960 р. Кіпр був британською колонією. Тому офіційною мовою на острові лишається англійська, а серед туристів і досі переважають британці. Швидко зростає частка туристів із Росії та України, яких, окрім сонця, моря, піску і якісного обслуговування, приваблює перспектива відпочинку у православному культурному середовищі та можливість придбати на острові нерухомість.

На даний час економіка Кіпру великою мірою залежить від міжнародного туризму. На грецькій частині острова, яка у 2004 р. увійшла до складу ЄС, реалізується кілька грандіозних туристичних інвестиційних проектів, спрямованих на створення "другого дому" для бажаючих його мати з усього світу. Найбільш помітними є задуми транснаціональної компанії **Cybarco**, яка присутня на ринку нерухомості Кіпру і Греції з 1945 р. Більшість проектів компанії на Кіпрі базуються на гнучких системах кредитування й органічно поєднують усі туристичні переваги

¹ "Блакитний прапор" – своєрідний сертифікат якості пляжу, запроваджений Європейською Комісією з оточуючого середовища. Він щорічно присвоюється пляжним районам згідно результатів тестування чистоти піску та води. Наявність "Блакитного прапора" на пляжі означає: вільний доступ до пляжу; чиста вода (щоденна перевірка); очистка піску і збір сміття; служба спостереження і порятунку; невідкладна допомога; душові кабінки на пляжі; заборона руху автотранспорту; заборона на присутність домашніх тварин.

острова: безпосередня близькість пляжів, незайманість природних ландшафтів та їх різноманіття, сприятлива екологічна ситуація, багатий культурно-історичний спадок, розвинута транспортна інфраструктура, розгалужена мережа магазинів і закладів харчування, низький рівень злочинності, атмосфера доброзичливості і приязні до гостей¹.

Одним із прикладів є "Limassol Marina" – проект забудови морського узбережжя індивідуальними засобами розміщення. Він передбачає створення штучних островів для подальшої забудови, пристаней та інших інфраструктурних об'єктів, призначених для забезпечення якісного відпочинку власників придбаної нерухомості або орендарів. Унікальним є місце реалізації проекту. Лімасол і його околиці здатні подарувати незабутні враження. Вони досягаються за рахунок поєднання атракцій сучасного курортного європейського міста з давньогрецькими храмами, візантійськими замками, археологічними пам'ятками, карнавалами, національними святами та неквапним життям невеликих рибальських поселень на узбережжі та гірських сіл.

МАЛЬТА

Символи, сувеніри, знакові постаті: мальтійський лицар, бджола, мед, сир "джбейна", мальтійський сокіл, мдинське скло, мальтійський хрест, дельфін, мережива

Республіка Мальта розташована у центрі Середземного моря за 93 км на південь від Сицилії та за 288 км від африканського узбережжя. Країна займає 316 км² Мальтійського архіпелагу, що включає острови Мальта, Гозо і Каміно, а також ряд незаселених островів. Населення – близько 400 тис. осіб. Столиця держави – місто Валлетта.

Середземноморський тип клімату, який є головним туристичним ресурсом країни, дозволяє відпочивати на Мальті цілий рік. Поєднання кришталево чистого Середземного моря і комфортного клімату створюють лікувально-оздоровчий ефект. Береги архіпелагу в основному скелясті і багато туристів, які віддають перевагу природним пляжам, засмагають на плоских скелях. Із травня до жовтня – найбільш

¹ На Кіпрі заведено вітатися з незнайомцями, не прийнято замикати будинки, автомобілі. Самі кіпріоти напрочуд гостинні і толерантні.

сприятливий час для пляжно-купального відпочинку, дайвінгу, а з листопада до квітня – для лікувально-оздоровчого, пізнавального і "сірого туризму"¹, на яких спеціалізується туристична індустрія країни. Фактично кожен готель має у своєму розпорядженні по кілька басейнів із підігрітою морською водою, тому купатися можна навіть взимку.

Культурно-пізнавальний туризм пов'язаний із великою кількістю історичних визначних пам'яток, таємницями Мальтійського ордену, архітектурними пам'ятками і музеями Валлетти, серед яких найбільший інтерес викликають рицарське подвір'я Оберж-де Кастій, Палаццо Ферерія (чудовий палац, зведений у стилі італійського класицизму), Форт Святого Елмо, у якому розташований Військовий музей, Національний музей археології.

ПОРТУГАЛІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Месета, корковий дуб, Тежу, Дору, Портус Калі, Великі географічні відкриття, мануеліно, Фатіма, монастир Жеронімуш, башта Белен або Віфлеємська башта, міст імені 25 квітня, портвейн, мадера, порто, сардина, революція гвоздик, жого до пау, Васко да Гама, Бартоломеу Діаш, Педру Кабрал, Антоніу Салазар, Жозе Сарамаго, Ейсебіу, Луїш Фігу, Крістіану Роналду

Невелика за площею і кількістю населення (92,3 тис. км²; 10,1 млн осіб; столиця – Лісабон) Португальська Республіка щороку приймає понад 10 млн туристів. Країна займає південно-західну частину Піренейського півострова, межує лише з Іспанією і має широкий вихід до Атлантичного океану. Периферійність географічного положення стосовно європейського туристичного споживчого ринку, яка компенсується значним ресурсним потенціалом, не є суттєвою перешкодою на шляху розвитку туризму. Наявність островних територій, у межах яких погодно-кліматичні умови

¹ "Сірий" або туризм для людей з обмеженими життєвими можливостями – окремі види спортивного туризму (пішохідний, велосипедний, кінний, лижний, водний та деякі інші), пристосовані до можливостей людей, які мають інвалідність або певні відхилення у фізичному і/або інтелектуальному розвитку, що значно знижує їх функціональні й адаптивні можливості.

дозволяють відпочивати цілий рік – головна особливість геотуристичного положення країни.

До туристичних ресурсів Португалії належать мозаїчні ландшафти: гори і долини у північній і центральній частині змінюються рівнинами у південних широтах. Тут м'яка зима і спекотне літо, яке пом'якшується впливом Атлантики. На океанічному узбережжі велика кількість зручних пляжів. У багатьох містах сконцентровані унікальні пам'ятки матеріальної та духовної культури. Особливо виділяються Лісабон, Порту, Брага.

Лісабон – найзахідніша серед європейських столиць – давнє місто, що вражає кількістю пам'яток архітектури різних епох і стилів: романський собор XII ст. і готичний монастир XIV ст. гармонійно доповнюють барокові палаци Мафра і Келуш та палаци Ажуда і Сан-Бенту доби класицизму. Архітектурною перлиною столиці є монастир Жеронімуш – яскравий зразок архітектурного стилю мануеліно, національного варіанту Ренесансу, що звеличував Португалію як світову морську державу. У межах Великого Лісабону знаходиться ще кілька будівель зведених у манері мануеліно і занесених ЮНЕСКО до списку Світової спадщини: палац Сінтра, башта Белен та ін. Із сучасних споруд захоплення у гостей столиці викликає "міст 25 квітня", перекинутий через річку Тежу у місці її впадіння в Атлантичний океан. Його висота складає 70 м, а довжина – 2,3 км. Через зовнішню схожість споруду часто порівнюють із знаменитим мостом "Золоті Ворота" у Сан-Франциско (США).

Лісабон пропонує гостям досить великий вибір комфортабельних готелів, розрахованих на людей із різними фінансовими можливостями. На околицях Лісабона розкинулися популярні курорти Ешторш і Кашкаїш. Розкішні вілли, евкаліптові гаї, кращі пляжі у центральній частині країни, прекрасні готелі, вишукані ресторани, поля для гольфу світового класу, одне з найбільш відомих казино Європи і знаменита траса "Формула-1" – все це приваблює велику кількість туристів.

Порту – друге за величиною місто Португалії – дало назву не тільки популярному вину, а і всій країні. Місто є центром нафтохімічної, текстильної та рибоконсервної промисловості, а його гавань – другий за величиною порт країни. Оскільки місто притягує до себе не тільки туристів, а й бізнесменів, рівень розвитку готельного бізнесу тут досить високий.

Фатіма – один із світових центрів паломництва. Щороку містечко, яке розмістилося майже у центрі країни, відвідують сотні тисяч паломників для поклоніння Богоматері. Головним місцем для проведення церемонії преклоніння став величний Храм Фатіми – архітектурний комплекс зведений у стилі необароко, що включає каплицю Явища, Базиліку Святого Розаріо, церкву Святої Трійці (четвертий за величиною католицький храм у світі) та інші будівлі. Площа перед Храмом за розмірами удвічі перевищує площу Св. Петра у Ватикані.

Авейру, внесений ЮНЕСКО до списку Світової спадщини, належить до міст-музеїв під відкритим небом. В Авейру зберігся єдиний у країні давньоримський храм Діани. Не менш привабливими є церкви Сан-Франсишку, Санту-Антан, Кафедральний собор Се, романо-готичний Музей церковного мистецтва і багато інших унікальних споруд.

Цікавими туристичними центрами з багатою архітектурною спадщиною, музеями й іншими об'єктами є Коїмбра, Евора, Браганс, Буссако, Гімарайнш.

Португалія оригінально розпорядилася частиною своїх архітектурних пам'яток: середньовічні заїжджі двори, замки, палаци і маєтки переоснащені під сучасні засоби розміщення туристів, які називаються поузади. Вони мають сучасний інтер'єр, обладнані новітнім устаткуванням, але зберігають архітектурні, декоративні та гастрономічні особливості тих районів Португалії, де вони розташовані.

Острів Мадейра разом із островом Порту Сайту і незаселених островів-заповідників утворюють архіпелаг, який ось вже протягом трьох століть є одним із популярних європейських туристичних напрямків. Мадейра знаходиться в 500 км від узбережжя Африки і в 1 000 км від континентальної частини Португалії.

Важливою туристичною принадою Португалії є Азорські острови, що розташовані в Атлантичному океані у зоні дії субтропічного, океанічного, рівного та м'якого клімату з малими амплітудами температур. Пересічна температура січня становить +14°C, липня — +22°C. Опадів випадає 700—800 мм за рік. Погодно-кліматичний комфорт і висока якість обслуговування приваблюють до островів велику кількість туристів. Найбільш популярні курортні міста на архіпелазі – Понта-Делгада (острів Сан-Мігел), Ангра-ду-Ероїзму (острів Терсейра) та Орта (острів Фаял).

Символи, сувеніри, знакові постаті: гора Монте-Титано, базиліка Дель-Санто, Святий Марино, поштові марки, лікери, вироби із шкіри

Неподалік від італійської Флоренції знаходиться країна-карлик – Республіка Сан-Марино, населення якої нараховує 25 тис. жителів, а площа складає всього 61 км² (серед держав у Європі меншими від Сан-Марино є лише Монако і Ватикан). Сан-Марино вважається найстаршою державою Європи – формально вона є незалежною з вересня 301 року. Часто Сан-Марино називають найстарішою республікою планети.

У 1960-ті роки, із огляду на збільшення потоку туристів, у Сан-Марино починається прискорений розвиток туристичної індустрії, яка є основою економіки і базується на географічній, історичній і культурній унікальності країни, ремісничому виробництві (насамперед, кераміка і шкіряні вироби) і торгівлі. Нині у структурі ВВП країни на туризм припадає 60 %.

Щороку до Сан-Марино приїжджає понад 0,5 млн туристів із усього світу, що дозволяє віднести країну до світових лідерів за інтенсивністю міжнародного туризму¹. Метою гостей країни-карлика є знайомство з історичним центром столиці, базилікою Дель-Санто й іншими культовими спорудами, численними музеями з багатими експозиціями (Художня галерея, Музей воскових фігур, Музей сучасної зброї, Музей тортур, Музей цікавих речей – єдиний музей такого спрямування у світі), горою Монте-Титано, давньою фортецею у комуні Серравалле, споглядання краєвидів, придбання поштових марок, монет, виробів із хутра і шкіри, вин, сирів місцевого виробництва та інших сувенірів.

З огляду на карликовість країни, найбільшої популярності тут набув пішохідний туризм. Територією Сан-Марино прокладено десятки маршрутів, що включають невеликі ринки, сувенірні лавки, оглядові майданчики мальовничих ландшафтів та історико-архітектурні атрак-

¹ Коефіцієнт інтенсивності міжнародного туризму (KIMT) – співвідношення між загальною щорічною кількістю туристів, які відвідують країну та її постійним населенням. Інтенсивність міжнародного туризму є високою, якщо значення коефіцієнту рівне або більше 1. Наприклад, значення KIMT для Франції, яка приймає найбільшу кількість туристів у світі, складає 1,5, для Італії – 0,7, а для Сан-Марино – 20.

ції. Разом із тим, на шанувальників екстремального відпочинку чекають польоти на парашуті або стрибки з парашутом із гори Монте-Титано.

СЛОВЕНІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Юлійські Альпи, Триглав, плетені вироби, вишивка, кришталь, вина, лікер "Хрушковець", Ліпіца, Шкоцьян, Постойнська-Яма, Примож Трубар, Франц Прешерн

Республіка Словенія (площа – 20,3 тис. км²; населення – 2 млн осіб) існує на політичній карті світу з 1991 р. Словенія розташована в передгір'ях Альп і має вихід до узбережжя Адріатичного моря (довжина берегової лінії – 46 км). Ці географічні атрибути – головні особливості геотуристичного положення, які визначають туристичну спеціалізацію країни.

Основою розвитку туризму є природні ресурси: морське узбережжя із сезонно комфортними погодно-кліматичними характеристиками, гірські ландшафти, карстові печери, яких нараховується більше 1 000, мінеральні і термальні води, озера і гірські річки. Суспільні туристичні ресурси презентовані пам'ятками архітектури у столиці – місті Любляна (середньовічний замок IX ст., палац єпископа, замок Тиволі, церква францисканців), Мариборі (готичний собор XII ст., Мариборський замок), Целе (Цельський замок).

Перевагою відпочинку на морському узбережжі Словенії, що за погодно-кліматичними умовами схоже з французькою та італійською Рив'єрою, є те, що ціни на туристичні послуги, у першу чергу, на засоби розміщення, тут набагато нижчі, ніж у Франції та Італії, але якість послуг цілком відповідає кращим європейським і світовим стандартам. Найбільшими морськими курортами Словенії є Портоторж ("порт тро-янд"), Піран та Ізола.

Краньска Гора – престижний гірський курорт у передгір'ях Юлійських Альп. Неподалік нього розташований національний парк "Триглав", що дозволяє поєднувати гірськолижний відпочинок з екологічними турами. Бовець – не тільки гірськолижний центр, а і місце проведення змагань із екстремальних водних видів спорту, рафтингу.

Розповсюдженим видом відпочинку стало рибалення на гірських річках.

У всі пори роки популярними місцями проведення вільного часу в Словенії є озера Блед і Бохинь, околиці яких перетворилися на туристичні райони міжнародного значення. Одним із напрямків їх розвитку став сільський туризм, який набуває популярності в Європі.

Словенська індустрія туризму інтенсивно використовує багаті бальнеологічні ресурси, на базі яких діє низка курортів світового рівня, наприклад, Рогашка Слатіна, Лендава, Долинське Топлице й інші.

Національними туристичними символами країни стали карстові печери. Найбільш популярними є Постойнська-Яма і Шкоцьян. Не менш екзотичні – Планіни і Вілениці, що одними з перших у Європі були відкриті для туристів.

Своєрідною туристичною "меккою" шанувальників кінного спорту і відпочинку є невелике поселення Ліпіца на узбережжі Адріатики, де у 1580 р. засновано нині всесвітньовідомий центр із розведення коней. Ліпіцанська порода – зразок тривалої селекції, яка ґрунтувалася на відборі кращих коней з усього світу. У ліпіцанців гармонійно поєднуються краса, благородство, сила, сміливість, темперамент та інтелект. Дякуючи такому історичному спадку, Словенія стала одним із головних європейських осередків розвитку кінного туризму.

Столиця – головний туристичний центр країни. Згідно легенди Люблянну заснували легендарні аргонавти на чолі з Ясоном, які здійснили подорож до Колхіди за золотим руном. Нинішнє місто належить до найбільш мальовничих у Європі. Стара його частина з численними історичними будівлями розташована навколо пагорбу з Градом і вежею. Люблянський Град виник на місці давньоримських укріплень. Найбільш відомі архітектурні пам'ятки Старого міста – барокова Урсулинська церква і Стишський палац. Відвідуючи Люблянну, варто пам'ятати про можливість придбати "люблянську картку", що коштує € 12,5. Власник картки може безкоштовно їздити міськими автобусами і відвідувати ряд музеїв та галерей, отримувати значні знижки при поселенні в готелі, при оплаті послуг таксі й оренді автомобіля, при відвідуванні барів і ресторанів, при купівлі сувенірів.

Протягом 2005-10 років до Словенії щороку приїждить 1,5-2 млн туристів.

Символи, сувеніри, знакові постаті: античні міста, Візантія, Памуккале, хаммам, шериф, рахат-лукум, пахлава, назар, ракія, кальян, сир сулугуні, Османська імперія, Роксолана, Мустафа (Кемаль) Ататюрк, Тансу Чіллер

Турецька Республіка, зі столицею Анкара, розташована у двох частинах світу – в Європі (Східна Фракія) та Азії (Анатолія і півострів Мала Азія). Туреччина – досить велика за площею і чисельністю населення країна – 779,5 тис. км² і близько 77 млн осіб.

Туреччина розділена на європейську та азійську частини стратегічно важливими протоками Босфор і Дарданелли, а також Мармуровим морем. Країна у цілому має вигідне геотуристичне положення за рахунок розташування у зоні взаємодії кількох великих культур: еллінської, християнської та ісламської, що створило унікальний культурний світ, близькості до європейського споживчого туристичного ринку, розташування окремих районів у комфортних погодно-кліматичних умовах, ландшафтного різноманіття. Негативною рисою геотуристичного положення Туреччини є розташування її території у зоні підвищеної сейсмічності¹.

Туреччина – переважно гірська країна. На заході її азійської частини знаходиться Малоазійське нагір'я, на півдні – гори Тавр, на сході – Вірменське нагір'я.

Континентальний клімат із різкими перепадами зимових та літніх температур характерний для більшої частини території країни. На узбережжі Середземного моря, де розташовані найбільш популярні курорти, температура влітку досягає більше 40 °С. Тому в денні години перебувати на пляжі не рекомендується.

Як один із варіантів міжнародної спеціалізації країни виступає туризм. У Туреччині розташована велика кількість екологічно чистих курортів, що поєднують, у більшості випадків, відносну дешевизну та висококласний сервіс. Розвиток туризму в Туреччині, комфортний відпочинок приваблюють сюди туристів з європейських країн, особливо

¹ Згідно повідомлень світових ЗМІ останній сильний землетрус на території Туреччини 8 березня 2010 року забрав життя близько 40 осіб.

із Німеччини та Росії. Окрім того, турки споконвіку вважаються добрими торговцями, і туристи можуть робити тут вигідні і порівняно дешеві покупки. Це приваблює сюди подорожуючих із багатьох країн. До найбільш відомих курортів належить Анталія, Аланія, Белек, Кемер, Сіде, Мармарис, Кушадаси та ін. У готелях на турецьких курортах відпочинок часто поєднується з різноманітними екскурсійними програмами, ярмарками і виставками.

Кемер розташований на схилах Таруських гір, які близько підступають до моря. Соснові ліси, зручні пляжі, сонце, мережа сучасних готелів і клубів роблять відпочинок комфортним. Неподалік Кемера знаходяться руїни античного міста Олімп, заснованого у середині I тис. до н. е.

Курортний центр Фетхіє розташований біля підніжжя гір, вкритих сосновими та кедровими лісами. Фетхіє знаходиться в зоні сейсмічної активності. У його околицях у 1956 і 1957 роках відбулося два сильних землетруси.

Популярним місцем відпочинку є район Кушадаси на узбережжі Егейського моря. На його території розташований національний парк Ділек – місце гніздування різних видів птахів і життя тварин у природних умовах. Неподалік від міста розташовані відкриті після археологічних розкопок давньогрецькі міста Ефес і Прієна. Одна з туристичних принад району – гарячі мінеральні джерела.

Унікальне поєднання природної і культурно-історичної пам'ятки світового рівня пізнавальної цінності перетворили Памуккале на одне із найбільш відвідуваних місць країни. Памуккале у перекладі із турецької означає "бавовняна фортеця". У цьому мальовничому місці дія гарячих джерел привела до утворення вапняних відкладень химерної форми і білосніжного кольору. Туристи милуються незвичайним видовищем і купаються у "басейні Клеопатри", вода якого містить мінеральні солі. Неподалік джерел знаходяться руїни античного міста Ієраполь, яке виникло у II тис. до н. е. На сьогодні туристи мають можливість бачити добре збережені давньогрецькі будівлі: некрополь, театр, храм Аполлона, мартирій св. Філіпа.

Мармарис знаходиться на межі Егейського і Середземного морів. Він виріс на місці давнього міста Фіскос. Тому тут пам'ятники давньої архітектури поєднуються із ультрасучасними будівлями. Ще одна цін-

ність курорту – ліси, які займають більше половини території Мармарису.

Популярний курорт Аланію, який виріс на місці античного піратського Коракесіону, називають "містом бананів і німців". Так повелося, що у другій половині ХХ ст. багато аланців працювали в Німеччині. Заробивши грошей, вони поверталися до рідного міста, купували земельні ділянки, де вирощувалися банани і будували готелі. На відпочинок вони запрошували своїх колишніх роботодавців і колег по роботі. Нині влітку до Аланії приїжджають туристи із різних країн світу. Окрім моря і сонця, вони мають можливість оглянути цікаві пам'ятки природи й архітектури: печеру Дамлаташ, відвідування якої корисне хворим на астму, фортецю ХІІ ст. та ін.

ХОРВАТІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Адріатика, Динара, Тур'якський замок, краватка, натуризм, овечий сир, сливовиця, траппа, лавандова і маслинна олія, осієкська вишивка, мережива, Марко Поло, Юрай Далматинець, Нікола Тесла, Йосиф Броз Тіто

Республіка Хорватія зі столицею у Загребі (площа – 56,6 тис. км²; населення – 4,5 млн осіб) – молода балканська держава, яка утворилася у 1991 р. Вона розташована південніше Словенії й Угорщини. Окрім них Хорватія межує з Сербією, Боснією-Герцеговиною та Чорногорією.

Головними особливостями геотуристичного положення Хорватії є розміщення її території у зоні комфортних і сезонно комфортних погодно-кліматичних умов, наявність значної за довжиною берегової смуги адріатичного узбережжя і численних островів, близькість до споживчого туристичного ринку. Негативною рисою є сусідство з осередком політичної нестабільності у Європі – частково визнаним Косово, що утримує частину латентних туристів від подорожі до країни. До специфічних атрибутів геотуристичного положення належить те, що південний фрагмент адріатичного узбережжя відділений від основної частини території країни 25-кілометровим виходом до моря Боснії-Герцеговини, де розташоване місто Неум. Але між країнами існує до-

мовленість, яка дозволяє туристам безвізово перетинати "неумський коридор". У 1990-их роках туристична індустрія країни зазнала серйозного спаду, пов'язаного з військовими діями у колишній Югославії. Із початку XXI ст. туризм розвивається бурхливими темпами: щороку країну відвідує 8-9 млн візитерів.

Хорватія має давні традиції використання туристичних ресурсів. Плочно-купальний відпочинок на узбережжі Адриатики (довжина берегової лінії – близько 1 800 км, а із врахуванням островів – понад 6 000 км), яке знаходиться у зоні впливу середземноморського типу клімату, розвивається з XIX ст. Уже тоді у районі Середньої Далмації почав формуватися курортний район Макарська Рив'єра. Нині він простягнувся від міста Брела на заході до міста Градач. Макарська Рив'єра є національним заповідником. Море тут найбільш чисте на узбережжі Хорватії. Для цієї частини узбережжя Хорватії характерні галькові пляжі, соснові ліси, оливкові гаї, гори, затишні бухти. Південніше знаходиться один із найбільш відомих культурно-історичних і туристичних центрів Хорватії – Дубровник.

Популярне місце відпочинку – узбережжя півострова Істрія із курортними центрами Пореч, Пула, Умаг, Опатія, Рабац, Новіград.

Із початку 1950-их років пляжі Хорватії доступні для організації комерційних нудистських центрів. Нині численні пляжі, готелі, кемпінги, бунгало, ресторани спеціалізуються на наданні послуг прихильникам натуризму. Це дозволяє віднести країну до світових осередків розвитку натуризму.

У складі Хорватії налічується понад тисячу дрібних островів, з яких заселені лише кілька десятків. Острови Хорватії становлять інтерес для любителів екологічного туризму, пляжного відпочинку і яхтсменів. Уряд країни оригінально використовує цей природний ресурс – острови здаються у довгострокову оренду для організації індивідуального відпочинку й усамітнення.

Купальний сезон у країні триває із середини травня до середини жовтня. Але вважається, що найкраще приїздити до Хорватії на відпочинок у другій половині літа або на початку осені. У цей час можна досягти компромісу між засмаганням на пляжі й ознайомленням із багатим культурним спадком країни та участю у цікавих заходах.

Хорватія надзвичайно багата на подієві ресурси. Численними різноманітними заходами країна успішно повертає втрачений протягом

1990-их років авторитет у світі індустрії туризму. До найбільш помітних подій належать: фестиваль у Загребі "Музичний Бієнале", щорічний карнавал у Дубровнику, паломництво на честь святої Євфимії до міста Ровинь, парусна регата Ровинь – Песаро, відкрита першість Хорватії із великого тенісу у місті Умаг за участю відомих міжнародних спортивних зірок, Фестиваль мультфільмів, а також численні ярмарки і виставки.

Міста і селища Хорватії мають багатющу історію, матеріалізовану у численних пам'ятках архітектури і зібрану у музейних колекціях. Багато із хорватських поселень були засновані ще у часи античності, середні віки і зберегли свою самобутність та неповторний колорит, який найбільше цінується туристами.

У Хорватії багато природних визначних пам'яток. Наприклад, Плїтвіцькі озера щороку приваблюють тисячі туристів. На території країни створено кілька державних заповідників. Найбільш цікавими із них є Бріоні, що складається із 2 великих і 12 маленьких островів, Рісњак і Крка з унікальною середземноморською рослинністю і мальовничими каньйонами.

ЧОРНОГОРІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Скадарське озеро, Цетинський монастир, чорногорська шапка, фруктові горілки "Крунак", Петро Негош

Н*а момент народження нашої планети найпрекрасніша зустріч між землею та морем відбулась у Чорногорії... Коли сіялись перлини природи, на цю землю припала ціла жменя, – так свого часу писав лорд Байрон про одну із "наймолодших" країн Європи – Чорногорію або Монтенегро, якщо говорити на італійський манер.*

Чорногорія здобула незалежність у 2006 р. Площа країни складає 13,8 тис. км², населення – понад 670 тис. осіб. Її узбережжя омивається водами теплого Адріатичного моря, територія країни виділяється ландшафтним різноманіттям, що є головними особливостями геотуристичного положення країни.

Чорногорія інтенсивно використовує природний туристичний потенціал, головними складовими якого є комфортний клімат, морське

узбережжя, бальнеологічні і флоро-фауністичні ресурси. Незважаючи на низку балканських геополітичних проблем, Монтенегро належить до популярних і перспективних країн із точки зору розвитку міжнародного туризму. Берегова курортна зона країни користується попитом серед європейських туристів. До їх послуг відомі курорти: Будва, Котор, Херцег Нови, Ада Бояна, Бар та ін. Купальний сезон триває із кінця квітня до кінця жовтня.

Будва знаходиться в одному з красивих місць Адріатичного узбережжя. Тут між пишною середземноморською рослинністю і морем пролягають довгі піщані пляжі, в безпосередній близькості від яких розміщені комфортабельні готелі. Стару Будву оточують стіни епохи Відродження – унікальна архітектурна пам'ятка XV ст. У місті регулярно проводяться мистецькі фестивалі та свята.

На півночі чорногорської частини узбережжя Адріатичного моря розташовані курортні центри Херцег Нови і Котор. Котор виник на узбережжі Бока Которська – найбільшої і мальовничої затоки цієї частини Середземномор'я, яка вдається вглиб Балканського півострова майже на 30 км. Херцег Нови називають середземноморським ботанічним садом. Це місто карнавалів та мистецтва. Недалеко від Херцег Нови розташований невеликий оздоровчий курорт Ігало – сучасний центр фізіотерапії та грязелікування, де допомагають хворим на хронічний ревматизм та нервові розлади. Місцеві пляжі мають лікувальний ефект. Їх пісок насичений морськими солями та йодом. Засмага на такому пляжі сприяє оздоровленню суглобів, а також корисне для жінок.

Ада Бояна – курорт на півдні чорногорського узбережжя. Протягом останнього десятиліття він перетворився на "столицю" європейського нудизму.

Популярність Барської Рив'єри пов'язана із хорошою транспортною доступністю, поєднанням культурних і природних ландшафтів, якісними піщаними пляжами і сучасною інфраструктурою розміщення туристів. Головними курортними центрами є Бар і Сутоморе.

Щороку Чорногорію відвідує близько 1,5 млн туристів із Росії, Сербії, Великої Британії, Німеччини. Частка російських туристів найбільша – понад 12 %. Окрім відпочинку, росіян приваблює і можливість придбання нерухомості.

§ 2. 1. 4. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Темза, англiканство, Біг Бен, Тауер, Вестмінстер, Адріанів вал, кілт, консерватизм, замки, "Бруківка гігантів", Гринвіч, Стонхедж, чавунний міст, "чорна країна", "Лондон-Ай", "Роллс-Ройс", Кентська печера, "Гранд тур", кераміка і фарфор, уїлтонський килим, віски, ель, чай, чеширський сир, пудинг, ростбіф, футбольні фанати, бокс, гольф, резбі, крикет, кінні перегони, дербі, англійський клуб, англійський костюм, лівосторонній рух, паб, двоповерховий автобус, червона телефонна будка, троянда, контрданс, Вільям Шекспір, лорд Байрон, Вальтер Скотт, Джонатан Свіфт, Чарльз Дікенс, Льюїс Керролл, Агата Крісті, Ян Флемінг, Джордж Оруел, Джоан Роулінг, Чарльз Дарвін, Адам Сміт, Джон Локк, Томас Мор, Джеймс Кук, Френсіс Дрейк, Роберт Скотт, Томас Кук, Робін Гуд, Шерлок Холмс, "Бітлз", Пол Маккартні, "Роллінг Стоунз", "Пінк Флойд", "Куїн", "Депеш Мод", Елтон Джон, Стінг, Девід Боуї, Монті Пайтон, Уїнстон Черчіль, принцеса Діана, Альфред Хічкок, Маргарет Тетчер, Оксфорд, Кембрідж, Чарльз Чаплін, Хью Грант, Шон Коннері, Гай Річі, Роман Поланські, Роджер Мур, Девід Бекхем

Об'єднане Королівство Великої Британії та Північної Ірландії вважається батьківщиною сучасного туризму. Англієць Томас Кук першим у світі з 1840 р. започаткував туристичну діяльність: організовував екскурсійні поїздки, видавав до кожної подорожі путівники.

Приклад Кука надихнув його співвітчизників і до початку 50-х років XIX ст. в Англії існувало вже кілька туристичних фірм і щорічно в поїздах країною брало участь більше 160 тис. англійців. Кук пішов далі: у 1855 р., заснована ним фірма, яка існує і до сьогодні, організувала

групову туристичну поїздку до Парижу на світову виставку. Із 1856 р. туристичні поїздки до країн Західної Європи фірма Кука робить регулярними. Цю дату, зазвичай, вважають початком розвитку міжнародного туризму.

Сучасна Велика Британія належить до провідних туристичних держав світу. Вона – безперечний лідер серед країн Північної Європи як за міжнародними прибуттями, так і за обсягами надходжень від туризму, які у середині першого десятиріччя ХХІ ст. складали близько € 25 млрд. Із 1990 р. потік туристів до країни постійно зростає і у 2005 р. досяг 30 млн осіб, що складає близько 7 % від загальноєвропейського і майже 4 % від загальносвітового обсягу міжнародних прибуттів.

Об'єднане Королівство займає в Європі крайнє північно-західне острівне положення і має сухопутний кордон лише з однією країною – Ірландією. "Туманний Альбїон", як образно звуть країну європейці з материка, омивається водами Північної Атлантики і займає площу в 224,8 тис. км². Загальна кількість населення Великої Британії становить 61,1 млн осіб. Велика Британія – країна міст і міського способу життя – рівень урбанізованості складає 90 %.

Королівство складається із чотирьох історико-географічних областей: Англія, Шотландія, Уельс та Північна Ірландія, кожна з яких має національну і культурну самобутність. Найбільш космополітичною є Англія.

Визначальними рисами геотуристичного положення країни є: природна ізольованість, що сформувала особливе культурне середовище, безпосереднє межування із ємким споживчим туристичним ринком Європи і популярними рекреаційно-туристичними районами літнього і зимового відпочинку, розташування в зоні субкомфортних погоднокліматичних умов із відносно багатою ландшафтною різноманітністю, потужна культурна спадщина.

Суттєвий вплив на клімат Великої Британії має тепла течія Гольфстрім, яка проходить вздовж її західного узбережжя. Територія країни розташована у зоні помірно-континентального клімату морського типу, який характеризується теплою зимою і нежарким літом. Більшу частину року температура повітря коливається між +10 і +20° С. Опади розподілені рівномірно протягом всього року з незначним максимумом в осінньо-зимовий період. Головними рисами погоди є нестійкість і ряснота опадів. Дощ і сонце можуть змінювати одне одного

протягом лічених хвилин. Країна відома своєю хмарністю і туманами¹. Відпочинок на південних курортах Великої Британії рекомендується любителям прохолодного дощового літа, для яких засмага на сонці не є головною метою подорожі. Саме такі погодно-кліматичні умови панують в одному із відомих британських міст-курортів – Плімуті (рис. 2. 13).

На півночі і заході країни переважає гірський рельєф, на півдні і на південному сході – горбистий.

Понад 10 % території Великої Британії займають природоохоронні території – національні парки і ландшафтні території. Найбільші за розмірами національні парки розташовані в Шотландії (Нортумберленд, Нордворкмурс, Ворюдир Далес), Уельсі (Ексмур, Дартмур) і Північній Англії (Дервент).

Велика Британія – країна із давньою історією і багатою культурою, які матеріалізовані у численних пам'ятках архітектури, археології, що стали основою для розвитку сучасного пізнавального туризму. Із них 27 занесені до списку Світової спадщини, створеного під егідою ЮНЕСКО і ще подані заявки на включення 17 об'єктів.

Найбільш відомими об'єктами зі згаданого списку є замки і фортеці короля Едуарда I у королівстві Гвінед, що в Уельсі, мегалітичні пам'ятки Стонхедж, Ейвбері і прилеглі археологічні об'єкти в Південно-Західній Англії, місто Бат, Вестмінстерський палац у Лондоні, Старе і Нове місто в Единбурзі, Кентерберійський собор, абатство Святого Августина і церква Святого Мартіна в Кентербері та багато інших (рис. 2. 14).

Велику Британію неможливо уявити без музеїв, які є чи не в кожному поселенні і пропонують багаті та цікаві експозиції. Найбільшими музейними центрами є Лондон, Единбург, Кардіфф, Шеффід та інші міста (табл. 2. 3).

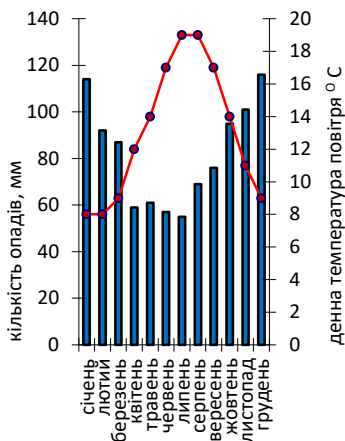

Рис. 2. 13. Кліматична діаграма Плімута

¹ Побутує думка, що любов британців до подорожей пов'язана з їх прагненням бачити сонце.

Таблиця 2. 3.

Музейні центри Великої Британії

Місто	Музей. Коротка характеристика
Лондон	Британський музей – головний історичний музей країни, один з найбільших у світі; заснований у 1753 р.; був відкритий як зібрання старожитностей з Давнього Єгипту, Давньої Греції, Давнього Риму, Ассирії тощо; нині у його складі 10 підрозділів (доісторичний, грецький, римсько-британський, середньовічний, Ренесансу та ін.); має у своєму складі величезну бібліотеку; Галерея Тейт – художній музей, найбільше у світі зібрання англійського мистецтва XIV-XX ст.; відкрита у 1897 р.; Музей мадам Тюссо – музей воскових фігур; перша постійна виставка була відкрита у 1835 р.; Лондонська Національна галерея – музей, де зібрано понад 2 тис. зразків західноєвропейського живопису XIII - поч. XX ст.; заснована у 1824 р.; Музей природознавства – один з найбільших музеїв світу, який включає понад 70 млн експонатів з ботаніки, зоології, мінералогії, палеонтології; заснований у 1881 р.; Національна портретна галерея – один із найстаріших лондонських музеїв, відкритий у 1856 р.; Тауер – фортеця, колишні в'язниця, зоопарк і монетний двір; історичний центр Лондона; музейний комплекс, де зберігаються й експонуються скарби британської корони, середньовічна зброя; Музей Шерлока Холмса ;
Бірмінгем	Музей Бірмінгема і картинна галерея , відкриті у 1885 р.; Музей ювелірного мистецтва ; Якобінський сільський маєток – грандіозна споруда, збудована у 1618 р., де експонуються зразки меблів і речі побуту XVII-XVIII ст.;
Ліверпуль	Музей "Бітлз" ; Музей рабства ; Музей Ліверпуля ;
Шеффілд	Оранжерея "Зимовий сад" – одна з найбільших у країні; Галерея живопису "Міленіум Галерея" ; Музей поліції і пожежної служби ; Музей – промислове поселення Ебідейл ; Музей промисловості на острові Келем ;
Манчестер	Урбіс – музей міського життя; Манчестерська художня галерея ; Галерея костюму ;
Единбург	Національна портретна галерея Шотландії ; Національна галерея Шотландії – одна з найдавніших; функціонує з 1859 р.; зібрана багата колекція європейського живопису і скульптури; Національний військовий музей Шотландії ; Національна галерея сучасного мистецтва Шотландії ; Королівський музей Шотландії ;
Белфаст	Музей Ольстера – музей археології, старожитностей, ірландського мистецтва, природознавства та історії; Музей-готель "Королівський спиртний салон" .
Кардіфф	Національний музей Уельсу – мережа, яка складається з 8 музеїв, серед яких – Національний музей Кардіффа , Національний музей вугілля , Національний музей римського легіонера , Національний музей шерсті .

Лондон, в якому налічується близько 240 музеїв, де зібрані найбільш значущі твори мистецтва, старожитності, артефакти практично з

усіх країн, належить до переліку найбільших світових музейних осередків. Лише Британський музей щорічно відвідує більше 4 млн відвідувачів. Така популярність пояснюється досить просто: по-перше, у ньому зосереджені унікальні колекції з історії, археології, етнографії, природознавства, живопису, скульптури, нумізматики тощо, які вважаються одними з кращих у світі; по-друге, експозиції постійно оновлюються, тому людям, які вже відвідували Британський музей, завжди буде на що подивитися; по-третє, вхід до музею безкоштовний. Британці лишаються оригіналами у всьому: для того, щоб пацюки та миші не псували унікальні колекції, у штат музею зараховано шість котів. Тому, якщо, прогулюючись залами Британського музею, побачите kota з жовтим бантом на шиї, знайте – перед вами державний службовець при виконанні своїх обов'язків.

Велика Британія – країна, яка свято шанує пам'ять видатних земляків. Увага до відомих британців настільки велика, що місця, пов'язані з їх життєвим шляхом, стають "мекками" для туристів. У прагненні відвідувати такі місця є щось особливе.

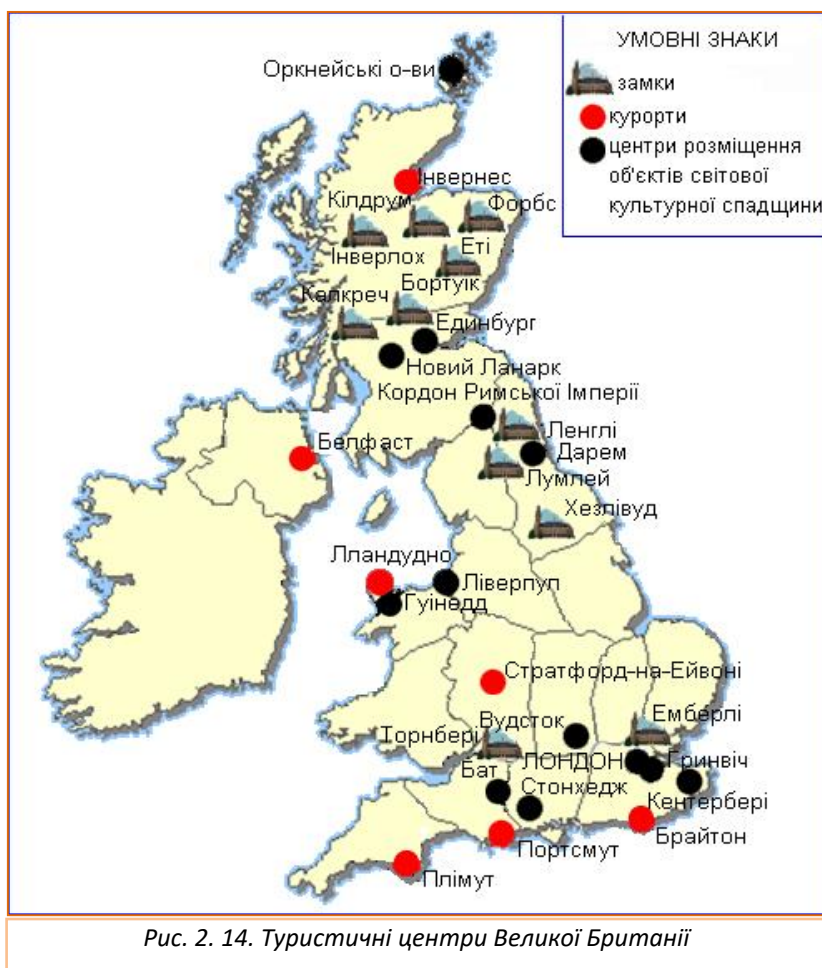
Британці, які давно звикли вважати Шерлока Холмса не вигаданим літературним персонажем, а реально існуючою людиною, відкрили у 1990 р. його музей. Зараз це – одне з найбільш відвідуваних місць Лондона, яке за популярністю поступається лише Тауеру, Вестмінстерському абатству та Британському музею.

Пам'ять про Вільяма Шекспіра перетворила провінційне англійське містечко Стратфорд-на-Ейвоні на туристичний центр світового рівня. Центральні вулиці і площі міста названі на честь шекспірівських героїв. Після недавньої реставрації у будинку, де народився і жив Шекспір, відкрився музей, в якому майже повністю відновлені деталі інтер'єру XVI ст. Однак головною цінністю експозиції вважаються перші видання творів Шекспіра, його рукописи й інші документи.

А в іншому місті – потужному портово-промисловому Ліверпулі – нещодавно відкрився музей сера Пола Маккартні. Тепер будинок № 20 на Шортлі-Роуд перетворився на місце паломництва для туристів із багатьох країн. Маккартні жив за цією адресою з 1955 до 1964 року. Саме тут були написані ранні пісні знаменитої ліверпульської четвірки, які залишаються в історії світової культури як "Бітлз".

Пам'ятник Вальтеру Скотту, що більше нагадує архітектурно-сакральний комплекс, є одним із найбільш відомих в Единбурзі. У

центрі своєрідного пантеону знаходиться велична фігура сера Вальтера Скотта і його собаки Маїди, яких оточують маленькі фігурки героїв творів всесвітньовідомого письменника.

А будинок і місце роботи Чарльза Дарвіна британці хочуть внести до переліку об'єктів світової культурної спадщини, створеного під егідою ЮНЕСКО.

Велика Британія – країна замків. Вони уособлюють давні традиції, могутність, історію і пов'язані з різними подіями й іменами. Нині британські замки – не лише екскурсійні об'єкти і музеї. Багато з них пере-

творені теперішніми власниками на комфортабельні готелі, де збережена атмосфера минулих часів і пропонується вишуканий відпочинок: верхова їзда, гольф, фехтування. Замки розташовані у багатьох регіонах країни, але особливо виділяється Шотландія: Інверлох, Единбург, Еті, Форбс і багато інших (рис. 2. 8).

Природні об'єкти на Британських островах доповнюють туристичний потенціал країни. Серед найбільш відвідуваних – "Бруківка гігантів" – ділянка узбережжя у Північній Ірландії (графство Антрім), юрське узбережжя Дорсета і Східного Девону у Південно-Західній Англії. Незмінний інтерес у туристів викликає Гринвіч, де проходить нульовий меридіан – місце зустрічі Сходу і Заходу. Численні озера і гірські ландшафти Північно-Західної Англії перетворили цю територію на "Озерний округ" – популярний серед британців туристичний район.

Консерватизм – одна із рис британського менталітету. Він повною мірою присутній і в національній кухні. Це проявляється у приготуванні простих, ситних страв практично без використання соусів і гострих спецій. Приправи використовуються при їх безпосередньому вживанні і подаються до столу в окремому посуді. Британія вважається батьківщиною традиційних у багатьох національних кухнях страв: порідж (вівсяна каша), копчена риба, біфштекс і ростбіф (смажена яловичина), пудинги, чіпси, картопляна запіканка. Дякуючи зусиллям молодих шеф-кухарів, традиційні британські рецепти отримали нове життя і стали більш "європейськими".

ДАНІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: вікінги, Ганзейський союз, конструктор ЛЕГО, Леголенд, горілка "Аквavit", пиво, срібні прикраси, взуття Ессо, русалонька, королівський фарфор, екологічний туризм, Нільс Бор, Ганс Крістіан Андерсен, Ларс фон Трієр

Королівство Данія займає більшу частину півострова Ютландія і групу прилеглих островів. Державі також належать Фарерські острови і Гренландія, які мають широку автономію (так, наприклад, Данія є членом Євросоюзу, але Гренландія прийняла рішення про вихід з нього). Населення

країни складає близько 5,5 млн осіб, площа – 43 тис. км².

Данія – рівнинна країна. Клімат – помірний, пом'якшений північно-атлантичним течією.

Розвиток туризму у Данії базується на багатих культурно-історичних і подієвих ресурсах. Острівні території пропонують велику кількість екологічних турів. Щороку Данію відвідує близько 9 млн туристів.

Основні визначні пам'ятки та музеї зосереджені у столиці королівства – Копенгагені. В історичному центрі міста, поблизу ратуші, зведено пам'ятник, можливо найбільш відомому данцю, великому казкарю

Гансу Крістіану Андерсену, а на вході до Копенгагенської гавані – всесвітньо відома скульптура Русалоньки, героїні казки Андерсена, яка стала символом міста.

Серед визначних пам'яток столиці Данії особливо слід відзначити палацові комплекси Амалієнборг і Росенборг, де експонується колекція фарфору, дорогоцінностей і прикрас королівської сім'ї. Столиця багата музеями: Державний музей мистецтв, де зберігаються полотна Рубенса, Рембрандта, Матісса; Музей Торвальдсена з унікальним зібранням скульптур; Національний музей, де зібрані свідчення найголовніших історичних подій, що відбувалися у королівстві; Нова гліптотека Карлсберга – художній музей, заснований відомими данськими пивоварами; Музей Ордрупгард із чудовою колекцією імпресіоністів та ряд інших.

Особливої уваги туристів заслуговує тематичний парк Леголенд, який пропонує змістовний сімейний відпочинок, що поєднується з навчанням і здобуттям практичних навичок

Перший тематичний парк Леголенд був збудований у 1968 р. в Данії, у маленькому містечку Біллунд. На сьогодні це – найбільший Леголенд у світі. Його площа – близько 100 тис. м², на його створення пішло понад 46 млн кубиків конструктора ЛЕГО різної величини.

Паркова зона данського Леголенду складається з 8 тематичних зон: Світ мініатюр, де зібрані копії найбільш відомих куточків світу; Світ Дупло, розрахований на найменших відвідувачів; Світ уяви – місце, де можна створювати власні іграшки; Місто Легоредо – куточок американського Дикого Заходу; Земля піратів, яка спонукає до подорожі і пошуку пригод; Королівство лицарів – середньовічний світ принцес, літаючих драконів і рицарів; Світ пригод, який пропонує різноманітні атракції; ЛЕГО місто – копія справжнього міста.

Протягом року Леголенд у Біллунді відвідує більше 1 млн туристів із багатьох країн Європи і світу.

Окрім Данії Леголенди створені у Великій Британії (Віндзор), Німеччині (Гюнцбург) і США (Карлсбад, Каліфорнія).

як дітьми, так і дорослими.

Цікаві в плані туризму й данські острови. Острів Зеландія – комерційний центр країни. Разом із тим, тут є прекрасні пляжі, озера, ліси і палаці. Острів Фюн називають "садом Данії". На його території розмістилися більше сотні замків, відкритих для відвідувачів.

Фарерські острови – автономна область Данії, що включає ряд островів на північному сході Атлантичного океану в Норвезькому морі, між Норвегією та Ісландією. Столицею островів є місто Торсхавн. До місцевих визначних пам'яток належить Історичний музей, галерея мистецтв, давній монастир Мункастован, Норуландахюси – Будинок Північних країн з бібліотекою і конференц-залом, де проводяться "Фарерські вечори для туристів".

Окрім культурної програми, фарерці пропонують гостям екскурсії на вівчарські ферми, рибалення у морі.

Гренландія – найбільший у світі острів. Його площа – понад 2 млн км². Лід товщиною 3-4 км покриває значну частину острова. Столиця Гренландії – місто Нук, в якому мешкає близько 15 тис. жителів.

Гренландія відома як місце зупинки круїзних лайнерів. Туристи приїждять на острів за екзотикою, позайматися рибалкою, полюванням, покататися на собачих запрягах, мотосанях, взяти участь у лижних прогулянках.

ІРЛАНДІЯ

***Символи, сувеніри, знакові постаті:** культура кельтів, гора Кроу, конюшина, дольмени, ірландський светр, ірландський танець, віски, пиво, хьорлінг, гельський футбол, Келлська книга, Святий Патрик, Томас Мур, Джон Філд*

Сусідня із Великою Британією Республіка Ірландія надзвичайно цікава як осередок міжнародного туризму. Острівна країна площею 70,3 тис. км² із населенням 4,2 млн осіб вже сама по собі є унікальним природним і культурним явищем і заслуговує на увагу. Це підтверджують понад 5 млн туристів, які щороку відвідують Ірландію.

До природних туристичних принад країни належать прибережні ландшафти, які надають широкі можливості для розвитку відпочинку

на воді: яхтинг, морське рибалення, літнє купання. Ірландська озерна рівнина – ідеальне місце для любителів піших і велосипедних туристичних походів, рибалок.

Ірландія багата на культурно-історичні пам'ятки: середньовічні фо-

Ірландський острів Арран відомий на увесь світ, дякуючи вовняним светрам, які стали одним із національних символів-оберегів країни. Светри роблять жінки, наділяючи їх чарівними властивостями і вкладаючи у них любов і турботу про чоловіків, синів, братів...

Унікальність виробу досягається за рахунок трьох речей. По-перше, светер в'яжеться з вовни овець-мериносів. Така вовна є унікальною: товщина окремого волоска складає 17 мікрон, що майже у 50 разів тонше від людської волосини. Тому шерсть добре вбирає вологу, що дозволяє власнику светра навіть у дощ лишатися майже сухим. По-друге, перш ніж перейти до в'язання, нитка просякується гусячим або іншим жиром, що надає светру водовідштовхуючих властивостей. І, нарешті, кельтський орнамент, у якому "зашифровані" побажання щастя, статку, довгого життя, любові і краси.

Справжній ірландський светр має молочно-білий колір.

ртеці, замки, монастирі, собори, а також дольмени – доісторичні кам'яні споруди. Головним культурним осередком Ірландії є столиця – Дублін.

Традиційним для країни є релігійний туризм. Щороку в липні приблизно 50 тис. вірян здійснюють паломництво на святу гору Кроу. Ця гора знаходиться на заході країни біля атлантичної затоки Клу. На Кроу піднімався свого часу Святий Патрик – покровитель і національний символ нинішньої Ірландії. Тут він сорок днів і ночей без їжі та води молився за спасіння душ ірландців та їх навернення до християнства. Молитви були почуті й ірландці стали ревностними католиками, які продовжують шанувати кельтські традиції своїх пращурів.

Ірландці зберігають пам'ять про свого покровителя, щороку 17 березня влаштовуючи свято на його честь. День святого Патрика перетворився на інтернаціональне свято, яке відзначається у багатьох країнах світу, насамперед тих, які заселені вихідцями з Ірландії і Британських островів та особливо шанується студентами у США, Канаді, західноєвропейських країнах. Зовнішні атрибути свята – зелений одяг з емблемою листка конюшини та зелене пиво. Окрім Ірландії, День святого Патрика як національне свято відзначають ще у двох країнах: Нігерії та Мексиці.

ІСЛАНДІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: вулкани, гейзери, льодовики, фіорди, кити, тріска, екологічний туризм, Лейф Еріксон, Бьорк

Острівна Ісландія розташована в північній частині Атлантичного океану. Вона мало заселена. На 103 тис. км² живе трохи більше 300 тис. осіб. Незважаючи на приполярне розташування, клімат тут порівняно м'який: на узбережжі середня температура січня змінюється від 0 до +2°C, липня – від +10 до +15°C. Це – наслідок впливу Гольфстріму, який не дозволяє острову перетворитися на арктичну пустелю. Мінливість погоди призводить до частих "сюрпризів". Тому навіть у літній період необхідний теплий одяг.

Льодовики і вулкани – типові ландшафти Ісландії. Вони доповнюються численними водоспадами і гейзерами, тепла вода яких використовується для обігріву будівель, теплиць, наповнення плавальних басейнів, які є у кожному навчальному закладі. Для острова характерні часті землетруси, виверження вулканів.

Ісландія відома екологічним туризмом. Він пов'язаний, насамперед, із спостереженням за життям птахів і китів у природних умовах, із лижним туризмом, із рибаленням, із оглядом природних визначних пам'яток: льодовиків, фіордів, каньйонів, вулканів, гейзерів. Найбільшу зацікавленість у туристів викликають вулкан Снайфедльсйокудль, висота якого становить майже 1,5 км, національний парк Йокульсаарглюфур, льодовик Ватнай-Кудла, водоспади Скогафосс і Сельяландфосс.

Сірчиста вода гейзерів – основа для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Серед туристичних об'єктів столиці країни, міста Рейк'явік, виділяється Музей природи, Національний музей, Національна галерея, церква Халгріма і пам'ятник Еріку Рудобородому, який першим із європейців досяг берегів Північної Америки. Пам'ятник – подарунок США на честь тисячоліття заснування альтінгу – найстарішого діючого парламенту світу.

Щороку для ознайомлення з природою і культурою Ісландії приїздить майже 1 млн туристів.

Символи, сувеніри, знакові постаті: фіорди, Лофотенська стіна, ліс, вікінги, тролі, сага, йойк, егалітаризм, лижі, горілка "Акевіт", оселедець, глиняний посуд, Фрітьоф Нансен, Руаль Амундсен, Едвард Гріг, Генрік Ібсен, Едвард Мунк, Густав Вігеланд

Королівство Норвегія площею 323,8 тис. км² і з населенням 4,7 млн осіб – одна з найбільш розвинутих, благополучних і безпечних країн світу. Столиця країни – місто Осло.

Більшу частину Норвегії займають Скандинавські гори.

Помірний океанічний клімат Норвегії, незважаючи на приполярне положення, обумовлений впливом течії Гольфстрім, що проходить біля берегів країни. ½ країни лежить за Північним полярним колом, де сонце з травня до липня майже не заходить за горизонт. У середині зими на крайній півночі майже всю добу триває полярна ніч, а на півдні світловий день триває усього декілька годин.

Подорожі норвезькими фіордами останнім часом перетворилися в Європі на модний вид туризму. Норвезькі фіорди – глибоководні затоки Атлантичного океану, які глибоко врізаються у суходіл серед стрімких скель і високих гір із льодовиками на вершинах та водоспадами. Фіорди були сформовані льодовиками, які протягом тривалого часу врізалися у тверді скелі.

Найкращим місцем для морських подорожей вважається ганзейський Берген – один із найбільших туристичних центрів країни. Берген носить почесний титул столиці Королівства казкових тролів, вважається Норвегією в мініатюрі і виділяється надзвичайною мальовничістю ландшафтів. У місті діє велика кількість туристичних фірм, де всі охочі мають можливість замовити оглядову морську екскурсію або тривалішу подорож, під час якої можна порибалити, поспостерігати за морськими жителями і помилуватися незайманими пейзажами узбереж. У самому Бергені гості мають змогу відвідати набережну, давню фортецю Бергенхус – першу столицю Норвезького королівства, маєток під назвою "Пагорб Тролів", стати безпосередніми учасниками або глядачами фольклорних фестивалів.

Не менші враження від споглядання фіордів туристи отримують, приїхавши до Ставангера. Місто зберегло неповторний колорит давніх часів: на вузеньких вуличках можна знайти безліч кафе, ресторанів, магазинів, музеїв і галерей. Спочатку Ставангер розвивався за рахунок риботоргівлі і китобійного промислу, як і багато інших міст у Норвегії. Після того, як на шельфі Північного моря були відкриті родовища нафти, тут з'явилися штаб-квартири нафтових компаній.

Популярна туристична дестинація – Лофотенські острови, які входять до складу Норвегії. Їх часто називають "Лофотенською стіною". Вони знамениті своїми високими горами, красивими бухтами, обрамленими прямовисними скелями, і дикими прибережними ландшафтами.

Зазвичай, до круїзів вздовж узбережжя Норвегії включається відвідування мисів Нордкін – крайньої північної точки континентальної Європи, Нордкап і Кнівшелльодден, оголошених крайніми острівними північними точками Європи і перетворених масованою рекламою на популярні туристичні атракції. Для численних відвідувачів, серед яких були навіть короновані особи, на мисі Нордкап встановлено пам'ятний знак у вигляді стилізованого глобусу та обладнано оглядовий майданчик, з якого відкриваються суворі морські краєвиди. Особливо вдалою подорож до крайніх точок вважається у випадку, коли є можливість бачити полярне сяйво – оптичне явище у верхніх шарах атмосфери, яке полягає у світінні окремих ділянок нічного неба, що швидко змінюється.

Столиця Норвегії розташована на півдні країни. Для туристів вона цікава музеями (Музей кораблів вікінгів, музей Кон-Тікі, Музей Мунка, Фрам, Національний музей мистецтва, архітектури і дизайну), парками (парк скульптур Вігелланда, ботанічний сад), архітектурою (фортеця Акерсхус, церква Гамле-Акерс-Кірке, резиденція єпископа, міська ратуша), різноманітними виставками, фестивалями й іншими заходами.

Норвегія – батьківщина лижного спорту. Зимові курорти Норвегії почали розвиватися практично одночасно з основними гірськолижними центрами Європи. Цьому сприяло те, що зимовий сезон у країні є найбільш тривалим у Європі. Популярними норвезькими гірськолижними курортами є Гейло, Гаусдал, Гала, Хемседал та інші. Найбільш знаних і найстаріший – Ліллекхаммер – лижний курорт на березі озера Мйоса. Світову славу він здобув у 1994 р. після проведених тут Зимо-

вих Олімпійських ігор. Регіон Ліллекхаммера включає чотири центри зимового відпочинку: Хафьель, Квитфьель, Шейкампен, Нурсетер-Шюшён.

Норвегія – популярний туристичний напрямок. Щороку до країни приїздить 4,5-5 млн туристів.

ФІНЛЯНДІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: озера, ліси, ведмідь, олень, мумі-троллі, сауна, лижі, Санта Клаус (Юлуппукі), пуукко, кукса, морошка, лакриця, лікер "Лаппонія", карельські пиріжки, хокей, "Нокіа", Туве Янссон

Фінляндська Республіка розташована на півночі Європи. Її береги омиває Балтійське море. Значна частина країни – Лапландія – розташована за Полярним колом. Не дивлячись на північне розташування, клімат на більшості території помірно-континентальний завдяки теплій течії Гольфстрім і безлічі внутрішніх водойм. Особливістю природи Фінляндії є полярна ніч.

Населення Фінляндії складає 5,2 млн осіб, площа – 338,2 тис. км², столиця – Гельсінкі.

На міжнародному ринку туристичних послуг Фінляндія позиціонується як країна пізнавального і зимового лижного туризму, активного літнього відпочинку з використанням природних ресурсів: озер, річок і лісів. На головний туристичний бренд країни перетворився Дід Мороз, якого тут звуть Юлуппукі. Під Новий рік на зустріч із ним з'їжджаються батьки з дітьми зі всієї Європи.

Фінляндія належить до світових лідерів за рівнем екологічних стандартів і безпеки життя. Згідно даних ЮНЕСКО країна займає перше місце у світі за якістю ґрунтових вод. Вона настільки чиста, що водопровідну воду можна пити не фільтруючи і не піддаючи кип'ятінню.

Рівень злочинності – один із найнижчих у світі.

За природними та історико-культурними особливостями у Фінляндії виділяють кілька туристичних районів: Південну Фінляндію із організаційним центром у Гельсінкі, Західну Фінляндію з центром у Турку, Центральну Фінляндію з двома великими центрами: Тампере і столи-

цею лижного туризму Лахті; Східну Фінляндію з центром у головному морському порту Котка; Північ Фінляндії займає Лапландія з центром у Рованіємі. Одним із найкрасивіших регіонів країни вважається Центральна Фінляндія – край озер і лісів.

Найбільш відомими культурно-історичними туристичними об'єктами Фінляндії є стара частина міста Раума, фортеця Суоменлінна у Гельсінкі, церква у місті Петаяйвесі, поховальний комплекс бронзової доби Саммаллахденмякі.

Популярними напрямками туристичної діяльності стали промисельні тури: збирання грибів та ягід, рибалення і його різновид – траллінг¹.

Для залучення туристів широко використовуються події ресурси: фольклорні, гастрономічні і лижні фестивалі та свята, змагання з рибалення, регати, перегони на оленячих упряжках і багато іншого. Такі зусилля не минають дарма – щороку до Фінляндії приїздить 3,5-4 млн гостей.

ШВЕЦІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: вікінги, лось, Нобелівська премія, "АББА", "Вольво", горілка "Абсолют", фарфорові ляльки, шведський криштал, шведська стінка, шведська сім'я, хокей, лижі, ліс, озера, Емануїл Сведенборг, Карл фон Лінней, Пер Хенрік Лінг, Андерс Цорн, Астрід Ліндгрєн, Сельма Лагерльоф, Грета Гарбо, Рауль Валленберг, Альфред Нобель, Інґмар Бергман

Королівство Швеція займає більшу частину Скандинавського півострова і має вихід до Балтійського та Північного морів. Площа країни – 450,3 км², загальна кількість населення – 9 млн осіб. Столиця країни – Стокгольм – важливий порт на Балтійському морі. Високі соціальні й екологічні стандарти життя, низький рівень злочинності, гостинність роблять відпочинок у Швеції комфортним.

¹ Траллінг (троллінг) – вудіння риби на глибині у відкритому морі чи на великих озерах з використанням кількох вудлиць, які тягнуться за моторним човном/катером/яхтою, що рухається з певною швидкістю; вид активного відпочинку. Траллінг – популярний вид відпочинку в країнах Карибського басейну та Північної Європи.

Королівство – край незайманих лісів, багатих на рибу озер і порожистих річок та гірських ландшафтів. Помірно-континентальний клімат Швеції – наслідок дії двох чинників: притоку теплих вологих повітряних мас з Атлантики і проникнення холодного повітря з Арктики.

Розвиток туристичної індустрії Швеції базується на використанні природних ресурсів, допоміжну роль виконують суспільні і події. Швеція пропонує як літній пляжно-купальний відпочинок на узбережжі морів та озер, так і відома лижними курортами. Серед останніх виділяється Оре. За високу технічну оснащеність і якість обслуговування цей курорт часто називають "Скандинавськими Альпами". В Оре неодноразово проводилися спортивні змагання світового рівня.

У південних районах країни ландшафти більш різноманітні. У береговій смузі чергуються піщані і галькові пляжі із виступами відшліфованих льодовиком скель. Тут знаходиться одне із найбільших в Європі озеро Венерн, ростуть знамениті букові ліси. Південна Швеція пропонує хороші місця для відпочинку в затишних готелях на узбережжі у невеликих шведських містечках, які уособлюють нескvapність шведського життя. Центральна Швеція – "мекка" для тих, хто цікавиться народною культурою країни.

У Балтійському морі розташовані два великих острови – Еланд і Готланд, що входять до складу Швеції. Еланд знаменитий піщаними пляжами. Тут же, на острові, є достовірно відтворене поселення часів вікінгів з усіма атрибутами тієї епохи. Бажаючи можуть взяти участь у своєрідному реаліті-шоу і стати на певний час членом громади вікінгів, жити і працювати у тих умовах, навчитися певному ремеслу, бойовому мистецтву тощо. Готланд відомий чудово збереженим ганзейським містом Вісбю, внесеним до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Головними організаційними туристичними центрами Швеції є Стокгольм, Гетеборг і Мальме – міста, які приваблюють численними музеями, пам'ятками архітектури, монументальністю і гармонією з природою. Стокгольм називають "Північною Венецією", Мальме – "містом парків", Гетеборг – "морськими воротами" Швеції.

Традиційно король Швеції щороку вручає Нобелівські премії п'яти найбільшим видатним ученим і громадським діячам світу. Ця подія – один із вагомих чинників розвитку міжнародного туризму в країні.

§ 2. 1. 5. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

АВСТРІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Дунай, Альпи, Бельведер, собор Святого Стефана, Віденська опера, Опернбаль, вальс, абатство Мельк, гірські лижі, струдель, шоколад, сир, ром "Штро", Парацельс, Вольфганг Амадей Моцарт, Йоган Штраус, Людвіг ван Бетховен, Міхаель і Йозеф Гайдн, Зігмунд Фрейд, Стефан Цвейг, Франц Кафка, Грегор Мендель, Христіан Допплер, Карл Ландштейнер

Австрійська Республіка – альпійська держава у центрі Європи. Її площа складає 83,9 тис. км². Населення країни становить 8,2 млн осіб. Якщо на заході Австрії панує переважно волога погода, то на півдні та сході вона сухіша. В австрійських Альпах багато сніжників, льодовиків і лижних полів, які стали природною основою для розвитку гірськолижного туризму. У горах зустрічаються карстові печери зі сталактитами і сталагмітами, крижаними напливами, підземними озерами й річками. Вони широко використовуються для пізнавального і спелеологічного туризму, рафтингу й інших форм екстремального відпочинку. Надра країни багаті на бальнеологічні ресурси, на базі яких сформувалася система сучасних лікувально-оздоровчих закладів.

Країна має надзвичайно вигідне геотуристичне положення, оскільки розташована практично у центрі Західної Європи – одного з найбільш ємних туристичних споживчих ринків світу. Відсутність виходу до морського узбережжя компенсується альпійськими і придунайськими ландшафтами. Особливістю австрійських Альп є їх розчленованість глибокими і широкими поперечними долинами, наявність великої кількості озер. Найбільш освоєною туристами є долина Дунаю. Круїзи легендарною річкою належать до популярних видів відпочинку як серед австрійців, так і серед іноземних туристів.

Австрія – країна гірськолижних курортів, замків, палаців і монастирів (рис. 2. 15). Найбільш популярні гірськолижні курорти розташовані в Тіролі, Зальцбургеленді та Каринтії (Санкт-Антон, Лех, Зеефельд, Нассфельд).

Найпівденніша земля Австрії – Каринтія – вважається прекрасним гірсько-озерним регіоном літнього та зимового туризму. Популярним видом відпочинку тут є відвідування озер Каринтії. Одне з них – озеро Вертерзее. Довжина озера досягає 16 км, ширина – 1,6 км, максимальна глибина – 84,6 м. Температура води влітку досягає +27 °С. На берегах Вертерзее розташовано кілька містечок, кожне із яких є чудовим місцем літнього сімейного відпочинку: Фельден, Марія Верт, Шіфлінг, Крумпендорф та ін. Приваблива сторона відпочинку в Каринтії – чудова можливість поєднати гірськолижний спорт із бальнеологічними процедурами. Всього в Каринтії розташовано близько 20 гірськолижних курортів, кращими з яких вважаються Бад-Кляйнкірхайн і Лаванталь.

Рис. 2. 15. Туристичні центри Австрії

Столиця Австрії – Відень – є одним із найкрасивіших міст світу. Відень розташований на перехресті європейських доріг, на березі Дунаю. Колишня столиця однієї із найбільших імперій у Європі зберегла

у собі імперський дух, залишаючись при цьому демократичним і відкритим містом.

У Відні збереглися численні пам'ятки. Архітектурна візитка міста – знаменитий собор Св. Стефана, зведений у XIV-XV ст. у готичному стилі. Однією із відомих архітектурних споруд Відня є палац Бельведер, архітектурний ансамбль якого складається з двох палаців: Верхнього і Нижнього Бельведеру. Комплекс вважається одним із найкрасивіших зразків бароко в світі. На сьогодні у Бельведері розміщені експозиції Австрійської галереї. До пам'ятних місць Відня також належать міський парк "Пратер", Віденський будинок мистецтва, численні музеї, Національна бібліотека із унікальною колекцією глобусів та місця, пов'язані із життям і діяльністю великих композиторів: Гайдна, Моцарта, Бетховена, Брамса, Штрауса.

У місті багато незвичайних архітектурних пам'яток. Так, на одній із вулиць височіє похмурий колос із сірого каменю – барочна "Чумна колона". Вона споруджена в 1682 р. на знак завершення епідемії чуми, що забрала життя понад 100 тис. людей.

Відень називають музичною столицею світу. Символом мистецького Відня є Віденська опера, де щороку в лютому проходить найбільш знаний бал Австрії та Європи – Опернбал. На час його проведення зал для глядачів і сцена перетворюються на величезний танцювальний майданчик.

Саме у Відні вперше у 1780-их роках з'явився вальс. Парний танець, який пройшов через часи заборон із боку церкви і дворянства через "непристойну близькість", завоював у XIX ст. світ і лишається нині одним із найбільш популярних. Власне віденський вальс належить до вальсів із найшвидшим темпом.

Поза сумнівом, кожен турист, який приїхав до Австрії, має відвідати Зальцбург – місто, що виникло на місці колишніх соляних копалень. Популярність Зальцбурга пов'язана, перш за все, з ім'ям Вольфганга Амадея Моцарта. Під час екскурсії містом туристи можуть відвідати будинок, де народився геніальний композитор. Один із символів Зальцбурга – фортеця, історія якої починається в XI ст., коли на її місці виникло дерев'яне укріплення. Незабаром з'явилися кам'яні стіни, а потім протягом шести століть фортеця розширювалася і перебудовувалася.

Абатство Мельк – найбільш відомий монастир Австрії, розташований у місті Мельк. Його називають "колискою Австрії". Монастир вражає розмірами. Площа, яку він займає, складає 17,5 тис. м², довжина однієї із стін перевищує 360 м.

Австрія – країна гастрономічного туризму, особливо винного і пивного. У містах і містечках країни є велика кількість так званих "винних погрібців" – невеликих кафе, де пропонуються для дегустації місцеві вина й інші спиртні напої та подаються легкі закуски. Такі заклади гостинності називаються в Австрії "Хойрігер", що означає "вино цього року". Їх відвідування доволі часто стає метою туристичної подорожі до країни.

БЕЛЬГІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Ардени, "Атоміум", "Хлопчик, що став до вітру", Брюгге, мережива, мисливська рушниця, шоколад, картопля-фрі, праліне, Ватерлоо, Пітер Пауль Рубенс, Антоніс Ван Дейк, Шарль де Костер, Одрі Хепберн, Сальваторе Адамо, Жорж Сіменон, Жан-Клод Ван Дамм

Королівство Бельгія розташоване в Західній Європі, на узбережжі Північного моря. Територія королівства є малою навіть за європейськими мірками, але густозаселеною. Його площа складає 30,5 тис. км² (площа Чернігівської області – 31,9 тис. км²). Загальна кількість населення – 10,4 млн осіб (майже у 10 разів більше, ніж на Чернігівщині).

Клімат Бельгії морський, помірно теплий із м'якою зимою і нежарким літом. Ландшафти Арден і річки – важливі компоненти природних туристичних ресурсів країни. У різні пори року на їх основі розвивається велосипедний і гірськолижний туризм, а також сплав руслами майже 100 річок. Найбільш відомий курорт на морському узбережжі – Остенде.

Подорож до Бельгії – мандрівка у середньовічну Європу. Найбільшу кількість туристів приваблюють Брюссель, де у центрі міста розташована площа Гранд Плас, визнана однією з найкрасивіших площ світу, Гент – "Венеція" у мініатюрі, Брюгге – місто, пересічене каналами,

через які перекинуті повіті плющем містки і збереглися численні пам'ятники середньовічної архітектури, Антверпен – місто готики, ювелірів і творців світової моди, Монс – готично-бароковий університетський і туристичний центр.

Найбільш знаними туристичними символами Бельгії є "Атоміум" – велетенська футуристична 102-метрова споруда, яка зображує структуру атому феруму і фігура "Хлопчика, який став до вітру". Його вилита у бронзі постать знаходиться у центрі Брюсселя, неподалік від середньовічної ринкової площі, і щодня приваблює тисячі гостей столиці країни.

Мало хто із туристів утримається, щоб не придбати на пам'ять бельгійські мережива, шоколад, а то і зробити значно цінніший подарунок – купити мисливську зброю, яка вважається однією з кращих у світі.

ЛІХТЕНШТЕЙН

Символи, сувеніри, знакові постаті: Альпи, поштова марка, шоколад, виноград, вино, монархія, альпінізм

Маленьке за площею (160 км²) і населенням (35 тис. осіб) Князівство Ліхтенштейн розташоване між Австрією та Швейцарією, у басейні Верхнього Рейну. Близько ¼ території країни займають відроги Альп. Столиця держави – Вадуц.

Ліхтенштейн – країна з одним із найвищих у Європі та світі рівнів життя і практично відсутньою злочинністю. Важливі статті прибутку – виноградарство, банківська сфера, туризм і продаж поштових марок. "Карликовість" держави, гірські ландшафти, історія та культура – головні туристичні принади князівства. Гори Ліхтенштейну використовуються для альпінізму, скелелазіння і трекінгу. Країна є визнаним центром зимового відпочинку, особливо гірськолижного, а також популярним центром дельта-і парапланеризму.

Заклади розміщення схожі між собою за рівнем сервісу як брати-близнюки. А все тому, що Ліхтенштейн дуже маленький. І що б не запровадили в одному готелі, через кілька днів з'являється в усіх інших.

Малбюн – головний лижний курорт країни. Він розташований серед гірських хребтів у південно-східній частині країни. Крім двох першокласних лижних шкіл, Малбюн має хороші лижні поля для новачків і більш складні – для досвідчених лижників.

Столиця багата історичними і культурними пам'ятками та музеями: князівський замок IX ст., готична капела XV ст., Національний музей мистецтв, Музей поштових марок, численні пам'ятники на вулицях.

ЛЮКСЕМБУРГ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Мозель, мозельські вина, пиво, лікер "Кетш", монархія, князь

Велике Герцогство Люксембург розмістилося між Бельгією, Францією та Німеччиною. Воно має площу всього 2,6 тис. км² і півмільйона жителів. Попри скромні територіальні параметри, хоча держава і є найбільшою серед європейських країн-карликів, і відсутність морських кордонів Люксембург – туристична модель Європи у мініатюрі, що є надзвичайно цікавим із точки зору організації відпочинку, оздоровлення і подорожей. Герцогство належить до найбільш безпечних країн світу, що є додатковим чинником розвитку туризму.

Насамперед, герцогство – осередок ділового туризму. Тут розташовані великі банки та штаб-квартири низки транснаціональних корпорацій і міжнародних організацій.

Країна пропонує унікальні гастрономічні тури, що базуються на вмінні місцевих виноробів із Мозельської долини, де створюються вишукані вина, лікери, фруктові соки. Особливою популярністю користуються чорносмородинові і шипучі вина. Визнаними центрами винного туризму вважаються містечка Реміхіо і Гревенмахер.

Курорт Мондорф-ле-Бен – відомий центр бальнеологічного профілю, який спеціалізується на лікуванні печінки, шлунково-кишкового тракту, ревматизму. До послуг туристів – сучасний термальний центр, розважальні заклади, спортивні майданчики, клуби, басейни з мінеральною водою.

Давній Ехтернах поряд зі столицею країни – визнані центри пізнавального туризму: палаци, собори, унікальні технічні і фортифікаційні

споруди, музеї, галереї, бібліотеки не залишать байдужими шанувальників культурного надбання і "старого каміння" Європи.

Природа не забула про прихильників активного й екологічного туризму. "Люксембурзька Швейцарія", де в тріасових вапняках і юрських пісковиках утворилися дивні за красою ландшафти, – рай для скелелазів і цінителів незайманого людиною довкілля, який знаходиться фактично у центрі Європи.

НІДЕРЛАНДИ

Символи, сувеніри, знакові постаті: вітряки, тюльпани, клопни, квартал Червоних ліхтарів, кофешоп, кубічні будинки, дельтфський фарфор, сир, шоколад, джин, монархія, Віллем Баренц, Абель Тасман, Еразм Роттердамський, Бенедикт Спіноза, Ієронім Босх, Хендрік Аверкамп, Харменс ван Рейн Рембрандт, Вінсент Ван Гог, Хендрік Антон Лоренц, Пол Верхувен, Марко ван Бастен

Королівство Нідерландів – західноєвропейська держава, береги якої омиваються Північним морем. Суходелом королівство межує з Бельгією і Німеччиною. Столиця – Амстердам, але парламент, уряд і посольства ряду держав знаходяться в Гаазі. Країна належить до переліку найбільш заселених: на площі 41,5 тис. км², з яких на суходіл припадає 33,9 тис. км², живе майже 17 млн осіб.

До головних атрибутів геотуристичного положення належать: 1) розташування у центрі європейського туристичного ринку; 2) приморське положення; 3) входження до складу королівства острова Аруба і Нідерландських Антильських островів у Карибському басейні, що різко розширює ресурсну базу національної туристичної індустрії; 4) розташування у головному осередку західноєвропейського цивілізаційного масиву.

Унікальність Нідерландів, яка викликає підвищений інтерес туристів, полягає в тому, що досить велику частину території було отримано шляхом осушення заболочених ділянок морського узбережжя. Ці ділянки називаються "польдери". 40 % території, на якій живе 60 % населення, лежить нижче рівня моря, а ще 1/3 має абсолютні висоти до 1 м. Тому глобальне потепління несе країні реальні загрози.

Клімат Нідерландів морський, помірно теплий. Пересічна температура січня становить +1-3 °С, липня – +16-17 °С. Сонячних днів мало, погода швидко міняється, часті тумани.

Потужна культурна спадщина та цікаві події – основа розвитку національної індустрії туризму. Імена великих нідерландських художників Рембрандта, Ван Гога, Босха перетворили королівство на "мекку" для шанувальників живопису. Головні туристичні центри країни – Амстердам із численними музеями, картинними галереями, каналами, будинками на палях і мостами, найбільший за вантажообігом порт Європи – Роттердам, Гаага – справжній музей під відкритим небом, Нідерланди у мініатюрі та інші міста, де дбайливо зберігаються пам'ятки минувшини (табл. 2. 8).

П'яний дух свободи і демократичність суспільної моралі приваблює до королівства велику кількість молоді з різних країн світу. Нарко-туризм, галантний туризм, тютюнові тури користуються постійним попитом і перетворилися на символи сучасних туристичних Нідерландів. Щороку до королівства приїздить понад 10 млн туристів.

Таблиця 2. 4.

Головні туристичні центри Нідерландів

Місто	Головні туристичні об'єкти, події та видовища
Амстердам	Королівський палац (одна з резиденцій, яка знаходиться у розпорядженні монарха і відкрита для відвідування – у численних залах розміщені полотна Рембрандта, Йорданса, Боля й інших художників); Музей Мадам Тюссо; середньовічні башти Амстердаму – Схрейерсторен та Монтелбансторен; численні канали з будинками на воді; Кофешопи – заклади, де дозволене вживання легких наркотиків рослинного походження; квартал Червоних ліхтарів ;
Роттердам	Всесвітній музей , раніше відомий як Музей географії й етнографії; Кубічні будинки – житлові будинки, зведені за новаторським проектом Піта Блома (паралелепіпед будинку повернутий на 45 ° і поставлений кутом на шестигранний пілон); Євромачта – 185-ти метрова башта зі спеціальною панорамною кабіною; Джазовий фестиваль Північного моря;
Гаага	Мадуродам – музей під відкритим небом з мініатюрними копіями головних пам'яток країни; Музеон – освітній музей; пам'ятник Сталіну ; Панорама Месдаха ; Будинок Мауріца – художній музей, де експонуються полотна Рембрандта, Вермера, Поттера та ін.; "HaSchiBa" – мультикультурний фестиваль; "Pasar Malam Besar" – індонезійський фестиваль; палацовий комплекс Бінненхо ;

Утрехт	<i>Домський собор; Музей музичних автоматів;</i>
Маастрихт	<i>Міст і собор св. Сервація; ратуша; фрагменти бастіонів; церква св. Іоанна; Боннефантенмузеум</i> – зібрання творів давньонідерландського мистецтва.
Гарлем	Історичний центр вирощування тюльпанів, середньовічний замок Brederode, собор св. Бована, М'ясний ринок, музей Тейлора, музей Франса Галса

НІМЕЧЧИНА

Символи, сувеніри, знакові постаті: лютеранство, Рейн, Рур, орел, "Мерседес", "Люфтвафза", мейсенський фарфор, шнапс, сосиски, пиво, "Октоберфест", шоколад, Баден-Баден, Нойшванштайн, Сан-Сусі, "музейний острів", Цвінгер, Кельнський собор, Йоган Гутенберг, Парацельс, Мартін Лютер, Йоган Вольфганг Гете, Фрідріх Шиллер, Генріх Гейне, Амадей Гофман, брати Грімм, Томас Манн, Герман Гессе, Еріх Марія Ремарк, Вільгельм Гауф, Іммануїл Кант, Георг Гегель, Карл Маркс, Фрідріх Ніцше, Готхольд Лессінг, Йоган Себастьян Бах, Ріхард Вагнер, Йоханес Брамс, Альбрехт Дюрер, Александр Гумбольдт, Карл Ріттер, Фрідріх Ратцель, Альбрехт Пенк, Генріх фон Тюнен, Вальтер Крісталлер, Георг Ом, Отто фон Бісмарк, Адольф Гітлер, Марлен Дітріх, "Рамштайн"

Об'єднання у 1990 р. двох німецьких держав, які існували із 1949 року, стало початком закінчення "холодної" війни і привело до появи політично повноцінного європейського економічного лідера. Із того часу країна доклала значних фінансових і матеріальних зусиль аби вирівняти рівні економічних та соціальних стандартів між Західною і Східною Німеччиною. Об'єднання Німеччини надало додаткового імпульсу для розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього туризму.

Федеративна Республіка Німеччина розташована в центрі Європи і має вихід до Північного і Балтійського морів. Геотуристичне положення країни досить вигідне за рахунок центрального розміщення у межах Європи і близького розташування до головних районів зимового гірськолижного відпочинку й узбережжя теплого Середземного моря.

Загальна площа країни – 357 тис. км². Столиця – Берлін. До складу ФРН входять 16 федеративних земель, у тому числі три міста (Бремен, Гамбург і Берлін), які мають статус федеративної землі.

Основними елементами рельєфу країни є Північно-Німецька низовина на півночі, середньовисокі гори в центрі і Баварське плоскогір'я та Альпи на півдні. Природа подбала про ландшафтне різноманіття для Німеччини. На її території можна зустріти пейзажі на будь-який смак – від морських піщаних пляжів до гірських вершин і долин, що сприяє розвитку різних видів туризму.

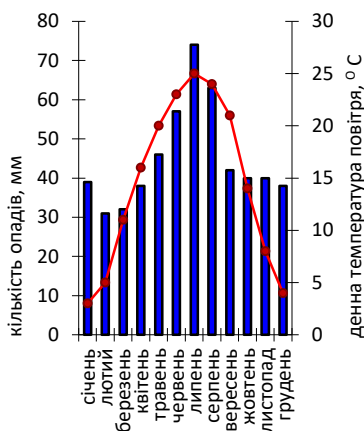

Рис. 2. 16. Кліматична діаграма Франкфурту-на-Майні

Головна річка країни – Рейн. Серед інших – Дунай на півдні й Одер на сході. Німеччина багата озерами. Найбільшим є Боденське, частково розташоване на території Австрії та Швейцарії. Чиста вода і м'який клімат приваблює на береги озера велику кількість туристів.

Клімат країни – помірний, морський і перехідний від морського до континентального. Пануюче західне перенесення повітряних мас із циклональною циркуляцією приносить тепло і вологу з Атлантичного океану. У гірських районах характерна висотна кліматична пояси́сть. Пересічна

температура січня на рівнинах заходу і сходу коливається від -1 до +3° С (рис. 2. 16), на північному сході – від -1 до -2° С, на Баварському плоскогір'ї – від -2 до -4° С, у верхніх частинах Середньонімецьких гір температура складає -4° С, в Альпах – -5° С і нижче. Середня температура липня на півночі та північному заході – +16-17° С, у долинах Рейну, його приток і Дунаю – +18-20°С, у верхніх частинах Середньонімецьких гір і Альп – +14° С і нижче.

Річна кількість опадів на рівнинах складає у середньому 600-700 мм, в окремих міжгірних улоговинах менше 500 мм, у горах – до 1 600-1 800 мм (у Гарці і Шварцвальді), місцями понад 2 000 мм у рік (в Альпах). Максимум опадів на північному заході випадає восени, мінімум – навесні, південніше виражені літній максимум і зимовий

мінімум опадів. Сніжний покрив на рівнинах мінливий, тримається близько 2 тижнів, у Середньонімецьких горах – місцями 4-5 місяців, в Альпах на висоті від 1 100 м і вище – 6 місяців, на вершинах є сніжники, що дозволяє розвивати гірськолижний туризм.

Загальна чисельність населення Німеччини становить 82,3 млн осіб, із них у містах мешкає 74 %.

Німці – подорожуюча нація. У середньому за рік громадяни країни здійснюють близько 80 млн закордонних туристичних поїздок. Поступово зростає популярність Німеччини і як країни-дестинації – європейці, американці, японці "відкривають" нову об'єднану Німеччину, її природні дива і багату культурну спадщину. У середині першого десятиріччя 2000-их років кількість міжнародних прибуттів до країни досягла 22 млн, що привело до "вливання" у національну фінансову систему € 23,5 млрд.

У питаннях розвитку внутрішнього туризму Німеччина донедавна орієнтувалася на соціальні програми. На місцевих курортах, здебільшого, відпочивали самі німці за рахунок оплачених підприємствами турів. Протягом останніх років ситуація кардинально змінилася і більшість підприємств відмовилася від подібної практики. Внутрішній туризм значно скоротився і постала проблема залучення закордонного споживача, який значно вибагливіший до комфорту. А це вимагає нових готелів і надання послуг відповідного рівня.

Готельний бізнес, як національний, так і міжнародний, оперативно відреагував на даний виклик. До існуючих 11 200 готелів, у Німеччині до 2012 року заплановане відкриття 410 нових на 66 тис. номерів. Більшість із них – новобудови, частина – реконструйовані заклади розміщення. Прагнення збільшити номерний фонд пояснюється ще і тим, що Німеччина перетворилася на головного європейського транзитного перевізника пасажирів, організатора міжнародних виставок, симпозіумів, фестивалів, спортивних змагань європейського і світового рівнів.

Німеччина здавна має розвинуте санаторно-курортне господарство. Перші відомості про користь підземних водних джерел, розташованих на території сучасної Німеччини, належать до античних часів. Слава ж про цілющі властивості мінеральних і термальних вод та ефективні лікувально-оздоровчі методики, які застосовували німецькі лікарі ще за часів Парацельса поширюється Європою з XVI-XVII ст. На той же час припадає і початок формування курортної мережі країни,

яка на сьогодні налічує близько 300 курортів. Баден-Баден, Вісбаден, Бад Кіссінген, Бад-Хомбург, Бад Ельстер – одні з перших і найбільш відомих нині курортних центрів країни, де туристи отримують послуги високої якості та різної функціональної спрямованості (табл. 2. 5).

Про велику кількість джерел термальних і мінеральних вод і на-працьовану століттями культуру їх використання говорять німецькі топоніми – у назвах багатьох поселень і місцевостей присутнє слово "bad", що в перекладі з німецької означає "купання", "баня", "курорт".

Таблиця 2. 5.

Курорти Німеччини

Курорт	Основні характеристики
Баден-Баден	Неофіційна "літня столиця Європи" – один із найбільш популярних бальнеотерапевтичних курортів світового рівня з високо розвинутою курортною медициною, комфортабельними готелями, сектором розваг, особливо відомим є казино; у сучасному вигляді розвивається з XVI ст.; природна основа розвитку – хлоридно-натрієві мінеральні, радонові і термальні води, м'який клімат; спеціалізація: захворювання системи травлення, верхніх дихальних шляхів, опорно-рухового апарату, порушення обміну речовин, ревматичні та гінекологічні захворювання, лікування хронічної втоми і стресів, захворювання нервової системи, лікування посттравматичних і постопераційних синдромів;
Бад-Рейхенхальм	Гірський кліматичний курорт у Баварії; природна основа розвитку – унікальний мікроклімат і природні соляні джерела; спеціалізація: дерматологічні захворювання, профілактика і лікування ревматичних захворювань, захворювання опорно-рухового апарату, верхніх дихальних шляхів, гінекологічні захворювання;
Вісбаден	Бальнеологічний курорт; природна основа розвитку – термальні води; спеціалізація: захворювання опорно-рухового апарату, алергічні реакції, хронічні запалення, хронічні ревматичні захворювання, реабілітація після травм і операцій;
Гарміш-Партенкірхен	Один із найбільших кліматичних гірськолижних курортів Баварії, розташований біля підніжжя Цугшпіце – найвищої гори Німеччини;
Оберстдорф	Гірськолижний курорт на південному заході Баварії;
Герольштейн	Бальнеологічний курорт; природна основа розвитку – мінеральні води; спеціалізація: захворювання системи травлення;
Бад Емс	Бальнеологічний курорт; природна основа розвитку – термальні і високомінералізовані води; спеціалізація: захворювання опорно-рухового апарату, алергічні реакції, хронічні запалення, захворювання верхніх дихальних шляхів, лікування і профілактика ревматичних захворювань;
Бінц	Один із найбільших популярних приморських курортів на острові

	Рюген у Балтійському морі;
Бад-Хомбург	Бальнеологічний курорт міжнародного значення з високо розвинутою курортною медициною, готелями, сектором розваг (казино, в якому свого часу програвав у рулетку великі суми Федір Достоєвський; свої власні переживання він поклав в основу написання роману "Игрок"); природна основа розвитку – мінеральні води;
Бад Кіссінген	Бальнеологічний міжнародний курорт у Баварії з високо розвинутою курортною медициною; природна основа розвитку – вуглекислі хлоридно-натрієві мінеральні води, м'який клімат; спеціалізація: захворювання органів травлення, верхніх дихальних шляхів, опорно-рухового апарату, порушення обміну речовин, гінекологічні захворювання;
Бад Ельстер	Бальнеогрязевий передгірський курорт; природна основа розвитку – вуглекислі мінеральні води, торфові грязі, унікальний мікроклімат; спеціалізація: захворювання серцево-судинної системи, нирок і сечовивідних шляхів, гінекологічні й андрологічні захворювання, порушення обміну речовин.

Німеччина не відстає від моди на поєднання оздоровлення з активним відпочинком. Тим паче, що для цього є природні передумови – поєднання гірських ландшафтів, м'якого клімату і лісових масивів. Країна володіє широкою мережею гірськолижних курортів, які задовольняють широкий спектр потреб як масового пересічного споживача, так і професійних гірськолижників. Гарміш-Партенкірхен, Оберсдорф, Берхтесгаден – далеко не повний перелік гірськолижних курортів, обладнаних за останнім словом техніки (рис. 2. 17).

Німеччина – країна музеїв із багатими колекціями різноманітних творів мистецтва і свідчень розвитку матеріальної та духовної культури всього світу.

На відміну від Франції, де музейним мега-центром є Париж, у Німеччині у багатьох великих містах і численних музеях експонуються рівнозначні за значенням колекції. Серед таких міст, насамперед, виділяються Мюнхен, Ганновер, Бонн, Франкфурт-на-Майні, Дрезден (табл. 2. 7). Разом із тим, Берлін, на рівні з Парижем і Лондоном, належить до найбільших музейних центрів Європи і світу. У німецькій столиці особливо виділяється "Музейний острів" – унікальний у своєму масштабі і наповненні історичний архітектурно-культурний простір, занесений до переліку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. На острові Шпрееінзель, що утворився на річці Шпрее, розмістилася низка музеїв, галерей, архітектурних пам'яток. Непідробний інтерес у туристів

Німецькі музеї одними із перших у світі почали освоювати Інтернет-

простір. Ці зусилля дозволяють сьогодні здійснювати віртуальні подорожі їхніми залами і знайомитися з шедеврами світового мистецтва, розміщеними в них, не вирушаючи в дорогу, що, зрозуміло, ніколи не замінить насолоди "живого" споглядання творів мистецтва.

Таблиця 2. 6.

Музеї Німеччини

Назва музею і місце його розташування	Коротка характеристика музею і його експозиції	Веб-сторінка музею в Інтернеті
Німецький історичний музей, Берлін	Один із найбільш відвідуваних музеїв Німеччини; експозиція включає більше 8 тис. експонатів, які охоплюють період від I ст. до н. е. до нашого часу	http://www.dhm.de/
Єгипетський музей, Бонн	Експозиція складається із близько 700 експонатів, які розповідають про історію Єгипту з IV тисячоліття до н. е. до III ст.	www.aegyptisches-museum.uni-bonn.de
Баварський національний музей, Мюнхен	Заснований у 1855 році; належить до найбільших художньо-історичних музеїв Європи; експозиція включає твори мистецтва різних епох і напрямків: від середньовіччя до нового часу, від класицизму до модерну	http://www.bayerisches-nationalmuseum.de
Національна галерея, Берлін	Один із найбільших музейних комплексів Європи, який складається із 6 структурних компонентів: Стара національна галерея і церква Фрідріхсвердер (мистецтво XIX ст.); музей Берггрюна "Пікассо і його час", Музей сучасності, Нова національна галерея (мистецтво XX ст.); Гамбурзький вокзал (мистецтво XXI ст.)	http://www.smb.spk-berlin.de
Галерея старих майстрів, Дрезден	Основа експозиції Дрезденської галереї – всесвітньовідома колекція майстрів живопису від епохи Відродження до бароко; зібрання формувалося з XVIII ст.	http://www.skd-dresden.de/de/museen/alte_meister.Html
Штедель, Франкфурт-на-Майні	Один із найбільших художніх музеїв Німеччини і Європи, який веде свою історію з 1815 року; колекція складається з 2,7 тис. картин, 600 скульптур, 100 тис. малюнків і охоплює період від XIV ст. до нашого часу	http://staedelmuseum.de/sm/
Нова пінаотека, Мюнхен	Один із найбільших музеїв світу, колекція якого присвячена мистецтву XIX ст.; веде свою історію з 1853 року; у новому	http://pinakothek.de/neue-pinakothek

	приміщенні функціонує з 1981 року	
Німецький музей іграшки, Зоннеберг	Заснований у 1901 році і охоплює історію створення іграшок з 5 тис. років; нараховує близько 100 тис. експонатів, із них 60 тис. – іграшки	http://spielzeugmuseum-sonneberg.de
Музей Людвіга, Кельн	Одне з найбільш значних світових зібрань сучасного мистецтва	http://museenkoeln.de/museum-ludwig
Музей Кестнера, Ганновер	Багате зібрання творів мистецтва, ремісничих виробів із часів Давнього Єгипту і до наших днів	http://hannover.de/museen/museen/kestner
Лінден-музей, Штутгарт	Один із найбільших етнографічних музеїв Європи	http://lindenmuseum.de

Німецька кухня сформована на основі протестантської етики. Її характерними ознаками є простота приготування ситних страв і невибагливість до їх зовнішнього оформлення. Переважають різноманітні м'ясні страви. У північних районах на узбережжі морів головна страва – риба.

Відбивні котлети, смажена ковбаса, відварена свиняча грудинка, кров'яна ковбаса з родзинками – далеко не повний перелік того, що запропонують туристу в Німеччині. Запивати ситний обід чи вечерю слід пивом. У цій країні його п'ють кругом і завжди. Популярність німецького пива настільки висока, що привела до формування окремого виду туристичних подорожей – пивних турів. Особливої популярності пивні тури набули до Баварії і Мюнхена – визнаної столиці пивоваріння. Найбільше "пивних туристів" приїздить під час "Октоберфесту" – щорічного пивного фестивалю, який проводиться у Мюнхені у вересні-жовтні.

Розташування Німеччини у центрі Європи, високий рівень соціально-економічного розвитку всього господарства, в тому числі і транспорту, зробили країну головним регулювальником транзитних пасажиропотоків. Повною мірою перевагами високоорганізованої транспортної системи користуються і туристи, як міжнародні, так і внутрішні. У їхньому розпорядженні у 2007 році був 331 аеропорт, із яких 14 могли приймати міжконтинентальні авіалайнери, 28 гелікоптерних станцій, 8 морських і річкових пасажирських терміналів у Бремени, Бремерхафені, Дуйсбурзі, Гамбурзі, Карлсруе, Любеку, Ростокі та Вільгельмсхафені.

Німеччина однією із перших у світі почала реанімувати залізничні пасажирські перевезення. Слідом за нею це зробили Франція, Італія й інші країни. На сьогодні туристи в Німеччині активно користуються системою "Інтерсіті-Експрес", яка дозволяє швидко дістатися всіх великих туристичних центрів. При цьому мандрівники можуть користуватися комбінованим залізничним квитком, що називається "євро-райлпас", який дає право на проїзд залізницями країн Західної Європи зі значними знижками.

Для тих, хто подорожує автомобілем, Німеччина пропонує майже 650 тис. км якісних доріг, прокладених до всіх найбільш віддалених куточків. Із загальної довжини автошляхів 12,4 тис. км – швидкісні магістралі.

У туристичній індустрії країни інтенсивно використовуються річкові артерії, особливо Рейн, ділянки якого включені до одного із найбільш популярних туристичних маршрутів "Романтичний Рейн".

Згідно численних опитувань Німеччина належить до найбільш привабливих для туристів країн. Так, наприклад, інтернет-ресурс "Lux Planet"¹, станом на середину 2011 року, відводить країні другу позицію. У цьому рейтингу привабливості Німеччина поступилася лише Швейцарії.

МОНАКО

Символи, сувеніри, знакові постаті: казино, Формула-1, Російський балет Дягілєва, поштові марки

У межах Лазурного берега на півдні Франції розташоване мальовниче Князівство Монако. Основа економіки князівства – туризм і торгово-фінансова діяльність (у Монако знаходиться правління близько 800 міжнародних компаній і 50 банків, що обумовлено сприятливим податковим режимом). Столиця князівства, місто Монте-Карло, відома своїми гральними будинками – казино. Однак тут також можна ознайомитися з рядом визначних пам'яток: Княжий Палац, Палацова площа, Океанографічний

¹ Lux Planet [Електронний ресурс] – режим доступу : www.luxplanet.com.ua

музей, Палац казино, Японський сад, собор Монако, Музей історії князів Монако, Морський музей.

Яскравою подією, що приваблює до князівства тисячі туристів є проведення Гран-прі Монако. Це – один з етапів Формули-1, чемпіонату світу з кільцевих перегонів на автомобілях із відкритими колесами, найбільш популярного, дорогого і високотехнологічного виду автоперегонів. Гран-прі Монако, що належить до найбільш престижних у Формулі-1 – єдиний етап, де перегони відбуваються на вулицях міста Монте-Карло, а не на спеціально збудованій трасі. Найбільшу кількість перемог на Гран-прі Монако здобув бразильський пілот команди МакЛарен Айртон Сенна. Шість разів він піднімався на вищу сходинку п'єдесталу. По п'ять перемог мають німець Міхаель Шумахер і британець Грем Хілл.

Та головним туристичним ресурсом князівства лишається тепле середземноморське узбережжя, вздовж якого збудовані численні фешенебельні готелі.

У Монако діє Міжнародна академія туризму – науково-дослідний і навчальний заклад, створений у 1951 р. під патронатом принца країни. Головна мета наукової діяльності – збір, вивчення слів, висловів, термінів, що використовуються в туризмі, встановлення їх точного значення, правильного використання і переклад на різні мови. Перше французьке видання туристичного словника, здійснене силами вчених Академії, вийшло друком у 1953 р. Пізніше з'явилися англо-, італо-, іспано- та німецькомовні словники. Академія проводить щорічні конкурси на кращі праці, присвячені туристичній термінології.

ФРАНЦІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Сена, Альпи, Монблан, Лазурний берег, замки Луари, Ейфелева вежа, Нотр Дам де Парі, Єлисейські поля, Монмартр, Лувр, Бастилія, Пон-дю-Гар, масонство, французький легіон, французький поцілунок, мушкетер, шансон, паркур, Версаль, Сакре-Кьор, Лурд, Канни, Віші, Куршавель, Грас, ЄвроДіснейленд, сир камамбер, майонез, коньяк, шампанські вина, божоле, пастіс, галльський півень, гобелен, мода, парфуми, кадрили, "Конкорд", "Рено", "Алкатель", нейлон, Жанна Д'Арк, Мішель Нострадамус, Воль-

тер, Наполеон Бонапарт, Шарль Перро, Мольєр, Александр Дюма, Віктор Гюго, Гі де Мопассан, Едгар Дега, Клод Моне, Огюст Роден, Огюст Ренуар, Еміль Золя, Оноре де Бальзак, Стендаль, Гюстав Флобер, Жорж Санд, Поль Верлен, Шарль Бодлер, маркіз де Сад, Марсель Пруст, Мішель Монтень, Луї Пастер, Жан Жак Елізе Реклю, Рене Декарт, Блез Паскаль, брати Люм'єр, Шарль де Голль, Жак-Ів Кусто, Гектор Берліоз, Клод Дебюссі, Сара Бернар, Едіт Піаф, Шарль Азнавур, Патрісія Каас, Джо Дассен, Мілен Фармер, Жан-Поль Бельмондо, П'єр Рішар, Жерар Депард'є, Жан Рено, Ален Делон, Коко Шанель, Мішель Платіні

ранцузька Республіка – одна із провідних туристичних країн світу. Географічне і геотуристичне положення країни надзвичайно вигідне. Франція займає західну частину континентальної Європи та островів Корсика, володіє надзвичайною природною різноманітністю, багатою культурною спадщиною, давніми традиціями гостинності і знаходиться фактично у центрі одного з найбільших світових туристичних ринків – європейського. Францію із повним на те правом можна називати середземноморською, атлантичною, альпійською та піренейською країною.

Країна ділиться на департаменти, метропольські регіони, округи, кантони і комуни. Існує також поділ на 37 історичних провінцій. Окрім того, країна володіє чотирма заморськими департаментами (Гваделупа, Французька Гвіана, острови Реюньон і Мартініка), які за статусом прирівняні до регіонів і чотирма заморськими територіями з особливим статусом (острови Уолліс і Футуна, Нова Каледонія, Французька Полінезія і Французькі південно-антарктичні території). До складу Франції входять ще дві залежні території – острови Майотта та Сен-П'єр і Мікелон. Наявність заморських територій, розташованих у різних широтах, поблизу неоднакових споживчих ринків – один із сприятливих чинників розвитку туристичної індустрії Франції, який дозволяє диверсифікувати туристичний продукт і специфічна риса геотуристичного положення країни.

Загальна площа країни – 643,4 тис. км², без заморських володінь – 547 тис. км². Особливості історичного розвитку зробили Францію "країною з провінцією" – роль столиці в політичному, соціально-

економічному, культурному і туристичному житті є надзвичайно великою і гіпертрофованою. Для ліквідації таких диспропорцій у Франції активно проводиться регіональна політика, спрямована на вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку. Одним із інструментів такої політики виступає туризм.

Клімат континентальної Франції переважно помірний, що забезпечує м'яку температуру повітря протягом всього року. Територія країни ділиться на чотири кліматичні зони:

- м'який і вологий океанічний клімат із прохолодним літом і теплою зимою західніше лінії Байонна – Лілль;
- гірський клімат із суворою зимою і жарким літом в Ельзасі, Лотарингії, вздовж долини Рони і в гірських масивах (Альпи, Піреней, Центральний масив);
- помірно-континентальний клімат на півночі, в паризькому і центральному регіоні, де прохолодна зима і тепле літо;
- південь країни належить до середземноморської кліматичної зони з теплою зимою і спекотним літом, що унаочнює кліматична діаграма Ніцци – курорту світового значення на узбережжі Середземного моря (рис. 2. 18).

Погода на території материкової Франції досить передбачувана – у ній не відбувається різких змін, практично відсутня надмірна спека чи надто низькі температури. Літом погода посушлива, але цей ефект пом'якшують західні вітри, які приносять відчуття свіжості. Зимову погоду відносно тепла, сніг іде не часто.

Пляжно-купальний сезон на популярних приморських курортах північно-західного узбережжя Франції триває з червня до вересня, середземноморського узбережжя із травня до листопада (рис. 2. 19).

Погодно-кліматичні характеристики заморських володінь дещо інші. Французька Гвіана: клімат тропічний, вологий із невеликими сезонними температурними коливаннями; Острови Гваделупа і Мартініка: клімат субтропічний помірний із перемінно-високою вологістю; дощовий сезон із

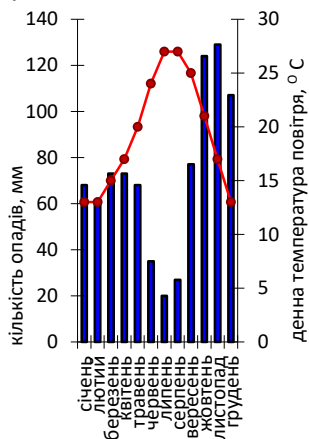

Рис. 2. 18. Кліматична діаграма Ніцци

червня до жовтня; можливі руйнівні циклони (урагани); Реюньон: клімат тропічний із помірним температурним режимом під час сухого сезону з травня до листопада і спекотним дощовим періодом із листопада до квітня.

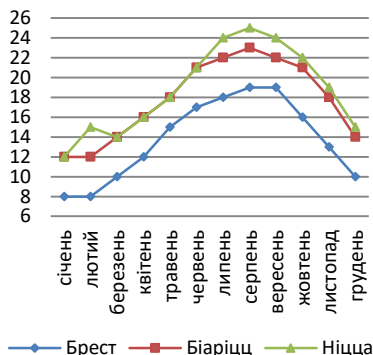

Рис. 2. 19. Пересічна температура прибережних вод у районі окремих міст Франції

Рельєф материкової Франції переважно рівнинний із м'якою горбистою місцевістю на півночі і заході. У центрі і на сході – середньовисотні гори. На південному заході знаходяться Піренеї, на південному сході – Альпи із найвищою вершиною Франції та Західної Європи – г. Монблан висотою 4 807 м.

У рельєфі Французької Гвіани домінують прибережні рівнини, які переходять у горбисту місцевість і невисокі гори. Більшість островів у

складі Гваделупи мають вулканічне походження і складний пересічений рельєф. Мартініка – гористий острів із порізаною береговою лінією. На Реюньоні також переважають гірські ландшафти, а вздовж океанічного узбережжя тягнеться родюча низовина.

Клімат і рельєф Франції сприяють розвитку різноманітних видів туризму. Тепле морське узбережжя та гірські ландшафти – природна основа, на якій сформувалася туристична індустрія країни.

На початку 2010 року загальна кількість населення Франції становила 64 млн осіб, із них 62,2 млн – мешканці метрополії. Питома вага міського населення складає 77 %. Середня очікувана тривалість життя – одна з найвищих у світі – 81 рік.

"Різноманітна" – ключове слово для характеристики Франції туристичної і підтвердженням цьому є розмаїття природних і культурних ландшафтів, традицій і діалектів, багатство культурної спадщини – 40 тис. культурних пам'яток (із них більше 30 об'єктів занесені до Світової спадщини ЮНЕСКО), у тому числі – 10 тис. замків, абатств і садів, 6 тис. музеїв, де зберігаються найкращі твори мистецтва, історичні пам'ятники видатним діячам Франції, які охороняють традиції і спокій минувшини, пізнавальні маршрути і тематичні парки, де використовуються сучасні мультимедійні системи.

Природна і культурна різноманітність та привабливість Франції підтверджується незмінним інтересом туристів – країна утримує європейське і світове лідерство за обсягом міжнародних прибуттів до країни. Загальна кількість візитерів, досягнувши рекордного значення у 2000 р., протягом останніх років лишається практично незмінною на рівні 75-77 млн, що складає 17 % від загальноєвропейського і майже 10 % від загальносвітового обсягу міжнародних прибуттів. Обслуговування туристів принесло країні у 2005 році € 35 млрд. Це – другий показник у Європі і третій у світі. На першому місці в Європі – Іспанія, яка за надання послуг туристам отримала € 38,5 млрд, на першому місці у світі – США, які заробили на туризмі майже стільки ж, скільки Франція та Іспанія разом узяті.

Туристам пропонуються різноманітні види активного відпочинку, які ґрунтуються на використанні якісних і різноманітних туристичних ресурсів, традицій, культурних цінностей і соціальних пріоритетів. Найбільш популярним є пляжно-купальний відпочинок на Середземномор'ї й Атлантичному узбережжі та гірський туризм в Альпах і Піренеях. Традиційним для країни є оздоровчо-лікувальний туризм із використанням мінеральних вод і клімато-терапевтичних властивостей гірських і приморських ландшафтів. Велику кількість поціновувачів знаходить пізнавальний туризм на основі культурної спадщини та природних національних парків. Незмінним успіхом користується гастрономічний туризм, який зародився у Франції і розвивається сьогодні, зберігаючи і використовуючи традиції виноробства та національної кухні. Не останнє місце у системі туристичних цінностей займають походи магазинами у країні, яка давно здобула й утримує звання "законодавиця моди", при цьому більшість магазинів Франції працюють за системою такс-фрі¹, що дозволяє шоп-туристу заощаджувати досить значні суми. Франція однією з перших почала розвивати сільський туризм і європейські туристи із здивуванням зрозуміли, що спокій французьких виноградників є найкращим відпочинком. На іншому полюсі – розважальний туризм, який опирається на технології і пропонує феєричні шоу, яскраве життя, повне азарту і пригод.

¹*Такс-фрі* – система часткового повернення податку на додану вартість у ряді країн при купівлі і вивезенні товару іноземцями. Зазвичай, застосовується у великих магазинах при придбанні товарів більше обумовленої суми. Гроші, при наявності чеку, що підтверджує покупку, можуть повертатися при перетині кордону або в країні постійного проживання.

Французька туристична індустрія сповна враховує потреби й інших категорій споживачів: туризм "третього" віку і "сірий" туризм спрямовані на адаптацію літніх людей і туристів із обмеженими можливостями до світу відпочинку і подорожей. Своїх споживачів знаходить освітній і спортивний любительський туризм. Масовими і звичними є паломництво, участь у фестивалях, конференціях та багато інших видів "лінивої" рекреації чи активного пізнання культурного і природного середовища Франції.

Територія всієї країни, кожен округ і кантон вміло розрекламовані й освоєні туристами. Та найбільш популярними туристичними центрами стали Париж, "візитівками" якого є Нотр-Дам-де-Парі, Ейфелева вежа, Лувр, Монмартр, Єлисейські поля, центр мистецтв Жоржа Помпиду, "Блошиний ринок" в Сент-Уені, які очолюють "топ-20" найбільш відвідуваних туристичних об'єктів Франції, а також Версаль, Реймс, замки у долині Луари, тематичний парк ЄвроДіснейленд, національний парк Сен-Клу, які щороку відвідують мільйони туристів (рис. 2. 20).

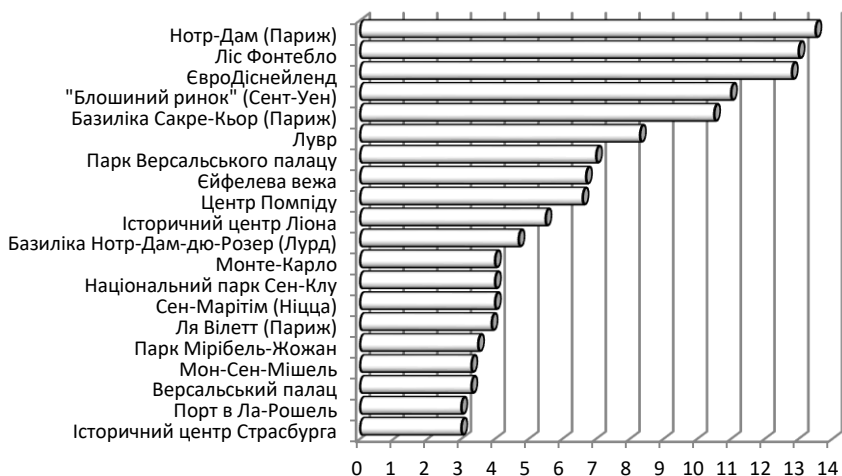

Рис. 2. 20. Найбільш відвідувані туристами місця Франції, 2006, млн осіб

Лазурний берег (Французька Рив'єра) на південному сході Франції на кордоні з Італією відомий престижними курортами: Канни, Грасс, Ніцца, Вільфранш, Больє, Менгоні, Антіб (рис. 2. 21). Французька Рив'єра – місце проведення фестивалів і карнавалів. Лазурний берег володіє всім необхідним для організації повноцінного відпочинку: розви-

нена мережа автострад, автомобільних і залізних доріг пов'язує його із усіма найбільшими містами Франції та Європи; міжнародний аеропорт у Ніцці обслуговує до 7 млн пасажирів на рік; готельне господарство складається в основному із готелів класу люкс.

Рис. 2. 21. Туристичні центри Франції

Аквітанія та Південні Піреней (південний захід Франції) із центром виноградарства в місті Бордо відомі поєднанням соснових лісів і пляжів з дрібним піском, які закінчуються на півдні престижним аристократичним курортом Біарріц.

На території Бретані і Нормандії (захід Франції) вражають уяву круті океанічні береги з рожевими та бузковими скелями і піщаними пляжами.

Нормандія – батьківщина імпресіонізму та великих письменників – Клода Моне, Гі де Мопассана та ін. Це земля, на якій збереглося безліч фортець, замків, абатств. Тут знаходиться багато пам'яток роман-

ської та готичної архітектури. У всьому світі відомі абатство Сан-Мішель, засноване в VII ст., розташоване на острові, а також собор в місті Руані, мальовничий Онфлер – місто художників і поетів, середньовічне місто Сен-Мало.

До природних явищ Бретані, які викликають незмінну цікавість туристів, належать потужні припливи і відпливи. Їх називають "диханням" Атлантичної Європи. Кожні шість годин морський пейзаж, а разом з ним і берегова зона змінюється до невпізнанності.

Бургундія і Шампань-Ардени – регіон, який історично зарекомендував себе як центр французького виноробства.

Землі на Луарі і Пуату-Шаранта відомі м'якістю клімату, прекрасними краєвидами річкових долин і округлих пагорбів уздовж Луари і традиційною кухнею (паштети, дари моря, жаб'ячі лапки). Пуату-Шаранта вважається батьківщиною коньяку і багата великою кількістю пам'яток римської епохи.

Лотарингія на північному-заході Франції межує із Німеччиною. Центри цього старопромислового району – Мец і Нансі, наразі мають перш за все туристичну привабливість. Їх архітектурні пам'ятки внесені до списку Світової спадщини, створеного під егідою ЮНЕСКО.

Землі Провансу, Корсики і Лангедоку на південному сході Франції повні свідчень багатого культурного минулого: римські арени і терми, триумфальні арки, акведуки. Центр цього району – найбільший порт Франції – Марсель. Знаними туристичними центрами є також Перпеньян і Монпельє. Розташований на узбережжі Середземного моря регіон Лангедок-Руссільйон простягається від кордону з Іспанією до дельти Рони. Дикі пляжі чергуються з дикими лагунами, які стали притулком для пташиних колоній, у тому числі для рожевих фламінго. Острів Корсика, де народився Наполеон, відомий надзвичайною мальовничістю, пляжами і цитрусовими садами.

Район Рона-Альпи, Овернь, Лімузен в центрі Франції – осередки зимового відпочинку, перш за все гірськолижного (Альбервіль, Гренобль).

Місто Страсбург у регіоні Ельзас часто називають столицею Європи, тому що тут засідає парламент ЄС.

У міжнародному туристичному поділі праці Франція спеціалізується на гірськолижному туризмі. Країна є лідером за кількістю гірськолижних курортів – їх понад 400. Саме у французьких Альпах можливі най-

більш високогірні катання в Європі – до 3 900 м. Тут, у Шамоні, знаходиться найбільший за протяжністю лижний схил у світі довжиною 22 км. Шамоні вважається найстарішим (заснований у 1893 р.) і найбільш відомим гірськолижним курортом французьких Альп. Користуються популярністю й інші гірськолижні курорти Франції: Межев, Морзін, Куршавель, Мерибель та ін.

Незмінне захоплення у відвідувачів Франції викликають шедеври світової культурної спадщини у багатьох містах країни: пам'ятки епохи римлян в Арлі та Пон-дю-Гарі, палац і парк у Фонтенбло, фортифікаційні споруди у Каркасоні і Безансоні, історичні центри Ліону, Авіньйону, Страсбургу й інших центрів.

Туристичні центри і регіони Франції настільки популярні, що стали класичним уособленням певних напрямків і видів відпочинку. Французька Рив'єра або Блакитний берег дала назву всім подібним місцевостям в інших країнах і частинах світу, де поєднується тепле море і зручний пляж. Ніцца – місто королів, яке вважається світовим центром фешенебельних готелів і престижного пляжно-купального відпочинку, Гренобль – визнаний центр гірськолижного відпочинку, Лурд – один із найбільш відомих у Європі центрів релігійного туризму з унікальним комплексом підземних церков. Канни давно стали європейською "столицею" кіно, а Грас – "столицею" французьких ароматів. Назви провінції Шампань і міст Коньяк та Бордо говорять самі за себе і лише одним цим притягують сотні тисяч туристів.

У країні сформувалася потужна туристична індустрія. Сектор розміщення представлений численними готелями, об'єднаними у мережі, більшість із них – інтернаціональні готельні ланцюги. Серед зручних готельних мереж із практично повсюдним розміщенням

Французькі Альпи – найбільша у світі область для гірськолижного відпочинку, це справжня держава в державі, де прокладено більше 4 000 гірськолижних трас і працює більше 2 500 підйомників. На більшості гірськолижних центрів у Франції підйомники з'єднані у єдину мережу, яка об'єднує від 100 до 200 підйомників, що дозволяє спускатися різними трасами та використовувати всю систему підйомників центру або кількох туристичних центрів, не звертаючись за допомогою до інших видів транспорту.

"Три долини" – чи не найбільш привабливий гірськолижний район Французьких Альп, який об'єднує 5 гірськолижних центрів: Куршевель, Мерибель, Валь Торанс, Ле Менюїр і Ла Танья. Район має величезну мережу підготованих гірськолижних трас різних ступенів складності – 120 км широкіх і плавних "бульварів" для початківців, 210 км трас середньої складності, 180 км технічно цікавих трас для хороших лижників, і 90 км трас підвищеної складності, яка включає найбільш складну в Європі трасу "Bouquetin".

територією країни і високою якістю обслуговування виділяються: "Формула 1", "Новотель", "Ібіс", "Мотель 6", "Студіо 6", "В+В Готель", "Меркурі".

Сектор розваг туристичної індустрії Франції пропонує якісний відпочинок, що базується на потужній матеріально-технічній базі і високим технологіям. Провідним компонентом сектору розваг є тематичні парки. Технологія їх створення і використання базується як на національних традиціях, так і на міжнародних підходах.

Найбільш популярним тематичним парком Франції став ЄвроДиснейленд – 12,5-13 млн туристів щороку відвідують його численні атракціони. Парк розташований за 32 км від Парижу. Він – точна копія американського Диснейленду і був відкритий у 1992 р. Парк займає площу близько 2 тис. га. ЄвроДиснейленд – величезний туристичний комплекс, який складається із парку розваг, парку студії Уолта Диснея, семи готелів, розважального центру, полів для гольфу, тенісних кортів, дитячої футбольної школи, численних магазинів, ресторанів, барів і дискотек.

В околицях Парижу діє літній парк атракціонів "Астерікс", де можна здійснити захоплюючу подорож у часі від Давньої Галлії до наших днів, поєднавши пізнання історії з відпочинком і розвагами. На вуличках давнього галльського села, де панує сміх, виступають клоуни, факіри, акробати, гостей обов'язково зустрінуть герої популярного мультіплікаційного серіалу і кількох художніх фільмів галли Астерікс і Обелікс та познайомлять із побутом своїх односельців. Антична Греція вразить "Громом Зевса" – "американськими гірками", де швидкість досягає 80 км/год. і "Театром Посейдона", в якому головні ролі виконують дельфіни і морські котики. Римська Імперія запропонує "Каруселі Цезаря" й обід у римській таверні. На площі середньовічного Парижа демонструватимуть свої вміння трубадури, архітектори, складуви, ковалі, гончарі, різьбярі. У XVII ст. неодмінно відбудеться зустріч із Д'Артаньяном і його друзями-мушкетерами. Нова епоха – Франція XIX ст. запросить до світу Дега, Мопассана, Оффенбаха.

Парк Пюї дю Фу в Західній Луарі знайомить із історією Франції. На величезній площі збудовані поселення, де живуть і працюють люди як у минулі часи, розбиті розарії епохи Ренесансу, унікальні сади і парки. Тут влаштовуються спектаклі, що ілюструють історію країни від давньої Галлії: перегони на колісницях, римські паради, бої гладіаторів. Вод-

ний театр милує погляд балетом із тисяч кольорових струменів води, керованих комп'ютером. Але найбільш грандіозним видовищем, в якому беруть участь майже 3 тис. акторів, є "Кіносценія" – спектакль про історію французької сім'ї протягом 700 років. Це видовище, події якого розгортаються на "сцені" площею 18 га, відоме усій Європі. Із часу прем'єри виставу побачило 6 млн глядачів.

На окрему увагу заслуговують музеї Франції, які є практично в кожній комуні і пропонують увазі відвідувачів цікаві й унікальні колекції. Але найбільшим музейним центром не лише країни, а і світу є Париж. Один лише перелік музеїв і художніх галерей, яких у столиці Франції налічується більше 350, викличе непереборне бажання відвідати країну та її столицю (табл. 2. 7).

Франція має давні традиції лікувально-оздоровчого туризму. Природною основою для його розвитку є багаті бальнеологічні ресурси й унікальний мікроклімат лісових масивів, гірських районів і морських узбереж. Частина курортних центрів розвивається із XVII-XVIII століть, а лікувальні властивості мінеральних вод, морського повітря і води використовуються з античних часів. Найбільш відомими бальнеологічними і клімато-терапевтичними курортами Франції є Віші, Ніцца, Біарріц та багато інших у різних районах країни (табл. 2. 8).

Таблиця 2. 7

Музеї Франції

Місто	Музей. Коротка характеристика
Париж	Лувр. Веде свою історію із XIII ст. Музей – із 1793 року. За кількістю експонатів, їх якістю і різноманітням займає перше місце в світі. Каталоги музею нараховують близько 400 тис. експонатів, розділених на кілька історико-географічних напрямків: Давній Єгипет, Антична Греція, Римська Імперія, Давній Схід, Середні віки, Новий час, які, у свою чергу, діляться на живопис, скульптуру, прикладне мистецтво тощо. Лувр значно збагатив свою колекцію за часів Наполеона I, який вимагав від підкорених народів своєрідну данину у вигляді творів мистецтва; Музей д'Орсе. Розташований у приміщенні колишнього залізничного вокзалу, збудованого до Всесвітньої виставки у 1900 році. Основа експозиції – твори мистецтва, створені за період 1848-1914 роки; Музей Родена. Розташований у будинку, де жив скульптор. Роден отримав будинок від держави в обмін на свої твори. Експозиція нараховує більше 500 робіт; Центр Помпиду (Бобурґ). Музейно-виставковий комплекс площею 100 тис. м ² , відкритий у 1977 році. Експонується більше 4 тис. творів мистецтва: картини, графіка, скульптура, меблі. Постійна експозиція займає два поверхи, один із яких присвячено роботам, створеним між 1905 і 1960

	роками, інший містить сучасні твори. На інших поверхах – тимчасові виставки, бібліотека, кінотеатр, театральна студія, дитячий центр, заклади харчування; Музей Оранжевої . Величезна колекція творів імпресіоністів і сучасних художників; Центр Ла Віллет . У центрі демонструються великі науково-технічні досягнення нашого часу. До послуг відвідувачів – медiateка, планетарій, дитячий центр; Музей музики ; Музей декоративного мистецтва ; Музей східного мистецтва ; Музей реклами ; Музей сучасного мистецтва Парижа ; Музей куріння в Парижі ; Музей Коньяк-Же ; Музей швидкої допомоги ; Музей моди і текстилю ; Музей Делакруа ; Музей армії ; Музей Пікассо ; Музей Клюні ; Музей мистецтва країн Африки й Океанії ; Музей Моро ; Музей Далі ; Музей Жакмар-Андре ;
Реймс	Музей Сен-Ремі . Розміщений у будівлі колишнього бенедиктинського монастиря і відомий колекцією зброї, килимів та археологічних артефактів; Музей мистецтв . Основа експозиції – колекція полотен майстрів XV-XVI ст., роботи імпресіоністів і сучасних художників;
Версаль	Версальський палац і Тріанон . Резиденція французьких королів;
Ніцца	Музей східного мистецтва , який складається з часткових галерей, присвячених окремим країнам: Індії, Китаю, Камбоджі та Японії; Музей Маттіса розміщений у віллі XVII ст. Основою музейної колекції є роботи, подаровані Маттісом місту у 1953 р.; Музей Шагала відкритий у 1972 р. Основа його експозиції – авторські полотна, малюнки, мозаїки, скульптура;
Біаріцц	Музей моря ; Музей шоколаду ; Музей східного мистецтва ;
Кольмар	Музей Унтерлінден . Розташований у колишньому домініканському монастирі XII ст. Основа колекції – твори сакрального мистецтва від Середніх віків до епохи Відродження;
Домремі	Будинок Жанни Д'Арк ;
Руан	Морський, річковий і портовий музей Руану ;
Нансі	Музей-акваріум ;
Тулуза	Музей Бембер . Основа колекції – зібрання полотен майстрів епохи Відродження і школи французького модернізму; Музей старої Тулузи , Музей графічного мистецтва , Музей живопису і скульптури , Музей сучасного мистецтва ;
Комп'єнь	Комп'єньський палац . На території парково-палацового комплексу діє Музей Другої імперії та Музей засобів пересування;
Шенонсо	Замок Шенонсо (Замок Дам) . Один із найбільш відвідуваних замків Франції, який входить до так званих замків Луари. Замок перебуває у приватній власності, відкритий для відвідування, включений до переліку об'єктів світової культурної спадщини під егідою ЮНЕСКО;
Фонтевро-л'Абеї	Абатство Фонтевро . Місце поховання Генріха II Плантагенета і Ричарда Левове Серце.

До брендових туристичних регіонів країни належить Срібний берег – частина французького узбережжя Біскайської затоки з піщаними

пляжами від естуарію Жиронди до гирла Адуру. Узбережжя вкрите сосновими лісами – саме тут знаходиться найбільший рукотворний лісовий масив Європи Ланди. Поєднання йодованого морського і лісового, насиченого ефірними оліями, повітря створює лікувальний ефект. Це перетворило Срібний берег на популярний регіон розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Свою історію він веде з першої половини XIX ст., коли на узбережжі Аркашонської затоки було відкрито перший спа-курорт. Він спеціалізувався на лікуванні верхніх дихальних шляхів і туберкульозу, а перебування на курорті сприяло загальному оздоровленню та зміцненню імунної системи. Популярність курорту зросла ще більше після відкриття термальних джерел, вода з яких почала використовуватися для лікувально-оздоровчих процедур.

Таблиця 2. 8

Курорти Франції

Курорт	Основні характеристики
Віші	Один із найдавніших і найбільш престижних світових бальнеотерапевтичних курортів із високорозвинутою курортною медициною, комфортабельними готелями, сектором розваг; розвивається з XVII ст.; природна основа розвитку – гідрокарбонатно-натрієві мінеральні і термальні води; спеціалізація: захворювання системи травлення (гастрит, гепатит, виразка шлунку, коліти), порушення обміну речовин (захворювання підшлункової залози, подагра), захворювання опорно-рухового апарату (артроз, ускладнення після травм, остеопороз), лікування хронічної втоми і стресів;
Ла Боль	Морський курорт у Бретані; природна основа розвитку – унікальний мікроклімат, який формується завдяки поєднанню морського повітря, насиченого іонами солей, випарів із соляних озер і лісового повітря, насиченого фітонцидами; спеціалізація: функціональний розлад нервової системи, захворювання опорно-рухового апарату, порушення обміну речовин; для оздоровлення і лікування застосовується таласотерапія;
Порт Круесті	Кліматичний приморський курорт; спеціалізація: функціональний розлад нервової системи, захворювання опорно-рухового апарату, порушення обміну речовин, відновлення після родів; природна основа розвитку – унікальний мікроклімат; для оздоровлення і лікування застосовується таласотерапія, дієтотерапія, водна гімнастика;
Евіан-ле-Бен	Бальнеотерапевтичний кліматичний низькогірний курорт на березі Жевського озера; природна основа розвитку: слабо мінералізовані гідрокарбонатно-натрієві лужні води і м'який клімат; спеціалізація: захворювання нирок і сечовивідних шляхів, захворювання серцево-судинної системи, порушення обміну речовин, захворювання органів травлення;
Екс-ле-Бен	Бальнеотерапевтичний кліматичний передгірський курорт на березі озера Бурже; природна основа розвитку: термальні гідрокарбонатно-кальцієві і

	натрієво-магнієві мінеральні води, особливий мікроклімат; спеціалізація: ЛОР-захворювання, хронічні захворювання ротової порожнини, захворювання органів дихання, функціональний розлад нервової системи, захворювання опорно-рухового апарату;
Біаріцц	Бальнеологічний приморський кліматичний курорт на узбережжі Біскайської затоки; природна основа розвитку – морський мікроклімат і хлоридно-натрієва мінеральна вода; спеціалізація: загальне оздоровлення організму, лікування функціональних розладів нервової системи; особливо рекомендується людям з надлишковою вагою;
Портіччо	Кліматичний приморський курорт на Корсиці;
Ніцца	Один із найбільш відомих і популярних приморських курортів на Середземноморському узбережжі;
Шамоні	Гірськолижний курорт із 200-літньою історією, розташований біля підніжжя Монблану;
Сен-Тропе	Кліматичний приморський курорт на Середземноморському узбережжі; також відомий пісennими фестивалями;
Антіб	Кліматичний приморський курорт на Середземноморському узбережжі;
Довіль	Кліматичний приморський курорт на узбережжі Ла-Маншу; природна основа розвитку – морський мікроклімат, спеціалізація: лікування захворювань нервової системи;
Кіберон	Кліматичний приморський курорт на узбережжі Бретані; природна основа розвитку – морський мікроклімат, спеціалізація: захворювання нервової системи, опорно-рухового апарату, порушення обміну речовин;
Роскоф	Кліматичний приморський курорт на узбережжі Бретані; природна основа розвитку – морський мікроклімат, спеціалізація: захворювання опорно-рухового апарату;
Енген-ле-Бен	Бальнеотерапевтичний рівнинний курорт; природна основа розвитку – хлориді сульфатно-кальцієві мінеральні води, лісовий мікроклімат; спеціалізація: захворювання органів дихання, опорно-рухового апарату, запалення ротової порожнини.

Піщані пляжі Срібного берега не захищені від океанічних хвиль. Тому цю частину узбережжя уподобали і прихильники активного відпочинку на воді – яхтсмени, серфери, віндсерфери. Головними організаційними центрами Срібного берега є курорти Аркашон, Мімізан і Англет, де створені всі умови для сучасного відпочинку, розваг, оздоровлення і лікування.

Франція – визнаний центр виноробства та гастрономії, що перетворило національну кухню на туристичну принаду і потужний ресурс розвитку туристичної індустрії. Практично всі департаменти країни мають власну специфіку у виробництві вин, соусів і різного роду делікатесів. Тому популярними стали гастрономічні тури, один із яких отримав назву "Винні дороги Франції". Вони часто поєднуються з аг-

рарним туризмом, який зародився у Франції і завойовує все більшу популярність у Європі.

Серед гурманів всього світу французька кухня вважається найбільш вишуканою. Традиційними першими стравами є прозорі бульйони або супи-пюре з цибулею і картоплею, цибульний суп, заправлений сиром, рибний суп "буйабес", для приготування якого потрібна лише свіжо виловлена риба. Серед різноманіття других страв найбільш "французькими" вважаються тушковане м'ясо з овочами – пот-о-фе і тріска по-селянськи з червоним і жовтим перцем та кабачком під маринадом. Невід'ємна частина французької кухні – салати із овочів. У всіх ресторанах пропонуються омлети і сирні суфле з різним начинням – гриби, шинка, зелень, а також кіш-лорен – пиріг із сиром і шинкою. "Екзотичними" для іноземних туристів і повсякденними для французів є виноградні слимаки із зеленню і прянощами, устриці белон, маренн, аркашон. Перед десертом неодмінно подається сир, адже у Франції виробляють близько 500 його сортів. На десерт – французький яблучний пиріг і морозиво.

Французьку кухню вирізняє неймовірна багатоманітність соусів і, звичайно ж, вино. Червоне вино виробляють на околицях Бордо, в Бургундії, Лангедоці, біле – в Провансі, у долині Рони і Луари. Вино не лише п'ють, а і додають до страв у процесі приготування. Із неалкогольних напоїв найбільшою популярністю користується кава.

ШВЕЙЦАРІЯ

***Символи, сувеніри, знакові постаті:** Альпи, гора Маттерхорн, Женевське озеро, Рейхенбахський водоспад, сенбернар, годинник, сир, шоколад, вино, швейцарський ніж, велосипед, лижі, альпійський дзвіночок, гірський кришталь, альпінізм, Шильонський замок, "Нестле", банківська система, нейтралітет, Парацельс, Ріхард Авенаріус, Йоган Бернуллі, Фрідріх Дюрренматт, Йоган Песталоцці, Фердінанд Соссюр*

Швейцарія – типова альпійська країна. Площа держави складає 41,3 тис. км², населення – 7,5 млн осіб, столиця – Берн. Космополітична, офіційно чотиримовна Швейцарська Конфедерація розташована фактично у центрі Євро-

пи між Францією, Німеччиною, Австрією, Ліхтенштейном та Італією, що й обумовило формування особливого культурного середовища. Північ Швейцарії з організаційним центром у Цюріху культурно тяжіє до Німеччини, південь із центром у Лугано – до Італії, захід із центром у Женеві – до Франції.

Швейцарці говорять, що у їхній країні Арктика мирно уживається з субтропіками. Таке "сусідство" створила висотна поясність Альп: екосистеми із домінуванням пальм і мімоз змінюються широколистяними, потім хвойними лісами, далі – альпійськими луками і льодовиками. Країна багата озерами, лісами і належить до екологічно благополучних. Ці природні ресурси й особливості інтенсивно використовуються в індустрії туризму.

Швейцарія знаменита гірськолижними, кліматичними, бальнеологічними і фітотерапевтичними курортами (Бад-Рагац, Бад-Пфаферс, Ароза, Верб'є, Церматг, Грінденвальд, Давос, Кран-Монтана, Санкт-Моріц, Івердон-ле-Бан), відпочинком на мальовничих озерах (Боденське, Женевське, Цюріхське, Фірвальдштетське), захоплюючими туристичними залізничними маршрутами, прокладеними в Альпах: "Льодовиковий експрес" (Церматг – Давос – Санкт-Моріц), "Золотий перевал" (Цюріх – Люцерн – Монтре – Женева), "Пальмовий експрес" (Санкт-Моріц – Лугано).

Для Швейцарії характерне багатство і різноманіття суспільних і подієвих туристичних ресурсів. У країні безліч цікавих для туристів міст і містечок із середньовічною архітектурою і неповторним колоритом: Цюріх, Берн, Люцерн, Лозанна, Базель та ін. (табл. 2. 9).

Швейцарія – світовий осередок ділового туризму. "Країна-сейф", так образно називають Швейцарію, здавна відома надійністю своєї банківсько-фінансової систем, а Цюріх належить до найбільших фінансових центрів світу. У країні діє близько 4 тис. різноманітних фінансових інститутів, у тому числі штаб-квартири або філії великих міжнародних банків.

Реальний нейтралітет, висока безпека та авторитет Швейцарії на міжнародній арені стали головними спонукальними чинниками для розміщення офісів численних міжурядових та громадських організацій, серед яких найбільш відомими є Міжнародний комітет Червоного Хреста, Світова організація торгівлі, Міжнародна федерація футболу, Всесвітня метеорологічна організація, Європейське відділення ООН і

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. У Берні розмістився Всесвітній поштовий союз, у Лозанні – Міжнародний олімпійський комітет. Саме у швейцарському Давосі відбуваються щорічні зустрічі представників світової політичної та бізнесової еліти під егідою Світового економічного форуму, штаб-квартира якого знаходиться в Колонії поблизу Женеви.

Унікальне поєднання природи і культури, високий рівень соціально-економічного розвитку, застосування новітніх туристичних технологій, толерантність місцевого населення, високий рівень безпеки перетворили Швейцарію на одну з найбільш привабливих туристичних країн світу. Згідно численних рейтингів Швейцарія упевнено утримує перші позиції за якістю надання туристичних послуг. Це підтверджують майже 9 млн туристів, які щороку відвідують конфедерацію. За рахунок фінансових надходжень від туризму країна отримує 15 % національного доходу.

Таблиця 2. 9

Туристичні центри Швейцарії

Місто	Головні туристичні об'єкти/події
Лозанна	Готичний собор Св. Франциска, замок Св. Марії, Олімпійський музей, ярмарковий центр Пале-де-Вільє, парк Мон-Репю;
Веве	Церква Св. Мартіна, Російська церква, Фестиваль вин, осінні щосуботні дегустації вин;
Женева	Собор Св. Петра, Ратуша, Арсенал, Оперний театр, Консерваторія, фонтан Жет Д'О, годинник із квітів на Променада-дю-Лак, палац ООН, Музей годинників, Музей мистецтв, Міжнародний автомобільний музей, Музей автомобілів Жака Тюа;
Монтрьо	Шильонський замок, телефестиваль "Золота троянда", Фестиваль сміху;
Цюрих	Історичний центр міста Нідердорф, численні пам'ятки середньовічної архітектури, Художній музей Кунстхаус, Швейцарський історичний музей, Музей Рітберга, Музей шоколаду, Музей сучасного мистецтва;
Базель	Ратуша, Історичний музей, кафедральний Мюнстерський собор, ворота Шпалентор, Музей паперу, зоопарк, Музей образотворчого мистецтва, університет;
Санкт-Галлен	Кафедральний собор, монастир Св. Катерини, Музей текстилю, абатська бібліотека;
Берн	Дзвіниця і в'язнична башта, вуличні фонтанчики XVI ст., Годинникова вежа з курантами і рухомими фігурками XVI ст., Ратуша, Бернський музей образотворчого мистецтва;
Люцерн	Міст Капельбрюкке, Палац уряду, Музей національних костюмів, Музей Пікассо, Музей Вагнера, Глетчергарден, найсумніший пам'ятник світу – "Лев, який помирає", Музей засобів комунікації .

§ 2. 1. 6. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ

АЗЕРБАЙДЖАН

Символи, сувеніри, знакові постаті: Кавказ, Аракс, нафта, чинара, Гобустан, Дівоча башта, ширванські, бакинські і кубинські килими, шебеке, кераміка, чіраг, узундара, ялли, нарди, кочарі, чарики, шовк, чеканка, шемаханський кагор, Шаміль, Лев Ландау, Ріхард Зорге, Полад Бюль-Бюль огли, Гейдар Алієв, Акон Акоюн, Гаррі Каспаров

Азербайджанська Республіка – держава у східній частині Закавказзя на південно-західному узбережжі Каспійського моря. Площа республіки складає 86,6 тис. км², її населяє майже 9 млн осіб. Столиця – Баку. Країна межує з Росією, Грузією, Вірменією, Туреччиною та Іраном. Має у своєму складі ексклав – Нахічеванську Автономну Республіку.

Гострою є проблема невизнаного Нагорного Карабаху, який де-юре перебуває у складі Азербайджану, а де-факто є державним утворенням, визнаним лише Вірменією. Окрім цього між Азербайджаном та Вірменією існують і інші невирішені територіальні питання (Кяркі, Бархударли, Верхня Аскіпара, Арцвашен), що негативно впливає на геополітичну ситуацію на Кавказі та туристичний імідж обох держав.

Геотуристичне положення країни цікаве і неоднозначне:

- Азербайджан розташований між Європою та Азією;
- країна знаходиться у зоні контакту християнського православного та ісламського світів, що сформувало особливе культурне середовище;
- країна має вихід до внутрішнього моря;
- територія країни виділяється неперевершеним ландшафтним різноманіттям;
- на території Азербайджану зустрічаються 9 із 11 природних зон світу: від субтропиків до альпійських луків.

Країна має потужний ресурсний туристичний потенціал. Серед природних ресурсів, окрім унікальних кліматотерапевтичних, виділяються бальнеологічні: бадамлинські, сураханські, халтанські, аркеванські та багато інших термальних і мінеральних джерел відомі за межами республіки, а лікувальні властивості нафталанської нафти визнані у світі. Це стало основою для створення розгалуженої мережі курортних центрів. Найбільша їх кількість сконцентрована у районі Ленкорані, каспійське узбережжя поблизу якої перетворилося на потужну

туристичну зону, де курорти чергуються із заповідниками, чайними плантаціями, цитрусовими садами, виноградниками і невеликими рибальськими поселеннями.

Азербайджан – країна з багатим історичним минулим, сліди якого дійшли до нашого часу і збереглися у формі археологічних та архітектурних пам'яток, музейних експонатів та проявляються у культурі народу.

Найбільшим осередком пам'яток минувшини є столиця. Уся стара частина міста, яку часто називають "Бакинським Акрополем", є великим історико-культурним заповідником. Палац ширваншахів (XV ст.), Дівоча башта (VII-XII ст.), караван-сараї, мечеті, медресе, торгові ряди, бані, численні житлові будинки, зведені у Середні віки і помережені вузькими вулицями створюють східний колорит

міста, надають йому неповторної краси й унікальності, яку найбільше цінують туристи. Сучасного вигляду місту надає набережна, яка справді вважається однією з найкрасивіших у світі, і нові квартали. У Баку на своїх відвідувачів чекають близько 30 музеїв, серед яких унікальністю експонатів виділяються Музей мистецтв, Азербайджанський музей килимів, Музей народного прикладного мистецтва.

Нагорний Карабах (Арцах) – регіон заселений переважно етнічними вірменами, які по-справжньому і за часів Радянського Союзу ніколи не визнавали владу Баку. Питання належності до тієї чи іншої країни, або державної незалежності Карабаху є дуже болючим як для Вірменії, так і для Азербайджану.

На території Арцаху знаходиться близько 1 700 природних та історико-архітектурних пам'яток різних епох. На особливу увагу туристів (зараз відвідати Карабах досить просто і відносно безпечно) заслуговує низка об'єктів: Аскеранська і Шушинська фортеці; палеонтологічна стоянка "Азихська печера" – комплекс із 6 печер на лівому березі річки Куручай; Хоханаберд – один із кращих зразків фортифікаційного мистецтва середньовічного Хачена; Гандзасарський монастирський комплекс; фортеця Акана; фрагменти загадкового сакрального комплексу Інн Масс на плато Чкаарта; долина річки Тартар; княжий палац мелікства Дизака.

Туристичною "перлиною" Азербайджану є Гобустан – археологічний заповідник площею понад 100 км², занесений до Світової спадщини ЮНЕСКО. Тут нараховується більше 4 тис. унікальних скальних ділянок, печер, фортифікаційних споруд, захоронень, стоянок давньої людини, мегалітів та інших об'єктів. Вік окремих із них сягає неоліту. Для Гобустану характерні численні наскальні надписи і малюнки – чоловічі і жіночі фігури, зображення тварин, птахів і комах, які були типовими для регіону. Один із цікавих "текстів" на камені належить римським легіонерам Тіта Флавія Доміціана і датується першим століттям нашої ери.

Головний туристичний об'єкт міста Шемаха – фортеця Гулістан (XI-XII ст.). Не менш цікавими є некрополь "Сім куполів" із численними похованнями правителів Шемахи, соборна мечеть Джума і руїни будівель X-XVII ст. Нинішня Шемаха – визнаний центр виноробства і килимарства, що приваблює до неї поціновувачів мистецтва виробництва вина, особливо кагору і килимів.

Нахічевань – одне з найдавніших міст Азербайджану. Туристів воно приваблює мавзолеями Юсуфа ібн-Кусеїра (1161 р.) і Моміне-Хатун (1186 р.), фортецями Шахтанти (II тис. до н. е.) і Алінджа-Кала (XI-XIII ст.), а також знаменитими Худаферинськими мостами через Аракс, зведеними в околицях Нахічевані у XII-XIII ст.

До найкрасивіших міст Азербайджану належить Куба – столиця давнього кубинського ханства. Місто відоме парками, садами, виноградниками, фортецею, численними мечетями, середньовічними банями, мавзолеями, кубинськими килимами. Околиці міста також багаті на цікаві атракції. Незмінною увагою туристів користуються каньйон річки Тенгі з тридцятиметровим Афурджинським водоспадом, поселення Красна Слобода – єдине місце компактного проживання горських євреїв¹ на всьому пострадянському просторі, мальовниче Худацьке узбережжя.

Туристична індустрія Азербайджану – динамічний сектор національної економіки. Вона створює і пропонує різноманітний туристичний продукт – від лікувально-оздоровчого, спортивного і пізнавального туризму, до ділових, екологічних і релігійних турів. Щороку країну від-

¹ Горські євреї – субетнічна група євреїв Східного Кавказу загальною чисельністю понад 100 тис. осіб. До середини XIX ст. жили переважно на півдні Дагестану і півночі Азербайджану.

відує 1-1,5 млн туристів. Їх обслуговує понад 200 туристичних компаній і майже 400 закладів розміщення. У планах на найближчу перспективу – введення в експлуатацію кількох десятків сучасних готелів і активна експансія на російському споживчому туристичному ринку.

БІЛОРУСЬ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Біловезька пуща, зубр, ляна лялька, льон і вироби з нього, мозирські ведмеді, случькі пояси, неглюбські рушники, плетені вироби з льону та соломи, посуд із лози, мозаїка із соломи на декоративному посуді, скриньках, колдуни, драніки, Брестська фортеця, Хатинь, Мірський замок, МАЗ, БелАЗ, калійна сіль, Радзівілі, Єфросіня Полоцька, Марк Шагал, Франциск Скорина, "Песняри"

Республіка Білорусь – східноєвропейська держава з багатою історією і самобутньою культурою. Вона розкинулася на площі 208 тис. км² у басейнах Дніпра, Західної Двіни та Німану. Країна позбавлена виходу до моря. Вона займає периферійне положення стосовно розвинутих країн Європи. Її сусіди – Україна, Росія, Польща, Литва та Латвія. Останні три країни — члени Європейського Союзу. Це створює сприятливі передумови для налагодження ефективних зовнішньоекономічних, у тому числі туристичних зв'язків як із країнами Західної Європи, так і країнами СНД. Чисельність населення Білорусі протягом 1990-х років практично не змінювалася і лише на початку 2000-х почала зменшуватися і склала на початку 2011 р. 9,6 млн осіб. Середня щільність населення – 46 осіб/км². Майже 70 % населення країни мешкає в містах.

Особливостями геотуристичного положення Білорусі є:

- відсутність морського узбережжя і рівнинний рельєф зменшують рекреаційно-туристичну привабливість території;
- рівнинний рельєф, ліси, озера і болота становлять основу природного рекреаційного потенціалу;
- багата культурна спадщина, сформована під впливом білоруської, російської, польської, української та литовської традицій – сприятливий чинник розвитку туризму;

- розташування у безпосередній близькості від туристичних ринків країн Центральної і Східної Європи та Росії.

До головних видів природних туристичних багатств Білорусі належать флоро-фауністичні, ландшафтні та бальнеологічні ресурси. У надрах країни поширені мінеральні води. Розвідані понад 60 джерел із загальним дебітом 15,5 тис. м³/добу. Вони є основою для створення санаторно-курортних комплексів, підприємств із виробництва лікувальних і столових вод.

Білорусь володіє багатими культурно-історичними туристичними ресурсами. У багатьох поселеннях збереглися або зведені як знакові споруди певної епохи унікальні історичні й архітектурні комплекси світового рівня привабливості. Прикладами є меморіали, фортеці, замки і парково-палацові комплекси у Мірі, Гомелі, Несвіжі, Бресті, Хатині й інших містах республіки (табл. 2. 10).

Таблиця 2. 10

Культурно-історичні ресурси Білорусі

Місто	Об'єкти
Мінськ	Піщаловський замок 19 ст., історико-архітектурна зона "Троїцьке передмістя", Замчище, ратуша, торгові ряди 19 ст., комплекс Лошицької садиби 19 ст., Катерининська церква 17 ст., Колегіум єзуїтів 18 ст. і церква Марії Магдалини 19 ст., Кальварійський костел і однойменний цвинтар із брамою і каплицею, меморіальна церква Олександра Невського, костел Пресвятої Трійці, неороманська церква Святих Симеона і Олени поч. 20 ст., костел Святого Йосипа, Веснянська і Покровська церкви кін. 20 ст., будинок масонів, Мінська ієшива, резиденція Президента, Меморіальний комплекс "Яма", пам'ятник жертвам Холокосту; музеї: Білоруський Національний музей історії і культури, Білоруський Державний Художній музей, Музей історії Великої Вітчизняної війни, Музей стародавнього мистецтва, Музей народної архітектури і побуту, Музей самоварів і предметів побуту 19 ст.
Брест	Брестська фортеця, Симеонівська церква 19 ст., Археологічний музей
Мозир	Мозирський замок 16 ст., церква Преображення Господнього 16 ст., історична забудова міста
Гомель	Обласний краєзнавчий музей, філія Ветковського музею народної творчості, пам'ятник архітектури 18-19 ст. палацово-парковий ансамбль князів Паскевичів
Гродно	Борисоглібська церква 12 ст., руїни Верхньої і Нижньої церков, 4 католицькі монастирі 16-18 ст., палац Стефана Баторія 16 ст., Новий замок 16 ст.; музеї: історії релігії, історико-археологічний, народної творчості, народної слави.
Полоцьк	Софіївський собор 11-18 ст., дитинець з Нижнім і Верхнім замком,

	Спасо-Єфросиньєвський монастир 12 ст., Богоявленський монастир 18 ст., єзуїтський колегіум 18-19 ст., краєзнавчий музей, музей бойової слави, картинна галерея
Мір	Палацово-парковий комплекс 16 ст., Троїцька церква 16 ст., костел св. Миколая 16 ст.
Новогрудок	2 католицькі монастирі 18 ст., будинок-музей А. Міцкевича, церква 16 ст., поряд – замок 13-16 ст.
Несвіж	Замок Радзівілів 16 ст., Ратуша 16 ст., Слуцькі ворота 16 ст., костел єзуїтів 16 ст., 2 католицькі монастирі 16 ст., синагога 17 ст.
Хатинь	Меморіал жертвам фашистських окупантів
Ліда	Руїни замку Гедиміна 14 ст., 2 костели 18 і 19 ст., краєзнавчий музей, планетарій

Туристична індустрія Білорусі розвивається у чотирьох головних напрямках: екскурсійна діяльність, яка пов'язана з відвідуванням численних пам'ятних місць; курортна справа, яка орієнтується на природні лікувальні ресурси, досить потужну сучасну інфраструктурну базу та гостинність; екологічний і сільський туризм, що опирається на мережу активно створюваних агроосель¹; подієвий туризм, що використовує інтерес певної категорії туристів до популярних народних свят, етнографічних видовищ, традиційних фестивалів, форумів, виставок тощо (табл. 2. 11)

Таблиця 2. 11

Туризм Білорусі

Види туризму	Пізнавальний, лікувально-оздоровчий, екологічний, спортивний, промисельний, сільський
Туроутворюючі країни	Росія, Україна, Німеччина, Литва, Польща, Великобританія, США
Найбільші туристичні центри	Мінськ, Брест, Полоцьк, Несвіж, Мір, Гомель, Вітебськ, Барановичі
Найбільш відомі курорти	Бобруйськ – бальнеологічний, Несвіж, Рогачів, Ліда, Брест – кліматичні; Логойськ – гірськолижний
Популярні екскурсії та тури	Мінськ – Хатинь – Мір – Несвіж – Брест; Мінськ – Дудutki (етнографічний комплекс); "Білорусь православна" (Полоцьк – Мінськ – Жировичі – Синковичі – Барановичі); екскурсії до Біловезької пущі, Нарочанських та Брацлавських озер, Прип'ятського та Березинського заповідників
Національна кухня	Колдуни – картопляні відкриті пироги; драніки – деруни; бульбіншікі, цибурики – картопляні крокети; гульбіншік – картопляне

¹ За різними оцінками на території Білорусі діє від 250 до 1 000 сільських агроосель, які щороку приймають близько 30 тис. туристів.

	пюре, запечене з різними інгредієнтами; <i>комовики</i> – печені пироги з картопляного тіста; <i>вантробянка</i> – свинячий шлунок, начинений субпродуктами; <i>жур</i> – вид супу; <i>холоднік</i> – холодний щавлевий борщ та ін.
Національні свята	1 січня – Новий рік; 7 січня – Різдво; 8 березня – Міжнародний жіночий день; 15 березня – День Конституції; 1 травня – День солідарності трудящих; друга неділя травня – День Державного герба і Державного прапора; 9 травня – День Перемоги; 3 липня – День Незалежності; 25 грудня – Різдво (католицьке)
Видовища, події	Щедрець – Щедрий вечір; Масляна; Купалля – купальська ніч; Вітебськ – фестиваль "Слов'янський базар" (липень-серпень); Вітебськ "Шагаловські дні"; Могилів – фестиваль духовної музики "Магутни Боже" (липень-серпень); Могилів – фестиваль ретромузики "Золотий шлягер" (листопад); Полоцьк – фестиваль органної музики "Звани Сафії"; Мінськ – кінофестиваль "Лістапад"; Гомель – щорічний театральний фестиваль "Слов'янські театральні зустрічі", Міжнародний фестиваль хореографічного мистецтва "Сожський хоровод" і багато інших місцевого значення
Митні правила	Ввіз валюти – без обмеження, вивіз – без декларування – до € 3 000 тис.; із декларуванням без дозвільних документів – до € 10 000 тис. Без сплати митних зборів на територію Білорусі можна ввозити особисті речі, митна вартість яких не перевищує € 1 000 на одну особу загальною вагою до 50 кг. Продуктів харчування вагою не більше 5 кг на особу; алкогольних напоїв не більше 1 л на людину, що досягла 18 років; цигарок – не більше 200 штук, або 200 грамів тютюну на одну людину, що досягла 18 років; не більше 5 одиниць ювелірних виробів; не більше 1 одиниці наручного годинника; не більше 3 предметів одягу з натуральної шкіри і (або) хутра; 1 одиниці відеозаписуючої або відеовідтворюючої апаратури, вартість якої не перевищує € 1000.
Туристу на замітку	Розмір чайових залежить від бажання туриста і як правило, становить 5-10 % від суми замовлення. У санаторіях доречно висловити вдячність персоналу, що проводить процедури, у вигляді невеликої суми грошей або плитки шоколаду. Якщо від туриста вимагають додаткову плату за послуги, варто звернутися до керівництва закладу.

Білорусь — єдина країна на європейському постсоціалістичному просторі, в якій економічні реформи, спрямовані на формування ринкової економіки, практично не розпочиналися. Процес зміни форм власності знаходиться на початковому етапі і практично не торкнувся провідних галузей економіки. Частка державного сектору складає

65 %, приватного — 33 % (переважно за рахунок торгівлі і сфери послуг).

БОЛГАРІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Балкани, Шипка, православ'я, чайна троянда, трояндова олія, рахат-лукум, анісова мастіка, ракія, кучерська маска, кераміка, текстиль із вишивкою, Сонячний берег, Габрово, Велико-Тирново, Кирило і Методій, Паїсій Хілендарський, Георгі Димитров, Христо Ботев, Іван Вазов, Ванга

Республіка Болгарія – держава площею 111 тис. км² і з населенням 7,2 млн осіб – знаходиться на південному сході Європи у межах Балканського півострова. Її сусідами є Греція, Македонія, Туреччина, Румунія та Сербія. Столиця – Софія.

Геотуристичне положення Болгарії слід оцінювати як вигідне. Країна розташована у зоні дії континентального і середземноморського типів клімату, омивається Чорним морем. Наявні гірські системи і рівнини формують ландшафтне різноманіття. Болгарія близько розташована до споживачів туристичного продукту як зі східних, так і західних регіонів Європи.

Туристів приваблює, насамперед, Чорноморське узбережжя. Курорт Сонячний берег вважається найбільшим і найвідомішим туристичним комплексом Болгарії. Він розташований за 36 км на північ від Бургаса і за 90 км від Варни, у середині невеликої затоки. Північну частину курорту оконтурюють підвищення гірського масиву Стара Планина, що створює чудову гармонію поєднання гірських та морських пейзажів. Пляжі "Сонячного берега" простягаються на відстань 16 км і складаються із дрібного золотисто-жовтого піску. Море мілке, тому цей курорт є прекрасним місцем для сімейного відпочинку із дітьми.

Морський курорт "Золоті піски" знаходиться за 18 км на північ від Варни і розташований на території однойменного Народного парку. Свій назві курорт зобов'язаний пляжам із ніжно золотавим дрібнозернистим піском, до яких підступають масиви хвойних лісів. Поєднання моря і лісу створює унікальний лікувальний ефект.

Велику частину країни займають гірські хребти Стара Планина, Средна-Гора, Рила. Гірський рельєф створив сприятливі передумови

для розвитку гірськолижного туризму. У країні є недорогі популярні гірськолижні курорти, такі як Боровець, Пампорово, Бансько.

Гірськолижний курорт Боровець – найбільш популярний гірськолижний курорт Болгарії. Він розташований за 72 км на південний схід від Софії. Курорт знаходиться серед вікового хвойного лісу на схилах Рильських гір. Він був заснований ще у XIX ст. як мисливське угіддя болгарських царів. Пампорово – найбільш південний гірськолижний курорт Болгарії. Він розташований у Родобах, недалеко від Егейського моря. Мікроклімат курорту має цілющі властивості, дякуючи негативно іонізованому повітрю цієї місцевості. Бансько вважається порівняно молодим гірськолижним курортом Болгарії. Він розташований у гірській улоговині, що зумовило тривалу зиму, на висоті понад 900 м над рівнем моря. Лижний сезон у Бансько триває із грудня до середини квітня.

Знамениті мінеральні джерела гармонійно доповнюють туристичні ресурси країни. У Болгарії нараховується близько 500 джерел мінеральних і термальних вод. Найбільшим бальнеологічним комплексом є "Вонеща вода" поблизу Велико-Тирново. Великою популярністю користуються курорти Хісаря, Санданські, Девін, Банкя.

Столиця Болгарії – Софія – цікаве місто з багатою і давньою історією. Туристів у ньому приваблюють храм-пам'ятник Олександра Невського, побудований у пам'ять про звільнення країни від турецького панування, Історичний музей, Ботанічний музей, Національна галерея мистецтв, Боянська церква XIII ст. та інші об'єкти.

Пізнавальні туристичні маршрути пролягають всією Болгарією та її історичними містами: Пловдиву із пам'ятками римської епохи, містом-заповідником Велико-Тирново, де незмінну цікавість викликають Царський палац, монастир св. Петра і Павла, "містом жартів" Габрово, містом-музеєм Несебр із численними пам'ятками архітектури різних епох, яке належить до найдавніших міст Європи і перебуває під егідою ЮНЕСКО, Варною, де збереглися треті за величиною в Європі римські терми.

На території країни знаходяться відомі православні монастирі, що є основою розвитку релігійного туризму: Рильський (X ст.), Кіліфарівський (XIV ст.), Бачково (XI ст.) та ін.

До Болгарії щороку приїздить 5-6 млн туристів.

Символи, сувеніри, знакові постаті: Кавказ, Арарат, Севан, водоспад Шаке, християнська культура, православна символіка, Арташат, вірменський коньяк, гранат, храм св. Ечміадзин, тебех, нарди, кочарі, доол, дудук, алфавіт Месропа Маштоца, Петрос, Адамян, Армен Джигарханян

Республіка Вірменія – суходільна, переважно гірська закарбована країна (середня висота території – 1 800 м над рівнем моря), яка займає північно-східну частину вулканічного Вірменського нагір'я. Площа республіки складає 29,7 тис. км², її населяє майже 3 млн осіб. Столиця – Єреван. Країна межує з Грузією, Азербайджаном, Туреччиною та Іраном.

На заваді інтенсивному використанню багатих туристичних ресурсів країни (мінеральні води, лікувальні грязі, лижні поля) стоїть проблема Нагорного Карабаху (Арцах) і неврегульованості територіальних питань між Вірменією та Азербайджаном, яка тривалий час супроводжувалася силовим протистоянням. На початку другого десятиліття XXI ст. ситуація навколо Нагорного Карабаху стабілізувалася (але не вирішилася), що дозволить Вірменії інтенсивніше просувати національний туристичний продукт на ринку Європи і країн СНД. Нині споживачами вірменських туристичних послуг щороку стають всього 300-400 тис. відвідувачів.

Республіка розташована у сейсмічно активній зоні. Ця природна особливість геотуристичного положення також утримує певну частину потенційних туристів від приїзду на відпочинок до країни.

Курорти Анкаван, Аревік, Ванадзор, Джермук, Діліжан, Цахкадзор та інші відомі своїми мінеральними джерелами, цілющим гірським повітрям і краєвидами. За 10 км від столиці знаходиться найбільш відомий бальнеологічний курорт Арзні із вуглекислими гідрокарбонатно-хлоридними натрієвими мінеральними водами.

Серед гірськолижних курортів виділяється Цахкадзор, розташований у мальовничій долині Мармарик на висотах 1 900-2 100 м. 12 гірськолижних трас різного рівня складності дозволяють відпочивати на курорті як початківцям, так і досвідченим лижникам. Неподалік Цахкадзору розташований монастирський комплекс Кечарис (XII-XIII ст.).

У горах Вірменії розташовано високогірне озеро Севан, що займає гігантську улоговину на висоті майже 2 000 м над рівнем моря. Басейн озера і його плесо перетворено на національний парк. Територія навколо озера – популярне місце відпочинку.

Вірменія – країна із давньою християнською православною культурою. Тут збереглася велика кількість сакральних пам'яток – храмів, монастирів, церков, які розкидані країною. Багато із них розташовані в столиці. Єреван також відомий численними музеями: Музейний комплекс на площі Республіки, Музей історії Єревана, Матенадаран ім. Месропа Маштоца, ряд меморіальних музеїв. Помітний інтерес у туристів викликають давні міста країни: Армавір – перша столиця Вірменії, Арташат – "Вірменський Карфаген", околиці Гюмрі.

ГРУЗІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Кавказ, Боржомі, Гагри, монастир Джаврі, грузинські вина, бринза, кераміка, лезгинка, чеканка, килими, холодна зброя, хмелі-сунелі, мандарин, Святий Георгій Побідоносець, Тенгіз Абуладзе, Ніко Піросмані, Зураб Церетелі, Вахтанг Кікабідзе, Тамара Гвердцители

Республіка Грузія (площа – 69,7 тис. км²; населення – 4,6 млн осіб; столиця – Тбілісі) займає центральну і західну частину Закавказзя, омивається на заході Чорним морем. Грузія межує з Вірменією, Туреччиною, Азербайджаном та Росією.

Країна володіє унікальними туристичними ресурсами, насамперед природного походження, які на сьогодні використовуються далеко не повною мірою.

Негативним геополітичним чинником є фактична окупація Росією території Абхазії та Південної Осетії, які де-юре лишаються складовими частинами Грузії¹. Нинішні напружені стосунки між Російською Федерацією і Грузією заважають нормальному розвитку туристичної індустрії останньої, оскільки традиційними споживачами грузинських туристичних послуг є росіяни. Незважаючи на дію цих негативних чинників, Грузія щороку приймає близько 2 млн туристів.

Надра країни містять значні запаси мінеральних вод. На їх основі функціонує понад 100 кліматичних і бальнеологічних курортів, серед яких Ахкала, Цхалтубо, Набеглаві, Цагвері, Уцера, Цемі, Авадхара, Джава, Абастумани, Бахмаро та ін.

Боржомі – найбільш відомий бальнеологічний і кліматичний курорт, що розташований у долині річки Кура. Однойменна вуглекисла гідрокарбонатна натрієва мінеральна вода рекомендована при розладах обміну речовин, захворюваннях органів травлення, сечовивідних шляхів, серцево-судинної системи.

Пропонують послуги і знані на пострадянському просторі гірськолижні курорти Гудаурі та Бакуріані, лижний сезон на яких триває з грудня до квітня.

Численні приморські курорти (Гагри, Піцунда, Новий Афон, Кобулеті, Орд, Махінджаурі, Зелений Мис) переживають не кращі часи, але як завжди пропонують якісний відпочинок і мають своїх постійних шанувальників.

За кількістю та пізнавальною цінністю культурних і архітектурних пам'яток Тбілісі належить до найбагатших міст світу. Історичне ядро столиці – Старе місто забудоване 2-3-поверховими цегляними і кам'яними будинками, більшість із яких мають історичну цінність. Цікавими є Музей грузинського мистецтва із Золотим фондом, Палац намісника, Музей народної архітектури поблизу Черепашого озера, Музей історії Грузії, Музей шовку. Особливого колориту місту надають фортечний комплекс Нарікала на горі Мтацмінда, дитяча залізниця, ботанічний сад, численні пам'ятники, серед яких на особливу увагу заслуговує скульптура Георгія Побідоносця – творіння Зураба Церетелі.

За 20 км від Тбілісі розташована давня столиця країни – Мцхета із відомим монастирем Джаврі ("Хрест") – символом становлення християнства у Грузії. Неодмінну увагу в туристів викликає величезний кафедральний собор Светицховелі, жіночий монастир Самтавро.

Незвичайні в Грузії храми та монастирі. Прості і строгі за формою грузинські церкви органічно вписані до навколишнього ландшафту і відрізняються типовим для архітектури Закавказзя конічним куполом. Прикладами є церква Св. Марії в Старому Гавазі (VI ст.), Дзвелі Шуамта (V-VII ст.) та Ікалто (VI ст.) неподалік Телаві, монастир Іоанна Зедазенського (VII-VIII ст.), діючий жіночий монастир Бодбі (IX ст.), монастирі

Сапара (XIII ст.), Рконі (VII ст.), Моцамета (X ст.), храм Ніноцмінда (VI ст.) та багато інших.

ЕСТОНІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Балтійське море, Пярну, Сааремаа, озера, ластівка, рунічна пісня, лікер "Вана Таллінн", вишивка, льон, Оскар Лутс, Густав Ернесакс, Александр Аберг, Антон Хансен Таммсааре, Рудольф Тобіас, Антс Лайкмаа, Християн Рауд, Ігор Сєверянін

Естонська Республіка розташована у північно-східній частині Європи, на південному узбережжі Фінської затоки Балтійського моря. Ця невелика рівнинна країна площею 45,2 тис. км² і з населенням 1,3 млн осіб розмістилася між Росією та Латвією і є членом Євросоюзу.

Величезне багатство країни – ліси, де водяться лосі, кабани, козулі. Естонії належить більше 1 500 островів, на її території розташовано понад 1 000 озер. Естонія приваблює туристів своїми архітектурними та історичними пам'ятками, унікальними природними заповідниками, відмінними можливостями для оздоровчого та активного відпочинку.

В окремих районах країни природа збереглася у первісному вигляді. Долина річок Ахья і Котіорг, височина Хаанья, озера Пюхаярв, Аегвійду, Отепя, заповідники Соома й Ендла – визнані осередки екологічного туризму й активного відпочинку – походів на байдарках, велосипедних і пішохідних турів.

Курорти Естонії особливо привабливі влітку. Це, насамперед, Пярну, Хаапсалу, Курессааре, Тойле і Нарва-Йіесуу розташовані на морському узбережжі, а також приозерні туристичні центри Вярске і Пюхайярве. Пярну – відомий і популярний курорт Прибалтики. Естонці називають його літньою столицею країни. Місто славиться своїми широкими пляжами, добре прогрітим морем, бульварами, прекрасною архітектурою. Хаапсалу – курортне місто на заході Естонії. Тут найтепліше в Естонії море і лікувальна морська грязь, багате подіями культурне життя. Соснові ліси і свіже морське повітря створили в Нарва-Йіесуу особливий цілющий мікроклімат, а джерела мінеральних вод

дозволяють поєднати пляжно-купальний відпочинок із оздоровленням і лікуванням.

Таллінн – столиця Естонії, центр економічного та культурного життя країни – належить до найбільш збережених середньовічних міст Європи. Історична частина столиці – Старе місто складається із Вишгорода з численними храмами, фортечними стінами і баштами. Його головними архітектурними атракціями є Домський собор Тоомкірк (XIII ст.) із масивною баштою, старі будинки під червоною черепицею і численними флюгерами, які формують незабутній колорит Таллінна. У місті діють понад 20 музеїв, які пропонують для огляду численні артефакти й унікальні колекції старожитностей і творів мистецтва.

Острів Сааремаа – другий за величиною острів у Балтійському морі – вважається найбільш "естонським" регіоном. На острові серед соснових лісів і ялівцевих чагарників збереглися дерев'яні вітряки, середньовічні кам'яні церкви і хутори, де будівлі вкриті соломною. Курессааре – головне місто острова. Нині місто відоме далеко за межами Естонії, дякуючи Єпископському замку – єдиному повністю зцілому середньовічному замку у країнах Балтії. У його залах розміщується Художня галерея і Сааремааський музей. Туристів на острів також приваблюють можливість дайвінгу, відвідування Війдумяєського і Вілсандійського заповідників та геологічного заказника Каалі з ідеально круглим озером метеоритного походження.

КАЗАХСТАН

Символи, сувеніри, знакові постаті: Великий степ, батир, акин, Великий Шовковий шлях, Алаколь, Медео, Чаринський каньйон, Хан-Тенгри, Байконур, юрта, тубетейка, камча, килим, тускїїз, культе, домбра, тоскаган, національна лялька, кераміка, холодна зброя, кумис, яблуко, верблюд, Тоникок, Коркут, Ахмед Ясаві, Шамши Калдаяков, Нурсултан Назарбаєв

Республіка Казахстан розташована в Центральній Азії та Східній Європі. На південному заході має вихід до Каспійського моря. На території Казахстану, в центрі колишнього Семипалатинського атомного полігону, знаходиться географічний центр Євразії. Рельєф країни переважно рівнинний – понад 80 % тери-

торії займають сухі степи. На південному сході і сході підіймаються гірські системи: Алтай, Джунгарський Алатау, Тянь-Шань.

За площею, що перевищує 2,7 млн км², країна посідає 9-е місце у світі, а за кількістю населення (15,4 млн осіб) – лише 62-е. Столиця Казахстану – Астана. Країна межує з Росією, Китаєм, Узбекистаном, Киргизстаном та Туркменістаном.

Казахстан володіє різноманітними і багатими туристичними ресурсами, але його геотуристичне положення не вирізняється вигідністю через значну віддаленість від головних споживчих ринків і розташування у зоні дії різко континентального сухого клімату із суворими зимами і коротким спекотним літом. Найголовніший і, на перший погляд, малопомітний туристичний ресурс Казахстану – давній "Великий Степ", прабатьківщина багатьох сучасних народів Євразії. Велике значення мають ландшафтні і флоро-фауністичні ресурси.

Виходячи з ресурсної забезпеченості, туристична індустрія Казахстану пропонує кінні маршрути, полювання та рибалення, тури "Великим Шовковим шляхом", санаторно-оздоровчі, екологічні, орнітологічні маршрути, гірськолижний і пізнавальний туризм. При цьому головними споживачами казахського туристичного продукту є росіяни.

До найбільш відомих курортів Казахстану належать: зони Медео з однією із найбільших у світі арен для швидкісного бігу на ковзанах і Чімбулак – одне з найкращих лижних місць у Центральній Азії; приморський район міста Актау, де на узбережжі Каспійського моря функціонує ряд санаторіїв¹; степове озеро Алаколь, яке називають "перлиною Казахстану" – бальнеологічний курорт, де використовуються хлористо-натрієва вода і сірководневі лікувальні грязі. Цікава специфіка розвитку санаторно-курортного господарства країни – наявність кумисолікувальень – кліматичних курортів, де пропонуються спеціальні дієти на основі кумису. Призначають кумис при деяких формах туберкульозу легенів (без вираженої схильності до прогресу), а також при туберкульозі лімфатичних вузлів, в першу чергу – хворим із супутнім хронічним гастритом (особливо із зниженою кислотністю і недостатні-

¹ Актау – унікальне місто-фантом, розташоване між пустелею і Каспієм за сотні кілометрів від інших поселень. Життя у ньому здається практично неможливим. На карті Казахстану воно з'явилося у 1963 р. Своїм "народженням" Актау завдячує родовищу уранових руд. Майже одночасно починають використовуватися і бездоганні пляжі морського узбережжя – місто розвивається як закритий курорт для радянської еліти. Нині місто багато втратило від своєї привабливості. Уранові копальні і туристична сфера перебувають у кризовому стані.

стю моторної і секреторної діяльності). Із великим ефектом кумис застосовують для промивання свищів, інстиляцій сечового міхура тощо.

Цікавими для туристів є Шимкент, місто, яке знаходилося на Великому Шовковому шляху і зберегло до сьогодні середньовічний колорит, Туркестан із мавзолеєм Ходжі Ахмета Ясаві (XII ст.) і знаменитою Туркестанською мечеттю, Караколь із Меморіалом Пржевальського, Тамгали-Тас із Галереєю наскальних малюнків.

Мрія багатьох альпіністів і треккерів – пік Хан-Тенґрі, "семитисячник", який вважається однією із найкрасивіших гірських вершин світу.

КИРГИЗСТАН

Символи, сувеніри, знакові постаті: Тянь-Шань, Іссик-Куль, Хан-Тенґрі, Чуйська долина, ак-калпак, камча, темір-комуз, Манас, Чингіз Айтматов

Киргизька Республіка (столиця – Бішкек; населення – 5,4 млн осіб) знаходиться у північно-східній частині Середньої Азії, простягнувшись вздовж гірських ланцюгів Тянь-Шаню і Паміро-Алаю. Уся територія країни лежить вище 500 м над рівнем моря. Її площа – майже 200 тис. км², з яких ¼ зайнята гірськими хребтами.

Геотуристичне положення республіки не вигідне з точки зору організації масового туризму. Країна не має виходу до моря, її територія знаходиться на периферії світових споживчих туристичних ринків і не виділяється сприятливістю погодно-кліматичних характеристик (виняток слід зробити для гірськолижного туризму, для якого клімат Киргизії практично ідеальний). Але з іншого боку, Киргизстан цікавий для альпіністів, поціновувачів екзотичної природи і любителів екологічного туризму.

Гори, озеро Іссик-Куль, мінеральні й термальні води та унікальний тваринний і рослинний світ – головні туристичні ресурси Киргизстану.

Туристична індустрія країни намагається використовувати прекрасні умови для організації гірськолижного туризму, який може розвиватися цілорічно. Свої послуги вже пропонують кілька гірськолижних баз, обладнаних сучасним устаткуванням: Норус, Орловка, Кашка-Суу, Оруу-Сай. Усі вони розміщені навколо Бішкеку. Непогані гірськолижні центри виникли навколо Іссик-Кулю (наприклад, Каракол). Але на бі-

льшості туристичних баз рівень сервісу не відповідає світовим стандартам.

Різноманіття ендеміків рослинного і тваринного світу можна спостерігати в національних парках і заповідниках республіки: Саричелекський біосферний заповідник – єдиний у горах Середньої Азії, природний парк Ала-Арча, Іссик-Кульський заповідник.

Головною пам'яткою природного походження є озеро Іссик-Куль. Це високогірне озеро, розташоване всередині Тянь-шанських хребтів на дні величезної тектонічної улоговини, перетворилося на головний район літнього відпочинку в країні. Його краса дозволила великому російському мандрівникові П. П. Семенову-Тянь-Шанському порівняти Іссик-Куль із високогірними озерами Швейцарії. Купальний сезон на Іссик-Кулі триває кілька місяців. Влітку вода прогрівається до +25° С. Пологі пляжі і незначна глибина роблять Іссик-Куль ідеальним місцем

Експертам шведської компанії Sweco вдалося довести, що попередня версія про перебування штаб-квартири Санта Клауса у фінській Лапландії не витримує критики. Учені підраховували: щоб облетіти Землю і подарувати всім дітям подарунки, Санта Клаус має жити... у Киргизії. Ця новина припала до смаку киргизьким чиновникам. Вони вважають, що нові обставини життя Санти приваблять до країни тисячі туристів.

Державна агенція з туризму Киргизії оголосила про початок пошуку місця мешкання Санта Клауса на території країни. Найбільш імовірно це будуть засніжені вершини Тянь-Шаню.

для дитячого і сімейного відпочинку. Чолпон-Ата – головний курортний центр на березі озера.

На основі Аламудунського родовища мінеральних вод, розташованого неподалік Бішкека, функціонує курорт "Теплі ключі". Серед бальнеологічних ресурсів Чуйської долини важливе місце займають слабо мінералізовані сірководневі родовища лікувальних грязей і мінеральних вод.

Столиця – головний туристичний організаційний центр країни. Звідси

туристи вирушають у подорожі горами Центрального Тянь-Шаню, Паміро-Алаю і до озера Іссик-Куль.

Любителів історії та паломників привабить Ош – місто, якому понад 2 500 років. Від минулої величі лишилося не дуже багато: престол Сулеймана – місце, до якого прагнуть паломники, медресе Алимбек Параванчі, медресе Мухамедбой Тюрк Халь Муратбаєв, медресе Хазрет Дамулла Мухаммед Сидик Ахунд Аглам (всі XII-XVII ст.), православна Михайло-Архангельська церква (поч. XX ст.), городище Акбуура.

Одне з найдавніших міст Киргизстану і Середньої Азії – Узген. Час майже не залишив у місті слідів інших епох. До наших днів зберігся мінарет (XII ст., висота 44 м) із медресе і три мавзолеї династії Караханідів.

ЛАТВІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Балтійське море, Даугава, Юрмала, Сігулда, Домський собор, путра, "Дзінтарс", шпроти, журавель, бурштин, ромашка, липа, дуб, Ризький бальзам, марципан, Яніс Заберс, Лайма Вайкуле, Раймондс Паулс

Латвійська Республіка – прибалтійська держава площею 64,6 тис. км² і з населенням 2,2 млн осіб. Вона межує з Естонією, Литвою, Білоруссю та Росією. Столиця Латвії – Рига.

У рельєфі країни переважають низовини і пагорби. У Латвії близько 3 000 озер і понад 12 тис. річок, що створює хороші передумови для організації активного відпочинку. Більше 40 % території займають ліси.

Столиця країни – головний туристичний центр. У Ризі багато архітектурних ансамблів і пам'ятників: район Старої Риги – Векрига, Домський Собор з одним із найбільших у світі органом, церкви Св. Петра, Св. Якова і Св. Іоанна, Порохова вежа, Шведські ворота, Ратушна площа. У місті велика кількість музеїв: Державна художня галерея, Музей природи, Музей історії Риги і мореплавства, Музей воскових фігур і багато інших.

Не менш цікавим є балтійський курорт Юрмала. Місто простягається на 30 км вздовж Ризького затоки. Сосновий ліс і дюни уздовж узбережжя затримують сильний вітер з моря і сприяють формуванню особливого мікроклімату.

Курорт Сігулда, який називають "латвійська Швейцарія" – належить до найбільш відвідуваних місць країни. Місто і його найближчі околиці відомі, дякуючи численним атракціям: замок Турайда, Біріні і Кримульдський, садиба князя Кропоткіна, парк скульптур, палац Ігате, руїни Арайшського замку, одна з найкращих бобслейних трас світу, долина річки Гауя, Національний парк "Гауя", парк пригод "Mezakakis"

("Лісова кішка"), печера Гутманя – найбільша в Латвії із джерелом, яке вважається святим.

Для неквапних туристів, які хочуть самотійно насолоджуватися красою латвійських пейзажів, зведені оглядові вежі, майданчики, обладнані екскурсійні й екологічні стежки з вичерпною інформацією та вказівниками.

ЛИТВА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Балтійське море, Німан, Тракай, Паланга, Куршська коса, баскетбол, Міндовз, Вітовт, Миколаюс Чюрльоніс, Віргіліус Норейка, Арвідас Сабоніс, Донатас Баніюніс, Юозас Мільтініс

На південь від Латвії, на узбережжі Балтійського моря розташована Литовська Республіка. Вона межує з Латвією, Білоруссю, Польщею та Калінінградською областю Росії. Площа країни складає 65,3 тис. км², населення – 3,6 млн осіб. Вільнюс – столиця Литви, найбільше місто республіки, промисловий, культурний і туристичний центр.

У Литві нараховується близько 760 річок, понад 2 800 озер, 5 національних і 30 регіональних парків. Ліси займають близько 30 % території. Ліси Литви вважаються екологічно чистими, тому там розташовані відомі курорти і туристичні центри.

Для Литви характерна збалансована забезпеченість туристичними ресурсами різного походження. Суспільне життя країни наповнене яскравими подіями. Вона володіє багатими і різноманітними природними та культурно-історичними комплексами, які стали основою розвитку сучасної індустрії туризму.

Організаційним центром туристичної індустрії Литви, у якому сконцентровані значні суспільні і подієві ресурси, є столиця. Вільнюс – надзвичайно красиве місто із бароковою архітектурою. Найбільш цікавим архітектурним ансамблем є Старе місто із вежею Гедимінаса на Замковій горі, Старим і Новим арсеналом, Кафедральною площею із собором, Артилерійським бастіоном, палацом єпископа, Варкайським і Президентським палацами. І, звичайно, церкви і костели. У жодному іншому місті Східної Європи немає такої кількості храмів на невеликій

території. Взагалі ж, Старе місто Вільнюса – одне із найбільших у Європі (займає площу в 360 га), де зосереджено більше тисячі археологічних, історичних, архітектурних і художніх пам'яток XIII-XVI ст.

Вільнюс також вважається великим виставковим і музейним центром Європи. Незмінною увагою вільнюсців і гостей міста користуються Центр сучасного мистецтва, Національний музей "Арсенале", Музей прикладного мистецтва, Національна і Художня галерея, Музей Геноциду, численні літературні і меморіальні музеї.

Каунас знаменитий середньовічною архітектурою (Каунаський замок, костел Вознесіння Пресвятої Діви Марії, монастир єзуїтів, палац князів Масальських та ін.), концертами дзвонарів, музеями чортів, кераміки, авіації, медицини і Чюрльоніса.

Литва пропонує як пляжно-купальний відпочинок на узбережжі Балтійського моря, так і лікувально-оздоровчі тури з використанням лісових і бальнеологічних ресурсів у внутрішніх районах країни (рис. 2. 22). Литовським курортам притаманна домашня сімейна атмосфера і неквапний ритм життя, позбавлений метушні та зайвих побутових турбот.

Друскінінкай – бальнеологічний курорт на півдні країни. Хвойні ліси, багато озер і річок, мінеральні джерела і чистота навколишнього середовища приваблюють сюди курортників цілий рік.

Паланга – один із найбільш популярних курортних центрів Литви, розташований на березі Балтійського моря. До Паланги, як до курорту, європейська слава прийшла у XIX ст., коли відпочиваючі оцінили гармонійне поєднання морського повітря, не спекотного сонця, чудових пляжів на піщаних дюнах та соснового лісу. Визнач-

Рис. 2. 22. Курорти Литви

ною пам'яткою курорту вважається Ботанічний парк Паланги, створений у кращих європейських традиціях паркової архітектури.

Пляжі Куршської коси вважаються найкращими на всьому балтійському узбережжі. Смуга чистого піску шириною 25-70 м тягнеться вздовж усього берега. У 2001 р. пляжам у Нідє, а в 2004 р. – в Юодкранте за високу якість було присвоєно "блакитний прапор" Євросоюзу.

Курорт Бірштонас славиться якісним сервісом, мінеральною водою і лікувальними грязями, цілющі властивості яких використовуються з XIX ст.

Особливої уваги заслуговує Тракай – давня столиця Литви, а сьогодні – популярний туристичний центр. Замок Тракай, заснований у 1341 р. і розташований на мальовничому острові озера Гальве, свого часу вважався неприступною фортецею. У XIV-XV ст. замок був резиденцією великих литовських князів. Нині тут розміщені експонати Тракайського історичного музею. Велику зацікавленість у відвідувачів міста викликають руїни "Півострівного замку" та домініканського монастиря, палац Узутракіс, караїмські релігійні споруди та інші численні археологічні й архітектурні пам'ятки.

МОЛДОВА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Кодри, жок, Крікова, вино, Придністров'я, Грігору Уреке, Дмитро Кантемір, Міхай Емінеску, Євген Дога, Zdob si Zdub

Невелика суходільна східноєвропейська держава – Республіка Молдова (площа 33,8 тис. км²; населення 4,3 млн осіб; столиця – Кишинів) розмістилася між Україною та Румунією.

На нинішньому етапі соціально-економічного розвитку країна не належить до привабливих туристичних напрямків. Конфлікт у Придністров'ї і низькі соціальні стандарти життя молдаван формують негативний імідж країни, перешкоджають збільшенню туристичного потоку до неї. Відсутність на території Молдови великих гірських систем, узбереж теплих морів також зменшує її рекреаційну привабливість. З іншого боку, багата культурна спадщина, ландшафтна різноманітність і розташування між західно- та східноєвропейськими

ринками туристичного попиту у майбутньому можуть стати сприятливими чинниками розвитку туристичної індустрії.

У Молдові головним районом поширення природноорієнтованих і спортивних видів туризму є Кодри, які називають "Бессарабською Швейцарією". Вони відрізняються мальовничістю ландшафтів і мають значні потенційні можливості для організації екологічних турів. Для цієї мети цікавими є вапнякові форми рельєфу Припутьських меандр: печера Еміль Раковіта, рифи Бринзень, ущелини Буздужень, Бурленешть, Тринка, Фетешть.

На ринку туристичних послуг Молдова пропонує пізнавальний, сільський, релігійний, лікувально-оздоровчий туризм. Пізнавальні і релігійні тури, як правило, розпочинаються в Кишиневі, а далі пролягають невеликими поселеннями, багатими на музеї, сакральні, замкові, палацові та фортифікаційні споруди. Насамперед, це – Орґеїв, Сорока, Тигиня, Хинчешти, Бендери.

Підґрунтям для розвитку лікувально-оздоровчого туризму є мінеральні води. У надрах Молдови знайдено та досліджено більш ніж 20 родовищ мінеральних вод, що виходять на поверхню із 200 джерел. На їх основі сформувався ряд курортних центрів: Кагул, Каменка, Калараш, Вадул-луй-Воде.

Молдова – найменш урбанізована європейська країна. Частка міського населення складає лише 42 %. Тому сільський туризм – один із найбільш оптимальних шляхів розвитку туристичної індустрії і реальний шлях покращання економічного становища в країні.

Великою популярністю користуються винні тури. Визнані центри винного туризму – Крікова та Малі Мілешті. Особливою популярністю користується Крікова – центр виноробства і винного туризму світового рівня. Він знаний ексклюзивними дегустаційними й ознайомчими ту-

Кріковські винні погребі – єдине і найбільше у світі виносовище з унікальним природним мікрокліматом: цілорічна стабільна температура +10 - +12° С і висока відносна вологість повітря – близько 98 %. Ніякого спеціального обладнання і пристосувань для штучного вентильовання у цих багатокілометрових підвалах не встановлено.

Унікальність Кріковських підвалів полягає і в підземних дегустаційних залах, об'єднаних у єдиний комплекс. Він складається із п'яти великих залів, витриманих у класичному стилі, прикрашених вітражами, меблями з цінних порід дерев, килимами, картинами й іншими творами мистецтва.

Такою ж унікальною є Криковська винотека. Вона нараховує більше мільйона пляшок раритетних молдовських, іспанських, італійських, французьких, угорських вин, а також зразки виноробства з багатьох інших країн і регіонів. Гордістю колекції є "Пасхальне Єрусалимське" вино, лікер "Іан Бехер" урожаю 1902 р.

рами. Масовому туристу пропонуються дегустації вин у Кишиневі. Значно дорожчими будуть тури для бажаючих відвідати Кріковське виносховище, проїхатися багатокілометровими тунелями, побувати у підземних дегустаційних залах.

ПОЛЬЩА

***Символи, сувеніри, знакові постаті:** Вісла, Біловежська Пуца, Ченстохова, Освенцім, краков'як, бігос, кабаноси, буриштин, "Голдвассер", вавельський дракон, болеславська кераміка, сир осципек, Микола Коперник, Тадеуш Костюшко, Роза Люксембург, Юзеф Пілсудський, Адам Міцкевич, Фредерік Шопен, Ян Матейко, Еліза Ожешко, Болеслав Прус, Генрік Сенкевич, Станіслав Лем, Емануїл Ласкер, Марія Склодовська-Кюрі, Кароль Войтила, Анна Герман, Лех Валенса, Єжи Гофман*

Польська Республіка (площа – 312,7 км²; населення – 38,5 млн осіб; столиця – Варшава) є однією із найбільших країн Східної Європи. Вона розташована між Балтійським морем на півночі, Карпатами та Судетами на півдні. Сусідами Польщі є Німеччина, Росія, Білорусь, Чехія, Словаччина, Україна, Литва – країни різного рівня розвитку, більшість із яких належить до ЄС.

Геотуристичне положення Польщі слід оцінювати як надзвичайно вигідне із кількох причин:

- територія країни розташована у зоні дії сезонно комфортних і субкомфортних погодно-кліматичних умов;
- країна має вихід до узбережжя Балтійського моря, що дозволяє пропонувати на ринку туристичних послуг пляжно-купальний відпочинок;
- для території характерним є ландшафтне різноманіття – від гірських до рівнинних і заболочених місцевостей, від незайманих природних ландшафтів до урбаністичних і руралістичних краєвидів;
- розгалужена річкова й озерна мережа;

- поляки пишаються багатовіковою історією і культурою, які по-лишили потужну матеріальну і духовну спадщину, що стали основою розвитку пізнавального туризму;
- країна розташована у центрі ємного туристичного ринку.

У горах, розташованих на території Польщі, а це Карпати і Судети, практикуються гірськолижні тури, які відчутно дешевші, ніж у більш дорогих для туристів країнах – Австрії, Франції, Німеччині і Швейцарії.

На відпочинок до Польщі приїжджають жителі сусідньої Німеччини й інших країн Євросоюзу, багато з яких беруть участь в екологічних турах у польській провінції, де збереглися незаймані ліси, функціонують національні парки. Особливою популярністю користуються кінні тури, рибалення, велосипедний і пішохідний туризм. Загальна кількість візитерів до країни коливається у межах 15 млн.

До послуг туристів близько 500 км піщаних пляжів на узбережжі Балтійського моря, де сформувався ланцюг курортних центрів: Дарлувко, Дзвижино, Колобжег, Криница Морська, Леба, Мендзиздрое, Нехоже, Реваль, Свіноуйсьце, Устка, Ярославець. Пляжно-купальний сезон (температура води – понад $+18^{\circ}\text{C}$), триває із початку червня до початку вересня (рис. 2. 23).

Північно-східну частину Польщі (Вармія, Мазури і Підляшшя) називають "зеленими легенями Європи". У цьому малолюдному районі переважають ліси і озера (Великі Мазурські озера). На схід розташовуються Бебжанські болота і Біловезька пуща. Ця територія приваблює перш за все любителів природи.

Польща багата численними архітектурними пам'ятками, такими, як королівські замки у Варшаві і Кракові, замками польських магнатів, костелами, фортифікаційними спорудами. До списку Світової спадщини ЮНЕСКО увійшли архітектурні ансамблі Кракова, Варшави, Торуня (див. додаток D), але не менш привабливими для туристів є Гданськ, Познань та інші міста, в яких сконцентровані численні туристичні атракції світового рівня пізнавальної цінності (табл. 2. 12).

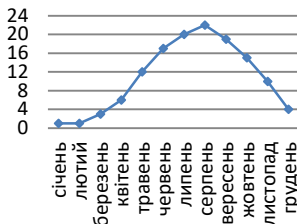

Рис. 2. 23. Пересічна температура прибережних вод у районі Гданська

Варшава – найбільше місто Польщі. Це також і найбільший промисловий та туристичний центр. Варшава – столиця країни із 1918 р. У місті розташовані найбільш цікаві туристичні об'єкти, понад 30 театрів, майже 50 музеїв і картинних галерей. Варшава складається зі Старого та Нового міста. Старе місто (Старе М'ясто) – символ відродженої повоєнної Польщі. Воно було повністю відновлене після руйнувань у 1945 р.

Таблиця 2. 12.

Туристичні центри Польщі

Місто	Головні туристичні об'єкти
Варшава	Старе місто , занесене до списку Світової культурної спадщини ЮНЕСКО з численними пам'ятками, серед яких Барбакан – частина міської стіни; оборонна споруда, зведена у XIV-XVIII ст.; Одна із найкрасивіших площ міста – Замкова площа із колоною королю Сигізмунду III; Костел Святого Хреста ; Єврейське кладовище ; Парк Лазенки і Палац на воді – найбільш відомий парк Варшави із численними пам'ятками архітектури; Ринкова площа із собором Ордену сакраменток; Кафедральний собор Св. Яна ; Палац Сташица ; Цитадель ; Галерея Захента – найбільша у Польщі; Галерея сучасного мистецтва ; Галерея Пляц Замкови ; Археологічний музей ; Вілянув – парково-палацовий ансамбль – резиденція короля Яна II Собеського; Королівський замок ; Королівські Лазенки – парково-палацовий ансамбль; Палац Радзівілів ; Національний музей і Музей Війська Польського ; Етнографічний музей ;
Вроцлав	"Свята квітка Європи, перлина серед міст", так називали це місто, збудоване на 12 островах, з'єднаних 112 мостами. Збереглися численні пам'ятки середньовічної архітектури;
Гданськ	Історичний квартал – Головне (старе) місто , де зосереджені найбільш важливі пам'ятки; Галерея живопису ; Археологічний музей ; Морський музей і Журав – унікальна споруда XV ст., яка виконувала кілька функцій: міських воріт, оборонної вежі і портового крану; зоопарк ;
Краків	Вавель – архітектурний комплекс у складі Королівського замку і Кафедрального собору св. Станіслава і Вацлава; Костел Св. Марії ; Костел Св. Ганни з гробницею Коперника ; Ягеллонський університет і бібліотека ; Музей Чарторійських ; Насипна дорога Пілсудського ; неподалік від Кракова – соляні копальні Велички – найбільші у Європі; Водний парк ;
Лодзь	Костел Успіня Богородиці ; Палац Познаньського – найбільша у Польщі резиденція фабриканта, де нині розміщується музей історії Лодзя; Музей Текстильної Промисловості , де проводиться Трієнале декоративних тканин; вулиця Петровська – найдовша торговельна вулиця в Європі;
Люблін	Старе місто із численними пам'ятками архітектури; Замок із готичною капелою Троїці ; Костели домініканців і брігіток ; Музей Любліна ;
Познань	Ратуша і центральна площа Ринок ; Архікафедральна базиліка св. Петра

	і Павла; Палац архієпископа; Костел св. Діви Марії; Академія Любранського; Палац Рачинського; Палац Дзялинських;
Торунь	Місто включене до списку Світової культурної спадщини ЮНЕСКО. У його межах знаходиться близько 200 пам'яток історії та культури, серед яких монументальні церкви, ратуша, житлові будинки;
Закопане	Найбільший у Польщі центр зимового відпочинку;
Ченстохова	Ясногорський монастир , де зберігається чудотворна Ченстоховська ікона Божої Матері.

РОСІЯ

***Символи, сувеніри, знакові постаті:** Москва, Красна площа, Кремль, Ермітаж, Золоте кільце, Кижі, Байкал, Волга, Сибір, ведмідь, нафта, природний газ, бурштин, тайга, береза, автомат Калашнікова, матрьошка, щі, бліни, водка, червона ікра, балалайка, частушка, хоровод, кокошник, Гжель, Хохлома, Олександр Невський, Іван Грозний, Афанасій Нікітін, Іван Сусанін, Андрій Рубльов, Василь Татищев, Петро I, Катерина II, Александр II, Петро Століпін, Олександр Суворов, Михайло Ломоносов, Денис Фонвізін, Александр Пушкін, Михайло Лермонтов, Лев Толстой, Федір Достоевський, Іван Тургенєв, Антон Чехов, Віктор Васнецов, Іван Шишкін, Ілля Рєпін, Михайло Врубель, Ісаак Левітан, Казимир Малевич, Володимир Ульянов (Лєнін), Йосип Джугашвілі (Сталін), Георгій Жуков, Василь Докучаєв, Дмитро Менделєєв, Микола Лобачевський, Володимир Маяковський, Сергій Єсенін, Анна Ахматова, Марина Цветаєва, Михайло Шолохов, Александр Солженицин, Йосип Бродський, Андрій Сахаров, Петро Чайковський, Дмитро Шостакович, Леонід Утьосов, Костянтин Ціолковський, Юрій Гагарін, Володимир Висоцький, Михайло Горбачов, Алла Пугачова*

Російська Федерація (далі в тексті – РФ) розташована в північно-східній частині Євразії. $\frac{1}{3}$ території країни – Європа і $\frac{2}{3}$ – Азія. Майже вся територія Росії знаходиться у східній півкулі. Із-за величезної протяжності по довготі (9 тис. км) країна розділена на 10 часових поясів. РФ – найбільша країна світу, площа якої перевищує 17 млн км², що в 1,8 рази більше від площі США

і у двічі більше від Австралії. Країну населяє 140 млн жителів. Столиця – Москва.

Більше 70 % території Росії – рівнини і низовини. Західна частина країни знаходиться в межах Східноєвропейської рівнини. Меридіонально витягнута гірська система Уралу розділяє Східноєвропейську рівнину і Західносибірську низовину. На схід від останньої простирається Середньосибірське плоскогір'я з окремими гірськими масивами, які переходять у Центральнокутську рівнину. Південна і східна частини Російської Федерації переважно гористі – північні хребти Великого Кавказу з найвищою точкою г. Ельбрус (5 633 м), Алтай, Західні та Східні Саяни, Станове нагір'я, Сіхоте-Алінь тощо.

Півострів Камчатка і Курильські острови – царство вулканів і гейзерів (Ключевська Сопка, Кроноцька Сопка, Шивелуч та ін.).

У країні знаходиться більше 120 тис. річок і близько 2 млн озер. Річки та озера традиційно відіграють величезну роль – не лише як транспортні шляхи, траси заселення і господарського освоєння, а і як місця масового відпочинку і туризму.

Клімат РФ у цілому суворий. Для нього характерні довга холодна зима і коротке прохолодне літо, чітка зміна пір року. Великий вплив на клімат мають океани (західне перенесення повітряних мас із Атлантики; арктичний холодний басейн; літній мусон на далекосхідному узбережжі). Кліматичні умови значно різняться територією. Із півночі на південь країна розташовується в арктичному, субарктичному і помірному кліматичних поясах. Суттєві відмінності спостерігаються і в межах кожного поясу.

Широтна зональність найбільш виразно проявляється на рівнинах. Найповніший спектр природних зон притаманний європейській частині, де із півночі на південь послідовно міняються зона арктичних пустель, тундри, лісотундри, тайги, мішаних лісів, лісостепу, степу, напівпустель. Із просуванням на схід клімат стає більш континентальним і кількість природних зон в одному широтному інтервалі значно скорочується.

На більшій частині Росії (11 млн км²) поширена вічна мерзлота. Вона охоплює північ європейської частини і Західного Сибіру, а за Єнісеєм зустрічається від північних морів до південних кордонів. Товща мерзлоти коливається від 1-2 м на півдні до 500-600 м на півночі.

Очевидним є погіршення геотуристичного положення РФ після розпаду Радянського Союзу. Звичні для росіян райони відпочинку (Крим, Прибалтика, Закавказзя) опинилися в близькому зарубіжжі. Політична нестабільність на Кавказі не дозволяє повною мірою використовувати ресурси й туристичну інфраструктуру регіону. Території за Уралом із багатими природними ресурсами і стабільною ситуацією мало заселені, недостатньо забезпечені шляхами сполучення, розташовані далеко від головних споживачів туристичного продукту.

РФ, з одного боку, має потужні туристичні ресурси, а з іншого – відчуває труднощі у їх освоєнні. Це пов'язано із природними (суворість клімату і важка доступність окремих ландшафтних комплексів), соціально-економічними (слабка транспортна й готельна інфраструктура, недостатня рекламна підтримка, відсутність широкого споживчого попиту і традицій вітчизняного відпочинку) та політичними (нестабільність окремих регіонів) чинниками. У той же час, країна володіє надзвичайно багатими ресурсами, які є основою для розвитку екологічних і спортивних видів туризму, натомість відчуває гостру нестачу територій, де б реалізувалися потреби споживача в традиційному пляжно-купальному відпочинку.

Бальнеологічні ресурси презентовані численними джерелами мінеральних вод і родовищами лікувальних грязей. Найбільш поширеними серед мінеральних вод є хлориді, які зустрічаються практично повсюдно, особливо в межах платформених областей. Велику лікувальну цінність мають сульфідні (сірководневі) води, які поширені на Кавказі, Уралі, Поволжі. Джерела вуглекислих вод приурочені до складчастих областей: Кавказ (район Кавказьких Мінеральних Вод), Забайкалля, Примор'я, Камчатка, Кольський півострів. У межах гірських системах поширені й джерела радонових вод: Алтай (Білокуриха), Забайкалля (Ургучан).

За походженням лікувальні грязі, що поширені територію Росії, поділяються на кілька типів: торфові, сапропелеві, сульфідні мулові та сопкові. Торфові грязі належать до найбільш типових. Вони розповсюджені на Північному Заході, в Західному Сибіру й Далекому Сході. Найбільші родовища сапропелів сконцентровані на Уралі та в Західному Сибіру (озеро Молтаєво, Ахманка, Великий і Малий Тараскуль). Сульфідні мулові грязі приурочені до материкових озер у Ставрополь-

ському краї та озерно-джерельних водойм на Півночі Росії. Головним районом поширення сопкових грязей є Сахалін.

Район Кавказьких Мінеральних вод – найбільша курортна зона країни. Головні курортні центри розташовані доволі компактно. Вони пов'язані між собою електрифікованою залізницею й автомобільними шляхами. Серед низки популярних курортних центрів найбільш обладнаним вважається Кисловодськ, найбільш мальовничим – Железноводськ, найбільш популярним і найбільшим – Єсентуки, найбільш функціональним – П'ятигорськ, де використовуються води понад 40 джерел і лікувальна грязь озера Тамбукан.

Серед регіонів із найбільш сприятливими кліматотерапевтичними умовами для організації літніх і зимових видів рекреаційної діяльності виділяються: узбережжя Чорного моря, Середній Урал, Західний Кавказ, Алтай, Саяни, Прибайкалля, окремі райони Далекого Сходу, Північний Захід Росії.

РФ володіє значним культурно-історичним потенціалом. Лише до списку світової спадщини внесені 11 історико-культурних і природних об'єктів: історичний центр Санкт-Петербурга, комплекс церков у Кіжах, Московський Кремль і Красна площа, історичні пам'ятки Новгород, культурно-історичний ансамбль на Соловецьких островах, архітектурні ансамблі Володимира й Суздаля, Троїцько-Сергієва лавра в Сергієвому Посаді, церква Вознесіння в Коломенському, вулкани і гейзери Камчатки, озеро Байкал, первісні ліси республіки Комі.

Із великих міст РФ найбільш відвідуваним є Санкт-Петербург, який часто називають Північною Венецією. Щороку місто приймає понад 2 млн іноземних гостей, що складає 10 % від загальної кількості туристів, які приїждять до Росії, і таку ж кількість росіян із інших регіонів країни. Увага туристів, у першу чергу, звернена до Зимового палацу, де розташований музей Державний Ермітаж, в якому зібрано понад 2,7 млн картин, скульптур, малюнків, гравюр, костюмів, медалей, зброї та інших предметів практично всіх епох людської цивілізації. Серед інших пам'яток міста – Адміралтейство, Петропавловська фортеця, Державний Російський музей, архітектурні ансамблі Невського проспекту і Василівського острова, Літній сад, Музей антропології і етнографії імені Петра Великого (Кунсткамера). У місті знаходиться музей-квартира Тараса Шевченка.

Приваблюють туристів околиці Санкт-Петербургу: Царське Село з Царськосільським ліцеєм, де навчався А. С. Пушкін і розкішним Катериненським палацом, який розташований серед чудового парку в оточенні інших палаців; Павловськ із Великим палацом і одним із найкрасивіших і найбільших пейзажних парків Європи (площа – 600 га). "Перлиною мистецтва" називають мальовничі сади і парки, пишні палаци і фонтани Петергофу. Його ансамбль формують 7 парків, понад 20 палаців, 140 фонтанів. Великий каскад фонтанів прикрашають 225 позолочених скульптур. Парково-палацовий ансамбль Оранієнбауму розташований на узбережжі Фінської затоки та складається з фортеці Петерштадт та мініатюрного палацу, китайського палацу і Катальної гірки з павільйоном.

Практично в усіх палацах і павільйонах, розташованих на околицях Петербургу, експонуються шедеври мистецтва і предмети побуту, якими користувалися російські монархи.

Столиця Росії має значний туристичний потенціал. Найбільш знайомими є Кремль і Красна площа. У центрі Кремля на Соборній площі знаходяться кілька храмів: Успенський, Благовіщенський і Архангельський собори, зведені у XV-XVI ст. Тут же розташовані Грановита палата, церква Дванадцяти апостолів, Патріарші палати, дзвіниця Івана Великого, Цар-дзвін і Цар-гармата. Серед інших будівель незмінну увагу викликають Великий Кремлівський палац і "Оружейна палата", де зібрані унікальні прикраси і твори декоративного мистецтва, зразки вогнепальної зброї, а також легендарна шапка Мономаха й експозиція діамантів.

Поряд із Кремлем розташована Красна площа, на якій збудовані кілька цікавих об'єктів: незрівняний за вишуканістю архітектурних форм Покровський собор, який частіше називають собором Василя Блаженного; мавзолей Леніна; пам'ятник Мініну і Пожарському; будинок Державного історичного музею, у фондах якого зібрано близько 4 млн предметів; колишні Верхні торгові ряди.

До важливих атракцій міста належать: Державна Третьяковська галерея, де зібрані понад 5 тис. художніх полотен, більше 30 тис. малюнків і гравюр, 900 скульптурних робіт; Державний Музей образотворчого мистецтва ім. А. С. Пушкіна; Воробйові гори із висотною будівлею Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова; архітек-

турний комплекс "Коломенське", де діє історичний музей; Новодевичий і Донський монастирі.

Багате на визначні місця і Підмосков'я. У переважній більшості це – колишні дворянські садиби і місця, пов'язані з життям і діяльністю відомих людей. Наприклад, садиба Муранове, де створено музей Ф. І. Тютчева, садиба Архангельське, де бував Пушкін, місто Клин, де розташована садиба-музей П. І. Чайковського.

Популярним туристичним маршрутом є "Золоте кільце", що включає давні руські міста: Сергіїв-Посад, Переяславль-Заліський, Ростов, Кострому, Іваново, Суздаль, Володимир та ін.

Переяславль-Заліський відомий історико-архітектурними пам'ятками починаючи з XII ст. Спасо-Преображенський і Володимирський собори, історико-художній музей – головні атракції міста.

Ростов, який виник значно раніше Москви, вражає туристів своїм кремлем, зведеним у XV-XVII ст. та іншими пам'ятками.

Найбільш відомою пам'яткою Костроми є Іпатіївський монастир, де відомий російський історик М. М. Карамзін знайшов давній літопис, названий Іпатіївським. Із 1958 р. монастир – історико-архітектурний і художній музей-заповідник. Його ансамбль формують Троїцький собор і дзвіниця (XVII ст.), Палати Романових, башти та інші архітектурні компоненти.

Ярославль був заснований в XI ст. Ярославом Мудрим. Нині місто відоме численними пам'ятками, серед яких Спаський і Толгський монастирі, Іллінська церква.

Сергіїв-Посад приваблює Троїцько-Сергієвим монастирем, який є одним із найбільш знаних російських центрів паломництва. Незмінну цікавість у туристів викликає Успенський собор, де внутрішній розпис належить пензлю Андрія Рубльова¹.

Засноване у XII ст. київським князем Володимиром Мономахом місто Володимир – обласний, великий промисловий і туристичний центр. У Володимирі туристи знайомляться з Золотими Воротами, відвідують Володимиро-Суздальський історико-художній і архітектурний музей-заповідник, музей "Старий Володимир", будинок-музей купців Столетових.

¹ Андрій Рубльов – найбільш відомий і шанований майстер московської школи іконопису, книжкового і монументального живопису XV ст. Канонізований Російською православною церквою у 1988 р. у лику преподобного.

Давньоруський Суздаль – місто-заповідник. У ньому збереглися численні перлини архітектурного мистецтва. Серед них чільне місце посідає Суздальський кремль. Тисячі туристів і прочан відвідують Покровський, Олександрівський і Спасо-Євфиміївський монастирі, зазначають ансамблями Торгової площі, Посаду, Зарічної сторони, слободи Скучилихи, експонатами Музею дерев'яного зодчества. Із 2002 р. в Суздалі щорічно проводиться Відкритий російський фестиваль анімаційного кіно, Свято Огірка й інші заходи, які підсилюють туристичну привабливість міста.

Бурштиновий кабінет був створений майстром Г. Тюссо для прусського короля Фрідріха І. Його син, король Фрідріх Вільгельм І подарував кабінет російському імператору Петру І, який наказав доправити щедрий подарунок до Росії.

Імператриця Єлизавета Петрівна доручила "виправити" кабінет. До 1770 р. під керівництвом Ф. Б. Растреллі він суттєво змінюється. Колишній кабінет додає у величині, пишноті і перетворюється у знамениту Бурштинову кімнату Катерининського палацу у Царському Селі. Зміни були настільки разючі, що дозволили говорити про Бурштинову кімнату як про "восьме чудо світу".

Під час Великої Вітчизняної війни Бурштинова кімната була вивезена гітлерівцями до Кенігсбергу (сучасний Калінінград), де виставлялася у Королівському замку до 1944 р. Після цього її сліди губляться і кімната не знайдена і до сьогодні.

До 300-ліття Санкт-Петербургу, яке святкувалося у 2003 році, Бурштинова кімната відновлена у повному обсязі і стала головною туристичною атракцією Катерининського палацу у Царському Селі.

Взагалі ж говорити про індустрію туризму як повноцінний сегмент російського господарства ще зарано. У країні лише розпочалося інтенсивне вивчення та освоєння багатих природних і культурно-історичних ресурсів, створення сучасної туристичної, особливо готельної інфраструктури, перші згустки якої з'явилися в Москві, Санкт-Петербурзі та їх околицях, у районі Байкалу, на Кавказі й узбережжі Чорного моря, де виділяється кілька туристичних центрів і курортних зон міжнародного рівня – Сочі, Туапсе, Анапа, Геленджик та інші.

Потужних імпульсів розвитку транспортної, спортивної і туристичної інфраструктури європейської Росії, Кавказу та чорноморського узбережжя нададуть проведення зимових Олімпійських ігор у Сочі в 2014 р. та Чемпіонату світу з футболу у 2018 р.

У зв'язку з проведенням зимової олімпіади Росія планує в околицях Сочі звести близько 200 олімпійських об'єктів, серед яких найдовша у світі санно-бобслейна траса, гірськолижний комплекс "Роза-Хутор", кілька льодових арен, сотні кілометрів сучасних автодоріг і багато іншого.

Для організації фінальної частини світової футбольної першості РФ збирається збудувати близько 10 нових футбольних стадіонів. Згідно російської заявки, до переліку міст, де проходитимуть змагання, ввійшли 13 населених пунктів. Для кращої координації робіт вони об'єднані у 4 кластери та Єкатеринбург. Існує ймовірність, що чемпіонат вперше відбудеться у двох частинах світу, якщо Єкатеринбург збереже право на проведення матчів футбольної першості.

Незважаючи на існуючі проблеми з дорожньою та готельною інфраструктурою, країну щороку відвідує близько 20 млн туристів.

РУМУНІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Дунай, Карпати, Дракула, Бран, Марамуреш, мамалига, цуйка, хорезька кераміка, ваза "гале", румунський фарфор, крашанки, Тудор Владіміреску, Трістан Тцара, Мірча Еліаде, Ніколає Григореску, Нікалає Чаушеску

Румунія – "батьківщина" графа Дракули – придунайська, причорноморська і прикарпатська держава на південному сході Європи зі столицею у місті Бухарест. Країна межує з Україною, Молдовою, Болгарією, Сербією та Угорщиною і займає площу 238,4 тис. км². Її населення складає 22,2 млн осіб.

Геотуристичне положення Румунії досить вигідне, насамперед, за рахунок виходу до узбережжя Чорного моря, наявності гірської системи Карпат і близькості до західноєвропейського споживчого туристичного ринку.

Протягом останніх років прогресуючим сегментом економіки Румунії є міжнародний туризм. Цьому є об'єктивні передумови – потужний природно-ресурсний потенціал. До найбільш важливих туристичних ресурсів країни належать: ландшафтне різноманіття, бальнеологічні ресурси (у надрах країни сконцентровано 1/3 запасів мінеральних і термальних вод Європи), багата флора і фауна.

Важливим чинником розвитку туризму є середньовисотні гори Карпати. Вони розташовані всередині країни у вигляді дуги і діляться на три гірські ланцюги: Східні, Південні і Західні Карпати. У всіх зонах румунських Карпат функціонують туристичні центри, які спеціалізуються

на зимових видах спорту, оздоровленні та літньому відпочинку. Прикладами є Синая, Буштень, Предял, Пояна-Брашов, Борша, Дуреу, Стина-де-Вале, Азуга.

У гірських та передгірських районах розташовані численні бальнеологічні курорти: Бейле-Херкулане – один із найдавніших курортів світу, Бейле-Фелікс, Ефорі-Норд, відомий грязьовими ваннами на озері Текиргіюл, Бряза, Ринка, Ковасна – "курорт тисячі джерел", Бэйле-Тушнад, Балвантош. У містечку Тиргу Вікна знаходиться найбільший у Європі підземний санаторій, розташований на глибині 130 м у давній соляній шахті. Це – ціле підземне містечко із цілющим мікрокліматом, де діє православна церква, кіоск із продовольчими товарами, обладнані місця для ігор та відпочинку.

До традиційних видів туризму, поширених у Румунських Карпатах, належать гірський велосипедний туризм та спелеотуризм. Широкої популярності набуває екологічний туризм і відвідування заповідників та природних національних парків, найбільш популярними з яких є Чахлеу, Залізні Ворота, Родна, Домоглед – Валя Черней. Гори Румунії багаті на фауну, що перетворило їх на відомий у Європі осередок мисливського туризму. Об'єктами промислу є дикий кабан, олень, косуля, заєць.

Чорноморське узбережжя Румунії має загальну довжину близько 250 км. Відомі морські курорти Румунії, такі як Мамаія, Ефорія, Мангалия, Текиргіоле, дякуючи пляжам із дрібним, чистим піском і рівному пологому дну, завоювали заслужену популярність.

Разом із тим, значна частина морського узбережжя практично не придатна для організації пляжно-купального відпочинку. Вона зайнята дельтою Дунаю, на яку припадає майже 2,5 % території Румунії, із численними протоками, рукавами, каналами і болотами. До того ж Дунай, який вважається найбруднішою річкою Європи, не додає популярності пляжному відпочинку на узбережжі. Натомість, дельта Дунаю – найбільша річкова дельта в Європі – місце гніздування птахів і осередок надзвичайного природного біорізноманіття. Вона визнана об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО і перетворилася на регіон розвитку екологічного туризму. Особливою популярністю серед туристів користуються бердвотчинг-тури, метою яких є спостереження за життям птахів у природних умовах.

Румунія – країна із багатою і цікавою історією.

Бухарест – найбільший культурний та індустріальний центр країни, залишає у туристів двояке враження. З одного боку, багата архітектура і велика кількість пам'яток у "Старому Бухаресті", з іншого – запустіння і безликі квартали "соціалістичного" Бухаресту, зведені за часів Ніколає Чаушеску. Цікавими для туристів є палац Котрочень, Парламент, Королівський палац, караван-сарай Ханул-луй-Манук, музеї, серед яких виділяються Національний історичний музей, Етнографічний музей на острові Херестреу. У місті збереглася велика кількість сакральних пам'яток: кафедральний собор Патріархії (XVII ст.), собор Св. Георгія Старого (XIX ст.), монастирі Плумбуїта, Антім, Михайл-Воде та ін.

Найбільш романтичним і відвідуваним паломниками містом країни вважаються Ясси. Відомими пам'ятками у ньому є церкви Трей-Ієрах та Митрополітане, де знаходяться мощі Св. Параскеви, Св. Миколи Чудотворця, монастир Арджеша, палац Іоан-Кузи.

На березі Чорного моря лежить Констанца – давньогрецький поліс Томіс або Томи, сучасний порт і популярний приморський курорт, який пропонує якісний пляжно-купальний відпочинок. Шанувальники минушини також знайдуть об'єкти варті уваги. У місті збереглися мозаїки давньоримських часів, Генуезький маяк, мечеть Махмуда. На особливу увагу заслуговує пам'ятник давньоримському поету Овідію, який у 8 році нашої ери з невідомих причин був засланий сюди імператором Августом, де і помер на дев'ятому році заслання, полишивши по собі багату літературну спадщину.

Туристів зі всього світу приваблюють численні палаци і замки Румунії. Вони найкраще ілюструють середньовічну культуру країни, унаочнюють унікальні архітектурні стилі, напрямки й елементи, які відображають історію, національні традиції і звичаї. Але для переважної більшості туристів замки Румунії, особливо її історико-географічної області Трансільванія, асоціюються з іменем "першого" літературного вампіра – графа Дракули – героя роману Брема Стокера¹ "Дракула" та дійовими особами відомого твору Жуля Верна "Замок у Карпатах". Найбільш знаним серед туристів є замок Бран або "замок Дракули", розташований неподалік Брашова. На даний час у замку розміщено екс-

¹ Більшість дослідників творчості ірландського письменника Брема Стокера згоджуються з думкою, що прообразом літерного Дракули став сумно відомий Влад Цепеш – румунський князь Влад III Дракула, який жив у XV ст. Свою "славу" він здобув нелюдською жорстокістю. Заради справедливості слід зазначити, що події у романі "Дракула" відбуваються не у Трансільванії, як вважає більшість читачів, а в Штирії (земля в Австрії).

позиції Музею історії і середньовічного мистецтва, де представлені твори мистецтва, меблі, колекція зброї, а також інші цікаві предмети побуту XIV-XIX ст.

На окрему увагу заслуговує Марамуреш – найбільш гористий і найбагатший на мінеральні води регіон країни. Його туристичною "візиткою" є Чимитирул-Весел у Селинці – єдиний у світі меморіальний комплекс, де смерть і пов'язані з нею обряди, подані у гумористичному ключі.

В останні роки першого десятиліття XXI ст. до Румунії щороку приїздить 1,5-2 млн туристів. Це не відповідає туристичним можливостям країни, які значно зросли після її вступу до ЄС у 2007 р.

СЛОВАЧЧИНА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Татри, Морава, замок Девін, Демановська долина, травніце, чрпак, волашки, фуяра, сливовиця, "татранський чай", модранська кераміка, сир "оштєпок", піянічки, хокей, Александр Дубчек, Зігмунд Палфі, Петер Дворські

Словацька Республіка (площа – 49 тис. км²; населення – 5,5 млн осіб; столиця – Братислава) займає центральне положення у Східній Європі і межує з Чехією, Польщею, Україною, Угорщиною та Австрією.

Геотуристичне положення країни слід оцінювати як вигідне. Центральність її розташування у межах європейського ринку туристичних послуг, багаті ландшафтні і бальнеологічні ресурси, комфортні погодно-кліматичні умови дозволяють задовольняти потреби споживачів як із Західної, так і з Східної Європи, цілорічно розвивати активний і лікувально-оздоровчий туризм. Єдиний недолік геотуристичного положення – відсутність виходу до моря.

Із точки зору туристичного попиту Словаччина, насамперед, відома як країна, що задовольняє потреби у гірськолижному, бальнеологічному і кліматотерапевтичному відпочинку, оздоровленні та лікуванні. Курорти відповідних профілів розташовані у Високих і Низьких Татрах. Ці гори чудово підходять для туризму, дякуючи ландшафтному різно-

маніттю, мінеральним і термальним джерелам та розвинутій транспортній інфраструктурі.

Споживачами словацького туристичного продукту щороку стають близько 1,5 млн іноземців.

У Татрах зустрічається багато високогірних озер – слідів давнього зледеніння. Найбільше із них – Штребське Плесо, площа якого складає 19 га. Незмінне захоплення у туристів викликають дивовижні за красою Татранські водоспади.

Схили Татр вкриті хвойними лісами з насиченим фітонцидами і багатим озоном повітрям, виходами на поверхню мінеральних і термальних джерел, що формує сприятливі природні передумови для функціонування санаторіїв, де лікують сухоти, астму, неврози й інші захворювання. Найбільш відомими лікувальними курортами стали Бардеев (найстаріший курорт Словаччини, у межах якого перший санаторій був збудований у 1777 р.), Жиліна, Тренчин, Штребське Плесо, Бардейовське Купеле та ін.

Словацька індустрія туризму використовує унікальне природне явище – термальні пляжі, розташовані у невеликих курортних центрах: Бешеньова, Ликава, Квачани, Жяр, Прибилина, Заважна-Поруба, Липтовський Ян, де пропонується широкий спектр лікувально-оздоровчих послуг.

Світову славу має курорт Пьештяни, розташований у долині річки Ваг на так званому Курортному острові. Перші письмові згадки про гарячі джерела і грязі та їх лікувальну силу датуються 1549 р. Курорт постійно діє із 1822 р. Тоді ж він отримав і свою другу назву – Наполеонівський курорт. Символ курорту – людина, яка ламає милиці, вказує на спеціалізацію – лікування хвороб опорно-рухового апарату, артритів, захворювань центральної нервової системи, відновлення після травм і ортопедичних операцій. Пьештянська сульфатно-бікарбонатна, кальцієво-натрієва вода надходить із декількох джерел із глибини близько 2 000 м і має температуру +67-69°С. Термальні води курорту, а також сірчані грязі, належать до найбільш якісних бальнеологічних ресурсів у світі.

На північ від Низьких Татр розташована Демановська долина. Саме тут знаходиться відома Демановська карстова печера Свободи, довжиною 8 126 м. Вона відкрита у 1921 р., а до туристичного показу включена із 1924 р. Нині печера – популярний туристичний об'єкт кра-

їни. Із загальної довжини ходів до екскурсійного показу включено 1 800 м.

Словацька індустрія туризму пропонує спеціальні винні тури, зорієнтовані на південні райони, де зосереджені основні виноробні підприємства. Це околиці міст Нітра, Топольчани, а також знаменитий регіон Токай, який словаки ділять із угорцями. Не так давно Словаччина відстояла право разом з Угорщиною називати свої вина, що виробляються у цьому районі, токайськими.

Багата культурними пам'ятками столиця Словаччини. У минулі часи Братислава була невеликим форпостом Римської Імперії. Пізніше вона стала прикордонною угорською фортецею. Поступово Братислава перетворилася на місто стильних палаців, вишуканих парків, дорогих магазинів, на європейський центр мистецтва.

Національною пам'яткою словаків є замок Девін, руїни якого височіють на скелі біля злиття Дунаю і Морави та створюють неповторну панораму столиці. У Братиславі багато музеїв із цінними високохудожніми та пізнавальними експозиціями: Словацький національний музей, Братиславський міський музей, Музей виноробства, Музей зброї, Словацька національна галерея.

ТУРКМЕНИСТАН

Символи, сувеніри, знакові постаті: Кара-Кум, Кара-Богаз-Гол, Фірюза, аргамак, туркменські килими, тельпек, тюбетейка, кетені (туркменський шовк), бавовник, сердолік, диня, чириш, Хаджи Бекташи, Сапармурад Ниязов

Туркменістан – прикаспійська держава в Центральній Азії. Її площа складає 488,1 тис. км², населення – 4,9 млн осіб, столиця – Ашхабад. Країнами-сусідами Туркменістану є Афганістан, Іран, Казахстан та Узбекистан.

Геотуристичне положення Туркменістану, як і інших центральноазійських держав, не дуже вигідне. Його головні особливості – віддаленість від споживчих ринків, розташування країни у зоні дії різко континентального клімату. До позитивних рис геотуристичного положення належить вихід країни до узбережжя Каспійського моря та її розташування у зоні формування і розвитку давніх азійських культур.

Більша частина країни зайнята пустелею Кара-Кум, що в перекладі означає "чорні піски". Температура у пустелі влітку сягає +50° С, а поверхня піску розжарюється ще більше. Не випадково тут функціонує Репетекський центр дослідження пустелі. У Репетекському заповіднику можна ознайомитися із представниками тваринного світу пустелі.

Плато динозаврів у Кугитангському заповіднику займає перше місце у світі за кількістю і площею слідів давніх тварин (занесене до Світової спадщини ЮНЕСКО). Тут же розташована і найдовша "стежка" зі слідів динозаврів – 195 м.

У Туркменістані активно освоюється узбережжя Каспійського моря. Найбільшим проектом є створення поблизу Туркменбаші (колишній Красноводськ) до 2020 року курортної зони міжнародного рівня "Аваз", де вже збудовано кілька сучасних готельних комплексів. Затока Кара-Богаз-Гол багата великими покладами глауберової солі, потенціал якої для лікувальних цілей повною мірою поки що не використовується.

Незважаючи на переважно пустельний ландшафт, у Туркменістані є численні оазиси. Один із них – Фірюза, овіяна міфами мисливська резиденція перських шахів, яка тепер є популярним і найбільшим у країні кліматичним курортом.

На давній землі Туркменістану збереглося багато пам'яток історії та культури: мечеті, фортеці, мавзолеї. Декілька десятиліть тому в результаті археологічних розкопок було відкрите давнє місто Мерв – столиця держави Сельджуків. У середні віки тут жили і творили поет Омар Хайям, географ Ас-Самані, історик Імамад дін-Ісфahanі.

Нинішній Мерв належить до переліку об'єктів, що внесені до списку Світової спадщини людства, створеного під егідою ЮНЕСКО. На його території збереглися цитаделі, городища, усипальні, храми, мавзолей султана Санджара. Оглянути розкопки – мрія багатьох мандрівників, які приїждять до країни.

Унікальний туристичний об'єкт на території Туркменістану – печерне місто Єкедешик. Воно має статус Державного історичного й архітектурного заповідника. "Єкедешик" туркменською мовою означає "один отвір". І дійсно, величезний печерний комплекс має лише один вхід, що забезпечувало йому неприступність протягом століть. Походження печерного міста овіяне таємницями і легендами, з якими екскурсоводи охоче знайомлять гостей.

Взаємний вплив як негативних, так і позитивних чинників розвитку туризму призвів до того, що країну щороку відвідує близько 200 тис. візитерів. Такий показник не дозволяє віднести Туркменістан до популярних туристичних напрямків.

УГОРЩИНА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Дунай, озеро Балатон і Хевіз, токайські вина, термальні води, салямі, лечо, кубик Рубіка, чардаш, хунгарікум, оперета, "Ікарус", Шандор Петефі, Імре Кальман

Країна "термальних бань" – так образно називають Угорську Республіку (площа – 93 тис. км²; населення – 10,2 млн осіб; столиця – Будапешт). Вона розташована на південь від Чехії та Словаччини, між Австрією, Хорватією, Сербією, Румунією та Україною. Угорщина лежить у межах Середньодунайської рівнини у басейні Тиси і Дунаю.

Геотуристичне положення країни досить вигідне. Вона розташована у безпосередній близькості як від західноєвропейського, так і східноєвропейського споживчих туристичних ринків, має сприятливі природні й культурно-історичні передумови для розвитку індустрії туризму. Із точки зору ресурсів міжнародного туризму країна багата історичними пам'ятками, насамперед у столиці, курортною зоною озера Балатон, лікувальними бальнеологічними курортами, м'яким кліматом.

Будапешт – одне із найкрасивіших міст світу. Дунай ділить його на дві історичні частини: Буду і Пешт. Сполучають береги 7 мостів для автомобільного руху і 2 – для залізничного.

Найбільш відомі визначні пам'ятки столиці Угорщини – Будаїська фортеця, набережна Дунаю із будівлею Парламенту та проспект Андраші. Квартал Будаїської фортеці представлений такими пам'ятками як Музей історії Будапешта, Військово-історичний музей, Музей "Людвіг", Угорська національна галерея.

Будапешт також відомий тим, що це – єдина в світі столиця, де в межах міста розташовуються термальні купальні із вільним доступом до мінеральних джерел.

Озеро Балатон – традиційний район пляжно-купального відпочинку міжнародного рівня. Південний берег озера особливо привабливий для сімейного відпочинку. Тут навіть на відстані 200-300 м від берега глибина води не перевищує 1 м. Любителі плавання, зазвичай, відпочивають на північному березі Балатону, де глибини більші. В околицях Балатону діють бальнеологічні курорти, клуби верхової їзди, пункти прокату спортивного і туристичного обладнання, спа-салони, школи віндсерфінгу, ресторани, а численні готелі, мотелі та кемпінги надають послуги автотуристам з Австрії, Німеччини й інших країн Європи.

Відомими містами-курортами на березі Балатону є Балатонфюред ("мекка для сердечників", базовий центр міжнародної кардіологічної програми), Балатондерек, Кестхей. Окрім зручних пляжів, туристам пропонується знайомство з природними пам'ятками і багатую культурною спадщиною міст і їх околиць: Таваш – карстова печера з підземним озером, фортеця Шюмег, Музей Африки, палац Фештетич із цікавою бібліотекою, фортеця Резі.

Один із найбільш відомих бальнеологічних курортів Угорщини – Хевіз. Свою популярність він здобув завдяки однойменному найбільшому термальному озеру Європи. Вода озера, що містить сірку, натрій, магній, кальцій, органічні рештки, допомагає при лікуванні ревматизму, запаленні суглобів, нервових і гінекологічних захворювань, покращує обмін речовин в організмі людини. Навіть взимку температура води в озері не опускається нижче +29° С, що дозволяє цілорічно використовувати її для організації лікувально-оздоровчих процесів у природних умовах.

Не менш популярним є курорт Хайдусобосло. Його природною основою є вуглеводнева лужна вода, температура якої досягає +73-78° С. Вода характеризується високим вмістом соди, йоду, броду, фтору, заліза, марганцю. У ній розчинені ще близько 20 мінералів, серед яких і природний бітум, що разом із йодом надає воді темно-коричневого кольору. Застосовується вона дуже широко: лікування суглобів, органів дихання і травлення, шкіряних і гінекологічних захворювань.

Неподалік Хайдусобосло розкинувся найбільший у країні національний парк – Хортобадський степ, де збережено унікальний рослинний і тваринний світ. Парк широко використовується для організації екологічних турів.

Угорська гастрономія – сприятливий чинник розвитку міжнародного туризму. Особливої популярності набули винні тури, адже Угорщина – батьківщина токайського вина, яке Вольфганг Гете назвав "королем вин і вином королів".

Сукупна дія природних, культурно-історичних та соціально-економічних чинників перетворила Угорщину на популярну туристичну країну, яку щороку відвідує близько 10 млн мандрівників.

УЗБЕКИСТАН

Символи, сувеніри, знакові постаті: Кизилкум, джейран, бавовна, махалля, хівинська кераміка, чайхана, сюзане, зарчапан, лаух, Великий Шовковий шлях, Бухара, Самарканд, Регістан, Тамерлан (Тимур), Шахрух, Улугбек, Ходжа Насреддін, Алішер Навої, Абу-л-Касім Фірдоусі, Авіценна, Аль-Хорезмій, Бабур

Фактично у центрі Середньої Азії знаходиться Республіка Узбекистан. Її площа складає 447,4 тис. км², населення – 28 млн осіб. Столиця – Ташкент. Країна межує з Киргизстаном, Казахстаном, Туркменістаном, Таджикистаном та Афганістаном.

Узбекистан має специфічне географічне положення. У світі існує лише дві країни – Узбекистан і Ліхтенштейн, із яких, для того аби дістатися до Світового океану, слід перетнути території двох держав.

Нинішньому геотуристичному положенню країни притаманні як позитивні, так і негативні риси:

- Узбекистан розміщений далеко від основних ринків туристичного попиту та пропозиції;
- Аральське озеро-море, до якого має вихід країна – зона екологічного лиха;
- межування з Афганістаном – осередком політичної напруги, одним із центрів світового виробництва опійного маку, опіуму і героїну – опосередковано стримує притік туристів;
- Узбекистан – країна з надзвичайно багатою історією, яка тривалий час була осердям розвитку центральноазійського культурного простору;

- через територію республіки проходив давній Великий Шовковий шлях – найбільш потужний торгівельний маршрут в історії людства, який нині перетворюється на популярну туристичну атракцію.

Клімат Узбекистану різкоконтинентальний, спекотний і посушливий. Весна (квітень-червень) та осінь (вересень-жовтень) – найбільш сприятливий час для подорожі до Узбекистану. Сорокаденний період із 25 червня до 3 серпня узбеки називають "чілля". У цей час температура повітря вдень у тіні піднімається вище +40° С, а вночі не опускається нижче +30° С. Відвідувати країну у цей час не рекомендується. Єдиним винятком можуть стати гори.

Узбекистан володіє чудовими природними ресурсами, які є основою розвитку різноманітних гірських спортивних видів туризму. Райони Паміро-Алаю, Тянь-Шаню, Шахімардану, каньйон річки Ангрен – далеко не повний перелік місць, де всі охочі можуть займатися скелелазінням, де прокладені трекінгові і кінні туристичні маршрути, які дозволяють насолоджуватися мальовничими краєвидами і знайомитися з геологією, геоморфологією, тваринним та рослинним світом.

Популярністю користуються два гірськолижні курорти: Чимган і Бельдерсай. І хоча лижний сезон тут не дуже тривалий (січень – початок березня), а курортна і транспортна інфраструктура відстає від світових стандартів, за природно-кліматичними характеристиками Чимган вважається найкращим місцем для гірського відпочинку на всьому

Територією сучасного Узбекистану пролягала значна ділянка Великого шовкового шляху – найвідомішого торгівельного маршруту, який зародився у I сторіччі нашої ери. Ним Китай, Індія, країни Центральної Азії обмінювалися товарами, знаннями, ідеями з країнами Європи, Близького Сходу і Північної Африки.

Усі відгалуження Великого шовкового шляху перетиналися в Центральній Азії на території сучасного Узбекистану. Більше двох тисяч років тому на перехрестях живих караванних стежок виникли поселення, що дали початок найбільшим містам, серед яких Ташкент, Самарканд, Бухара, Хіва, Термез, Шахрисабз. Тут відбувалося змішання народів, виникали і приходили в занепад держави, формувалися і поширювалися релігійні та філософські вчення.

Самарканд вважається центром і головним перехрестям шляху. Саме тут Світова Туристична Організація відкрила свій офіс для розвитку туризму на Великому шовковому шляху.

Більше чотирьох тисяч історико-архітектурних пам'яток, так чи інакше пов'язаних з історією Великого шовкового шляху, розташовані на території від оазисів Ферганської долини до пустельного узбережжя Аральського моря. Вони свідчать про багатотисячолітні традиції і високу матеріальну і духовну культуру народів, що населяли Узбекистан із найдавніших часів.

пострадянському просторі. Саме звідси беруть початок численні альпіністські і пішохідні маршрути.

Гірські річки Узбекистану, особливо Чаткал, використовуються для рафтингу. Гірські хребти і плато – "рай" для поціновувачів спелеологічних турів. Печери Бой-Булок, Київська, Фестивальна-Льодопадна, Уральська належать до переліку унікальних.

Шанувальників історії Узбекистан вражає великою кількістю міст, які можна вважати музеями під відкритим небом. Самарканд, Бухара, Хіва, Шахрисабз і ряд інших поселень зберегли свій середньовічний колорит і приголомшують туристів численними шедеврами архітектури, що не поступаються, а в багатьох випадках і переважають кращі світові зразки (табл. 2. 13).

Таблиця 2. 13.

Культурно-історичні ресурси Узбекистану

Місто (місцевість)	Об'єкти
Ташкент	Руїни замку 15 ст., численні мавзолеї, мечеті і медресе 15-16 ст., архітектурні комплекси Імам Хазрат 16-19 ст., Чупаната 18-19 ст., Хайрабад 18-19 ст., палац князя Романова 19 ст., численні музеї, галереї і пам'ятники, дендропарк, зоопарк, ботанічний сад
Самарканд	Старе місто, мавзолей Шахи-Зінда (усипальниця Тимуридів), ансамбль площі Регістан, усипальниця Тимура, архітектурний комплекс Бібі Ханум 14-15 ст., городище Афросіаб, руїни Куксарай (колишній палац Тимура), обсерваторія і меморіальний музей Улугбека, давній діловий центр Чорсу, численні мавзолеї та мечеті 15-20 ст., музеї
Бухара	Старе місто, стіни старовинної цитаделі, більш ніж 140 архітектурних пам'яток 10-19 ст., серед яких мавзолей Сасанідів, мечеть Калаян і однойменна площа, басейн Лабі-Хауз
Хіва	Давня міська стіна, цитадель Куна-Арк, комплекс Ічан-Кала, палац Таш-Хаулі 19 ст., рабад Дишан-Кала, численні мечеті і медресе.
Коканд	Ансамбль ханських усипальниць Дахма-і-Шохон, палац Худоярхана 19 ст., музеї
Шахрисабз	Історичний центр: руїни палацу Тимура – Ак-Сарай; меморіальний комплекс Дорут Тілават, який включає мечеть Кок-Гумбаз і мавзолеї шейха Шамсад-Діна Куляла ал-Кеши та Гумбази-Сеїдан; склеп Тимура
Термез	Архітектурний комплекс Хакім ат-Термези 12-15 ст., меморіально-культовий комплекс Султан Саодат 13-14 ст., Ханака Кирк-Киз 6-9 ст., буддійські культові центри Каратепа та Фаязтепа
Андижан	Комплекс Джамі (мечеть, мінарети, медресе)
Нурата	Давня кузня 15 ст., система колодязів середніх віків, руїни середньовічної фортеці, будинки молитов Шайхуль-Нурі, мечеть Намозгох,

	мечеть Спанджвакта 16 ст.
Кармон	Мавзолеї Мирсаїда Бахрома, Ханака Касим Шайха, мечеть 10-16 ст. Руїни караван-сараю Рабаті Малік 11 ст.
Муйнак	Місто-привид, яке помирає разом із Аральським морем

Столиця країни, назва якої перекладається як "кам'яне місто", розташована у передгір'ях Тянь-Шаню у долині річки Чирчик на перетині давніх торгових шляхів. Після потужного землетрусу 1966 р. Ташкент був відбудований і набув рис сучасного міста. Від старого Ташкенту збереглася невелика кількість історичних будівель. Більшість із них розташовані в "ексі-шахар" – так узбеки називають стару частину своєї столиці.

Ташкент – місто музеїв. На особливу увагу відвідувачів заслуговують Музей мистецтв, Музей прикладного мистецтва, Арт-центр "Ташкент-плаза", Музей залізничної техніки, Галерея образотворчого мистецтва та ін.

УКРАЇНА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Дніпро, Говверла, чорнозем, Софія Київська, Києво-Печерська, Почаївська і Святогірська лаври, Ластів'яче Гніздо, Трипільля, козацька культура, Хортиця, гопак, тропак, дуб, калина, мак, соняшник, лелека, Херсонес, Кам'яна Могила, Чорнобиль, борщ, вареники, горілка, вишиванка, писанка, бандура, кобзар, щедрик, опішнянська кераміка, петриківський розпис, "Руслан", "Зеніт", Батулин, Крути, Холодний Яр, Галичина, Слобожанщина, Полісся, Поділля, Таврія, "помаранчева революція", Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Нестор літописець, Данило Галицький, Петро Могила, Григорій Сковорода, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Микола Гоголь, Юрій Лисянський, Михайло Драгоманов, Михайло Грушевський, Володимир Вернадський, Нестор Махно, Степан Бандера, Роман Шухевич, Олександр Довженко, Архип Куїнджі, Микола Самокиш, Іван Айвазовський, Ілля Репін, Георгій Нарбут, Іван Козловський, Марія Заньковецька, Сергій Корольов, Тетяна Яблонська,

Анатолій Солов'яненко, Роман Віктюк, Ліна Костенко, "Океан Ельзи", Віталій і Володимир Кличко, "Динамо", Валерій Лобановський

Україна розташована у південно-східній частині Європи. Її територія із заходу на схід має протяжність 1316 км, із півночі на південь – 893 км. Площа країни становить 603,7 тис. км², кількість населення складає 46,1 млн осіб. За цими кількісними характеристиками Україна посідає провідні позиції в Європі. Країнами-сусідами є Росія, Румунія, Молдова, Словаччина, Угорщина, Польща, Білорусь.

Геотуристичне положення України характеризується кількома головними особливостями:

- розташування у зоні дії сезонно комфортних і субкомфортних погодно-кліматичних умов;
- вихід до узбережжя Чорного й Азовського морів;
- для території характерне ландшафтне різноманіття і густа річкова й озерна мережа;
- багатовікова історія і культура, перебування у зоні взаємодії католицизму, православ'я та ісламу;
- розташування у безпосередній близькості від країн Євросоюзу та ємного туристичного ринку Росії, населення якої є традиційним споживачем українських туристичних послуг.

Україна володіє значними природними туристичними ресурсами: сприятливими кліматотерапевтичними умовами, привабливими рівнинними, гірськими й аквальними (морськими та річковими) ландшафтами, багатою флорою і фауною. На їх основі створено національні природні парки, дендропарки, заповідники та заказники. Лікувально-оздоровчі ресурси країни – мінеральні і радонові води, лікувальні грязі, ропа лиманів, бішофіт, озокерит – належать до унікальних у світовому масштабі.

Для клімату нашої країни, у цілому сприятливого для господарювання і комфортного для життя людей, притаманна чітка сезонність. Пік туристичної активності припадає на літні місяці. Головний туристичний сезон із комфортним погодно-кліматичним режимом у країні триває близько 100 днів, але пляжно-купальний період, коли температура води перевищує +18° С, дещо менший і складає 60-70 днів. Зимовий туристичний сезон, якому притаманне поєднання мінусових тем-

ператур і достатньо потужного і тривалого снігового покриву, чітко виражений у Карпатах та на Поліссі і складає близько 45 днів.

На території України знаходиться особлива кліматична область – Південний берег Криму, де від кліматичних ресурсів значною мірою залежить інтенсивність і потужність туристичних потоків. Період із комфортним погодньо-кліматичним режимом у межах Південного берегу значно довший, ніж у цілому по країні і складає близько 150 днів. Тривалішою є і пляжно-купальна фаза – 90-95 днів (рис. 2. 24). Саме кліматичні особливості Криму в поєднанні з гірськими ландшафтами та морським узбережжям перетворили півострів на головний рекреаційно-туристичний район України.

Загальна площа земель, придатних для рекреаційного і туристичного використання, складає майже 16 % від території країни.

Важливим ресурсом туристично-рекреаційної діяльності є ліси. Ними вкрито 14 % території України¹. Найбільші лісові масиви зосереджені в Карпатах, де лісистість досягає 40 %, у Кримських горах, де вона перевищує 30 % та на півночі країни – більше 25 %. На хвойні породи, відомі своїми лікувально-оздоровчими фітонцидними властивостями, припадає більше половини загальних запасів деревини. Основними районами поширення хвойних порід є Полісся та Карпати. За оцінками фахівців рекреаційне значення мають лише 10 % лісів державного лісового фонду.

На території України виявлено близько 500 джерел мінеральних вод різного рівня мінералізації. Найбільш поширеними є вуглекислі, сірководневі, залізисті, йодобромні, бромні, радонові (радіоактивні) мінеральні води. Понад 80 джерел мінеральних вод України використовуються для потреб близько 50 курортів, 20 бальнеолікарень, 40 заводів, які випускають лікувально-столових води. Найбільш потужні запаси мінеральних вод приурочені до надр Українських Карпат (Трускавець, Свалява, Поляна Квасова, Моршин та ін.), Українського кристалічного щита (Хмільних, Миронівка та ін.), Дніпровсько-Донецької западини (Миргород).

У гірських та передгірських районах Українських Карпат є значні запаси вуглекислих вод, на базі яких працює ряд курортів, наприклад Свалява. Гідрокарбонатно-сульфатні, кальцієво-магнієві, сульфатні,

¹ Для порівняння – середня лісистість країн Зарубіжної Європи складає 33% і коливається від 6 % в Ірландії, до 66 % – у Фінляндії.

натрієво-кальцієві води з цінними лікувальними властивостями стали основою розвитку санаторно-курортного господарства в Трускавці та Східниці. У Моршині активно використовуються сульфатно-хлорні, натрієво-магнієво-кальцієві води.

Головне багатство курорту Миргород – хлоридно-натрієві і хлоридно-гідрокарбонатно-натрієві мінеральні води, які за складом і якістю близькі до тих, що на увесь світ прославили німецький Баден-Баден.

Родовища бішофіту – мінералу з унікальними лікувальними властивостями – зустрічаються лише у кількох місцях на планеті: затока Кара-Богаз-Гол, Мертве море (Ізраїль), Росія та Україна (Полтавська і Чернігівська обл.). Бішофіт широко застосовується у лікуванні багатьох захворювань опорно-рухового апарату, нервової, серцево-судинної систем, а також в якості адаптогенного, антистресового та седативного засобу. В Україні лише 1 % від загального обсягу видобутку бішофіту використовується для лікувально-оздоровчих потреб, все інше – для технічних цілей (одержання магнію і його сполук, виробництво магнезійного цементу та ін.).

Промислові родовища озокериту або гірського воску – Бориславське, Трускавецьке, Дзвиняцьке та Старунське, знаходяться в Передкарпатті у надрах Львівської та Івано-Франківської областей і є найбільшими у світі. Озокерит – цінний різновид бальнеологічних ресурсів, який має протизапальні й обезболюючі властивості і використовується для оздоровлення і лікування теплом при артритах, артрозах, хронічних радикулітах, контрактурах, хронічних виразках тощо.

Ландшафтні ресурси є одними із головних серед природних туристичних ресурсів нашої держави. Українські ландшафти мають риси перехідності між мозаїчними західноєвропейськими й одноманітними східноєвропейськими, що формує достатню пейзажну різноманітність, яка найбільше цінується при виборі місць для відпочинку. Унікальними в цьому відношенні є два регіони: Українські Карпати та Крим. Карпати мають надзвичайно потужні ландшафтні ресурси, придатні для

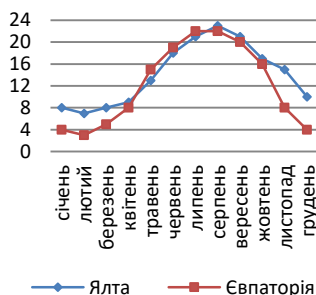

Рис. 2. 24. Пересічна температура прибережних вод у районі курортів Кримського півострова

організації гірського зимового та літнього туризму. Кримські приморські ландшафти не поступаються кращим взірцям європейських пляжно-курортних місцевостей.

Атрактивними ландшафтами багатий Кримський півострів (Димерджі із "Долиною привидів", вулканічний масив Карадаг, Великий і Малий Кримські каньйони), Поділля з унікальними і найдовшими в Європі карстовими печерами та мальовничими каньйонами Дністра, Карпати, де кожен куточок є рідкісним і незабутнім, Полісся – край озерних, річкових і лісових ландшафтів.

На території України діє 4 біосферні заповідники загальною площею понад 240 тис. га, що становить 0,4 % території держави, 16 природних заповідників, площа яких складає 0,3 % від загальнодержавної та 29 національних парків, частка яких у площі країни досягає 2 % (рис. 2. 25). У недалекому майбутньому ці показники планується довести відповідно до 0,5, 0,4 та 3,7 % за рахунок створення нових об'єктів природно-заповідного фонду, що сприятиме розвитку екологічного туризму.

Рис. 2. 25. Природно-заповідний фонд України

У цілому, високі показники природного ресурсного туристичного потенціалу притаманні західним областям України, Автономній Республіці Крим, Одеській і Київській області.

Україна належить до країн із потужними суспільно-історичними туристичними ресурсами. Численні унікальні пам'ятки архітектури, археології, мистецтва формують неповторну ауру історичної і культурної значимості нашої держави, що є додатковим позитивним чинником розвитку туризму в Україні.

Культурно-історичні пам'ятки є вагомою складовою туристично-рекреаційного потенціалу України. Туристи цікавляться залишками античних міст Північного Причорномор'я (Ольвія, Херсонес, Пантікапей), мегалітами (Кам'яна Могила на Запоріжжі), архітектурою епохи Київської Русі, унікальними культовими споруди (Софія Київська, Почаївська і Святогірська лаври, Спаській та Борисо-Глібський собори в Чернігові, собор Святого Юра у Львові та багато інших), замковими, палацовими і парково-палацовими комплексами (Паланок на Закарпатті, Ластів'яче Гніздо, Бахчисарай, Лівадійський і Воронцовський палади у Криму, Сокиринці і Качанівка на Чернігівщині), фортифікаційними спорудами (Білгород-Дністровська, Судацька, Хотинська, Кам'янець-Подільська фортеці), численними музеями з унікальними експонатами.

На весь світ відомий специфічний напрямок архітектури – українське бароко. Прикладами є Колегіум, Катерининська церква та будинок Якова Лизогуба в Чернігові, Миколаївський собор у Ніжині. Витворами людських рук є шедеври садово-паркового мистецтва, серед яких чільне місце посідають Софіївка й Олександрія та дендрологічні парки, наприклад, Краснокутський дендропарк на Харківщині, "Веселі Боковеньки" на Кіровоградщині, Тростянець на Чернігівщині.

Із Україною пов'язане життя і діяльність багатьох відомих діячів світової культури і науки. Просте перерахування імен займе не одну сотню аркушів друкованого тексту. Лише з Ніжином, невеликим містом у Чернігівській області, пов'язані долі Р. Ракушки-Романовського, І. Мазепи, М. Гоголя, Н. Кукольника, А. Пушкіна, Т. Шевченка, Є. Гребінки, М. Заньковецької, М. Бернеса, С. Корольова, Ю. Лисянського, М. Самокиша, Я. Батюка, О. Богомольця та багатьох інших неординарних особистостей, які лишили помітний слід в історії та культурі України й людства.

На основі суспільних ресурсів у нашій країні створено низку історико-культурних заповідників, кожен з яких є унікальною комплексною культурологічною пам'яткою, здатною привабити туристів.

Територіальне розміщення заповідників та інших пам'яток історії та культури дозволяє виділити на території України три просторові рекреаційно-туристичні осередки, які сформувалися на основі суспільно-історичних ресурсів: *західний, північно-центральний і південний*. У межах кожного з них реальним і доцільним є створення кільцевих чи радіальних екскурсійно-туристичних маршрутів державного значення, пролонгованість яких на внутрішньому і зовнішньому ринку принесе економічний ефект.

Організаційними центрами західного осередку є Львів і Кам'янець-Подільський – міста із потужним суспільно-історичним рекреаційно-туристичним потенціалом і розвинутою інфраструктурою. Західне екскурсійно-туристичне кільце включає такі історико-культурні заповідники: "Львів", "Одеський замок", "Поле Берестецької битви", "Збараж", "Давній Галич", "Кам'янець".

Потужні ресурси північно-центрального регіону, із організаційними центрами Київ і Чернігів, дозволяють пропонувати різні спеціалізовані культурно-історичні тури з високим ступенем атракції: "Гетьманські столиці", "Історія Київської Русі", "Шляхами Шевченка", "Шляхами Гоголя" та інші.

У південних регіонах України найвища концентрація суспільно-історичних туристичних ресурсів притаманна Кримському півострову. Це створює передумови для організації на його території екскурсійно-туристичних маршрутів міжнародного значення, які включатимуть історико-культурні заповідники "Бахчисарай", "Херсонес Таврійський", "Алупка", "Судак".

Але тільки наявності суспільно-історичних ресурсів і значимих історичних подій, якими б привабливими вони не були, сьогодні замало. Сучасна туристична індустрія використовує пам'ятки історії та культури як підґрунтя для організації виставок, фестивалів і різноманітних шоу, в яких задіяні як професійні виконавці, так і самі туристи. Практично безмежними можливостями для організації різноманітних заходів на історичні теми володіє і наша держава. Фактично не знайомою для європейців лишається козацька культура. виправити ситуацію могло б створення тематичного парку "Запорозька Січ" на основі технологій, що застосовуються при функціонуванні подібних об'єктів у США, європейських країнах та Японії. Не одну тисячу глядачів зі Швеції, Росії й інших країн Європи привабить театралізоване дійство "Полтавська

битва", безсумнівний інтерес викликала б масова постановка "Чорної Ради", театралізований штурм Судацької або Хотинської фортець, де учасниками можуть бути самі туристи. Лише при такому підході "старе каміння" оживе, набуде другого життя і "розкаже" про минувшину сучасним туристам.

Поєднання природних туристичних ресурсів і потужної культурної спадщина створює чи не ідеальні передумови для розвитку багатьох видів рекреаційно-туристичної діяльності, в першу чергу, лікувально-оздоровчого, спортивного, сільського, освітнього, релігійного, пізнавального туризму. Справа за малим: треба призвичаїтися цінувати природу рідної країни, власне культурне надбання, зрозуміти його значення, оберігати, цінувати і через рекламу навчитися доносити його унікальність, неповторність до інших. Можливо, що таким "першим уроком" стане проведення в Україні фінальної частини Євро-2012.

ЧЕХІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Карлові Вари, Карлів міст, собор Святого Вітта, Моравський карст, гранат, "Шкода", лікер "Бехеровка", пиво, оплатки, богемський кришталі, варс, полька, хокей, Ян Гус, Ярослав Гашек

Чеська Республіка, зі столицею у Празі, стала незалежною державою після розділу в 1993 р. Чехословаччини на Чехію та Словаччину. Площа країни складає 78,9 тис. км². Її населяє 10,2 млн осіб. Центральність положення Чехії та її межування із розвинутими європейськими державами – членами Європейського Союзу є важливим чинником економічного зростання країни, у тому числі й розвитку індустрії туризму.

Територія Чехії розташована у межах дії сезонно комфортних і субкомфортних погодно-кліматичних умов і складається з рівнин, пагорбів, плато, оточених низькими горами, схили яких вкриті лісами. Надра країни багаті на бальнеологічні ресурси.

Туристів до Чехії приваблюють дивовижні зразки архітектури у Празі й численних містах і містечках (Градець-Кралове, Пардубіце, Табор, Оломоуц, Чеське-Будейовіце, Чеські-Крумлов, Брно та багато ін.), лі-

кування на бальнеологічних курортах, таких як Карлові Вари, Маріанське Лазне та ін., відпочинок у горах.

Величезний інтерес у туристів викликають визначні пам'ятки столиці Чехії. Протягом багатьох століть вона захоплює своєю красою і приваблює мільйони відвідувачів з різних куточків світу.

Основу сучасної Праги склали дві середньовічні фортеці – Вишеград і Градчани. Більш значна будівля на Градчанах – Празький кремль. Над річкою Влтава розкинувся незрівнянний Карлів міст, який був побудований у 1357 р. за наказом Карла IV. Побачити міст, пройти ним – мрія багатьох туристів. За Карловим мостом починається празький квартал Старе Місце (Старе місто) з центральною площею, що колись була торговельним центром Праги. До числа найбільш значних історичних будівель на Староміській площі належить ратуша XIV ст. з надзвичайно цікавим годинником, бій якого збираються послухати численні туристи. Тут же знаходиться середньовічний Тинський храм із двома дзвіницями. Криві вулички, в оточенні історичних будинків, ведуть із Староміської на Бетлемську площу, де збереглася каплиця, в якій самим видатним проповідником був магістр Ян Гус – національний герой Чехії.

Інший відомий історичний празький район – Нове Місто. Центр Нового Міста і одночасно центр нинішньої Праги – Вацлавська площа, де знаходяться Національний музей і популярні магазини.

Лікувальна сила природних джерел Чехії відома ще із XIII ст. Одним із перших був курорт Карлові Вари, який був знаний вже на початку XIV ст.

На основі цілющої води карловарських мінеральних джерел у Чехії виробляють добре знану туристами "Бехеровку" – міцний лікер, настояний на більш ніж 20 травах, який при правильному вживанні має лікувальний ефект.

Курорт Маріанське Лазне був заснований на початку XIX ст. Він відрізняється сприятливим місцем розташування. Курорт знаходиться у гірській долині на висоті 630 м над рівнем моря. Місто оточене лісистими схилами гір, що досягають висоти 900 метрів. Гори захищають долину від північних і північно-західних вітрів, створюючи клімат субальпійського характеру. Маріанське Лазне славиться великою кількістю мінеральних джерел. Незважаючи на те, що джерела зосереджені на порівняно невеликій території, вони мають різний хімічний склад.

Водою із цих мінеральних джерел лікуються захворювання шлунково-кишкового тракту і жіночі недуги, хвороби дихальних органів, подагру та інші слабості. Проводиться лікування неврологічних і серцевих захворювань.

Карконоши – найвищі гори Чехії, відомий курортний район країни з популярним центром Янек Лазні, де використовується вода теплих джерел. У Чехії відомі й інші курортні місця. Так, Теплиці вважають найстарішим курортом Чехії. Про використання води місцевих радіоактивних джерел у далекому минулому свідчать знахідки монет епохи Римської Імперії. Сучасний розквіт курорту припав на початок XIX ст.

Визначною природною пам'яткою країни є Моравський карст, розташований на захід від міста Брно. Численні печери були відомі вже в XVII ст. Печери приваблювали здавна ще й тому, що в них можна було розшукати кістки доісторичних тварин. Їх розмелювали в порошок, якому приписувалися чудодійні властивості виліковувати від усіх хвороб.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Виділяють п'ять туристичних регіонів світового масштабу, у межах яких виділено окремі туристичні райони: Американський (Північна, Центральна, Південна Америка та Карибський басейн), Європейський (Південна, Західна, Північна та Центральна і Східна Європа), Африканський (Північна, Західна, Центральна, Східна та Південна Африка), Азійсько-Тихоокеанський (Північно-Східна, Південна, Південно-Східна Азія, Австралія та Океанія), Близькосхідний, до якого належать країни арабського світу, компактно розташовані у Північній Африці та на Близькому Сході.

Європа утримує світове лідерство за рівнем розвитку туризму і туристичної індустрії, яка відіграє значну роль у господарстві і представлена всіма секторами. Такий стан речей пояснюється дією кількох груп чинників: по-перше, потужний і багатоманітний туристичний природний і культурно-історичний потенціал; по-друге, сприятливі соціально-економічні та суспільно-географічне середовище; по-третє, сприятливий політичний клімат.

Провідні позиції за рівнем розвитку міжнародного туризму посідають Західна та Південна Європа. Але позитивну динаміку зростання кількості міжнародних прибуттів демонструють країни Центральної і Східної Європи.

Європейське Середземномор'я – один із найбільш популярних і відвідуваних туристичних районів світу. Унікальне поєднання природних і культурно-історичних туристичних ресурсів, якісна транспортна і готельна інфраструктура, давні традиції гостинності перетворили Південну Європу на "мекку" міжнародного туризму. Район спеціалізується на пляжно-купальному відпочинку, релігійному, лікувально-оздоровчому, подієвому, спортивному туризмі.

Північна Європа відома культурно-історичними ресурсами, на основі яких розвивається пізнавальний туризм. До головних тенденцій належить стрімке зростання популярності екологічних турів. У країнах Північної Європи круїзи, лижний туризм, літній відпочинок у лісах і на озерах – головні види масового туризму, які орієнтуються на використання природних ресурсів.

Західна Європа – туристичний район світового рівня, індустрія туризму якого пропонує високоякісний і різнохарактерний туристичний продукт – від пляжно-купального відпочинку на узбережжях Середземного і Балтійського морів та гірськолижного туризму в Альпах, Арденах і Піренеях до пам'яток, подієвих, пізнавальних, бальнеотерапевтичних, гастрономічних та екологічних турів.

Центральна і Східна Європа – туристичний район, який складається з країн із різними рівнями соціально-економічного розвитку і несхожими культурами, які заселені народами із відмінним менталітетом. Більшість країн Центральної і Східної Європи, особливо пострадянських, стають на шлях інтенсивного освоєння природних і культурно-історичних ресурсів, проведення масових заходів європейського і світового рівня, що вимагає прискореного розвитку туристичної індустрії та створення сучасного готельного господарства.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Чому Південна і Західна Європа стали одними з найбільш відвідуваних туристичних районів світу?
2. Опишіть геотуристичне положення, природу, населення і туризм Іспанії.
3. Що вам відомо про геотуристичне положення, природу та населення Італії?
4. Які види туризму і чому розвиваються в Ізраїлі? Які проблеми характерні для туризму в цій країні?
5. Опишіть геотуристичне положення, природу та населення Греції.
6. Охарактеризуйте особливості розвитку туризму у Франції.
7. Порівняйте туристичний потенціал Австрії та Швейцарії.
8. Порівняйте туристичний потенціал Нідерландів та Бельгії.

9. Охарактеризуйте особливості розвитку туризму у Німеччині.
10. Охарактеризуйте особливості розвитку туризму у країнах Північної Європи.
11. Порівняйте туристичний потенціал Польщі, Білорусі та України.
12. Виділіть спільні і відмінні риси розвитку туризму в країнах Закавказзя.
13. Опишіть геотуристичне положення, природу, населення і туризм Чехії та Словаччини.
14. Опишіть геотуристичне положення, природу, населення і туризм Росії.

БІБЛІОГРАФІЯ

І ТЕМАТИЧНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Алголь – туристична фірма. Туризм. Відпочинок. Інформація. Країни. Готелі. Екскурсії. Бронювання – [Електронний ресурс] : режим доступу – <http://www.algol.com.ua/>
2. Александрова А.Ю. Международный туризм / А.Ю.Александрова. – М. : Аспект-Пресс, 2002.
3. Алешугіна Н. О. Основи туристичного країнознавства : опорний конспект у таблицях і схемах : [навч.-наочн. пос.] / Н. О. Алешугіна, О. О. Зеленська, І. В. Смалъ / За ред. І. В. Смалъ – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010.
4. Беннет Л., Беннет П. Болгария: Путеводитель / Thomas Cook Publishing / К. Ткаченко (пер. с англ.). - М. : Издательско-торговый дом "Гранд". Фаир-Пресс, 2006.
5. Блій Г. де. Географія: світи, регіони, концепти / Г. де Блій, П. Мулер. – К.: Либідь, 2004.
6. Болгария: Путеводитель / Г.Вайс (авт.текста). - М. : Дубль В, 1997.
7. Весь мир: Энциклопедический справочник. – Минск : Литература, 1996.
8. Все страны мира – [Електронний ресурс] : режим доступу – <http://www.stranymira.com/strany.html>
9. Гачев Г. Национальные образы мира. Соседи России: Польша, Литва, Эстония / Г. Гачев. - М. : Прогресс-Традиция, 2003.
10. Грани туризма – новости, страны, достопримечательности, отели – [Електронний ресурс] : режим доступу – <http://www.alltravels.com.ua/>
11. Дахно І. І., Тимофіїв С. М. Країни світу: енциклопедичний довідник / І. І. Дахно, С. М. Тимофіїв. – К.: МАПА, 2007.
12. Ди Дука М. Польша: путеводитель / М. Ди Дука. - М. : ФАИР, 2008.
13. Дорошко М.С. Країнознавство. Країни СНД [навч. пос.] / М.С.Дорошко; Міжрегіональна академія управління персоналом. — К. : МАУП, 2007.
14. Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник / І. А. Дубович. – К.: Знання, 2008.
15. Косолапов А. Туристическое страноведение / А.Косолапов. – М., 2005.
16. Країни світу – [Електронний ресурс] : режим доступу – <http://svit.ukrinform.ua/>
17. Курорты мира – [Електронний ресурс] : режим доступу – <http://www.tourua.com/ru/resort/>
18. Масляк П. О. Країнознавство : [підручник] / П. О. Масляк. – К. : Знання, 2008.

19. Низовский А. Ю. Венгрия / А. Ю. Низовский, Н. В. Маньшина. - М. : Вече, 2006.
20. Низовский А.Ю. Болгария и семь ее чудес / А.Ю. Низовский. - М. : Вече, 2002.
21. Олійник Я. Б. Географія: Україна і світ / Я. Б. Олійник, П. Г. Шищенко, А. В. Степаненко, П. О. Масляк. — К. : Знання, 2008.
22. Пименова Т. М. Чехия. Путешествие за здоровьем: Исторический путеводитель / Т.М.Пименова, Р.М.Филимонов, Т.В.Варга - М. : Вече; Аврора Интур, 2002. - 207с.
23. Путеводитель : Страны мира – [Электронный ресурс] : режим доступа – <http://country.turmir.com/>
24. Романов А. А. Зарубежное туристическое страноведение / А. А. Романов. – М.: Советский спорт, 1999.
25. Словакия: Путеводитель / О. В. Лощакова (авт.-сост.). - М. : Издательский Дом "Симон-Пресс", 2001.
26. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу : [навч. пос.] / Ігор Смаль – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010.
27. Соціально-економічна географія країн СНД і Балтії (без України і Росії): Навч.-метод. пос. / Т. І. Слоньова; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка – Луганськ : Альма-матер, 2004.
28. Страны Европы – Европейский портал – [Электронный ресурс] : режим доступа – <http://www.evropa.org.ua>
29. Страны мира. Статьи и подробная информация о странах мира - погода, визы, карты, туры – [Электронный ресурс] : режим доступа – <http://archive.travel.ru/>
30. Страны мира: Справочник для эрудитов и путешественников. – Харьков, 2006.
31. Туристическое агенство Интергид.Ру – [Электронный ресурс] : режим доступа – <http://www.intergid.ru/country/>
32. Хороша страна Болгария // Туристические новости. – 2001. - №6. – С. 20-21.
33. Шевельов А. Болгарія. Нас тут люблять / А.Шевельов. // Міжнародний туризм. – 2002. -№4. – С. 24-25.
34. Энциклопедия Кругосвет : Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия – [Электронный ресурс] : режим доступа – http://www.krugosvet.ru/enc/Earth_sciences/geografiya/
35. Юрківський В. М. Країни світу: Довідник / В. М. Юрківський. – К. : Либідь, 2001.
36. Turist.rbc.ru : Все о туризме – [Электронный ресурс] : режим доступа – <http://turist.rbc.ru/>

Розділ 2. 2

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ АЗІЙСЬКО- ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

ПІВДЕННА АЗІЯ: Афганістан • Бангладеш • Бутан • Індія • Іран • Мальдіви • Непал • Пакистан • Шрі-Ланка

ПІВНІЧНО-СХІДНА АЗІЯ: Китай • Корейська Народно-Демократична Республіка • Монголія • Республіка Корея • Тайвань • Японія

ПІВДЕННО-СХІДНА АЗІЯ: Бруней • В'єтнам • Індонезія • Камбоджа • Лаос • Малайзія • М'янма (Бірма) • Сінгапур • Таїланд • Філіппіни

АВСТРАЛІЯ І ОКЕАНІЯ: Австралія • Вануату • Гуам • Кірибати • Кокосові Острови • Маршалові Острови • Мікронезія • Нова Зеландія • Нова Каледонія • Норфолк • Острів Різдва • Острови Кука • Острови Піткern • Палау • Папуа – Нова Гвінея • Північні Маріанські Острови • Самоа • Соломонові Острови • Тонга • Туvalu • Уолліс і Футуна • Фіджі • Французька Полінезія

§ 2. 2. 1. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ

Азійсько-Тихоокеанський туристичний регіон включає полярні типи країн, з одного боку Японія, Китай, Австралія і Нова Зеландія, які належать до світових економічних лідерів або до найбагатших країн із високим рівнем розвитку, а з іншого – Афганістан, Непал, Шрі-Ланка і Бірма – найбідніші держави світу.

Міжнародний туризм в Азійсько-Тихоокеанському регіоні – відносно молоде явище, оскільки індустрія туризму в окремих країнах почала розвиватися з 1980-их років.

Північно-Східна Азія подарувала світу компас, порох, папір, породи великих завойовників, учених, поетів і філософів. Вона стала осередком зародження цивілізацій та імперій, які визначали і продовжують визначати нині вектори розвитку значної частини людства і світу в цілому.

Просторова структура в'їзного туризму в цьому регіоні значною мірою залежить від політики Китаю в галузі міжнародного туризму, його відкритості і демократичності, а на географію виїзних потоків визначальний вплив має Японія, де зафіксовано один із найвищих у світі показників величини внутрішнього валового продукту у розрахунку на одну особу. Високий соціально-економічний рівень життя зробив японців подорожуючою нацією, які у першу чергу, відвідують сусідні країни. Китай у цьому списку – на одному з перших місць. Саме ці особливості пояснюють стрімку динаміку міжнародних прибуттів у межах Північно-Східної Азії та високу питому вагу країн району в обслуговуванні туристів (рис. 2. 26 і 2. 27).

Згідно прогнозів Світової Туристичної Організації у найближчому майбутньому зростання туристичного ринку Північно-Східної Азії буде найбільш значним. У різноманітні та унікальності природи і культури криється головна причина невпинно зростаючого туристичного інтересу до країн регіону. Безперечними лідерами на ринку туристичних послуг Північно-Східної Азії є Китай і Японія, що, у першому випадку,

обумовлено надпотужним ресурсним потенціалом, демократизацією китайського суспільства, стрімким розвитком економіки та туристичної інфраструктури, а в другому – високими стандартами життя, специфікою культурного середовища, яке не схоже ні на яке інше і світовою першістю японської економіки за багатьма показниками. Соціально-економічний, у тому числі й туристичний "аутсайдер" у межах Північно-Східної Азії – Північна Корея. Закритість північно-кореїнського суспільства і соціально-економічна відсталість – головні причини, що виникли на шляху нормалізації гуманітарних та економічних зв'язків країни із зовнішнім світом.

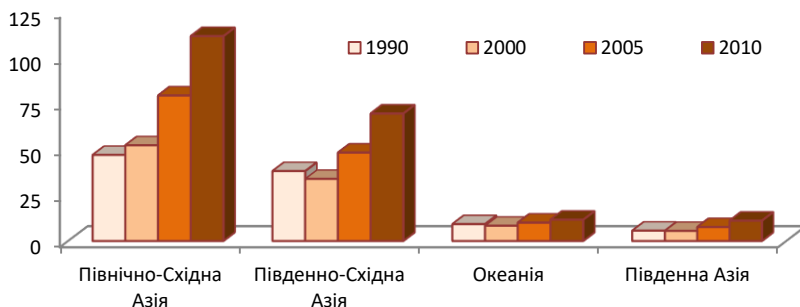

Рис. 2. 26. Динаміка обсягів туристичних потоків до окремих районів АТР, 1990-2010 роки, млн візитерів

Країни Південно-Східної Азії – нові, але активні "гравці" на ринку міжнародних туристичних послуг. Для більшості з них туризм, як високорібутковий сектор економіки, набув актуальності у 1980-их роках. Таїланд, Індонезія, В'єтнам, поряд із традиційним відпочинком на чистих пляжах, якісним дайвінгом, численними розвагами на кшталт мавпячих чи слонячих театрів, фестивалів трансвеститів, тайського боксу тощо, пропонують широкі можливості для екологічного туризму і пізнання біологічного різноманіття, для релігійного і пізнавального туризму та знайомства з буддизмом та східною культурою, для дешевого шопінгу.

Екзотичність культури Сходу у поєднанні з відмінним сервісом, багатими та якісними природними туристичними ресурсами перетворили Південно-Східну Азію на популярний туристичний напрямок. Серед країн району лідируючі позиції за обсягами міжнародних туристичних

прибуттів посідають Таїланд та Індонезія. За інтенсивністю міжнародного туризму безперечним лідером є Сінгапур. Низькі стандарти життя, соціально-економічна відсталість, стійкий імідж виробників наркотиків і наслідки військових дій гальмують розвиток туризму в Камбоджі, Лаосі та М'янмі, які володіють надзвичайно потужним ресурсним потенціалом. Тому розвиток міжнародного туризму в них – справа недалекого майбутнього, оскільки уряди практично всіх країн Південно-Східної Азії розглядають туризм, як інструмент економічного розвитку.

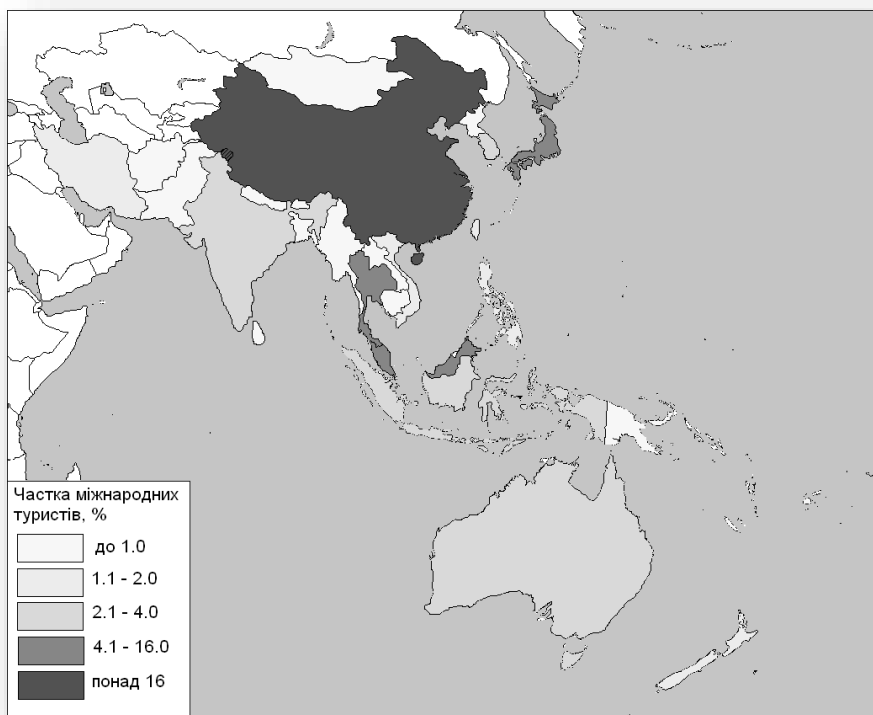

Рис. 2. 27. Розподіл частки міжнародних туристів за країнами у межах Азійсько-Тихоокеанського туристичного регіону, 2010, %

Південна Азія – осередок зародження великих цивілізацій, могутніх імперій Сходу і світових релігій. До складу Південноазійського туристичного району належать країни, що розвиваються. Дві з них – Індія та

Пакистан – офіційно ввійшли до "клубу ядерних держав", а Іран активно розробляє ядерні програми. Окремі країни, такі як Афганістан, Бангладеш – найбідніші держави світу, для яких міжнародний туризм – дуже віддалена перспектива. Досить вагомими стримуючими чинниками розвитку міжнародного туризму в районі є релігійні переконання і складна геополітична та внутрішньополітична ситуація. Особливо це стосується Афганістану – однієї з небагатьох країн світу, перебування в якій пов'язане з ризиком для життя. Разом із тим, Мальдіви перетворилися на уособлення сучасної моди на відпочинок, своєрідний "туристичний рай", а Індія, яка належить до країн із надзвичайно потужним ресурсним туристичним потенціалом, активно освоює міжнародний туристичний ринок і пропонує відповідні послуги високої якості, які ґрунтуються на використанні культурної самобутності та природного різноманіття.

На перешкоді використання багатих природних і суспільних ресурсів ряду країн Південної Азії стоїть їх бідність, відсутність внутрішньої стабільності, транспортної і туристичної інфраструктури, специфіка культурного середовища, висока ймовірність збройних конфліктів і терористичних актів, особливості національної політики у царині туризму.

Попри значну віддаленість від головних споживчих ринків, здобувають своїх шанувальників екзотичного відпочинку Австралія та Нова Зеландія.

Переважає більшість острівних країн Океанії існує за рахунок міжнародного туризму. Федеративні Штати Мікронезії, Палау, Фіджі вже тривалий час асоціюються із туристичним "раєм" – блакитні лагуни з чистою водою і теплим піском пляжів, коралові рифи, екзотична флора і фауна, бездоганне обслуговування манять до себе тисячі мандрівників.

Азійсько-Тихоокеанський туристичний регіон, незважаючи на уповільнення темпів росту обсягу туристичних прибуттів, викликаних світовою економічною кризою, упевнено йде шляхом інтенсифікації розвитку туристичної індустрії, що базується на поєднанні раціонального використання ресурсів природного і суспільного походження, вдалому менеджменті і традиціях гостинності.

§ 2. 2. 2. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ПІВДЕННОЇ АЗІЇ

БУТАН

Символи, сувеніри, знакові постаті: Гімалаї, Будда, дзонги, тсечу, килим, ритуальна маска, гхо, кіра, холодна зброя, ювелірні прикраси

У Східних Гімалаях розташована невелика держава Південної Азії – Королівство Бутан зі столицею Тхімпху. Площа королівства складає 38,4 тис. км², його населяє 691 тис. осіб.

Бутан – одна з найбільш загадкових і самотутніх країн світу. Вона практично не зачеплена цивілізацією. У країні переважає натуральне господарство. Навіть у столиці відсутні сучасні будівлі зі скла і бетону, на дорогах немає світлофорів, а перше Інтернет-кафе, яке обслуговує туристів, відкрилося у 2000 р. Національне телебачення відсутнє. Питання про його створення лише розглядається. Але більшість готелів обладнані супутниковими антенами, що дозволяє приймати міжнародні телеканали.

Іноземці отримали право відвідувати королівство з 1974 р. Перебування туристів у Бутані значною мірою регламентоване дозволами (дуже часто за підписом короля) на відвідування багатьох об'єктів, насамперед, монастирів і заповідників.

Щороку країну відвідує близько 8 тис. туристів, що пояснюється місцевим урядом намаганнями зберегти незайманість природи і культурну самотутність.

Бутан став першою країною світу, де повністю заборонений продаж тютюнових виробів і куріння. Виняток зроблено для працівників дипломатичного корпусу, міжнародних організацій і туристів.

Окрім своєї соціально-економічної незвичності, країна цікава багатою культурною спадщиною і незайманою природою. Дикий пейзаж зрідка "розривають" характерні лише для Тибету дзонги – буддистські фортеці-монастирі, які гармонійно вбудовані в оточуючі гори. Дзонги виконують оборонні, освітні, управлінські та релігійні функції. У них

проводяться різноманітні офіційні церемонії і релігійні свята, які називаються тсечу. Найбільшими дзонгами є Тонгса, перший храм якого збудований у 1543 р., і Вангді (1638 р.), який вважається одним із найкрасивіших храмово-палацових комплексів країни.

Внутрішній туризм у його сучасному розумінні в країні практично відсутній. Екологічний, релігійний і пізнавальний туризм – головні напрямки освоєння ресурсного потенціалу і розвитку міжнародного туризму в Бутані.

ІНДІЯ

***Символи, сувеніри, знакові постаті:** Інд, Ганг, Гімалаї, джунглі, сандалове дерево, Агра, слон, тигр, Тадж Махал, індуїзм, буддизм, сикхізм, джайнізм, Боллівуд, сарі, пенджабі, раджастанська бавовна, шовк, кучіпуді, чай, кава, прянощі, ювелірні прикраси, кераміка, ладан, крикет, "Камасутра", йога, аюрведа, Рамана Махарші, Махаріші, Джавахарлал Неру, Махатма Ганді, Індіра Ганді, Рабіндранат Тагор, Радж Канур, Мітхун Чакраборті*

Республіка Індія, загальною площею 3,3 млн км² (7-е місце у світі) з населенням 1,2 млрд осіб (2-е місце у світі) і столицею Нью-Делі, розташована у Південній Азії на півострові Індостан. Вона омивається водами Індійського океану, до її складу входять Андаманські, Нікобарські та Лаккадівські острови. На території Індії Гімалаї простягаються дугою із півночі на північний схід, утворюючи природний кордон із Китаєм, Непалом та Бутаном. Окрім цих країн, Індія межує з Афганістаном, Пакистаном, Бангладеш і М'янмою.

Практично вся територія Індії знаходиться в субекваторіальному поясі. Основною рисою, яка визначає погодно-кліматичні характеристики є тропічні мусони. Дощі в Індію приносить літній мусон. Вони посилюються на початку червня на західному узбережжі і приблизно в середині червня на східному – у Бенгалії. Ця закономірність добре помітна на кліматичній діаграмі Мумбаю (рис. 2. 28), який знаходиться на західному узбережжі країни і одним із перших "зустрічає" мусон із

Аравійського моря. Саме там мусонний клімат виражений найбільш чітко.

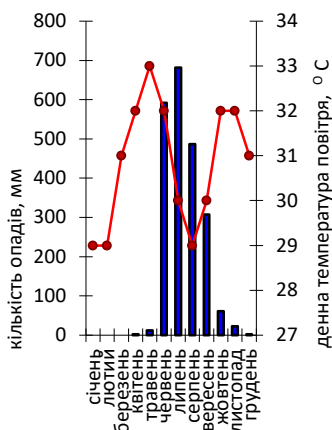

Рис. 2. 28. Кліматична діаграма Мумбаю (Бомбей)

Пляжно-купальний сезон в Індії триває цілий рік – температура прибережних вод не опускається нижче +25° C (рис. 2. 29).

В Індії проживає більше мільярда осіб. Враховуючи, що в країні не так жорстко, як у Китаї, проводиться політика планування сім'ї, за прогнозами демографів Індія незабаром стане найбільш багатонаселеною у світі. Окрім того, Індія вважається найбільш багатонаціональною країною світу.

Країна володіє чудовими ресурсами, придатними для організації масового літнього і зимового відпочинку, екологічного і пізнавального туризму. Тисячі кілометрів пляжів на узбережжі Індійського океану, численні лижні поля. Країна лише починає освоювати ці природні багатства. Уже зараз великою популярністю у туристів користується пляжі штатів Гоа і Керала. До того ж, Керала – визнаний центр аюрведи – особливої практики лікування та піклування про здоров'я, а Гоа відомий м'яким законодавчим ставленням до вживання легких

Календарний рік у країні можна розділити на три основні кліматичні сезони. У листопаді – лютому, коли панує північно-східний мусон, свіжо, сонячно і сухо. У березні температура поступово підвищується і з кінця місяця до червня триває жаркий і сухий сезон. Із липня і до середини вересня, під дією літнього мусону, тримається волога спекотна погода. Жовтень – перехідний час. Вологість висока, але дощі припиняються. Враховуючи ці особливості, слід пам'ятати, що найбільш невдалим періодом для відпочинку в Індії буде час від середини червня до середини вересня.

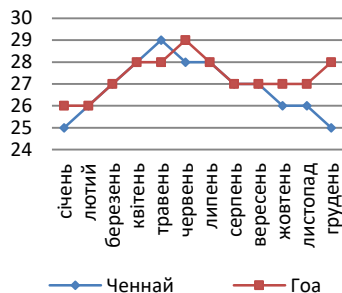

Рис. 2. 29. Пересічна температура прибережних вод у районі окремих міст і курортів Індії

наркотиків рослинного походження. Це перетворило штат на популярний осередок наркотуризму.

Своєрідним та унікальним туристичним ресурсом країни є культурний світ, його духовні і матеріальні прояви: філософія індуїзму, відтворена в архітектурній симфонії храмів, пишні палаці, які свято оберігають пам'ять минувшини, багатоголосі сучасні мегалополіси, багаті на події, та "загублені" у джунглях міста, що свято оберігають свої таємниці.

Із точки зору пізнавального і релігійного туризму велике значення мають міста країни: Делі, Мумбаї (Бомбей), Колката (Калькутта), Ченнай (Мадрас), Варанасі, Агра та інші (табл. 2. 14).

Таблиця 2. 14.

Туристичні центри Індії

Місто	Головні туристичні об'єкти
Делі	Червоний Форт (Лал-Кіла, 1639-1648 рр.) із палацовим комплексом епохи Великих Моголів і "різнокольоровим палацом" Ранг-Махал; руїни храму Бхайрона; ансамбль Кутб-Мінар (Віджай-Стамбх, 1191-1370 рр.); руїни Лалкота; "Стара фортеця" Пурана-Кіла (Дін-Панах, 1530-1545 рр.); палац Радж Гхат; обсерваторія Джантар-Мантар (1725 р.); комплекс Джахаз-Махал ("палац-корабель", 1229-1230 рр.); "башта-плаха" Чор-Мінар, Університет Делі; Парламент; Меморіал повстання 1857 р.; Президентський палац Раштрапаті-Бхаван (1931 г.), колона Ашокі (250 р. до н. е., висота понад 12 м) із суцільної брили піщаника; нержавіюча металічна колона (895 р. до н. е.) біля мечеті Кувват-уль-Іслам; численні храми всіх світових релігій; численні музеї і меморіальні комплекси: Національний музей; Національна галерея сучасного мистецтва; Меморіальний музей Джавахарлара Неру "Тінмурті-Хауз"; меморіал Індіри Ганді;
Агра	Мавзолей Тадж-Махал (1630-1648 рр.); Велика фортеця Агри з комплексом палаців, площ, мечетей і парків; Перлинова мечеть (XVII ст.) і Нагіна-Масджід; Кхаз-Махал і Дзеркальний палац; мавзолей Джахангір-Махал, усипальня Ітемад-уд-Даули; водний парк "Павільйон риби";
Мумбаї (Бомбей)	Тріумфальна арка "Ворота Індії"; міський форт (1720 р.), церкви Св. Іоанна і Св. апостола Фоми; собор Св. Томаса (1672-1718 рр.), Музей принца Уельського (1911 р.); храм Махалакшмі, мавзолей і мечеть Хаджи-Алі; Бомбейський університет; Монетний двір (1828 р.); акваріум Тарапореваля; Музей Західної Індії; парк Вікторія-Гарденз і зоопарк; Планетарій ім. Неру; Галерея сучасного мистецтва;
Джайпур	Палацовий комплекс Чандра-Махал; палаці Радж-Махал, Джал-Махал (Озерний палац), Хава-Махал (Палац вітрів); фортеця Ембер (XI-XVI ст.); форти Джайгарх і Нахагарх (XVIII ст.); храми Бірла, Шрі-Говінд-Дев, Лакшмі-Нараїн і Канак-Вріндаван; мінарет Ісварі-Мінар-Сварга-Сал;

	обсерваторія під відкритим небом – Джантар-Мантар;
Ченнай (Мадрас)	Храмовий комплекс Махабаліпурам з храмами VII-VIII ст. і відомими скельними барельєфами "Покаяння Арджуни"; центр паломництва Мадурай, з храмом богині Менакші (1560 р.) і комплексом храму Шиви (XII-XVII ст.) з "Тисячаколонним залом" (середина XVI ст.); Форт Св. Георгія; Кафедральний собор св. Апостола Фоми (1504 р.);
Колката (Калькутта)	Меморіальний музей ім. королеви Вікторії (1921 р.); форт Вільям (1696 р.); Індійський музей; Ботанічний сад (XVIII в.); храм Калі; технологічний музей Бірла; Будинок уряду Радж-Бхаван; собор Св. Павла; храм Махабодхі-Мандір;
Варанасі	Колона і ступа Дхармараджика; ступа Дамекх на місці першого богослужіння Будди; храм Сріянсантх; храми Вішванатх, Аннапурна і Ман-мандір, мечеті Гьянвалі (XVII ст.) й Аламгір; музей Бхаван.

Особливою популярністю у туристів користується Тадж-Махал — одне із "семи чудес нового світу", архітектурна перлина Сходу, уособлення любові, кохання, вірності та синівської невдячності...

Монумент розташований за два кілометри від індійського міста Агра. Збудований імператором Шах Джахан Мугалом як мавзолей для своєї дружини Мумтаз Махал. У будівництві брало участь до 20 тис. робітників. Ім'я архітектора невідоме, але поширена думка, що в розробці проекту брали участь найкращі архітектори Індії та інших країн Сходу на чолі з агрським архітектором Устад-Ісою. Не виключено, що одним з авторів був сам Шах Джахан, який мав високий художній смак.

Навколо Тадж Махалу було висаджено сад, причому сам мавзолей знаходиться на його початку. У центрі саду – водойма, береги якої викладені мармуровими плитами. Вздовж зрошувального каналу з фонтанами висаджені кипариси.

Напроти Тадж Махалу, на іншому березі річки, Шах Джахан хотів побудувати ще один мавзолей для себе, тієї ж форми, що і Тадж Махал, але з чорного мармуру. Обидва мавзолеї повинні були з'єднуватися мостом. Та після того як син Аурангзеб усунув батька від влади і заточив до в'язниці, плани не втілилися в життя. Після смерті Шаха Джахана поховали в одному склепі з Мумтаз Махал. На їхніх могилах лежать плити, прикрашені орнаментом із золота та срібла.

Шанувальники екологічного туризму відвідують національні парки, серед яких великою популярністю користуються Казіранга, Манас, Джавхар, Дачігам, Корбет та Саріска.

У 2010 р. зафіксована найбільша кількість туристів, які відвідали Індію за останні 20 років – 5,5 млн.

ІРАН

Символи, сувеніри, знакові постаті: Персія, Ельбурс, верблюд, ісламський фундаменталізм, зороастризм, Рамадан, Навруз, намаз, килими, чеканка, кераміка, золоті і срібні прикраси, хіджаб, чадра, кебаб, Кір Великий, Сааді, Омар Хайям, Фірдоусі, Аятола Хаменеї

Ісламська Республіка Іран розташована в південно-західній частині Азії. Її сусідами є Ірак, Азербайджан, Вірменія, Туреччина, Туркменістан, Афганістан і Пакистан. На півночі країну омивають води Каспійського моря, на півдні – Перської й Оманської заток Індійського океану. Як за площею (1,6 млн км²), так і за населенням (77 млн осіб) країна займає 18-ті місце у світі. Столиця – Тегеран.

Значну частину території країни займають гори і пустелі. На території Ірану виділяються три природно-кліматичні зони: узбережжя Перської й Оманської заток із тропічним спекотним кліматом, центральні області з посушливим субтропічним кліматом і гірські райони з помірним кліматом.

У силу існуючих традицій ісламського фундаменталізму міжнародний туризм в Ірані не отримав широкого розповсюдження. Разом із тим країна має великий ресурсний потенціал для його розвитку з ряду напрямків: лікувально-оздоровчий, пізнавальний, релігійний, пляжно-купальний, археологічний та ін.

Поблизу Тебріза на березі найбільшого в Ірані озера Урмія знаходяться бальнеологічні курорти-купальні, які використовують для лікування й оздоровлення солону воду, близьку за мінералогічним складом до води Мертвого моря. Найбільш відомим місцем відпочинку в Ірані є курортна зона на острові Кіш в Ормузькій протоці. Іран відомий кількома гірськолижними курортами: Дізін, Тошаль, Аб-е Алі.

Потужні культурно-історичні ресурси пов'язані з давніми містами, серед яких виділяється Тегеран, Ісфаган, Шираз, Тебріз. У них можна побачити багато історичних визначних пам'яток: середньовічні мечеті,

архітектурні пам'ятки давнини, гробниці перських діячів науки і мистецтва. Найбільш відомими є зіккурат Дур-Унташ (давнє місто і храм, зведені близько 1250 р. до н. е.), розташований неподалік міста Дізфуль, Сольтаніє в однойменній давній столиці – найбільший купол планети, збудований із цегли у 1305-1313 рр., нині занесений до Світової спадщини ЮНЕСКО.

Головними центрами паломництва є святі для всіх мусульман міста Мешхед і Куш. Потрапити до головних святинь, якими є мечеть і мавзолей Імама Рези в Мешхеді і меморіальний комплекс Фатіми Масуме в Кумі немусульманам дуже складно.

Туристам, які приїждять до Ірану з християнських країн, слід пам'ятати про кілька важливих моментів. По-перше, в країні заборонено вживати алкогольні напої. За порушення – покарання дуже жорсткі. По-друге, стриманість у стосунках між чоловіками і жінками у громадських місцях. Тому жінки на вулицях вдягнуті дуже скромно. Практично увесь громадський транспорт розділений на чоловічу і жіночу частини. Більшість мечетей мають окремі входи і виходи для чоловіків і жінок. Для того, щоб потрапити до храму жінка має дотримуватися дрескоду і бути в хіджабі – одязі мусульманки, який залишає відкритими лише обличчя і кисті рук. Такі ж правила стосуються пляжів. Зазвичай вони майже порожні – західна мода на звичний для європейців пляжно-купальний відпочинок в Ірані не заохочується.

МАЛЬДІВИ

Символи, сувеніри, знакові постаті: сонце, море, пісок, кокосова пальма, акула, дельфін, кораловий риф, мушля, дайвінг

Мальдівська Республіка – острівна держава в екваторіальних водах Індійського океану, розташована на південний захід від острова Шрі-Ланка. Мальдіви складаються із майже 1 200 невеликих коралових островів, які лише на кілька метрів підіймаються над водою. Заселеними є лише 220 атолів. Площа країни – 298 км², населення – майже 400 тис. осіб, столиця – Мале.

Архіпелаг знаходиться у зоні дії тропічного клімату. Із травня до жовтня – сезон мусонів: сильні дощі, висока вологість повітря, часті

шторми. Середньорічна температура повітря складає +28-30° С, води – +24-27° С. Коливання температур протягом року і протягом доби незначне.

Головними туристичними ресурсами країни є підводний світ коралів і тропічні острови, обрамлені океанічними пляжами, які вважаються одними із найбільш мальовничих на планеті. Білий м'який пісок, чиста блакитна вода, яка зливається з небом, буяння тропічної рослинності формують образ сучасного "туристичного едему". Його доповнює і стиль відпочинку: спокійне усамітнення, нескvapність, респектабельність, які не відмінюють активного відпочинку. Насолода рухом – невід'ємний атрибут близько 100 острівних курортів. Їх вибір потенційним клієнтом залежить від цілей відпочинку: насолода розкішшю (Атоли Фаафу, Північний Мале, Баа), оздоровлення (Атоли Південний і Північний Арі), дайвінг (Атоли Лаванї, Алавелі, Маччафуші, Вілігілівару, Еллаїду, Батала, Рангалі-Фінолу), "медовий" місяць (Атол Південний Мале), сімейний відпочинок (Атол Північний Мале).

На Мальдівах реалізується цікава концепція використання ресурсів і розвитку туристичної індустрії – "один острів – один курорт – один готель". Це дозволило створити унікальні курортні комплекси, які відрізняються між собою не лише дизайном, а й атмосферою відпочинку та категоріями туристів, які обирають готелі за смаком і фінансовими можливостями. При цьому острови діляться на "туристичні" і ті, де живуть мальдівці, що, за бажанням відвідувачів країни, зводить до мінімуму спілкування з її жителями.

Мальдіви бідні на культурно-історичні ресурси. У столиці вартими уваги є Султанський парк, Національний музей із унікальною експозицією скульптур XII ст., палац Муліаге, Мечеть П'ятниці, національна святиня – каплиця Меду Зіраят, базар Сінгапур. На атолі Кураматі знаходиться археологічна зона, де вів розкопки Тур Хейердал.

Мальдівці підтримують екологічність і престижність своїх курортів рядом обмежень і табу, порушення яких карається значними штрафами, а то й арештом. На пляжах забороняється вживання спиртного, засмага і купання топлес (лише пляжі острова Кураматі чекають шанувальниць подібного відпочинку), збір коралів із метою вивезення з країни, підводне полювання. Мусульманські традиції на островах, де живуть мальдівці, досить сильні. Вони не передбачають появу в гро-

мадських місцях у пляжному (це обмеження стосується і більшості курортних центрів) і занадто відвертому одязі.

Протягом останніх п'яти 5 років на Мальдіви щорічно приїздить 650-800 тис. туристів, що у 2 рази перевищує кількість аборигенів.

НЕПАЛ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Еверест, Гімалаї, слон, Будда, танка, живопис у стилі "невари", сандалове дерево, килим, ніж "кукурі", мандала, кукрі ром

Федеративна Демократична Республіка Непал (площа – 147,2 тис. км²; населення – 29,3 млн осіб; столиця – Катманду) – найбільш високогірна держава світу, яка знаходиться між Індією та Китаєм. Вона повністю розташована у Гімалаях. Понад 40 % території Непалу знаходиться на висоті понад 3 000 м.

Кліматичні умови значно відрізняються у різних регіонах країни і залежать не стільки від географічної широти, скільки від висоти над рівнем моря. Залежно від висоти місцевості умовно можна виділити 5 природно-кліматичних зон: нижче 1 200 м розташовані тропіки і субтропіки, до 2 400 м знаходиться помірна зона, вище 2 400 м – субарктична й арктична зони. Кращим часом для відвідування Непалу вважаються весна й осінь. Переважна більшість туристів приїздить весною, але для рафтингістів більш прийнятним є період із жовтня до листопада.

Непал – "мекка" для альпіністів і шанувальників інших екстремальних видів туризму. На території країни повністю або частково знаходяться 8 із 14 восьмитисячників світу, серед яких Еверест (інші назви: Джомолунгма, Сагарматха) – найвищий гірський пік на Землі, висота якого за різними оцінками варіює від 8844 до 8852 м.

Природа подбала про створення ідеальних умов для рафтингу гірськими річками Непалу. Найбільш популярний серед нескладних маршрутів – сплав річкою Трісулі, найбільш доступний – річкою Бхоте Коші.

Відвідування національних природних парків – найкращий спосіб познайомитися з природним біорізноматтям Непалу. Для цієї мети

найкращими, а тому і найбільш відвідуваними є королівський парк Читван і національний парк Сагарматха. Обидва парки включені до Світової спадщини ЮНЕСКО. Не менш цікавим, але більш важкодоступним є королівський заповідник Бардіа. У парках прокладені сотні маршрутів та екологічних стежок для піших мандрівок. Але найбільш надійним способом пересування і транспортним засобом є слон. У Непалі неабиякою популярністю користуються елефант-трекінги – прогулянки на слонах найбільш унікальними і привабливими ландшафтними ділянками.

Непал має давню і самобутню культуру. Країна вважається батьківщиною Будди. Місце його народження – поселення Лумбіні. Монастирі, релігійні обряди і церемонії, фестивалі залишають незабутні враження у туристів, які відвідали країну. Більшість визначних історичних пам'яток зосереджена у долині Катманду. Головними з них є старий королівський палац Хануман Дхока, індуїстський храмовий комплекс Пашупатинатх, буддійські храми Сваямбунатх і Боднатх. Фактично зрослися із столицею ще два міста – Патан і Бхактапур. Патан відомий дивним за красою і своєрідністю архітектурним комплексом королівської площі, Золотим храмом тисячі Будд, храмом Крішна Мандір. У Бхактапурі увагу привертають Золоті і Лев'ячі ворота, палац 55 вікон, храм Батсала Деві.

ШРІ-ЛАНКА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Цейлон, чай, рис, кориця, кокосова пальма, крикет, джунглі, слон, лотос, Дамбулла, зуб Будди, "Тигри звільнення Таміл Ілама", мереживо, батик, ювелірні прикраси, ритуальні маски, арак, прянощі

На південь від Індії розташована острівна держава – Демократична Соціалістична Республіка Шрі-Ланка. Її площа складає 65,6 тис. км², населення – 21,3 млн осіб. Офіційною столицею із 1980-их років вважається Шрі-Джаяварденепура-Котте (найдовша у світі назва столиці із нині існуючих), фактичною – Коломбо.

Узбережжя Шрі-Ланки – сучасний "туристичний рай", який сформував субекваторіальний та екваторіальний мусонні типи клімату з ряс-

ними цілорічними опадами і стабільно високими температурами повітря та прибережних вод, понад 1 500 км пляжів із дрібним піском, пальмами і кораловими рифами із фантастичним біорізноманіттям і затонулими кораблями. На обладнаних курортних зонах західним туристам пропонують модний цілорічний "коктейль" із активного відпочинку на воді і під водою, екологічних турів та національного колориту: етнічних свят, рибних і фруктових базарів, пам'яток архітектури та святих місць.

Туристичну "ідилію" Шрі-Ланки порушує лише потенційна загроза землетрусів і руйнівних цунамі, останнє з яких у грудні 2004 р. забрало життя понад 40 тис. острів'ян, зруйнувало 19 міст і нанесло колосальні збитки господарству, у тому числі туристичній індустрії.

Моратува, Галле, Негомбо, Берувела, Когалла, Нуvara-Елія (гірський курорт) і Калутара – найбільш популярні курорти у різних частинах острова, у межах яких надається широкий спектр туристичних послуг: діють дайвінг-центри, спортивні клуби для шанувальників віндсерфінгу, водних лиж, сноркеллінгу, підводного полювання, організовуються пізнавальні тури, морські прогулянки.

Найбільша кількість історичних і культурних пам'яток зосереджена в центрі острова і утворює "культурний трикутник": Анурадхапура – перша давня столиця Шрі-Ланки, яка вважається "святим місцем", Полоннаруві – середньовічна столиця держави, Канді – останній бастион правителів незалежної сингальської держави, де у храмі Далада Малігава зберігається одна із сакральних буддійських святинь – зуб Будди.

Серед туристів незмінною популярністю користується комплекс печерних храмів Дамбулла. Тут у 5 великих і численних малих печерах із настінним високохудожнім розписом V- VIII ст. розміщено велику кількість статуй Будди. Одним із чудес Дамбулли є печера, стінами якої вода тече догори. У найвищій точці печери вода накопичується і спадає вниз у золоту чашу, навколо якої медитують монахи.

Громадянська війна тривалий час гальмувала розвиток економіки й інтенсифікацію туристичних процесів. Бойові дії між центральним урядом Шрі-Ланки і національно-визвольним рухом "Тигри звільнення Таміл Ілама" з перервами тривали з 1983 до 2009 р. і забрали життя понад 80 тис. ланкійців. Наразі бойові дії припинено. І вже у 2010 р. країну відвідало майже 700 тис. туристів.

§ 2. 2. 3. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ АЗІЇ

КИТАЙ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Янцзи, Хуанхе, Тибет, Велика китайська стіна, "заборонене місто" Гугун, порох, компас, папір, книгодрукування, ієрогліф, качка по-пекінськи, рис, Шаолінь, кунг-фу, ушу, теракотова армія, Тяньтань, пагода, панда, тигр, женшень, бамбук, віяло, дракон, живопис на шовку, голкотерапія, феншуй, фарфор, паперовий ліхтарик, палички для їжі, Конфуцій, Цюй Юань, Ціньшихуан, Сунь Чжуншань, Чжоу Еньлай, Мао Цзедун, Ден Сяопін, Лу Сянь, Сун Цінлінь, Лян Цичао

Китайська Народна Республіка (КНР) розташована в східній частині Азії. Територія Китаю омивається водами західних морів Тихого океану. Площа – 9,6 млн км². Китай – найбільша країна в Азії і третя у світі за площею (поступається лише Росії та Канаді).

Китайська цивілізація належить до найбільш давніх у світі. На думку вчених її вік може складати до 5 тис. років. Китай – батьківщина паперу, компасу, пороху, фарфору. Сучасний Китай – країна, яка не лише пишається багатим історичним минулим, а і впевнено дивиться у майбутнє, демонструючи вражаючі темпи економічного розвитку, що поступово перетворює її на одного зі світових лідерів.

Територія Китаю з півночі на південь простягається на 5,5 тис. км, а з заходу на схід – на 5 тис. км. Протяжність сухопутного кордону країни складає 22,8 тис., морського – 15 тис. км. Вона межує з 14 країнами. Більшість західних і північних кордонів проходить чітко вираженими природними рубежами, наприклад, Гімалаї, що ускладнює прикордонне співробітництво, у тому числі і туристичний обмін між державами-сусідами.

Основними рисами геотуристичного положення є: 1) приморське положення – Китай омивається водами Тихого океану, у тому числі і

теплими його морями, що сприяє розвитку традиційного масового туризму; 2) континентальне положення внутрішніх районів, значна віддаленість і природна ізолюваність яких від розвинутих регіонів перешкоджає їх інтенсивному господарському і туристичному освоєнню; 3) близьке розташування до Японії – країни виїзного туризму, візитери з якої часто обирають Китай для своєї подорожі; 4) наявність особливих адміністративних районів – Гонконгу та Макао.

Протягом тривалого періоду розвитку Китай був потужною імперією, нині – це республіка, розділена на 23 провінції і 5 автономних районів. До складу КНР також входять 3 міста центрального підпорядкування (Пекін, Шанхай і Тяньцзінь) і 2 особливі адміністративні райони – Сянган (Гонконг) і Аоминь (Макао).

Включення до складу Китаю колишніх колоній Великої Британії та Португалії Гонконгу і Макао відбулося за принципом "одна країна – дві системи". Це означає, що Гонконг і Макао мають окреме управління, широку автономію, власні поліцейські сили, економічні та юридичні системи, проводять самостійну митну та міграційну політику, зберігають представництва у міжнародних організаціях.

Згідно конституції КНР до складу країни входить Тайвань і прилеглі до нього острови, які з 1949 р. фактично контролюються частково визнаною Китайською Республікою. Створення "Великого Китаю", яке передбачає об'єднання КНР і Тайваню – складний геополітичний процес. Його вирішення є одним із пріоритетних завдань внутрішньої і зовнішньої політики КНР.

У 1950 р. під контроль Китаю перейшов Тибет. Тибетський уряд у вигнанні, який знаходиться в Індії, розцінює політику китайської влади в регіоні як геноцид тибетського народу.

Усі ці геополітичні нюанси більшою або меншою мірою впливають на туристичні процеси.

Країна гориста – приблизно $\frac{2}{3}$ території займають гірські масиви. У туристичній індустрії це – додатковий чинник для розвитку окремих видів туризму.

Із огляду на величезну територію, Китаю властива різноманітність кліматичних характеристик. Північний Китай знаходиться у межах помірного кліматичного поясу. У свою чергу, тут виділяються дві кліматичні області: мусонного клімату прибережних територій з дощовим теплим літом і холодною зимою; континентального клімату внутрішніх

районів із спекотним літом та морозною зимою. Центральний Китай розташований у зоні субтропіків. У цілому для цього району характерне жарке дощове літо і прохолодна зима. Літні опади приносить мусон, який панує із квітня до вересня. Клімат Південного Китаю – субтропічний у північних областях і тропічний на решті території. Південь Китаю перебуває під впливом зимового північно-східного і літнього південно-західного мусонів.

На кліматичних діаграмах Гуанчжоу, розташованого в тропіках (рис. 2. 30), і Пекіну, який знаходиться у межах помірного кліматичного поясу (рис. 2. 31) відображено місячний хід денних температур повітря і пересічний обсяг опадів, що дає загальну уяву про клімат різних регіонів країни і дозволяє обрати найбільший оптимальний час для комфортного відпочинку в Китаї. Уявлення про тривалість пляжно-купального сезону (температура води вища +18° С) дають графіки ходу пересічних температур прибережних вод у різних регіонах країни: на північному сході він триває з червня до жовтня, а на південному сході – цілий рік (рис. 2. 32).

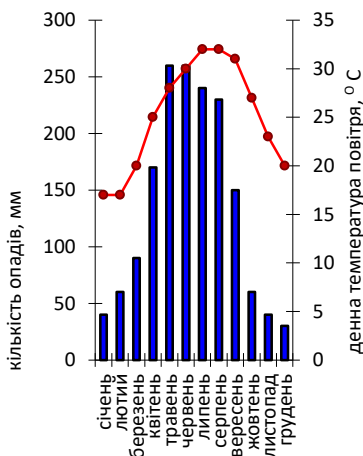

Рис. 2. 30. Кліматична діаграма Гуанчжоу (Кантон)

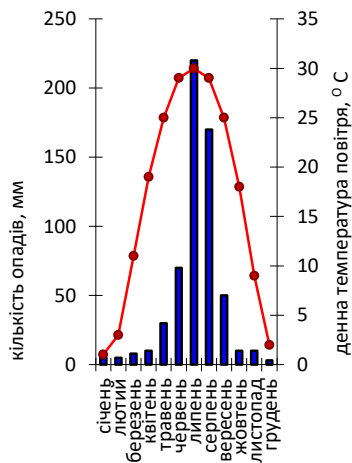

Рис. 2. 31. Кліматична діаграма Пекіну

Розвиток туристичної індустрії Китаю ґрунтується на "трьох китах": культурна спадщина, природне різноманіття і дисциплінованість на всіх рівнях – від топ-менеджерів до покоївок.

Туристична індустрія Китаю демонструє динамізм розвитку і високу економічну ефективність. При чому це стосується як міжнародного, так і внутрішнього туризму. Протягом 2007 р. сумарна потужність туристичного в'їзного потоку склала 132 млн прибуттів. У структурі в'їзного потоку переважають візитери із Гонконгу. На них припадає 60 % від загальної кількості міжнародних туристів. Прибутки від обслуговування в'їзних туристів у 2007 р. оцінюються на рівні \$ 42 млрд.

Обсяг внутрішніх туристичних поїздок у Китаї – найбільший у світі. У 2007 р. він сягнув позначки в 1,6 млрд. У Китаї, на відміну від переважної більшості країн світу, більше подорожують сільські жителі. Їх частка у структурі загального туристичного потоку перевищує 60 %.

Для внутрішнього туризму в Китаї характерна гіпертрофована сезонність і сконцентрованість у часі – 25 % всіх подорожей здійснюється протягом трьох "золотих тижнів" у травні і жовтні, коли в країні організовуються весняні та осінні фестивалі.

Велика китайська стіна, названа одним із нових "семи чудес нового світу", є найбільшою оборонною спорудою всіх часів і народів. Будівництво стіни тривало дуже довго: починаючи з VII ст. до н. е. і до XVII ст. Велетенська споруда має довжину понад 6,7 тис. км. Сьогодні Велика китайська стіна втратила військові функції – це туристична атракція світового рівня, яка має велику культурно-історичну цінність, приголомшує технікою будівництва й архітектурною довершеністю. До показу включена не вся споруда, а її окремі ділянки: Бадалін, Симатай, Мутянюй (передмістя Пекіна), фортеця Шаньхайгуань, що знаходиться на крайній східній ділянці стіни і свого часу названа "морською митницею Китаю", а також фортеця Цзяюйгуань, що знаходиться на західній ділянці.

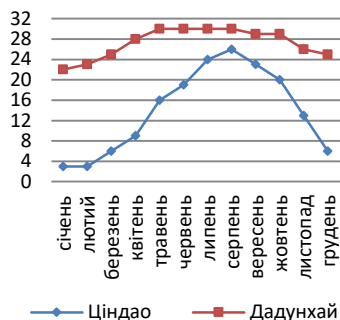

Рис. 2. 32. Пересічна температура прибережних вод у районі окремих міст і курортів Китаю

За оцінками фахівців КНР у XXI ст. стане світовим лідером за кількістю міжнародних туристичних прибуттів.

Китай володіє надпотужними культурно-історичними ресурсами. На території країни розташовано близько 40 культурно-історичних і природних об'єктів, занесених до списку Світової спадщини. Більшість із них сконцентровані на сході країни (рис. 2. 33).

Один із найбільш грандіозних пам'яників архітектури всього людства – Велика Китайська стіна

на півночі країни є туристичною "візитівкою" Китаю. Поблизу стіни діє безліч храмів, кожен із яких є унікальним витвором архітектурного мистецтва.

Найбільша кількість туристичних атракцій характерна для великих міст, які перетворилися на популярні центри міжнародного туризму: Пекін, Шанхай, Гуанчжоу, Макао, Сянган (Гонконг), Сіань, Чунцин, Харбін.

Історія столиці Китаю – Пекіна – налічує більше 3 тис. років. У місті збереглася велика кількість культурно-історичних пам'яток, що дозволяють осмислити минуле, зрозуміти сьогодення, скласти уявлення про майбутнє цієї країни. У Пекіні знаходиться найбільший у Китаї державний музей Гугун – "заборонене місто", колишній імператорський палац, резиденція 24 імператорів династій Цінь і Мін, найбільший у світі

Рис. 2. 33. Об'єкти Світової спадщини зі списку ЮНЕСКО на території Китаю

палацовий комплекс.

За 20 км від центру Пекіна розташований літній Імператорський палац – Парк Іхеюань. За 50 км від міста в Долині Гробниць покоїться прах більшості імператорів династії Мін. На південній околиці Пекіна височіє храм Неба (Тяньтань). Тут у день літнього сонцестояння проходили служби ченців за участю імператора з проханням до Неба послати гарний врожай. У північно-східній частині китайської столиці був побудований знаменитий ламаїстський храм Юнхегун. У багатьох містах Китаю, у тому числі і в Пекіні, є храми Конфуція.

Шанхай, розташований у гирлі найбільшої ріки Китаю – Янцзи, більше відомий як діловий центр. До визначних пам'яток Шанхаю належить буддійський монастир, храми Ченхуанмяо і Юйфеси з нефритовою скульптурою Будди, п'ятиярусна пагода Лунхуа, Сад мандарина Ю, Сад Багряних Осінніх Хмар, площа Реньмінь, мальовнича вулиця Сіжоу Крік, численні музеї.

У давньому місті Сіань знаходиться єдиний у своєму роді музей теракотових фігур воїнів і коней із поховання імператора Цінь Ши Хуанді. Теракотова армія, випадково знайдена у 1974 р., складається з понад 8 тис. повнорозмірних фігур, які не повторюють одна одну. На початку 2000-их років до воїнства і коней додалися віднайдені фігури чиновників, акробатів, музик.

Гуанчжоу – велика промислова агломерація на південному сході Китаю. У Гуанчжоу проводяться міжнародні виставки-ярмарки, які дозволяють західним фірмам отримувати уявлення про китайські товари. У безпосередній близькості від Гуанчжоу розташовані колишня англійська та португальська колонії Сянган (Гонконг) і Макао (Аоминь) – визнані міжнародні туристичні центри із численними атракціями.

Туристів завжди приваблювали культура Тибету і неприступні вершини Гімалаїв, які постійно намагаються штурмувати альпіністи. Адміністративним центром Тибету є Лхаса – "місто богів" – традиційна резиденція Далай-Лами, який наразі перебуває в Індії, де знаходиться Тибетський уряд у вигнанні. Місто розташоване на висоті 3 660 м над рівнем моря. Світову славу Тибету і Лхасі принесли монастирі – центри буддизму і ламаїзму, де до цих пір оберігаються і примножуються культурні традиції минушини. Активнішому залученню ресурсів Тибету до туристичного використання сприятиме збудована у першому

десятилітті XXI ст. високогірна залізниця. Вона спроектована і прокладена з допомогою канадських фахівців і з'єднала Тибет із рівнинним Китаєм. Сама по собі залізниця є унікальним об'єктом, вартим спеціальної уваги туристів. На окремих ділянках дороги, висота яких перевищує 5 тис. м над рівнем моря, для подорожуючих передбачені навіть кисневі маски.

Туристична індустрія КНР поступово стає на шлях використання природних туристичних ресурсів для потреб розвитку масового пляжно-купального відпочинку, традицій якого в країні фактично не існувало. Поширення західної моди на такий вид туризму привело до формування відповідної інфраструктури. Наприклад, став користуватися популярністю тропічний острів Хайнань, розташований на півдні Китаю. Тут збудовані сучасні готелі, які спеціалізуються на пляжному відпочинку та оздоровленні.

Китайські менеджери демонструють уміння перетворювати недоліки сучасного розвитку країни на туристичні "принади" і задіювати нетрадиційні ресурси. Яскравим прикладом є тури до китайських сімей, які мешкають у нетрях великих міст. Турист отримує можливість опинитися у ролі простого китайця із бідної сім'ї, який боротиметься за виживання у реальних побутових умовах. Він спробує виконати певний обсяг домашніх справ і роботу, які пророблюють китайці протягом дня, спатиме у спартанських умовах, харчуватиметься невибагливою їжею. Подібна "екзотика" досить популярна серед багатих західних туристів.

Китай – багатонаціональна і найбільша за кількістю населення країна планети – 1,3 млрд осіб. Прогодувати таку кількість населення – завдання не з простих. А нагодувати смачно, і так, щоб сподобалося і туристам – ще складніше. Але китайська кухня із багатими традиціями завоювала визнання всього світу і належить до справжніх туристичних ресурсів, використання яких – один із найбільш приємних способів познайомитися з країною.

Історія китайської кухні нараховує більше 3 тис. років і невідривна від давньої китайської філософії. Ще в другому тисячолітті до нашої ери в Китаї була створена теорія "гармонізації харчування", а Конфуцій вчив кулінарному мистецтву в VI-V ст. до н. е.

Китайці їдять всі відомі нам продукти, а також "екзотику" на кшталт ластів'ячих гнізд, акулячих плавників, деревних грибів чи качиних

яєць, які до 100 днів витримуються в землі. Є кілька інгредієнтів, які присутні практично в усіх китайських стравах. Насамперед, це – соєвий соус, який має специфіку приготування: сою відварюють, змішують із підсмаженою пшеницею і додають до цієї суміші особливий вид плісняви. Коли пліснява достатньо розвинеться, суміш поміщають у соляний розчин, потім віджимають, фільтрують і пастеризують. Другий традиційний компонент – імбир – корінь із пряним і гострим смаком.

Відмінною рисою китайської гастрономії є методи приготування. Своєрідність страв досягається за рахунок майстерності обробітку сировини. Один із головних принципів – страва повинна складатися із маленьких шматочків. Звідси випливають два головні кулінарні "секрети" китайської кухні – правильно нарізати і правильно підсмажити.

Основу китайської кухні складають страви з найрізноманітніших продуктів: крупи, борошно, овочі, м'ясо, риба, морські безхребетні тварини, водорості, молоді пагони бамбуку і багато іншого. Зазвичай, в одну страву входить велика кількість інгредієнтів, які готуються окремо. Це приводить до незвичного для європейців поєднання смаків і ароматів: свинина із запахом риби, яловичина з фруктовим смаком, кисло-солодкі огірки тощо.

Китайську кухню неможливо уявити без рису, який в окремих районах навіть заміняє хліб. Туристам на сніданок обов'язково запропонують дамічжоу – рідку рисову кашу, а на обід – дань – розсипчасту рисову кашу з м'ясом, креветками, рибою, дрібно нашаткованою цибулею чи паростками бамбуку.

Бути в Китаї і не скуштувати качку по-пекінські, теж саме, що бути в Парижі і не побачити Ейфелеву вежу. Ця страва – туристична "візитка" китайської кухні. Китайці і донині тримають у таємниці технологію відгодовівки качок, з яких готують страву з неповторним смаком і ароматом. Натомість туристам неодмінно розкажуть історію про те, що американські дипломати згодні визнати Тайвань невід'ємною частиною Китаю, лише після того, як скуштували качку по-пекінські.

Парадокси сучасного Китаю – поєднання комуністичної ідеології і ринкової економіки, конфуціанства і моди на західний стиль життя, ультрасучасних міст із кварталами хмародряпів і патріархальних сіл, де мотика лишається головним засобом виробництва. Для країни характерні одні з найвищих у світі темпи економічного зростання, військової могутності держави і злиднів переважної частини населення.

Китай став найбільшим у світі виробником автомобілів, чорних металів, алюмінію, електроніки й електротехніки, взуття, синтетичних і бавовняних тканин та впевнено перетворюється на провідну туристичну країну, здатну здивувати, вражати і запам'ятатися назавжди.

У Китаї успішно реалізується концепція територіального розвитку, заснована на залученні зарубіжних інвестицій у вільні економічні зони, які спрямовуються в промисловість і туристичну індустрію. Це дало відчутні результати: у 2010 р. китайська індустрія туризму надала послуги майже 93 млн візитерів¹.

МОНГОЛІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Гобі, Каракорум, Хубсугул, кінь, верблюд, юрта, степ, холодна зброя, чеканка, "молочна горілка", ритуальна маска шаманських богів, шкіряні і вовняні вироби, Чингізхан, Батий, Удегей, Дамдін Сухе-Батор, Надя Рушева

Монголія – суходільна держава у північно-східній частині Центральної Азії площею 1,6 млн км² і з населенням 3 млн осіб. Столиця країни – місто Улан-Батор. Монголія межує з Російською Федерацією та Китаєм. Її територія – плато, підняте на 9000-1500 м над рівнем моря.

Клімат країни сухий, помірний, різко континентальний з великими сезонними і добовими коливаннями температури повітря. Пересічні температури січня коливаються від -10°С на півдні, до -35°С на півночі, липня – від +15-+25°С до +40°С.

Головними рисами геотуристичного положення є значна віддаленість від головних туристичних споживчих ринків і відсутність виходу до моря. Різко континентальний клімат формує на більшій території країни зони суб'єктивно негативних тепловідчуттів протягом тривалого періоду часу, що призводить до формування відносно короткого туристичного сезону. Ці негативні моменти компенсуються майже дикими ландшафтами річкових долин, степів, пустель і гірських країн, а також самобутньою культурою місцевих жителів.

¹ Із урахуванням туристів, які відвідали Гонконг (20 млн) і Макао (12 млн).

Монголія – одна із небагатьох країн світу, для яких характерні багаті комбінації екосистем. Пустеля Гобі, що займає більше половини Монголії, відрізняється великою різноманітністю флори і фауни. Тут можна зустріти як кам'янисті пустелі із рідкісною рослинністю, так і піщані бархани. Найбільш цікавою областю є Південна Гобі, де зосереджені основні пам'ятки природи та туристичні центри.

Серед природних об'єктів Монголії незмінною увагою туристів користуються могутній водоспад у верхів'ї річки Орхон, "монгольська Швейцарія" – озеро Хубсугул і його околиці, каньйон річки Чулут, виняткове за масштабами планети кладовище викопних тварин юрського і крейдяного періодів у пустелі Гобі та кладовище динозаврів у горах Немеgetу.

Монголія, як і багато інших країн, заохочує розвиток туризму. Найбільш перспективними стали екологічні, етнографічні та історичні пізнавальні тури. Країна і сьогодні зберігає спосіб життя, давні традиції та самобутню культуру кочівників. У якій ще столиці світу можна побачити юрти, де живуть городяни, і вершників, які на конях поспішають на роботу до офісів? Окрім такої "екзотики", Улан-Батор приваблює туристів численними атракціями: мавзолей Сухе-Батора, Зимовий палац останнього імператора Монголії, монастирі Гандан і Чойжин-Ламин-Сум, дзвін Миру, численні музеї і галереї (Музей історії і природознавства з чи не найкращою у світі колекцією кісток динозаврів, Музей мистецтв, Музей національної іграшки та ін.).

Метою багатьох відвідувачів країни є Каракорум – колишня столиця монгольської імперії XIII-XVI ст., де збереглися залишки кам'яних стін, ремісничі квартали, культові споруди, палац хана Удегея і ведуться інтенсивні археологічні розвідки, які обіцяють нові відкриття.

Монголія розвиває і популярні нині напрямки туристичної діяльності. У 2009 р. в околицях Улан-Батора, на священній горі Богд Кан Уул, з'явився перший монгольський гірськолижний курорт "Sky Resort", що ознаменувало початок нового етапу в освоєнні багатих ландшафтних ресурсів країни.

Річки дуже багаті рибою, що робить країну привабливою для організації спортивного рибалення.

Особливої уваги у Монголії заслуговує національна кухня. Страви своєрідні і не кожен турист з першого разу відважиться їх скуштувати. Особливо багато сюрпризів чекає на "м'ясоїдів". Місцеві делікатеси у

вигляді маринованого і в'яленого м'яса можуть стати справжнім гастрономічним подарунком і привідкриють культуру країни з несподіваного боку.

РЕСПУБЛІКА КОРЕЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Будда, рис, нефрит, дерев'яні качки, женьшень, зелений чай, жолоба, кераміка, кімчі, "ханбоке", палички для їжі, вишивка, паперовий ліхтарик, ювелірні прикраси, тхеквондо, тхеккен, аріран, "Самсунг", "Хюндай", "Деу", Лі Сунсін

У 1953 р. Корейський півострів був розділений на дві частини демаркаційною лінією, проведеною приблизно по 38 паралелі. На південь від цієї лінії розташована Республіка Корея (далі – РК), а на північ – Корейська Народно-Демократична Республіка. Стосунки між двома корейськими державами далекі від дружніх, що гальмує розвиток багатьох політичних і соціально-економічних процесів, у тому числі і туризму.

У межах РК (столиця – Сеул) на площі близько 100 тис. км² живе 48,5 млн осіб. Країна омивається водами Японського і Жовтого морів. Берегова лінія надзвичайно розчленована й обрамлена майже 3 тис. островів. Суходолу притаманна ландшафтна різноманітність – 70 % території зайнято невисокими горами.

Клімат помірний мусонний. Найкращий час для відвідування країни протягом літнього туристичного сезону – травень-червень і вересень-жовтень (рис. 2. 34). Купальний сезон розпочинається із другої половини липня і триває до кінця жовтня. Такий пізній початок пов'язаний із особливостями циркуляції холодних і теплих океанічних течій поблизу узбережжя країни.

Узбережжя Жовтого моря – головний район пляжно-купального відпочинку, а Кенпходе і Наксан у його межах вважаються найкращими пляжами.

Приблизно за 100 км від південного узбережжя знаходиться острів Чечжудо. Завдяки своєму ізольованому положенню, унікальній природі і м'якому тропічному клімату острів перетворився на популярне місце відпочинку. Головні туристичні принади острова – пляжі із чор-

ним піском, каскади мальовничих водоспадів, згаслий вулкан Халласан із кратерним озером на вершині. Потоки застиглої лави утворили на схилах вулкану численні тунелі, гроти, печери, знайомство з якими залишає незабутні враження у відвідувачів.

У країні створено ряд національних парків, які стали основою розвитку окремих видів туризму: Сораксан, відомий первісними ландшафтами і належить до найбільш мальовничих місць планети, пропонує екологічні тури і гірськолижний відпочинок, Чірісан вважається найкращим місцем для трекінгу й альпінізму; Соннісан із храмом Попчуса (553 р.) є головною туристичною звабою центральної частини РК; Сорак Уотерпія знаний термальними джерелами.

Гірські лижі і сноуборд користуються серед корейців великою популярністю, що дозволило залучати гірські ландшафти до активного туристичного використання і створювати відповідну інфраструктуру, яка не поступається кращим зразкам європейської. Гірськолижних курортів у країні доволі багато. Найбільш популярними серед них є Канвондо, Чолла-Пукто, Стар-Хілл. Гірськолижний сезон, зазвичай, триває із кінця листопада до середини березня.

Країна володіє багатими й унікальними культурно-історичними ресурсами. Вони концентруються переважно у містах, стали основою для створення ряду національних парків.

Сеул – головний центр політичного, економічного та культурного життя країни. У місті збереглися численні архітектурні пам'ятники: королівські палаци династії Чосон, серед яких світову відомість має Кьонбоккун, давні церемоніальні ворота на площі Намдеун, які вважаються найбільш цінною пам'яткою країни, Сеульська телевежа, англіканський собор і багато іншого. Столиця багата музеями. Найбільш відомими із них є Державний музей Кореї, Королівський музей, Музей мистецтв Токсугун, Художня галерея "Чосон ільбо".

Околиці Сеулу активно використовуються для організації відпочинку і пізнавального туризму. Велетенський дольмен бронзового віку,

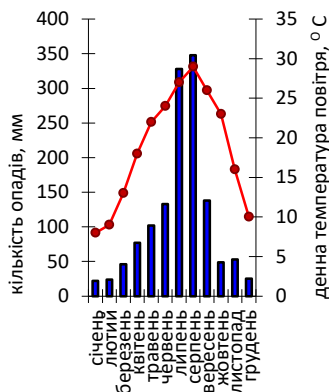

Рис. 2. 34. Кліматична діаграма Пусану

парк-музей "Корейське село", фортеця Хвасон, яка занесена до списку Світової спадщини ЮНЕСКО, гробниці династії Лі, розважальний комплекс "Еверленд", фортеці Намхансансон і Пуюсансансон – далеко не повний перелік атракцій, розміщених довкола столиці.

Південно-східні райони країни – головний осередок формування нації, тому пам'ятки історії зустрічаються тут на кожному кроці. Найбільша їх кількість сконцентрована в Кьончжу – столиці давнього королівства Сілла. Тут розташований найдавніший буддистський храм країни – "Монастир царства Будди" із дзвоном Емілле, а також найдавніша обсерваторія, численні пагоди, королівські поховання і гробниці, печерний храм Соккурам (включений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО), курортний комплекс на озері Помун.

ЯПОНІЯ

***Символи, сувеніри, знакові постаті:** Фудзіяма, сінто, моно-но аваре, сакура, рис, суші, бусідо, самурай, катана, гейша, чай і чайна церемонія, кімоно, віяло, орігамі, ікебана, палички для їжі, нецке, ієрогліф, японський сад, онсен, карате, айкідо, сумо, саке, гета, обі, вабі-сабі, ханамі, сенто, Іцукусіма, міст Сето-Охасі, Хіросіма і Нагасакі, театр "кабукі", аніме, манга, хайку, Імператор, "Соні", "Тойота", "Міцубіші", "Кенон", "Хонда", "Мазда", кейрецу, Будда, Мацуо Басьо, Йорітомо Мінамото, Хіробумі Іто, Отані Кодзуї, Йоджі Ямамото, Акіра Куросава, Абе Кобо, Харукі Муракамі*

Японія – острівна держава на сході Азійсько-Тихоокеанського регіону, розташована на Японському архіпелазі, який складається із 6 852 островів. Загальна площа країни становить 377,9 тис. км², на її території мешкає 127 млн осіб. Столиця – Токіо. Найближчими сусідами Японії є Китай, Південна і Північна Корея, Росія. Країна втягнута у тривалі територіальні суперечки. Японія вважає своїми південні Курильські острови, які де-факто належать Росії, і острів Ліанкур, що контролюється Південною Кореєю. Китай і Тайвань претендують на острів Сенкаку, який входить до складу "батьківщини Сонця" – саме так дослівно перекладається назва Японії.

До недавня ці суперечки були на заваді налагодженню туристичних зв'язків між країнами, втягнутими до територіальних конфліктів.

Рельєф Японії переважно гористий (гори займають понад 60 % території), сильно розчленований. Найвища вершина – вулкан Фудзіяма або Фудзі (3 776 м) – національний символ країни. На півночі Японії переважає помірний мусонний клімат, на півдні – субтропічний і тропічний мусонний. Літній температурний діапазон змінюється у межах +25–+35°С, зимовий – від -15 до +15°С. Найкращий час для відвідування островів – весна (особливо час квітання сакури) і кінець вересня – початок жовтня. Характерними особливостями природи є часті землетруси й активна вулканічна діяльність, що стримує певну частину потенційних туристів від поїздок до Японії.

Теплий клімат на більшості території, наявність безлічі островів і протяжної берегової лінії, гірські ландшафти і природні лижні поля роблять Японію потенційно сприятливим місцем для масового туризму. Тим не менше, прибережних і гірськолижних курортів тут, на відміну від інших країн світу з подібним ресурсним забезпеченням, значно менше. Для розвитку туризму в країні необхідні значні фінансові і матеріальні вкладення в курортну приморську та гірськолижну інфраструктуру, що на сьогодні вважається не вигідним, оскільки японці віддають перевагу відпочинку

Онсен – назва термальних мінералізованих джерел в Японії, а також супутньої їм інфраструктури туризму: готелі, кемпінги, ресторани, що розташовані поблизу джерел. Відпочинок на гарячих джерелах традиційно відіграє ключову роль у внутрішньому туризмі в країні.

Онсени бувають відкриті, коли купання відбувається у природній водоймі, і закритими, коли гарячою водою заповнюються спеціальні ванни – офуро.

Небезпідставно вважається, що купання в онсен – найкращий спосіб позбавитися багатьох недугів. За компонентним складом термальні води бувають кількох типів: сірководневі, солані, насичені вуглекислим газом, залізісті. Залежно від складу води лікуються суглоби, діабет, гінекологічні і шкірні захворювання, покращується загальний фізичний та емоційний стан. Онсен вважається місцем для тихого відпочинку і споглядання природи. Тому відвідувачі поведуться тихо і спокійно.

У деяких онсен дозволяється вживання саке – маленьку пляшечку рисової горілки можна взяти на спеціальну тацю, що плаватиме на воді. Більшість старих онсен мають одну загальну зону для купання чоловіків і жінок. Тому водні процедури здійснюються згідно графіка або одночасно у тому разі, якщо басейн розділено легкою перегородкою. Значна кількість нових онсен створені у містах і оформлені у вигляді сучасних аквапарків. При їх відвідуванні від гостей часто вимагають наявності купальника. Взагалі ж, відвідувачі традиційних онсен у старо-японському стилі при зануренні у воду і при виході з неї користуються рушниками, які під час процедур кладуть на берег або на голову. Перед тим, як зайти до басейну з гарячою мінеральною водою обов'язково приймається душ.

за кордоном. Це не означає, що на території Японії відсутня сучасна інфраструктура для відпочинку. Готельні і курортні комплекси у горах, на узбережжі, у великих містах надають якісні послуги як місцевим мешканцям, так і гостям країни.

Японці люблять відпочивати вдома. Але це, більшою мірою, – класичний вікенд у західному розумінні.

Культура відпочинку у межах країни ґрунтується на традиціях використання онсен – термальних мінеральних вод. У зв'язку з активними вулканічними процесами їх запаси значні і поширені на всій території країни. Одним із таких центрів є гарячі джерела Дзікокудане, що знаходяться у вулканічному кратері Ноборібецу на півдні Хоккайдо.

Онсен надзвичайно популярні. На їх основі створена ціла індустрія відпочинку зі своїми правилами і поведінковими кодами. Там відпочивають сім'ями, дружніми компаніями, проводять медовий місяць тощо.

Онсен став невід'ємним атрибутом японської масової культури. Популярні в країні аніме і манґа, кінематограф і література активно експлуатують тему відпочинку на гарячих мінеральних джерелах, пропагуючи і підтримуючи його.

Фактично до другої половини XIX ст. Японія була "закритою" для зовнішнього світу державою, що зумовило самотність японської культури. Саме виняткові культурно-історичні і подієві ресурси є основою розвитку туризму. Численні історичні пам'ятки, храми, святі для японців місця розкидані територією країни. Вони збережені і дбайливо доглянуті, що залишає незабутні враження у кожного, хто відвідав Японію.

Туристичним символом країни є священні ворота храму Іцукусіма на острові Міядзіма, які стоять у бухті прямо у воді. Тут же на палях розмістився і сам храм – одна з найбільш шанованих японцями сакральних святинь.

Ще одним знаковим туристичним об'єктом, який уособлює індустріальну велич Японії, став міст Сето-Охасі. Він збудований у 1988 р. і перекинутий через внутрішнє Японське море. Міст з'єднав острови Сікоку і Хонсю. Його довжина перевищує 12 км.

Найбільшими туристичними центрами країни із великою кількістю високоатрактивних об'єктів є Токіо, Нара, Кіото, Камакура, Саппоро й інші міста та регіони (табл. 2. 15).

Таблиця 2. 15

Туристичні центри Японії

Місто / region	Головні туристичні об'єкти
Токіо	Імператорський палац Кокьо в оточенні парків Хігасі-гьоен і Кітаномару; храм Тосегу; Токійський Національний музей; Національний музей науки і парк Уено; храм богині Кеннон; комплекс храмодряпів "Три башти"; Галерея Тенрі; Музей Ідеміцу; парк Сіба з численними пагодами і храмами; Токійський метрополітен-музей; головна торгова вулиця Гінза; Диснейленд; центр старого міста – Асакуса з храмом Сенсодзі й унікальною бібліотекою давніх манускриптів; храм Мейдзі-дзингу; олімпійський комплекс Йойош; Національний музей сучасного мистецтва; "міст Японії" – Ніхонбасі;
Нара	Храм Кофукудзі; храм Тодайдзі з "Залою Великого Будди" Дайбуцуден – одна з найбільших дерев'яних будівель світу; храм Хорюдзі і парк, де живуть олені, котрі вважаються "божими посланцями"; одна із найбільших бронзових статуй Будди – Великий Будда (Дайбуцу, 16 м висотою і вагою 452 т); Південні ворота з фігурами небесних стражів; храми Якусідзі, Тоседайдзі, Касуга-Тайся, Сін-Якусідзі, Музей східного народного мистецтва, музей Ямато Бункакан, Національний музей Нари, Художній музей Нари, Художній музей Нейраку;
Кіото	У місті знаходиться близько 2 000 храмів, серед яких на особливу увагу заслуговує храм Тофуку-дзі, заснований у 1236 р.; Імператорський палац Госьо; палац Саннай-ден і Нідзьо з класичними японськими садами; "Золотий павільйон" Кінкакудзі; "Срібний павільйон" Кінкакудзі; імператорська вілла Кацура Рікю з ландшафтним парком; палацовий ансамбль Кацура; "сади каменів" Рьондзі і Самбо-Ін; Мінамідза – найдавніший в Японії театр "кабукі"; Національний музей; Національний музей сучасного мистецтва;
Камакура	Давня столиця Японії, місце паломництва і популярний морський курорт; храми Сугімото-дера, Кентьо-дзі із найстарішим у країні дзвоном, Енгаку-дзі з "залом святих реліквій" Сяріден, Цуругаока Хатіман; "лотосові ставки" Гендзі і Хейке з перекинутими через них "щасливим" Барабанним містком; 13-метрова бронзова статуя Будди; священне джерело у печері Дзенарай Бентен;
Саппоро	Провідний центр гірськолижного туризму; Ботанічний сад; квартал розваг Сусукіно;
Беппу	Центр бальнеологічного туризму, один з найбільших у світі районів виходу на поверхню термальних вод (понад 3,5 тис. джерел); гейзер Татсумаки Дзігоку; "киплячі озера" Чіноїке Дзігоку й Умі Дзігоку; зоопарк, де незмінним успіхом у відвідувачів користуються "снігові макаки", які приймають гарячі ванни;
Хоккайдо	Найменш заселений і найбільш "зелений" острів Японії; близько 20 національних парків – основа розвитку екологічного туризму й активного

	відпочинку; гарячі джерела Дзікокудане у вулканічному кратері Ноборібецу;
Фурано, Акакура	Гірськолижні курорти;
Нагоя	Головні сакральні святині синтоїзму – Ацута й Іся з Музеєм скарбів; храм Осу Кеннон, замки Нагоя та Інуяма, Художній музей Токугава; Ботанічний сад; Військово-морський арсенал; виставкова зала Тойоти; Центральні башти JR, скансен Поселення Мейдзі;
Кобе	Муніципальний художній музей; храм Сумо; акваріум; європейські квартали вулиці Ямамото і християнські церкви; парк Соракуен; штучний острів Порт-Айленд;
Кавасакі	Музей традиційної японської архітектури під відкритим небом Ніхон Мінкаен;
Удзі	Історичний центр міста;
Хіросіма	Меморіал Миру.

§ 2. 2. 4. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ

БРУНЕЙ

Символи, сувеніри, знакові постаті: нафта, султан, мечеть Омар-Алі-Сайфуддін, корали, саронг, тканини, мушля, черепаха, прянощі, перли

На північно-західному узбережжі острова Борнео розташована Держава Бруней-Даруссалам, яка межує лише з Малайзією. Її площа складає 5,8 тис. км², населення – майже 400 тис. жителів. Бруней – теократична монархія. Султан є главою держави й уряду, а також релігійним лідером мусульман країни.

Економічне благополуччя Брунею базується на видобутку і продажі нафти. Підтвердженням того, що країна існує за рахунок нафти, є цікавий пам'ятник – "Білліон-Барель-Моньюмент", спорудженням якого відзначено видобуток мільярдного бареля "чорного золота".

Більшість туристів приїждить до Брунею з метою знайомства з історією і культурою ісламського світу, традицій якого свято дотримуються місцеві жителі.

У столиці султанату місті Бандар-Сері-Бегаван, єдиному великому місті країни, знаходяться одна із найбільших сакральних споруд Азії – мечеть Омар-Алі-Сайфуддін. Тут же знаходиться і найбільший у світі житловий палац, який належить султану. Він нараховує 1 778 кімнат, 18 ліфтів, 44 сходи, 51 тис. світильників. Для оздоблення будівлі мармур привезли з Італії, граніт із Китаю, люстри замовлялися у Великій Британії. У межах палацового комплексу розміщена найбільша у світі приватна колекція автомобілів, більшість з яких існують у єдиному екземплярі, оскільки виконані на замовлення султана. У колекції лише ролс-ройсів нараховується більше 150. Палац відкритий для відвідування туристами у кінці Рамадану. Цей період, залежного від Місячного календаря, припадає на вересень-жовтень.

Незважаючи на невелику територію, у країні є національні парки та заповідники з пишною екваторіальною флорою й унікальною фауною. Узбережжя багате зручними пляжами, які здебільшого використовуються для організації пікніків. Мода на пляжно-купальний відпочинок у султанаті не прижилася.

У 1994 р. в країні відкрито тематичний спортивний парк Джерудонг, який відразу перетворився на одну із головних туристичних атракцій країни. На його території знаходиться траса для картингу, стрілецький тир, поля для гольфу, стадіони для поло та інші спортивні споруди. Неподалік від спортивних об'єктів розташований Луна-парк, який виділяється величезним різноманіттям атракціонів і розваг.

В'ЄТНАМ

Символи, сувеніри, знакові постаті: бамбук, лотос, чай, кава, капці-в'єтнамки, шовк і вироби з нього, кераміка і фарфор, "тигрове око", перли, корковий капелюх, аозай, В'єтконг, Чжу Сі, Фан Хюї Тю, Хо Ші Мін

Соціалістична Республіка В'єтнам – держава, що розташована у східній частині півострова Індокитай. Зі сходу і півдня країна омивається водами Південно-Китайського моря. У його акваторії В'єтнаму належить ряд островів. На заході країна межує з Лаосом і Камбоджею, на півночі – з Китаєм. Загальна площа республіки – 331,2 тис. км². Населення – 88,6 млн осіб. Сто-

лиця – Ханой. Щорічний обсяг міжнародного туристичного потоку складає 5 млн візитерів.

На більшій частині території країни переважає тропічний мусонний клімат, на півночі він близький до субтропічного, на півдні – до субекваторіального. Пересічна температура повітря протягом року практично незмінна – від +26° С восени і взимку, до +29° С весною і літом. Протягом року випадає близько 2 000 мм опадів. У гірських районах клімат близький до помірного. Весною й осінню погода буває нестійкою, а із середини жовтня до кінця грудня на узбережжя налітають тайфуни, тому у цей час не рекомендується приїздити до країни на відпочинок.

Протягом останнього десятиліття проблема використання природних і культурно-історичних ресурсів для потреб розвитку міжнародного туризму набула в країні актуальності. У В'єтнамі, насамперед за рахунок іноземних інвестицій, з'явився ряд сучасних готельних комплексів, які входять до американських і китайських готельних мереж, приморських і кліматичних курортів (Нячанг, Фантхієт, Дананг, Далат), які пропонують активний відпочинок у поєднанні зі специфічними оздоровчими програмами і високою якістю обслуговування.

Нячанг – найбільш відомий курорт В'єтнаму. Він розташований на березі однойменної затоки. Курорт славиться не тільки білосніжними пляжами, що вважаються найкращими в країні, а й цілющими мінеральними джерелами і лікувальними грязями. Повітря, наповнене ефірними оліями кокосових пальм та іонами морських солей, сприятливо впливає на самопочуття людей, які страждають захворюваннями органів дихання. Сервіс на пляжах Нячангу витримає найбільш прискіпливу критику. Салони краси і масажу, різноманітні заклади харчування, де можна знайти напої і страви як європейської, так і в'єтнамської кухні, пункти прокату обладнання для дайвінгу, сноркелінгу, рибалення – далеко не повний перелік послуг, що пропонуються на пляжах.

Нячанг привабливий і для паломників та шанувальників "старого каміння". Місцевість, де розташовані башти По Нагар використовується для індуїстських релігійних церемоній із II ст. Нині це – одне з найбільш шанованих буддистами святих місць В'єтнаму. Вражаючою пам'яткою Нячангу є Пагода Лонгшон і велетенська біла фігура Будди, який сидить на квітці лотоса. Білого Будду можна побачити з будь-якої

частини міста. Європейських туристів приємно здивує собор Нячангу, зведений у французькому готичному стилі. Цікавими туристичними об'єктами є Інститут Океанографії з акваріумом, що складається з 23 резервуарів, де живуть найбільш яскраві представники місцевої іхтіофауни, Інститут Пастера з музеєм, вілли Бао Дая, де можна знімати номери і милуватися красою Південно-Китайського моря.

Фантхієт – відомий приморський курорт, на якому відпочивають шанувальники пляжно-купального відпочинку, яхтингу та гри в гольф.

На околицях Дананга сформувалася потужна курортна зона – місце для любителів активного відпочинку на морі: водні лижі, дайвінг, серфінг. Серед фанатів серфінгу і віндсерфінгу сьогоднішній В'єтнам користується великою популярністю. Цьому сприяє сучасна інфраструктура, відносна дешевизна послуг, зручні пляжі і високі хвилі¹, що найбільше цінується серферами.

Отримав визнання високогірний курорт Далат, що приваблює туристів поєднанням сучасних лікувальних технологій і традиційних для В'єтнаму систем оздоровлення та красою місцевої природи: водоспади, озера, сосновий бір, квітники, цілюще гірське повітря, насичене фітонцидами.

В'єтнам багатий архітектурними пам'ятками, що нагадують про давню культуру місцевих народів. Це – мавзолеї, поховання і мегаліти, пагоди, серед яких найбільш відомою є семиярусна споруда у Хошиміні. У Ханой увагу туристів привертають нетипові сакральні споруди, музеї, а також Храм Літератури, де на 82 плитах, розташованих на спинах кам'яних черепак, вибиті імена відомих на всю країну вчених і літераторів.

Значну частину території країни займають тропічні джунглі – своєрідне уособлення надзвичайного біорізноманіття суходільних екосистем². У В'єтнамі формується мережа національних парків, де туристи можуть знайомитися з ландшафтами незайманих лісів, спостерігати за життям екзотичних тварин і рослин у природних умовах.

¹ Морські хвилі перетворилися на специфічний вид туристичних ресурсів. На основі їх використання розвиваються окремі напрямки активного відпочинку: серфінг і віндсерфінг.

² Страшні збитки доквілю В'єтнаму і сусідніх країн були нанесені під час американської військової агресії протягом 1965-1975 років. Вони пов'язані із розв'язанням армією США справжнього екоциду. Під час каральних акцій із використанням напалму були знищені тропічні ліси на площі близько 0,5 млн км², що у 2 рази перевищує площу Великої Британії!

Символи, сувеніри, знакові постаті: Комодо, Боробудур, батик, сонгкет, гевея, хінне дерево, сизаль, магічна маска, амулет, перли, кераміка, театр тіней (ваянг), кріс, джаму, Абу Бакар Башир, Сухарто

Республіка Індонезія (столиця – Джакарта), площа якої складає 1,9 млн км², займає значну частину найбільшого у світі Зондського архіпелагу. До переліку великих островів, які вона займає повністю чи частково, належать Суматра, Ява, Калімантан, Сулавесі, Балі. Індонезія розташована в безпосередній близькості до двох внутрішньорегіональних туристичних споживчих ринків – японського та австралійського і значно віддалена від європейського та північноамериканського. При цьому головні споживачі індонезійського туристичного продукту, щорічна кількість яких перевищує 7 млн, знаходяться саме у двох останніх регіонах.

Країна знаходиться між Азією й Австралією у зоні впливу вологого тропічного клімату і володіє надзвичайним різноманіттям унікальних природних туристичних ресурсів: тропічні й екваторіальні ліси з неймовірним біорізноманіттям, які стали основою розвитку екологічного туризму; морське узбережжя, придатне для пляжно-купального відпочинку (пляжно-купальний сезон триває цілий рік, при цьому середня температура води не опускається нижче +27°С – рис. 2. 35); вулкани – цікаві об'єкти для споглядання, виверження яких інколи створює труднощі як для місцевого населення, так і для туристів¹.

На особливу увагу заслуговує тваринний світ країни. На індонезійських островах уживаються ссавці Азії, сумчасті Австралії і власні ендеміки: оран-

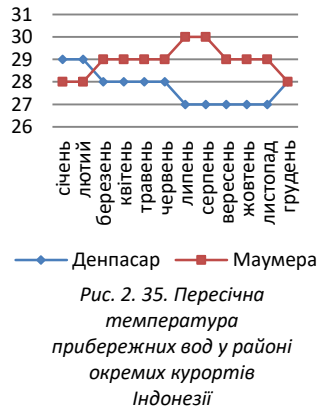

Рис. 2. 35. Середня температура прибережних вод у районах окремих курортів Індонезії

¹ Виверження у січні 2011 р. 2329-метрового вулкану Tengger Caldera, що у Східній Яві, призвело до скасування авіарейсів протягом кількох днів підряд і затримки з вильотом і прильотом значної кількості туристів.

гутанг, тигр, леопард, носоріг, слон, дюгонь, аноа, кенгуру, проєхидна, бабірусса, тапір, ведмідь, гавіал. Пташине царство представлене понад 600 унікальними видами птахів, серед яких шестиперий "райський птах" Берлепша, малео, казуар, птах-носоріг, вінценосний голуб.

Природне розмаїття доповнюється культурним і соціальним. Індонезія – неповторний культурний світ, який утворився шляхом взаємодії чотирьох світових релігій: християнства, ісламу, буддизму й індуїзму. 250-300 етнічних груп, об'єднаних в одну державу із населенням понад 240 млн осіб, живуть більше ніж на 17 тис. островів, мають власні мови чи діалекти. На одному острові живуть переважно мусульмани (Ява), на іншому – індуси (Балі), на третьому – християни (північ Сулавесі).

Розвиток масового міжнародного туризму сприймається в індонезійському суспільстві неоднозначно. Особ-

ливо це стосується залучення сакральних пам'яток до туристичного використання, яке супроводжується суперечками, скандалами і навіть терористичними актами. Найбільше нарікань викликають західні туристи, які мало знайомі із буддійською чи індуїстською культурою окремих районів країни й інколи ображають своєю поведінкою релігійні почуття аборигенів.

Острів Балі користується найбільшою популярністю серед туристів. Тут розташовані численні сучасні готелі, у розпорядженні яких знаходяться чудові пляжі. На острові відкриті для відвідування давні храми індуїстів, Парк птахів, Парк рептилій.

На острові Ява зберігся найбільший у світі буддійський храмовий комплекс VIII ст. – Боробудур – місце паломництва і масового туризму. Це – монументальна будова, заввишки 35 м. У нижній частині він складається з галерей, що утворюють шестиступінчасту квадратну в плані піраміду. На трьох верхніх круглих терасах, навколо великої цен-

"Острів Богів" – Балі зараз із легкістю можна називати "Островом курортів". Туристу дуже просто розгубитися у великій кількості різноманітних закладів для оздоровлення і відпочинку. Серед безлічі варіантів на увагу заслуговує "Карма Спа" – курорт збудований на вершині високої скелі на півдні острова з приголомшливими краєвидами Індійського океану. Лише ця обставина є достатньою причиною для візиту. Серед інших причин – застосування ефективних технологій оздоровлення й омолодження, які ґрунтуються на досягненнях сучасної медицини і традиціях балійського лікування та масажу з використанням природних олій. Справжньою окрасою "Карма Спа" є сауна і джакузі під відкритим небом, що дозволяє приймати процедури і милуватися довколишніми пейза-

тральної ступи (дагоби), розміщені 72 маленькі ступи. Сходи посередині кожного боку піраміди ведуть на вершину. Мури нижніх терас прикрашені різьбленими реалістичними, високохудожніми барельєфами на теми буддійських легенд.

Неподалік Боробудура розташований царський палац Рату Боко і комплекс буддійських та індуїстських храмів Прамбанан. Між унікальних споруд найбільшою популярністю серед туристів користується храм Лара Джонгранг, зведений на честь бога Шиви.

Суматра – "рай" для любителів природи й екологічного туризму. На них чекають екваторіальні ліси, вулкани, водоспади, гарячі сірководневі джерела, спеції, що ростуть прямо над головою. Тут розташовано ряд національних парків та заповідників. Широко відомий парк відпочинку Ганнінг. Туристів сюди приваблює можливість здійснення трекингу гірськими лісами, а також відвідування центру реабілітації орангутангів.

Популярною туристичною дестинацією Індонезії є національний парк Комодо, який розкинувся у центрі архіпелагу на 603 км² суходолу і 1 214 км² морських вод. Парк включає три головні острови – Комодо, Рінка, Падар і численні дрібні островки.

У туристів, які відвідують Індонезію, великим попитом користується продукція народних промислів: срібні, керамічні та плетені вироби, предмети художнього різьблення по кістці, сувеніри з дерева і пір'я екзотичних птахів.

КАМБОДЖА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Ангкор, "червоні кхмери", чорний і білий перець, манго, імбир, шовкові хустки, пальмовий цукор, дикий мед, дорогоцінне каміння, секс-туризм, Пол Пот, Нородом Сіанук

Королівство Камбоджа – держава на півдні півострова Індокитай зі столицею Пномпень. Його площа – 181 тис. км². Населення – 14,5 млн осіб. Межує з В'єтнамом, Лаосом і Таїландом. Південно-західні береги королівства омиваються водами неглибокої Сіамської затоки, в якій знаходяться декілька камбоджійських островів (Танг, Прінг, Ко-Конг, Ко-Тотанг та

ін.), що разом із материковим узбережжям належать до територій пріоритетного розвитку туризму.

Країна перебуває у зоні дії тропічного мусонного, спекотного і вологого клімату. Чітко виділяються два сезони: спекотне і вологе літо із травня до початку листопада (+26-32° C) і суха зима (+22-26° C).

Камбоджа входить до групи найбідніших країн світу. Економіка королівства базується на надходженнях від лісопереробної і текстильної промисловості і міжнародного туризму. У ній порівняно недавно закінчилася громадянська війна, яка забрала незмірну кількість людських життів і нанесла значної шкоди господарству. Небезпечний спадок війни – величезна кількість замінованих територій. Це – один із стримуючих чинників розвитку міжнародного туризму в країні. Особливо небезпечним для туристів є відвідування внутрішніх районів країни.

Ще одне негативне явище, яке безпосередньо впливає на туризм, – браконьєрське винищення лісів не лише у джунглях, а і в межах національних парків. Яскравими прикладами є національний парк Пном Бокор, лісові масиви на островах Кох Ронг Самлоем і Кох Танг. Від цього знижується їх привабливість як екотуристичних об'єктів. Тропічні ліси займають значні території Камбоджі і влада не в силах реально перешкодити процесам вирубки через їх масштабність. Проблема має і глибокий соціальний підтекст – більша частина населення країни перебуває за межею бідності і головним джерелом її прибутку є незаконна заготівля деревини, її продаж, виробництво дерев'яних сувенірів. У той же час, головним видом палива у Камбоджі лишаються дрова. Тому неможливі кхмери для приготування їжі й інших побутових потреб використовують цінну і дорогу на світовому ринку деревину червоних порід дерев.

Знайомство з Камбоджею, зазвичай, розпочинається із столиці. Гордість Пномпеня – численні храми, серед яких особливої уваги заслуговують Ват-Пном, Тонле-Баті, храмовий комплекс Ват-Оуналом – головний буддистський центр країни і резиденція патріарха, пагода Ват-Ланг-Ка. Незабутні враження залишає Музей геноциду Туол-Сленг, експозиції якого розмістилися у приміщенні в'язниці за часів Пол Пота¹. Страшні свідчення злочинів режиму "червоних кхмерів" зібрані тут як пересторога майбутнім поколінням.

¹ Пол Пот (справжнє ім'я – Салот Сар; 1928-1998) – камбоджійський політик, лідер "червоних кхмерів", другий Генеральний секретар Комуністичної партії Кампучії, прем'єр-міністр

Головною туристичною атракцією Камбоджі є Ангкор – місто-храм, давня столиця кхмерської імперії. Нинішній Ангкор є величезним комплексом палаців, культових і фортифікаційних споруд. Його площа вражає уяву. Із заходу на схід Ангкор простягнувся на 24 км, із півночі на південь – на 8 км. У X-XII ст. Ангкор був одним із найбільших міст світу і домінував в усій Південно-Східній Азії. В Ангкорі найкраще збереглися видатні пам'ятки кхмерської культури – храм-мавзолей Ангкор-Ват (найбільша культова споруда світу; її площа – 81 га) і цитадель Ангкор-Тхом. "Воротами" для мандрівників, які бажають ознайомитися з архітектурними перлинами Ангкору, є місто Сієм-Ріап, яке протягом декількох років перетворилося на туристичний центр із сучасною готельною інфраструктурою і міжнародним аеропортом.

Класичним прикладом модерного приморського курорту світового рівня із красивими пляжами, розвинутою готельною і ресторанною інфраструктурою є місто Сіануквіль. Морські прогулянки, рибалення, дайвінг – традиційні розваги для курортників. На шанувальників камбоджійського колориту чекає ранковий базар Сіануквіля (кхмерською його назва звучить як "псаа-ли"), що вважається одним із найбільших у країні. Особливої уваги заслуговують рибні ряди – незабутні враження від оглядин найнеймовірніших жителів океанічних вод, галасливого торгу між продавцями і покупцями туристам гарантовані.

СІНГАПУР

Символи, сувеніри, знакові постаті: Мерліон, Семаку, Сентоза, орхідея, тигровий бальзам, прянощі, шовк, віяло, батик, ба куа, "співаюча ваза", шахи, палички для їжі

Визнаним центром міжнародного туризму стала невелика острівна Республіка Сінгапур (площа – 697 км²) – держава-місто, великий фінансовий, промисловий і транспортний центр у Південно-Східній Азії. Острів вважається одним із найбільш відвідуваних місць світу – щороку сюди приїздить у 2 рази

Камбоджі. Був одним із лідерів крайнього лівого режиму "червоних кхмерів", який здійснював геноцид свого народу. За 3,5 роки (1975-1978) було знищено від 1 до 3 млн осіб, що на той час складало ¼ від загальної кількості населення Камбоджі. У 2010 р. уряд Камбоджі прийняв рішення перетворити будинок, у якому жив Пол Пот, а також його могилу на туристичні атракції.

більше туристів, ніж корінних мешканців, яких нараховується близько 4,7 млн.

Сінгапур приваблює своєю незвичністю. На відносно невеликій території міста-країни поєднуються старі колоніальні квартали й ультра-сучасні хмародряпи, храми різних релігій і розважальні заклади, один із найбільших портово-промислових комплексів світу з сотнями танкерів на рейді і курорт із фешенебельними готелями, пляжами з білосніжним піском, гамірні, стерильно чисті торговельні вулиці і ділянки майже незайманих лісів та ідеально спланованих парків.

Місто багате на природні та культурно-історичні пам'ятки, видовища і техногенні атракції. Сінгапурський зоопарк, парк птахів, парк орхідей, парк метеликів, океанарій, етнічні квартали (Чайна Таун, маленька Індія), вечірнє шоу фонтанів (музичні фонтани Сентози вважаються найбільшою у світі спорудою такого характеру), фонтан багатства, статуя Мерліона (міфічний напівлев-напівриба – символ Сінгапура), штучний острів Семаку, який повністю створений із сміття, тематичний парк розваг Universal Studios Singapore, найвище на планеті оглядове колесо Singapore Flyer висотою 165 м, набережна Клар-Кі, нічні прогулянки й екскурсії – ось ті об'єкти і видовища, які, зазвичай, привертають увагу туристів.

Острів Сентоза, що входить до складу Сінгапуру, – головний курортний центр, який приваблює туристів вишуканим обслуговуванням, 3,5 км пляжів, гольфовими полями, сучасною готельною інфраструктурою.

МАЛАЙЗІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Борнео, орхідея, батик, текстиль, повітряний змій, рис, спеції, кріси, башти-близнюки Петронас Тауерс, електроніка

Малайзія – держава в Південно-Східній Азії, яка складається із двох частин, розділених Південно-Китайським морем. Західна складова країни – Малайя – розташована на півдні півострова Малакка, а східна – Сабах і Саравак – на півночі острова Калімантан (Борнео). Площа Малайзії складає 329,8 тис. км². Загальна кількість населення – 28,7 млн осіб.

Його національний склад доволі строкатий: малайці – 50 %, китайці – 24 %, індонезійці – 11 %, індуси – 7 %, представники європейських та інших сусідніх азійських народів.

Із 2005 р. столиця країни Куала-Лумпур поступово передає столичні функції новому спеціально збудованому місту Путраджайа.

Обидві частини країни переважно гористі. Територія Малайзії розташована у зоні екваторіального, спекотного і дуже вологого клімату. Пересічні денні температури протягом року тримаються на рівні $+31-33^{\circ}\text{C}$, сезон дощів триває із березня до травня і з вересня до листопада, що підтверджує кліматична діаграма Куала-Лумпуру (рис. 2. 36). Найбільш прийнятний для європейців час відвідування країни – зимові місяці і початок літа.

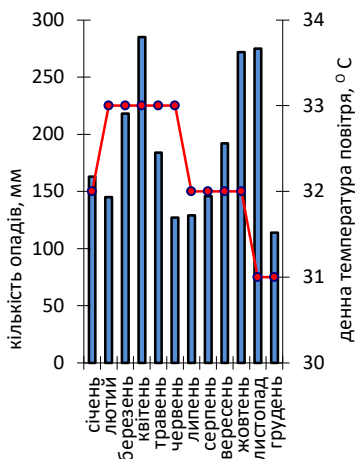

Рис. 2. 36. Кліматична діаграма Куала-Лумпуру

Протягом останніх років у країні проводиться політика стимулювання міжнародного туризму як перспективної галузі міжнародної спеціалізації господарства. Це має об'єктивні підстави. Малайзія відрізняється від інших країн регіону унікальною комбінацією природних екзотичних ресурсів, давньою цивілізацією, яка поєднує елементи місцевої, індійської, китайської, європейської та японської культур, і

Рис. 2. 37. Курорти і національні парки Малайзії

значно вищим у порівнянні з іншими країнами регіону рівнем соціально-економічного розвитку.

Малайя – регіон активного розвитку традиційного пляжно-купального відпочинку і пізнавального туризму на основі ресурсів моря, сонця і "старого каміння". Острови Пенанг і Лангкави – належать до головних курортів країни (рис. 2. 37).

Розвиток туристичної індустрії на о. Борнео (штати Сабах і Саравак) більшою мірою орієнтується на використання надзвичайно багатих лісових і ландшафтних ресурсів. Головними туристичними принадами острова є Національний парк Гунунг Мулу з найдовшими у світі вапняковими печерами, заповідник орангутангів у Сепилоці, Морський заповідник острова Лабуан із численними місцями для дайвінгу і сноркелінгу, національні парки Абдул-Рахман, Бако і Кінабалу з унікальними екологічними стежками, прокладеними серед первісних джунглів, карстовими печерами, відслоненнями гірських порід тощо.

Багато районів Малайзії мають свої неповторні природні і культурні особливості, які щороку приваблюють все більшу кількість туристів (табл. 2. 16).

Таблиця 2. 16

Туристичні об'єкти і ресурси Малайзії

Штат/федеральна територія	Головні туристичні об'єкти і ресурси
Кедах	"Рисова чаша Малайзії"; численні археологічні пам'ятки; приморський курорт Лангкави;
Перак	"Срібний штат"; унікальні печерні храмові комплекси; приморські курорти Ламут, Пангкор, Пангкор Лаут;
Селангор	Один з головних індустріальних осередків; приморські курорти Моріб, Баган Лаланг, а також на островах Карей, Кетам, Індах і Ангса;
Негери - Сембілан	Приморські курорти у 50-кілометровій смузі в районі порту Діксон;
Малакка	Численні історичні пам'ятки – індійські храми, мечеті, мавзолеї, церкви; приморські курорти: Танджунг Бідара, Танджунг Клінг; крокодиляча ферма; музей-заповідник "Палац султана"; гірський курорт Гентінг Хайлендс; аквапарк Сануей-Лагун;
Джохор	Національні парки; палац султана; парк розваг Форест Сіті; парк орхідей;
Пенанг	"Перлина Сходу", один із відомих приморських курортів країни; ботанічний сад; храм змій; храм Кек Лок Сі; ферма метеликів; сад тропічних прянощів; сад орхідей і гібіскусів; Пенангський націо-

	нальний парк;
Келантан	Будівля банку "Морський окунь"; Королівський палац; Музей ремесел і Крафт Віллідж (ремісничі поселення, які спеціалізуються на виробництві батику, сувенірної продукції з срібла, дерева); міні-зоопарк; пляжі;
Перак	Королівське місто Перак з мечетями і палацом султана; Замок Келлі; пляжі і курорти острова Пангкор;
Сабах	Меморіал другої Світової війни Кундасанг; культурологічне село Монсоп'яд (мисливці за головами); Галерея Борнео; ремісничі поселення Суманг'кап (в-во гонгів); пляжі; коралові рифи; джунглі; карстові печери; національні парки;
Саравак	Палац "білих раджив" Астана; англіканський і католицький собори; коралові рифи; джунглі і мангрові зарості; пляжі; національні парки;
Паханг	Приморський курорт Тиоман; національні парки (Рейнфорест) і заповідники; коралові рифи; озера Тасік Бера і Рамсарське; олов'яні копальні;
Тренгану	Високогірне озеро Кунуїр; водоспад Сінайя; виробництво сувенірної продукції – батику; приморський курорт Реданг;
Куала-Лумпур	Зоопарк; Палац султана; Масджид Негара – національна мечеть; парки орхідей, птахів, метеликів; Чайна Таун; карстові печери; численні музеї;
Путраджайя	Ботанічний сад; мечеть і міст Путра; Монумент Тисячоліття.

Малайзія є визнаним центром релігійного туризму. Мусульманські, індійські, буддистські сакральні святині приваблюють тисячі прочан і туристів. До переліку найбільш відомих святилищ належать печери Бату з храмовим комплексом, які знаходяться приблизно за 30 км від Куала-Лумпуру. Щороку, наприкінці січня – на початку лютого, тут проходить релігійне свято, що збирає численних паломників із країн регіону.

Малайзія – ідеальна країна для організації спортивного й екологічного туризму на суходолі і в межах прибережних акваторій. Тут можна займатися практично всім: альпінізмом і скелелазінням, рафтингом і рибаленням, спелеологією і сноркелінгом, пішохідним і велосипедним туризмом, підводним плаванням і різноманітними видами екстремальних розваг.

Сучасна економічна ситуація в регіоні сприяє прискореному розвитку як традиційних, так і новітніх секторів національного господарства. Дякуючи цьому, країна перетворилася на "рай" для шанувальників шопінгу. Традиційними малайзійськими сувенірами є вироби з олова

міді та срібла, повітряні змії, батик, шовк. Дешеві ціни на електроніку, одяг, взуття, мобільні телефони, годинники, ноутбуки, шкіряні і галантерейні вироби надали Малайзії додаткової туристичної привабливості.

Сукупна дія сприятливих чинників розвитку туристичної індустрії дала позитивні результати. Потужність щорічного туристичного потоку до країни перевищила 24 млн візитерів, що перетворило Малайзію на визнаного туристичного лідера у регіоні.

М'ЯНМА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Будда, пагода, Паган, Шведагон, Попа-Даунг-Калат, Трипітакі, "Золотий трикутник", опіум, джунглі

Союз М'янма (Бірма, Бірманський Союз¹) – держава, що розташована в західній частині півострова Індокитай. Вона займає площу 676,6 тис. км². Загальна кількість населення складає 48,1 млн осіб. Із 2006 р. функції столиці виконує місто Нейп'ідо ("Королівська країна"), збудоване на місці селища Чеп'ї і розташована у центрі країни.

Бірма – одна з бідних країн світу. Водночас, вона належить до головних світових незаконних виробників опіуму та героїну і входить до так званого "Золотого трикутника" – гірської території, розташованої на кордоні Бірми, Таїланду й Лаосу і відомої великими обсягами вирощування опійного маку, виробництва і торгівлі наркотиками. Це накладає певну специфіку на розвиток міжнародного туризму. Незважаючи на таку "славу", відпочинок у М'янмі набуває все більшої популярності. Країна перебирає на себе частину туристів, для яких Таїланд вже втратив екзотичність.

Основою розвитку туризму є надзвичайно багаті культурно-історичні ресурси. Не даремно Бірму називають "країною золотих пагод", яких нараховується близько 2,5 тис. Фактично вся держава є величезним історико-культурним і археологічним заповідником, де за-

¹ У зв'язку з тим, що нова назва країни – "М'янма" – була ініційована військовим урядом і не враховує думку національних меншин та не визнається окремими міжнародними політичними організаціями і засобами масової інформації, активно використовується попередня назва – "Бірма".

лишилися сліди давніх цивілізацій і могутніх імперій. Сотні храмів збереглися, ще більше перетворилися на руїни.

Національним символом країни є грандіозна пагода Шведагон, побудована 2 500 років тому і розташована в Янгоні – найбільшому місті країни. Її висота – понад 110 м. Для оздоблення храмового комплексу було використано 8 тис. золотих пластин, 5 тис. алмазів, 2 тис. дорогоцінних і напівдорогоцінних каменів. У пагоді зберігаються 4 волосини із голови Будди. На околицях Янгону знаходиться ще один унікальний об'єкт – найбільша у світі мармурова скульптура Будди вагою понад 400 т і висотою близько 50 м.

Увагою туристів користується Паган – місто пагод і храмів, зруйноване у 1287 р. й більше так і не відбудоване. Паган із повним правом можна вважати найбільш унікальним на планеті архітектурно-археологічним музеєм під відкритим небом. Тут на площі близько 42 км² зосереджено понад 5 тис. храмів і пагод. Найбільш відомою спорудою є "золота пагода" Швезигон, збудована у 1057 р. Високу художню цінність також мають храми Годопалін-Пато, Ананда-Пато (XI ст.), пагоди Швеуг'ї, Локананда-Кьяунг, Швесандо-Пая, Мануха-Пая, Махабодхі-Пая (XI-XIII ст.).

Мандалай – одна із давніх столиць країни – приваблює своїм відносно сухим мікрокліматом і численними архітектурними дивами, парками і сакральними святинями. Найбільш важливими серед останніх є Махамуні або Аракан-Пая ("Велика Пагода") із 4-метровою статуєю Будди з позолоченого металу і велетенським гонгом вагою 5 т, а також пагода Кутходо зі знаменитою "мармуровою книгою", де у 729 мармурових павільйонах зберігаються висічені в камені сторінки Трипітакі – сукупності буддійських священних текстів. Не меншу цікавість викликає пагода Садамуні, парки Нандоун і М'янґхоун, пагода Чактог'ї і зоопарк Яданапон, монастирі Атумаші-Чанг, Шве-Ін-Бін-Чанг і Такоун-Чанг, "золота пагода" Еіндоя з парком, пагода Швечимін із образом Будди, баптистська церква Хадсон, Кафедральний собор Сакред-Херт, три мечеті, індуїстський храм Шрі-Ганеша, Королівський парк, Музей Мандалая, дерев'яний міст в Амарapura і багато інших виняткових творінь людини.

Згаслий вулкан Попа-Даунг-Калат, висотою близько 1,5 тис. м, вважається одним із найбільш загадкових місць країни. До вулкану протя-

гом багатьох сотень років здійснюються паломництва. Це – священне місце для жителів країни.

Здобувають популярність приморські курорти Нгапалі, Лінтха, Чікто, Чунгтха, пляжі півострова Сетсе й узбережжя в Кантая, Манг-Ма-Ган і Чанг-Та, що вказує на залучення ресурсів узбережжя "теплого моря" до активного туристичного використання.

Слабка готельна інфраструктура не може оперативно обслуговувати туристичний потік, який постійно зростає. Навіть старі кораблі, обладнані під плавучі готелі, не вирішують проблеми розміщення туристів.

ТАЙЛАНД

Символи, сувеніри, знакові постаті: Гаруда, монкнут, Тхеравада, Вішну, Будда, Меконг, Пхукет, тайський масаж, бокс, секс-туризм, королівська влада, Іраван, Ганеша, Торані, Нага, Чеді, сіамський кіт, слон, рис, плавучий базар.

Сіам – така історична назва сьогоденішнього Таїланду – кілька десятиків років у світі асоціюється з туризмом, тайським боксом і тайським масажем.

Королівство Таїланд – конституційна монархія із 1932 р.

Країна розташована на півострові Індокитай і займає площу 514 тис. км². Загальна кількість населення складає 66 млн осіб. Столиця – Бангкок. Протяжність території країни із півночі на південь досягає 1 500 км, із заходу на схід – 800 км. Більше половини території займають низовинні рівнини, на півночі і заході здіймаються ланцюги гір. Прибережна територія відома чудовими піщаними пляжами.

Клімат Таїланду доволі різноманітний, але переважають два його типи – тропічний саван і тропічний мусонний клімат. Для центральної частини країни характерні три сезони: спекотний із березня до травня – денна пересічна температура складає +32-34°С; дощовий і спекотний з червня до жовтня і прохолодний з листопада до лютого, коли денна температура знижується до +30°С, що унаочнює кліматична діаграма Бангкоку (рис. 2. 38). Тому найкращий період для відпочинку в Таїланді – кінець листопада – березень.

На узбережжя країни час від часу накочуються цунамі – велетенські хвилі, які виникають під час землетрусів і завдають значних збитків курортній інфраструктурі. Загроза цунамі є стримуючим фактором для поїздок потенційних туристів.

На території країни створено близько 50 національних природних парків, загальною площею понад 25 тис. км², ряд природних заповідників, які стали основою розвитку екологічного туризму. До складу більшості природоохоронних об'єктів включені унікальні природні атракції: водоспад Ераван, гора Дой-Інтанон, місця поселень слонів тощо. Найбільш популярним є національний парк Пханг Нга в однойменній провінції. На його території знаходяться острови, складені із зеленого вапняку, пронизані печерами й ускладнені гротами. Особливий інтерес викликають доісторичні наскальні розписи та мусульманське рибальське поселення, що збудоване на палях.

Велике значення у житті тайців мають річки Меконг, Менам, Салуїн. Вони є і головними "коридорами" туристичного освоєння внутрішніх районів країни, насамперед, для потреб екологічного туризму. Живлення у річок дощове, тому повені влітку і на початку осені – звичне явище.

Таїланд – належить до лідерів серед країн Південно-Східної Азії за відвідуваністю (14-15 млн щороку). Туристичну славу країні принесли відмінні за якістю обслуговування і довкілля морські курорти: Ча-Ам, Хуа-Хин, Паттайя, Пхукет та інші (рис. 2. 39).

Королівство відоме надзвичайно цікавими для туристів культурно-історичними і подієвими ресурсами, стравами тайської кухні, плаваючими базарами й іншою "екзотикою". Тисячі буддійських храмів і монастирів, палаци і пагоди формують неповторне тло, на фоні якого проходить відпочинок.

Найбільш цікавим є Бангкок. Його "візитівка" – Великий Королівський палац – архітектурний комплекс, який включає ряд унікальних

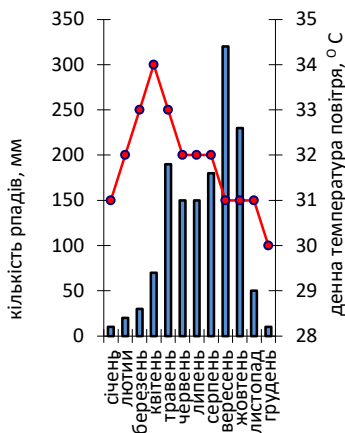

Рис. 2. 38. Кліматична діаграма Бангкоку

об'єктів. Вражають уяву відомі на увесь світ фігури Будди, одна з яких вилита із золота (вага статуї – 5,5 т), а друга висічена з цілісного шматка нефриту. Зберігаються вони у храмах Золотого та Смарагдового Будди відповідно.

По-своєму цікаві численні канали, які підтримують діловий ритм столиці, парк Лумпіні із дельфінарієм і аквапарком, Музей науки – один із кращих у південно-східній Азії, нічні базари, на яких задешево можна придбати продукцію найбільш відомих торговельних брендів.

Уяву найбільш зятого скептика вразить "плавучий ринок" Дамноен Садуак (Damnoen Saduak), розташований на відстані 109 км від центру столиці. Там можна скуштувати типові страви тайської кухні, купити сувеніри, якщо не придбати, то хоча б роздивитися гори овочів і масу фруктів: папайю, тамаринд, лічі, тангерин, рамбутан, помело, лангсат, юмбу, дур'ян, мангостіни і більш традиційні для нас дині, авокадо, мандарини, апельсини, банани, ананаси.

Туристам, яким набридло використовувати лише "пісок, сонце і воду", обов'язково покажуть крокодіячу ферму в Самутпракарне, парк Муанг-Боран, де у мініатюрі відтворена територія королівства зі всіма визначними пам'ятками, найбільшу у світі статую Будди (висота – 127 м), розташовану поблизу міста Накхонпатхом, історичний парк на

Рис. 2. 39. Курорти Таїланду

території Аюттхая – давньої столиці Сіаму – з унікальними храмами і палацами, занесеними до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Окремої уваги заслуговують яскраві видовища, які приваблюють до Таїланду тисячі туристів. Відомими далеко за межами країн Південно-Східної Азії стали тайський бокс, півнячі бої, змагання бійцівських рибок, слонячі поєдинки, паради трансвеститів, буддійські свята.

Не менше вражень, ніж від пляжів, буддійських храмів і різноманітних видовищ залишає тайська кухня. Вона була практично не відома європейцям майже до середини ХХ ст. Характерною рисою тайської гастрономії є поєднання у стравах п'яти смаків: солодкого, за рахунок кокосового молока, цукрової тростини, спілого ананаса і цукрової пальми; кислого, за рахунок лимону, лайму, лимонного сорго, неспілих манго й ананаса, оцту; гіркого, за рахунок свіжих трав і гіркого огірка; солоного, за рахунок рибного соусу; гострого, за рахунок свіжого чи висушеного перцю чілі.

Тайським стравам притаманні три компоненти, присутні практично завжди – рис, соус карі і кокосове молоко. Рис – національна страва. Він може бути і головною стравою, і гарніром, і десертом. Переважають два способи його приготування з використанням різних сортів рису – розсипчастий і клейкий. Туристам пропонують менш екзотичний обсмажений рис у поєднанні з рибою, крабами, яйцями і овочами. Основою приготування соусу карі є перець чілі, який використовується у супах, салатах. Кокосове молоко заміняє звичне для європейця коров'яче молоко і широко застосовується для тушкування та варіння, при приготуванні м'ясних і рибних страв.

На обід туристу-європейцю запропонують на вибір гостро-кислі супи з креветками і грибами або з кокосового молока з курицею. Дру-

Найбільш відомим у світі вважається тайський масаж. Наперекір поширеним стереотипам він не обов'язково пов'язаний з еротикою. Лише незначна кількість туристів, які їдуть до країни дійсно знають, що тайський масаж не має нічого спільного із завуальованою проституцією.

Тайський масаж, перш за все, зорієнтований на лікувальну дію. Як і китайська народна медицина або індійська йога, він базується на вченні про невидимі енергетичні лінії, що пронизують тіло людини. Тайський масаж діє на точки, що знаходяться на цих лініях і дозволяє позбутися багатьох недуг і залежностей.

Для тайського масажу не використовуються ніякі креми й ароматичні олії. Лише інколи спеціальні трав'яні екстракти підсилюють його ефект. Головні результати масажу пацієнти відчують на духовному рівні: відновлюється внутрішній баланс, гармонізується нервова система.

гою стравою буде рис із свининою або м'ясом птиці, густо здобрений гострим соусом. Тайці не відчують особливої пристрасті до солодкого, тому на десерт буде запропоновано суміш із яєць, клейкого рису, кокосів або фруктове асорті. Запивати все слід холодною водою або чаєм. Алкогольні напої не сумісні з гострою їжею, тому до столу не подаються. Взагалі ж, тайці віддають перевагу пиву.

Туристам слід бути обережними. Гостра тайська кухня може викликати алергію, жар, печію, проблеми зі шлунком, тому захоплюватися екзотичними стравами, густо приправленими спеціями і небаченими фруктами не варто. На всіх курортах працюють ресторани з європейською, арабською, мексиканською кухнею.

ФІЛІППІНИ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Борнео, Боракай, Інтрамурос, батик, мисливці за головою, гітара, Менні Пак'яо, Хосе Рісаль

Республіка Філіппіни – держава у Південно-Східній Азії, розташована на архіпелазі, що складається із понад семи тисяч островів. Із них заселені близько 1 тис., а щось із 2,5 тис. не лише безлюдні, а навіть не мають назв. Площа країни – 300 тис. км², населення – 98 млн осіб, столиця держави – Маніла. Щороку Філіппіни відвідують близько 3,5 млн туристів.

Клімат країни – тропічний, спекотний і вологий. Пересічна річна температура складає +26,5° С. Значну частину островів займають тропічні ліси. Численні національні парки країни (Канлаон, Маунт-Апо, Волькано та ін.) роблять перспективним розвиток екологічного туризму.

На Філіппінських островах є велика кількість діючих вулканів, серед них – Тааль на острові Лусон – найменший вулкан планети. Територія країни перебуває у зоні дії руйнівних тайфунів, які налітають на острови до 20 разів на рік. Ці природні особливості належать до головних стримуючих чинників розвитку міжнародного туризму¹, який в основному пов'язаний із пляжно-купальним відпочинком, дайвінгом (дайверів приваблюють не лише коралові рифи, а і численні залишки зато-

¹ За повідомленнями ЗМІ, виверження вулкану Майон на Філіппінах наприкінці 2009 р. притягувало туристів з усього світу. Однак місцева влада, з огляду на небезпеку, не підпускала мандрівників близько до зони виверження.

нух кораблів і літаків часів другої світової війни), відвідуванням екзотичних місць і незайманих куточків дикої природи, оздоровленням на основі використання бальнеологічних ресурсів.

Одним із кращих місць для дайвінгу є прибережні води о. Палаван, затока Субік-Бей (о. Лусон) із курортним центром Олонгало, курортні зони островів Капонес і Камера, затока Лінгаєн, в акваторії якої розмістилися близько 400 острівків, обрамлених білими піщаними пляжами і кораловими рифами.

До туристичної "екзотики" Філіппін належать: печери Сагада – місце захоронень племені "мисливців за головами"; рисові тераси на о. Лусон загальною довжиною близько 22,5 тис. км, вирубані у скельних породах близько 3 тис. років тому; підземна річка Пуерто-Прінсеса на о. Палаван; район вулкану Пінатубо; місце солевидобутку в районі затоки Дасол і багато іншого.

Головним районом пляжно-купального відпочинку країни є острівна група Вісаян, яка складається із безлічі великих і малих островів, на яких зосереджені найбільш відомі курорти країни. Серед них виділяється невеликий о. Боракай, який вважається одним із найкращих у світі місць для засмаги і купання. Головне його багатство – багатокілометрова пляжна смуга, складена із дрібного білого коралового піску. Не менш привабливими є пляжі островів Себу, Бохоль, Негрос.

На основі гарячих сірчистих джерел о. Лусон функціонують популярні бальнеологічні курорти Куйаб і Лос-Банос.

Незважаючи на відчутну перевагу природних ресурсів, країна активно долучає до використання культурно-історичну складову ресурсно-туристичного потенціалу. Найбільше атракцій антропогенного походження сконцентровано у столиці. У Манілі увагу туристів привертають форт Сантьяго, церква і дзвіниця Паоай, Манільський собор, музеї Каса-Маніла і Санто-Томас, Люнета-Парк, Рісаль-Парк, зоопарк, Кокосовий палац, фортечні стіни XVI ст., що мають довжину до 4,5 км. У середині цих стін нині розташовані картинні галереї, музеї, ресторани і навіть акваріум. Незмінним інтересом туристів користуються колоритні східні базари, де можна віднайти сувенір на будь-який смак.

У другому за величиною місті країни – Себу – інтерес у відвідувачів викликають місце висадки Магеллана і монумент на його честь, форт Сан-Педро, численні зразки колоніальної архітектури, центр із виготовлення гітар, які вважаються одними з найкращих у світі.

§ 2. 2. 5. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ АВСТРАЛІЇ ТА КРАЇН ОКЕАНІЇ

АВСТРАЛІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Великий бар'єрний риф, Улуру (Айерс-Рок), кенгуру, коала, качконіс, крокодил, страус, евкаліпт, вівці, дідже-ріду, бумеранг, чурінга, австралійські аборигени, "золота лихоманка", лівосторонній рух, Співдружність, крикет, ром, веджимайт, Сіднейська опера, Джеймс Кук, Гарольд Холт, Ніколь Кідман, Рассел Кроу, Мел Гібсон

Австралійський Союз – єдина держава світу, що займає цілий континент. До складу країни входить о. Тасманія та ряд дрібніших островів. Австралія має площу 7,7 млн км², омивається водами Тихого й Індійського океанів. На її території мешкає 21,3 млн осіб. Столиця – Канберра.

Для геотуристичного положення Австралії характерні кілька головних рис: розташування значних територій у зоні дії комфортних погодно-кліматичних умов, які дозволяють протягом року експлуатувати різноманітні і багаті ресурси і значна віддаленість від головних споживчих ринків.

Розвиткові туристичної індустрії сприяє наявність величезного природно-ресурсного туристичного потенціалу. Його формують ендемічна флора і фауна, різноманіття незайманих ландшафтів суходолу і прибережних вод, багатий підводний світ коралових рифів.

Розвиткові туризму, насамперед на узбережжі, сприяє комфортний для відпочинку клімат. Хоча Австралія і вважається найбільш спекотним регіоном південної півкулі, на її узбережжі ніколи не буває виснажливої спеки, так само як і пронизливого холоду. Високі температури пом'якшуються впливом океанів. На півночі континенту переважає субекваторіальний, мусонний, спекотний клімат, у центральній частині – тропічний пустельний, на південному заході – субтропічний із переважанням зимових опадів, на східному узбережжі – тропічний,

морський, спекотний із літнім максимумом опадів, що підтверджує кліматична діаграма Сіднея (рис. 2. 40).

Пересічні температури повітря у січні змінюються у діапазоні $+20-30^{\circ}\text{C}$, липня – $+12-20^{\circ}\text{C}$. Купальний сезон фактично цілорічний – температура прибережних вод у найбільш холодну пору року не опускається нижче $+16^{\circ}\text{C}$, що ілюструють графіки ходу пересічної температури прибережних вод у різних регіонах країни (рис. 2. 41).

Більшу частину території Австралії займають великі за площею пустелі і низовини. На сході підіймається невисокий Великий Вододільний хребет, ландшафти якого активно освоюються любителями активного відпочинку в горах. Куполоподібні вершини гір і велика кількість природних лижних полів сприяють розвитку гірськолижного туризму.

Австралія має високорозвинуту економіку. В останні роки до одного із перспективних сегментів господарського комплексу Австралії слід віднести туризм.

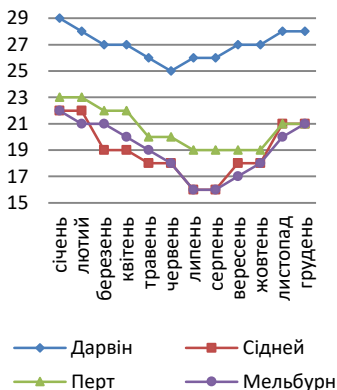

Рис. 2. 41. Пересічна температура води у районі окремих міст Австралії

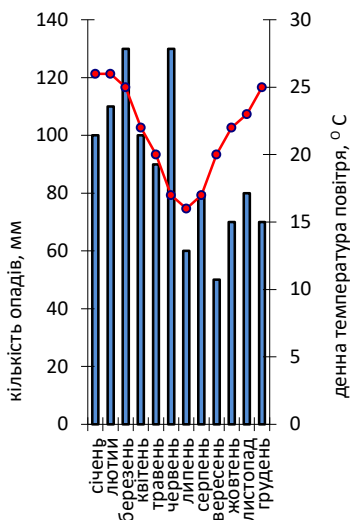

Рис. 2. 40. Кліматична діаграма Сіднея

Найбільш відомим міжнародним курортом Австралії є Золотий Берег (Голд Кост), розташований на східному узбережжі. Золотий Берег – це 80 км піщаних дюн-пляжів у обрамленні світлотінних евкаліптових лісів. У цій курортній зоні знаходяться найбільш відвідувані тематичні парки, серед яких "Світ Кіно", "Світ Мрій", "Світ Моря".

До визначних туристичних пам'яток Австралії належить Великий Бар'єрний риф, розташований поблизу східного узбережжя країни. Він має протяжність близько 2 500 км. Це – найбільша кора-

лова споруда на планеті. Велика кількість туристів приїздить до країни саме заради знайомства із цим унікальним природним об'єктом. Вони здійснюють круїзи на острови Великого Бар'єрного рифу, займаються дайвінгом і сноркеллінгом. Великий Бар'єрний риф – світова підводна "мекка" для дайверів, які шукають нових вражень і професійних аквалангістів, які вивчають коралові екосистеми.

Однією із тенденцій розвитку туризму Австралії є використання диких, незайманих цивілізацією територій. Туристів все більше приваблюють малодосліджені райони. Так, популярним є ексклюзивний тур до Центральної Австралії, де можна побачити скелю Айерс-Рок, складену з особливих геологічних порід червоного кольору. До заповідних місць Австралії, окрім Великого Бар'єрного рифу, належать Акуляча затока поблизу західних берегів континенту, вологі тропіки на північному сході країни, Західна тасманійських пустеля, о. Фрейзера та ін.

Популярними місцями відпочинку в Австралії є прилеглі острови Тихого океану, наприклад, Кернс, Магнетик-Айленд, Херон-Айленд, Гамільтон, Хайман. Цьому сприяють виняткові ресурси суходолу і прибережних вод та розвинута туристична інфраструктура островів: численні готелі, бунгало, ресторани, тенісні корти, тренажерні зали, басейни, поля і майданчики для гри в гольф, сквош, крикет, футбол, волейбол, хокей на траві, дайвінг- та фітнес-центри, яхт-клуби і т. п.

Дуже часто метою подорожі до континенту є знайомство із його рідкісним тваринним світом: кенгуру, коала, качконіс, ехидна, вомбат, страус Ему та інші представники фауни не залишають байдужими ні дітей, ні дорослих. На основі фауністичних ресурсів у країні створено ряд національних парків: Какаду (включений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО), Парк диких тварин Північних Територій та ін.

Австралійська індустрія туризму інтенсивно залучає до використання єдині у своєму роді виробничі об'єкти: залізниці, які раніше використовувалися для освоєння територій і транспортування лісу, кам'яного вугілля й іншої сировини; шахти і кар'єри, де ведеться або вівся видобуток корисних копалин (копальні найбільшого у світі алмазоносного району Кімберлі, золотonosні родовища у районі Калгурлі); вівчарські ранчо у внутрішніх районах Австралії; авіабаза знаменитої медичної Королівської Служби "Літаючий Лікар"; радіостанція "Аероскул", що транслює радіоуроки для дітей фермерів, які живуть у відда-

лених районах; крокодиличі і верблюжі ферми і багато іншого, що має інтерес для туристів.

Міста Австралії, незважаючи на невелику історію розвитку, багаті на туристичні атракції. Серед них чільне місце займає столиця країни – Канберра: Австралійський військовий меморіал, Національна галерея Австралії, Національний музей Австралії, Національна бібліотека Австралії, зоопарк, акваріум, башта Телсра, Національний музей динозаврів, театри і багато іншого.

Сідней визнано одним із найкрасивіших міст світу. Його символ – Сіднейська Опера – унікальна будівля, яка з висоти пташиного лету нагадує білокрилого лебедя. Туристів до Сіднею приваблює океанарій, зоопарк Торонга, Королівський Ботанічний сад, олімпійські споруди. Для гостей міста відкриті двері десятків музеїв, художніх галерей, магазинів, закладів харчування, казино і нічних клубів.

Мельбурн, із повним на те правом, називають "культурною столицею Південної півкулі". Національна галерея, меморіал Джеймса Кука, Музей сучасного австралійського мистецтва, Монетний двір, Королівський Ботанічний сад, Музей Вікторії, собор Св. Патрика – далеко не повний перелік цікавих туристичних об'єктів міста.

Найбільше у світі казино міста Перт чекає азартних гравців. Туристи зі спокійнішою вдачею мають можливість побувати в Галереї образотворчого мистецтва, Музеї Західної Австралії або Коуну Коала Парку – заповіднику-зоопарку, де відвідувачам дозволяється бавитися з коалами і тримати їх на руках.

Неподалік Перту, у місті Фрімонтл розташовані цікаві для туристів об'єкти: Морський музей, Фрімонтлська Темниця, Центр образотворчого мистецтва. А на околицях обох міст вздовж узбережжя простяглася низка відмінних пляжів, дайвінг-центрів та інших туристичних зааб, які роблять перебування в Австралії незабутнім.

Не лише азарт і бажання познайомитися з природою та культурою приваблюють туристів до країни. Штати Вікторія і Новий Південний Уельс відомі ліберальним законодавством щодо вживання легких наркотичних препаратів природного походження. У Новому Південному Уельсі в містечку Німбін у перші вихідні травня з 1993 року проводиться щорічний джазовий фестиваль Марді Грасс, який в Австралії неофіційно вважається "фестивалем коноплі". На перших порах влада рішуче боролася з цим явищем, але потерпіла фіаско і почала терпимо

ставитися до шанувальників марихуани, гашишу, анаші й інших наркотичних препаратів природного походження. Це призвело до появи на карті світу нового осередку наркотичного туризму.

Країну-континент щороку відвідує до 6 млн туристів. До Австралії приїжджають американці та японці. Почали активно освоювати цей напрямок і європейці.

НОВА ЗЕЛАНДІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: ківі, циаatea срібляста, Роторуа, Руапеху, Мауї, капа хака, татуювання (моко), регбі, нетбол, Ернест Резерфорд, Дженет Фрейм

Нова Зеландія – держава, що розташувалася на двох великих островах – Північному і Південному, розділених протокою Кука, та на ряді дрібних у південно-західній частині Тихого океану. Нова Зеландія займає площу 267,7 тис. км². Це розвинута країна із високими соціальними стандартами життя і порівняно невеликим населенням – близько 4,2 млн осіб. Столиця – Веллінгтон.

Північ країни перебуває у зоні дії субтропічного морського клімату, а південь – помірного морського. Пересічні температури липня міняються у діапазоні від +12° С (на півночі) до +5° С (на півдні), а січня – від +19° до +14° С відповідно. У гірських районах, де сніг лежить із червня до листопада – значно прохолодніше. Одна із особливостей природи країни – майже постійні і досить сильні вітри.

Ландшафти – одна із головних туристичних принад країни. Візуально вони добре знані мільйонам глядачів із різних куточків світу, дякуючи популярним кінострічкам і серіалам. Достатньо лиш згадати кінотрилогію за романом Дж. Р. Р. Толкіна "Володар Перснів", серіали "Ксена – принцеса-воїн" та "Геркулес: легендарні подорожі", які були зняті в Новій Зеландії, аби у пам'яті численної глядацької аудиторії спливали незабутні пейзажі, що були природним фоном для захоплюючих пригод кіногероїв. Привабливість новозеландських ландшафтів помножена на популярність художніх творів навіть привела до появи так званого "фродо-туризму"¹. Шанувальники "Володаря Перснів"

¹ Фродо – ім'я одного з головних героїв роману Дж. Р. Р. Толкіна "Володар Перснів" і кінотрилогії, знятій за його мотивами.

влаштовують справжні паломництва до пагорбів Бомбей, гірських масивів Нгарухое і Тонгаріро, вулкану Руапеху, гори Санді, озера Уанака й інших місцевостей у Новій Зеландії, де були зняті окремі епізоди кіно-трилогії.

Безсумнівне багатство країни – національні парки. Найбільш відвідуваними є Маунт-Кук, Тонгаріро, Фьордленд, Уревера та ін.

Дуже часто мета поїздки до Нової Зеландії – озеро Роторуа – район давнього вулканізму площею понад 80 км² із сотнями гейзерів і насиченим запахом сірководню, який не відлякує справжніх шанувальників природної і фольклорної екзотики. Лише тут можна побачити гейзер Похуту, який викидає струмінь гарячої води на висоту понад 30 м, долину гейзерів Ваймангу із блакитними і зеленими озерами в кратерах згаслих вулканів, унікальні геотермальні форми рельєфу, заповідне поселення аборигенів племені маорі, які зберегли патріархальні традиції. На основі бальнеологічних ресурсів Роторуа споруджено більше ста грязелікувальних і гідротермальних комплексів.

До відомих туристичних атракцій Нової Зеландії належать курортні зони Раглан і Кафіа. Окрім пляжно-купального відпочинку, дайвінгу і серфінгу вони приваблюють водоспадом Брідал-Вейл-Фаллс (висота – 60 м), мінеральними джерелами Тей-Пуйа-Хот-Спрінгс, карстовою печерою Вайтомо, природним парком Те-Коуту, знаного серед шанувальників дикої природи захоплюючими бердвотчинг-турами.

На території країни функціонує значна кількість сучасних гірськолижних курортів. Найбільші з них – Факапапа і Туроа – розташовані на схилах вулкану Руапеху.

Головними туристичними центрами Нової Зеландії є Окленд (найбільше місто країни), столичний Веллінгтон і Крайстчерч – найбільше місто на о. Південний.

Унікальність Окленда полягає у тому, що місто розташоване на території Оклендського вулканічного району. У його межах знаходяться кратери близько 50 згаслих вулканів. Останнє виверження відбулося 600-800 років тому. Його "результатом" став о. Рангітто, який нині є однією із природних окрас міста. До визначних культурних пам'яток Окленда слід віднести Картинну галерею, Музей транспорту і техніки. Веллінгтон відомий Національною галереєю мистецтв, Національним музеєм, "вуликом" – оригінальною будівлею парламенту, ботанічним садом, собором Св. Петра. Крайстчерч – відправна точка екскурсій на

південно-західне узбережжя Нової Зеландії, до краю фіордів і дикої незайманої природи. В усіх містах великий вибір розважальних комплексів, казино, пабів, кафе, ресторанів, великих торгових центрів.

Острови Кука – залежна від Нової Зеландії територія. Це – архіпелаг, що складається з 15 островів. Туристична індустрія використовує природні ресурси островів і пропонує пляжно-купальний відпочинок, дайвінг, екологічні вилазки у джунглі, океанічне рибалення, прогулянки на яхтах.

Новозеландці – піонери у царині екстремального й адреналінового туризму. Зорбінг, рівербагінг, скідайвінг, "білий" і "чорний" рафтинг, кайонінг, даунхіл, глайдинг і параглайдинг та багато інших видів ризикованих видів розваг і відпочинку зробили перші кроки або інтенсивно розвиваються саме у Новій Зеландії. Це приваблює до країни любителів гострих відчуттів і є додатковим чинником розвитку туризму.

ФІДЖІ

Символи, сувеніри, знакові постаті: укулеле, канібалізм, кава, артезіанська вода

Республіка Островів Фіджі розташувалася на 332 островах архіпелагу Фіджі у південній частині Тихого океану. Із усіх островів заселені лише третина. Вони розсіпані вздовж 180 меридіану і раніше перетиналися Міжнародною Лінією зміни дат. Тому ще і зараз на Фіджі жартують: "Сьогодні виїжджаю – буду вчора".

Загальна площа країни складає 18,3 тис. км². На островах мешкає близько 883 тис. осіб, серед яких майже 60 % припадає на фіджійців, які є представниками корінного народу архіпелагу і 38 % – на індусів. Приблизно таким же є і співвідношення християн та індусів. Столиця і найбільше місто – Сува.

Головними туристичними ресурсами островів є сонце, океанічні пляжі та хвилі, біорізноманіття коралових рифів і суходільних ландшафтів. Сприятливим чинником розвитку туризму на архіпелазі є значні запаси артезіанської води, яка вирізняється високими смаковими властивостями і перетворилася на своєрідний символ Фіджі.

Протягом останніх років щороку на архіпелаг приїздить близько 0,5 млн туристів. Фіджі є найбільш відвідуваною державою в Океанії.

Головними видами туризму, що базується на природних ресурсах, є дайвінг на коралових рифах поблизу островів Маманука і Наїгані, екологічні тури до національного парку Абака, що на острові Віті-Леву, до найбільшого на архіпелазі озера Тангімаутіа і водоспадів на острові Тавеуні, каякінг і рафтинг в ущелинах гірських річок острова Віті-Леву, віндсерфінг і пляжно-купальний відпочинок. Переважаючими видами туризму, що базуються на культурно-історичних ресурсах, є етнографічні тури, які знайомлять із місцевою культурою та не так і далеким канібальським минулим¹ корінних мешканців островів. Туристам пропонується відвідати етнічні поселення аборигенів зі специфічною забудовою, а також форт Тавуні-Хілл та печеру Наїхехе, що належать до найбільш знаних об'єктів, пов'язаних із канібалізмом.

Популярним напрямком розвитку туристичної індустрії на Фіджі є робінзонада². Ресурсною основою її просування на ринку туристичних послуг є численні дрібні безлюдні острови, де бажаючі можуть усамітнитися і провести певний час наодинці, намагаючись вижити серед дикої природи.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Міжнародний туризм в Азійсько-Тихоокеанському регіоні – відносно молоді явище, оскільки індустрія туризму в окремих країнах почала розвиватися з 1980-их років.

Просторова структура в'їзного туризму в цьому регіоні значною мірою залежить від політики Китаю в галузі міжнародного туризму, його відк-

¹ Навіть сьогодні вербувальники з приватних агенцій із найму солдатів-контрактників "полюють" на молодих фіджіців для служби в "гарячих точках". Вважається, що чоловіки-фіджівці зберегли дух і військові традиції предків. Саме ці вояки є безстрашними, сміливими в бою і беззаперечно віддані військовій присязі. При цьому важливою є і фінансова сторона. При середній заробітній платі на Фіджі у \$ 200 на місяць, контрактникам, залежно від кваліфікації, пропонують \$ 2-3 тис.

² У сфері туристичної індустрії термін "робінзонада" використовується чи не одразу після виходу роману Даніеля Дефо "Робінзон Крузо" у 1719 р. У добу просвітництва, з її пріоритетами раціонального, людина опинилась у ситуації пошуку власного місця у світі, і як наслідок, ця доба відзначається прагненням "втечі від соціуму", наближення до природи і, відповідно, спостерігається намагання через природу досягнути світ. На більш приземленому, суто побутовому рівні, під робінзонадою розуміють будь-яку мандрівку у "дикий світ природи" на певний, як правило – нетривалий, час однієї людини або групи людей, що намагаються вижити у "дикому світі" з мінімальною кількістю найбільш необхідних побутових речей. Сюжет про Робінзона Крузо лишається і нині дуже популярним, а саме ім'я – загальноновживаним як на позначення мандрівника, що виживає у світі природи так і як власні назви для туристичних фірм, що займаються організацією подорожей і мандрівок.

ритості і демократичності, а на географію виїзних потоків визначальний вплив має Японія, де зафіксовано один із найвищих у світі показників величини внутрішнього валового продукту у розрахунку на одну особу.

Згідно прогнозів Світової Туристичної Організації у найближчому майбутньому зростання туристичного ринку Північно-Східної Азії буде найбільш значним. У різноманітності та унікальності природи і культури криється головна причина невпинно зростаючого туристичного інтересу до країн регіону.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Проаналізуйте головні тенденції розвитку туризму в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.
2. Охарактеризуйте передумови розвитку туризму в Китаї
3. Охарактеризуйте чинники розвитку туризму в Малайзії.
4. Які чинники впливають на розвиток туризму в Таїланді?
5. Назвіть найбільш відомі природні та соціально-культурні пам'ятки Індії.
6. Чим приваблює туристів Японія? Які особливості розвитку внутрішнього туризму в країні?
7. Охарактеризуйте географічне положення, природу та населення Австралії.
8. Які передумови розвитку туризму склалися в Новій Зеландії?
9. Які види туристичної діяльності можна розвивати у Новій Зеландії?

БІБЛІОГРАФІЯ І ТЕМАТИЧНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Александрова А. Ю. Международный туризм / А. Ю. Александрова. – М. : Аспект-Пресс, 2002.
2. Алешугіна Н. О. Основи туристичного країнознавства: опорний конспект у таблицях і схемах : [навч.-наочн. пос.] / Н. О. Алешугіна, О. О. Зеленська, І. В. Смаль / За ред. І. В. Смалья – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010.
3. Атлас чудес света: Выдающиеся архитектурные сооружения и памятники всех времён и народов. – М., 2000.
4. Беднякова О. А., Бородина И. А., Гайдар В. М., Георгиев Ю. В., Григорьев М. Ю. Япония от А до Я: Популярная иллюстрированная энциклопедия / В.О. Перфильев (гл. ред. и сост.). - М. : Япония сегодня, 2000.
5. Бируни А. Индия / А.Б. Халидов (подгот.), А. Халидов (пер.), Ю. Завадовский (пер.). - М. : Ладомир, 1995.
6. Бондарь А.И. Все о Японии / Юрий В. Макаров (предисл.). - Х. : Фолио, 2007.

7. Борнофф Н. Япония: Путеводитель / Е.А. Сучкова (пер.с англ.). - М. : АСТ; Астрель, 2005.
8. Ван Бек С. Таиланд: [Карманный путеводитель] / Лидия Захарова (ред.). - М. : АРА, 1996.
9. Вацеба В.Я. Туристичне країнознавство / В.Я. Вацеба. – Чернівці, 2003.
10. Весь мир: Энциклопедический справочник. – Минск : Литература, 1996.
11. Давыдов А.В. Северная Индия: путеводитель-справочник. - М. : АСТ, 2006.
12. Данн Ч. Традиционная Япония: Быт. Религия. Культура / О.Д. Сидорова (пер.с англ.) - М. : Центрполиграф, 2006.
13. Дельнов А.А. Китай: большой ист. Путеводитель / А.А.Дельнов. - М. : Алгоритм; Эксмо, 2008.
14. Знакомьтесь: Китайская Республика / Дж.Джу (ред.). - М., 2001.
15. Индия: страна и ее регионы / РАН; Институт востоковедения; Центр индийских исследований / Е.Ю. Ванина (ред.). - М. : Эдиториал УРСС, 2000.
16. Ицкович Дж., Израель С., Гривал Б., Сесхана К., Мукхия Х. Индия: Путеводитель / Л.Захарова (отв.ред.), Э. Изм (подгот.), А.Романов (пер.). - М. : АРА, 1997.
17. Косолапов А. Туристическое страноведение / А.Косолапов. – М., 2005.
18. Крюкер Ф.- Й. Китай: Путеводитель / Ф.- Й. Крюкер - М. : Дубль В, 1997.
19. Масляк П.О. Країнознавство / П.О.Масляк. – К.: Знання, 2008.
20. Моргенштерн М., Разерфорд С., Лэример Т., Форстер-Латч Х., Латч М.-Л. Китай: [Путеводитель] / Л.Захарова (отв.ред.), Т.Лэример (подгот.). - М. : АРА, 1998.
21. Пирогів А. Таїланд. Повернений рай / А.Пирогів // Міжнародний туризм. – 2001. - №4. – С. 35-39.
22. Романов А.А. Зарубежное туристическое страноведение / А.А.Романов. – М.: Советский спорт, 1999.
23. Страны мира: Справочник для эрудитов и путешественников. – Харьков, 2006.
24. Харпер Д. Китай: Путеводитель / Д.Харпер, С.В. Чудов (пер.с англ.), А.А. Бряндинская (пер.с англ.). - М. : АСТ; Астрель, 2005.
25. Шанин В. А., Озаренов Ф. Н., Дубянская Т. А., Кусый И. А., Ларионова Ю. Б. Индо-китай: Таиланд, Мьянма, Лаос, Вьетнам, Камбоджа: путеводитель / И.А. Кусый (гл.ред.). - М : Вокруг света, 2006.
26. Шанин В.А., Дубянская Т. А., Кунявский Л. М., Кусый И. А., Ларионова Ю. Б. Юго-Восточная Азия: Малайзия. Бруней. Сингапур. Индонезия. Восточный Тимор:[путеводитель] / И.А. Кусый (гл. ред.). - М. : Вокруг света, 2008.
27. Юрківський В.М. Країни світу: Довідник / В.М.Юрківський. – К. : Либідь, 2001.
28. Япония сегодня: О нашем восточном соседе с любовью. – М. : Наука, 1994.

Розділ 2. 3

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ АМЕРИКИ

ПІВНІЧНА АМЕРИКА: Канада • Мексика • США

ЦЕНТРАЛЬНА АМЕРИКА: Беліз • Гватемала • Гондурас • Коста-Ріка • Нікарагуа • Панама • Сальвадор

КАРИБСЬКИЙ БАСЕЙН: Ангілья • Антильські Острови • Антигуа і Барбуда • Аруба • Багами • Барбадос • Бермуди • Віргінські Острови • Гаїті • Гваделупа • Гренада • Домініка • Домініканська Республіка • Кайманові Острови • Куба • Мартініка • Монтсеррат • Сент-Люсія • Сент-Кітс і Невіс • Тринідад і Тобаго • Ямайка

ПІВДЕННА АМЕРИКА: Аргентина • Болівія • Бразилія • Венесуела • Еквадор • Гайана • Колумбія • Парагвай • Перу • Суринам • Уругвай • Французька Гайана • Чилі

§ 2. 3. 1. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В АМЕРИЦІ

Розвиток туризму в Американському регіоні залежить від економічних чинників, насамперед, від стану економіки США та активності Латиноамериканських країн. Важливий сприятливий для туристичної індустрії фактор зростання – посилення інтеграційних процесів у Центральній та Південній Америці.

Американський регіон займає третє місце у світі за кількістю міжнародних туристичних прибуттів. Їх загальна кількість у 2010 р. склала 150 млн. У межах регіону домінує Північна Америка – понад 65 % туристів приїждить до США, Мексики та Канади. Але частка Північноамериканського району в обслуговуванні туристів постійно зменшується. Натомість динамічно зростає питома вага трьох інших районів – Карибського басейну, Центральної та Південної Америки (рис. 2. 42).

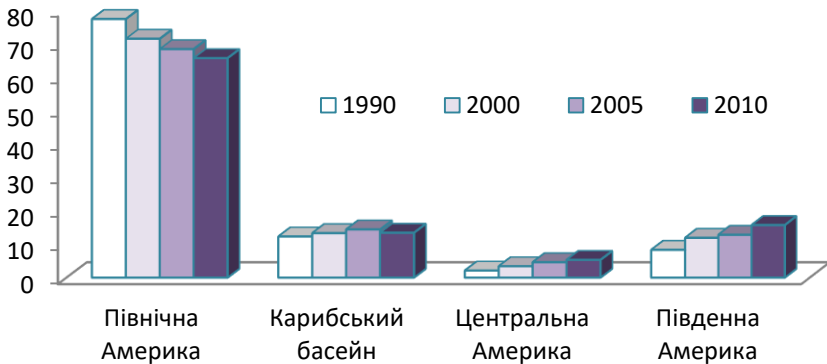

Рис. 2. 42. Динаміка співвідношення частки міжнародних туристів між районами Американського регіону, 1990-2010, %

США та Мексика – головні туристичні країни регіону. Практично всі основні туристичні потоки в Америці починаються і закінчуються в США або Мексиці. Ці країни обслуговують понад 50 % туристів, що мандрують регіоном (рис. 2. 43). Між ними сформувався найбільш потужний світовий міждержавний туристичний потік – близько 20 млн американців щороку відвідують свого південного сусіда.

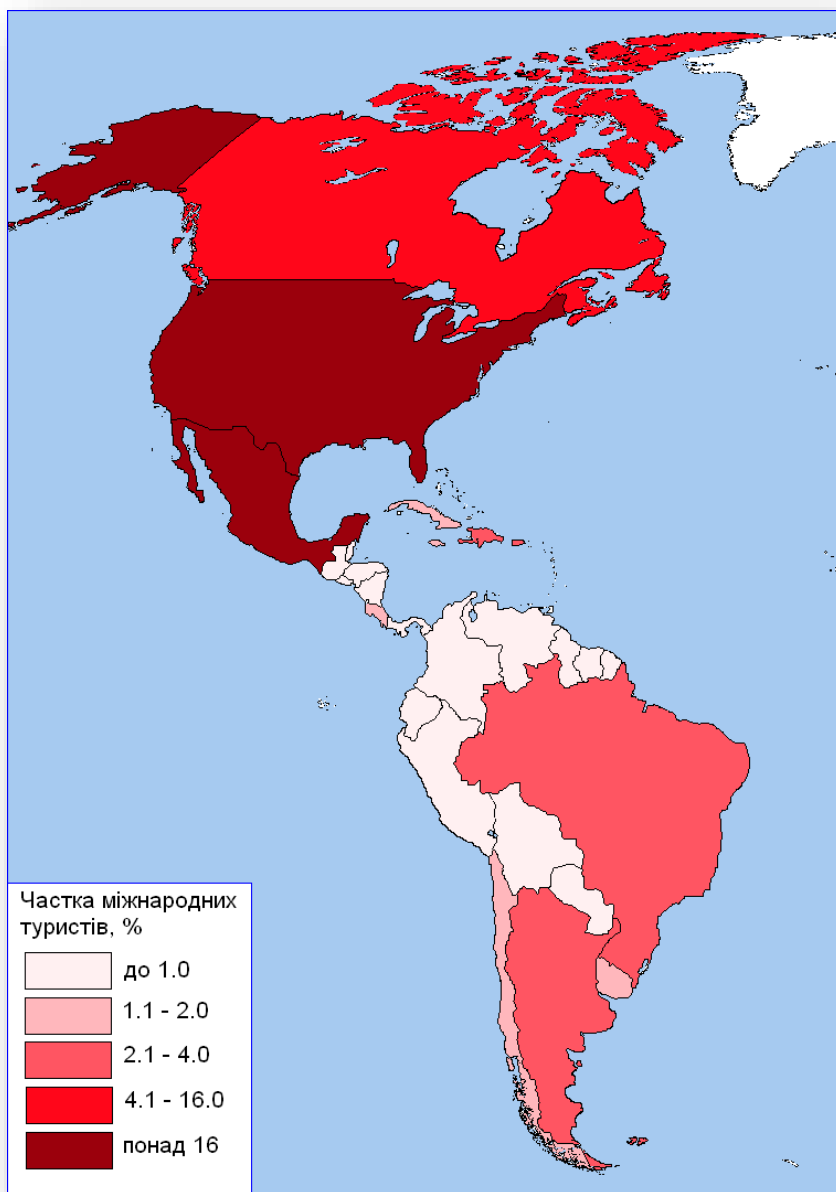

Рис. 2. 43. Розподіл міжнародних туристів за країнами у межах Американського туристичного регіону

Протягом останніх років кількість візитерів до США стабілізувалася на рівні 46-47 млн осіб, до Мексики – на рівні 22-23 млн (рис. 2. 44.).

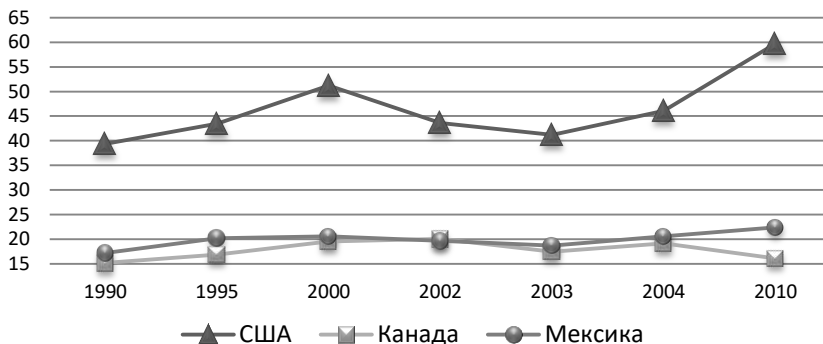

Рис. 2. 44. Динаміка обсягів міжнародних туристичних прибуттів до США, Канади та Мексики, 1990-2010 роки, млн осіб

Туристів до США приваблюють унікальні природні об'єкти, національні і тематичні парки, міста з хмарочосами та музеями з багатими колекціями художніх творів, інші атракції. Мексика зацікавлює чистими пляжами й унікальною культурною спадщиною доколумбової епохи.

Північноамериканський район виділяється надзвичайно високим рівнем розвитку внутрішнього туризму. У США щороку здійснюється близько 1 млрд подорожей; щоденно у цій країні туристи витрачають більше \$ 1,5 млн; протягом 1995-2000 років половина дорослих американців взяла участь у туристичних поїздках, а кожен п'ятий американець здійснив освітню подорож.

Подорожі та активний відпочинок стали невід'ємним елементом культури американців, що відбилося і на виробництві – індустрія туризму стала найбільшим експортером послуг і галуззю, де зосереджена найбільша кількість підприємств.

Карибський басейн, Центральна та Південна Америка демонструють позитивну динаміку зростання туристичного потоку за рахунок збільшення внутрішньорайонних і міжрегіональних подорожей, що викликано покращанням економічних умов і створенням нових туристичних продуктів. Насамперед, ідеться про екологізацію туристичної діяльності. Коста-Ріка, Гватемала, Бразилія, Венесуела, Колумбія, Пе-

ру, Аргентина, Чилі й інші країни регіону позиціонуються на ринку туристичних послуг як держави, що пропонують екологічні тури, які ґрунтуються на використанні унікального біорізноманіття та багатого культурного спадку. Разом із тим, Багами, Бермуди, Куба, Аруба, Пуерто-Ріко, Ямайка лишаються традиційними осередками розвитку пляжно-купального туризму.

§ 2. 3. 2. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

КАНАДА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Скелясті гори, затока Фанді, дугласія, клен, кленовий лист і кленовий сироп, бізон, бобер, лось, грізлі, Ніагарський водоспад, Великі Американські озера, національний парк, інуїт, "золота лихоманка", хокей, кінна поліція, українська діаспора, індіанці, Джон А. Макдональд, Стенфорд Флемінг, Вейн Грецькі, Селін Діон, Жан Кретен, Памела Андерсон

Найбільша країна Західної півкулі, друга за величиною країна світу (площа – майже 10 млн км²), Канада простирається на 7 700 км із заходу на схід і на 4 600 із півночі на південь. Загальна кількість населення країни становить 33,5 млн осіб. Столиця Канади – місто Оттава.

Єдиний сухопутний сусід Канади – США, "прозорий" кордон з якими перетворився на значний чинник соціально-економічного розвитку країни. Повною мірою це стосується і туризму. Американці – головні споживачі канадського туристичного продукту.

Значну частину території Канади займають ліси (дугласія, кедр, ялина, сосна, ялиця, клен). У країні величезна кількість річок (найбільші – Св. Лаврентія, Саскачеван, Юкон) і озер (Верхнє, Велике Ведмеже, Гурон, Ері, Онтаріо). Є тут і величезні гірські масиви (Кордильєри, Скелясті гори, Аппалачі) і неосяжні простори Внутрішніх рівнин, і навіть невеликі ділянки полинових пустель.

Більша частина території країни лежить в області вічної мерзлоти. Клімат переважно помірний і субарктичний, трохи вологіший і

м'якший на західному і східному узбережжях, де зими досить теплі, а літо не дуже жарке. У центрі країни клімат різко континентальний і посушливий, однак у горах Селкірка часті дощі і снігопади. Середня температура січня коливається від -35°C на півночі до $+4^{\circ}\text{C}$ на півдні; середні літні температури – від $+21^{\circ}\text{C}$ на півдні до $+4^{\circ}\text{C}$ на островах Канадського Арктичного архіпелагу. Опади по території розподіляються нерівномірно: від 150 мм у рік на півночі до 2 500 мм на західному узбережжі.

У країні станом на початок 2010 р. нараховується 39 національних парків і заповідників: Банфф – найстаріший національний парк країни і найбільш відвідуваний парк світу; Йохо із водоспадом Такаккау, каньйонами і карстовими печерами; Вуд-Баффало із найбільшою чередою бізонів; Джаспер із льодовиками і гарячими джерелами та ін. (табл. 2. 16). Національні природні парки – основа розвитку природноорієнтованого туризму, розвиток якого переважає в Канаді.

Кожна провінція і територія Канади відома по-своєму. Недарма говорять про Канаду із "багатьма обличчями", маючи на увазі її адміністративно-територіальний поділ на 10 провінцій і 3 території, які відрізняються соціально-економічними особливостями розвитку, природною і культурною самобутністю.

Таблиця 2. 17

Національні парки Канади

Національний парк	Площа, тис. км ²	Рік створення	Головні природні й історичні атракції
Ауюіттук	19,7	2001	Мис Пенні-Айс – 6 000 км ² льоду і снігу.
Банфф	6,6	1885	Льодовики, сніжники і термальні джерела.
Вапукс	11,5	1996	Форт принца Уельського; завод Йорк; ділянки арктичної пустелі з унікальним тваринним світом.
Вуд-Баффало	44,8	1922	Одна з найбільших у світі внутрішня дельта, утворена річками Атабаска і Піс-Рівер; найбільша на континенті череда бізонів (близько 2 500 голів); місця гніздування американських журавлів і пеліканів.
Глейшер	1,3	1886	Перевал Роджерс; природні комплекси, які з висотою змінюються від тропічних лісів до арктичних пустель; ділянки трансконтинентальної залізниці.
Джаспер	10,9	1907	Льодовик Атабаска; термальні джерела; гірські краєвиди.
Йохо	1,3	1986	Озера Емералд, О'Хара; водоспад Такаккау; вапнякові печери.
Наханні	4,8	1976	Каньйон річки Саут-Наханні і водоспад Віргінія;

			термальні джерела.
Фанді	0,2	1948	Морські прибережні системи: у затоці Фанді перепади висот води між припливом і відпливом можуть досягати 18 м; плато Каледонія; близько 20 водоспадів.
Принс-Альберт	3,9	1927	Череда бізонів; популяція білого пелікана; культурні об'єкти, пов'язані з життям індіанців.

Онтаріо – найбільша за чисельністю населення та економічно розвинута провінція країни. У її межах розташована низка природоохоронних територій, велика кількість річок і найчистіших озер. Але туристичною "візитівкою" Онтаріо є Ніагарський водоспад, найцікавіша частина якого ("Велика підкова") розміщується саме на канадській території. В Онтаріо знаходяться Оттава і Торонто – міста з потужним виробничим, культурно-історичним та подієвим потенціалом. Столицю Канади з повним правом називають містом музеїв і парків. Національна галерея, Художня галерея Оттави, Галерея Керша-Мессона, Музей Цивілізації, Музей природи, Канадський королівський Монетний двір, Парк провінцій, Парк конфедерації – далеко не повний перелік місць, де мешканці Оттави та її гості можуть ознайомитися з культурною спадщиною Канади і корисно провести свій вільний час. Серед численних атракцій Торонто варто згадати PATH – підземне місто з офісами, магазинами, закладами харчування, скверами, фонтанами, вулицями загальною протяжністю майже 30 км. Не можна обійти увагою і Зал хокейної слави – галерею розвитку канадського і європейського хокею з шайбою.

Франкомовний **Квебек** – найбільша за площею адміністративно-територіальна одиниця Канади. Квебек відрізняється різноманіттям ландшафтів: приозерні і прибережні території, ліси. У провінції розташовані великі міста Квебек і Монреаль. Квебек відомий Латинським кварталом – визначною пам'яткою, занесеною до Світової спадщини ЮНЕСКО. Монреаль – місто хмародряпів, швидкісних магістралей, великий міжнародний транспортний вузол, морські і повітряні ворота країни. Одночасно це – важливий історичний та культурний центр. У місті багато архітектурних пам'яток, що датуються в основному серединою і кінцем XIX ст.: Колона адмірала Нельсона, церква Нотр-Дам, площа Дез-Арм (Королівська площа) та ін.

Нова Шотландія із трьох сторін оточена океаном. Провінція відома широкими пляжами, національними парками, індіанськими резерва-

ціями. Тут розташований великий яхтовий центр Ярмут, парк французьких колоністів Порт-Руаяль в Аннаполісі. Як серед туристів, так і серед місцевих популярним є морське рибалення.

Єдиний офіційно двомовний **Нью-Брансвік** належить до приатлантичних провінцій. Природна гордість регіону – затока Фанді – вважається одним із найбільш відвідуваних туристами місць у Північній Америці. Столиця провінції – місто Фредеріктон – відомий центр яхтного відпочинку.

Острів Принца Едуарда часто називають "садовою" провінцією. Основою її економіки є сільське господарство, рибальство і туризм. На острові, який сам по собі є цікавим туристичним об'єктом, часто проводяться фестивалі й інші культурні заходи і пропонується різноманітний відпочинок: велосипедні маршрути, які знайомлять з пам'ятками архітектури, серед яких є численні маяки, екологічні тури до заповідних місць, пляжно-купальний відпочинок тощо. Столиця провінції – місто Шарлоттаун є центром круїзного туризму.

Айсбергами біля берегів багата провінція **Ньюфаундленд і Лабрадор**. Ці плаваючі крижані гори надзвичайно гарні, величні, привабливі. Місцева туристична індустрія зробила їх головною визначною пам'яткою цих місць.

Пшенична **Манітоба** цікава різноманітною природою. Прерії і змішані ліси, численні озера і річки, полярна тундра на півночі – усе це формує неповторний вигляд цих місць. Столиця провінції – Вінніпег – відома своїм культурним життям, музеями, парками, у тому числі зоопарком і театрами. Незмінною увагою туристів користується пам'ятник Героям Першої світової війни роботи ісландського скульптора Ейнара Йоунссона.

Провінція **Саскачеван** – степовий і озерний край, "житниця Канади". У провінції проживають нащадки переселенців з Німеччини, Скандинавії. Але саме вихідці з України зробили провінцію головним виробником зерна в країні. Туристичними "родзинками" Саскачевану є мальовниче озеро Атабаска, мінеральні води (Мусс Джо – один із найбільших бальнеологічних центрів Західної Канади) і літні табори для підлітків, які організовує академія Королівської канадської кінної поліції, що базується у місті Регіна. Варто зазначити, що сама Королівська канадська кінна поліція є предметом особливої гордості й уваги.

У Саскачевані пропонуються спеціальні тури для ознайомлення з історією і сьогоденням поліцейських.

Альберта – край ландшафтного різноманіття. Скелясті гори на заході і прерії на сході створюють прекрасні умови для розвитку туризму. В Альберті розташовані відомі національні парки з мальовничими краєвидами – Вуд-Баффало, Джаспер та ін. У провінції видобувається левова частка канадської нафти. Столицею Альберти є місто Едмонтон, де туристи мають можливість відвідати Королівський музей Альберти, музеї авіації та залізниці. Цікавим об'єктом є Українське культурне село – місце демонстрації українських поселень у Центральній і Східній Альберті 1892-1930 років. Скансен включає церкви, елеватор, кузню, житлові будинки під стріхами, сувенірні магазини, шинок, де гостям пропонують традиційні страви української кухні. Таким способом влада Альберти шанує пам'ять про українських переселенців, які освоювали канадські степові простори.

Британська Колумбія – західна гориста провінція Канади. Це – край гір, озер, численних річок і зелених долин. Столицею провінції є місто Ванкувер – великий портово-промисловий комплекс, культурний і спортивний центр Канади. Британське видання The Economist тричі (2005, 2007, 2009 рр.) присвоювало Ванкуверу звання "краще місто Землі". Центральна частина столиці розташована біля підніжжя величких гірських піків, вкритих протягом року сніговими "шапками", на березі морської бухти. Серед ванкуверців і гостей міста великою популярністю користується приморська набережна і парк Стенлі – 400 га кедрового лісу, океанарій, розміщена просто неба колекція індіанських тотемів. У 1971 р. у місті відкрито Музей століття, до складу якого ввійшли планетарій і Морський музей. Знаний Ванкувер й історичним центром Гестаун з будівлями XIX ст.

Юкон – територія легендарної "золотої лихоманки" початку XX ст. Суворий край із незайманою дикою природою розкинувся на площі 500 тис. км² між Аляскою і Північно-Західними Територіями Канади. Велику частину Юкону займають Кордильєри, а на самій півночі, на арктичному узбережжі тягнеться тундра. Адміністративний центр – Уайтхорс. Нинішній Юкон приваблює шанувальників суворої північної природи, полювання і річкового рибалення.

Північно-Західні Території розташовані у північній частині країни, у приполярних областях. Адміністративний центр – Еллоуннайф. Осно-

вою економіки Північно-Західних Територій є видобуток корисних копалин (золото, срібло, уран) і туризм. Спостереження за життям у природних умовах рідкісних видів тварин (білі вовки, білі кити, бізони, ведмеді, олені), рафтинг і рибалення у тисячах чистих річок та озер – головні напрямки розвитку туристичної індустрії краю.

Нунавут – нова найбільша і найменш заселена адміністративна одиниця у складі Канади. Вона відділилася від Північно-Західних Територій у 1999 р. Столиця – місто Ікалуїт – розташована на Баффіновій Землі – одному із найбільших островів планети, який входить до складу Канадського Арктичного архіпелагу. Унікальна культура інуїтів¹ і дика природа Нунавуту щороку приваблює близько 20 тис. туристів з різних країн світу (місцеві поселення – місця зупинок круїзних лайнерів). Вони мають можливість знайомитися із побутом аборигенів, займатися полюванням і рибаленням. Для активізації туристичної діяльності планується створення трьох національних природних парків.

МЕКСИКА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Золотий орел, Чічен-Іца, Паленке, Канкун, Акапулько, культура і піраміди ацтеків, культура майя, Камінь Сонця, текіла, сомбреро, пончо, гамак, конкіста, шоколад, фахітос, бурріто, чілі кон карне, кукурудза, гострий перець, кактус, агава, корида, муралізм, "революція кактусів", Монтесума, Ернан Кортес, Мігель Ідальго, Уго Санчес, Карлос Сантана, Вероніка Кастро, Вікторія Руффо, Сельма Хайек, Луїс Гувас

Мексиканські Сполучені Штати – одна із ключових латиноамериканських країн із потужним природно-ресурсним потенціалом, що розташована на півдні Північної Америки. Мексика – федеративна республіка у складі 31 штату і

¹ Інуїти – самоназва корінного населення, яке населяє території від Чукотки до півночі Канади і Гренландії. Їх загальна кількість складає близько 70 тис. осіб. Традиційно використовується інша назва – "ескімос", що означає "той, хто їсть сиру рибу". Канадські представники цього народу вважають її образливою, тому все ширше використовується слово "інуїт", що означає "людина".

столичного округу. Площа країни складає майже 2 млн км². Її населяє 111,2 млн осіб. Столиця – Мехіко.

Більшу частину країни займає Мексиканське нагір'я, оточене хребтами Сьєра-Мадре, Поперечної Вулканічної Сьєри, що включає діючі вулкани Орисаба (5 700 м), Попокатепель (5 452 м) та ін. Клімат на більшості території країни тропічний, на півночі – субтропічний. Пересічні температури січня коливаються від +10° С на північному заході до +25° С на півдні; червня – від +15° С на Мексиканському нагір'ї до +30° С на узбережжі Каліфорнійської затоки. Опадів випадає від 100 до 3 000 мм за рік. Кліматичні особливості Мексики дозволяють цілодобово розвивати масовий пляжно-купальний відпочинок (рис. 2. 45 і 2. 46).

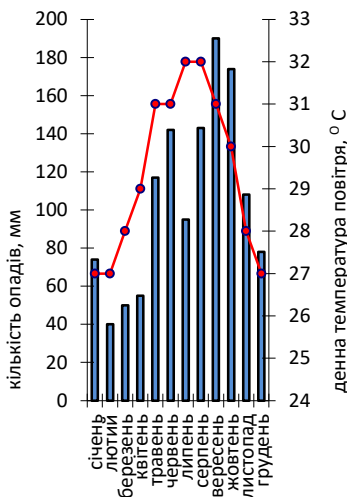

Рис. 2. 45. Кліматична діаграма Канкуну

У посушливих районах переважає пустельна і напівпустельна природна рослинність, у вологих – панують тропічні ліси, у горах на півночі – хвойні. На основі лісових і ландшафтних ресурсів у країні створена мережа національних парків: Каньйон-дель-Ріо-Бланко, Невадо-де-Толука, Босенчев, Кумбрес-де-Монтеррей із гірськими сосновими лісами, Ла-Молінче і Піко-де-Орисаба зі знаменитими вулканами, заповідник рідкісних птахів Селестум та ін.

На початку XXI ст. Мексика – визначний латиноамериканський лідер в експорті туристичних послуг. Кількість іноземних туристів, які відвідали Мексику за період із 1970 по 1998 роки, зросла більше ніж втричі і в середньому збільшувалася на 5 % у рік, тоді як прибутки від туризму виростили майже у двадцять разів – із \$ 415 млн до \$ 7,9 млрд.

Для такого стрімкого зростання туристичної галузі Мексика мала відповідні природні і соціально-економічні передумови, якими скористалася сповна. Серед природних чинників слід виділити два компоненти – сонце і вода, точніше, морське й океанічне узбережжя із чистими та зручними пляжами і комфортні для відпочинку кліматичні умови окремих регіонів.

Серед численних соціально-економічних факторів найбільший вплив мали як загальносвітові тенденції розвитку туризму, серед яких збільшення вільного часу в населення провідних світових держав та прогрес у галузі транспорту, так і власне "мексиканські" економічні, географічні та геополітичні чинники, насамперед – сусідство зі США. Саме американці, а слідом за ними і канадці стали основними споживачами мексиканського туристичного продукту.

Потужним чинником розвитку туристичної індустрії стала багата культурна спадщина. Особливої популярності набули центри найдавніших Американських цивілізацій майя та ацтеків – Чічен-Іца, Майяпан, Паленке, Теотіукан, Ушмаль, Ек-Балам, де збереглися чудові зразки архітектури і мистецтва: піраміди, залишені ацтеками, культові споруди, кам'яні укріплення, давні поселення і житлові будинки. Високу пізнавальну цінність мають пам'ятки іспанської колоніальної доби у містах Пуебла, Гвадалахара, Кампече, Ель-Тахін і багатьох інших центрах, розкиданих територією країни. Найбільш привабливим туристичним об'єктом Мексики вважається Чічен-Іца – велике доколумбове місто цивілізації Майя і археологічна ділянка, розташована в центрі півострова Юкатан, визнана одним із "семи чудес нового світу".

У Мексиці із початком світового туристичного "буму" на державному рівні була затверджена програма розвитку так званих "поліусів росту туризму". Однією із особливостей їх територіальної локалізації було розміщення курортних центрів і готельних комплексів у найменш заселених і найбідніших областях країни, які, водночас, володіють відповідним природно-ресурсним туристичним потенціалом. Це співпадало із програмами регіонального розвитку країни. При цьому увага акцентува-

Ек-Балам – культурно-археологічний комплекс світового рівня, де останнім часом були зроблені значні відкриття, що змінили звичні уявлення про культуру майя. Туристи уже сьогодні можуть побачити Акрополь, Поле для гри в м'яч, Будинки-Близнюки, Обсерваторію, Кремль. Але більша частина міста ще чекає на дослідників і перебуває під густим тропічним лісом. Тому Ек-Балам свої найголовніші таємниці ще не відкрив і приберіг для найбільш допитливих і наполегливих...

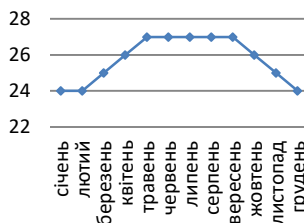

Рис. 2. 46. Пересічна температура води у районі курорту Акапулько

лася на управлінських рішеннях, що спиралися на планові механізми.

Планування із метою розвитку туристичної інфраструктури, на думку аналітиків, дозволило уникнути кількох негативних моментів: по-перше, надмірного навантаження на довкілля; по-друге, спекуляції землею та гіперінфляції і, по-третє, нерегульованої забудови. Наслідком останньої могла б стати так звана "хибна урбанізація", тобто формування міських нетрів або гетто, що є супутниками великих міст і курортів.

Перші відчутні результати з'явилися у 1975 р., коли 27 тис. іноземних туристів відвідали острів Канкун, що лежить у Карибському морі поблизу півострова Юкатан – один з обраних "полюсів росту туризму". Із того часу Канкун став на шлях перетворення у туристичний центр світового рівня. Кількість

готелів за період із 1975 по 1979 роки на острові збільшилася з 9 до 42, тоді як кількість місць у них подвоїлася, а потік іноземних туристів із 1975 по 1984 роки збільшувався в середньому на 38 % щороку. На початку 1990-х років у середньому за рік на острові відпочивало вже близько 2,5 млн осіб із Мексики та інших країн. До Канкуну туристів приваблюють чисті пляжі, комфортний для відпочинку субтропічний клімат, близьке розташування культурних атракцій, гостинність і високий рівень комфорту.

Не менш знаним є курорт Акапулько на березі Тихого океану. Він славиться своїми прекрасними пляжами, розкішними готелями, насиченим нічним життям і казино. Сприятливий клімат і бухта Акапулько,

Чічен-Іца, мабуть, найскорботніше місце на Землі... На думку археологів та істориків, Чічен-Іца – місце жертвоприношень. За час його існування мільйони людських життів обірвалися аби боги були прихильнішими до правителів і священиків...

Чічен-Іца була важливим регіональним центром юкатанських Майя. Місто містить безліч архітектурних стилів, від стилю Пуук, характерного для Майя північних низовин, до так званого "мексиканізованого" стилю, що нагадує архітектуру долини Мехіко (зокрема тольтеків). Хоча багато дослідників вважають, що наявність центрально-мексиканського стилю є результатом прямої міграції або навіть завоювання народами центральної Мексики, інші розглядають присутність цього стилю більше як результат культурної дифузії.

Археологічні дані, такі як свідчення пожеж в ряду важливих структур і архітектурних комплексів, свідчать, що крах Чічен-Іци став наслідком бойових дій. Після падіння гегемонії Чічен-Іци, регіональна влада в Юкатані перемістилася до нового центру в Маяпані.

Руїни Чічен-Іци зараз є федеральною власністю мексиканського уряду, а керівництво ними підтримується мексиканським Національним інститутом антропології та історії.

яка належить до найкрасивіших у світі, щороку ваблять до міста мільйони туристів.

Головним організаційним центром туристичної індустрії є столиця країни. Мехіко називають містом архітектурних пам'яток і музеїв. У місті нараховується понад 1 400 унікальних будівель і монументів, 10 археологічних парків, більше 100 музеїв. Історичний центр Мехіко включений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Першорядними пам'ятками Мехіко є піраміда ацтеків, замок Чапультепек, Національний кафедральний собор, муніципальний і національний палаці. Серед музеїв поза конкуренцією перебуває Національний музей антропології. Його експозиція включає всесвітньовідомі експонати: Камінь Сонця, який називають календарем ацтеків, велетенські кам'яні голови ольмеків¹, знайдені у джунглях поблизу Табаско і Веракрусу, скарби цивілізації майя із Чічен-Іци та Паленке.

США

Символи, сувеніри, знакові постаті: янкі, батьки-засновники, каньйон р. Колорадо, Міссісіпі, бізон, печера Флінт-Мамонтова, секвоя, білоголовий орлан, кондор, індіанці, американський долар, Дикий Захід, ковбої, гангстери, золота лихоманка, Велика депресія, комікси, американський футбол, бейсбол, баскетбол, "зірки і смуги" (прапор), Дядько Сем, Капітолій, ІнDEPENDенс-Холл, Білий дім, Арлінгтон, гора Рашмор, статуя Свободи, Дзвін свободи, Уотергейт, М16, кольт, вежі-близнюки, хмарочоси, мотель, національний парк, гамбургер, кока-кола, пепсі-кола, джинси, айпод, вестерн, реп, блюз, "Боїнг", "Майкрософт", "Інтел", "МакДональдз", "Уол-Март", "Кей-Март", "Ейпл", "Леві Страусс", шатл, Уолл-Стріт, Бродвей, Голівуд, "Оскар", Лас-Вегас, Джордж Вашингтон, Бенджамін Франклін, Франклін Рузвельт, Томас Джефферсон, Роберт Фултон, Семюель Морзе, Джеймс Фенімор Купер, Курт Воннегут, Майн Рід, Марк

¹ Ольмеки – назва центральноамериканського племені, яке згадується в ацтекських історичних хроніках. Для ольмекської цивілізації характерне незвичне і вишукане мистецтво скульптури, представлене кам'яними людськими головами, олтарями, стелами, нефритовими фігурками тощо.

Твен, Гаррієт Бічер-Стоу, Джек Лондон, Рей Бредбері, Ернест Хемінгвей, Чарльз Буковскі, Елвіс Преслі, Ніл Армстронг, Мартін Лютер Кінг, Волт Дисней, Генрі Форд, брати Райт, Джон Кеннеді, Рональд Рейган, Луї Армстронг, Майкл Джексон, "Металіка", "Іглз", Джон Вейн, Клінт Іствуд, Джордж Лукас, Стівен Спілберг, Мартін Скорсезе, Квентін Тарантіно, Мерилін Монро, Одрі Гепберн, Роберт Де Ніро, Вів'єн Лі, Том Круз, Арнольд Шварценеггер, Брюс Вільс, Гаррісон Форд, Сільвестр Сталлоне, Аль Пачіно, Шерон Стоун, Джулія Робертс, Том Генкс, Джордж Клуні, Бред Пітт, Метт Деймон, Уолтер Айзард, Майкл Портер, Пол Кругман, Білл Гейц, Марк Цукерберг, Роберт Фішер, Майкл Джордан, Шакіл О'Ніл

Сполучені Штати Америки є світовим політичним і економічним лідером. За загальним обсягом внутрішнього валового продукту зі США може зрівнятися лише Європейський Союз. Китай, який займає 2 місце у світі за обсягом ВВП, поступається США майже у 2 рази.

США – федеративна республіка, до складу якої входять 50 штатів та федеральний округ Колумбія. Загальна площа США становить 9,8 млн км²; населення – 307,2 млн осіб (за показниками площі і кількості населення країна займає 3-тє місце у світі); столиця – місто Вашингтон.

Геотуристичне положення США надзвичайно вигідне. Основну частину країни формують так звані "суміжні штати", які знаходяться в центрі Північної Америки між Мексикою і Канадою. На ці 48 штатів припадає 83 % площі країни, 49-м штатом є Аляска (площа – 1,5 млн км²), 50-м – Гавайські острови, що знаходяться у центральній частині Тихого океану. Водний шлях між "суміжними штатами" і Аляскою (Сіетл – Анкорідж) становить 2 600 км, а відстань до Гавайських островів (Сан-Франциско – Гонолулу) – понад 3 900 км.

Територія країни поділяється на високу гористу, переважно посушливу західну частину, яка зайнята Кордильєрами, і здебільшого рівнинну вологу східну частину (лише вздовж Атлантичного узбережжя простягнулися давні середньовисокі гори Аппалачі). Центр країни займають обширі Внутрішні рівнини (Центральні і Великі). Кожен із

регіонів по-своєму привабливий і цікавий з точки зору організації туристичної діяльності.

50 штатів простягнулись від спекотного до холодного поясів, однак більша їх частина розташована в помірній зоні. Континентальна частина має помірний і субтропічний клімат, лише південь Флориди, як і Гавайські острови, знаходиться в тропіках. На Алясці клімат субарктичний та помірний. Безморозний період триває від півроку на кордоні з Канадою до цілого року на півдні і на Гавайях. Континентальність клімату зростає в центральних і західних районах. Східна половина країни – більш зволожена, середньорічна кількість опадів від 500 до 2 000 мм, тоді як західна – має більш посушливий характер – 200-500 мм, а в пустелях південного заходу – менше 100 мм опадів. Лише тихоокеанський північний захід виділяється надмірністю опадів – до 6 000 мм.

Така різноманітність умов, ресурсів і просторового розташування сприяє розвитку практично всіх видів туризму і задовольняє всі потреби пересічного споживача туристичних послуг.

Наявність мальовничих місць сприяє розвитку туризму, орієнтованого на використання природних ресурсів – у країні створено більше 350 національних парків і заповідників загальною площею понад 30 млн га, які мають світову славу і приймають до 300 млн туристів за рік. Завжди багато відвідувачів у Йеллоустоні, Великому Каньйоні, Каньйонленді, Ачезі, Титані, Глешієрі, Олімпіку, Йосеміті, Мамонтовій печері та на територіях багатьох інших цікавих об'єктів.

Національні парки у США створюються і на основі культурно-історичних ресурсів. Прикладом є Меморіал Лінкольна у штаті Кентуккі. Головний об'єкт, що став основою створення національного парку, – дерев'яна хатина, у якій народився Авраам Лінкольн у 1861 р. у родині бідного фермера. 16-ий президент США став ініціатором відміни рабства у країні. Саме цим пояснюється така повага американців до Лінкольна.

Географію найбільш відомих національних парків США можна проаналізувати на рис. 2. 47. Вони доволі рівномірно розміщені територією держави, але неважко помітити, що більшість із них зосереджена на заході країни в Гірських і Тихоокеанських штатах, на Алясці, що пояснюється просторовими особливостями господарського освоєння території країни.

Знайомство із національними парками США найкраще розпочинати із Єллоустона – найстарішого національного парку США і світу, заснованого у 1872 р. Йеллоустон розташований у північно-західній частині штату Вайомінг на висоті 2 300 м. Його площа – 900 тис. га. Щороку до парку приїждить до 3 млн туристів. Їх приваблюють Мамонтові гарячі джерела з терасами і знаменита долина гейзерів, де найбільший інтерес викликає гейзер Олд Файтфул, який через кожні 80 хвилин викидає фонтан води на висоту майже 100 м. Не менш цікаве і високогірне озеро Йеллоустон з однойменною річкою, що витікає із нього й утворює мальовничий каньйон із ланцюгом водоспадів.

Створення і функціонування національних парків у США переросло у потужний сектор сфери обслуговування з єдиною системою управління (Служба національних парків) і багатомільярдними обіговими коштами. На Службу національних парків покладені обов'язки з охорони природної і культурної спадщини, пропаганди її ролі і значення для американського суспільства, благоустрою об'єктів, організації туристичної діяльності на території парків.

США – високоурбанізована країна. Частка міського населення у середньому перевищує 70 %. Своєрідним туристичним ресурсом країни є урбаністичний ландшафт. Численні міста утворюють міські агломерації. На окремих територіях сформувалися суцільні урбаністичні смуги, що отримали назву мегалополісів. Найбільшими з них є суцільна урбанізо-

Кемпінг на території національного парку Ачез (Кам'яні Арки) у штаті Юта, який можна вважати типовим для країни, має необхідні системи життєзабезпечення і функціонування (електро- й водопостачання, телефонний зв'язок, пункт прокату туристського спорядження, службу охорони, екскурсійне обслуговування тощо) і окремі майданчики для розміщення наметів чи автофургонів, які все частіше приходять на зміну традиційним туристським наметам. Кожен майданчик обладнаний столом та грилем, але дрова треба привозити з собою – на території парку і кемпінгу їх збирати заборонено і американці чітко дотримуються цього правила.

Від кемпінгу до найближчого поселення – більше 20 км. Заасфальтовані дороги утримуються в ідеальному стані і прокладені до найбільш цікавих панорамних точок національного парку. До унікальних природних об'єктів, таких як "Ландшафтна арка", "Балансуючий камінь", "Делікатна арка", прокладені марковані пішохідні доріжки.

Плата береться як за в'їзд на територію парку (\$ 10 за автомобіль, \$ 5 за мотоцикл і велосипед), так і за використання кемпінгу (\$ 10 за добу із середини березня до кінця жовтня і \$ 5 – із кінця жовтня до середини березня або \$ 3 з особи у випадку розміщення групи до 11 осіб). 80 % всіх зібраних коштів лишаються на рахунок адміністрації парку і використовуються для потреб його розвитку.

Щороку національний парк "Кам'яні Арки" відвідує до 1 млн туристів.

вана зона від міста Бостон до столиці США Вашингтона, яка отримала назву мегалополісу "Босваш". У районі Великих Озер сформувався мегалополіс "Чіпітс" (Чикаго-Пітсбург). На заході країни суцільна урбанізована територія, що простягнулася від Сан-Дієго до Сан-Франциско, стала основою мегалополісу "Сан-Сан".

Міжнародний туризм у США значною мірою пов'язаний із відвідуванням великих міст: Нью-Йорк, Вашингтон, Чикаго, Лос-Анджелес, Сан-Франциско, Лас-Вегас і багато інших.

Нью-Йорк – провідний фінансовий, економічний, політичний, культурний і туристичний центр США, головний порт країни. Візитною картою Нью-Йорка є Статуя Свободи. Символом фінансової могутності США вважається Уолл-Стріт. Тут розташована Нью-Йоркська фондова біржа, провідні банки і брокерські контори. Відомими туристичними атракціями міста є штаб-квартира ООН з тематичними скульптурними композиціями довкола, Рокфеллер-центр та 102-поверхова Емпайр-Стейт-Білдінг із оглядовими майданчиками на даху, Бродвей із театрами, кінотеатрами, ресторанами, магазинами й оригінальними пам'ятниками, Центральний парк – острівок окультуреної природи серед хмародряпів, Бруклінський міст довжиною близько 2 км, що з'єднує Манхеттен і Лонг-Айленд.

Місто відоме своїми численними музеями: африканського, сучасного і примітивного мистецтва, американських індіанців, сексу, поліції, імміграції, єврейської історії, дизайну та багато інших. Але неперевершеною свого зібрання виділяється Метрополітен-музей – один із найбільших художніх музеїв світу, який пишається унікальними експозиціями різножанрових творів мистецтва. Колекція імпресіоністів і постімпресіоністів є однією із найбільших. Зібрання єгипетського мистецтва вважається одним із найбільш повних і представницьких у світі. Нині у постійній експозиції перебуває близько 2 млн творів мистецтва.

Нью-Йорк – космополітичне місто. Тут компактними осередками живуть китайці, італійці, росіяни, українці і багато інших національних громад. Так, китайський квартал Чайна Таун знаний серед туристів особливою атмосферою Сходу, а також своїми магазинчиками, вуличними ятками і ресторанами, де можна смачно і недорого поїсти. А Гарлем, де мешкають переважно чорношкірі громадяни США, і сьогодні є небезпечним місцем для вечірніх прогулянок. Брайтон-Біч – район компактного проживання іммігрантів із колишнього Радянського

Союзу. Тут працюють магазини, ресторани, радіостанції, культурні центри, де російська мова звучить частіше, ніж англійська.

Метрополітен-музей існує за рахунок спонсорської допомоги і мінімальної державної підтримки. Важливим моментом є те, що хоча вартість вхідного квитка й обумовлена (\$ 20), але зайти до музею можна і за символічну плату. Варто лише підійти до відповідного віконця, внести пожертву, скажімо \$ 1, і отримати невеликий значок, який дає право на вхід до музею та огляд експозиції.

Вашингтон у будь-яку пору притягує велику кількість туристів. Особливо привабливою столиця США стає під час цвітіння сакури. У цей час помилуватися містом приїждять тисячі американців і гостей з інших країн.

Основними визначними пам'ятками Вашингтону є Білий дім, Капітолій, бібліотека Конгресу США, меморіали ветеранів В'єтнаму і корейської війни, меморіал Лінкольна, монумент Вашингтона, меморіал Другої світової війни, національні музеї: американських індіанців, американської історії, природознавства і ряд інших. Виняткової уваги заслуговує Національна галерея мистецтва. У колекції музею представлена одна з кращих у світі колекцій італійського Відродження. Музей також відомий творами нідерландського та іспанського бароко, роботами французьких та американських художників. Шедеврами колекції Національної галереї мистецтв є твори Леонардо да Вінчі, Рембрандта, Ван Гога, Моне, Вермера, Пікассо, Матісса, Поллока. Вхід до музею безкоштовний.

Численних туристів приваблює Приозер'я і його найбільше місто – Чикаго, яке можна порівнювати із Нью-Йорком за кількістю бірж, штаб-квартир корпорацій, банків, хмародряпів. Тому Чикаго часто називають "другим містом" або "містом вітрів" через часту вітряну погоду. Це пояснюється розташуванням міста на південно-західному березі незамерзаючого озера Мічиган.

У Чикаго туристи, насамперед, знайомляться із найвищим хмародряпом Америки – Уїлліс-тауер (до 2009 р. – Сірс-тауер), який належить до найвищих будівель світу. Із оглядових майданчиків 110-поверхової споруди відкривається незабутня панорама Чикаго й озера Мічиган (рис. 2. 48). Серед інших атракцій на увагу заслуговують Музей науки і промисловості, Інститут мистецтв, Мілленіум-парк, Музейний кампус Чикаго, до складу якого входить Планетарій Адлера, Акваріум Шеда і Музей історії природи.

Рис. 2. 48. Панорама Чикаго з оглядового майданчика Уїлліс-тауер... І самі по собі спливають слова з пісні Віллі Токарева: "Небоскребы, небоскребы, а я маленький такой..."

Не можна оминати увагою Українське село – колоритний район Чикаго із православними храмами, котеджною забудовою, україномовним населенням і маленьким магазином під українським прапором із назвою "Одеський привіз" (рис. 2. 49).

Район у північно-східній частині США має назву "Нова Англія". Це перший район, який був освоєний європейськими колоністами. Нова Англія – інтелектуальний осередок Америки. У Бостоні знаходиться широко відомий Гарвардський університет, а в Нью-Хейвені (штат Коннектикут) – престижний Єльський університет. У Новій Англії сформувався національний тип американця-янкі. Так назвали перших колоністів, які освоювали цей край.

У центрі континентальної частини США розкинулися Великі рівнини, які у широтному напрямку розрізаються притоками Міссісіпі. Як нагадування про екологічні аномалії у штаті Південна Дакота заснова-

ний національний парк "Бедлендс" – "погані, дурні землі". Це – одна з типових ділянок у передгір'ях Кордильєр, складених товщами пухких порід, які в умовах посушливого клімату легко розмиваються зливовими опадами і піддаються вітровій ерозії. У результаті утворюється складна, заплутана мережа розгалужених ярів, розділених вузькими вододілами-гребенями, що перетворює ці землі в важко прохідні ділянки, непридатні для господарського використання.

Рис. 2. 49. Українське село в Чикаго дарує незабутні відчуття Батьківщини за тисячі кілометрів від України...

Значний потенціал мають природні та культурно-історичні туристичні ресурси південних штатів. Флорида на південно-східному узбережжі – відомий регіон відпочинку жителів США і туристів з-за кордону. Маямі – південне місто штату знає чудовими пляжами, пальмами, готелями, крокодиличними фермами, будинками і віллами знаменитостей. Місто Орландо у центральній частині Флориди приваблює уславленими тематичними парками, розташованими в околицях міста: "Юніверсал Студіос" – сукупність парків, присвячених технологіям та історії кіно; "Морський світ" – розважальний парк, який пропонує неймовірні шоу з участю морських тварин і велетенський прозорий тунель-акваріум для знайомства з життям підводного царства; "Світ Уолта Диснея" – декілька дитячих освітньо-розважальних парків. Варто відвідати і Космічний центр імені Кеннеді на острові Мерріт і мис Канаверел – головний стартовий майданчик NASA.

Поняття "Флорида" і "пляж" невідривні одне від одного. Найбільш відомим в околицях Орландо є Нью-Смерна-Біч – пляж, що носить титул найбезпечнішого пляжу світу. Місто Тампа розташоване на західному узбережжі півострова. Головними туристичними атракціями міста є Музей науки і промисловості, Флоридський акваріум, Музей

мистецтв, район Айбор-Сіті з Міським музеєм і центром виготовлення кубинських сигар, сади Буша з ландшафтними зонами й імітацією ділянки танзанійського парку Серенгеті, водний парк Едвенчер-Айленд.

Природа і визначні місця західних штатів приваблюють численних туристів. Лос-Анджелес – найбільше місто Каліфорнії – штату, який за своїм економічним потенціалом перевищує багато країн світу. Відомими далеко за межами країни туристичними атракціями Лос-Анджелеса є Голівуд – легендарний осередок кіноіндустрії та Диснейленд – один з перших і найбільш відвідуваних тематичних парків світу.

Сан-Франциско вважається найкрасивішим містом США. Квартали міста розкинулися на пагорбах тихоокеанічного узбережжя. Могутні мости з'єднують ділову частину міста з материком. Серед них і популярний серед туристів об'єкт – знаменитий міст "Золоті Ворота". Сан-Франциско виникло у часи золотої лихоманки. Зараз місто існує завдяки високим технологіям, банківській справі і туризму. Власне зовнішній образ міста, його культурне середовище, дякуючи кіноіндустрії та поп-культурі, є пізнаваними і знаними в усьому світі. Вони перетворилися на специфічний туристичний ресурс. Щороку близько 15 млн туристів відвідують Сан-Франциско – світову "столицю" сексуальних меншин, батьківщину руху хіпі, місто, де відбуваються події художніх фільмів "Основний інстинкт", "Втеча із Алькатрасу", "Солодкий листопад", "Лінкольн для адвоката", серіалу "Детектив Неш Бріджес" і залишають у місті майже \$ 8 млрд. У більшості з них метою є потрапити на пірс № 39. Саме тут знаходиться Акваріум затоки Сан-Франциско – один із найбільш відвідуваних туристичних об'єктів у США.

У Каліфорнії багато й інших визначних місць. Серед них – Долина Смерті, оголошена національним пам'ятником природи. Долина Смерті – одна із найбільш глибоких, пустельних і безводних западин світу. Її абсолютна висота складає 86 м нижче рівня моря. Температура повітря у долині досягає +60° С. Виняткова сухість призводить до інтенсивної вітрової ерозії на схилах довколишніх хребтів. Свою назву унікальний природний об'єкт отримав у 1849 р. після загибелі у цьому районі групи золотошукачів.

На плато Колорадо сформувався один із найглибших каньйонів світу. Річка Колорадо "створила" це диво у своїй середній течії. Американці ж створили у долині річки низку національних парків: Гранд Кань-

йон, Глен Каньйон, Каньйонлендс, Брайс Каньйон, які своїми фантастичними краєвидами приваблюють туристів із усього світу.

Місто Лас-Вегас (штат Невада) виросло серед пустелі за рахунок кондиціонерів і грального бізнесу. Лас-Вегас – ціла країна казино, у якій нараховується близько 500 гральних закладів, 30 із яких належать до найбільших у світі.

За межами континентальної частини країни розташовані два штати – Гавайї та Аляска – своєрідні природні і туристичні антиподи. Гавайські острови розмістилися в центрі Тихого океану і вважаються "раєм" для туристів, які бажають насолодитися комфортним відпочинком. Атмосфера свята і безтурботність – головні враження, за якими мандрують на Гавайські острови; сонце, вода і пісок – головні туристичні ресурси островів. Аляску називають "краєм білого мовчання". Тут багато гігантських гір, льодовиків, фіордів, а також річок, що впадають у Північний Льодовитий океан, озер та лісів. На території штату створено 8 національних парків, у тому числі найбільший у США – парк Врангеля. Досить багато жителів США проводять літню відпустку саме на Алясці. Популярними є екологічні й екстремальні тури, мета яких – спостереження за життям тварин і птахів у природних умовах у першому випадку і сплав річками у другому, круїзи уздовж узбережжя, спортивне полювання і рибалення.

Протягом останніх десятиліть у США відбулися помітні зміни у культурному середовищі. Країна перейшла від політики "плавильного казана", яка орієнтувалася на створення єдиної американської культури шляхом інтеграції багатьох національних традицій, принесених іммігрантами, до доктрини полікультурності, що має образні назви "яскравої мозаїки" або "салатниці", тобто збереження і підтримки як національної, так і релігійної самобутності з одночасним вихованням поваги і толерантного ставлення до проявів інокультурності.

Культурна самобутність стала потужним чинником розвитку туризму. Яскравим прикладом є аміші – послідовники християнської течії менонітського походження. Значна частина сучасних амішів мешкає у штаті Огайо. Стель і традиції їх життя є діаметрально протилежними способу життя сучасної людини. Аміші – послідовники старих традицій і звичок. Їздять вони лише у кінних екіпажах зі сталевими колесами, землю орють кінним плугом, носять одяг пошитий власноруч за мо-

дою кінця XVIII ст., одружуються лише з єдиновірцями¹. Амішам забороняється їздити на машинах і літати на літаках, користуватися електроенергією, фотографуватися, дивитися телевізор, слухати радіо, мати комп'ютер, носити годинник і т. п. Живуть аміші за рахунок натурального господарства, продажу меблів ручної роботи й екологічно чистих продуктів харчування. Їх охоче купують численні туристи, які приїзять до поселень амішів для знайомства з їх побутом.

Не менш цікавою для туристів є самобутність мормонів, більшість із яких живе за патріархальними релігійними приписами у штаті Юта. Вони і до тепер мають сильний вплив на громадсько-політичне життя в штаті.

США вважаються важливим центром освітнього туризму. Тут знаходяться престижні університети, що приваблюють багато іноземних студентів: Гарвардський, Єльський, Стенфордський, Принстонський та ряд інших.

§ 2. 3. 3. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АМЕРИКИ

Переважна більшість держав Центральної Америки, які часто називають "банановими республіками"², є бідними аграрними країнами, що спеціалізуються на вирощуванні бананів, кави, какао, цитрусових, цукрової тростини, кукурудзи, рису. Величина ВВП у розрахунку на одну особу змінюється від \$ 2 800 у Нікарагуа до \$ 11 900 у Панамі.

¹ Досягнувши певного віку, кожен аміш має право залишити громаду і 2 роки прожити у "зовнішньому світі". Після закінчення цього терміну молодий аміш повертається у громаду і приймає рішення: він залишається і все подальше життя проводить у громаді, дотримуючись усіх традицій або назавжди кидає домівку, живе, де хоче і як хоче, але при цьому громада фактично повністю відвертається від відступника.

² "Бананова республіка" – образна назва політично нестабільних латиноамериканських країн, економіка яких залежить від виробництва обмеженого кола сільськогосподарської продукції. Сьогодні ця назва більшою мірою стосується бідних країн із високою корупцією у вищих ешалонах влади, хабарництвом, слабким господарством і незаможним населенням. Термін вперше використав американський письменник О. Генрі у збірці оповідань "Королі і капуста".

Міжнародний туризм належить до пріоритетних напрямків розвитку національних господарств. Підставою для цього є стійкий попит з боку американських і канадських споживачів і ресурсна забезпеченість: країни володіють достатніми для розвитку туристичної індустрії природними і суспільними туристичними ресурсами, що підтверджують дані таблиці 2. 18.

Таблиця 2. 18

Туристичні ресурси країн Центральної Америки

Країна	Головні природні туристичні ресурси	Культурно-історичні туристичні центри і об'єкти
<i>Беліз;</i> <i>Столиця –</i> <i>Бельмопан;</i> <i>Площа –</i> <i>23,9 тис.</i> <i>км²;</i> <i>Населення –</i> <i>307 тис.</i> <i>осіб</i>	Тропічний пасатний клімат; коралові рифи; пляжі вздовж усього узбережжя Карибського моря; карстові області, у тому числі підводні; національні парки і заповідники: Кокскомб-Бесін-Вайлдлайф-Санктуарі, Лоухінг-Бірд-Кей, Маунтін-Пайн-Рідж, Ріо-Браво-дель-Норте, Комьюніті-Бабун-Сенктюрі (більше 40 % території і 30 % узбережжя відведені під природоохоронні території).	Руїни давнього міста майя Каракол із пірамідою Канаа; залишки міста-фортеці Шунантуніч з пірамідою Ель-Кастільо; Алтун-Ха – один із найбільших археологічних центрів, в якому збереглися пам'ятки цивілізації майя; Лубаантун – давнє місто із залишками фортифікаційних споруд, пірамід, яке у 1927 р. "подарувало" велику загадку майя – череп людини, майстерно вирізьблений із цілісного шматка кварцу.
<i>Республіка</i> <i>Гватемала;</i> <i>Столиця –</i> <i>Гватемала;</i> <i>Площа –</i> <i>108,9 тис.</i> <i>км²;</i> <i>Населення –</i> <i>13,3 млн</i> <i>осіб</i>	Субекваторіальний пасатно-мусонний клімат; пляжі вздовж обох узбереж; термальні джерела; карстові печери; численні озера: Аттитлан, Аматитлан, Аярса, Ісабаль; національні парки і заповідники: Тікаль, Ріо-Дульче, Кірігуа, Аттитлан, Челема, Маян.	Археологічний парк " Руїни Куїрігуа "; Антигуа – головний туристичний центр країни з численними палацами і храмами; Тікаль – одне з найбільших міст цивілізації майя, в якому нараховується понад 3 000 пам'яток, серед них 6 пірамід, акрополь, 16 храмів; Чічікастенандо (святилище Паскуаль-Аба, обряди, базар); Флорес : зоопарк, печери.
<i>Республіка</i> <i>Гондурас;</i> <i>Столиця –</i> <i>Тегусігальпа;</i> <i>Площа –</i> <i>112,1 тис.</i> <i>км²;</i> <i>Населення –</i>	Тропічний пасатний клімат; коралові рифи і пляжі карибського узбережжя; національні парки і заповідники: Селак, Ла-Тігра, Ель-Кусуко, Маріно-Пунта-Сал, Ріо-Платан, Куеро-і-Саладо, Сук-Сук-Кайе, Піджен-Кайе.	Архітектурні пам'ятки і музеї Тегусігальпи ; давнє місто Копан із залишками споруд епохи майя, серед яких ієрогліфічні сходи – найдовший відомий текст, що дійшов до наших днів від цивілізації майя; Комаюгуа з найдавнішим собором Ла-Мерсед у Центральній Америці, на башті якого встановлено один із найдавніших

7,8 млн осіб		годинників світу.
Республіка Коста-Ріка; Столиця – Сан-Хосе; Площа – 51,1 тис. км ² ; Населення – 4,3 млн осіб	Субекваторіальний клімат із пересічною річною температурою +22° С; пляжі; коралові рифи; водоспади; вулканічні ландшафти; карстові печери; національні парки: Ла-Амістад, Корковадо, Браулі-Каррильо, Чир-Ріко, Барра-Онда (підземний), Мануеля Антоніо, Гуанакасте (майже 30 % території країни відведено під природоохоронні об'єкти).	Архітектурні пам'ятки і музеї міста Сан-Хосе ; Алахуела (ферма з розведення метеликів); музеї, базари і карнавали міста Лімон ; Кутріс – зона археологічних розкопок; Гуаябо – національна археологічна пам'ятка.
Республіка Нікарагуа; Столиця – Манагуа; Площа – 130,4 тис. км ² ; Населення – 6 млн осіб	Тропічний пасатний клімат; Лаго-де-Нікарагуа – найбільше озеро в Центральній Америці; вулканічні ландшафти; тропічні ліси; термальні води; національні парки і заповідники: Волкан-Масая, Саслая, Босавос, Мірафлор (17 % території відведено під природоохоронні об'єкти).	Колоніальна архітектура і музеї міста Гранада ; музеї, фрески, палаці і собори міста Манагуа ; музеї і собори міста Леон ; фієста патрональ – карнавали і фольклорні виступи під час святкування кожним містом дня ангела-охоронця.
Республіка Панама; Столиця – Панама; Площа – 75,4 тис. км ² ; Населення – 3,4 млн осіб	Субекваторіальний, спекотний і вологий клімат; знамениті піщані пляжі: Горгона, Коронадо, Сан-Карлос, Фаральоні; коралові рифи; вулкан Чірікі; о-ви Лас-Перлас з понад 80 пляжами; архіпелаг Секас; о-ви Бокас-дель-Торо (місце зйомки реаліті-шоу "Останній герой" для 12 країн світу); о. Ісла-Гранде; національні парки і заповідники: Соберанія, Сарігуа, Ісла-Канас, Серро-Хойя, Койба, Дарьєн.	Панамський канал – одне з технічних чудес сучасного світу довжиною близько 80 км; щороку через канал проходить понад 12 000 океанічних суден, що саме пособі є туристичним атракціоном; Панама-Вьехо – перше європейське місто на узбережжі Тихого океану із залишками численних зразків іспанської колоніальної архітектури; музеї й архітектурний ансамбль міста Сан-Феліпе (Каско-Антико); історичний о. Табога ; археологічний парк Ель-Кано ; архітектурний ансамбль і Зона вільної торгівлі міста Колон ; фортифікаційні споруди міста Портобело ; індіанське культурне середовище архіпелагу Сан-Блас ; півострів Асуеро з низкою культурних поселень – місце проведення релігійних фестивалів і карнавалів.
Республіка Ель-	Тропічний пасатний клімат із пересічною річною температу-	Архітектурний ансамбль, музеї, базари і торгові вулиці міста Сан-

<i>Сальвадор, Столиця – Сан-Сальвадор; Площа – 21 тис. км²; Населення – 7,2 млн осіб</i>	рою +21-+22° С; вулканічні ландшафти; пляжі (Ла-Лібертад, Ла-Коста-дель-Бальсамо, Плайя-ель-Еспіно); озера (Лагуна-де-Апастепек, Лагуна-Алегрія, Лагуна-де-Сієга, Лаго-де-Сучітлан); джерела мінеральних вод; національні парки і заповідники: Боске-ель-Імпосібле, Боске-Монтекрісто (знаходиться під юрисдикцією Сальвадору, Гондурасу і Гватемали), Бальбоа, Серро-Верде з вулканом Ісалько й озером Лаго-де-Коатепек.	Сальвадор; Хойя-де-Серен ("американські Помпеї") – унікальне поселення майя; комплекс Сан-Андрес – одна з найбільших ділянок доколумбових культур у країні; Теуакан – руїни давнього міста майя; Музей сальвадорської революції в місті Перкін; колоніальна архітектура міста Сучітото; Чіуатан – одна з найбільших археологічних ділянок посткласичної епохи майя; Ла-Пальма – місто народних промислів і фестивалів; Тасумаль – археологічна зона майя; археологічна ділянка Кара-Сусія.

Серед природних ресурсів переважають біотичні і ландшафтні, які сконцентровані в національних парках, та узбережжя теплих морів із пляжами і кораловими рифами. Культурно-історична складова ресурсів

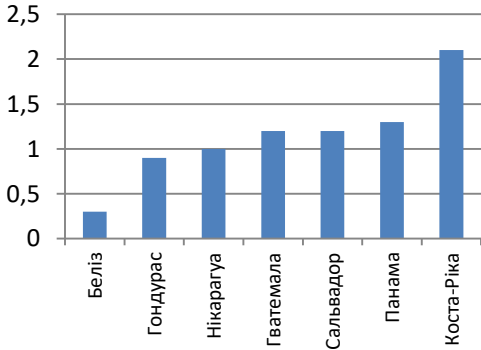

Рис. 2. 50. Потужність міжнародного туристичного потоку до країн Центральної Америки, 2010, млн осіб

презентована неперевершеними пам'ятками цивілізації майя, музеями, непересічними зразками архітектури іспанської колоніальної доби. Найбільш привабливими туристичними країнами району є Сальвадор, Панама, Коста-Ріка. У цілому країни Центральної Америки протягом кількох останніх років приймають близько 7-8 млн туристів, із них 2 млн приїждить до Коста-Ріки (рис. 2. 50). Саме ця країна обрала туризм, а точніше –

екологічний туризм, пріоритетним напрямком економічного розвитку, відмовившись від форсованого розвитку промисловості, утримання армії й інших державних витрат.

§ 2. 3. 4. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН КАРИБСЬКОГО БАСЕЙНУ

АРУБА

Символи, сувеніри, знакові постаті: сонце, море, пісок, смарагди, вітряк, коралові рифи, піліаменто

Аруба – окрема адміністративна одиниця Нідерландів із внутрішнім самоуправлінням, один із найбільш престижних туристичних центрів світу, площею 180 км² і населенням близько 103 тис. осіб, який розташований у центрі Карибського моря за 30 км від узбережжя Венесуели. Адміністративний центр і головний курорт – місто Ораньєстад.

Острів Аруба належить до групи Малих Антильських островів. Він має напрочуд красиву природу, дивне, як для тропіків, сухе повітря і практично ідеальну погоду продовж усього року. Пересічна денна температура повітря змінюється у межах +29-32° С, нічна – +24-27° С, а температура прибережних вод не опускається нижче +25° С. Ще однією природною "дивиною" Аруби є постійно прохолодний пісок на пляжах, який не припікає ніг навіть у найбільш спекотні години. На цьому дива, щоправда вже соціальні, не закінчуються: на острові практично відсутня злочинність і увесь він – суцільна безмитна зона торгівлі.

Столицю Аруби називають містом-іграшкою, містом-вітриною. Воно маленьке (33 тис. мешканців), завжди святкове і чисте. Торгівля і туризм – головні сфери виробничої діяльності в Ораньєстаді. Фактично усе його соціально-економічне життя підпорядковане обслуговуванню туристів із круїзних лайнерів, які заходять у порт майже щодня. Головними туристичними принадами міста є форт Зоутман, збудований у 1796 р., і розкішний торговельно-розважальний комплекс Роял Плаза.

Щороку до Аруби приїздить майже 1 млн туристів. Кожен із них знаходить відпочинок до душі: дайвінг, вітрильний спорт, віндсерфінг, морські подорожі до коралових островів, казино, аквапарк.

БЕРМУДИ

Символи, сувеніри, знакові постаті: сонце, море, пісок, кораблі-привиди, "Бермудський трикутник", дайвінг, гольф

Бермудські острови – архіпелаг, який складається більше ніж із 300 островів, острівків і скель. Лише на 20 із них постійно живуть люди. Найбільші острови – Бермуда, Сент-Джорджес, Сент-Дейвідс, Сомерсет, Боаз і Айрленд. Бермудські острови лежать у західній частині Атлантичного океану, неподалік від східного узбережжя США.

Загальна площа архіпелагу невелика – 53,3 км², але до неї варто ще додати майже 360 км² коралових рифів, які оточують Бермуди і створюють природну неповторність цього куточка Землі.

Архіпелаг – залишки давно згаслого вулкану, який підіймається над дном Атлантики більше ніж на 5 000 м. Поверхня Бермудських островів рівнинна, найвища "вершина" здіймається над океаном на висоту 90 м. Клімат субтропічний, м'який завдяки впливу Гольфстріму.

Головним "китом", на якому тримається все господарство Бермудів, є туризм. Туристів приваблюють сюди чудові пляжі з унікальним рожевим кораловим піском і неймовірний підводний світ, знайомству з яким сприяє надзвичайна прозорість і чистота води. Вчені довели, що прозорість води біля берегів архіпелагу найвища в Західній Атлантиці. Перебуваючи під водою, можна бачити на віддаль 60-90 м.

Бермуди вважаються одним із найбільш безпечних і екологічно чистих місць на планеті.

Головний туристичний ресурс архіпелагу – його підводний світ. Рибне царство коралових рифів не залишить байдужим ні вибагливого естета, ні збайдужілого циніка. Із приблизно 20 тис. видів риб, які живуть у водах нашої планети, життя 6-8 тис. пов'язане із кораловими рифами. Дивовижною є щільність коралових риб, яка досягає 2 т на гектар! Не менш дивовижні й химерні самі риби, які обрали коралові хащі своєю домівкою: риби-папуги, риби-хірурги, риби-клоуни, муренові, бичкові, окуневі.

Вважається, що кращого місця для дайвінгу та рибалки, ніж Бермуди, не знайти. А ще туристам запропонують оглянути місця 18 історич-

них морських катастроф, кілька десятків штучних аварій та коралові рифи.

Увазі відвідувачів архіпелагу пропонуються унікальні експозиції Інституту підводних досліджень, Морського музею з вражаючим велетенським акваріумом, Музею природознавства. Щире захоплення у відвідувачів викликають мешканці місцевого зоопарку.

Справжня насолода чекає на тих, хто знається на гольфі. Бермуди мають найвищу у світі щільність полів для гольфу – 10 на квадратний кілометр.

Туристам слід пам'ятати, що на Бермудських островах дотримуються жорстких вимог щодо етикету в одязі: туриста в шортах і майці навіть не впустять до ресторану. Вільний спортивний одяг допустимий за сніданком, але у вечірній час костюм з краваткою на чоловіках і вечірні сукні на жінках є обов'язковими. У громадських місцях не варто ходити із занадто оголеними ногами і відкритим торсом. І навіть на пляжі прихильниці приймати сонячні ванни у відвертих купальниках, не кажучи про відсутність його верхньої частини, можуть отримати попередження від рятувальника чи полісмена.

Бермуди – визнаний центр сувенірної продукції. Вироби місцевих майстрів виділяються своєю неповторністю і унікальністю. Тематично вони пов'язані з океаном, місцевими легендами про кораблі-привиди, найбільш відомими морськими катастрофами.

КУБА

Символи, сувеніри, знакові постаті: сигара, ром, рожеве дерево, чорний корал, хабанера, сальса, цукрова тростина, мачете, бонго, маракаси, кава, сорочка "гуяберу", Ернесто Че Гевара, Фідель Кастро, Алехо Карпент'єр

Острівна Республіка Куба – одна із небагатьох соціалістичних країн світу. Країна розташована на великих островах Куба і Хувентуд та ще 1 600 дрібних островах і коралових рифах, що належать до групи Великих Антильських островів. Її площа складає майже 111 тис. км², населення – 11,5 млн осіб, столиця – місто Гавана.

Геотуристичне положення країни має як негативні, так і позитивні риси. До позитивних належать такі:

1) розташування у зоні дії комфортних погодно-кліматичних умов, які дозволяють цілорічно розвивати масовий пляжно-купальний від-

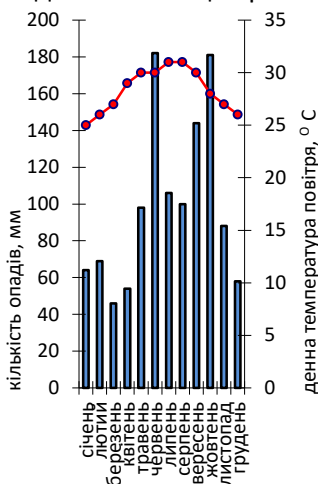

Рис. 2. 51. Кліматична діаграма Гавани

починок (це підтверджує кліматична діаграма Гавани і графік зміни щомісячної пересічної температури води на пляжах столиці, яка не опускається нижче +24° С, що зображено на рисунках 2. 51 і 2. 52);

2) тепле морське узбережжя з великою кількістю зручних пляжів;

3) давні традиції гостинності;

4) розташування у безпосередній близькості до ємного північноамериканського споживчого туристичного ринку;

5) багаті суспільні туристичні ресурси.

Головна негативна риса – напруженість стосунків із США, що заважає налагодити повноцінний туристичний потік. До революційних подій на "Острові Свободи" саме американці були головними споживачами кубинського туристичного продукту. Незважаючи на політичні колізії, до Куби щороку приїждить понад 2 млн туристів із різних країн світу.

Окрім моря, сонця і пляжів, Куба багата на інші природні туристичні ресурси: карстові печери, найцікавіші з яких розташовані в провінції Пінар-дель-Ріо поблизу міста Матансас, мінеральні джерела і лікувальні грязі (о. Сан-Дієго-де-Лос-Банос, курортні райони Ольгін та Ельгеа), озера (Лагуна-дель-Тесоро), коралові рифи, біотичні ресурси, найбільш цікаві з яких представлені на території численних національних парків і заповідників, наприклад, Сапата, Бахія-де-Наранхо, Баконао, Сьєра-Маестра та інші.

На основі використання багатих природних ресурсів на Кубі сформувалася мережа курортних зон і центрів світового значення. Найбі-

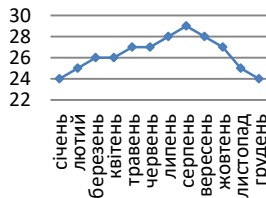

Рис. 2. 52. Пересічна температура води у районі Гавани

льшими із них є Варадеро, Кубанакан, Сороа, Санта-Марія, Бібіхаґуа і багато інших.

Варадеро вважається одним із найкращих курортів Західної півкулі. Для нього притаманна сучасна готельна інфраструктура, велика кількість екзотичних природних та історичних атракцій: чудові пляжі, морські рифи, печера Амбросіо з наскальними малюнками, парк Варадеро, ресторани у будинках-музеях Дюпона й Аль Капоне та багато інших туристичних принад.

Специфічною туристичною атракцією на Кубі стала американська військова база Гвантанамо. Спостерігати за життям на базі туристам пропонується з пагорба, на вершині якого знаходиться ресторан. Пригодою є власне поїздка: тисяча кілометрів із Гавани потягом або автобусом, а потім кількогодинне сходження ґрунтовою дорогою до ресторану. Разом зі стравами та напоями офіціанти пропонують бінокль: перед очима допитливих (і довірливих) туристів з'являються дахи казарм, огорожа з рядами колючого дроту, а далеко – берег, до якого колись давно пристали каравели Колумба під час його останнього плавання до Америки.

Шанувальники культурно-історичних пам'яток знайдуть у містах на Кубі велику кількість цікавих об'єктів. Насамперед, Гавана, яка znana серед туристів бульваром Прадо, набережною Малекон, фортецями, фортами, палацами, театрами, музеями (Антропологічний і Національний музеї, Музей Гавани,

Музей старовинної зброї тощо), меморіалами "Гранма" і Хосе Марті, ботанічним садом, зоопарком, оглядовими майданчиками, сучасними хмародряпами і церквами. Незмінною увагою гостей столиці користується будинок-музей Ернеста Хемінґуея у садибі "Vixia".

"Кубинською Венецією" називають місто Матансас. Окрім численних мостів через річки Юмурі і Сан-Хуан, місто відоме палацом-музеєм Хунко, замком Сан-Северино, численними історичними будівлями. Місто Ольгін цікаве собором Сан-Ісідоро, Музеєм природничих наук, пагорбом Лома-де-ла-Крус, на який ведуть 458 сходинок. В околицях міста знаходяться унікальні археологічні зони Чорро-де-Маїта і Банес.

Санта-Клара стала місцем останнього бою під час Кубинської революції у 1958 р. У місті туристам, насамперед, покажуть мавзолей Че Гевари, де покоїться його прах, парк-музей Бронепоезд, траншеї, що лишилися від часів революції. Окрім цього Санта-Клара цікава парками та архітектурними об'єктами: міський собор, театр Ла Корідад, Парк мучеників, Парк юстиції.

У 2010 р. Кубу відвідало 2,5 млн туристів, що становить 10 % від загальної кількості візитерів до країн Карибського басейну.

§ 2. 3. 5. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ПІВДЕННОЇ АМЕРИКИ

АРГЕНТИНА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Ігуасу, Патагонія, лама, вікунья, мате (жерба) бомбіжя, танго, гітара, вино, виноградна олія, альфажорес, шаль, пончо, бомбача, гаучо, Хорхе Борхес, Карлос Бучардо, Габріель Батістута, Ліонель Мессі, Аріель Ортега, Дієго Марадона, Роналдо, Хуан Перон, Карлос Менем

Республіка Аргентина (столиця – Буенос-Айрес) – держава на південному сході Південної Америки, що простяглася з півночі на південь на 3 700 км. Площа країни складає 2,8 млн км². Загальна кількість населення досягла 41 млн осіб.

Східна частина країни – рівнинна; гірський ланцюг Анд, де височіє найвищий пік Південної Америки – г. Аконкагуа, формує природний західний кордон із Чилі; на південному заході – Патагонське плоскогір'я. Клімат змінюється від тропічного на півночі, до помірного на півдні. Найбільші річки: Парана, Парагвай, Ріо-Саладо, Ріо-Колорадо. Національні парки: Ігуасу, Науель-Уапі, Лос-Гласьярес, Лос-Алерсес, Ланін та інші.

Аргентина багата різноманітними туристичними ресурсами: багатокілометрові пляжі і гірські системи стали основою створення приморських і гірськолижних курортів; річки з водоспадами, густі ліси і незаймані степи – підґрунтя для розвитку екологічного туризму; скотарські ранчо і виноградарські ферми перетворилися на осередки поширення сільського, кінного і гастрономічного туризму та винотерапії; європеїзовані міста зі зразками колоніальної архітектури та музеями пропонують цікаві пізнавальні тури.

Шанувальникам природних чудес аргентинська туристична індустрія пропонує подорож до національного парку Ігуасу, на кордоні із Бразилією і Парагваєм. Тут розташований каскад із близько 275 водоспадів під загальною назвою Ігуасу, серед них такі як Арайагарай, Бельграно, Рівадавія, Рамірес, Сальто-Ескондідо, Сальто-Флоріано,

Уніон, Мітре та ін.). "Перлиною" є каскад із 14 водоспадів Гаргантедель-Дьябло – Горлянка диявола. Водоспади з'єднані між собою містками для кращого огляду фантастичного ландшафту. І навіть курсує невеликий туристичний потяг, що сполучає між собою найбільш віддалені ділянки каскаду.

Південь Аргентини займає Патагонія – малоосвоєна територія, де представлені різноманітні ландшафти: гірські хребти з льодовиками, міжгірськими улоговинами й озерами, плоскогір'я з пагорбами та низинами, дикі океанічні береги з пташиними базарами. Одним із цікавих місць Патагонії є півострів Вальдес, де у туристів з'являється можливість спостерігати за життям морських левів, пінгвінів, китів і представників пташиного царства.

"Землею кінця світу" називають острів Вогняна Земля. Його адміністративний центр – Ушуайя – найбільш південне місто світу та "ворот" до Антарктиди. Саме звідси бажаючі здійснюють тури до білого континенту. Окрім цього з міста організовуються бердвотчинг-тури до численних місцевих озер. Морські екскурсії – туристична принада цих місць. Багато з них проходять повз лігвища тюленів і фантастично величезну колонію бакланів. Ушуайя – зона безмитної торгівлі, тому шоппінг у цьому місті найбільш вигідний.

Буенос-Айрес, у якому мешкає 40 % населення країни, має потужний культурно-історичний потенціал. Одних лише музеїв у місті нараховується близько 120. Вартими уваги місцями і пам'ятками Буенос-Айреса є район Ла-Бока, історична зона Сан-Тельмо з антикварним базаром, президентський палац, ратуша, храми, площі, тунелі колоніальних часів.

Цікавими для туристів містами є Сальта – один із найбільших центрів паломництва (чудодійні скульптури Діви Марії і Христа Чудотворця у соборі Сан-Франсиско), Кордоба із унікальними зразками колоніальної храмової архітектури і музеями, Ла-Ріоха – визнаний центр виноробства.

Усе більшу кількість туристів приймають сучасні курортні центри країни: Барілоче ("аргентинська Швейцарія") на озері Науель-Уапі, Серро-Катедраль – найбільший у Південній Америці гірськолижний курорт, приморські курорти Лас-Грутас, Ель-Кондорі, Плайас-Дорадас та інші.

Символи, сувеніри, знакові постаті: Амазонка, Ігуасу, Бразилія, серрадо, мавпи, "Цукрова голова", г. Корковадо, цукрова тростина, кава, какао, пекі, фейжоада, Ріо, карнавал, самба, жонгу, "Маракана", Копакабана, фавели, капоейра, футбол, "Обвіо!", Педру Кабрал, Жуселін Кубічек, Пеле, Гаррінча, Рональдо, Рональдіньо, Роберто Карлос, Айттон Сенна, Рубенс Баррікело, Жоржи Амаду, Паоло Коельо

Федеративна Республіка Бразилія, яка займає 5-те місце у світі за територією і чисельністю населення (відповідно – 8,5 млн км² і 199 млн осіб) – найбільша країна Латинської Америки. Вона займає майже половину материка і розміщується у східній і центральній частині Південної Америки. Країна межує зі всіма південноамериканськими державами, за винятком Чилі й Еквадору. Столиця – новозбудоване місто Бразилія.

Залежно від широти і характеру підстилаючої поверхні клімат Бразилії змінюється від екваторіального до субтропічного. Пересічна температура січня коливається у межах +23-29° С, липня – у межах +16-24° С. Протягом вересня-березня на більшій частині території країни – сезон дощів. Найкращий час для відвідування найбільшого міста країни – Ріо-де-Жанейро – із травня до серпня. У цей час денна пересічна температура повітря тримається на рівні +25° С, із океану дме легкий бриз, температура прибережних вод не опускається нижче +20° С (рис. 2. 53 і 2. 54).

У межах країни розрізняють два головні географічні регіони – Амазонію – велетенську заболочену низовину, вкриту екваторіальними і перемінно-вологими лісами, мало заселену і недостатньо освоєну та Бразильське плоскогір'я, яке лежить у зоні саван і рідколісь.

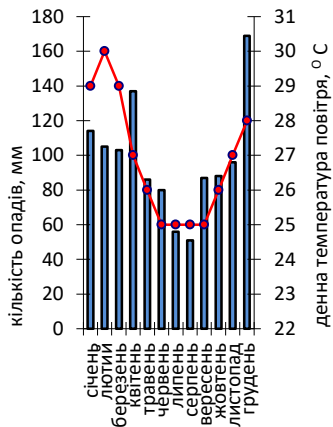

Рис. 2. 53. Кліматична діаграма Ріо-де-Жанейро

Амазонія стала головним осередком розвитку екологічного туризму в Бразилії. Туристів приваблюють неймовірної краси ландшафти, надзвичайне багатство тваринного і рослинного світу, можливість відкрити загублені світи і стати першовідкривачем. Флора регіону лише на 30 % досліджена вченими. В амазонських лісах росте щонайменше 40 000 видів рослин, живе 1 300 видів птахів (майже у 8 разів більше, ніж у Європі), понад 400 різновидів ссавців і стільки ж земноводних, 3 000 різновидностей риб. Сельва лишається домом для близько 200 індіанських племен, які роками не контактують із цивілізованим світом.

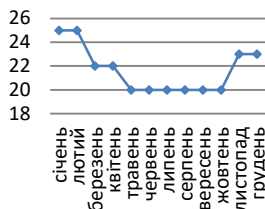

Рис. 2. 54. Пересічна температура прибережних вод у районі Ріо-де-Жанейро

Можливість ознайомитися з природними дивами Амазонії надає національний парк Пантанал, який славиться своїми пейзажами і винятковим біорізноманіттям. Водоспади Ігуасу належать до природних чудес світу і часто стають метою подорожі багатьох туристів. Вони знаходяться на однойменній річці, на кордоні Бразилії та Аргентини. Не меншу популярність мають водоспади на річці Парана (Сеті-Кедас, Урубупунга).

Бразилія – це майже 8 000 км пляжів, які стали основою створення широкої мережі курортів світового рівня: Убатуба, Ілья-Бела, Натал, Форталеза і, звичайно, Ріо-де-Жанейро зі знаменитими пляжами Копакабана, Іпанема, Ботафогу, Леме, Грумари, Лебнон та інші загальною протяжністю 90 км.

Колоритні міста Бразилії самі по собі є туристичними атракціями. Бразилія належить до найбільш незвичних міст континенту, яке внесено до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Нова столиця була збудована у центральній частині країни фактично із "нуля" за 4 роки (1957-1960). Оригінальне планування, архітектурні особливості і цікаві об'єкти (ботанічний сад, зоопарк, міський парк із басейнами, наповненими мінеральною водою, Арковий палац із висячими садами і багато іншого) перетворили столицю на одне з найбільш відвідуваних міст країни.

Першість за кількістю туристів упевнено утримує Ріо-де-Жанейро, або Ріо – найбільше місто країни. Головними символами Ріо є знаменита статуя Христа на горі Корковадо (рис. 2. 55) і кристалічна скеля

Пау-ді-Асукар ("Цукрова голова") біля входу в бухту Гуанабара. Місто багате видатними архітектурними пам'ятками: колоніальні церкви, монастирі Сан-Бенто, Сан-Антоніу, імператорський палац, палац Тіра-дентіс та ін. У місті багато музеїв: Національний історичний музей,

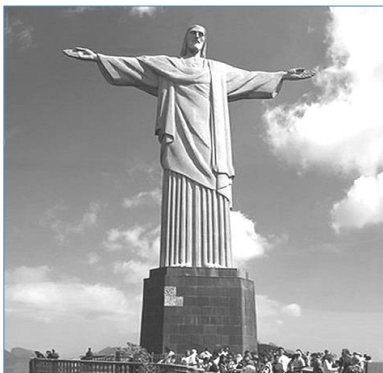

Рис. 2. 55. ...Христос обіймає мешканців Ріо і всього світу, дарує їм любов, тепло і надію на спасіння...

Національний художній музей, Музей Республіки тощо. Але світову славу Ріо приніс щорічний карнавал. Сотні тисяч туристів приїждять до Ріо-де-Жанейро аби стати свідками проведення видовища, яке вважається найяскравішим святом планети.

Особливе культурне середовище, яке сформували вишуканий архітектурний ансамбль, численні музеї, парки з каскадами водоспадів, дозволили внести столицю золотошукачів – місто Ору-Прету – до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Щорічний обсяг туристів до Бразилії перевищує 5 млн осіб.

ВЕНЕСУЕЛА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Маракайбо, Анхель, нафта, Коро, анаконда, кераміка, перли, гамак, кава, шоколад, ром, Сімон Болівар, Уго Чавес

Республіка Венесуела – країна іспано-індіанської культури із 27-мільйонним населенням, що розташована у північній частині Південної Америки і має вихід до узбережжя Карибського моря. Її площа становить 912 тис. км²; столиця – Каракас. Сучасна внутрішньополітична й економічна ситуація в країні – стримуючі чинники розвитку міжнародного туризму.

На більшій частині території країни домінує субекваторіальний клімат. Пересічні річні температури повітря міняються мало – +21–+26° С. Умовно виділяються два сезони: сухий (верано), який охоплює період

із грудня до квітня; вологий (інв'єрно) – іншу частину року. Температура прибережних вод не опускається нижче +26° С.

Амазонські джунглі, хребти Карибських Анд, 3 000 км піщаних пляжів, найбільше у Південній Америці озеро Маракайбо, одна з найдовших у світі річка Оріноко, найвищий водоспад планети Анхель (рис. 2. 56), багата флора і фауна, представниками якої є ягуар, оцелот і найдовша у світі змія анаконда, а також унікальне культурне середовище – головні туристичні ресурси Венесуели.

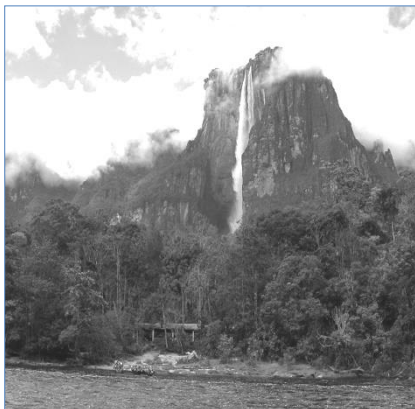

Рис. 2. 56. Водоспад Анхель розташований на р. Чурун у центрі національного парку Канайма. Висота вільного падіння води перевищує 800 м. Офіційно водоспад "відкрито" у 1935 р., але місцевим індіанцям він відомий здавна.

До Анхеля організовуються екскурсії. Через важкодоступність перевага віддається авіатурам. Складність полягає у тому, що водоспад є найбільш повноводним і красивим у дощовий сезон, коли повітряні подорожі ускладнені через сильну хмарність і часті тумани.

Місцеве населення називає водоспад Керепакупаї-Меру – "той, що падає у найглибше місце"

Популярним місцем відпочинку є узбережжя Карибського моря. Тут, окрім купання і засмаги на сонці, можна займатися рибаленням, яхтингом, дайвінгом та іншими видами активного відпочинку, які пропонує сучасна індустрія туризму.

Острів Маргарита – головна курортна зона країни, у межах якої розташувалися провідні готельні комплекси. До найбільш популярних туристичних центрів острова належать Порламар, відомий ще і зоною безмитної торгівлі, Пампатар, Ла Асунсіон та ін.

Культурно-історична "перлина" Венесуели – місто Коро – справжній музей колоніальної архітектури під відкритим небом із численними церквами, житловими будівлями, площами і монументами, вік більшості яких складає 350-400 років.

Центрами розвитку пригодницького, сільського й екологічного туризму на рівнинах Льяноса, які займають майже 1/3 території Венесуели, стали атос – великі скотарські ферми. Найбільш відомі з них – Ато-Дона-Барбаро й Ато-Ель-Седраль. Туристам, які віддають перевагу

відпочинку на фермах, пропонуються кінні й етнографічні тури, сплави на плотах і каное, моторизовані сафарі тощо.

Щороку до Венесуели приїздить близько 0,5 млн туристів.

ЕКВАДОР

Символи, сувеніри, знакові постаті: екватор, "дорога вулканів", Арка Дарвіна, влк. Котонахі, горіх, галапагоська черепаха, лама, альпака, індіанська культура, пончо, панама, статуетка з Бальси

Республіка Еквадор – держава на північному заході Південної Америки, яка має вихід до Тихого океану і розташована з обох боків екватора. Її площа складає 276,8 тис. км², населення – 14,6 млн осіб.

Територія країни перебуває у зоні дії екваторіального і субекваторіального клімату. Загальна картина погодно-кліматичних умов дуже неоднорідна. Еквадорці навіть говорять, що вони мають чотири сезони протягом одного дня. Причина – особливості місцевого рельєфу.

Столиця країни – місто Кіто, розташоване на висоті 2 800 м. Кіто вважається одним із найкрасивіших міст континенту і відрізняється безліччю культурно-історичних особливостей і своєрідних традицій. В архітектурі міста можна помітити сліди іспанських, нідерландських і навіть доколумбових стилів. До найбільш відомих пам'яток Кіто належить комплекс історичних споруд навколо площ Незалежності, Сан-Франсиско і Санто-Домінго. У місті велика кількість унікальних церков, чудових музеїв, парків і колоритних ринків.

У декількох кілометрах від столиці знаходиться екватор, на якому розташований культурно-розважальний комплекс "Середина світу" з численними музеями, магазинами, закладами харчування і фантастичним видом на вулкан Пулулаха.

Поблизу знаходиться археологічний комплекс Кочаскі і гарячі джерела в Ойякачі.

Вузьку долину між двома паралельними гірськими ланцюгами, де розташовані 9 із 10 найвищих гірських піків Еквадору, Александр фон Гумбольдт поетично назвав "дорогою вулканів". У цій долині мешкає

половина населення Еквадору. Панамериканське шосе, яке проходить долиною, дає можливість побачити майже всі знамениті вулкани країни, у тому числі Чімборасо (6 310 м) і Котопахі (5 897 м).

У країні налічується понад 20 національних парків та заповідників, які займають близько 16 % території країни. Чільне місце серед них займають Галапагоські острови, які занесені до Світової спадщини ЮНЕСКО. Архіпелаг вважається однією із основних туристичних атракцій Еквадору. Острови називають "унікальним живим музеєм і наочним прикладом еволюції", де збереглися і дбайливо охороняються раритетні екосистеми. Тут водяться ігуани, велетенські черепахи, пінгвіни, кити, дельфіни, акули. 90 % території островів знаходиться під охороною. Пересування ними чітко регламентоване й обмежене спеціально маркованими стежками.

Галапагоські острови знаходяться за 1 000 км від західного узбережжя країни. До складу архіпелагу входить 18 островів і понад 100 невеликих острівків і скель, котрі разом із величезною акваторією в 70 000 км² складають найбільш відомий національний парк Еквадору. Він приваблює як прихильників історії та живої природи, так і любителів специфічних розваг: спостереження за вулканами або дайвінг.

Усього за рік Галапагоси відвідує близько 170 000 туристів і їх кількість постійно зростає. Здійснюючи круїз на архіпелаг, більшість туристів вперше перетинають екватор на океані.

Фанати дайвінгу знають, що на Галапагосах існує кілька місць, де підводне життя особливо багате. Насамперед, це – острови Вульф і Дарвін, які дещо віддалені від основного масиву. Це – два велетенські вулкани, що підіймаються із глибин океану. Площа суходолу кожного з островів – близько 1 км², висота – 150-200 м, рослинність пригнічена. Населені вони переважно птахами.

"Меккою" світового дайвінгу вважається Арка Дарвіна – скеля у вигляді природної арки поблизу однойменного острова – крайньої північної точки Галапагоських островів. Від підніжжя арки вниз іде вертикальна стіна, що закінчується невеликим плато, яке обривається до глибини 1 000 м.

Дайвери-любителі занурюються під воду і дрейфують вздовж краю плато, спостерігаючи за дельфінами, тунцями, скатами й іншими мешканцями підводних глибин. "Родзинка" галапагоського дайвінгу – спостереження за життям риби-молот. Приїхавши на архіпелаг для дай-

вінгу у серпні-листопаді, туристи з високою ймовірністю можуть побачити китову акулу – найбільшу рибу в океані, яка досягає 16 м у довжину.

Шанувальників пляжно-купального відпочинку чекає низка курортів на півночі Еквадору. Чудовими пляжами пишається Атакамес – сучасний приморський курортний центр країни. Масовість і традиційність приморського відпочинку поєднуються із дбайливим ставленням до довкілля у містечках Муїс і Бахія-де-Каракес, що позиціонуються на ринку туристичних послуг як "екологічні курорти".

КОЛУМБІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: індіанська культура, кока, джут, наркокартелі, кераміка, смарагд, кава, гамак, "чіва", сампоньо, Пабло Ескобар, Франсиско де Паула Сантандер, Хуан Монтойя, Шакіра, Габріель Маркес

Республіку Колумбія, що розташована на північному заході Південної Америки, називають "країною казкових багатств", царством археологічних національних парків. Площа країни – 1,1 млн км²; населення – 43,7 млн осіб; столиця – Богота.

Із 1499 р., коли на цю землю ступила нога першого іспанського конкістадора, і до завоювання Колумбією незалежності у 1819 р. із країни вивезено до Європи тисячі тон золота, срібла, дорогоцінних каменів і прикрас, а численні міста могутньої цивілізації інків, тайрона зникли із лику землі.

Мальовнича природа Колумбії, теплі узбережжя Тихого й Атлантичного океанів, Амазонія, гірські масиви, особливе культурне середовище (суміш індіанських, європейських і африканських традицій), оспіване Габріелем Маркесом, дозволяють включати країну до переліку кращих туристичних регіонів Південної Америки. Однак сумнівна слава одного із найбільших світових виробників наркотиків, всюдозволеність наркобаронів і внутрішні політичні протиріччя не дозволяють сповна використовувати ресурсний потенціал країни. Незважаючи на це, Колумбія пишається рядом туристичних центрів світового рівня. Серед них курортні острови Сан-Андрес, Провіденсія і Санта-Каталіна поблизу Карибського узбережжя, Летисія – "ворота до Амазонії" –

невелике містечко, з якого щодня десятки туристичних груп вирушають для знайомства з фантастичними біотичними ресурсами, життям рожевих дельфінів, індіанських племен тікуна та ягуа.

Серед шанувальників природи та культури користуються популярністю національні природні й археологічні парки Колумбії: Пурас із однойменним вулканом, водоспадами, термальними джерелами і фумароловим озером Термалес-де-Сан-Хуан; Тієррадентро – археологічний комплекс із печерами, похованнями і скульптурами; Сан-Агустін, де на площі понад 300 км² розкидано близько 500 мегалітичних скульптур висотою від 20 см до 7 м.

ПЕРУ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Наска, Чан-Чан, Тімікака, Колка, Мачу-Пікчу, лама, мате, індіанська культура, калабаси, бомбіжся, сомбреро, килими, перо індіанця, курільна трубка, піско, прикраси із золота і срібла, Тупак Амару, Мігель Грау, Хавьер Перес де Куельяр

Республіка Перу знаходиться у західній частині Південної Америки. Вона межує із Колумбією та Еквадором на півночі, Бразилією і Болівією на сході, із Чилі на півдні. Країна омивається водами Тихого океану. Площа Перу – 1,3 млн км². Загальна кількість населення складає майже 30 млн осіб, з яких 45 % – індіанці. Столиця держави – місто Ліма.

У зв'язку зі складним рельєфом, кліматичні умови на території Перу надзвичайно різноманітні. Пересічна річна температура на узбережжі коливається від +15 до 26° С, у гірських районах до висоти 3 500 м зимові температури складають +4-6° С, літні – +16-17° С. Найкращим часом для відвідування прибережних районів є період із грудня до травня, гірських – із червня до серпня.

Із точки зору фізико-географічних умов територія Перу розділяється на три райони: коста – вузька смуга рівнин на узбережжі Тихого океану, сьєра – гірська місцевість (Анди) і сельва – Амазонська низовина.

Територія сучасного Перу була центром величезної імперії інків, яку із несподіваною легкістю завоювали і фактично знищили іспанські конкістадори у XVI ст. Туристів приваблюють до країни численні міста,

храми-піраміди, фортеці інкської та доінкських культур, багато із яких до цих пір "загублені" у джунглях.

Одна з особливостей просторового розміщення туристичних ресурсів природного і суспільного походження на території Перу – їх тісне територіальне сусідство і "переплетення". Одна й та ж територія дуже часто містить непересічні зразки творінь людини і природи. Яскравим прикладом є пустеля Наска. Велике (500 км²), майже квадратне кам'яне плато помережене помітними лише з повітря загадковими малюнками велетенських розмірів (від 8 до 40 м), виконаних однією суцільною, вибитою в камені, лінією. Походження і призначення цих зображень не зрозуміле і до сьогодні.

Головними пам'ятками кости є національний парк Уаскаран, національний морський заповідник Паракас і численні сліди одноїменної культури. Туристів приваблюють піщані дюни Уакачіна, колонії фламінго, руїни давньої імперії Чіму – Чан-Чан – величезного за мірками давніх часів міста, збудованого із глини і каменю. Коста пропонує і традиційний відпочинок. Туристи охоче відвідують приморські курорти Пікасмайо і Паракас.

На території Перу знаходиться кілька природних об'єктів – цікавих туристичних атракцій. Один із них – високогірне реліктове озеро Тітікака, частина якого знаходиться у Болівії. Саме в районі цього озера індіанці почали вперше культивувати картоплю, яка згодом поширилася всім світом. Ще одне природне диво – каньйон Колка, який вважається найглибшим у світі. Його глибина складає майже 3 500 м, а довжина – близько 100 км. А невелике льодовикове озеро Лаурікоча відоме тим, що з нього бере свій початок грандіозна Амазонка.

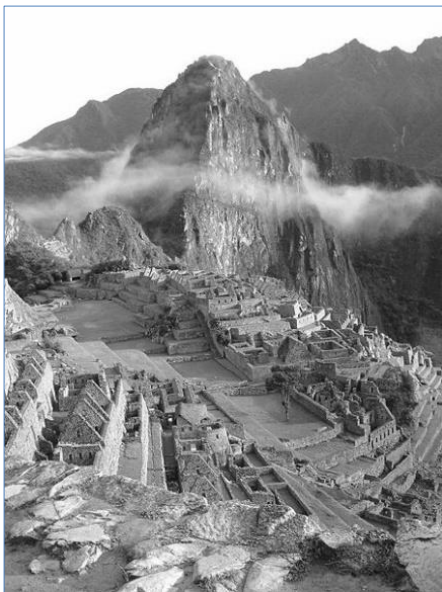

Рис. 2. 57. Священне місто Мачу-Пікчу не до кінця відкрило таємниці давніх інків...

Однією із причин приїзду багатьох туристів до Перу є бажання познайомитися з побутом аборигенів – індіанців кечуа й аймара. Для того, щоб це зробити, необхідно вирушити до амазонської сільви.

Туристичною "візитівкою" Перу є Мачу-Пікчу – найбільш відоме і найбільш загадкове давнє священне місто інків, довкола якого і до сьогодні точаться суперечки вчених-істориків та археологів (рис. 2. 57). Загублене місто у 1911 р. знайшов американський дослідник Хайрам Бінгем, який вирушив на пошуки легендарної столиці інків Вілкабамби. Ця знахідка належить до найбільших археологічних відкриттів XX ст.

ЧИЛІ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Атакама, Анди, Вогняна Земля, селітра, мідь, лазурит, виноград, папайя, пальмовий мед, пончо, лама, вино, піско, ідоли Рапа-Нуї, індіанці, Педро де Вальдивія, Педро Ліра, Габрієла Містраль, Пабло Неруда, Сальвадор Альєнде, Аугусто Піночет

Республіка Чилі – держава на південному заході Південної Америки, яка займає довгу смугу землі між Андами і Тихим океаном. Територія країни витягнута вздовж узбережжя океану на 4 300 км. Її площа перевищує 756 тис. км², а загальна кількість населення складає 16,6 млн осіб. Столиця Чилі – місто Сантьяго.

Через значну протяжність, потужні океанічні течії і складний рельєф Чилі відрізняється винятковою погоднокліматичною різноманітністю. Різні ділянки території країни перебувають у зонах впливу тропічного, субтропічного, помірного і полярного типів клімату. Протилежність кліматичних умов унаочнюють кліматичні діаграми південного міста Чилі Пунта-Аренас і міста "вічної весни" Аріка, розташованого на межі пустелі

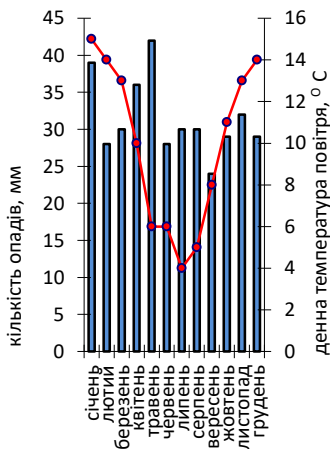

Рис. 2. 58. Кліматична діаграма Пунта-Аренас

Атакама, поблизу кордону з Перу (рис. 2. 58. і 2. 59).

Унікальними є і туристичні ресурси цієї країни. Природа зле "пожартувала" над чилійцями: одне із найбільш протяжних узбереж не достатньо використовується для організації масового пляжно-купального відпочинку. Причина – потужні холодні течії біля берегів Чилі. Через їх вплив температура прибережних вод лише на півночі піднімається вище $+23^{\circ}\text{C}$, досягаючи у центральних регіонах максимальної позначки $+17-18^{\circ}\text{C}$, а в південних – $+4-6^{\circ}\text{C}$.

Цю "помилку" природи чилійці компенсують інтенсивним використанням гірських систем. Країна перетворилася на визнаний осередок гірськолижного відпочинку. Вальє-Невадо, Портільо, Ло-Вальдес і ще кільканадцять сучасних гірськолижних центрів приваблюють тисячі шанувальників активного відпочинку. Окрім якісних трас, сервісу і засобів розміщення, гірськолижні курорти Чилі мають ще одну перевагу. Вони розташовані у південній півкулі, що дозволяє туристам із Північної Америки та Європи відпочивати протягом червня-жовтня – традиційного лижного міжсезоння.

На півночі розкинулася пустеля Атакама, місячні пейзажі якої надихають творців фантастичних фільмів і надовго запам'ятовуються туристам. Незабутні враження лишають гейзери в пустелі та міста-привиди – індустріальні сліди виробництва селітри, кинуті зараз напризволяще.

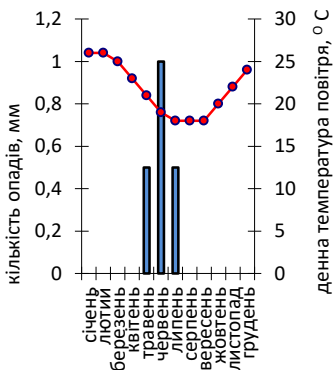

Рис. 2. 59. Кліматична діаграма Аріки

На острові Пасхи у Тихому океані вражають своєю величчю багатовікові загадкові кам'яні ідоли Рапа-Нуї. Сам острів, який географічно і культурно тяжіє до Полінезії, а не до Південної Америки, є дивним і загадковим.

На крайньому півдні з'являються тисячі островів, фіордів, а велетенські айсберги свідчать про близькість Антарктиди. Місцевою визначною пам'яткою природи є архіпелаг Вогняна Земля, розташований на крайньому півдні країни. Туристів приваблюють національні парки (Торрес-дель-Пейн, Кеулат, Пумалін та ін.), де вони мають змогу знайомитися із суворою природною красою краю.

Серед великих міст найбільший інтерес для туристів мають Сантьяго, Вальпараїсо, Пуерто-Монт. Столиця приваблює численними архітектурними пам'ятками (палацовий комплекс Ла-Монеда, сакральні споруди, приміщення Центрального ринку, архітектурний ансамбль Площі Зброї), музеями (Музей чилійського мистецтва доколумбової епохи, Музей сучасного мистецтва, Національний музей мистецтв, будинок-музей Пабло Неруди), театрами, найсучаснішим на континенті Планетарієм, казино, магазинами, ресторанами, фунікулерами і парками із ігровими майданчиками.

Головними туристичними атракціями Вальпараїсо є численні фунікулери, кожен з яких має своє ім'я, припортова зона, музеї, площа Сотомайор.

До Пуерто-Монт туристи їдуть заради неповторних ландшафтів: міради озер в оточенні хвойних лісів, льодовикові форми рельєфу і стіна Анд залишають незабутні враження. Місто населяють численні емігранти з Німеччини. Це наклало відбиток на зовнішній вигляд Пуерто-Монт: ідеально рівні і чисті вулиці в обрамленні будинків із гостроверхими дахами, вкритими червоною черепицею.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Американський регіон займає третє місце у світі за кількістю міжнародних туристичних прибуттів. Із початку XXI ст. щороку його відвідує близько 150 млн туристів. У межах регіону домінує Північна Америка – понад 65 % туристів приїждить до США, Мексики та Канади. Північноамериканський район виділяється надзвичайно високим рівнем розвитку внутрішнього туризму.

Карибський басейн, Центральна та Південна Америка демонструють позитивну динаміку зростання туристичного потоку за рахунок збільшення внутрішньорайонних і міжрегіональних подорожей, що викликано покращанням економічних умов і створенням нових туристичних продуктів.

Міжнародний туризм належить до пріоритетних напрямків розвитку національних господарств Центральноамериканських країн. Підставою для цього є стійкий попит з боку американських і канадських споживачів туристичного продукту і ресурсна забезпеченість: країни володіють достатніми для розвитку туристичної індустрії природними і суспільними туристичними ресурсами.

Переважає більшість держав і залежних територій у межах Карибського басейну – країни-готелі. Їх господарський розвиток значною мірою залежить від міжнародного туризму.

Екологічний туризм – один переважаючих і популярних видів туризму, що розвивається у багатьох країнах регіону на основі багатих природних ресурсів.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Охарактеризуйте головні особливості розвитку туризму у межах Американського регіону.
2. Чому Північна Америка перетворилася на головний туристичний район Америки?
3. Які головні види туризму і чому отримали найбільшого розвитку у країнах Південної Америки та Карибського басейну?
4. Охарактеризуйте ресурсну забезпеченість розвитку туристичної індустрії країн Центральної Америки.
5. Порівняйте географію туризму Канади і США. Які спільні і відмінні риси можна виділити у розвитку туризму цих двох країн?
6. Наведіть приклади країн Америки, що спеціалізуються на розвитку екологічного, гірськолижного і пляжно-купального відпочинку.

БІБЛІОГРАФІЯ І ТЕМАТИЧНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Аврорский В. В. Бразилия для любознательных / В. В. Аврорский. - М. : Международные отношения, 2006.
2. Александрова А. Ю. Международный туризм / А. Ю. Александрова. – М.: Аспект-Пресс, 2002.
3. Алешугіна Н. О. Основи туристичного країнознавства: опорний конспект у таблицях і схемах : [навч.-наочн. пос.] / Н. О. Алешугіна, О. О. Зеленська, І. В. Смаль / За ред. І. В. Смалья – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010.
4. Американский характер. Очерки культуры США. Традиция в культуре / РАН; Научный совет по истории мировой культуры; Комиссия по истории культуры США и Канады / О. Э. Туганова (отв. ред.). - М. : Наука, 1998.
5. Атлас чудес света: Выдающиеся архитектурные сооружения и памятники всех времён и народов. – М., 2000.
6. Вацеба В.Я. Туристичне країнознавство / В.Я. Вацеба. – Чернівці, 2003.
7. Вокруг света [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.vokrugsveta.ru>
8. Все страны мира [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.country.alltravels.com.ua/>

9. Все страны мира [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.stranymira.com/strany.html>
10. Географія США: Американські краєвиди. – New York: USA, 1999.
11. Даринский А.В. Туристическая индустрия в США / А.В.Даринский // География в школе. – 2001, №6.
12. Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник / І.А.Дубович. – К.: Знання, 2008.
13. Дудкін І. Мексика. Територія екзотики / І. Дудкін // Міжнародний туризм. – 2007. – №6. – С. 24-40.
14. Країни світу [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://svit.ukrinform.ua/>
15. Курорты мира [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.tourua.com/ru/resort/>
16. Масляк П. О. Країнознавство / П. О. Масляк. – К.: Знання, 2008.
17. Миньяр-Белоручева А. П. Соединенные Штаты Америки: география, история, население, культура / А. П. Миньяр-Белоручева, Л. Н. Седелкина, Н. В. Васютина. – М. : Московский лицей, 1995.
18. Путеводитель - Страны мира [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://country.turmir.com/>
19. Радовель В. А. Страноведение: Соединенные Штаты Америки: учеб. пособие / В. А. Радовель - Ростов н/Д. : Феникс, 2008.
20. Романов А. А. Зарубежное туристическое страноведение / А. А. Романов. – М. : Советский спорт, 1999.
21. Страны и народы. Научно-популярное географо-этнографическое издание в 20-ти томах – М.: 1978-85.
22. Страны мира [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://archive.travel.ru/>
23. Страны мира: Справочник для эрудитов и путешественников. – Харьков, 2006.
24. Туристическое агентство Интергид.Ру [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.intergid.ru/country/>
25. Энциклопедия Кругосвет [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.krugosvet.ru/>
26. Юрківський В. М. Країни світу: Довідник / В. М. Юрківський. – К.: Либідь, 2001.
27. Index of /continents/countries [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.algol.com.ua/continents/countries/>

Розділ 2. 4

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ АФРИКИ

ПІВНІЧНА АФРИКА: Алжир • Марокко • Судан • Туніс

ЗАХІДНА АФРИКА: Бенін • Буркіна-Фасо • Гамбія • Гана • Гвінея • Гвінея Бісау • Кабо-Верде • Кот-Д'Івуар • Мавританія • Малі • Нігер • Нігерія • Сенегал • Сьєра Леоне • Того

ЦЕНТРАЛЬНА АФРИКА: Ангола • Габон • Демократична Республіка Конго • Екваторіальна Гвінея • Камерун • Конго • Сан-Томе і Принсіпі • Центральноафриканська Республіка • Чад

ПІВДЕННА АФРИКА: Ботсвана • Лесото • Намібія • Південноафриканська Республіка • Свазіленд

СХІДНА АФРИКА: Бурунді • Джибуті • Еритрея • Ефіопія • Замбія • Зімбабве • Кенія • Коморські Острови • Мадагаскар • Малаві • Маврикій • Мозамбік • Реюньон • Руанда • Сейшельські Острови • Танзанія • Уганда

§ 2. 4. 1. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В АФРИЦІ

Африка лишається найменш розвинутим туристичним регіоном світу. Протягом першого десятиліття XXI ст. обсяг туристичного потоку в Африці коливався у межах 40-50 млн візитерів, що складало близько 5 % від загальносвітового показника.

Найбільш суттєві зміни в структурі та географії міжнародного туризму відбулися на Африканському континенті. Протягом 1980-х років частка міжрегіональних туристичних потоків в Африці перевищувала внутрішні регіональні. Ситуація змінилася у 1990-х роках, які пройшли під знаком поступового переважання внутрішніх регіональних подорожей над зовнішніми.

На ринку міжнародного туризму окремі африканські держави посіли чільне місце і пропонують високоякісний туристичний продукт: Туніс і Марокко – пляжно-купальний і пізнавальний туризм; Зімбабве, Танзанія та Кенія – сафарі й екологічний туризм; Південно-Африканська Республіка – пляжно-купальний відпочинок, гастрономічний і екологічний туризм. Стосовно більшості інших африканських держав, то актуальність розвитку міжнародного туризму для них не стоїть на порядку денному: міжетнічні конфлікти, бідність, висока захворюваність на малярію, гепатит, сонну хворобу, жовту лихоманку, СНІД та інші недуги і відсутність елементарних побутових умов, несприятливий для здоров'я пересічних мешканців високорозвинутих країн клімат роблять ці країни непривабливими з точки зору рекреаційно-туристичної діяльності. З іншого боку, ці держави володіють унікальним природно-ресурсним туристичним потенціалом, що робить їх потенційно привабливими для екотуристів, шукачів пригод, шанувальників екзотичної флори і фауни.

Північна та Південна Африка – найбільш розвинуті туристичні райони у межах Африканського регіону. Питома вага країн цих двох районів в обслуговуванні туристів Африки складає трохи менше 70 % (рис. 2. 60). Регіональними лідерами серед окремих країн є Туніс і Південна Африка (Південноафриканська республіка), які обслуговують до 20 % туристів в Африці (рис. 2. 61). В абсолютних показниках це складає 7 і 8 млн туристів відповідно.

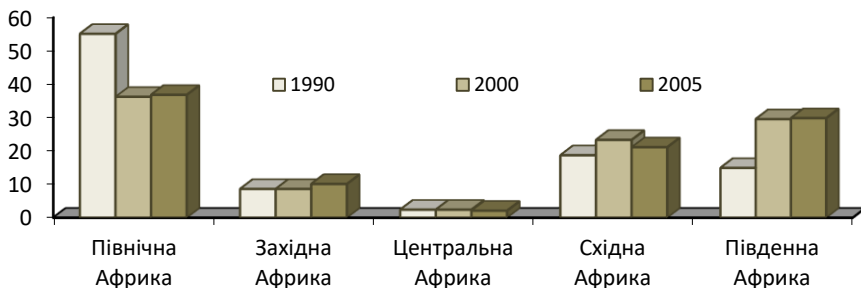

Рис. 2. 60. Динаміка співвідношення частки міжнародних туристів між районами Африканського регіону, 1990-2005, %

Східна Африка належить до перспективних районів розвитку міжнародного туризму. Регіон, насамперед, володіє потужними природними ресурсами: сотні кілометрів чистих пляжів, ліси і савани з винятковим біорізноманіттям, унікальні ландшафти. Вони лише частково задіяні у туристичній індустрії. У Східній Африці розташовані діаметрально протилежні країни з точки зору розвитку міжнародного туризму. З одного боку, Сейшели і Маврикій – осередки пляжно-купального відпочинку світового рівня, економіки яких тримаються, головним чином, на туризмі, з іншого – Еритрея, Руанда та Ефіопія, для яких міжетнічні конфлікти і бідність унеможливають на сучасному етапі розвиток туристичної індустрії. А ще є Кенія і Танзанія – приклад країн, що знайшли власні туристичні ніші й активно розвивають екологічний туризм. Протягом останніх років країни Східної Африки обслуговують 7-8 млн туристів щороку.

Західна Африка – приатлантичний регіон, який об'єднує молоді держави, що звільнилися від колоніалізму. Їм притаманні схожі історичні й соціально-економічні особливості розвитку та проблеми. У більшості своїй це – бідні аграрні країни. Розпад британської і французької колоніальних систем, до якої входила більшість країн цього регіону, привів до їх політичної незалежності, але викликав до життя інші, ще гостріші проблеми. Для багатьох країн цієї частини Африки характерні економічна і політична нестабільність. Більшість країн – багатонаціональні. У деяких районах продовжуються міжетнічні зіткнення.

Гострою є проблема піратства. Часто відбувається зміна влади. Усе це ускладнюється бідністю.

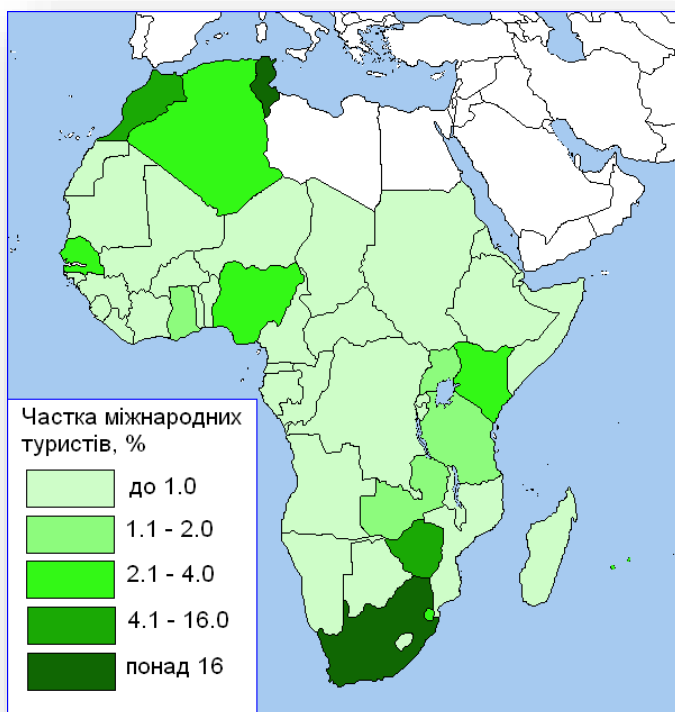

Рис. 2. 61. Розподіл частки міжнародних туристів за країнами у межах Африканського туристичного регіону, 2010, %

У більшості своїй величина ВВП у розрахунку на душу населення у країнах Західної Африки становить декілька сотень доларів на рік. Слабка економіка цих держав не в змозі ефективно реагувати на екологічні виклики: опустелювання перетворилося на гостру проблему цього регіону. Все це призводить до того, що, незважаючи на наявні природні ресурси (тепле океанічне узбережжя, біорізноманіття, сприятливий клімат), міжнародний туризм не є актуальним напрямком розвитку національних господарств. Масовий туризм не набув належного рівня розвитку і має анклавний, осередковий характер. До країн, які мають певні здобутки на шляху реалізації проектів розвитку туризму

тичної індустрії належать Сенегал, Буркіна-Фасо, Гамбія. Щороку країни Західної Африки приймають 3-4 млн туристів.

Південна Африка – порівняно молодий, динамічний регіон міжнародного туризму. Найбільш популярними туристичними країнами-дестинаціями є ПАР і Намібія, які володіють унікальним природно-ресурсним потенціалом та культурно-історичними атракціями світового рівня і мають сучасну готельну інфраструктуру. Щороку до регіону приїждить близько 10-11 млн туристів.

Центральна Африка – один із найменш розвинутих туристичних районів не лише Африки, а й усього світу. Район щороку відвідує 800-900 тис. мандрівників.

§ 2. 4. 2. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ

ТУНІС

Символи, сувеніри, знакові постаті: гори Атлас, Джерба, Сахара, Магріб, Карфаген, Кайруан, кускус, хаммам, двері, фініки, гранат, рука Фатіми, троянда пустелі, маслина, тібардін, кейруанський килим

Республіка Туніс – північноафриканська середземноморська арабська держава з однойменною столицею містом Туніс, розділена на 23 провінції – говернорати. Її загальна площа – 163,6 тис. км². Загальна кількість населення Тунісу складає 10,5 млн осіб. Щороку до країни приїждить 6,5-7 млн туристів.

Головними особливостями геотуристичного положення Тунісу є такі: третина території зайнята пустелею Сахара; Атлаські гори простяглися вздовж всього кордону з Алжиром; протяжність берегової лінії, без врахування островів, складає 1,3 тис. км; відносна близькість до споживчого європейського туристичного ринку. Туристичне освоєння узбережжя держави лише набирає обертів, що дозволяє включити Туніс до перспективних туристичних країн Африки.

Північ Тунісу перебуває під впливом середземноморського клімату з м'якою дощовою зимою і спекотним сухим літом. Найбільш холодними є січень і лютий. Протягом цих місяців денна температура складає близько $+15^{\circ}\text{C}$, а вночі – $+6-8^{\circ}\text{C}$, інколи бувають і мінусові температури. Найбільш спекотний – серпень. Але літню спеку на узбережжі пом'якшує морський бриз. Із жовтня до лютого дощить. Всі перераховані особливості добре відслідковуються на кліматичній діаграмі столиці країни (рис. 2. 62). Із неї також можна зробити висновок, що із квітня до жовтня відпочинок на півночі Тунісу буде найбільш комфортним.

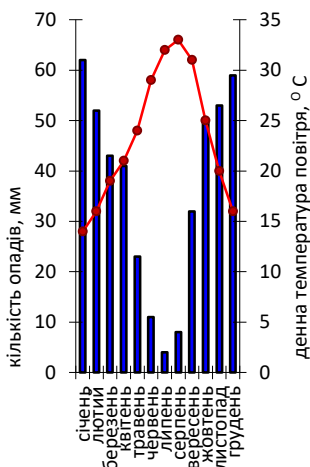

Рис. 2. 62. Кліматична діаграма Тунісу

На півдні країни (південніше затоки Габес) клімат більш континентальний і сухіший. Найбільш спекотні місяці – липень і серпень із денними температурами до $+40^{\circ}\text{C}$, а у найбільш "дощовому" жовтні випадає не більше 33 мм опадів.

Пляжно-купальний період, коли температура води перевищує $+18^{\circ}\text{C}$, на середземноморському узбережжі Тунісу триває із середини квітня до кінця жовтня, що унаочнює графік зміни пересічної температури прибережних вод у районі о. Джерба (рис. 2. 63).

Туніс приваблює піщаними пляжами і багатою екскурсійною програмою. У туристів є можливість поєднати відпочинок на морі з ознайомленням із давніми містами, де збереглися акведуки, храми, античні скульптури, відвідуванням середньовічних арабських базарів, мечетей, музей.

Саме в Тунісі, за 16 км від столиці, знаходиться Карфаген – давній фінікійський порт, давня велична держава-місто, процвітаюча столиця римської провінції, захоплена і зруйнована до того римськими військами у 146 році до н. е., середньовічне піратське

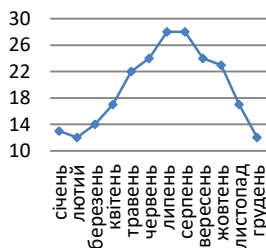

Рис. 2. 63. Пересічна температура води у районі курорту Джерба

гніздо. Нинішній Карфаген – один із найбільш популярних туристичних центрів, зона активних археологічних робіт. Найбільшу увагу туристів привертають пам'ятки давньоримської епохи.

Місто Кайруан – потужний центр релігійного туризму, четвертий за значенням в ісламському світі після Мекки, Медини та Єрусалиму. У країнах Магрибу¹ вважається, що семикратний хадж до святинь Кайруана замінює паломництво до Мекки. У місті збереглися давні мечеті, серед яких почесне місце займає Соборна мечеть Кайруана, закладена разом з містом у 670 р. Вона більше нагадує фортецю. Для її будівництва використали матеріали зі зруйнованого Карфагену, у тому числі більше 400 античних колон. Головною релігійною святинею Кайруана є гробниця одного з супутників Магомета.

Великий інтерес викликає місто Дугга, де збереглися численні античні пам'ятки: фінікійський мавзолей (III ст. до н. е.); римський театр на 3,5 тис. глядачів; Капітолій, збудований у 166 році; Тріумфальна Арка римського імператора Септимія Севера; приватні вілли багатих римлян, із яких туристам показують найбільш відомі: "Трилисник" і "Пори року".

Привабливим туристичним центром на півдні країни є Матмата. На околицях міст можна побачити численні підземні житла, збудовані

Туніська кухня свято оберігає арабські гастрономічні традиції. Широко використовується яловичина, козлятина, баранина, м'ясо птиці, риба, особливо тунець, якому країна зобов'язана назвою, інші морепродукти. Особливою популярністю користується суп шорба з овочами і яловичиною, омлет тажин з м'ясом, сиром і перцем, шашлик, кус-кус – каша з сорго, куди додають тушковане м'ясо, гострий соус і овочі. При приготуванні багатьох страв широко застосовуються різні прянощі, ароматні трави, маслинова олія. Майже завжди на стіл подається багато хліба, який ламають руками і часто використовують замість ложки, і харісса – гострої пасти з червоного перцю, петрушки, часнику, тмину і маслинової олії. Десерти – узвичаєні в арабській кухні: бахлава або пахлава, тістечка з мигдалем, корицею, фініками. Звичні напої – зелений чай із м'ятою або мигдалем, кава з кардамоном.

Традиційно мусульмани не вживають спиртного, але в Тунісі ставлення до цього питання значно ліберальніше, ніж в інших країнах, де панує іслам. У місті Громбалія є навіть пам'ятник у вигляді виноградного грона і щорічно проводиться фестиваль вина. Туристам варто спробувати місцеві вина "Картаж", "Піно", "Блан-де-Блан", "Шато Россі". Тунісці пишаються своїм фініковим лікером "тібардін" і горілкою "буха", що виготовляється з фініків та інжиру.

¹ Назва, яку дали середньовічні арабські географи та історики країнам, розташованим на захід від Єгипту та Аравійського півострова; збереглася в арабській мові і донині, а завдяки французькій увійшла і до європейських мов. До складу Магрибу входять: Мавританія, Західна Сахара, Марокко, Алжир, Туніс, Лівія.

берберами. У більшості печер, глибина яких досягає 10 м і до сьогодні живуть люди.

На основі ресурсів моря туристична індустрія Тунісу пропонує лікувально-оздоровчі тури. Особливою популярністю користуються програми омолодження. Центри таласотерапії, які розробляють і реалізують на споживчому ринку унікальні системи оздоровлення з використанням теплої морської води в комплексі з морськими грязями та водоростями, розташовані в Хаммамете, Суссі, Джербі. Програми спрямовані на покращання здоров'я і призначені для лікування артрозів, хвороб шкіри, органів дихання, позбавлення зайвої ваги, зняття стресових навантажень тощо.

МАРОККО

Символи, сувеніри, знакові постаті: Сахара, Агадір, Марракеш, гори Атлас, апельсин, арган, кафтан, срібні прикраси, кераміка

Королівство Марокко – держава на північному заході Африки, береги якої омиваються водами Атлантичного океану та Середземного моря. В останні роки Марокко перетворилася на популярну туристичну країну, де можливі традиційні та екзотичні види відпочинку і лікування на сучасних курортах. Підтвердженням цьому є те, що майже 10 млн туристів щороку приїждить до Марокко. Це складає більше половини від загального числа візитерів до країн Північної Африки.

Площа королівства – 446,6 тис. км². Населення – 31,3 млн осіб. Столиця – місто Рабат.

Марокко займає приатлантичні рівнини, західну частину гір Атлас і північно-західну частину пустелі Сахара. Клімат на рівнинах субтропічний середземноморський, що дозволяє на узбережжі розвивати пляжно-купальний відпочинок практично цілорічно (рис. 2. 64). Територія країни лежить у зоні сейсмічної активності.

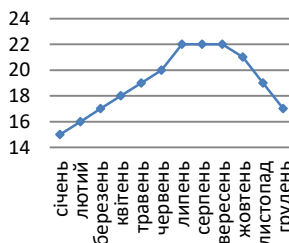

Рис. 2. 64. Пересічна температура води у районі курорту Агадір

Королівство має багаті туристичні ресурси як культурно-історичного походження, за рахунок взаємодії ісламської та християнської культур, так і природного, дякуючи ландшафтному різноманіттю гір і морського узбережжя.

Найбільш популярні туристичні центри Марокко – Агадір, Рабат, Марракеш, Фес, Мекнес, Касабланка, Ес-Сувейра виникли завдячуючи вдалому поєднанню культурної спадщини й узбережжя теплого моря (рис. 2. 65).

Агадір – найбільш європейзований і модний марокканський курорт. Більшість місцевих жителів вдягнута по-європейському, жінки не закривають обличчя. В Агадірі немає "старого" міста. 300 сонячних днів на рік, зимова температура, яка не опускається нижче +22° С, і літня, яка не піднімається вище +28-30° С, багатокілометрові пляжі, обладнані сучасною інфраструктурою й обрамлені зеленню евкаліптів, сосен і фінікових пальм, приваблюють сюди безліч туристів з Європи. Відома агадірська таласотерапія, заснована на використанні багатою йодом води Атлантичного океану, стала туристичною "візитівкою" курорту.

Рабат – центр політичного життя країни, один з найбільших осередків арабської культури, просвітництва і туризму. Місто – суцільний музей під відкритим небом із сотнями цікавих об'єктів: "старе" місто (медина), фортеця, численні мечеті, некрополі, мавзолеї, палаци, музеї (античності, археології, мистецтва, етнографії, природи і багато ін.).

Уявлення про Марокко буде не повним без відвідування Марракеша. За кількістю музеїв, архітектурних і сакральних пам'яток місто на рівних конкурує з Рабатом, але значно переважає столицю за східним колоритом.

На особливу увагу заслуговують базари Марракеша, на яких можна побачити йогів, заклинателів змій, знахарів, чаклунів, торговців сувенірами й екзотичними товарами. Навколо площі Джема-ель-Фна виросло справжнє ринкове містечко зі своїми "кварталами": ринок прянощів, овочів і фруктів, ринки музикантів, столярів, ковалів, килимарів, ювелірів, чоботарів, мідярів, ткачів, шевців тощо.

Касабланка – ділова столиця королівства, популярний курортний центр, місто, в якому і у житті, і у культурі мирно співіснують Схід і Захід: монументальний кафедральний собор Нотр-Дам і Велика мечеть Хасана II, квартал базарів Хаббус і одне з найбільших у світі казино, бурхливе світське і нічне життя та жінки із закритими обличчями. На

околицях Касабланки розташовані залишки давнього міста Анфа, доступна лише для мусульман святиня Сіді-Абд-ер-Рахман, курортна зона з центрами Айн-Діаб, Темара, Мохаммедія.

Фес – колишня столиця королівства, релігійний, культурний і курортний центр країни. Це місто має право пишатися багатою культурною спадщиною: Королівський палац, Арсенал, сади Бу-Джелуд, мечеть Мулай-Ідріс (не мусульманам заборонено навіть наближатися до неї), медресе і багато іншого. У Фесі знаходиться один з перших сучасних бальнеологічних центрів, який використовує оздоровчі властивості термальних вод.

Мекнеш часто називають "марокканським Версалем". Головними туристичними принадами міста є напівзруйнований палац Дар-Кебир, численні мечеті, в'язниця Кари, Етнографічний музей.

Неподалік Мекнеша знаходиться давньоримське місто Волюбіліс (II-III

ст.), де туристи мають змогу оглядати повністю або частково відновлені Капітолій, триумфальну арку Каракали, терми площею близько 1 тис. м², "будинок Орфея", "будинок Венери", численні фрески. Поблизу Волюбіліса розміщується мавзолей Мулай-Ідріс – одна із найбільш шанованих марокканських сакральних святинь, місце паломництва мусульман.

Танжер – місто-курорт на півночі країни – заслуговує на увагу мандрівників, які цінують якісний відпочинок на морському узбережжі у поєднанні із можливістю знайомства з культурними традиціями країни-дестинації. Після пляжів і комфортних погодньо-кліматичних умов, головною туристичною принадою міста є східні базари. Серед культурно-історичних пам'яток найбільш цікавими є палац Дар-ель-Манхез, де розміщені експозиції Музею давньої історії, Сади Мендубія, церква Св. Андрія, султанська скарбниця Біт-ель-Мал, Велика мечеть, Музей сучасного марокканського мистецтва. Околиці Танжера – суцільна

Рис. 2. 65. Курорти Марокко

курортна смуга, де виділяється містечко Азела – один з елітарних курортів країни.

Колишня піратська фортеця Могадор, нині znana як Ес-Сувейра, у 60-70 роках XX ст. була "столицею" хіпі, містом, де відпочивала мистецька бунтарська богема з Європи і Північної Америки. Такому стану речей місто завдячувало Джиммі Хендріксу¹, який був частим гостем місцевих рядів – невеликих дешевих готелів. Нинішня Ес-Сувейра – місце справжнього паломництва дайверів і віндсерферів. Любителі давнини та східної екзотики знайдуть у місті численні сліди минулих епох: резиденція паші, будинки у мавританському стилі, мечеті, порт, залишки фортифікаційних споруд зі старими гарматами, практично не змінений ринок рабів, цікаві музейні експозиції.

Неподалік від Ес-Сувейри знаходяться знамениті Пурпурові острови, де в античні часи виробляли пурпур для його відправки до Риму. Пізніше острів був місцем карантину для пілігримів, які поверталися після хаджу до Мекки. На околицях міста є ще один цікавий туристичний об'єкт – Дар-Султан, більше znаний як "замок у пісках", а також мальовничий пляж Сіді-Харраз.

Давнє місто Укаймеден – один із найбільших гірськолижних курортів не лише Марокко, а і всієї Африки. Він розташований у західній частині національного парку Гравюр Репестр, що дозволяє поєднувати активний зимовий відпочинок із екологічним туризмом.

СУДАН

Символи, сувеніри, знакові постаті: Ніл, пустелля, піраміди, гуміарабік, бавовник, пірати, базари верблюдів

Республіка Судан (столиця – Хартум) – найбільша за площею держава Африки (2,5 млн км²), країна саван, пустель і тропічних лісів. Судан має вихід до Червоного моря і численних сусідів, із якими не завжди мирить: Єгипет на півночі, Лівія на північному заході, Чад на заході, Центральноафриканська Республі-

¹ Джиммі Хендрікс (1942-1970) – видатний американський гітарист, співак і композитор. У 2009 р. журнал "Time" назвав Хендрікса найвидатнішим рок-гітаристом всіх часів, який за своє коротке життя залишив шанувальникам своєї творчості близько 300 композицій і пісень.

ка і Демократична Республіка Конго на південному заході, Уганда і Кенія на півдні і південному сході, Еритрея й Ефіопія на сході.

Судан – типова аграрна країна із низьким рівнем розвитку. Надра країни багаті на вуглеводневу сировину, поліметалічні, у тому числі, золотоносні руди, природні будівельні матеріали. Фактично все гос-

На африканському узбережжі Червоного моря, де сходяться кордони Судану і Єгипту розмістилася спірна територія – "Трикутник Халаїба" площею 20,6 тис. км² (для порівняння – площа Словенії – 20,2 тис. км²). На території "трикутника" утворено єгипетський національний парк "Гори Ельба", у надрах знайдено промислові запаси нафти. Протягом ХХ ст. спірні землі перебували у складі Судану. Із 2000 р. "Трикутник Халаїба" знаходиться під повним контролем Єгипту. Право на територію не визначене резолюціями ООН. Кожна держава світу на власний розсуд визнає територіальну належність "Трикутника Халаїба" до Судану чи до Єгипту.

подарське життя країни сконцентроване у долині Нілу.

Судан є унікальною країною, культурний простір якої формується двома різними традиціями – арабською і чорною африканською. Всередині кожної із них існують сотні етнічних і мовних відмінностей, що ускладнює процес консолідації і співпраці. Північні штати, які займають більшу частину території країни, заселені арабами-сунітами різного етнічного походження. На півдні і заході переважають народи негроїдної раси, які у більшості сповідують християнство або лишаються прихильниками традиційних вірувань.

Громадянська війна, яка тривала у Судані майже увесь час із моменту проголошення незалежності від Великої Брита-

нії і Єгипту у 1956 році, мала катастрофічні наслідки для економіки і демографічного потенціалу всієї країни.

Із цієї ж причини не випадає говорити і про міжнародний туризм як реальний сектор економіки. Через постійні збройні сутички і загрозу для життя Судан належить до переліку найбільш небезпечних для туристів країн. Світова Туристична Організація й уряди окремих держав рекомендують своїм громадянам утримуватися від поїздок до країни.

Разом із тим, країна володіє достатніми ресурсами для розвитку різних видів туризму. Екваторіальний мусонний клімат на півдні країни і тропічний пустельний на півночі у поєднанні з морським узбережжям, обрамленим кораловими рифами, створюють ідеальні передумови для організації пляжно-купального відпочинку, дайвінгу і сноркеллінгу. Національні парки (наприклад, Діндер, Бома, Джидер, Саутерн,

Політична карта Африки зазнає помітних змін. Судан – найбільша країна на континенті стане значно меншою, натомість з'явиться ще одна країна, яка, цілком імовірно, називатиметься Південний Судан.

На початку 2011 р. 99 % жителів південної частини Судану проголосували за відокремлення від Півночі. Такими є результати референдуму, який став можливим згідно з домовленостями досягнутими у 2005 р., що поклали край 20-річній громадянській війні між мусульманською Північчю і переважно християнським Півднем. Згідно оцінок, війна забрала життя понад 2 млн суданців.

Відмінності між двома частинами Судану полягають не лише у конфесійній належності. Арабське населення на півночі країни живе значно заможніше від своїх південних чорношкірих сусідів. У той же час північні території вкриті пустелею, яку розсікає Ніл, а Південь країни – царство зелених луків, боліт і тропічних лісів. Це створює значно сприятливіші умови для господарювання.

Німуле) хоч і перебувають у запустінні, але можуть бути основою для розвитку екологічного туризму і сафарі. Пам'ятки часів Давнього Єгипту (численні піраміди та їх руїни, храми епохи цариці Хатшепсут і фараона Тутмоса III), мечеті, експозиції музеїв можуть на рівних конкурувати із подібними туристичними атракціями Єгипту або Туреччини.

Загальна кількість населення – 42 млн осіб. Більшість суданців – 57 % – живе у селах. Міста в основному виросли в долині Нілу і на морському узбережжі. Найбільші з них – Хартум, історія якого почалася з будівництва у 1821 р. невеликої солдатської казарми; Омдурман – типово східне місто із вузькими покрученими вуличками, маленькими будинками і найбільшим у Судані базаром верблюдів; Порт-Судан, єдиний сучасний порт країни на узбережжі Червоного моря, який прийшов на зміну занедбаному Суакі-

ну, де колись зупинялися торгові кораблі, що привозили шовк, посуд, а забирали слонову кістку, рабів та акулячі плавники.

Транспортна система країни – відстала й архаїчна. Поширене в'ючне перевезення вантажів і його перенесення людьми-носіями. Характерна особливість автомобільних доріг – відсутність твердого покриття, що унеможливорює пересування ними у сезон дощів. Для судноплавства і туристичного освоєння країни використовується Ніл.

Не зважаючи на проблеми політичного і соціально-економічного характеру, до Судану щорічно приїздить 350-400 тис. туристів. Це не відповідає ресурсним можливостям країни, але вказує на потенційні можливості і перспективність розвитку туристичної індустрії після демократичних перетворень і мирних вирішень усіх спірних питань, які існують у суданському суспільстві.

§ 2. 4. 3. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ЗАХІДНОЇ АФРИКИ

СЕНЕГАЛ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Ретба, "Ралі Дакар", баобаб, там-там, батик, маффе, мед, каріте, м'ятний чай, марше, перли, кераміка, тьюрайе, ритуальна маска

Республіка Сенегал – одна з найбільш відвідуваних туристами країна у Західній Африці. В останні роки першого десятиліття ХХІ ст. до Сенегалу приїздить близько 1 млн візитерів.

Країна займає рівнинну територію у зоні саван і рідколій субекваторіального кліматичного поясу. Її площа становить 196,7 тис. км²; населення – 13,7 млн осіб; столиця – Дакар.

Сенегал – багатонаціональна країна; офіційна мова – французька; панівна релігія – іслам. Міжнародну популярність Сенегалу принесло автомобільне "Ралі Париж-Дакар", нині зване як "Ралі Дакар". Це – щорічні марафонські трансконтинентальні перегони, у яких беруть участь як професіонали, так і аматори¹.

У країні переважають природні туристичні ресурси: океанічне узбережжя з найкращими у Західній Африці пляжами, багатий рослинний і тваринний світ (у національних парках можна спостерігати за життям жирафів, буйволів, бегемотів, леопардів, крокодилів, черепах, ламантинів, рожевих фламінго тощо, а головним національним символом країни є унікальне дерево баобаб), ландшафтне різноманіття (посушлива північ – "ворота" до Сахари, зволожений зелений південь – край надзвичайного біорізноманіття) і пам'ятки природи.

На Атлантичному узбережжі розташовані найкращі західноафриканські курортні райони Скірінг, Карабан, Горі, Лез Альманді, Пті-Кот і Салі. Комфортна погода протягом року, майже завжди спокійний оке-

¹ Після скандалу з відміною "Дакару-2008", рішенням фірми-організатора ралі "Amourgy Sport Organisation" змагання, починаючи з "Дакару-2009", на невизначений час відбуватимуться на території країн Південної Америки. Три останні ралі відбулися на території Аргентини та Чилі.

ан, зручні пляжі, фольклорні поселення, десятки затишних готелів і широка гама туристичних розваг (океанічне рибалення на рибу-меч, водні лижі, серфінг, кінні екскурсії, сафарі, бердвотчинг-тури, теніс) роблять відпочинок у цих туристичних центрах змістовним, насиченим і незабутнім.

Одна із головних туристичних принад Сенегалу – озеро Ретба. Його екстраординарність полягає у надзвичайно високій концентрації у воді різноманітних солей (близько 350 г/літр – у 10 разів більше, ніж у водах Світового океану) і незвичайному рожевому кольорі води за рахунок голофітних бактерій – єдиних живих організмів, здатних жити у такій воді.

У той же час слід мати на увазі, що в країні є окремі райони, де мають місце сепаратистські дії. Імовірність тропічних захворювань у Сенегалі нижча, ніж в інших африканських країнах. Однак перед поїздкою доцільно зробити щеплення від малярії.

НИГЕРІЯ

***Символи, сувеніри, знакові постаті:** "Невільничий берег", Нігер, Гурара, змія, крокодил, антилопа, червоне дерево, нафта, какао, арахіс, текстиль, бубу, ритуальна маска, калєбас, сап'ян, килим, чеканка, посуд майстрів Віди, Аїла Юссуф, Пітер Семюель, Воле Шоїнка*

Федеративна Республіка Нігерія – перша за чисельністю населення країна Африки і восьма світу (його загальна кількість складає 149,2 млн осіб). Площа країни – 923,8 тис. км². Клімат екваторіальний.

Нігерія розташована у західній частині континенту в оточенні Чаду і Камеруну на сході, Беніну на заході та Нігеру на півночі. Нігерії належить 900 км узбережжя Гвінейської затоки, яке увійшло в історію під назвою "Невільничий берег". Саме звідси європейці із XVI ст. почали проникати вглиб материка і зробили цей регіон одним із головних осередків работоргівлі.

Абуджа – столиця Нігерії з 1991 р. Місто спроектоване Кендзо Танге – одним із найбільш впливових японських архітекторів XX ст., який

відбудував Хіросіму, спланував ділові квартали Болоньї і Неаполя, створив новий центр Скоп'є після землетрусу.

Абуджа знаходиться майже у центрі країни, серед мальовничої степової долини. Цей регіон слаборозвинений, етнічно нейтральний. Обираючи місце розташування нової столиці, влада намагалася вирішити кілька завдань: економічний розвиток регіону, у тому числі за рахунок екологічного туризму і створення міста, у якому був би відсутній переважаючий вплив окремих етнічних груп або релігійних громад.

Нігерія – багатонаціональна країна. Її населяють близько 250 племен і народностей. Однак офіційна мова у Нігерії – англійська – колишня колонія Великої Британії, яка отримала незалежність у 1960 р., є членом Співдружності. Неоднорідним є і релігійний склад. Майже 50 % населення – прихильники ісламу, 40 % – християни, решта притримуються традиційних місцевих вірувань. Етнічні та конфесійні чинники використовувалися для спроб розколу країни, тривалий час були основою міжусобиць.

Головні природні туристичні багатства Нігерії – рідкісні ландшафти і багатокілометрові пляжі. Тропічні ліси, річки з численними порогами та водоспадами, озера, розмаїття тваринного світу створюють відчуття чогось первісно дикого, дивовижного і надзвичайного. Щодо пляжів, то ситуація дещо інша. Уряд Нігерії взяв курс на форсований видобуток нафти на шельфі Гвінейської затоки. У зв'язку з цим, робота численних нафтових вишок, які забруднюють прибережні води і пляжі, стала альтернативою розвитку пляжно-купальному відпочинку. Щоправда, спека робить свою справу: незважаючи на брудну воду, нігерійські пляжі досить велелюдні.

У цілому, незважаючи на наявність сприятливих природних передумов, міжнародний туризм у Нігерії не отримав відчутного розвитку. Протягом першого десятиліття XXI ст. до країни щороку приїздить близько 1-1,5 млн туристів.

Цікаві для туристів міста Нігерії: колоритні базари, фешенебельні готелі, колоніальні квартали, пляжі, гамірні набережні з сувенірними лавками, сучасні ресторани і казино, а через кілька десятків метрів – бідняцькі нетрі і промислові підприємства.

Найбільше місто країни – Лагос – колишня столиця, потужний портово-промисловий комплекс і головний туристичний центр, в якому

збудовані сучасні готелі і розміщується один із найбільших у Західній Африці ринків. Порт-Харкорт – великий промисловий і курортний центр. Через давнє місто-порт Калабар, який разом із Лагосом був центром работоргівлі, сьогодні вивозять какао-боби, каучук, деревину, плоди олійної пальми. Місто Ібадан – не лише головний осередок регіону, який спеціалізується на вирощуванні какао, а й відомий туристичний та університетський центр Нігерії. Не варто оминати увагою ще три міста: Оніча, Кацина і Кано – знані на всю Західну Африку торговельні центри, відправні пункти екологічних, фольклорних і пізнавальних турів. Взагалі ж, у кожному місті діють численні невеликі туристичні фірми, які пропонують дешеві, як на європейські мірки, рибальські і мисливські тури, екскурсії в джунглі, на мальовничі озера і до інших цікавих об'єктів.

§ 2. 4. 4. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АФРИКИ

АНГОЛА

Символи, сувеніри, знакові постаті: пустеля Наміб, вельвічія, алмази, нафта, банани, слон, лев, текстиль, кераміка, статуетка, ритуальні маски, Агоштінью Нету

Республіка Ангола (площа – 1,3 млн км²; населення – 12,8 млн осіб; столиця – Луанда) – держава на південному заході Африки. На півдні вона межує із Намібією, на півночі – з Демократичною Республікою Конго, на сході – із Замбією, анклав Кабінда оточений територіями Республіки Конго і Демократичної Республіки Конго. Із заходу береги Анголи омиваються водами Атлантичного океану.

Територія Анголи розташована у межах дії тропічного мусонного (північ) і субтропічного клімату (південь). Пересічна річна температура складає +21° С. Для внутрішніх пустельних районів характерні значні амплітуди коливання добових температур.

Туристів, а їх щорічна кількість досягла майже 0,5 млн, до Анголи приваблюють природні ресурси: майже 1 600 км океанічного узбережжя, багатий тваринний і рослинний світ, ландшафти тропічних лісів, саван і пустель, мінеральні води.

Ангольське узбережжя більшою мірою придатне для організації океанічного рибалення, ніж для пляжно-купального відпочинку. Прибережні води надзвичайно багаті на рибу за рахунок вод холодної Бенгельської течії, насичених киснем і поживними речовинами. Найкращі пляжі зосереджені на околицях Луанди і Намібу. Сама пустеля Наміб – чудове місце для сафарі, а її піщані дюни вважаються одними з найліпших у світі для занять сендбордингом і піщаним слаломом.

Мережа національних парків (Кісама, Порту-Алешандрі (Йона), Ка-мея, Муна, Кванза-Сул, Лвандо, Міландо), попри занедбаність і проблему браконьєрства, мають значну привабливість для прихильників екологічного туризму.

КАМЕРУН

Символи, сувеніри, знакові постаті: вулкан Камерун, гевея, калекас, кераміка, дерев'яна маска, кресетка

Республіка Камерун – держава в західній частині Центральної Африки (площа – 475,4 тис. км²; населення – 18,9 млн осіб; столиця – Яунде), узбережжя якої омивається водами затоки Бонні – частини Гвінейської затоки. Її сусідами є Нігерія, Чад, Центральноафриканська Республіка, Габон, Конго й Екваторіальна Гвінея.

Клімат на півдні країни – екваторіальний, жаркий і вологий, на півночі – екваторіальний мусонний.

Камерун часто називають Африкою в мініатюрі. Перебуваючи в країні, туристи отримують можливість побувати в кількох природних зонах – від вологих екваторіальних лісів на атлантичному узбережжі до типових африканських саван і напівпустель на півночі. Відповідно, багаті і флоро-фауністичні ресурси: мангрові ліси, ротанги, олійна і коксова пальми, каучукова ліана, крокодили, гіпопотиами, мавпи, леопарди, слони, буйволи, антилопи, жирафи. Із ними найкраще знайомитися у національних парках, найбільш привабливими і відвідуваними серед яких є Де Коруп, Ваза, Бубанджида, Бенуе, Джа, Кампо, Ко-

уссері. Головна природна атракція країни – вулкан Камерун висотою 4070 м.

Район Бафусам-Баменда відомий значними запасами вулканічних солей, що містять практично всі відомі мікроелементи. Використання цього ресурсу з часом може перетворити Камерун на один із кращих бальнеологічних осередків Африки.

У країні реалізовано кілька туристичних інвестиційних проектів, спрямованих на освоєння океанічного узбережжя. Результатом одного з них стало виникнення курорту Крібі, що приваблює багатокілометровими пляжами із білого дрібного піску, сучасною готельною та рестораною інфраструктурою.

Укладання коштів у туристичну інфраструктуру дало певний ефект. В останні роки до Камеруну стало приїздити до 350-400 тис. туристів, тоді як у 1990 р. їх було менше 100 тис.

САН-ТОМЕ І ПРИНСІПІ

Символи, сувеніри, знакові постаті: екватор, джунглі, черепаха, хлібне дерево, кокосова пальма, андала (блакитний марлін), летючі риби

Демократична Республіка Сан-Томе і Принсіпі – острівна екваторіальна держава у Гвінейській затоці за 300 км від африканського узбережжя. Вона належить до переліку малих країн світу за площею (964 км²) і населенням (212,7 тис. осіб). Зате за величиною щорічного природного приросту населення (понад 3 %) республіка – один із світових лідерів. Столиця – Сан-Томе.

Клімат – екваторіальний, морський, спекотний та вологий. Пересічні річні температури повітря змінюються у межах +23-26° С, річна кількість опадів на рівнинах перевищує 1 100 мм, а в горах – 3 000 мм. Дощить фактично кожного дня. Найвологіший місяць – березень. У цей час дощ росить 8-12 год. на добу, а температура повітря тримається на рівні +30° С.

Сан-Томе і Принсіпі має всі підстави для перетворення на "туристичний рай": заворожуючий вулканічний ландшафт із численними скелями, урвищами і мисами, пишні джунглі із гамірним пташиним царством, багато представників якого вціліли лише тут, усіяні колекційни-

ми мушлями білі піщані пляжі із прозорою водою, самобутня культура місцевого населення – суміш африканського, португальського і креольського культурних світів, колоритна колоніальна архітектура, відносно низькі ціни на туристичні послуги, гостинність місцевого населення, американські інвестиції в готельну інфраструктуру. На заваді такому перетворенню стоять лише кілька причин – погода, що важко витримується європейцями і висока ймовірність захворіти на малярію або жовту лихоманку. Хоча обов’язкові при відвідуванні країни щеплення убезпечують від цієї проблеми.

Ільяо даш Ролаш – невеликий острів, що перетинається екватором – типова "туристична резервація", ізольована від місцевого колориту. Острів забудований суцільним ланцюгом невеликих готелів та бунгало і перетворений на суцільну курортну зону. Океанічні пляжі, чиста вода та бездоганне обслуговування роблять острів ідеальним місцем для відпочинку.

Щороку до країни приїздить 10-15 тис. туристів.

§ 2. 4. 5. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

ПІВДЕННА АФРИКА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Наміб, Ка-лахарі, мис Доброї Надії, страус, крокодил, Кімберлі, водоспад Тугела, алмази, золото, смарагди, мильний камінь, Крюгер-парк, вино і винний туризм, амарулу, мампур, білтонг, ритуальні маски, вироби з лози, барабан, ляльки Ндебеле, бісер, апартеїд, Нельсон Мандела

Південноафриканська Республіка (ПАР) або Південна Африка – одна з найбільш економічно розвинутих, цікавих і привабливих для відвідування країн Африканського континенту. Офіційною столицею ПАР визнане місто Тсване (Преторія). Однак цей статус є досить умовним: у місті розташований лише уряд. Парламент знаходиться у Кейптауні, Верховний Суд – у

Блумфонтейні. Тому часто говорять, що Південна Африка має три столиці.

Площа країни складає 1,2 млн км².

Через різноманіття етнічних груп, населення Південної Африки називають "народом веселки". В етнічній структурі переважає чорношкіре населення – 77 %, ще 11 % – білошкірі. Загальна кількість населення – 49 млн осіб.

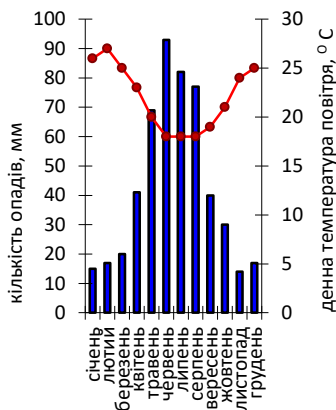

Рис. 2. 66. Кліматична діаграма Кейптауну

ки країни до € 6 млрд.

Південна Африка розташована в тропічних і субтропічних широтах Південної півкулі. Взимку тут формується область високого атмосферного тиску і панує суха прохолодна погода. Влітку зі сходу надходять вологі повітряні маси з Індійського океану, випадає більша частина опадів, температура повітря помітно підвищується. У цілому розрізняють клімат центральної частини, західного і східного узбережжя. Кліматична діаграма Кейптауну на рисунку 2. 66. ілюструє кліматичні особливості, які притаманні територіям, що перебувають у зоні впливу субтропічного середземноморського клімату.

Найкращий час для відпочинку в Південній Африці – період з вересня до грудня. Купаль-

Для геотуристичного положення ПАР притаманні цікаві особливості: води Атлантичного й Індійського океанів зливаються біля південного узбережжя країни; на території республіки сформувався неповторний рослинний і тваринний світ; африканський колорит і європейський вплив скристалізували унікальний культурний простір. Єдина проблема – значна віддаленість від головних споживчих ринків. Незважаючи на це, у кінці першого десятиріччя XXI ст. до ПАР приїздить до 8 млн туристів, які щороку привносять до економі-

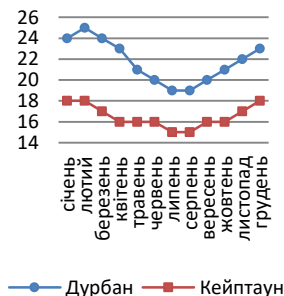

Рис. 2. 67. Пересічна температура води у районі міст Дурбан і Кейптаун, °C

ний сезон на ряді приморських курортів може тривати цілий рік (наприклад, район Дурбана) або протягом листопада-лютого у районі Кейптауну (рис. 2. 67). Для туристичної подорожі національними парками найкращим часом буде травень-червень, коли тварини мігрують у пошуках води. Спостерігати за китами найкраще з червня до грудня.

Територія ПАР омивається водами Атлантичного й Індійського океанів. Географічне положення на самому півдні Африки, на перехресті торгових шляхів, сприяло економічному розвитку країни. Однак основним фактором економічного зростання стали природні ресурси: алмази, золото, платина, уран, залізні руди, вугілля. Історія гірничорудної справи в ПАР створила своєрідні туристичні визначні пам'ятки. Так, у центрі міста-музею Кімберлі шукачі дорогоцінних каменів викопали "Велику Діру" – найбільшу у світі рукотворну алмазовидобувну шахту, що йде у глиб Землі майже на кілометр. Алмази зустрічаються тут і до цього дня. Тому туристи за невелику плату можуть спробувати щастя і знайти алмаз, рівних якому ще не було.

У ПАР безліч заповідників і національних парків (Ройял-Натал, Ауграбіс, Еддо-Елефант, Умфолозі, Італа, Веллі, Піланесберг, Ботсалано, Нейчес-Веллі), природні ландшафти яких стали уособленням Африки. Особливо привабливими є парки в Драконових горах, де туристи мають змогу милуватися п'ятикаскадним водоспадом Тугела, який вважається другим за висотою у світі (948 м), озером Санта-Лючія, так званим "Амфітеатром" – восьмикілометровим бескидом і велетенською базальтовою стіною протяжністю 250 км.

Не менш цікавими природними пам'ятками багаті плато Трансвааль і Кару, пустелі Наміб і Калахарі та інші райони країни. Але "візитівкою" країни є Крюгер-парк, розташований у Східному Трансваалі. На площі майже 2 млн га (територія Словенії або Ізраїлю) охороняються природні комплекси саван, сухих рідколісь і тропічних лісів. У парку живе близько 150 видів ссавців (антилопи, буйволи, носороги, слони, леви, леопарди, гепарди), 500 видів птахів, більше 100 видів рептилій, 33 види амфібій, 50 видів риб.

У 2010 р. більше половини туристів, що відвідали Південну Африку, а їх було понад 8 млн, зупинили свій вибір на екологічних турах і відпочинку в національних парках або заповідниках.

Вздовж узбережжя розташована низка морських курортів. Найбільш відомі серед них – Амланга-Рокс, Сан-Сіті. Останній належить до

переліку найбільш розкішних курортних комплексів світу. Він приваблює туристів мальовничими пейзажами, нічними клубами, казино, театрами, знаменитими готелями ("Каскад", "Палас-готель") і сучас-

ним тематичним парком.

Улусабу, що в перекладі означає "безпечні землі", – місце для елітного відпочинку в ПАР. На будівництво туристичного комплексу, який розмістився на шляху міграції тварин руслом річки Рок Лодж, було затрачено \$ 15 млн. Комплекс органічно вписався у довкілля і не створює видимих проблем для диких тварин. Антропогенний тиск регулюється фінансовими важелями. Вартість доби перебування в Улусабу – \$ 14 тис. На туристів чекають розкішні номери, оздоблені у народних африканських традиціях із використанням екологічно чистих матеріалів, обіди, зготовані у термітнику, "занурення у дику природу" із відкритих веранд і багато інших пригод, пов'язаних зі світом тварин.

ним тематичним парком.

Дурбанська "Золота миля", яка тягнеться на кілька десятків кілометрів, вважається одним із кращих районів в Африці для пляжно-купального відпочинку, підводного полювання, серфінгу та інших видів туризму.

На відміну від багатьох африканських держав, ПАР володіє потужними культурно-історичними туристичними ресурсами, зосередженими у багатьох містах і регіонах країни (табл. 2. 19).

ПАР – велика виноробна країна. Вина місцевого виробництва експортуються більш ніж у 50 країн світу. Фахівці вважають їх не гіршими за якістю від французьких, але за ціною вони значно дешевші. У ПАР стимулюється не лише вирощування винограду і виробництво вин, а і розвиток

"винного" туризму, який знайомить із головними виноградарсько-виноробними районами, традиціями та специфікою вирощування і переробки винограду. Часто "винний" туризм приносить власникам ферм більше прибутків, ніж винне виробництво. Головний район розвитку такого виду туристичної діяльності – адміністративні утворення, які виникли на території колишньої Капської провінції. Яскравий приклад – сільська місцевість на північ і схід від Кейптауна, де поєднуються гірські ділянки з річковими долинами, засадженими фруктовими садами і виноградниками. Цей регіон має образну назву "винні землі".

Таблиця 2. 19

Культурно-історичні туристичні ресурси ПАР

Місто/регіон	Головні туристичні об'єкти і ресурси
Йоганнесбург	Сад Оппенгеймера; Музей історії країни; Геологічний музей; Палеонтологічний музей; планетарій; печери Стеркфонтейн; культурне поселення Леседі в Сварткопс-Хіллс; історичне селище зулу Сібайя-Зулу-Бома; зулуський крааль Фумангена-Зулу; найбільший у пів-

	денний півкулі торгово-комерційний центр Карлтон;
Тсване	Площа Керкплатс; парк Брайнтріон, де розташована офіційна резиденція президента ПАР; Музей Крюгера; будинок Мелроуз; Монумент Першопоселенцям; Форт Клапперкоп; обсерваторія "Радкліфф"; Муніципальна художня галерея; Музей природничих наук та індустрії; Музей історії національної культури; Музей Поліції; Музей Корта Стенберга; Музей природної історії Трансваалю; музей під відкритим небом Пьерніф; Музей Саммі Марка; культурне поселення Мапоч Ндебеле;
Дурбан	Храм Шрі Амбалаваанар Алайям; мечеть Джума; Національний музей природної історії, Музей природничих наук, Музей старих будівель; Центр африканського мистецтва; Парк рептилій Фітцсиммонс; дельфінарій Сі-Уорлд; Ботанічний сад;
Пітермаріцбург	Музей провінції Натал; Парк королеви Єлизавети; Музей Вортреккер; Національний ботанічний сад Натал;
Кейптаун	Касл – найстаріша будівля ПАР; будівля Парламенту; собор Св. Георгія; резиденція президента ПАР; мечеті Пінк-Палм-Трі та Нурел-Намейда; турецькі бані; найдовша торгова вулиця континенту – Фуртреккер-Роуд; Ботанічний сад Кірстенбош, комерційний центр Сіті-Боул; авеню Джордж; зразки архітектури вікторіанської епохи; резервація Кагга-Кхама, острів-в'язниця Роббен;
Іст-Лондон	Акваріум; Музей Іст-Лондона, у якому зберігається єдине у світі яйце птаха додо;
Кімберлі	Гірничорудний музей; Музей образотворчого мистецтва; копальня Біг-Хоул, яка вважається найбільшою у світі (діаметр – 1,6 км);
Блумфонтейн	Національний парк Голден-Гейт-Хайлендз; Національний музей; Військовий музей Бурської Республіки; Національний літературний музей; Культурне поселення басуто;
Порт-Елізабет	Океанарій; парк слонів; музейний комплекс "Порт-Елізабет"; вікторіанські квартали Старого міста;
Франшхук	Найбільший у південній півкулі винний погріб.

НАМІБІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Наміб, екологічний туризм, гудзики "ekipa", лялька, килим, каракуль, ритуальні маски з бронзи, свакопмундери

Республіка Намібія – південноафриканська держава, яка займає площу 824,3 тис. км². Її населяє 2,1 млн осіб. Столиця країни – Віндгук. Сусідами Намібії є Ангола, Замбія, Ботсвана і ПАР. Із заходу країна омивається водами Атлантики.

Клімат Намібії тропічний, дуже сухий і спекотний, на півночі – суб-тропічний із ознаками континентальності. Пересічні температури літа складають +28-32° С, зими – +15-20° С. На узбережжі випадає від 10 до 50 мм опадів на рік, зазвичай, у вигляді туманів. Причиною практичної відсутності опадів є вплив холодної Бенгельської течії.

Намібія – унікальна країна, яка володіє багатою флорою і фауною, рідкісним поєднанням ландшафтів, геологічних і геоморфологічних пам'яток природи. Використання цих ресурсів – основа розвитку екологічного туризму.

Головним природним об'єктом і туристичною дестинацією країни є пустеля Наміб, розташована на узбережжі Атлантичного океану. Її вік учені оцінюють у 60-80 млн років. Походження пустелі пов'язано із холодною Бенгельською течією, яка проходить біля берегів країни. Розкинувшись на 1 600 км вздовж узбережжя, пустеля вражає різноманіттям ландшафтів. Абсолютно суха місцевість, де роками не випадає краплини дощу, насичена життям і приваблює тисячі туристів.

Всюдисуща холодна течія все ж таки залишила можливості для розвитку пляжно-купального відпочинку. Дякуючи особливостям географічного положення і м'якому сухому клімату, узбережжя на околицях міста Свакопмунд, заснованого німецькими колоністами, перетворилося на першокласний курорт. У грудні-квітні вода на пляжах міста прогрівається до +25-26° С, що створює майже ідеальні умови для відпочинку.

Намібію часто називають країною "громадського туризму". Згідно планів уряду, розроблених на початку 1990-х років, місцеві громади можуть взяти на себе відповідальність за формування планів функціо-

Поблизу узбережжя Намібії й Анголи спостерігається рідкісне явище: лунають потужні підводні вибухи, вода бурлить і стає червоною, над хвилями здіймаються хмари жовтого диму, який насичує все довкола запахом сірководню. Після закінчення підводної "канонади" на поверхні води лишаються чорно-зелені брудні "острівки", а берег укривають мертві мешканці океану.

Одна із гіпотез пояснює це явище впливом холодної Бенгельської течії, що призводить до різкого зниження температури води і масовому відмиранню діатомових водоростей. Їх залишки товстим шаром осідають на дні, де починається інтенсивний процес гниття з виділенням сірководню, який накопичується у пустотах океанічного дна. Влітку, коли вода прогрівається, газ розширюється і проривається на поверхню, отруюючи все довкола.

Це явище перешкоджає використанню узбережжя для організації масового пляжно-купального відпочинку, але є додатковим чинником розвитку екологічного туризму: стати свідком подібної "диявольської" феєрії – мрія багатьох справжніх шанувальників дикої природи.

нального використання земель, що перебувають у їх юрисдикції. Кожна громада на власний розсуд проводить виробниче зонування земель і виділяє сільськогосподарські угіддя, ділянки дикої природи із максимальним режимом заповідання та території, призначені для розвитку туристичної діяльності. Потім отримує із цього фінансові вигоди, формуючи власну цінову політику. Така практика господарювання і розвитку туризму дає свої результати: за підсумками 2010 р. країну відвідали майже 1 млн візитерів. Головна мета більшості туристів – знайомство з природою Намібії.

СВАЗІЛЕНД

Символи, сувеніри, знакові постаті: патріархальність, національний парк Малолотжа, кінний і етнічний туризм, ритуальна маска, король,

На півдні Африки, на кордоні між Мозамбіком та ПАР, розташовано невелике Королівство Свазіленд – патріархальна монархія, де король бере участь у ритуальних танцях, знімає пробу із нового врожаю, а на фестивалях серед молодих незаміжніх жінок вибирає собі нову дружину.

Площа королівства – 17,4 тис. км²; населення – 1,3 млн осіб; столиця – Мбабане.

Свазіленд заслужив славу одного зі світових центрів кінного і пішохідного туризму. При цьому в країні фактично відсутні сучасні курорти і готелі, що є наслідком патріархального життя у королівстві. Однак ця обставина компенсується дикою природою і неповторним національним колоритом для майже 1 млн туристів, які щороку відвідують Свазіленд. Ця обставина дозволяє включати країну до африканських і світових лідерів за інтенсивністю міжнародного туризму.

На території королівства створена мережа заповідників і природних парків, де виділені значні ділянки для трекінгу, прокладені кінні маршрути. Країна володіє великою кількістю археологічних пам'яток.

Національний парк Малолотжа – найбільш відвідуваний і цікавий. На його території розташовані близько 30 водоспадів і найдавніша із відомих шахт у світі, яка, на думку вчених, була у виробництві понад 40 тис. років тому.

§ 2. 4. 6. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇН СХІДНОЇ АФРИКИ

КЕНІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Рифт-Веллі, слон, лев, антилопа, бегемот, фламінго, чай, кава, батик, спис, колебаси, чорне дерево, бамбара, сенуфо, кенгі, кіка, ритуальні маски, сафари

Республіка Кенія розташована на східноафриканському узбережжі Індійського океану. Її площа – 580,4 тис. км²; населення – 39 млн осіб; столиця – Найробі.

Екватор перетинає країну майже посередині. Незважаючи на це, клімат Кенії субекваторіальний із пересічними температурами січня +14-27° С, липня – +14-28° С. У західних районах температура повітря досить рівна (+22-23° С) із незначними коливаннями і постійними дощами. Причиною є висотна поясність. За винятком вузької прибережної смуги, територія Кенії лежить у межах надзвичайно різноманітного за рельєфом нагір'я (найвища точка – гора Кенія висотою 5 199 м). Кліматичні умови кенійського нагір'я вважаються одними із найкращих в Африці (рис. 2. 68). Температурний режим прибережних вод сприяє розвитку пляжно-купального відпочинку (рис. 2. 69).

На заході частина кордону країни проходить озером Вікторія. На півночі на кордоні з Ефіопією розташоване найбільше озеро Кенії – Туркана (Рудольф). Більшість озер сильно засолені.

Винятково різноманітними є ландшафти, рослинний і тваринний світи Кенії. На північному сході країни переважають напівпустелі і солончаки, які, у міру збільшення опадів, змінюються районами із

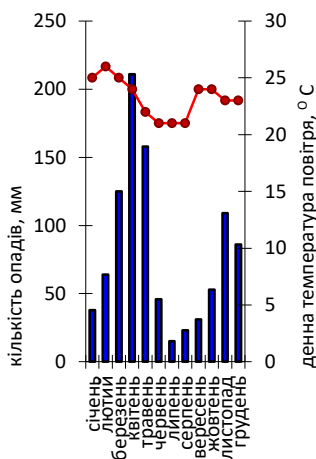

Рис. 2. 68. Кліматична діаграма Найробі

рідким трав'яним покривом і низькими деревами. Нагір'я Кенії – це савани із родючими землями, густими травами, баобабамі і пальмами. У прибережних районах і в долинах нечисленних річок савани чергуються із вічнозеленими тропічними лісами і мангровими заростями.

У Кенії сформована густа мережа природоохоронних об'єктів як на суходолі, так і в акваторії океану. До неї належать 59 національних парків, заповідників і заказників. Серед туристів особливою популярністю користується національний парк Накуру, що включає знаменитий вулкан Мененгай і озеро Накуру, на берегах якого можна побачити незмірну кількість рожевих фламінго. Одним із найбільш пам'ятних видовищ, яке можна спостерігати в національному парку Амбоселі – життя слонів у природних умовах. Тсаво – найбільший національний парк Кенії. Він займає площу близько 21 тис. км². Мрія кожного туриста, який відвідує парк, – побачити і піднятися на найвищу точку Африки – гору-вулкан Кіліманджаро, яка знаходиться на кордоні Кенії і Танзанії. Національний парк Масаї Мара є продовженням відомого національного парку Серенгеті, що знаходиться в Танзанія. На його території туристи мають можливість ознайомитися з ендемічними представниками фауни, наприклад, чорним носорогом, який перебуває на межі вимирання.

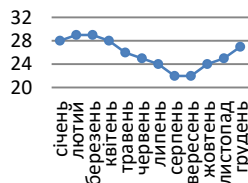

Рис. 2. 69. Пересічна температура води у районі курорту Момбаса, °C

Винятковою природною туристичною атракцією Кенії є знаменита Рифт-Веллі – зона Східноафриканського рифтового розлому. Тут у тектонічних котловинах знаходяться десятки озер з унікальними фізико-хімічними параметрами води, неповторною флорою і фауною. Серед найбільш цікавих озер – Туркана (одна з найсолоніших водойм світу), Магаді (озеро відоме колоніями фламінго і водою, насиченою содою), Богорія (одне із найкрасивіших озер Африки), Найваша (озеро приваблює великою популяцією бегемотів). А згаслі вулкани, термальні джерела, фумароли і гейзери нагадують про бурхливі геологічні процеси, що відбувалися у Рифт-Веллі мільйони років тому.

Момбаса – давнє місто-острів, вік якого складає близько 900 років. Колись Момбаса була столицею Кенії, тепер це – столиця кенійського курортного туризму.

Момбаса – найбільша курортна зона на екваторіальному узбережжі Індійського океану, головним багатством якої є 70 км зручних пляжів. На основі їх використання сформувалося кілька кенійських курортів, які здобули світове визнання: Ламу, Кікамбала, Ватаму, Малінді, Пате та ін.

Купуючи африканські сувеніри, слід бути обачними. Усі ці прості речі – статуетки, амулети, прикраси – несуть у собі глибокий зміст. Екзотичні сувеніри володіють певною магією, не завжди позитивною. Майте на увазі, що маска із злим виразом може принести у ваше життя не лише спогад про мандрівку Африкою, а і дискомфорт і навіть горе.

За переконаннями африканських шаманів, душа людини не помирає разом із тілом. Вона продовжує бродити світом, несучи біди, аж доки не знайде відображення свого колишнього тіла. Це може бути маска, статуетка, картина. Африканці створюють фігурки померлих. Якщо це близька людина – залишають у себе, а від фігурки ворога намагаються позбавитися, часто продаючи туристам.

Не варто купувати сувеніри, смисл яких ви не розумієте. Головне, звертайте увагу на емоції виробу. Тут все просто – сувеніри із зображенням смерті, жертвоприношення, страху, злості, з нещирими посмішками купувати не слід. Якщо ж виріб припав вам до душі і викликає позитивні емоції, не заморочуйтеся і не зважайте ні на яку магію...

Вузькі вулички, мечеті та індуїстські храми Момбаси створюють незабутній культурний колорит міста. Тут злилися арабські, перські і місцеві традиції з європейським "присмаком". Старе Місто, Форт-Ісус (визначна пам'ятка архітектури, зведена португальцями у XVI ст.) і Старий Порт – свідчення колишньої колоніальної величі Португалії. Місто цікаве не лише своїми історичними пам'ятками, а й можливістю зробити унікальні покупки: незвичні сувеніри, традиційний національний одяг, різнобарвні тканини.

Давнє місто Малінді відоме фешенебельними готелями і найдавнішим португальським пам'ятником на континенті – хрестом, встановленим Васко да Гамою у 1498 р. Неповдалі від Малінді розташовані руїни загадкового арабського міста Геді, де віднайдені елементи міських стін, мечетей, житлових будинків, величезного палацу, басейнів і колодязів. Вчені не дійшли спільної думки, чому жителі

залишили місто. У Геді продовжуються археологічні розвідки, які, можливо, розкриють таємниці міста.

Серед інших туристичних центрів виділяється Найробі – найбільше місто у Східній Африці. У столиці туристи мають можливість відвідати Національний музей, художню галерею Сорсбі, глиняну мечеть Кірпарам, знаменитий ринок, таємні в'язниці і камери тортур.

Із огляду на ресурсну забезпеченість, найбільш перспективним для Кенії є екологічний туризм. Його розвиток доповнює традиційну аграрну спеціалізацію країни, яка в географічному поділі праці відома як постачальник сільськогосподарських культур – кави, чаю, кукурудзи, цукрової тростини, фруктів та ін.

Протягом останніх років щорічний загальний обсяг туристичного потоку до Кенії складає близько 1-1,3 млн.

ТАНЗАНІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Кіліманджаро, Серенгеті, Нгоронгоро, зебра, антилопа, буйвіл, Занзібар, сонце, море і вода, тінгатінга, барабан, ритуальна маска, кави, коньягі, сафарі, прянощі, танзаніт, бісер

Об'єднана Республіка Танзанія (ОРТ) – держава на східному узбережжі Африки. Окрім материкової частини до складу країни входять острови Занзібар, Мафія, Пемба та ін. Загальна площа ОРТ складає 947,3 тис. км²; населення – 41 млн осіб. У Танзанії дві столиці: фактичним адміністративним центром є Дар-ес-Салам, законодавчим – Додома.

Танзанія має одне із найбільших узбереж серед східноафриканських країн, що створює сприятливі передумови для розвитку масового пляжно-купального відпочинку. ОРТ, як і інші країни цього регіону, відома національними парками, які є природною основою розвитку екологічного туризму.

Серенгеті – найбільший парк Танзанії, який займає площу близько 15 тис. км². Найбільше захоплення у туристів викликає спостереження за щорічною міграцією тисяч звірів, особливо антилоп гну.

Національний парк Нгоронгоро знаходиться у величезному кратері згаслого вулкана діаметром майже 20 км. Краї кратера розташовані на висоті близько 2,5 тис. км над рівнем моря, а його дно – на 600 м нижче країв кратера. Тому всередині кратера утворилося власна середо-

вище проживання, ізольоване від довколишнього простору. Багато тварин народжуються, живуть і вмирають саме тут. Знайомство із цим унікальним "загубленим світом" – мета подорожі багатьох туристів, які приїждять до Танзанії.

У країні швидкими темпами розвивається масовий пляжно-купальний відпочинок. На узбережжі Танзанії є кілометри зручних пляжів. Особливою популярністю користується приморський курорт Танга, де окрім "піску, сонця і води" є бальнеологічні ресурси та малярні печери.

Острів Занзібар часто називають островом прянощів. Із XIX ст. і до сьогодні Занзібар належить до провідних світових постачальників гвоздики, кориці, ванілі, мускатного горіха, шафрану, імбиру, різних перців та інших спецій. Але нинішня популярність острова більшою мірою пов'язана з міжнародним туризмом. Він володіє фантастичними природними і культурно-історичними ресурсами. Головним природним багатством є океан. Занзібар і довколишні менші острови – визнані світові центри дайвінгу і сноркелінгу. Практично все їх узбережжя оточене рифами й ідеальними пляжами, які не бувають порожніми жодного дня протягом усього року – температура води не опускається нижче +26° С.

Головною культурно-історичною принадою Занзібару є арабське місто Стоун-Таун, включене до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Архітектурний ансамбль міста не залишить байдужим навіть найбільш затятого скептика: палаци, ринки, площі, мусульманські мечеті, християнські собори, індуїстські храми, фортифікаційні споруди, музеї, сади, бані, резиденції впливових осіб створюють особливе урбаністичне середовище. Велика кількість унікальних об'єктів розкидана території острова: руїни палаців Марухубі і Мтоні, палац Дунга, місто-фортеця Кізімказі, комплекс печер Мангапвані, султанські бані Кідичі і Кізімбані та багато інших. Не можна оминати увагою багатоголосі занзібарські базари, де продаються найкращі у світі прянощі.

До помітних туристичних центрів ОРТ належать Дар-ес-Салам і Багамойо, в яких туристи мають змогу ознайомитися з архітектурним спадком, сакральними святинами різних конфесій та оригінальними музейними експозиціями. Місто Аруша, що на півночі країни, – центр екологічного туризму. Саме тут розташовані офіси основних фірм, що організовують сафарі.

УГАНДА

Символи, сувеніри, знакові постаті: Бвінді, водоспад Мерчісон, озеро Вікторія, слон, лев, горила, кераміка, курильна трубка, чорне дерево, лук, ритуальна маска, пізмеї

Республіка Уганда розташована у північно-західній частині Східноафриканського плоскогір'я, у районі Великих Африканських озер, у зоні саван і рідколісь субекваторіального поясу. Уганда позбавлена виходу до моря, проте південь країни включає частину озера Вікторія.

Площа Уганди становить 241 тис. км²; населення – 32,4 млн осіб; столиця – Кампала.

Більша частина території країни знаходиться на висоті 900—1500 м над рівнем моря. Клімат Уганди субекваторіальний, пом'якшений значною висотою поверхні. Денні температури в більшості районів коливаються від 17° до 28° С. Кількість опадів є значною (за винятком невеликих територій на півночі) – близько 1000 мм. Період найсильніших дощів — у березні та вересні на півдні країни, на півночі — приблизно на місяць раніше. Чітко виділяються вологий та сухий сезони. Завдяки таким умовам в Уганді можна збирати два врожаї на рік.

Попри хороші погодні кліматичні умови, Уганда належить до бідних аграрних країн світу із численними соціальними проблемами: висока народжуваність (48 ‰ – 2-е місце у світі); висока захворюваність на ВІЛ/СНІД (майже 1 млн хворих – 9 місце у світі); дуже високий ступінь ризику інфекційних захворювань (малярія, чума, гепатит А, черевний тиф, сонна хвороба); низький рівень грамотності населення. Незважаючи на такий стан справ, Уганду називають "туристичною перлиною Африки", яку наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. відвідує близько 900 тис. туристів за рік. Підставою для цього є надзвичайно багаті природні і культурологічні ресурси, що стали основою розвитку екологічного й етнографічного туризму, сафарі та фотосафарі, рафтингу.

До головних і найбільш відомих туристичних атракцій країни належать: національний парк Бвінді (тут живе половина горил, які ще за-

лишилися в світі¹); Кабарега і Мерчісон – одні із найкрасивіших водоспадів світу; національні парки Рувензорі й Ачоле, які вважаються одними із кращих в Африці і відомі надзвичайним фауністичним різноманіттям: гіпопотами, леви, слони, буйволи, жирафи, антилопи, болотні козли, червонохвості мавпи, баклани, гігантські чаплі, орли та багато ін.; озеро Вікторія – один із найбільших у світі резервуарів прісної води; озеро Альберт, що відоме своїми чудовими краєвидами.

Для туристів "обов'язковими" для відвідування є музей Уганди з унікальної колекцією музичних інструментів у Кампалі, а також давнє місто Джінджа, де ведуться археологічні розкопки.

МОЗАМБІК

Символи, сувеніри, знакові постаті: культура маконде, архіпелаг Базаруто, ритуальна маска, кераміка, лупембе, маримба

Республіка Мозамбік знаходиться на південному сході африканського континенту й омивається водами Індійського океану. Її площа перевищує 799 тис. км². Загальна кількість населення складає майже 22 млн осіб. Столиця – Мапуту.

Мозамбік – одна із найбідніших аграрних держав не лише Африки, а і світу. За величиною внутрішнього валового продукту у розрахунку на одну особу (\$ 900) країна займає 218-е місце серед 227 країн світу.

Туристів до Мозамбіку приваблюють, головним чином, піщані пляжі, розташовані в районах Тофу, Лангош, Лурно і мису Барра-Фалса. Країна також відома національними парками (Горонгоса, Баньїне, Зінаве) з багатим тваринним світом. Одним із найкрасивіших місць континенту вважається морський національний парк Архіпелаг Базаруто – чудове місце для дайвінгу і змістовного активного відпочинку.

Надзвичайно цікавою є самотня культура Мозамбіку. На особливу увагу туристів заслуговує скульптура народу маконде, визнана найбільш вишуканою і складною формою африканського художнього мистецтва. Традиційна музика також користується підвищеною увагою. Фахівці вважають, що саме музика народів Мозамбіку стала ос-

¹ Цю особливість широко використовують у рекламі угандійського туристичного продукту, пропонуючи "подорож до горил" або "мавпячий маршрут".

новою розвитку популярних нині стилів реггі і нью-ейдж. Відомими стали і народні музичні інструменти – лупембе та маримба. Досить часто метою подорожі до Мозамбіку стає відвідування концертів оркестрів, які виконують на цих інструментах народні музичні твори.

Щороку Мозамбік відвідує понад 2 млн туристів.

СЕЙШЕЛИ

Символи, сувеніри, знакові постаті: альдабрська черепаха, чорний какаду, соловей, пірати, сонце, море і пісок

В Індійському океані неподалік берегів Африки знаходиться невелика острівна держава Республіка Сейшельські Острови. Її площа складає 455 км². До складу країни входить понад 100 островів, із них лише на 33-ох є постійне населення. Взагалі ж на островах живе 87,5 тис. осіб – нащадки піратів, білих колоністів, чорних рабів та індійських торговців. Найбільший острів архіпелагу – Мае, на якому розташована столиця – місто Вікторія.

Історія Сейшельських Островів багата на таємниці, які залишили першовідкривачі архіпелагу – пірати. Ці справжні і вигадані секрети створюють ауру загаковості, яку вміло використовують організатори туристичної індустрії, перетворюючи її на додатковий чинник привабливості, а відтак і розвитку.

Сейшели – типова "країна-готель", класичний "туристичний рай" у сучасному розумінні. Республіка існує за рахунок міжнародного туризму, який забезпечує робочими місцями 1/3 економічно активного населення і 70 % валютних надходжень. У 2010 р. Сейшели відвідало майже 200 тис. туристів – більше 2 візитерів на одного мешканця країни, що робить країну безперечним африканським лідером за інтенсивністю розвитку міжнародного туризму.

При розвинутій індустрії туризму сейшельцям вдалося зберегти природу у майже первозданному вигляді. Острови багаті на ендеміків. Тільки тут живуть гігантські альдабрські черепахи (вага – до 250 кг; вік

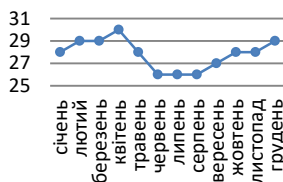

Рис. 2. 70. Пересічна температура прибережних вод поблизу Сейшельських Островів, °C

– до 150 років), багато рідкісних птахів, у тому числі чорний какаду і соловей бульбуль. У водах Індійського океану безліч морських мешканців. Це дозволяє островам належати до регіонів, де активно впроваджуються екотуристичні види діяльності. Але головними ресурсами є "сонце, море і пісок", які є основою розвитку пляжно-купального відпочинку. До того ж, пересічна температура води не опускається нижче +26° С (рис. 2. 70), а пісок на пляжах має ніжно-рожевий колір.

Найбільш відомими курортними центрами і зонами на Сейшельських Островах є Вікторія, Бо-Валлон, Ла Діг, Праслін.

МАВРИКІЙ

Символи, сувеніри, знакові постаті: сонце, море і пісок, весільний туризм

Республіка Маврикій займає площу 2 тис. км². Загальна кількість населення складає 1,3 млн осіб. Столиця держави – Порт-Луї.

"Спочатку був створений Маврикій і лише потім рай. Цей рай був відображенням Маврикія", – так свого часу писав Марк Твен про найбільший острів Маскаренського архіпелагу, що розташований у західній частині Індійського океану.

Нинішній Маврикій завоював славу місця для елітного відпочинку. Туристів приваблюють десятки кілометрів пляжів, затінених пальмовими гаями, численні засоби розміщення на будь-які смак і "товщину" гаманця, екологічні екскурсії до національних парків, круїзи на катамаранах і яхтах, дайвінг, океанічне рибалення і гостинність місцевого населення. У 2010 р. країна надала послуги майже 1 млн туристів.

Більш відвідуваною є північна частина Маврикія Тут сформувалося кілька туристичних зон: Пуант-о-Піман, Кап-Малере, Бе-о-Тортю, Пуант-о-Каноньє та ряд інших. Серед інших островів архіпелагу туристи віддають перевагу о. Родрігес із центром Порт-Матурін.

Туристична індустрія країни спеціалізується на весільному туризмі. Молодята, які мають можливість провести "медовий місяць" на Маврикії, опиняються у казковій атмосфері, багатій на несподіванки і сюрпризи.

Маврикій не рекомендується відвідувати протягом лютого-березня. У цей час над архіпелагом панують тропічні циклони. Шква-

льні вітри, швидкість яких може досягати 220 км/год., і зливи, що призводять до катастрофічних повеней, можуть повністю зіпсувати відпочинок.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

На ринку міжнародного туризму окремі африканські держави посіли чільне місце і пропонують високоякісний туристичний продукт: Туніс і Марокко – пляжно-купальний і пізнавальний туризм; Зімбабве, Танзанія та Кенія – сафарі й екологічний туризм; Південна Африка – пляжно-купальний відпочинок, гастрономічний і екологічний туризм. Стосовно більшості інших африканських держав, то актуальність розвитку міжнародного туризму для них не стоїть на порядку денному. Сукупність соціально-економічних проблем робить ці країни непривабливими з точки зору рекреаційно-туристичної діяльності. З іншого боку, ці держави володіють унікальним природно-ресурсним туристичним потенціалом, що робить їх потенційно привабливими для екотуристів, шукачів пригод, шанувальників екзотичної флори і фауни.

Північна та Південна Африка – найбільш розвинуті туристичні райони у межах Африканського регіону. Питома вага країн цих двох районів в обслуговуванні туристів Африки складає трохи менше 70 %. Лідерами серед окремих країн є Туніс і Південна Африка, які щороку обслуговують 7 і 8 млн туристів відповідно.

Східна та Західна Африка належать до перспективних районів розвитку міжнародного туризму. Його основа – потужні й унікальні природні ресурси: узбережжя теплих морів, ландшафтна різноманітність, виняткове біорізноманіття, мінеральні і термальні води.

Головна проблема на шляху інтенсивного використання природно-ресурсного потенціалу Африки – подолання соціально-економічної відсталості.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. *Перерахуйте головні чинники, що сприяють і заважають розвитку туризму в Африці.*
2. *Розвиток яких видів туризму можливий в Марокко?*
3. *Охарактеризуйте туристично-рекреаційний потенціал Тунісу.*
4. *Чому Центральна Африка належить до найменш розвинутих туристичних районів світу?*

5. *Які морські заповідники та національні парки Кенії вам відомі?*
6. *Розвиток яких видів туризму можливий в Танзанії?*
7. *Охарактеризуйте географічне та геотуристичне положення, природу та населення ПАР.*
8. *Які види туристичної діяльності розвиваються в ПАР?*

БІБЛІОГРАФІЯ

І ТЕМАТИЧНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Алешугіна Н. О. Туристичне країнознавство у таблицях і схемах : [навч. пос.] / Н. О. Алешугіна, О. О. Зеленська, І. В. Смаль / За ред. І. В. Смаля – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2011.
2. Алешугіна Н. О. Основи туристичного країнознавства: опорний конспект у таблицях і схемах : [навч.-наочн. пос.] / Н. О. Алешугіна, О. О. Зеленська, І. В. Смаль / За ред. І. В. Смаля – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010.
3. Весь мир: Энциклопедический справочник. – Минск : Литература, 1996.
4. Все о туризме и путешествиях [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://journeying.ru/>
5. Все про світ: Країни. Прапори. Герби: Енциклопедичний довідник /відп. за випуск М. Ілляш. – К.: Школа, 2001.
6. Дарк Д. Тунис: путеводитель / Д. Дарк, Т. Новикова (пер. с англ.). - М. : Гранд; Фаир-Пресс, 2006.
7. Дахно І. І. Країни світу: Енциклопедичний довідник / І.І. Дахно. – К.: Мапа, 2004.
8. Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник / І.А.Дубович. – К.: Знання, 2008.
9. Дьяков Н. Н. Марокко: История, культура, религия / Н.Н.Дьяков, Санкт-Петербургский гос. ун-т. - СПб., 1993.
10. Країни і народи: Азія. Африка. Америка. Австралія: Дит. енцикл. / Л.О.Багрова (авт.-упоряд.) - К. : Школа, 2002.
11. Країни світу. Африка / В.М.Скляренко - Х. : Фоліо, 2006.
12. Кэдмен М. Южная Африка: Путеводитель / М. Кэдмен, Н. Иосилевич (пер.). - М. : Фаир, 2006.
13. Марокко: Путеводитель / С.Чесновицкая (гл.ред.). - Paris : Le petit fute, 1997.
14. Марокко: Рабат. Касабланка. Эль-Джадида. Сафи. Эс-Сувейра. Агадир. Фес. Мекнес. Волюбилис. Мулай-Идрис. Марракеш : [путеводитель] / Ю. Г. Алексеева (авт.-сост.) – М. : Вокруг света, 2006.
15. Масляк П. О. Країнознавство / П.О.Масляк. – К.: Знання, 2008.
16. Матвеева Н. Ф. Кения: Справочник / РАН; Институт Африки. - М. : Издательская фирма "Восточная литература" РАН, 2004.
17. Оніщук О. Марокко. Мутабор / О.Оніщук. // Міжнародний туризм. – 2004. - №3. – С.53-56.
18. Романов А.А. Зарубежное туристическое страноведение / А.А.Романов. – М.: Советский спорт, 1999.
19. Силиотти А. Египет. Пирамиды: Альбом-путеводитель /А.Силиотти, Е.Борисова (пер.с ит.) - М., 2001.

20. Силиотти А. Египет: Долина Царей: Альбом-путеводитель / А.Силиотти, А.В. Дубровский (пер.с ит.). - М. : БММ АО, 2001.
21. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу : [навч. посіб.] / І. В. Смаль – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010.
22. Страны и народы. Научно-популярное географо-этнографическое издание в 20-ти томах М.: 1978-85.
23. Страны и народы: Энциклопедия. – С.-Пб. : Дельта, 1997.
24. Страны мира: Справочник для эрудитов и путешественников. – Харьков, 2006.
25. Сучасні тенденції розвитку Африканського континенту=Modern tendencies of the African continent development: Матеріали "круглого столу" Африканської групи Послів (Алжир, Єгипет, Лівія, Південна Африка, Судан), Київ, 18 вересня 2003 р. / Міжрегіональна академія управління персоналом. - К. : МАУП, 2004.
26. Счастливый отпуск [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.happyho.ru>
27. Тунис 2006: Путеводитель / Украинско-тунисская группа "Оазис". - К., 2006.
28. Туристическое агентство Интергид.Ру [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.intergid.ru/country/>
29. Энциклопедия Кругосвет [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.krugosvet.ru/>
30. Юрківський В. М. Країни світу: Довідник / В.М.Юрківський. – К.: Либідь, 2001.

Розділ 2. 5

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ БЛИЗЬКОСХІДНОГО РЕГІОНУ

Бахрейн • Єгипет • Ємен • Ірак • Йорданія • Катар • Кувейт • Ліван
• Лівія • Об'єднані Арабські Емірати • Оман • Саудівська Аравія •
Сирія

§ 2. 5. 1. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Близький Схід – єдиний туристичний регіон світу, виділений за культурологічною або цивілізаційною ознакою. До нього належать держави арабського світу, розташовані на двох континентах – Африканському та Євразійському. Вони стали спадкоємицями великих середземноморських цивілізацій: шумерської, давньоєгипетської, фінікійської, давньогрецької, давньоримської. Саме у цьому регіоні виникли головні світові релігії – християнство та іслам. Тут же сформувалося і впливове національне віровчення – іудаїзм, яке представлене релігійними громадами у багатьох країнах світу.

Потужний культурний спадок і матеріальні свідчення зниклих цивілізацій та імперій притаманні практично всім державам регіону. Вони мають високу атрактивність і є підґрунтям для розвитку багатьох видів туризму: пізнавального, археологічного, релігійного, наукового, етнографічного тощо.

Країни Близького Сходу мають вихід до теплих узбереж Середземного і Червоного морів та Індійського океану, багатих на коралові рифи, володіють достатньою ландшафтною та біологічною різноманітністю, значними бальнеологічними ресурсами. Для сучасного туризму це – один із сприятливих факторів розвитку. До стримуючих природних чинників належить спекотний тропічний клімат, характерний для багатьох країн регіону. Як наслідок – значні площі зайняті пустелями, які використовуються для організації екологічних турів, сафарі, занять сендбордингом.

Каменем спотикання для інтенсифікації туристичної індустрії близькосхідних країн є жорсткі приписи ісламу, які, у більшості випадків, ідуть у розріз із усталеними в західному світі уявленнями про сучасний відпочинок і туризм. Усю сукупність проблем можна звести до трьох груп: заборона для християн відвідувати мусульманські сакральні святині і цілі міста, поведінка у мусульманських країнах туристів-християн, які часто не розуміють або ігнорують місцеву специфіку, та організація пляжно-купального відпочинку. Їх вирішення можливе

лише шляхом тривалого діалогу між культурними світами та вихованням взаємної поваги у місцевих жителів і туристів. Прикладом для ортодоксальних близькосхідних країн у вирішенні цих питань може бути Туреччина, яка вважається світською державою і намагається сповідувати європейські цінності, Єгипет, який розвиває анклавний туризм¹ і використовує ресурси сусіднього Ізраїлю для організації екскурсій, Ліван, де історично уживаються дві релігії: частка християнського населення складає в країні 39 %, а мусульманського – 60 %.

Ще один виклик для туристичної індустрії Близького Сходу – арабо-ізраїльські стосунки. Без мирного вирішення болючих для обох сторін спірних питань і нормалізації відносин годі говорити про повноцінний і динамічний міжнародний туризм у регіоні.

Незважаючи на існуючі проблеми і протиріччя, нинішній Близький

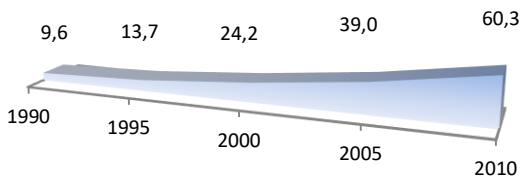

Рис. 2. 71. Динаміка туристичного потоку у межах Близькосхідного туристичного регіону, млн осіб

Схід – один із найбільш динамічних туристичних регіонів світу. Обсяг туристичного потоку в регіоні зріс у 2010 р. порівняно з 1990 р. у 6 разів і перевищив 60 млн візитерів (рис.

2. 71). Цьому сприяло і сприятиме у найближчій перспективі кілька чинників:

1. Суттєве інвестування у транспортну, готельну, ресторанну та розважальну інфраструктуру;
2. Поява на ринку нових туристичних брендів, які пропонують сучасний і затребуваний споживачем продукт високої якості;
3. Поступова демократизація арабського суспільства;
4. Проведення масових заходів світового рівня, що підвищують міжнародний імідж та підігрівають інтерес туристів до країн регіону (наприклад, Гран-Прі Абу-Дабі у рамках проведення "Формули-1", традиційна міжнародна морська виставка "DIMDEX",

¹ Анклавний туризм – система менеджменту в індустрії туризму, поширена на круїзних лайнерах і туристичних комплексах у країнах що розвиваються, яка, завдяки застосуванню принципу "все включено", не передбачає впливу місцевого культурного і, частково, економічного середовища.

фінальна частина Чемпіонату світу 2022 р. в Катарі та багато іншого);

5. Нова стратегія розвитку туристичної індустрії, що зорієнтована на широке залучення культурно-історичних ресурсів.

Провідними туристичними країнами регіону стали Єгипет і Саудівська Аравія, які у 2010 р. надали послуги 14 і 11 млн туристів відповідно (рис. 2. 72). Їх сумарна частка в обслуговуванні туристів у регіоні перевищує 40 % (рис. 2. 73). При цьому лідерство країнами досягнуто діаметрально протилежними шляхами: Єгипет – за рахунок розвитку масового пляжно-купального і пізнавального туризму; Саудівська Аравія – за рахунок релігійного туризму.

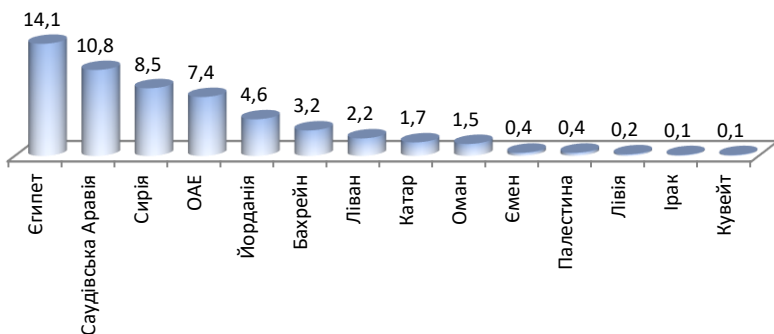

Рис. 2. 72. Потужність міжнародного туристичного потоку у країнах Близького Сходу, 2010, млн візитерів

Регіональні туристичні "аутсайдери" – Ірак, Ємен, Лівія, Палестина, питома вага кожного з яких в обслуговуванні туристів не перевищує 1 % – країни зі складною внутрішньополітичною ситуацією та/або проблемним міжнародним іміджем. Пересічний споживач, не вдаючись у детальний аналіз, проектує негативну інформацію, отриману із засобів масової інформації, на увесь регіон. Це втримує значну частину латентних туристів від поїздок до країн Близького Сходу.

Перспективи розвитку туризму на Близькому Сході пов'язані з вирішенням арабо-ізраїльського конфлікту, подальшими демократичними змінами в арабському суспільстві, покращанням міжнародного іміджу. Певною мірою сам туризм може стати дієвим інструментом налагодження діалогу культур і способом пізнання особливостей менталітету представників різних народів.

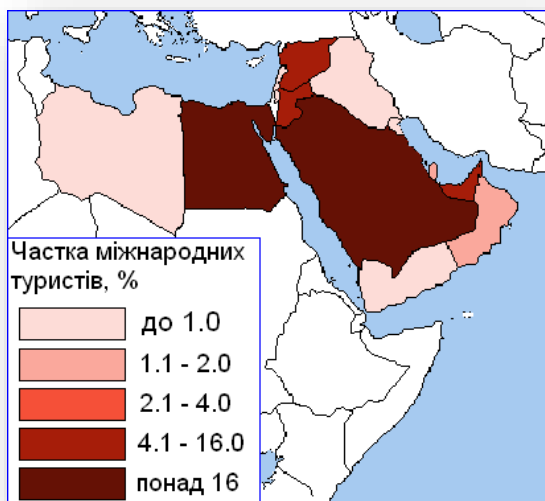

Рис. 2. 73. Розподіл міжнародних туристів за країнами у межах Близькосхідного туристичного регіону, 2010, %

§ 2. 5. 2. ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ КРАЇ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

ЄГИПЕТ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Ніл, піраміди, сфінкс, фараон, долина царів, Суецький канал, гора Мойсея, пустеля, Червоне море, коралові рифи, Клеопатра, Тутанхамон, Хеопс, Нефертіті, скарабей, кішка, чапля, крилатий сонячний диск, ібіс, папірус, бакшиш, чай каркаде

Арабська Республіка Єгипет – північноафриканська близько-східна країна, береги якої омиваються водами Середземного і Червоного морів. Загальна площа – 1 млн км²; столиця – Каїр.

Близько 96 % всієї території Єгипту займають піщані і щебенисті пустелі, 3 % – припадає на дельту Нілу.

Геотуристичне положення Єгипту досить вигідне і цікаве: країна розташована на двох материках у безпосередній близькості від одного з головних споживчих ринків світу – Європи. Має вихід до узбережжя Середземного і Червоного морів. Суецький канал, що сполучає ці моря, належить до головних техногенних атракцій не лише Єгипту, а і всього світу. Ніл, що віддає першість найдовшій річці планети Амазонці, – один із найбільш відомих природних об'єктів, знаний далеко за межами країни.

Єгипет – центр давньої цивілізації і містить на своїй території туристичні атракції світового рівня (піраміди Гізи, долина царів у Луксорі, гора Мойсея), музеї, де зібрані безцінні колекції. Негативною рисою геотуристичного положення Єгипту є його межування із осередком міжнародної напруги, у центрі якого знаходяться сектор Газа, Ізраїль та Палестина. Навіть у непростій ситуації навколо арабо-ізраїльського конфлікту, туристичні фірми Єгипту знаходять можливість використовувати потенціал сусіднього Ізраїлю й організовують екскурсійні поїздки зі своєї території до Мертвого моря, Єрусалиму й інших цікавих об'єктів.

На Середземноморському узбережжі країни панує субтропічний клімат, в інших районах – тропічний пустельний. У Єгипті найбільш холодний період – із грудня до березня, коли середньомісячна температура складає $+4-10^{\circ}\text{C}$, а в центрі Лівійської пустелі – $+20^{\circ}\text{C}$. Для внутрішніх районів країни характерні досить значні амплітуди коливання добових температур. Пересічні місячні температури і кількість опадів, а точніше, їх практичну відсутність, демонструє кліматична діаграма Шарм-ель-Шейху – одного з найбільш популярних курортних центрів на узбережжі Червоного моря (рис. 2. 74).

Відпочивати на узбережжі Червоного моря можна фактично у будь-яку пору, але найбільш комфортними вважаються вересень – листопад. Вже немає тропічної спеки, а вода у морі тепла – $+24-27^{\circ}\text{C}$ (рис. 2. 75).

У Єгипті мешкає 83 млн осіб. Більшість єгиптян – мешканці сіл, у містах живе 43 % населення. Країна – мононаціональна – 99,6 % від всього населення складають єгиптяни. Панівна релігія – іслам. Його сповідує 90 % від всього населення. Ще 9 % є прихильниками коптсь-

кої церкви і 1 % – християни. Офіційна мова – арабська, але у великих курортних центрах обслуговуючий персонал розуміє англійську, німецьку, російську. Якщо ж наголосити, що ви з України, у відповідь можна почути "Слава Україні!", "Київ", "Динамо", "Кличко", а в магазині попросять написати якусь закличну фразу українською.

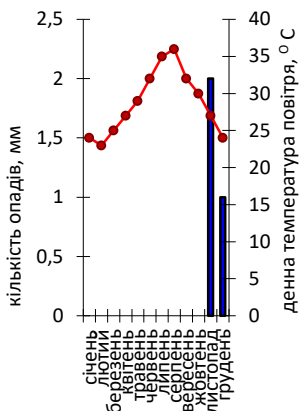

Рис. 2. 74. Кліматична діаграма Шарм-ель-Шейху

При слові "Єгипет" першою, у крайньому разі, другою асоціацією буде "піраміда". Це і не дивно, адже в країні їх близько сотні і пишуть та говорять про них дуже багато. Незважаючи на сотні експедицій, досліджень і наукових звітів, піраміди і досі зберігають свої таємниці. Навіть із приводу технології їх будівництва побутує кільканадцять гіпотез.

Більшість пірамід розташована в околицях єгипетської столиці. У Гізі збереглися три великі піраміди: Хеопса – єдина вціліла споруда із переліку семи чудес давнього світу, Хефрена і Мікерина.

Традиційним центром для візиту іноземних гостей є Луксор. Туристи побувають у "місті мертвих", де відвідують долину Царів – поховання давніх єгипетських царів, єдиний жіночий храм цариці Хатшепсут і Колосів Мемнона та у "місті живих", де ознайомляться з Карнакським і Луксорським храмами, з'єднаних алеями сфінксів. Околиці Луксора багаті на видатні пам'ятки: культовий центр богині кохання Хатхор, храм бога-гончаря Хнума, святилище бога-сокола Хора, храм фараона Сеті I.

Єгипетський музей Каїру – окрема туристична атракція світового рівня. 150 тис. експонатів, розміщених у 100 залах, серед яких всесвітньо відомі статуетка Нефертіті, саркофаг із литого золота з поховальною маскою Тутанхамона, безцінні папіруси, фрески, прикраси, мумії.

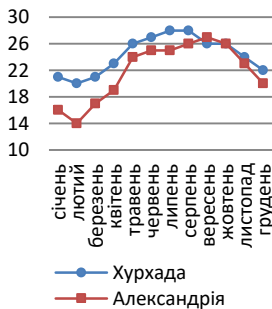

Рис. 2. 75. Пересічна температура води в районі Хурхади й Александрії

Гора Синай або гора Мойсея та монастир Святої Катерини – місця паломництва тисяч туристів. Сходження на гору відбувається вночі. Шлях до вершини, висота якої 2 285 м, неблизький, але не дуже важкий – монахи обладнали для прочан 3 750 сходинок. На шляху облаштовані місця для відпочинку, продаються напої, гарячий чай. За окрему плату бедуїни можуть підвезти на верблюді. На вершині слід дочекатися сходу Сонця. Вважається, що після цього людині відпускаються її гріхи. Ідучи дорогою із гори Мойсея, мандрівники опиняються перед монастирем Святої Катерини, заснованого у IV ст. біля підніжжя гори Синай – одним із найбільш давніх безперервно діючих християнських монастирів. До VI ст. монастир називався Преображенським або Непопалимої Купини, яка росте на території монастиря, а після придбання монахами мощів святої Катерини отримав нинішню назву.

Від часу заснування і до сьогодні у монастирі живуть православні монахи-греки. Дякуючи охоронній грамоті, завіреній пророком Магометом і мудрій політиці співіснування, монахам вдалося вберегти цей християнський "острівець" серед мусульманського "моря".

До головних особливостей розвитку єгипетської індустрії туризму належить широке застосування системи менеджменту, яка носить назву "анклавний туризм". Завдяки впровадженню у практику функціонування туристичних комплексів принципу "все включено", практично не передбачається вплив місцевого культурного і, частково, економічного середовища. Найбільшими курортними центрами, які функціонують за такою системою є Хургада, Шарм-ель-Шейх, Сафага.

Анклавний туризм, при всіх своїх перевагах, позбавляє гостей країни знайомства з реальним культурним колоритом, звичаями і національною кухнею, яка є найбільш приємним способом пізнання інокультурної дійсності.

Їжа, яку пропонує єгипетська кухня, відзначається гострим смаком і готується із використанням різноманітних спецій і соусів. Велика кількість страв готується без використання м'яса і риби – вегетаріанство є досить поширеним явищем у країні. Головний акцент робиться на вечерю – ситний обід і полуденна спека не сумісні між собою. Єгиптяни практично не п'ють спиртного і не вживають свинини.

Для кращого знайомства із єгипетською гастрономією туристам запропонують ситну вечерю, до меню якої обов'язково входить фарширований рисом голуб (голубів спеціально розводять для таких потреб)

або січені котлети з гарніром із бобів, без яких важко уявити місцеву кухню. Серед інших варіантів найбільш імовірним буде кебаб – страва, яка нагадує шашлик або смажені нирки. Якщо ж гість дотримується принципу "вечерю віддай ворогу", то найкращою стравою буде рис із молоком, цукром і сушеними фруктами. На десерт – величезний вибір тістечок із надмірною кількістю крему, горіхів, меду або цукру. Найкраще запивати все чаєм із пелюстків суданської троянди – каркаде або келихом місцевого вина – "Омар Хайям", "Фараон", "Нефертіті" та ін.

Щорічний обсяг туристичного потоку до Єгипту коливається у межах 12-14 млн візитерів.

ЙОРДАНІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: Йордан, Акаба, Петра, Мертве море, Мадаба, халіфські палаци пустелі, Свята Земля, іслам, культура бедуїнів, горобець, чорний ірис, кава з кардамоном, роль

Йорданське Хашимітське Королівство – арабська держава в Південно-Західній Азії. Її сусідами на суходолі є Сирія, Ірак, Ізраїль, Саудівська Аравія та Палестинська автономія. На півдні невелика ділянка узбережжя омивається водами Акабської затоки Червоного моря. Загальна площа королівства – 89,3 тис. км²; населення – 6,3 млн осіб; столиця – місто Амман.

Близько 90 % території країни займають пустелі і напівпустелі. Клімат субтропічний середземноморський різко континентальний і дуже сухий. Пересічні температури січня становлять +8-14° С, липня – +24-30° С. Незалежно від пори року добові коливання температур можуть досягати 30-40° С.

Йорданія має унікальне геотуристичне положення. За оцінками фахівців на її території налічується до 20 тис. пам'яток історії та культури попередніх епох. Тут Мойсей побачив Землю Обітовану, був хрещений Ісус Христос, жили пророки і відбувалися події, знакові для багатьох конфесій, прокочувалися хвилі багатьох народів, які залишили слід у культурі сучасної Йорданії. Країна має вихід до узбережжя теплого Червоного моря і берегів Мертвого моря. І, що є дуже важливим, ко-

ролівство – одна із найбільш безпечних і спокійних країн арабського світу.

Наприкінці XIX ст. у горах Південної Йорданії археологи відкрили місто Петра – фортецю, столицю чи некрополь (єдиної думки так і немає) давнього царства набатеїв II ст. до н. е. - I ст. н. е. Нинішня Петра – туристична "перлина" Йорданії. Туристи приїжджають сюди, щоб побачити близько 800 неповторних об'єктів: монументальні храми, палаци, театри, некрополі, торгові ряди, бані, громадські будівлі, які висічені в скелях незвичного рожевого кольору. Петра розташована у долині Ваді Муса і з'єднана із зовнішнім світом вузькою кілометровою ущелиною Ес-Сик, над якою нависають і майже зникаються скелі, утворюючи своєрідний природний тунель.

Ще одна "перлина" Йорданії – Мадаба, яку називають містом мозаїк. Мадаба належить до давніх центрів християнства на Близькому Сході. Починаючи з VI ст. у місті зводяться християнські культові споруди, які прикрашаються мозаїками. До найбільш відомих належить мозаїчна карта Святої Землі, на якій зображена територія від фінікійського міста Тір (сучасний Ліван) до дельти Нілу в Єгипті, а у центрі розташований Єрусалим. Сьогодні ця карта, яка вважається найдавнішою з усіх відомих, знаходиться у діючій православній церкві Св. Георгія.

Надзвичайно цікавими об'єктами є халіфські палаци пустелі. Їх нараховується близько 30 (найбільш відомий – Каср Амра, який включений до Світової спадщини ЮНЕСКО). Раніше всі вони тонули в зелені садів, які зрошувалися за допомогою іригаційних систем. Зараз ці "оази" вважаються символами ранньоісламської епохи. Їх виняткове художнє оздоблення – гарантія постійної уваги з боку численних туристів і паломників.

Джераш називають "східними Помпеями". У наслідок землетрусу місто було поховане під шаром мулу і каміння. За рахунок природної консервації рідкісні зразки споруд дійшли до наших днів у чудовому вигляді. Серед них тріумфальна арка, зведена на честь приїзду римського імператора Адріана, храми Зевса й Артеміди, Скляне подвір'я з мозаїками, громадські будівлі, вулиці і багато іншого, що викликає непідробний інтерес у туристів.

Багато дослідників Священних текстів безпосередньо пов'язують події, що описуються в Біблії з долиною річки Йордан. Тому все більше

паломників сьогодні починають свою подорож з Йорданії, щоб потім продовжити її на території сучасних Палестини та Ізраїлю. Рухаючись таким шляхом, вони немов проходять крізь час слідами Старого і Нового Завітів, послідовно переживаючи всю історію взаємин Бога і людини від перших сторінок Книги Буття до наших днів.

У біблійної історії часто згадується Солоне, нині – Мертве море, яке саме по собі є світовою пам'яткою природної унікальності і досконалості. Сьогодні східне узбережжя Мертвого моря є одним із найбільш популярних місць відпочинку на Близькому Сході. До його знаменитих лікувальних джерел і грязей можна легко дістатися з будь-якої частини Йорданії.

Акаба – один із організаційних центрів курортного відпочинку на узбережжі Червоного моря. Кліматичні і мікрокліматичні особливості дозволяють не відчувати виснажливої спеки і відпочивати тут протягом усього року – температура води у морі не опускається нижче +22° С.

ЛІВАН

Символи, сувеніри, знакові постаті: ліванський кедр, Баальбек, Тір, Біблос, "Хізбалла", гобелен, кальян, кава, кавник, прикраси, пахлава, кераміка, вишивка, килим

Ліванська Республіка – невелика гірська країна (площа 10,4 тис. км²) на Близькому Сході, розташована на східному узбережжі Середземного моря. Ліван межує з Ізраїлем і Сирією. Загальна кількість населення складає 4 млн осіб. Столиця – місто Бейрут.

М'який середземноморський клімат надає Лівану особливу привабливість. У прибережних районах зима прохолодна (пересічна температура січня – +13° С), літо – спекотне (пересічна температура липня – +28° С) і вологе. У горах спостерігається досить чітка зміна пір року, температура взимку часто опускається нижче 0° С, можливий сніг. У долині Бекаа, яка лежить між гірськими хребтами Лівану й Антілівану, сформувався особливий мікроклімат із ознаками континентальності.

Геотуристичне положення Лівану на нинішньому етапі соціально-економічного розвитку важко оцінювати однозначно. Із одного боку –

значні туристичні можливості і ресурсна забезпеченість, висока транспортна доступність і розташування у безпосередній близькості від споживчих ринків, із іншого – перманентний арабо-ізраїльський конфлікт і внутрішні протиріччя, що утримує частину латентних туристів від поїздки до країни.

Ліван володіє багатими природними і культурно-історичними туристичними ресурсами. М'який і різноманітний клімат у поєднанні з ландшафтним різноманіттям дозволяють займатися різними видами активного відпочинку, а 225 км морського узбережжя створюють хороші передумови для організації мережі приморських курортів.

Невеликому Лівану притаманне особливе поєднання ісламських і християнських традицій. Ліван – світська країна, у якій немає жорстких поведінкових обмежень, характерних для більшості країн ісламського світу. Це сприяє розвитку міжнародного туризму.

Культурно-історичні ресурси зосереджені у давніх містах країни. До них, насамперед, належить Баальбек, що лежить у долині Бекаа. Місто слід віднести до найбільш визначних місць на території Лівану. У Баальбеку розташований величезний храмовий комплекс часів Римської імперії. Туристи мають можливість оглянути головне подвір'я з олтарем і басейнами для ритуальних дійств, Акрополь, храм Бахуса, Пантеон, кілька колон висотою близько 22 м, що вважаються найвищими античними колонами світу, фундамент храму Юпітера, залишки храму Венери, грандіозні сходи, башти й багато іншого.

За твердженнями істориків, Біблос належить до найдавніших із постійно заселених міст світу. На цьому невеликому клаптику ліванської землі збереглися численні свідчення багатьох цивілізацій: руїни культових споруд Ле-Дам-де-Біблос (2800 р. до н. е.) і Темпль-ен-Ель (2700 г. до н. е.), залишки фортечних стін починаючи з бронзового віку, театр (218 р. до н. е.), гробниці фінікійських царів (XIX ст. до н. е.), замок (XII ст.), церква Іоанна Хрестителя, Музей Вакс, сторожові вежі періоду хрестових походів.

Легендарне місто Тір, засноване фінікійцями, неодноразово згадується у Біблії. У ньому збереглися руїни античного міста з іподромом, акведук, тріумфальна арка, висічений у скелях некрополь, Колізей, палац Ешмуна, залишки храму Св. Хреста.

Не можна оминуть увагою місто Анджар. У ньому до наших днів збереглися залишки споруд епохи Омеядів, в архітектурі яких переп-

лелися візантійські і східні мотиви. Це практично ціле місто із римськими термами, торговими рядами, палацами, мечетями, залишками фортечних мурів і воріт.

Численними унікальними пам'ятками і музеями багаті й інші міста Лівану: Бейрут, Тріполі, Джунія, Сайда. До сьогодні вони не відкрили всіх своїх таємниць і є зонами археологічних пошукових робіт.

САУДІВСЬКА АРАВІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: нафта, фінік, іслам, Мекка, Медина, камінь кааби, Земзем, хадж, харам, культура бедуїнів, Фатіма, Абу Баттута, Абдель Фагд

Королівство Саудівської Аравії займає більшу частину Аравійського півострова. На сході береги королівства омиваються Червоним морем, на заході – водами Перської затоки. Площа держави становить 2,1 млн км²; населення – 28,7 млн осіб; столиця – Ер-Ріяд. Королівство займає центральне положення у межах арабського культурного простору і має багато сусідів: Йорданія, Ірак, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман та Ємен.

Більшу частину території країни займають пустелі: на півночі – частина Сирійській пустелі, а на південному сході – пустеля Руб-Ель-Халі. Північ країни перебуває у зоні впливу субтропічного клімату, південь – тропічного, спекотного і дуже сухого. Для внутрішніх районів королівства характерні значні амплітуди коливання добових температур, які можуть досягати 30° С. Найкращим часом для відвідування країни є вересень-жовтень і квітень-травень.

Саудівська Аравія – країна з ортодоксальними ісламськими традиціями, що впливають на туристичні формальності: ввезення алкоголю заборонено; транспортування наркотиків карається стратою; заборонено ввезення друкованої, кіно- і фото продукції порнографічного змісту, а також товарів із маркуванням Ізраїлю та книжок на івриті; жінкам, які виходять на вулицю, бажано вдягати паранджу; наявність поняття "харам", яке включає перелік заборонених, гріховних дій та речей у шаріаті: вживання свинини й алкоголю, крик на батьків, перелюбство, порушення умов договору, крадіжка, лихослів'я, нововведення у релігії і багато іншого. До цього ж поняття належать і терито-

рії, що заборонені для відвідування немусульманами. Такі правила роблять Саудівську Аравію країною відносно закритою для масового туриста.

Туристичний потенціал королівства формує унікальна природа пустель, поєднання архайчних традицій та сучасної економіки, численні сакральні святині ісламського світу. Головною причиною приїзду іноземців до Саудівської Аравії є саме святині і поклоніння їм.

Основним видом міжнародного туризму в країні є релігійний. Паломництво до Саудівської Аравії засноване на традиціях ісламу. Кожен мусульманин хоча б раз за життя повинен здійснити подорож до священних міст – Мекки і Медини. Немусульманам в'їзд до Мекки заборонений¹.

Своїм виникненням та існуванням Мекка зобов'язана джерелу Земзем (Замзам), яке стало для мусульман священним. Та головною святинею міста був і лишається нині чорний камінь Кааби².

Головна святиня Медини – величезний комплекс мечеті Масджид ан-Набі (Мечеть пророка). Саме тут знаходяться могили пророка Мохаммеда, його доньки Фатіми, Абу Бакра, першого халіфа і батька однієї з дружин пророка та інших державних і релігійних діячів. Немусульманам дозволяється лише здалеку споглядати святі місця Медини.

СИРІЯ

Символи, сувеніри, знакові постаті: іслам, "мертві міста", хрестоносці, шовк, картата хустка, прянощі, шафран, килим, кава з кардамоном, маслинове мило з Алеппо

Сирійська Арабська Республіка (САР) – близькосхідна середземноморська держава площею 185,2 тис. км² і населенням 21,8 млн осіб. Столиця – Дамаск – найдавніша із діючих столиць світу (вперше згадується у хроніках XV ст. до н. е.).

¹ За всю історію до Мекки змогли потрапити лише декілька "немусульман". Першим із відомих був італієць Людовіко де Вертема, який побував у місті в 1503 р. У середині XIX ст. сер Річард Френсіс Бьортон під виглядом прочанина здійснив хадж до Мекки. У 1979 р., на прохання короля Саудівської Аравії, підрозділ французьких військ спеціального призначення штурмом оволодів мечеттю Аль-Харам, де бойовики утримували 6 000 заручників.

² Священний камінь Кааби, якому поклоняються мусульмани, швидше за все, має метеоритне походження.

Гірський ланцюг Ансарія ділить країну на вологу західну частину і посушливу східну. Клімат субтропічний середземноморський на узбережжі і сухий континентальний у внутрішніх районах. Пересічна температура січня змінюється у межах +4-12° С, липня – +26-33° С. Купальний сезон на середземноморському узбережжі Сирії триває із травня до листопада.

Давня земля Сирії – один із осередків світової цивілізації. Вона оберігає величезну кількість пам'яток історії та культури, матеріальних свідчень величі Фінікії, Месопотамії, Вавилону, Давнього Єгипту, Давнього Риму, Візантії й Арабських халіфатів, спадок хрестоносців та багатьох народів, які хвилями прокочувалися Близьким Сходом і Середземномор'ям. Сліди минулих епох, серед яких значна кількість "мертвих міст", ветхозавітних біблійних пам'яток, палаців, сакральних споруд, що належать різним релігіям, і найрізноманітніших технічних пристроїв, можна знайти фактично у кожному регіоні, великому і малому поселенні Сирії (табл. 5. 1).

На території сучасної Сирії збереглися сліди перебування хрестоносців. В епоху Середньовіччя вони йшли звільняти Святу Землю від мусульман. Про хрестові походи нагадують численні замки, цитаделі і храми-фортеці – яскраві зразки фортифікаційного мистецтва, що вражають уяву поєднанням архітектурної витонченості і функціональної досконалості. У цьому ряду найбільшу цікавість викликають замок Крак-де-Шевальє і величезна цитадель у Тартусі.

Довжина берегової лінії середземноморського узбережжя Сирії досягає близько 200 км. На околицях головного морського порту країни – Латакії – знаходиться найбільший приморський курорт Шатт аль-Азрак. Мілководдя, чиста вода, часті штили і пологі піщані пляжі зробили курорт привабливим місцем для сімейного відпочинку. До популярних курортних центрів також належать Рас аль-Бассіт, Касаб, Салма. Одним із небагатьох бальнеологічних курортів є Драйкіш.

У Сирії з'явилося декілька сучасних гірських курортів, збудованих у зоні хвойних лісів. До найбільш популярних належать Сленфе і Машта аль-Хелу.

Попри потужний ресурсний потенціал розвитку міжнародного туризму в Сирії перешкоджає ряд обставин, що склалися історично. Сирійське суспільство, життя якого базується на приписах ісламу, не вітає культурні традиції Західного світу, що стосуються багатьох сфер життя,

у тому числі і відпочинку. На сирійських приморських курортах відсутні нічні клуби, казино, не звучить сучасна популярна західна музика. Досить часто там існують окремі пляжі для чоловіків і жінок. При цьому жінкам не можна купатися із оголеними ногами і плечима, бути без супроводу старшої жінки або чоловіка.

Сирія, як і ряд інших арабських країн, не визнає існування держави Ізраїль. У 1973 р. Сирія разом із Єгиптом розв'язали війну проти Ізраїлю, яка закінчилася підписанням сепаратного миру. Цей факт і до сьогодні зумовлює напруженість відносин між Сирією та Ізраїлем. Сирійська влада без будь-яких пояснень може не дозволити в'їхати на територію країни не лише громадянам Ізраїлю, а й особам, які мають будь-які ізраїльські позначки у паспорті або товари з ізраїльським маркуванням. Тому, їдучи до Сирії, краще викласти з валізи футболку зі слоганом "I love Israel".

Таблиця 2. 20

Культурно-історичні туристичні ресурси Сирії

Місто/об'єкт	Головні туристичні атракції
Дамаск	"Старе місто" Дамаска, занесене до Списку світової спадщини ЮНЕСКО, з античними кварталами, мечетями, мавзолеями, музеями, палацами і церквами; печера Магарат ад-Дамі на схилах гори Касьон, де Каїн убив свого брата, поховальний саркофаг Авеля;
Седнай	Православний монастир Седнайської Божої матері з чудотворною іконою, написаною святим Лукою;
Босра	Римський театр, перебудований у цитадель;
Халеб (Алеппо)	Цитадель Алеппо, давній критий ринок довжиною близько 12 км, караван-сарай, десятки середньовічних будинків, мечетей, церков;
Хама	Величезні дерев'яні водопідйомні колеса діаметром понад 20 м, палац Азем, мечеті;
Пальміра (Тадмор)	"Мертве місто" античності; величезна археологічна ділянка площею близько 6 км ² , де вже відкриті храмовий комплекс Бела, терми, торгова площа, сенат, театр, житлові будинки, велика колонада, долина гробниць, римський військовий табір із тріумфальною аркою;
Крак-де-Шевальє	Замок, який належав ордену госпітальєрів і вважався однією із найбільш грізних споруд того часу;
Тартус	Величезна цитадель, останній оплот ордену тамплієрів на Святій Землі; залишки собору Тартуської божої матері – унікального зразка укріпленого храму, однієї з перших споруд такого типу в готичному стилі;
Латакія	В околицях збереглися залишки фінікійського міста-держави Угаріт – батьківщини першого алфавіту; збереглися залишки численних палаців, портових споруд, храмів, елементів міської забудови;
Ебла	"Мертве місто" давнього світу, яке інтенсивно вивчають археологи; одна

(Тель-Мардіф)	із знахідок – бібліотека, в якій зберіглися понад 17 тис. глиняних табличок, серед яких словник – найдавніший із відомих на сьогодні;
Баньяс	Величезна цитадель із чорного базальту аль-Маркаб – останній оплот хрестоносців на сирійському узбережжі;
Харбак	Антична гребля – велична споруда, один з небагатьох вцілілих зразків зрошувальних систем давнього світу;
Острів Арвад	Замок хрестоносців;
Расафа	"Мертве місто", яке майже не досліджується археологами. Нині можна бачити давні стіни, фрагменти вулиць, базиліку Св. Сергія, палац Расафа, руїни церкви Мар-Саркіс;
Канават	Руїни базилік, збудованих із античних храмів Геліоса.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Близький Схід – єдиний туристичний регіон світу, виділений за культурологічною або цивілізаційною ознакою. До нього належать держави арабського світу, розташовані на двох континентах – Африканському та Євразійському.

Потужний культурний спадок і матеріальні свідчення зниклих цивілізацій притаманний практично всім державам регіону і є підґрунтям для розвитку багатьох видів туризму.

Країни Близького Сходу мають вихід до теплих узбереж Середземного і Червоного морів та Індійського океану. Для сучасного туризму це – один із сприятливих чинників розвитку.

Усю сукупність проблем, з якими стикається туризм на Близькому Сході, можна звести до трьох груп: заборона для християн відвідувати мусульманські сакральні святині, поведінка у мусульманських країнах туристів-християн, які часто не розуміють або ігнорують місцеву специфіку, та організація пляжно-купального відпочинку. Їх вирішення можливе лише шляхом тривалого діалогу між культурними світами та вихованням взаємної поваги у місцевих жителів і туристів.

Нинішній Близький Схід – один із найбільш динамічних туристичних регіонів світу – протягом останнього десятиліття середньорічний приріст туристичного потоку у його межах складав 7-10 %.

Перспективи розвитку туризму на Близькому Сході пов'язані з вирішенням арабо-ізраїльського конфлікту, подальшими демократичними змінами в арабському суспільстві, покращанням міжнародного іміджу. Певною мірою сам туризм може стати дієвим інструментом налагодження діалогу культур і способом пізнання особливостей менталітету представників різних народів.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

1. Перерахуйте головні чинники, що сприяють і заважають розвитку туризму в країнах Близького Сходу.
2. Розвиток яких видів туризму можливий в Єгипті?
3. Охарактеризуйте туристично-рекреаційний потенціал Сирії.
4. Розвиток яких видів туризму можливий в Йорданії?
5. Охарактеризуйте географічне положення, природу, населення і туристичні ресурси Лівану.
6. Які види туристичної діяльності і чому розвиваються в Саудівській Аравії?

БІБЛІОГРАФІЯ І ТЕМАТИЧНІ ВЕБ-САЙТИ ДО РОЗДІЛУ

1. Алешугіна Н. О. Туристичне країнознавство у таблицях і схемах : [навч. пос.] / Н. О. Алешугіна, О. О. Зеленська, І. В. Смаль / За ред. І. В. Смаля – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2011.
2. Беляков В.В. Египет: Каир. Порт-Саид. Александрия. Абидос. Дендера. Луксор. Долина царей. Долина цариц. Эсна. Озеро Насер. Монастырь Св. Антония. Монастырь Св. Павла. Хугарда. Шарм эль-Шейх. Национальный парк Рас Мухаммед. Заповедник Набк. Монастырь Св. Екатерины: [путеводитель] / В.В.Беляков. - М. : Во круг света, 2006.
3. Брантон П. Путешествие в сакральный Египет: Пер. с англ. / П.Брантон, Исследовательский центр духовно- мистической культуры. - М. : Сфера, 1997.
4. Весь мир: Энциклопедический справочник. – Минск : Литература, 1996.
5. Все про світ: Країни. Прапори. Герби: Енциклопедичний довідник / відп. за випуск М. Ілляш. – К. : Школа, 2001.
6. Египет: Путеводитель / Г. Лихачева - Paris : Le Petit Fute, 1996.
7. Египет: Туристический справочник- путеводитель. - М. : АСТ, 1997.
8. Пирогів А. Єгипет. Луксор [Текст] / А.Пирогів //Міжнародний туризм. - 2000. - №1. – С. 42-47.
9. Раух М. Египет: Путеводитель / М. Раух. - М. : Дубль В, 1996.
10. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу : [навч. посіб.] / І. В. Смаль – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010.
11. Хааг М. Египет: путеводитель / К. Савельев (пер.с англ.). - М. : Фаир, 2007.
12. Счастливый отпуск [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.happyho.ru>
13. Туристическое агентство Интергид.Ру [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.intergid.ru/country/>
14. Энциклопедия Кругосвет [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.krugosvet.ru/>
15. Юрківський В. М. Країни світу: Довідник / В.М.Юрківський. – К.: Либідь, 2001.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

СМАЛЬ ІГОР ВІКТОРОВИЧ

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Технічна редакція – Лисенко М. М.

Тираж виготовлено з оригінал-макету замовника.

Підписано до друку 08. 12.2011 р.
Гарнітура .Calibri
Тираж 350 прим.

Формат 60x84/16
Ум. друк. арк.29,8
Замовлення № 347

Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 27,19

Видавець
ПП Лисенко М. М.
м. Ніжин, вул. Шевченка, 20

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК № 2776 від 26.02.2007 р.

о (4631) 90995; 067-441-21-24
E-mail: milanik@land.ru